

فهرست توصیفی نسخه‌های خطی فارسی

انستیتو دستویس های شرقی فرنگستان علوم روسیه - سنت پترزبورگ

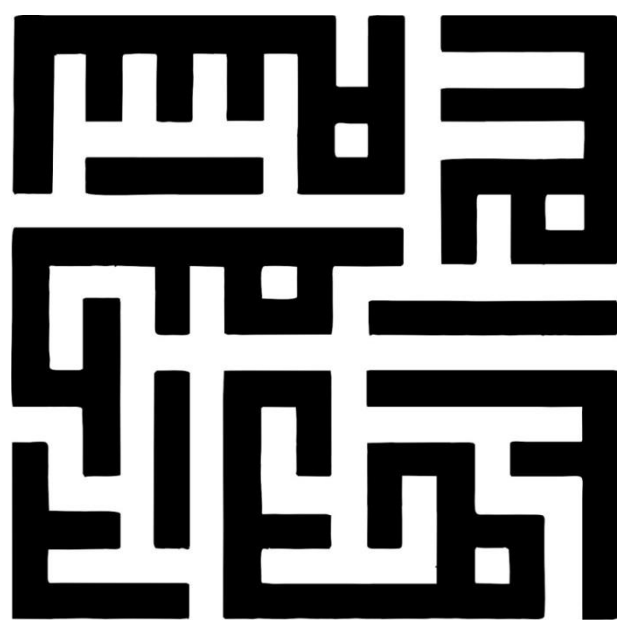
الحمد لله الذي جعلنا من عباده
 الخاسرين فانهم وما يعبدون ما انا الله عليه بطين
 لا من هو كل الخبيث وما انا الا له معاد معلوم
 ما انا الا الله وان اشر الصبور وان جاء
 بالقولون ان لا تجدنا كرام الا والذين
 احصوا الله الخاسرين فصوروا به فوق
 علون واحمد سبع كلمات انا المرسل
 هم اهل المنصورون وان جئناهم الغلور
 فنزلهم من جنة واسكنهم فوق يسرون
 فبما ما ينزلون فاذ انزلنا جهنم فاصلي
 الصديقون ونزلهم من جنة واسكنهم فوق
 يسرون فبما ما ينزلون فاذ انزلنا جهنم فاصلي
 الصديقون ونزلهم من جنة واسكنهم فوق

[illegible]

(جلد یازدهم)

با مقدمه: دکتر ابوذر ابراهیمی

نگارش: حسین متقی

فهرست توصیفی نسخهای خطی فارسی

انستیتو دستنویسهای شرقی فرنگستان علوم روسیه - سنت پترزبورگ

جلد یازدهم

نگارش

با مقدمه

حسین متقی

د. ابوذر ابراهیمی ترکمان

تهران - ۱۳۹۴

هو الحق

این اثر، به روان دو فرست نویس فرینخته،
زنده یادان، محمد تقی دانش پژوه و اولک آکیمو شکین
که در معرفی میراث مکتوب کهن فارسی در روسیه،
سهمی به سزرا داشته اند، تقدیم می شود.

بسم الله الرحمن الرحيم

در طول مدت حضورم به عنوان رایزن فرهنگی در فدراسیون روسیه، به این واقعیت پی‌بردم که میراثِ گرانبهایی از ایران و اسلام در کتابخانه‌ها، دانشگاه‌ها و موزه‌های روسیه وجود دارد. در این میان، میراثِ مکتوبِ ایرانی - اسلامی موجود در کتابخانه‌ها و آرشیوهای این کشور، داستان دیگری دارد. بسیاری از اسنادِ ایرانی که در آرشیوهای روسیه موجود است، اسنادی است که اگر بازخوانی و معرفی شوند، زوایایی از تاریخ دو کشور و نیز زوایای اندیشه‌های پیدا و پنهانِ سیاسیون ایران و اتحاد جماهیر شوروی (سابق) را در ادوار مختلف روشن خواهد کرد؛ البته مقوله اسنادِ آرشیوی از نوعی دیگر است که گفتگو از آن را به مجال دیگر وامی‌نهم، اما نسخه‌های خطی موجود در کتابخانه‌های فدراسیون روسیه، به دلیل پنهان ماندن در پس دیوارهای آهنین که هفتاد سال رابطه این کشور را با جهان، به کمترین حدّ ممکن تنزّل داده بود، هنوز برای ما ناشناخته است.

این مسأله، همواره دغدغه‌ای در ذهن این کمینه ایجاد کرده بود، در سال ۱۳۹۱ بر آن شدم، تا از برادرِ اندیشمندم فاضل محترم حجت الاسلام و المسلمین علی صدرائی خوئی، که دستی از نزدیک بر نسخه‌های خطی دارد، دعوت کنم تا برای فهرست‌نویسی نسخ خطی فارسی و اسلامی به روسیه بیایند، در خلال گفتگوها پیشنهاد دادند که جناب آقای دکتر حسین متقی نیز در این سفر باشند؛ البته بنده ایشان را نمی‌شناختم، پذیرفتم و هر دو بزرگوار به روسیه آمدند. در همان نگاه اول متوجه شدم، آقای متقی دلی پر دغدغه دارند و بسیار دلسوز هستند و مشتاق‌اند تا هر چه زودتر فهرستی از نسخه‌های خطی را سامان دهند؛ بی‌آنکه زحمتی بر بنده و همکارانم داشته باشند، به سن پترزبورگ رفتند و درویش وار به فهرست‌نویسی نسخ خطی فارسی انستیتو دستنویس‌های شرقی فرهنگستان علوم روسیه، مشغول شدند. حاصل این کارِ دل، فهرستی شد که

الحمد لله، به همت کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، در سال ۱۳۹۲ به زیور طبع آراسته شد؛ البته در گردآوری آن فهرست گرانسنگ، دوستان و همکاران دیگری هم مشارکت داشتند، شکر الله سعيهم.

با توجه به مقبولیت و استقبال محققان از فهرست یاد شده، با مشورت عزیزان در سازمان، تصمیم بر این شد، کار سنگین فهرست‌نگاری و معرفی نسخ خطی فارسی مؤسسه مذکور در سن پترزبورگ، دنبال شود، با هماهنگی‌های به عمل آمده، با رایزنی ایران در مسکو و انستیتوی مذکور در سن پترزبورگ، برای بار دوم، آقای متقی، در سال ۱۳۹۳ عازم روسیه شده و به تنهایی زحمت معرفی تعدادی دیگر از نسخ خطی فارسی را عهده‌دار شدند؛ وی که در این سفر، با دشواری‌هایی در هماهنگی‌ها هم روبرو شده بودند، اما خم به ابرو نیاورده و عاشقانه مشغول به کار شدند، که حاصل از خود گذشتگی‌های ایشان در این سفر پرمشقت، همین اثر است که مجلدی دیگر از فهرست نسخ خطی فارسی انستیتوی مذکور می‌باشد.

اثری که پیش روی ماست، مجموعه دیگری از موارث کهن اسلامی و ایرانی در انستیتو دستنویس‌های شرقی آکادمی علوم روسیه، است که با تلاش مضاعف ایشان، گردآوری شده است و البته ایشان درباره روش و شکل کار فهرست‌نگاری و مشکلات کار، در مقدمه خود، به تفصیل، سخن گفته‌اند و امیدوارم ان شاء الله این اثر، دریچه‌ای به روی اندیشمندان و پژوهشگران متون کهن کشورمان، بگشاید و مقبول نظر حضرت حق و طبع اندیشمندان باشد.

ابوذر ابراهیمی

رئیس سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

اگر نه مدبسم ابد بودی تاج عنوان با

نگشتی تا قیامت نوخط شیرازه دیوان با

- نگاهی به تاریخ، فرهنگ و سیاست در روسیه

تاریخ رسمی روسیه به قرن چهاردهم میلادی باز می‌گردد که قلمرو پادشاهی تجاری مسکو، به عنوان بازیگر اصلی، در بین چندین منطقه کوچکتر مشابه، مطرح شد. ایوان چهارم، معروف به «ایوان مخوف» نخستین حاکم مسکو بود که خود را «تزار» نامید. در سده هفدهم خاندان رومانوف به حکومت روسیه دست یافتند و تا سیصد سال بعد بر این کشور حکومت کردند. پتر کبیر و کاترین کبیر از معروف‌ترین پادشاهان این سلسله بودند که اصلاحات زیادی را در جهت مدرنیزاسیون این کشور به انجام رساندند.

در اوایل قرن بیستم، نارضایتی‌های عمیق در میان بخش‌های مختلف جامعه روسیه به اعتراضات گسترده‌ای در این کشور انجامید. در شرایطی که حاکمان کشور نسبت به درد و رنج توده‌های مردم بی‌تفاوت به نظر می‌رسیدند، جریان‌های سیاسی رادیکال در کشور قوت گرفتند. واقعه معروف به دوشنبه خونین در سال ۱۹۰۵م، شکست روسیه از ژاپن در جنگ سال ۱۹۰۵م و شکست‌های این کشور در جنگ جهانی اول به این نارضایتی‌ها دامن زد. در سال ۱۹۱۷م انقلابی به رهبری حزب بلشویک، که در سال ۱۹۰۳م به رهبری لنین و تحت تأثیر آموزه‌های کارل مارکس تشکیل شده بود، به حکومت تزارها در این کشور پایان بخشید. با وقوع انقلاب کمونیستی نام کشور روسیه به اتحاد جماهیر شوروی، تغییر یافت. روسیه، با عنوان جمهوری فدراتیو روسیه شوروی، مهمترین و بزرگ‌ترین جمهوری در اتحاد جماهیر شوروی بود. اوایل

حکومت لنین با جنگ داخلی همراه بود و پس از مدتی رقابت برای جانشینی لنین شدت گرفت. وی در سال ۱۹۲۴م درگذشت و ژوزف استالین در سال ۱۹۲۹م به رهبری بلامنازع حزب کمونیست دست یافت. سیاست‌های استالین به صنعتی‌سازی سریع کشور انجامید، اما حکومت او با حجم غیرمنتظره‌ای از پاکسازی‌های سیاسی، تبعیدهای دسته‌جمعی و حبس و زندان همراه بود.

در ژوئن ۱۹۴۱م آلمان به شوروی یورش برد و جنگی چهارساله درگرفت که ۲۷ میلیون شهروند شوروی در طی آن جان باختند. شوروی در این جنگ پیروز شد و کنترل سیاسی بیشتر قلمرو اروپای شرقی و مرکزی را برای خود تضمین کرد. استالین تا زمان مرگش در سال ۱۹۵۳م در قدرت باقی ماند. در این دوران حزب کمونیست با استفاده از دستگاه امنیتی عظیم خود بر تمام جنبه‌های زندگی حیات اجتماعی جامعه تسلط یافت و شوروی با پراخت بهایی گزاف از حیات انسان‌ها به یک ابرقدرت صنعتی و نظامی تبدیل شد.

خروشچف جانشین استالین تلاش کرد تا جنبه‌های بی‌رحمانه حکومت استالین را افشا کرده و در عین حال بخش‌های کلید حکومت کمونیستی را حفظ کند. وی سانسور را در جامعه کاهش داده و سیاست خارجی همزیستی مسالمت‌آمیز با غرب را در پیش گرفت؛ اما با سرکوب قیام سال ۱۹۵۶م مجارستان به سلطه این کشور بر دولت‌های دست‌نشانده شوروی ادامه داد. با این حال دستگاه حزبی اعتماد خود را به وی از دست داده و اعتبار خروشچف در پی نحوه مواجهه او با بحران موشکی ۱۹۶۲ کوبا کاهش یافت. او به سال ۱۹۶۴ در یک کودتای حزبی ساقط شد.

در دوران برژنف (جانشین خروشچف)، شرایط زندگی برای توده‌های مردم قابل پیش‌بینی‌تر و مناسب‌تر شد اما سرکوب سیاسی ادامه یافت. با این حال با توجه به کاهش رشد اقتصادی و سربرآوردن مشکلات اجتماعی دوران برژنف به عصر رکود معروف شد. از سال ۱۹۷۹م شوروی در جنگی طولانی و خونبار در افغانستان درگیر شد که یک نسل کامل قربانی آن شدند. در سال ۱۳۷۰ش/۱۹۹۱م شوروی پس از جنگ سرد طولانی با غرب، در زمان حکومت میخائیل گورباچف، از هم فروپاشید و فدراسیون روسیه به جای آن نشست.

باید افزود روسیه با نام رسمی «فدراسیون روسیه» پهناورترین کشور جهان است که در شمال اوراسیا قرار دارد. این کشور در آسیای شمالی و اروپای خاوری واقع است و با اقیانوس آرام شمالی و اقیانوس منجمد شمالی و نیز دریای خزر، دریای سیاه و دریای بالتیک مرز آبی دارد. روسیه با ۱۴ کشور آسیایی و اروپایی مرز زمینی دارد و با کشورهای پیرامون دریای برینگ، دریای ژاپن، دریای خزر، دریای سیاه و دریای بالتیک ارتباط دریایی دارد. روسیه با ۱۷'۰۷۵'۴۰۰ کیلومتر مربع وسعت، پهناورترین کشور جهان است. پهناوری روسیه دو برابر مساحت کانادا یا چین یا ایالات متحده آمریکا است. پایتخت روسیه شهر مسکو است که در باختر و بخش اروپایی کشور است و بزرگ‌ترین شهر اروپایی است.

روسیه حدود ۱۴۳ میلیون نفر (برآورد سال ۲۰۱۳م) جمعیت دارد، که از این دید در جهان دارای جایگاه نهم است. تراکم جمعیت روسیه ۸/۳ نفر در هر کیلومتر مربع است که از پایین‌ترین نرخ‌های تراکم جمعیت در جهان است. نرخ رشد جمعیت در این کشور منفی است. بیشتر جمعیت روسیه در غرب این کشور (بخش اروپایی) زندگی می‌کنند. حدود ۸۰ درصد (۱۱۵ میلیون نفر) از مردم روسیه از نژاد روسی هستند و سایر نژادهای این کشور عبارتند از: تاتار، اوکراینی، چوواش، چچنی، ارمنی، داغستانی، مغول، آواری، اینگوش، چرکس، بالکار، اوستیایی، آذری، گرجی و.... زبان رسمی روسیه، زبان روسی است، ولی حدود ۳۰ زبان دیگر نیز در جمهوری‌ها و مناطق خودمختار این کشور وجود دارد. زبان روسی از زبان‌های زنده جهان است و بعد از زبان اسپانیولی و لاتین رتبه پنجم را دارد. روسیه ۲۱ جمهوری خودگردان دارد که بیشتر در جنوب باختر کشور (قفقاز شمالی) قرار دارند.

روسیه فرهنگ پُرباری دارد و نویسندگان معروفی مانند تالستوی و داستایوفسکی روسی بوده‌اند. روسیه تا پیش از قرن هجدهم یک حکومت نه چندان نیرومند در خاور اروپا بود و وسعت آن چندان زیاد نبود. تا اینکه در آغاز قرن ۱۸ میلادی و با اصلاحاتی که تزار پترکبیر انجام داد، این کشور به یک امپراتوری پهناور و نیرومند تبدیل شد. در سال ۱۹۱۷م انقلاب

کمونیستی در این کشور به وقوع پیوست و نام کشور به اتحاد جماهیر شوروی تغییر یافت. روسیه، با نام جمهوری فدراتیو روسیه، مهمترین و بزرگ‌ترین جمهوری در اتحاد جماهیر شوروی بود.

واحد پول روسیه روبل (RUB) و یک روبل نیز ۱۰۰ کوپک است. اقتصاد روسیه صنعتی و نیز وابسته به منابع بزرگ انرژی این کشور به ویژه گاز است و راه‌های ترابری این کشور نیز بسیار مهم هستند. روسیه با تولید ناخالص داخلی ۲۱۱۸ تریلیون دلار در سال ۲۰۱۳م هجدهمین اقتصاد بزرگ جهان و سرانه ۱۴۹۷۳ دلار، چهل و نهمین کشور جهان بوده است. اقتصاد این کشور بر پایه سرمایه داری و خصوصی سازی است، که این موضوع پس از فروپاشی شوروی و رهایی از اقتصاد دولتی و سوسیالیستی انجام شد. روسیه از اعضای گروه هشت و از کشورهای صنعتی به حساب می‌آید.

نوع حکومت هم در روسیه به صورت چند حزبی فدرال بوده و اکنون (۲۰۱۵م) ولادیمیر پوتین، رئیس جمهور و دمیتری مدودف، نخست وزیر روسیه است. سیاست کنونی روسیه، همکاری و عدم تنش با غرب و تلاش برای اتحاد کشور است. ولی به خاطر گسترش ناتو به شرق و پس از درگیری روسیه با گرجستان بر سر اوستیای جنوبی و نیز اخیراً به جهت مسأله اوکراین و کریمه و نیز موضوع سوریه، روابط روسیه و غرب تا حدودی به تیرگی گراییده است. روسیه در جامعه بین المللی از جمله کشورهایی به حساب می‌آید که از فرهنگ و هنر دفاع می‌کند و مردم این کشور هم، عمدتاً از مردمانی با فرهنگ به حساب می‌آیند.

به لحاظ دین و مذهب، نیز باید گفت، اکثریت مردم فدراسیون روسیه مسیحی و پیرو ارتدوکس هستند؛ اما ادیان دیگر شامل اسلام، یهودیت و بودیزم، نیز دارای طرفداران نسبتاً زیادی هستند؛ با این حال اسلام، پس از مسیحیت ارتدوکس، دومین دین شناخته شده در روسیه است. کلیسای ارتدوکس روسیه، سازمان مذهبی اصلی در روسیه است که در مناطق مختلف روسیه و در جامعه مشترک‌المنافع کشورهای خارجی ۱۲۳ حوزه سقفی دارد و بیش از ۱۹۰۰۰ جمعیت کلیسایی و بنای کلیسایی، حدود ۴۸۰ دیر و صومعه، بیش از ۱۵۰ نفر اسقف ارشد،

۱۷۵۰۰ نفر کشیش و ۲۳۰۰ نفر از درجات پایین‌تر کلیسایی و همچنین از سال ۱۹۹۰م الکیس دوم، پانزدهمین اسقف اعظم (پاتریک) و تاریخ کلیسا همراه با ینود مقدس (هیأت رئیسه اسقف‌ها) امور کلیسایی را اداره می‌کند. باید افزود که علاوه بر کلیساهای ارتودکس در روسیه، فرق دیگر مسیحیت، از جمله کاتولیک‌ها، پروتستان‌ها و ارمنی‌ها نیز، برای خود کلیساهایی دارند.

اسلام در حال حاضر در بخش عظیمی از روسیه گسترش یافته است. طبق اطلاعات اکثر رهبران مسلمانان، تعداد مسلمانان در روسیه بالغ بر ۲۰ میلیون نفر است. بعضی مفتی‌ها و اسلام‌شناسان حتی ارقام ۲۵ تا ۳۵ میلیون را عنوان می‌کنند. در این زمینه، رایزن فرهنگی وقت ایران در مسکو، دکتر ابراهیمی ترکمان، معتقد است: «وقتی در سال ۱۹۹۱م فروپاشی رخ داد فدراسیون روسیه ۱۵۴ میلیون نفر جمعیت داشت و ۸ میلیون هم مهاجر به آنها افزوده شد، در آن زمان از جمعیت کل آن سرزمین، تنها ۱۳ میلیون نفر مسلمان بودند؛ اما امروزه با اینکه، به جهت رشد منفی، جمعیت کل روسیه به حدود ۱۴۰ میلیون نفر رسیده، جمعیت مسلمان این کشور به ۳۰ میلیون نفر رسیده است که این نشان از اقبال مردم به اسلام دارد».

طبق آمارهای نیمه رسمی بین ۱۲ تا ۲۰ میلیون از جمعیت فدراسیون روسیه مسلمان هستند؛ لیکن آمارهای غیر رسمی منتسب به محافل اسلامی، به جهت روند رو به رشد اسلام در روسیه، رقم ۳۰ میلیونی مسلمان را در روسیه تأیید می‌کنند. این گروه بیشتر در قفقاز شمالی، تاتارستان، باشقیرستان، اودموریتا، چواشیا، جمهوری ماری، سیبری، استان‌های اومیانوف، پنزا، سامارا، ساراتوف، آستاراخان، پرم، چلیا بینسک، نیژنی نوگورد، و شهرهای مسکو، سنت پترزبورگ و قاسمووف ساکن هستند. مسلمانان این مناطق پیرو دو مذهب شناخته شده تسنن و تشیع می‌باشند؛ اما تعداد سنی‌ها بیشتر است و پیروان مذهب تسنن از نظر مکاتب فقهی، به دو مکتب فقهی حنفی و شافعی و از نظر مکاتب کلامی به مکتب کلامی اشعری و اندی نیز به ماتریدیه، تعلق دارند و البته در سال‌های اخیر جریان سلفیت و وهابیت در روسیه، بخصوص در جمهوری‌های چچنستان و داغستان، فعالیت‌هایی دارند. گفتنی است که اغلب پیروان دین اسلام در کرانه رود ولگا،

نزدیک به اورال و همچنین قفقاز شمالی زندگی می‌کنند.

بنابر آمارهای رسمی تعداد شیعیان روسیه به دو میلیون نفر می‌رسد، اما آمارهای غیر رسمی حکایت از چهار میلیون نفر دارد، از این تعداد، حدود سیصد هزار نفر در مسکو زندگی می‌کنند (تا یک میلیون نیز، برخی برآورده کرده‌اند) که قبلاً سازماندهی درستی نداشتند، اما از چند سال قبل، برخی نهادهای خودجوش بومی و نیز از سوی ایران تلاش‌هایی در هدایت و روشنگری شیعیان آغاز شده است. مسلمانان شیعه به طور عمده در مناطق مرزی قفقاز شمالی زندگی می‌کنند. باید افزود که گروه شیعیان را عموماً آذربایجانی‌ها و تالش‌ها تشکیل می‌دهند

همچنین بر پایه آمارهای سال ۱۹۹۶م، در روسیه، تعداد ۴۳ اداره دینی مسلمان و ۲۳۴۹ مسجد وجود داشته است. از جمله مساجدی که می‌توان در مسکو نام برد، مسجد جامع مسکو، مسجد تاریخی، مسجد یادبود روی کوه پالکونی، مسجد آترادنایا و مسجد نواتروف می‌باشد. در پترزبورگ نیز، باید به مسجد تاریخی منطقه پوشکین اشاره نمود که از سوی تزارها برای شاهان عثمانی ساخته شده بود که بعد از جنگ اول جهانی و قرار گرفتن عثمانیان در صفوف متفقین، کاربری آن تغییر یافت و اکنون این مسجد تعطیل است؛ امید است، به عنوان مسجدی رسمی برای شیعیان مورد بهره‌برداری قرار گیرد. از دیگر مساجد سن پترزبورگ که درست در وسط شهر قرار گرفته است، مسجدی زیبا با نام «مسجد تاتارها» می‌باشد که قدمتی ۱۵۰ ساله دارد و طبق اسناد موجود، این مکان مقدس، از سوی یک خیر شیعی از اهالی باکو، مرحوم حاجی زین‌العابدین تقی‌اف ساخته شده است، لیکن اکنون به دلائلی، تحت اختیار مسلمانان اهل سنت است.

در آغاز قرن بیستم میلادی تقریباً نیمی از یهودیان جهان در روسیه زندگی می‌کردند. باتوجه به اینکه در سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰م تعداد زیادی از یهودیان از شوروی به فلسطین اشغالی (اسرائیل) مهاجرت کردند؛ اما بر اساس آمارها، تعداد قابل توجهی از آنها در سال ۱۹۹۷م در فدراسیون روسیه، به ویژه در شهرهای بزرگ مسکو و سنت پترزبورگ زندگی می‌کنند. در ضمن عده نسبتاً خیلی نیز از آنها در منطقه خود مختار ابلاست در شرقی‌ترین نقطه

روسیه، ساکن هستند. تبلیغ در آیین یهود موضوعیت ندارد، چرا که «آنان خود را نژاد برتر می‌دانند و همواره به دنبال افزایش نفوذ و سلطه اقتصادی و سیاسی بر جهان هستند و در ضمن این دین به طریق وراثت منتقل می‌شود و کسی نمی‌تواند به این آیین داخل شود».

مذهب بودائی (بودیسم) نیز، از سال ۱۹۴۱م به عنوان یکی از مذاهب روسیه به رسمیت شناخته شد. طرفداران این آیین در جمهوری‌های کالمیکیا و تیوا و بعضی از نواحی ایرکوتسک و چیتا و شرق روسیه، اخیراً تعدادی نیز در مسکو و سنت پترزبورگ ساکن شده‌اند. ناگفته نماند که تعداد بودائیان روسیه (طبق آمار ۱۹۹۷م) حدود یک میلیون نفر بوده است و البته بودائیان، در این ایام (۲۰۱۴م)، تبلیغات وسیعی در روسیه، به خصوص در شهر مسکو، دارند.

– کلیات دستنویس‌های اسلامی در کتابخانه‌های ترائی روسیه

بر اساس گزارشی که زنده‌یاد اولگ آکیموشکین از نسخه‌های خطی اسلامی موجود در کتابخانه‌های روسیه به صورت رسمی در سال ۱۹۹۲م منتشر نموده است،^۱ در کتابخانه‌های روسیه – بدون لحاظ نسخه‌های خطی روسی و زبان‌های دیگر – در حدود ۶۰۰۰۰ نسخه خطی اسلامی وجود دارد که از این تعداد ۱۸۷۳۳ نسخه خطی عربی، ۱۲۶۱۲ نسخه فارسی و تاجیکی، ۹۵۴۰ نسخه ترکی (با لهجه‌های متنوع)، ۱۴۸ نسخه کردی، ۲۸ نسخه پشتو، ۱۴ نسخه مالیزی و ۳ نسخه اردو و ۷۰۵۷ نسخه نیز با عنوان نسخ خطی اسلامی (بدون تمایز زبانی) می‌باشد. اما به استناد شواهد و گزارش‌های پراکنده از وجود دستنویس‌های فراوان در جمهوری‌های خودمختار تاتارستان، داغستان، آوستیای شمالی، چچنستان و جز اینها، به نظر می‌رسد که در کتابخانه‌های روسیه، دست کم، یکصد هزار نسخه خطی اسلامی وجود داشته باشد که بسیاری از آنها، هنوز شناسایی و معرفی نشده‌اند.

۱. راپر، جفری، *المخطوطات الإسلامية في العالم*، ج ۲، صص ۵۴۰-۵۹۲.

باید دانست که عمده تمرکز نسخه‌های خطی اسلامی در روسیه به لحاظ کیفی، به ترتیب در شهرهای سنت پترزبورگ، مسکو، تاتارستان (قازان)، داغستان (مخاچ قلعه)، باشقیرستان (اوبا) و چچنستان (گروزنی) می‌باشد که در معرفی آن مواریت، از اوایل قرن ۱۹م تاکنون بیش از ۱۰۰ جلد فهرست در قالب کتاب، مقاله یا پایان‌نامه، به زبان‌های روسی، آلمانی، فرانسوی، ترکی، فارسی، عربی و دیگر زبان‌ها چاپ و منتشر شده است؛ لیکن به لحاظ کمی به نظر می‌رسد جمهوری‌های داغستان و تاتارستان، مقام نخست را در تعداد نسخه‌های خطی اسلامی در روسیه، دارا باشند، اما از آنجا که این نسخ هنوز فهرست نشده‌اند و آمارهای دقیقی نیز در دست نیست، با همه این احوال، بدون تردید، منابع ترائی موجود در شهر سنت پترزبورگ به لحاظ کیفی، پیشتاز است.

بر پایه منابع مطالعاتی ترائی روسیه، از یکصد هزار مجلد نسخه خطی اسلامی موجود در روسیه، بیش از ۹۰٪ آنها به زبان‌های عربی، فارسی و ترکی نگارش یافته‌اند، اما از این تعداد، به نظر می‌رسد تاکنون، در حالت بیشینه آن، بیش از ۳۰٪ این مواریت کهن به صورت توصیفی، معرفی نشده باشند و در حقیقت شاید به جرأت بتوان بیش از ۷۰٪ درصد این آثار، فاقد شناسه توصیفی هستند. البته خالی از لطف نخواهد بود که در آغاز این فهرست، به منابع کلیات دستنویس‌های روسیه اشاره‌ای بشود. برای بهره‌مندی فارسی زبانان از عناوین منابع انگلیسی، فرانسوی، آلمانی، روسی و مانند آنها، افزون بر نام اصلی، ذیلاً ترجمه عناوین آنها به فارسی نیز برگردانده شده است.

1) Akimushkin, O. F.; A. B. Khalidov (with additional material) & G. J. Roper (Ed.), **“Islamic manuscripts in Russian Federation”**; In: *World survey of Islamic manuscripts* (London, 1993), Vol. II, pp. 663-702.

آکیموشکین، اولگ. ف.؛ ا. د. خالدوف (اضافات)؛ و. جی. جی. روبر؛ عبدالستار الحلوجی (ترجمة و تحقیق)، «المخطوطات الإسلامية في روسيا الاتحادية»، رک. المخطوطات الإسلامية في العالم، ج ۲، صص ۵۳۹-۵۹۲، عربی و آکیموشکین، اولگ ف.؛ جفری راپر (سر ویراستار) و احمد

رحیمی ریشه (سروراستار)، «نسخه‌های خطی اسلامی در فدراسیون روسیه»، رک. گنجینه‌های دست‌نویس‌های اسلامی در جهان، ج ۳، صص ۱۱۷۷-۱۲۰۸، فارسی.

(۲) افشار، ایرج، «کتاب‌شناسی فهرست‌های نسخ خطی فارسی در کتابخانه‌های اتحاد جماهیر شوروی»، رک. کتاب‌شناسی فهرست‌های نسخه‌های خطی فارسی در کتابخانه‌های دنیا، صص ۷-۹، فارسی.

(۳) الوهابی، حسین، *المکتبات فی الاتحاد السوفیتی*، بغداد: ماشین نویسی شده (= طبع رونیه)، ۱۹۶۷م، وزیری، ۲۴ص، عربی.

4) Статен, С., *Средняя Азия и Иран*, Ленинград, Аврора, 1972, 192с.
استاتی، سرورنیک، *آسیای مرکزی و ایران*، لنین‌گراد: انتشارات سپیده دم، ۱۹۷۲م، ۱۹۲ص، وزیری بزرگ، روسی، مصوّر.

5) Тюляев, С. И., *Памятники Искусства Индии в Собраниях Музеев СССР*, Москва, Государственное издательство изобразительного искусства 1956, 127с.

تولیائف، س. ای، *هنرهای هندی در کلکسیون‌های اتحاد جماهیر شوروی*، مسکو: انتشارات دولتی هنرهای زیبا، ۱۹۵۶م، ۱۲۷ص، وزیری بزرگ، روسی و انگلیسی.

(۶) سزگین، فؤاد، «مجموعات المخطوطات العربية فی مکتبات الاتحاد السوفیتی»، رک. تاریخ التراث العربی مجموعات المخطوطات العربية فی مکتبات العالم، صص ۳-۱۲، عربی.

(۷) مرعشی نجفی، محمود، «فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی در روسیه و جمهوری‌های جدید»، رک. نسخه‌شناسی (قم ۱۳۸۹)، ج ۳، صص ۷-۵۴، فارسی.

(۸) دانش پژوه، محمدتقی، «چند فهرست برای نسخ خطی در شوروی»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۱۰ (۱۳۵۸)، صص ۲۸۷-۴۰۷ به انضمام ۸۳ نمونه تصویر.

در این نوشتار، ضمن معرفی برخی فهارس نسخ خطی کتابخانه‌های روسیه (عمدتاً مربوط به

شهر سنت پترزبورگ)، چند نسخه خطی نیز از فهرست روزن، چاپ ۱۸۷۷م، مربوط به نسخ وزارت امور خارجه (رک. نشریه، ص ۲۸۷)، از گزارش آکادمی پادشاهی علوم سنت پترزبورگ، چاپ ۱۸۹۸م، (رک. نشریه، ص ۲۸۷)، از فهرست رساله‌های اسماعیلی تألیف ایوانف، چاپ ۱۹۱۹م، (رک. نشریه، ص ۲۸۸)، از فهرست موزه آسیایی تألیف ایوانف، چاپ ۱۹۱۷م (رک. نشریه، ص ۲۸۸)، از مقاله دورن درباره یازده نسخه خطی در کتابخانه دوکی کوبوگ در ایالت بایریش آلمان در مجموعه آسیایی، دفتر ۲، ش ۲، صص ۱۸۶-۱۹۴ (رک. نشریه، صص ۲۸۹-۲۹۱)، از مقاله دورن درباره نسخ خطی اسلامی در موزه آسیایی در مجموعه آسیایی، دفتر ۲، ش ۱، ۱۸۵۲م، ص ۵۴ (رک. نشریه، صص ۲۹۲-۲۹۴)، از فهرست کتابخانه عمومی ترکستان از ای. کاله، درباره نسخه‌هایی از قزاقستان یا ازبکستان (رک. نشریه، صص ۲۹۴-۲۹۹)، فهرست روزن، چاپ ۱۸۸۶م، مربوط به نسخ وزارت امور خارجه (رک. نشریه، صص ۲۹۹-۳۱۰)، فهرست روماسکوویچ، چاپ ۱۹۲۵م (رک. نشریه، صص ۳۱۱-۳۱۲)، مقاله دورن در مجموعه آسیایی، دفتر ۵، ش ۲، ۱۸۶۴م، مربوط به کتابخانه عمومی سلطنتی سنت پترزبورگ (رک. نشریه، صص ۳۱۳-۳۲۲)، مقاله دورن درباره چند نسخه خطی موزه آسیایی در مجموعه آسیایی، دفتر ۴، ش ۱، ۱۸۶۰م (رک. نشریه، صص ۳۳۲-۳۳۷)، چند نسخه فارسی از دورن مربوط به موزه آسیایی در مجموعه آسیایی، دفتر ۴، ش ۴، ۱۸۶۲م (رک. نشریه، صص ۳۳۷-۳۳۸)؛ نسخه‌های خطی موزه آسیایی از مقاله دورن در مجموعه آسیایی، دفتر ۵، ۱۸۶۷م (رک. نشریه، صص ۳۳۸-۳۴۰)؛ گزارشی از نسخه‌های خطی فارسی قازان (رک. نشریه، صص ۳۴۰-۳۵۰)، کتابخانه بنیاد زبان و ادبیات فرهنگستان ترکمنستان به بنام مخدوم قلی (رک. نشریه، صص ۳۵۰-۳۶۲)، گزارشی از نسخه‌های خطی ایروان در ماتناداران (رک. نشریه، صص ۳۶۲-۳۶۵)، نمایشگاه نسخه‌های خطی تاشکند در ازبکستان (رک. نشریه، صص ۳۶۶-۳۶۷)، نسخه‌ای در دربند داغستان (رک. نشریه، صص ۳۶۸-۳۷۳)، موزه تاریخ ادیان شهر لنینگراد (رک. نشریه، ص ۳۸۴)، خانه پولیسف خاورشناس در تاشکند (رک. نشریه، ص ۳۸۵)، ادامه معرفی نسخ خطی کتابخانه سالتیکف شدرین در پترزبورگ (رک. نشریه، صص ۳۸۶-۴۰۴)، نسخه‌های فارسی از

- بنیاد فرهنگستان تفلیس در گرجستان (رک. نشریه، صص ۴۰۴-۴۰۷)، معرفی شده است.
- ۹) روح بخشان، علی محمد؛ محمود مرعشی نجفی، «گزارش سفر به شوروی»، رک. نشریه آینه پژوهش (قم)، س ۱، ش ۵ (بهمن و اسفند ۱۳۶۹)، صص ۱۰۲-۱۰۴، فارسی (معرفی مختصر تعدادی از دست‌نویس‌های مربوط به کتابخانه‌های فدراسیون روسیه).
- ۱۰) مرعشی نجفی، محمود، «فهرست‌نگاری نسخه‌های خطی اسلامی در روسیه و جمهوری‌های تازه استقلال یافته»، رک. مجله میراث شهاب (قم)، س ۵، ش ۱۷-۱۸ (پاییز - زمستان ۱۳۷۸)، صص ۴۲-۶۲، فارسی.
- ۱۱) حبیبی آزاد، ناهید، «آثار فرهنگی و ادبی ایران در کتابخانه‌ها و مراکز فرهنگی [روسیه، آسیای مرکزی و قفقاز]»، رک. نشریه مشکوة (مشهد)، ش ۵۶-۵۷ (۱۳۷۶)، صص ۲۴۰-۲۷۳، فارسی؛ (معرفی اختصاری ده‌ها نسخه خطی عربی و فارسی نفیس).
- ۱۲) المحاسنی، اسماء زکی، «منتخبات من المخطوطات العربیة فی المکتبات الروسية»، رک. دراسات فی المخطوطات العربیة، صص ۸۷-۸۸، عربی.
- ۱۳) عوّد، کورکیس، «المخطوطات العربیة فی الاتحاد السوفیتی»، رک. فهرس المخطوطات العربیة فی العالم، ج ۱، صص ۱۰۷-۱۲۷، عربی.
- ۱۴) خالدوف، أنس باقی، «مجموعات المخطوطات الإسلامية فی الاتحاد السوفیتی (السابق)»، رک. المؤتمر الافتتاحی لمؤسسة الفرقان للتراث الإسلامي، صص ۸۳-۱۰۳، عربی.
- ۱۵) زیدان، یوسف، «المخطوطات الالفیة فی مکتبات روسيا»، رک. مجلّة معهد المخطوطات العربیة (القاهرة)، مج ۴۸، ع ۱-۲ (۱۴۲۵ق/۲۰۰۴م)، ص ۵۷، عربی (بازچاپ: المخطوطات الالفیة: أعمال المؤتمر الدولي لمركز المخطوطات «سبتمبر ۲۰۰۴»، ص ۱۲۶)؛ (معرفی نامگوی ۳ دست‌نویس هزار ساله نفیس، موجود در کتابخانه‌های روسیه).

۱۶) علیف، رستم^۱ و عبدالحسین حائری (مترجم)، «نسخ خطی شرقی و فهرست کتب خطی در شوروی»، رک. مجله وحید (تهران)، س ۲، ش ۵ (اردیبهشت ۱۳۴۴)، صص ۶۹-۷۲ (بخش اول)؛ ش ۸ (مرداد ۱۳۴۴)، صص ۶-۹ (بخش دوم)؛ ش ۱۰ (مهر ۱۳۴۴)، صص ۱۵-۱۶ (بخش سوم) و ۶۶-۶۷ (بخش چهارم)؛ ش ۱۱ (آبان ۱۳۴۴)، صص ۱۳-۱۵ (بخش پنجم)؛ س ۳، ش ۲ (بهمن ۱۳۴۴)، صص ۱۲۸-۱۳۲ (بخش ششم)، فارسی (بازچاپ: حدیث عشق، تهران، ۱۳۸۰، ج ۱، صص ۱۳۹-۱۵۵).

۱۷) دانش پژوه، محمدتقی، «پراکنده‌ها و نسخه‌هایی از بنیادهای فرهنگی کشور شوروی»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۱۰ (۱۳۵۸)، صص ۲۸۷-۴۰۷، فارسی.

18) Rezvan, E. A., "Qur'anic Manuscripts as Birth, Death, Land and Library Register", In: *Manuscripts Orientalia* (St. perarsburg), Vol. VIII, No. 3 (Sseptamber 2002), pp. 17-25.

رضوان، ای. آ.، «دست‌نویس‌های قرآنی و بررسی چگونگی روند کتابت قرآن، فراز و فرود نسخه‌پردازی قرآن، منطقه‌های نسخه‌نویسی قرآن و کتابخانه‌های نسخ خطی قرآن کریم مضبوط»، رک. نشریه دست‌نویس‌های شرقی (سنت پترزبورگ)، س ۸، ش ۳ (سپتامبر ۲۰۰۲م)، صص ۱۷-۲۵، انگلیسی.

۱۹) فرح، سهیل، «من مخطوطاتنا العربیة فی الاتحاد السوفیتی»، رک. مجله الفکر العربی المعاصر (بیروت)، ع ۳۰-۳۱ (۱۹۸۴م)، صص ۱۴۴-۱۵۳، عربی.

۲۰) دانش پژوه، محمدتقی، «نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های اتحاد جماهیر شوروی»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۸ (۱۳۵۸)، صص ۱-۳۱۰، فارسی؛ (در این نوشتار، گزارشی از نسخ خطی کتابخانه عمومی لنین در مسکو، نسخه‌های خطی بنیاد خاورشناسی فرهنگستان شوروی شهر لنینگراد، کتابخانه شچدرین در شهر لنینگراد، نسخه‌های عربی و ترکی

1. R. Aliev.

گرجستان، موزه هنری گرجستان در شهر تفلیس، کتابخانه بنیاد خاورشناسی فرهنگستان تفلیس و کتابخانه دانشگاه لنینگراد، به اجمال و تفصیل آمده است).

- انستیتو دستنویس‌های شرقی فرهنگستان علوم روسیه در سنت پترزبورگ

انستیتو نسخه‌های خطی شرقی (IOM)^۱ وابسته به فرهنگستان علوم فدراسیون روسیه در سنت پترزبورگ (لنینگراد سابق)، نزدیک موزه ارمنی‌ناژ، واقع است. هسته اصلی تشکیل این انستیتو به سال ۱۷۲۴م ایام سلطنت و دستور پتر کبیر برمی‌گردد که در آن سال با ادغام کتابخانه کونستکامرا و کتابخانه آکادمی علوم روسیه صورت گرفت. پس از گذشت ده‌ها سال، در سال ۱۸۱۸م موزه آثار شرقی در شهر پتروگراد تأسیس گردید؛ نهادی که در آن مقطع، در اروپا، از نخستین‌های شرق‌شناسی محسوب می‌گردید. در آن مقطع، به جهت مقابله با فرهنگ ملل شرقی، همزمان با دیگر کشورهای غربی، ضرورت دانستن زبان، آداب، فرهنگ و رسوم کشورهای همسایه شرقی، در روسیه نیز احساس گردید. پیرو تأسیس این نهاد خاورشناسی، اساتید مطرحی نیز از آلمان (پروس) دعوت گردید. در این ایام، منابع اولیه پژوهشگران این نهاد را تعدادی نسخ خطی شرقی و همچنین آثار، قطعات و اشیای تاریخی و فرهنگی تشکیل می‌دادند که از برخی جاها برای نخستین بار به روسیه آورده شده بودند و البته به سفارش دولت وقت روسیه، در این راستا سفرا، دیپلمات‌ها و تجار روسی، جملگی وظیفه جمع‌آوری و انتقال این نوع آثار را از کشورها و مناطق شرقی، به روسیه، داشتند.

در سال ۱۸۱۸م بود که آکادمی علوم روسیه تصمیم به خرید مجموعه‌ای مشتمل بر ۷۰۰ نسخه خطی اسلامی از کنسول فرانسه در طرابلس و حلب در شامات گرفت. پس از خرید و انتقال این مجموعه ارزشمند، در سال ۱۸۱۹م، یک بخش جدید در فرهنگستان علوم روسیه با نام

1. The Institute of Oriental Manuscripts of the Russian Academy of Sciences.

موزه آسیایی (AM) که بعدها به موسسه مطالعات شرقی (IOS) تبدیل شد تأسیس و افتتاح گردید و نخستین رئیس موزه آسیایی نیز فردی به نام آقای فرن انتخاب گردید؛ وی در مدت ۲۲ سال ریاست خود، توانست زمینه‌های مطالعات شرقی، بخصوص در زمینه خاورمیانه، زبان عربی، زبان فارسی را تأسیس یا گسترش دهد. جانشین وی در موزه آسیایی، دانشمند شهیر، آقای دورن بود که بیش از ۲۰ سال در تقویت موضوعات مربوط به خاورشناسی تلاش نمود. نباید از نظر دور داشت که این سال‌ها (۱۲۴۳ق) یادآور پایان دومین دوره از جنگ‌های خانان‌سوز ایران و روسیه بود که در پی آن نسخه‌های خطی نفیس بقعه شیخ صفی در اردبیل، به سنت پترزبورگ انتقال یافت و آقای دورن، همان کسی است که آنها را در سال ۱۸۵۲م به زبان فرانسوی فهرست نموده و منتشر ساخت.

باید افزود در آن مقطع تاریخی، موزه آسیایی، به جز مجموعه‌های دستنویس مغولی، ترکی، تبتی و چینی، مجموعه‌ای نفیس نیز در موضوع فلسفه به دست آورد که مطالعات شرقی را وارد مرحله جدیدی ساخت. تا سال ۱۸۵۵م زمانی که دانشکده زبان‌های شرقی در دانشگاه ایالتی سنت پترزبورگ افتتاح شد؛ این موزه همواره به عنوان یک نهاد تخصصی برای نیازهای دانشمندان روسی و خارجی خدمت می‌کرد. در سال ۱۸۷۶م این موزه نقش فعالی در سومین^۱ کنگره بین‌المللی شرق‌شناسان در سنت پترزبورگ داشت. در سال ۱۹۱۷م، این موزه مهمترین و بزرگ‌ترین مجموعه تخصصی جهان در عرصه نسخ خطی و نخستین‌های کتب چاپ شده در شرق و در حقیقت گنجینه بزرگ فرهنگی ملل شرق در سواحل رودخانه نوا محسوب می‌گردید. پس از انقلاب کمونیستی روسیه، از ۱۹۲۰م، همچنان این نهاد تنها مرکز مطالعات شرقی در فرهنگستان علوم شناخته می‌شد. در سال ۱۹۳۰م، انستیتوی خاورشناسی آکادمی علوم اتحاد شوروی بنا گذاشته شد. همزمان با جنگ جهانی دوم و محاصره لنینگراد توسط آلمان‌ها در سال ۱۹۴۳م مؤسسه، بسیاری از محققان خود را از دست داد؛ در پی این جنگ خانان‌سوز، روس‌ها

۱. نخستین کنگره خاورشناسان در ۱۸۷۳م در پاریس و دومین کنگره نیز در ۱۸۷۴م در لندن برگزار گردید.

بیش از ۲۷ میلیون کشته دادند و کسانی از محققان هم مجبور به ترک لنینگراد و مهاجرت به مسکو یا دیگر کشورها شدند.

در سال ۱۹۵۰م انستیتو رسماً از لنینگراد به مسکو انتقال داده شد و در لنینگراد فقط شعبه‌ای از آن به نام شعبه دست‌نویس‌های شرقی، باقی ماند؛ اما بعد از گذشت دو سال، بر پایه شعبه دست‌نویس‌های شرقی، مجدداً انستیتوی خاورشناسی، با عنوان «انستیتوی خاورشناسی شعبه لنینگراد» تأسیس گردید که تابع انستیتو خاورشناسی مسکو بود. از سال ۱۹۶۰ تا ۱۹۶۸م این انستیتو به عنوان «انستیتوی ملل آسیایی» نامیده می‌شد و برخی فهرست‌ها و مطالعات نیز تحت همین عنوان منتشر گردیده است. در ۲۹ اکتبر ۱۹۷۰م، هیأت رئیسه آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی (سابق) تصمیم گرفت، حوزه فعالیت‌ها در زمینه مطالعات شرق‌شناسی شعبه اصلی مسکو و شعبه فرعی لنینگراد را از هم مستقل و تعریف نماید؛ بر این پایه، مطالعات اساسی شرق‌شناسی، همچون بررسی تاریخ کهن شرق در قرون وسطی، ادبیات کلاسیک فرهنگ‌های شرقی، مذاهب، فلسفه و قانون، در مسکو (IOS) متمرکز گردید و عمدتاً قلمرو بررسی متون کهن و نسخ خطی شرقی نیز به شعبه سنت پترزبورگ واگذار شد و در حقیقت می‌توان گفت انستیتو از این تاریخ به بعد، رسماً مستقل از مؤسسه خاورشناسی مسکو، گردید. پس از آن، شاخه‌های پژوهشی متعددی از جمله مطالعات کردی و ترکی نیز در شعبه سنت پترزبورگ تأسیس گردید و کاتالوگ‌های چندی برای نسخ خطی عربی، فارسی و ترکی از سوی دانشمندان همچون آکیموشکین، خالدوف و دیمیترووا به تدریج نگارش و منتشر گردید. در این مرکز، همچنین تحقیقات بنیادی چندی روی جنبه‌های مختلف شرق باستان، شامل چین‌شناسی، مطالعات ژاپنی و کره‌ای و نیز مطالعات سغدی، صورت گرفت. در این مدت آثار متعددی تألیف گردید؛ آثار کهن چندی، همچون *تاریخ مغولان راز*، بخشی از *تاریخ رشیدالدین فضل‌الله*، به زبان اصلی خود تصحیح گردیده و به چاپ رسید و چندین اثر شرقی نیز به روسی ترجمه و منتشر گردید. در طول دهه ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰م دستاوردهای علمی بزرگی نصیب انستیتو گردید؛ در این مدت از

جمله، سه جلد از تاریخ خلافت، به چاپ رسید که جایزه وزارت امور خارجه فدراسیون روسیه را در سال ۲۰۰۱م در پی داشت. همچنین کتاب چهار جلدی /سلام در قلمرو/ امپراتوری سابق روسیه که از سوی اسلام شناس برجسته روس، پروفیسور پروزوروف، تهیه شد و نیز فهرست نسخه‌های خطی عربی مسیحی آماده گردید. در ۱۹ ژوئن ۲۰۰۷م هیأت رئیسه آکادمی علوم روسیه دستور سازمان دهی مجدد شعبه سنت پترزبورگ را صادر نمود و از این تاریخ، همزمان با استقلال کامل و رسمی از مسکو، نام این نهاد از «انستیتو مطالعات شرقی» به «انستیتو دستنویس‌های شرقی» تغییر یافت.

انستیتو دستنویس‌های شرقی، افزون بر دارا بودن یکصد و سی هزار نسخه خطی شرقی در ۶۵ زبان، نیز دارای کتابخانه‌ای تخصصی، شامل ۸۰۰ هزار جلد کتاب در شاخه‌های مختلف مطالعات شرقی و نیز دارای هزاران سند تاریخی است. این انستیتو به آموزش میراث ادبی و فرهنگی ایران توجه زیادی نشان می‌دهد. در حال حاضر در شعبه خاورمیانه آن، ۱۱ کارمند ایران‌شناس و افغان‌شناس به تحقیقات علمی مشغولند. ۴ کارمند علمی دیگر در کنار آن شعبه زبان، تاریخ و ادبیات کردی آموزش می‌دهند. چهار ایران‌شناس، یعنی آقایان دکتر لیوشیتس، دکتر پیریخانیان، دکتر داندامایوف و دکتر چوناکووا در شعبه خاور باستان کار می‌کنند. گرچه موضوعات و رشته‌های پژوهشی دانشمندان آن انستیتو خیلی دامنه‌دار و گسترده هستند، ولی بررسی و تحقیق دستنویس‌های فارسی و تاجیکی همچنان مورد توجه ویژه ایران‌شناسان آن انستیتو قرار دارد.

تهیه مجلدات ده‌گانه از فهراس منتشر شده دستنویس‌های فارسی (بدون جلد ۹)، از سوی گروه فهرست‌نگاران، زنده‌یاد دکتر آکیموشکین، دکتر کوشیف، دکتر میکلوخا ماکلای، دکتر صلاح‌الدینوف، دکتر تومانوویچ، دکتر نیازوف صورت گرفته است و خانم دکتر شیگلوا، نیز تهیه فهرست کتاب‌های چاپ سنگی این مؤسسه را عهده‌دار بوده است. لینیا اسمیرنوا در زمینه متون تاریخی، آکیموشکین در زمینه متن‌شناسی مینیاتوری، اولگا اسمیرنوا و لیوشیتس در زمینه کشف

رمزهای اسناد به زبان‌های سغدی، پارسی و باختری، راگوز و پرخانیا و چوناکووا در زمینه متن‌های فارسی میانه، داندامیایف در عرصه مسائل تاریخ ایران باذلاستان، کولسنیکوف و پوگالوف و نزریه در زمینه مسائل قرون وسطی، و اورانسکی در عرصه تاریخ زبان‌های ایرانی، تحقیقات مختلفی انجام داده‌اند.

در این انستیتو در بخش‌های مختلف، کسانی همچون ولادیمیر ایوانف، ستانیسلاف پروزوروف، خیسمتولین، ایانیسیان، کامنسکی، بوریس نوریک، شگیلوا و دیگران اشتغال دارند که برخی در زمینه ایران‌شناسی نیز فعالیت‌هایی انجام داده‌اند و برخی زبان فارسی را کاملاً مسلط هستند.

دکتر پروزوروف، ضمن دارا بودن مقام دوم (معاونت) انستیتو و تسلط به زبان عربی، صاحب تألیفات فراوانی نیز در حوزه‌های اسلامی و شیعی در قالب کتاب و مقاله است. شرح و ترجمه *فرق الشیعه نوبختی به روسی* (مسکو ۱۹۷۳م)، *کتابشناسی تاریخ شیعه در عراق، ایران و آسیای میانه تا عصر آل بویه = علم التاریخ عند الشیعه* (مسکو ۱۹۸۰م)، شرح و ترجمه جلد نخست *الملل و النحل* شهرستانی (مسکو ۱۹۸۴م)، *دائرة المعارف الإسلامیة*، حاوی ۶۰۰ مقاله (مسکو ۱۹۹۱م)، *النصوص العربیة الإسلامیة* (مسکو ۱۹۹۴م)، *الإسلام فی الدولة الروسیا*، حاوی مقالات متعدد شامل ۵ جلد (مسکو ۱۹۹۸-۲۰۱۲م)، *التقدم فی الدراسات الإسلامیة* (سنت پترزبورگ ۲۰۰۹م)، *تصحیح تلخیص البیان فی ذکر فرق أهل الأديان* (مسکو ۱۹۸۸م)، *تصحیح معجم الشیوخ*، تألیف ابوالکرم عبدالسلام بن محمد الحجّی الأندلسبانی من القرن ۶هـ (در دست انتشار)، *تصحیح لوامع أنوار القلوب فی جمع أسرار المحبّ و المحبوب*، تألیف القاضی ابوالعالی عزیزی بن عبدالملک بن منصور، الشهیر بـ «شیدلة» من القرن ۵ق (در دست انتشار)، از جمله آثار کتابی اوست. وی همچنین بخش‌هایی از *تفسیر المیزان* علامه طباطبایی (ره) را در دست ترجمه دارند.

باید افزود اکنون حدود ده سال است، ریاست انستیتو بر عهده دانشمند بزرگوار، سرکار خانم دکتر ایرینا پاپوا^۱ است، البته تخصص اصلی ایشان چین‌شناسی و متون کهن چینی می‌باشد.

1. Dr. Irina F. Popova.

بر پایه آماری که زنده‌یاد اولگ ف. آکیموشکین در سال ۱۹۹۲م منتشر ساخته است^۱، با چشم‌پوشی از آمارهای مربوط به نسخه‌های غیر اسلامی (۱۲۰۰۰۰ عنوان نسخه)، انستیتو دستنویس‌های شرقی، دارای ۹۸۷۴ نسخه اسلامی (مشمول بر ۵۱۸۴ نسخه عربی، ۳۰۵۸ نسخه فارسی، ۱۵۰۰ نسخه ترکی، ۲۸ نسخه پشتو، ۱۴ نسخه مالیزی، ۱۴ نسخه کردی و ۳ نسخه اردو) است؛ اما با توجه به روند خرید، اهدا یا انتقال برخی نسخه‌ها به این مرکز علمی، در سال‌های اخیر، این آمارها تا حدودی دست خوش تغییر شده‌اند، برای نمونه، به اذعان خود مسؤولان انستیتو، تعداد نسخ خطی فارسی موجود در این انستیتو، بیش از پنج هزار عنوان نسخه، گزارش گردیده است و با این رشد کمی، به نظر می‌رسد، در این مؤسسه، در کل، حدود پانزده هزار عنوان نسخه خطی اسلامی (کتابت شده با خط و الفبای عربی)، به زبان‌های مختلف، متمرکز شده باشد.

باید افزود بین سال‌های ۱۹۵۵ تا ۱۹۹۰م، برای ثلث نسخه‌های خطی فارسی (حدود ۱۰۰۰ نسخه)، ۱۰ جلد فهرست به زبان روسی (بدون جلد ۹) از سوی دانشمندان و ایران‌شناسان روسی تهیه شده است. عنوان مشترک این اثر: **فهرست نسخ خطی فارسی و تاجیکی موجود در انستیتوی شرق شناسی آکادمی علوم روسیه** است که بین سال‌های ۱۹۵۵ تا ۱۹۹۳م به اهتمام فهرستنگاران برجسته انستیتو نسخ خطی شرقی با نام‌های: ان. دی میکلوخو ماکلای (جلدهای ۱-۳)، اس. ای. بایوفسکی (جلدهای ۴-۵)، ان. ان. تومانیچ (جلد ۶)، ز. ان. واروژیکینیا (جلد ۷)، خ. ان. نیازوف (جلد ۸) و زنده‌یاد اولگ آکیموشکین (جلد ۱۰)، به ترتیب در موضوعات تاریخ، جغرافیا، تذکرها (جلدهای ۱-۳)، فرهنگ‌های فارسی (جلد ۴)، فرهنگ‌های دو زبانه (جلد ۵)، فولکلور، داستان‌ها و حکایات (جلد ۶)، دیوان‌های شعر (جلد ۷)، ادبیات منظوم و مثنوی فارسی (جلد ۸) و جنگ‌ها و آلبوم (جلد ۱۰) نگارش یافته است. گفتنی است جلد نهم فهرست نسخ خطی فارسی، هنوز (۲۰۱۵م) تألیف نشده است یا تألیف گردیده ولی منتشر نشده

۱. راپر، *المخطوطات الاسلامیة فی العالم*، ج ۲، صص ۵۴۰-۵۹۲.

است. عناوین اصلی فهرست‌های نسخ خطی فارسی و تاجیکی مؤسسه دستنویس‌های شرقی،

به زبان روسی چنین است:

1. Миклухо-Маклай Н. Д.: *Описание таджикских и персидских рукописей Института востоковедения*. Выпуск 1. Ответственные редакторы В.И.Беляев, Д.И.Тихонов. М. Л.: Издательство Академии Наук СССР, 1955.

2. Миклухо-Маклай Н. Д.: *Описание таджикских и персидских рукописей Института народов Азии*. Выпуск 2. Биографические сочинения. Ответственные редакторы И.А. Орбели, В.И. Беляев. М.: ИВЛ, 1961.

3. Миклухо-Маклай Н. Д.: *Описание таджикских и персидских рукописей Института востоковедения*. Выпуск 3. Исторические сочинения. Ответственные редакторы О.Ф.Акимешкин. М.: «Наука» ГРВЛ, 1975.

4. Баевский С. И.: *Описание персидских и таджикских рукописей Института народов Азии*. Выпуск 4. Персидские толковые словари (фарханги). М.: ИВЛ, 1962

5. Баевский С. И.: *Описание персидских и таджикских рукописей Института народов Азии*. Выпуск 5. Двухязычные словари. [Ответственный редактор А.Н.Болдырев] М.: ГРВЛ, 1968.

6. Туманович Н. Н.: *Описание персидских и таджикских рукописей Института востоковедения АН СССР*. Выпуск 6. Фольклор (Занимательные рассказы и повести). Ответственный редактор Ч.А.Байбурди. М.: «Наука» ГРВЛ, 1981.

7. Ворожейкина З. Н.: *Описание персидских и таджикских рукописей Института востоковедения*. Выпуск 7. Персоязычная художественная литература (X — начало XIII в.). Ответственный редактор А.Н.Болдырев. М.: «Наука» ГРВЛ, 1980.

8. Ниязов, Х. Н. *Описание персидских и таджикских рукописей института востоковедения*, Выпуск 8. М., Наука, 1979.

10. Акимешкин О. Ф.: *Описание таджикских и персидских рукописей Института востоковедения РАН*. Выпуск 10. Поэтические сборники, альбомы. М., Наука, 1993.

این فهرست‌ها نسبتاً دقیق نوشته شده‌اند و آنچه که بایستی در فهرست‌نگاری اشاره شود،

تقریباً به آن پرداخته شده است؛ به گمان راقم سطور، این فهرست‌ها، بین رده «توصیفی» و

«تحلیلی» قابل تعریف و ارزیابی هستند. ناگفته نماند در هر فهرست، به طور میانگین بین ۳۰ تا ۴۵ آیتم از هر نسخه، گزارش شده‌اند.

باید افزود که در معرفی این مجموعه نفیس اسلامی موجود در این مؤسسه، طی حدود دویست سال، تاکنون فهرست‌های متعددی در قالب کتاب، مقاله یا پایان‌نامه دانشگاهی، به زبان‌های مختلف نوشته شده است که اشاره به بخشی از این آثار ارزشمند، مفید خواهد بود:

(۱) آکیموشکین، اولگ. ف.؛ ا. د. خالدوف (اضافات)؛ و. جی. جی. روبر؛ عبدالستار الحلوجی (ترجمة و تحقیق)، «المخطوطات الاسلامية في معهد الدراسات الشرقية بسان بطرسبورج»، رک. المخطوطات الاسلامية في العالم، ج ۲، صص ۵۵۳-۵۶۷، عربی.

(۲) آکیموشکین، اولگ. ف.؛ ا. بوشچوفسکی؛ کریم کشاورز (مترجم) و ایرج افشار (مقدمه)، «مآخذ کتاب‌شناسی نسخ خطی فارسی: فهرست‌های انستیتوی شرق‌شناسی لنین‌گرا»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۳ (۱۳۴۲)، صص ۲۸۹-۲۹۵، فارسی.

3) Dorn, B., *Das Asiatische Museum der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg*, St. Petersburg, 1846, XII+776s.

دورن، برنهارت، *موزه آسیایی آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ*، سنت پترزبورگ: ۱۸۴۶م، ۸۰۲ص، وزیری، آلمانی.

4) Dorn, B., „Über eine Neue Bereicherung des Asiatischen Museum der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften, 30 september 1842“, In: *Das Asiatische Museum der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu St. Petersburg*. (St. Petersburg, 1846), pp. 668-679.

دورن، برنهارت، «گزارش تعدادی نسخه خطی در موزه آسیایی آکادمی سلطنتی علوم در ۳۰ سپتامبر ۱۸۴۲م»، رک. نشریه موزه آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ (سنت پترزبورگ)، س ۱۸۴۶، صص ۶۶۸-۶۷۹، آلمانی (معرفی چند نسخه فارسی در موضوع تاریخ).

(۵) مرعشی نجفی، محمود، «برخی نسخه‌های خطی نفیس موسسه مطالعات شرقی

فرهنگستان علوم روسیه شعبه سن پترزبورگ»، رک. مجله میراث شهاب (قم)، س ۵، ش ۱۷-۱۸ (پاییز و زمستان ۱۳۷۸)، صص ۱۷-۲۷، فارسی (معرفی ۲۶۰ نسخه خطی نفیس).

۶) رفیعی، حسین، «کتابخانه فرهنگستان علوم و انستیتوی ملل آسیا در جمهوری فدراتیو روسیه شعبه سن پترزبورگ»، رک. مجله میراث شهاب (قم)، س ۴، ش ۱۴ (زمستان ۱۳۷۷)، صص ۴۴-۵۱، فارسی (معرفی ۵۰ نسخه نفیس به همراه توصیف ۱۷ دستنویس اهدایی فتحعلی شاه به تزار روس در سال ۱۸۲۹م).

۷) المحاسنی، اسماء زکی، «من أهم المخطوطات العربية المحفوظة في المتحف الآسيوي بروسيا»، رک. دراسات في المخطوطات العربية، صص ۷۸-۸۰، عربی.

۸) دانش پژوه، محمدتقی، «نسخه‌های خطی بنیاد خاورشناسی فرهنگستان شوروی در شهر لنینگراد»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۸ (۱۳۵۸)، صص ۲۷-۹۷، فارسی (معرفی ۲۰۰ نسخه).

۹) دانش پژوه، محمدتقی، «چند فهرست برای نسخ خطی بنیاد مطالعات خاورشناسی در لنینگراد»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۱۰ (۱۳۵۸)، صص ۲۸۷-۴۰۷، به انضمام ۸۳ نمونه تصویر.

10) Dorn, B., „Bericht über die vom wirkl. Staatsrat Chaynikov dem asiatischen museum zugekommenen Sendungen von morgenländischen Münzen und Handschriften“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1860-63), Vol. IV, No. 1 (1860), pp. 29-62.

دورن، برنهارت، «گزارش مأمور امور وزارت خارجه، خانیکف به موزه آسیایی درباره عرضه مجموعه‌ای کامل از سکه‌های شرقی و نسخه‌های خطی»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۶۰-۱۸۶۳م)، س ۴، ش ۱ (۱۸۶۰م)، صص ۲۹-۶۲، آلمانی.

۱۱) دورن، برنهارت؛ محمدتقی دانش پژوه (مترجم)، «فهرستواره مجموعه‌ای از دست‌نویس‌های موزه آسیایی در لنین‌گراد»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۱۰ (۱۳۵۸)، صص ۳۳۲-۳۳۸، فارسی (معرفی ۶۶ نسخه عربی، ۱۹ نسخه فارسی، ۵ نسخه پشتو و یک نسخه ترکی تاتاری).

۱۲) ایوانف، و.؛ محمدتقی دانش پژوه (مترجم)، «چند نسخه خطی [اسماعیلی] از موزه آسیایی لنین‌گراد»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۱۰ (۱۳۵۸)، ص ۲۸۸، فارسی (معرفی ۱۱ نسخه اسماعیلی).

13) Dorn, B., „Bericht über einige vom W. Staatsrath Chanykov von Astrabad aus dem Asiatischen Museum übersandten Geschenke (1)“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1859), Vol, III, Nr. 5 (Mai 1858), pp. 490-491.

دورن، برنهارت، «گزارش تعدادی نسخ خطی اهدایی خانیکوف (از وزارت امور خارجه) ارسالی از استرآباد به موزه آسیایی»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۵۹م)، س ۳، ش ۵ (می ۱۸۵۸م)، صص ۴۹۰-۴۹۱، آلمانی.

14) Dorn, B., „Bericht über eine vom Wirkl. Staatsrath Chanykov dem Asiatischen Museum aus Meschhed zugekommene sendung (2)“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1859), Vol, III, Nr. 5 (November 1858), pp. 492-496.

دورن، برنهارت، «گزارش تعدادی نسخ خطی ارسالی از مشهد به موزه آسیایی، از طرف مأمور وزارت امور خارجه، خانیکوف»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۵۹م)، س ۳، ش ۵ (نوامبر ۱۸۵۸م)، صص ۴۹۲-۴۹۶، آلمانی (معرفی ۱۶ نسخه).

15) Dorn, B., „Bericht über die vom Wirkl. Staatsrath Chanykov aus Herat eingegangene sendung von morgenländischen Handschriften (3)“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1859), Vol, III, Nr. 5 (December 1858), pp. 497-501.

دورن، برنهارت، «گزارش مأمور وزارت امور خارجه، خانیکف درباره ارسال تعدادی نسخ خطی شرقی از هرات»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۵۹م)، س ۳، ش ۵ (دسامبر ۱۸۵۸م)، صص ۴۹۷-۵۰۱، آلمانی (معرفی ۱۹ نسخه).

16) Dorn, B., „Bericht über drei vom Wirkl. Staatsrath Chanykov eingesandte Afghanische Handschriften (4)“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1859), Vol, III, Nr. 5 (Januar 1859), p. 532.

دورن، برنهارت، «گزارش مأمور وزارت امور خارجه، خانیکف، درباره ارسال سه نسخه خطی از افغانستان»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۵۹م)، س ۳، ش ۵ (ژانویه ۱۸۵۹م)، ص ۵۳۲، آلمانی (معرفی ۳ نسخه).

17) Dorn, B., „Über die dem Asiatischen Museum seit dem Jahre 1850 zugekommenen Muhammedanischen Handschriften“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1852), Vol, I, Nr. 2 (April 1852), pp. 53-60.

دورن، برنهارت، «درباره نسخه‌های خطی اسلامی بدست آمده در سال ۱۸۵۰م در موزه آسیایی»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۵۲م)، س ۱، ش ۲ (آوریل ۱۸۵۲م)، صص ۵۳-۶۰، آلمانی (معرفی ۳۹ نسخه).

۱۸) دورن، برنهارت؛ محمدتقی دانش پژوه (مترجم)، «گزارش تعدادی نسخه خطی عربی و فارسی در موزه آسیایی»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۱۰ (۱۳۵۸)، صص ۲۹۲-۲۹۴، فارسی (معرفی ۳۹ نسخه خطی فارسی و عربی).

19) Dorn, B., „Bericht über eine wissenschaftliche Reise in dem Kaukasus und den Südlichen Küstenländern des Kaspischen Meeres“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1862), Vol, IV, Nr. 4 (September 1861), pp. 429-500.

دورن، برنهارت، «گزارش یک سفر علمی به قفقاز و سواحل جنوبی کشور در دریای خزر»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۶۲م)، س ۴،

ش ۴ (سپتامبر ۱۸۶۲م)، صص ۴۲۹-۵۰۰، آلمانی (معرفی ۱۲ نسخه فارسی، ۲ نسخه عربی و ۱ نسخه ترکی تاتاری).

۲۰) دورن، برنهارت؛ محمدتقی دانش پژوه (مترجم)، «گزارشی از چند نسخه خطی بدست آمده از سواحل جنوبی دریای خزر»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۱۰ (۱۳۵۸)، صص ۳۳۷-۳۳۸، فارسی (معرفی ۱۵ نسخه فارسی، عربی و ترکی تاتاری).

21) Dorn, B., "Das Asiatische Museum im Jahre 1865", In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1867), Vol, V, Nr. 5 (Mätz 1866), pp. 464-465.

دورن، برنهارت، «موزه آسیایی در سال ۱۸۶۵م»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۶۷م)، س ۵، ش ۵ (مارس ۱۸۶۶م)، صص ۴۶۴-۴۶۵، آلمانی (معرفی ۱۶ نسخه).

۲۲) دورن، برنهارت؛ محمدتقی دانش پژوه (مترجم)، «گزارشی از چند نسخه خطی در موزه آسیایی مربوط به سال ۱۸۶۵م»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۱۰ (۱۳۵۸)، صص ۳۳۸-۳۴۰، فارسی (معرفی ۱۶ نسخه فارسی، عربی و ترکی).

۲۳) علیف، رستم و عبدالحسین حائری (مترجم)، «نسخ خطی عربی در کتابخانه انجمن تحقیقات شرقی در لنین‌گرا»، رک. مجله وحید (تهران)، س ۲، ش ۸ (مرداد ۱۳۴۴)، صص ۸-۹ و ش ۱۰ (مهر ۱۳۴۴)، صص ۱۵-۱۶ و ۶۶-۶۷، فارسی (معرفی ۲۰ نسخه خطی).

۲۴) سزگین، فؤاد، «مجموعات المخطوطات العربیة فی مکتبات الاتحاد السوفیتی (المتحف الآسیوی = معهد آسیا للبحوث الشرقيّة فی لنینجراد)»، رک. تاریخ التراث العربی مجموعات المخطوطات العربیة فی مکتبات العالم، صص ۷-۱۰، عربی.

25) Акимущкин, О. Ф.; В. В. Кушев; Н. Д. Миклухо-Маклай; А. М. Мугинов и М. А. Салахетдинова, *Персидские и Таджикские Рукописи Института Народов Азии АН СССР: Краткий Алфавитный Каталог* (Часть 1-2), Москва, Наука, 1964, 633+146с.

آکیموشکین، اولگ ف؛ و. و. کوشف؛ ن. د. میکلوخو ماکلای؛ ا. م. مغنیاف؛ م. ا. صلاح‌الدین اوا، دست‌نویس‌های فارسی و تاجیکی در انستیتو ملل آسیایی وابسته به آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی در لنینگراد: فهرست مختصر الفبایی (مجلدات ۱-۲)، مسکو: مؤسسه خاورشناسی آکادمی علوم اتحاد شوروی، ۱۹۶۴م، ۶۳۳+۱۴۶صص، وزیری، روسی.

(۲۶) آکیموشکین، اولگ ف؛ و. و. کوشف؛ ن. د. میکلوخو ماکلای؛ ا. م. مغنیاف؛ م. ا. صلاح‌الدین اوا؛ عارف رمضان (مترجم)، فهرست نسخه‌های خطی فارسی انستیتو خاورشناسی (ملل آسیایی) فرهنگستان علوم روسیه: فهرست الفبایی، تهران: سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۷۵، ۴۸۶ص، وزیری، فارسی (معرفی ۲۹۷۶ نسخه خطی در ۴۹۷۰ عنوان).

27) Миклухо-Маклай, Н. Д., *Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института Востоковедения* (Выпуск 1: география), М. - Л., Институт востоковедения, Издательство Академии Наук СССР, 1955, 107с.

میکلوخو ماکلای، ن. د.، فهرست دست‌نویس‌های تاجیکی و فارسی در انستیتو خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد ۱: جغرافی)، مسکو لنین‌گراد: مؤسسه مطالعات شرقی آکادمی علوم شوروی، ۱۹۵۵م، ۱۰۷ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی ۷۳ دست‌نویس فارسی در ۹۱ عنوان).

28) Миклухо-Маклай, Н. Д., *Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института Народов Азии* (Выпуск 2: Биографические сочинения), Москва, ИВЛ, 1961, 168с.

میکلوخو ماکلای، ن. د.، فهرست دست‌نویس‌های تاجیکی و فارسی در انستیتو ملل آسیایی فرهنگستان علوم روسیه (جلد ۲: زندگی‌نامه‌ها و تذکره‌ها)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، ۱۹۶۱م، ۱۶۸ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی ۱۰۳ دست‌نویس در ۱۱۶ عنوان).

29) Миклухо-Маклай, Н. Д., *Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института Востоковедения* (Выпуск 3: Исторические сочинения), Москва, ГРВЛ (Наука), 1975, 443с.

میکلوخو ماکلای، ن. د.، *فهرست دست‌نویس‌های تاجیکی و فارسی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه* (جلد ۳: آثار تاریخی)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، ۱۹۷۵م، ۴۴۴ص، وزیری بزرگ، روسی (۲۹۴ دستنویس در ۳۰۲ عنوان).

30) Баевский, С. И., *Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института Народов Азии* (Выпуск 4: Персидские толковые словари «фарханги»), Москва, ИВЛ, 1962, 79с.

بایوفسکی، س. ای.، *فهرست دست‌نویس‌های تاجیکی و فارسی در انستیتو ملل آسیایی فرهنگستان علوم روسیه* (جلد ۴: لغت‌نامه‌های تفسیری فارسی «فرهنگ‌ها»)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، ۱۹۶۲م، ۸۰ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی ۵۵ نسخه خطی فارسی).

31) Баевский, С. И., *Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института Народов Азии* (Выпуск 5: Двухязычные словари), Москва, ГРВЛ, 1968, 103с.

بایوفسکی، س. ای.، *فهرست دست‌نویس‌های تاجیکی و فارسی در انستیتو ملل آسیایی فرهنگستان علوم روسیه* (جلد ۵: لغت‌نامه‌ها و فرهنگ‌های دوزبانه)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، ۱۹۶۸م، ۱۰۴ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی ۹۰ نسخه در ۷۹ عنوان).

32) Туманович, Н. Н., *Описание Персидских и Таджикских Рукописей Института Востоковедения* (Выпуск 6: Фольклор (Занимательные рассказы и повести), Москва, ГРВЛ (Наука), 1981, 144с.

تومانوفیچ، ن. ن.، *فهرست دست‌نویس‌های فارسی و تاجیکی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه* (جلد ۶: فرهنگ عامه و فولکلور «حکایت مشهور و داستان‌های سرگرم‌کننده»)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، ۱۹۸۱م، ۱۴۴ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی ۴۰ دستنویس در ۵۹ عنوان).

33) Ворожейкина, З. Н., *Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института Востоковедения* (Выпуск 7: Персоязычная художественная литература (X - начало XIII в.), Москва, Институт народов Азии (Академия наук СССР), 1980, 160с.

واروژیکینا، ز. ن.، فهرست دست‌نویس‌های تاجیکی و فارسی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد ۷: ادبیات فارسی منظوم و منثور «از سده ۱۰ تا اوایل سده ۱۳ میلادی» تا قبل از هجوم مغول)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، ۱۹۸۰م، ۱۶۰ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی ۷۸ دست‌نویس در ۱۲۱ عنوان).

34) Ниязов, X. H., *Описание Персидских и Таджикских Рукописей Института Востоковедения* (Выпуск 8: Персоязычная художественная литература (XI - начало XII в.), Москва, ГРВЛ (Наука), 1979, 144с.

نیازوف، خ. ن.، فهرست دست‌نویس‌های فارسی و تاجیکی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد ۸: ادبیات فارسی منظوم و منثور «از سده ۱۱ تا اوایل سده ۱۲ میلادی» تا قبل از هجوم مغول)، مسکو: انتشارات دانش (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، ۱۹۷۹م، ۱۴۴ص، وزیری بزرگ، روسی (معرفی ۱۳۵ دست‌نویس فارسی).

35) Акимовский, О. Ф., *Описание Таджикских и Персидских Рукописей Института Востоковедения РАН* (Выпуск 10: Поэтические сборники, альбомы), Москва, Наука, 1993, 300с.

آکیموشکین، اولگ ف.، فهرست دست‌نویس‌های تاجیکی و فارسی در انستیتو مطالعات خاورشناسی فرهنگستان علوم روسیه (جلد ۱۰: منتخبات، مجموعه‌های شعری ادبی و آلبوم‌ها)، مسکو: انتشارات ادبیات شرق (آکادمی علوم اتحاد جماهیر شوروی)، ۱۹۹۳م، ۳۰۰ص، وزیری کوچک، روسی (معرفی ۵۷ دست‌نویس فارسی).

۳۶) گروه مؤلفان (ن. د. میکلوخو ماکلای: جلد‌های ۱-۳؛ س. ای. بایوفسکی: جلد‌های ۴-۵؛ ن. ن. تومانوویچ: جلد ۶؛ ز. ن. واروژیکینا: جلد ۷؛ خ. ن. نیازوف: جلد ۸؛ اولگ ف. آکیموشکین: ج ۱۰)؛ گروه مترجمان (مژده دهقان خلیلی: جلد‌های ۱، ۵-۶ و ۱۰؛ مهدی نصیری:

جلدهای ۱، ۵-۶ و ۸؛ محسن معظمی: جلد ۲؛ سمیرا اسماعیلی: جلد‌های ۲-۴، ۶ و ۱۰؛ فاطمه نظری: جلد ۳؛ معصومه اختیاری: جلد‌های ۷-۸؛ گروه ناظران و ویراستاران علمی (علی صدرايي خویی، محسن حیدرنیا و حسین متقی)؛ زیر نظر رایزنی فرهنگی ج. ا. ایران در فدراسیون روسیه، بنیاد بین المللی ایرانشناسی مسکو و کتابخانه مرکزی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و با مقدمه د. ایرنا پاپوا (رئیس انستیتو دست‌نویس‌های شرقی فرهنگستان علوم روسیه در سنت پترزبورگ) و د. ابوذراهمی ترکمان (رایزن فرهنگی ج. ا. ایران در فدراسیون روسیه) و گروه ناظران و ویراستاران علمی، **فهرست نسخه‌های خطی فارسی انستیتو دست‌نویس‌های شرقی در سنت پترزبورگ روسیه**، قم: کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) با همکاری رایزنی فرهنگی ج. ا. ایران در فدراسیون روسیه، بنیاد بین المللی ایرانشناسی مسکو، کتابخانه مرکزی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و انستیتو دست‌نویس‌های شرقی فرهنگستان علوم روسیه در سنت پترزبورگ، ۱۳۹۲ش/۲۰۱۴م، وزیری بزرگ، ۶۰۰ص، فارسی (معرفی ۱۰۲۷ عنوان نسخه خطی فارسی).

۳۷) میکلوخو ماکلای، ن. د.، «کتاب‌های نفیس انستیتوی خاورشناسی اتحاد شوروی»، رک. مجله پیام نوین (تهران)، س ۱، ش ۱۱-۱۲ (۱۳۳۷ش)، صص ۱۲۱-۱۳۴ و س ۲، ش ۱ (۱۳۳۸ش)، صص ۳۲-۴۷ و ش ۲ (۱۳۳۸ش)، صص ۸-۱۸، فارسی.

۳۸) گروهی از خاورشناسان و معروف خزنده‌دار (ترجمه، تعلیق و مقدمه)، **تاریخ الإشتراق و الدراسات العربیة و الكردیة فی المتحف الآسیوی و معهد الدراسات الشرقيّة فی لنینفراد ۱۸۱۸-۱۹۶۸م**، بغداد: جامعة بغداد (چاپ مطبعة المعارف)، ۱۹۸۰م، ۳۸۴+۲صص، وزیری، عربی.

۳۹) المنجد، صلاح‌الدین، «مخطوطات لنینفراد: مخطوطات معهد الدراسات الشرقيّة». رک. مجله معهد المخطوطات العربیة (القاهرة)، مج ۶، ج ۲، (۱۹۶۰م)، صص ۳۱۹-۳۲۲، عربی (معرفی ۴۹ نسخه خطی عربی).

۴۰) ناشناخته، «مخطوطات انتقتها بعثة معهد المخطوطات إلى الاتحاد السوفيتي: مكتبة معهد

الدراسات الشرقية في لنینجراد»، رك. مجلّة معهد المخطوطات العربية (القاهرة)، مج ۲۳، ج ۲ (۱۹۷۷م)، صص ۱۳۶-۱۳۷، عربی (معرفی ۱۰ نسخه خطی عربی نفیس).

41) Халидов, А. Б. & А. И. Михайлова, *Каталог Арабских Рукописей Института Народов Азии Академии Наук* (Томе 1-3), Москва, ИВЛ, 1960-1986, 136с, 79с, 199с.

خالدوف، انس. ب؛ آ. ی. میخائیلووا، فهرست دست‌نویس‌های عربی انستیتو ملل آسیایی آکادمی علوم روسیه در لنینگراد (مجلّدات ۱-۳)، مسکو: انتشارات ادبیات شرق، ۱۹۶۰-۱۹۶۵م، وزیرى بزرگ، روسی.

- جلد اوّل: نسخ ادبیات داستانی، ۱۹۶۰م، ۱۳۶ص، (معرفی ۱۳۸ نسخه در ۱۵۵ عنوان).

- جلد دوم: نسخ جغرافیا، ۱۹۶۱م، ۷۹ص، (معرفی ۵۱ نسخه در ۵۵ عنوان).

- جلد سوم: نسخ تاریخ، ۱۹۶۵م، ۱۹۹ص + ۲۰ تصویر، (معرفی ۹۹ نسخه در ۱۱۰ عنوان).

42) Халидова, А. Б., *Арабские Рукописи Института Востоковедения, Краткий Каталог* (Часть 1-2), Москва, Издательство «Наука» ГРВЛ, 1986, 527+336с.

خالدوف، انس باقى‌اويچ، فهرست مختصر دست‌نویس‌های عربی در انستیتوی خاورشناسی وابسته به آکادمی علوم روسیه (مجلّدات ۱-۲)، مسکو: انتشارات دانش، ۱۹۸۶م، ۳۳۶+۵۲۷صص، وزیرى بزرگ، روسی.

43) Khalidov, A. B., *Catalogue of Arabic manuscripts at the Institute of oriental studies, Leningrad – Russia*, Chicago, The open school, 527+335pp.

خالدوف، آ. ب؛ م. آ. مشریقوف (مترجم)، فهرس المخطوطات العربية في معهد الدراسات الشرقية في بطربرورغ بروسيا، شيكاگو: مدرسه آزاد، بدون تاریخ، ۳۳۵+۵۲۷صص، رقی، عربی و انگلیسی (معرفی ۵۱۸۱ نسخه عربی در ۱۰۸۲۲ عنوان).

۴۴) خالدوف، انس، المخطوطات العربية الجغرافية في معهد الدراسات الشرقية التابع لأكاديمية

العلوم للاتحاد السوفيتي، الكويت: قسم الجغرافيا بجامعة الكويت و الجمعية الجغرافية الكويتية،

۱۹۸۷م، ۵۶ص، وزیری، عربی.

44) Дмитриева Л.В.; А. М. Мугинов и С. Н. Муратов, *Описание Тюркских Рукописей Института Народов Азии* (Томе 1-3) Москва, «Наука» ГРВЛ, 1965-1980, 260с, 232с, 264с.

دمیتریوا، ال. و؛ آ. ام. موغینوف؛ س. ن. موراتوف، فهرست نسخه‌های خطی ترکی انستیتوی

خاورشناسی وابسته به آکادمی علوم روسیه در لنینگراد (مجلدات ۱-۳)، مسکو: انتشارات دانش،

۱۹۶۵-۱۹۸۰م، وزیری بزرگ، روسی.

- جلد نخست: آثار تاریخی (بخش ۱)، ۱۹۶۵، ۲۶۰ص.

- جلد دوم: آثار تاریخی (بخش ۲)، سیره، کتاب‌شناسی، دانش‌نامه‌ها، جغرافیا و تقویم،

۱۹۷۵، ۲۳۲ص.

- جلد سوم: شعر، بلاغت، شروح دیوان‌ها و تعلیقات بر آثار شعری و شاعری، ۱۹۸۰،

۲۶۴ص.

46) Дмитриева Л. В., *Каталог Тюркских Рукописей Института Востоковедения Российской Академии Наук*, Москва, Вост. лит., 2002, 616с.

دمیتریوا، ال. و، فهرست نسخه‌های خطی ترکی انستیتو مطالعات شرقی آکادمی علوم

روسیه در سنت پترزبورگ، مسکو: انتشارات مؤسسه شرق‌شناسی آکادمی علوم روسیه، ۲۰۰۲م،

۶۱۶ص، وزیری، روسی (معرفی ۱۵۰۰ نسخه ترکی در ۳۵۰۰ عنوان).

47) Rezvan, M. E., <Qur'anic Fragments from the A. A. Polovtsov Collection at the St. Petersburg branch of the Institute of Oriental studies>, In: *Manuscripta Orientalia* (St. Petersburg), Vol. VII, No. 2 (June 2001), pp. 20-35.

رضوان، ام. ای، «قطعاتی از قرآن‌های کلکسیون آ. آ. پولوفتسوف در شعبه انستیتو موسسه

مطالعات شرقی در سنت پترزبورگ»، رک. نشریه دست‌نویس‌های شرقی (سنت پترزبورگ)،

س ۷، ش ۲ (ژولای ۲۰۰۱)، صص ۲۰-۳۵، انگلیسی.

۴۸) بولدیروف، الکساندر، «کتاب‌های خطی فارسی و ایران‌شناسان لنین‌گرا»، رک. نشریه پیام‌نوین (تهران)، س ۶، ش ۵ (۱۳۴۲)، صص ۸۱-۸۵، فارسی.

۴۹) میکلوخو ماکلای، ن. د؛ اولگ ف. آکیموشکین؛ و. و. کوشف؛ م. ا. صلاح‌الدین اوا، «نسخه‌های خطی فارسی کمیاب در موسسه مطالعات شرق‌شناسی لنین‌گرا»، رک. نشریه راهنمای کتاب (تهران)، س ۴ (۱۳۴۰)، صص ۳۸-۴۳، فارسی.

۵۰) حبیبی‌آزاد، ناهید، «آثار فرهنگی و ادبی ایران در انستیتو ملل آسیا (شعبه لنین‌گرا) و برخی نسخه‌های خطی آن»، رک. نشریه مشکوة (مشهد)، ش ۵۶-۵۷ (۱۳۷۶)، صص ۲۴۰-۲۴۳، فارسی (معرفی ۲۶ دستنویس نفیس).

51) Rosen, V. R., *Les manuscrits arabes de l'Institut des Langues Orientales du Ministère des affaires étrangères*, St. Petersburg, Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences, 1877, 268p.

روزن، ویکتور رومانوفیچ، *نسخه‌های خطی عربی در مؤسسه زبان‌های شرقی در وزارت امور خارجه روسیه*، سنت پترزبورگ: آکادمی سلطنتی علوم، ۱۸۷۷م، وزیری بزرگ، ۲۶۸ص، فرانسوی (معرفی ۲۲۹ دستنویس عربی).

۵۲) روزن، ویکتور رومانوفیچ؛ محمدتقی دانش‌پژوه (مترجم)، «چند دستنویس از بنیاد زبان‌های خاوری سنت پترزبورگ»، رک. نشریه نسخه‌های خطی (تهران)، دفتر ۱۰ (۱۳۵۸)، صص ۲۹۹-۳۱۰ و ۳۱۲-۳۱۳، فارسی (معرفی ۱۳۲+۲۹ دستنویس فارسی).

53) Rosen, V. R., *Les manuscrits persans de l'Institut des Langues Orientales du Ministère des affaires étrangères*, St. Petersburg, Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences, 1886, 369p.

روزن، ویکتور رومانوفیچ، *نسخه‌های خطی فارسی در مؤسسه زبان‌های شرقی در وزارت امور خارجه روسیه*، سنت پترزبورگ: آکادمی سلطنتی علوم، ۱۸۸۶م، وزیری بزرگ، ۳۶۹ص،

فرانسوی.

54) Dorn, B., “Über die aus dem Nachlasse des Wirkl. Staatsrathes Graf dem Asiatischen Museum der Akademie Zugekommenen Morgenländischen Handschriften“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1869-1873), Vol. VI, No. 1 (1868), pp. 111-140.

دورن، برنهارت، «درباره تعدادی از دست‌نویس‌های شرقی تازه دست‌یاب موزه آسیایی [در سنت پترزبورگ]»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ ۱۸۶۹-۱۸۷۳م)، س ۶، ش ۱ (۱۸۶۸م)، صص ۱۱۱-۱۴۰، آلمانی (معرفی ۴۰ نسخه خطی فارسی و عربی).

55) Dorn, B., “Über die vom General – Adjutanten von Kaufmann dem Asiatischen Museum verehrten Morgenländischen Handschriften“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1873-76), Vol. VII, No. 2-3(1874), pp. 395-415.

دورن، برنهارت، «درباره چند دست‌نویس شرقی متعلق به ژنرال آجودان کاوفمان در موزه آسیایی شریف»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ ۱۸۷۶-۱۸۷۳م)، س ۷، ش ۲-۳ (۱۸۷۴م)، صص ۳۹۵-۴۱۵، آلمانی (معرفی ۲۷ دست‌نویس فارسی).

56) Dorn, B., “Die Fonton’sche Handschriften – Sammlung [: Deutschen General – Consuls Dr. Blau in Odessa hat das Asiatische Museum der Akademie die nachgelassenen morgenländischen Handschriften des Geh. Rathes Fonton erworben]“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1876-81), Vol. VIII, No. 1 (1876), pp. 189-196.

دورن، برنهارت، «مجموعه دست‌نویس‌های شرقی متعلق به فقید راتزفونتن، ارسال از سوید کتر بلاو کنسول آلمان در اودیسسه به موزه آسیایی آکادمی [سلطنتی علوم روسیه]»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ ۱۸۸۱-۱۸۷۶م)، س ۸، ش ۱ (۱۸۷۶م)، صص ۱۸۹-۱۹۶، آلمانی (معرفی ۱۹ نسخه خطی عربی و فارسی).

57) Salemann, C., “Neue Erwerbungen des Asiatischen Museums”, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1880-89), Vol. IX, No. 3 (1887), pp. 331-402.

زالمان، کارل، «مجموعه دست‌نویس‌های شرقی [تازه‌یاب در موزه آسیایی]»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ ۱۸۸۹-۱۸۸۰م)، س ۹، ش ۳ (۱۸۸۷م)، صص ۳۳۱-۴۰۲، آلمانی (معرفی چند نسخه عربی، فارسی و ترکی جغتایی).

58) Dorn, B., “Über die aus dem Nachlasse des Wirkl. Staatsrathes Graf dem Asiatischen Museum der Akademie Zugekommenen Morgenländischen Handschriften”, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1869-1873), Vol. VI, No. 1 (1868), pp. 111-140.

دورن، برنهارت، «درباره تعدادی از دست‌نویس‌های شرقی تازه دست‌یاب موزه آسیایی [در سنت پترزبورگ]»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ ۱۸۶۹-۱۸۷۳م)، س ۶، ش ۱ (۱۸۶۸م)، صص ۱۱۱-۱۴۰، آلمانی (معرفی ۴۰ نسخه خطی فارسی و عربی).

59) Salemann, C., “Das Asiatische Museum im Jahre 1890. Nebst Nachträgen”, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1890-92), Vol. X, No. 2 (1891), pp. 271-292.

زالمان، کارل، «موزه آسیایی در سال ۱۸۹۰م، به انضمام تکلمه»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ ۱۸۹۲-۱۸۹۰م)، س ۱۰، ش ۲ (۱۸۹۲م)، صص ۲۷۱-۲۹۲، آلمانی (معرفی ۱۳۴ دست‌نویس از مجموعه کوهن؛^۱ ۳۳ نسخه از مجموعه رودولف؛^۲ ۱۴ نسخه از مجموعه سیورن؛^۳ ۴۵ نسخه از مجموعه لرش؛^۴ ۱۷ نسخه از مجموعه اسمیرنوف^۵ و سرانجام ۴۶ نسخه بدست آمده از امکان مختلف و مجموعه‌های متنوع، به

1. Kuhn.
2. Radloff.
3. Sjögren.
4. Lerch.
5. Smirnov.

اختصار معرفی شده است.

60) Smirnov, W. D., *Les manuscrits turcs de l'Institut des Langues Orientales du Ministère des affaires étrangères*, St. Petersburg, Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences, 1897, 216p.

اسمیرنوف، و. د.، *نسخه‌های خطی ترکی در مؤسسه زبان‌های شرقی در وزارت امور خارجه روسیه*، سنت پترزبورگ: آکادمی سلطنتی علوم، ۱۸۹۷م، ۲۱۶ص، وزیری بزرگ، فرانسوی (معرفی ۹۸ دستنویس ترکی).

61) Rezvan, E. A., "Oriental Manuscripts of Karl Faberge (I): The Qur'an [in St. Petersburg branch of the Institute of Oriental Studies collection]", In: *Manuscripta Orientalia* (St. Petersburg), Vol. VII, No. 1 (March 2001), pp. 40-61.

رضوان، ای. آ.، «دست‌نویس‌های شرقی کارل فابریگ (۱): قرآن [در شعبه انستیتو مطالعات شرقی در سنت پترزبورگ]»، رک. نشریه دست‌نویس‌های شرقی (سنت پترزبورگ)، س ۲، ش ۱ (مارس ۲۰۰۱)، صص ۴۰-۶۱، انگلیسی.

62) Rezvan, E. A., "Oriental Manuscripts of Karl Faberge (II): Ragamala Miniatures of the Album 'Muraqqa'" (Parts 1-2), In: *Manuscripta Orientalia* (St. Petersburg), Vol. VII, No. 2 (June 2001), pp. 36-45 (Part 1) & No. 3 (September 2001), pp. 39-45 (Part 2).

رضوان، ای. آ.، «دست‌نویس‌های شرقی کارل فابریگ (۲): آلبوم مرقع و مینیاتورهای راگامالا»^۱ (بخش ۱-۲)، رک. نشریه دست‌نویس‌های شرقی (سنت پترزبورگ)، س ۷، ش ۲ (ژوئن ۲۰۰۱)، صص ۳۶-۴۵ (بخش اول) و ش ۳ (سپتامبر ۲۰۰۱)، صص ۳۹-۴۵ (بخش دوم)، انگلیسی.

63) Rezvan, E. A., "Oriental Manuscripts of Karl Faberge (III): Biographical works and portraits" (parts 1-2), In: *Manuscripta Orientalia* (St. Petersburg), Vol. VII, No. 4 (December 2001), pp. 48-54 (Part 1) & Vol. VIII, No. 1 (March 2002), pp. 39-48 (Part 2).

۱. Ragamala یا Ragamala (राग माला)، کلمه‌ای هندی، به معنی حلقه گل قرار دادن Ragas. یا ملودی‌های موسیقی؛ "مالا" به معنای حلقه گل قرار دادن و "راگا" یک ترکیب موسیقی هندی و یا حالتی از آن، که منجر به مجموعه‌ای از نقاشی‌های Ragamala می‌شود (رک. ویکی پدیا).

رضوان، ای. آ. «دست‌نویس‌های شرقی کارل فابریک (۳): زندگی‌نامه‌ها و نقاشی‌های پُرتره» (بخش ۱-۲)، رک. نشریه دست‌نویس‌های شرقی (سنت پترزبورگ)، س ۷، ش ۴ (دسامبر ۲۰۰۱)، صص ۴۸-۵۴ (بخش اول) و س ۸، ش ۱ (مارس ۲۰۰۲)، صص ۳۹-۴۸ (بخش دوم)، انگلیسی.

64) Rezvan, E. A., “**Oriental Manuscripts of Karl Faberge (IV): Poetry and Miniatures**” (parts 1- 2), Manuscripta Orientalia (St. Petersburg), Vol. VIII, No. 2 (June 2002), pp. 52-60 (Part 1) & No. 3 (September 2002), pp. 46-52 (Part 2).

رضوان، ای. آ. «دست‌نویس‌های شرقی کارل فابریک (۴): شعر و مینیاتورها» (بخش ۱-۲)، رک. نشریه دست‌نویس‌های شرقی (سنت پترزبورگ)، س ۸، ش ۲ (ژوئن ۲۰۰۲)، صص ۵۲-۶۰ (بخش اول) و ش ۳ (سپتامبر ۲۰۰۲)، صص ۴۶-۵۲ (بخش دوم)، انگلیسی.

65) Dorn, B., “**Chronologisches Verzeichniss der seit dem Jahre 1801 bis 1866 in Kasan Gedruckten Arabischen, Türkischen, Tatarischen und Persischen Werke, als Katalog der in dem Asiatischen Museum befindlichen Schriften der Art**“, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1867), Vol, V, Nr. 5 (November-December 1866), pp. 533-649.

دورن، برنهارت، «فهرست کتاب‌های چاپی عربی، ترکی، تاتاری و فارسی از ۱۸۰۱-۱۸۶۶ در قازان موجود در موزه آسیایی»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۶۷م)، س ۵، ش ۵ (نوامبر دسامبر ۱۸۶۶م)، صص ۵۳۳-۶۴۹، آلمانی.

66) Dorn, B., “**Catalogue des ouvrages Arabes, Persans et Turcs, Publiés a Constantinople, en Egypte et Perse, qui se Trouvent au Musée Asiatique de l'Académie**”, In: *Mélanges Asiatiques* (Tirés du Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg, 1867), Vol, V, Nr. 5 (Mätz 1866), pp. 465-528.

دورن، برنهارت، «فهرست کتب چاپی [سنگی و سربی] عربی، فارسی و ترکی منتشر شده در قسطنطنیه، مصر و ایران موجود در آکادمی موزه آسیایی»، رک. نشریه مجموعه آسیایی (بولتن آکادمی سلطنتی علوم در سنت پترزبورگ، ۱۸۶۷م)، س ۵، ش ۵ (مارس ۱۸۶۶م)، صص ۴۶۵-

۵۲۸، آلمانی (معرفی ۱۱۱ کتاب نفیس چاپ قسطنطنیه، ۱۴۱ چاپ مصر و ۱۲۹ چاپ ایران).

– درباره مجلد یازدهم فهرست نسخه‌های خطی فارسی (کتاب حاضر)

مقدمتاً باید گفت که خود روس‌ها، طی ۵۵ سال (۱۹۵۵-۲۰۱۰م)، حدود ۱۰۲۷ نسخه فارسی را، در ده جلد فهرست (بدون جلد ۹)، به زبان روسی، معرفی نموده بودند و همان مجلدات ده‌گانه، با عنایت رایزن محترم فرهنگی ایران در روسیه، جناب آقای دکتر ابراهیمی ترکمان و باهتمام جمعی از دانشجویان ایرانی مقیم مسکو، زیر نظر استاد محسن حیدرنیا، به فارسی ترجمه گردید و الحمدلله در سفر سال ۲۰۱۱م راقم سطور به روسیه – که در معیت و راهنمایی استاد گرانقدر، حجة الاسلام و المسلمین، آقای علی صدرايي خویی صورت گرفت – مجدداً داده‌های نسخ خطی، در سنت پترزبورگ به صورت حضوری، بررسی و بازبینی نهایی گردید؛ سپس با چند ماه کار علمی روی داده‌ها، پس از ویراستاری فنی و علمی، در سال ۱۳۹۳، از سوی کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در قم، در مجلدی بزرگ، منتشر گردید و بدین ترتیب، الحمدلله، موادی ناب از تاریخ و فرهنگ ایران زمین، به چرخه علمی – پژوهشی ایران اسلامی، به زبان فارسی، وارد گردید.

در این فهرست نیز، ۵۱۶ عنوان نسخه خطی فارسی دیگر موجود در انستیتو دستنویس‌های شرقی فرهنگستان علوم روسیه در سنت پترزبورگ، با فرمت توصیفی معرفی شده است که در دو بخش کتاب‌شناسی و نسخه‌شناسی، به صورت مستند و به روش معهود فهرست‌نگارانی ایرانی، داده‌های کتاب‌شناختی و نسخه‌شناختی آنها، به عنوان جلد یازدهم، به تفصیل گزارش گردیده است و به این ترتیب، تاکنون، از میان حدود ۵۰۰۰ عنوان نسخه خطی فارسی و تاجیکی موجود در این انستیتو، ۱۵۴۳ دستنویس فارسی، به صورت توصیفی، معرفی گردیده است؛ بر این پایه، تعداد نسخ فارسی فهرست نشده این مرکز، تا سال (۲۰۱۵م)، مشتمل بر ۳۴۵۷ عنوان خواهد بود که امیدواریم در آینده‌ای نزدیک، شاهد فهرست‌نگاری باقی نسخ نیز باشیم، ان شاء الله.

گفتنی است که به جهت سهولت در بهره‌مندی پژوهشگران از داده‌های کتاب‌شناختی و نسخه‌شناختی دستنویس‌های توصیف شده در این مجموعه گرانسنگ، راقم، نمایه‌های متعدد مفیدی را در انجام این فهرست افزوده است که طبعاً برخی از آنها، مسبوق به سابقه نیست و علت آن نیز، یکی، زجرها و رنج‌هایی بوده که راقم در سالیان گذشته در مراجعه به منابع فاقد نمایه، کشیده است و دلیل دیگر نیز، مهیا سازی مواد ترائی، برای پژوهش‌های درون متنی و برون متنی و نیز مطالعات عمیق‌تر و نیز تحلیل آماری، بر پایه این مواد خام ترائی بوده است؛ البته ناگفته نماند که زنده‌یاد پروفسور هلموت ریتر، خاورشناس شهیر آلمانی (مقیم شهر استانبول در ترکیه)، بارها در درس خویش می‌گفتند: «خداوند ما را از شر کتاب‌های بدون ایندکس مصون بدارد»!

به هر تقدیر نمایه‌های بیست و سه گانه پایانی این اثر، مشتمل است بر نمایه عناوین آثار، نمایه پدیدآوران آثار، نمایه موضوعات آثار، نمایه گزارش متن آثار، نمایه محل تألیف آثار، نمایه تاریخ تألیف آثار، نمایه ماده تاریخ آثار، نمایه مقدمه‌های آثار، نمایه آغاز نسخ خطی، نمایه کاتبان نسخ خطی، نمایه محل کتابت نسخ خطی، نمایه تاریخ کتابت نسخ خطی، نمایه مالکان نسخ خطی، نمایه مهرهای نسخ خطی، نمایه صحافان نسخ خطی، نمایه خطوط نسخ خطی، نمایه کاغذهای نسخ خطی، نمایه جلد‌های نسخ خطی، نمایه یادداشت‌های نسخ خطی، نمایه ترتیبی نسخ خطی، نمایه اعلام، نمایه کتاب‌ها و نمایه امکن.

در آنالیز بخشی از داده‌های کتاب‌شناختی نسخ خطی معرفی شده در این اثر، باید گفت، در مجموع، ۱۵۰ عنوان، در ۵۱۶ نسخه، تألیف ۱۱۰ پدیدآور (مؤلف، مترجم، ناظم، محشی، منتخب و ...) معرفی شده است و مقام نخست بیش‌ترین تکرار نسخ، مربوط به دیوان حافظ شیرازی، با ۵۴ نسخه و مقام دوم، نیز، اختصاص به حمسه جامی (پنج گنج) با ۵۳ نسخه دارد؛ البته علی‌رغم تفحص نسبتاً وسیع راقم سطور، در منابع کتاب‌شناختی و مصادر نسخه‌شناختی، افزون بر معدودی از عناوین ناشناخته، پدیدآور ۲۸ عنوان نیز، ناشناخته مانده است و امیدوارم که با تلاش‌های پژوهشگران تازه نفس نسل جوان علاقمند، کار شناسایی این مجاهیل (چند عنوان و پدیدآور)،

بر پایه منابع و مصادر جدید، بازشناسی کردند، ان شاء الله. به لحاظ موضوعی، آثار معرفی شده، به ترتیب فراوانی، عبارتند از: ادبیات فارسی منظوم و منثور (۲۴ عنوان)، تفسیر قرآن کریم (۱۱ عنوان)، تصوّف (۱۰ عنوان)، پزشکی (۸ عنوان)، تاریخ و اخلاق (هر یک با ۶ عنوان)، نظامی‌گری (۵ عنوان)، آداب و اخلاق، اخلاق و تصوّف و فقه شیعه (هر یک ۴ عنوان)، ادعیه و کلام و عقاید شیعه (۳ عنوان)، ادیان، اسناد، ادعیه و تصوّف، دستور زبان، فقه اهل سنت، فلسفه و منشآت و مکاتبات (هر یک ۲ عنوان) و موضوعات نیز هر کدام، یک عنوان (بدون لحاظ نسخ مکرر عناوین).

در این اثر، تا جایی که مصادر کتاب‌شناختی، یاری می‌کرده است، تاریخ تألیف آثار، ثبت شده‌اند؛ کهن‌ترین تألیف فارسی این مرکز، مربوط به سال ۵۱۹ق (الطائف /التفسیر تألیف زاهدی درواجکی) است و تعداد تألیفات معرفی شده در این فهرست - که موفق به شناسایی تاریخ تألیف آنها شدیم - به این ترتیب، از قرن ششم (۳ عنوان)، قرن هفتم (۳ عنوان)، قرن هشتم (۳ عنوان)، قرن نهم (۱۶ عنوان)، قرن دهم (۱۳ عنوان)، قرن یازدهم (۲۴ عنوان)، قرن دوازدهم (۷ عنوان)، قرن سیزدهم (۱۰ عنوان) و قرن چهاردهم هجری (۱۱ عنوان) می‌باشند. همچنین به لحاظ محل تألیف آثار، تا جایی که ردّی از آنها در سرچشمه‌های کتاب‌شناختی، یافتیم، به ترتیب، بخارا (۱۱ عنوان)، هندوستان و سمرقند (هر یک با ۴ عنوان)، هرات و قهستان (هر یک با ۲ عنوان) و شهرهای بادکوبه، حیدرآباد (هند)، دارالسرور تفلیس، دکن (هند)، دیبول (هند)، ساوه، شیراز و مشهد مقدس، هر کدام، یک عنوان از آثار معرفی شده در این اثر را به خود اختصاص داده‌اند.

در بخش مقدمه (اهداء) آثار معرفی شده در این فهرست، چند اثر به درخواست پادشاهان، شخصیت‌های سیاسی، تاریخی، وزراء، حاکمان، شاهزادگان و برخی شخصیت‌های علمی و یا حتّی به درخواست یا نام فرزندان، شاگردان و دوستان خود، "تألیف" گردیده است که بدون تردید می‌تواند، برای تحلیل‌ها و ارزیابی اهمیت و جایگاه دانش در دوره‌های مختلف تاریخی، مفید باشد. به ترتیب فراوانی آثار معرفی شده در این فهرست، ۶ عنوان به نام شاه سلیمان صفوی (حک).

۱۰۷۷-۱۱۰۵ق)، ۴ عنوان، به نام سلطان حسین بایقرا (حک ۸۷۳-۹۱۱ق)، ۳ عنوان، به نام شاه عباس اول صفوی (حک ۹۹۶-۱۰۳۸ق)، ۲ عنوان، به نام ابوبکر بن سعد زنگی و محمد بن ابوبکر زنگی (از اتابکان شیراز)، شاه طهماسب صفوی (حک ۹۳۱-۹۸۴ق)، و سلطان عبدالله قطب شاه (د. ۱۰۳۵ق)، یک عنوان نیز به نام یا درخواست ناصرالدین ابوالفتح عبدالرحیم بن ابی منصور (حاکم اسماعیلی قهستان)، شمس‌الدین ابوالمظفر ابراهیم شاه شرقی (حک ۸۰۴-۸۴۴ق)، سلطان ناصرالدین قُباچه (حاکم سِند)، (فرمانفرمای قهستان، خوف، سنجان و مایژن آباد)، ابوالمظفر علاءالدین سلطان حسین شاه، سلطان ناصرالدین سید عبدالعزیز بهادرخان» (حک ۱۰۵۷-۱۰۹۱ق)، مظفرالدین یرلق ارسلان بن حسام الدوله البیورک چوپانی، اکبر شاه (حک ۹۶۳-۱۰۱۴ق) سلطان شهاب‌الدین محمد شاهجهان (حک ۱۰۳۷-۱۰۶۸ق)، سلطان غیاث‌الدین (زنده ۸۶۸ق)، شاه عَبَّاس ثانی (حک ۱۰۵۲-۱۰۷۵ق)، سلطان حسین صفوی (حک ۱۱۰۵-۱۱۴۴ق)، شمس‌الخلافة محمد شاه بن تغلق شاه فرمانروای دهلی (حک ۷۲۵-۷۵۲ق)، شمس‌الدین التتمش مملوکی (حک ۶۰۷-۶۳۳ق)، شهاب‌الدین محمد شاه جهان (حک ۱۰۳۷-۱۰۶۸ق)، محمدقلی قطب شاه (حک ۹۸۹-۱۰۰۲ق)، عبدالعزیزخان بن عبیدالله‌خان شیبانی (حک ۹۴۷-۹۵۷ق)، علاءالدین محمد خلجی (حک ۶۹۵-۷۱۵ق)، فتحعلی شاه قاجار (حک ۱۲۱۲-۱۲۵۰ق)، مظفر حسن بن سلطان حسین، مظفرالدین ابوالغازی سلطان امیر شمس‌الدین بن سلطان کمال‌الدین محمد از پادشاهان رستم‌دار (حک سلسله ۸۹۷-۹۹۵ق)، یمین الدوله بهرامشاه پادشاه غزنه (حک ۵۱۱-۵۵۲ق)، وکیل الرعایا (کریمخان زند)، شیخ‌الاسلام شمس‌الدین محمد بن علی خاتونی مشهور به ابن خاتون عاملی (وزیر قطب شاه)، معزالدین ابوالقاسم بابر بهادر (وزیر جلال‌الدین محمود)، ابوالحسن (پسر سلطان حسین بایقرا، حاکم مرو)، امیر شیخ احمد سهیلی جغتایی (د. ۹۱۸ق)، امیرعلیشیر نوایی (د. ۹۰۸ق)، سراج‌الدین قاسم بیگ پرناک ترکمانی (از شاهزادگان و حاکم شیراز بین سال‌های ۹۰۰-۹۰۶ق در روزگار شاهی رستم بیگ بن مقصود بیگ)، وزیر مجدالدین ابومحمد بخاری، ملکه تخت نشین، عصمة الدنيا والدین، بدیع الجمال (بدیع الجمال، همسر امیر مبارزالدین محمد و مادر سلطان ابوالمظفر بایزید حک ۷۵۷-

۷۹۰ق)، حاج آقاسی (وزیر کریم خان زند)، حمزه میرزا فرزند سلطان محمد خداپنده صفوی (برادر بزرگتر شاه عباس اول)، رفیع‌الدین حسین (فرزند یوسف هروی طبیب)، ضیاء‌الدین یوسف (فرزند عبدالرحمن جامی) با ۲ عنوان، محمداسماعیل (برادر کهنتر مؤلف)، عباس قونسل اعظم در استرآباد، قاضی امیرشرع و دیگران تألیف گردیده است.

در بخش نسخه‌شناسی این فهرست، هم باید گفت که حدود ۱۰ نسخه از این آثار معرفی شده، به خط مؤلف است؛ تعدادی دستنویس نیز، به درخواست، اشاره یا به نام پادشاه، دانشمندی و یا شخصیتی، "کتابت" گردیده است و از آن جمله‌اند: سلطان سید عبد‌العزیز بهادرخان (حک. ۱۰۵۵-۱۰۹۱ق)، شاه مراد کشمیری، ملا دولت خان ولد شیخ رسول دویزین، میرزا صالح بیگ بدخشی، بإشارة المفخّم المکرّم المؤید بتأیید الملك الکبیر محمدظهیر، سلالة السادات میرزا محمود نایب کنسولگری مقیم استرآباد و میرزا محمد مهدی بن میر سید احمد.

از مجموع ۵۱۶ نسخه معرفی شده در این دفتر، کاتب ۳۶ نسخه معلوم می‌باشد که بر پایه نسبت آنان در انجامة نسخ، حدود نیمی از کاتبان، به حوزه آسیای مرکزی، به خصوص حوزه بخارا و سمرقند تعلق دارند. همچنین از این میان، محل کتابت ۳۸ نسخه نیز در انجامة مشخص گردیده است و به ترتیب ۶ نسخه در بخارا و سمرقند، ۳ نسخه در قوقند و قازان، ۲ نسخه در شهرهای یزد، بلخ و ۲ نسخه هم در قریه دیوین استنساخ گردیده است و باقی شهرها و ولایات نیز هر کدام یک نسخه، در آنها، کتابت شده است، که عبارتند از: آقسو، اردبیل، اصفهان، بابالار، بلخ، پطرزبورگ، دارالسرور تفلیس، دارالسعادة زنجان دارالسلطنة هرات، سیالکوت، شبرغان، شیراز، قازان، کشمیر، محلات، مشهد، نسف، نعمت آباد، وان، قریه شافلان به رباط عالیحضرت سید محمود و قریه طاشلچو از ولایت قزان و سایر نسخه‌ها فاقد محل کتابت می‌باشند.

باید افزود که از میان نسخ معرفی شده در این دفتر، ۲۴۰ نسخه خطی، تاریخ کتابت آنها، مضبوط است و تاریخ حدودی (قرن) باقی نسخ را نیز راقم سطور، بر پایه دو دهه تجربه در حوزه فهرست‌نگاری، مشتمل بر قدمت، کاغذ، مرکب و سایر ممیزات و مؤلفه‌های نسخه‌شناختی،

ثبت نموده است. در این دفتر، دستنویس‌های کتابت شده در قرن ششم (۲ نسخه)، قرن هفتم (۲ نسخه)، قرن هشتم (۷ نسخه)، قرن نهم (۱۵ نسخه)، قرن دهم (۱۱۵ نسخه)، قرن یازدهم (۱۳۹ نسخه)، قرن دوازدهم (۹۶ نسخه)، قرن سیزدهم (۱۲۸ نسخه) و قرن چهاردهم هجری (۱۴ نسخه) بوده است و البته باید توجه داشت در این آمارها، از آنجا که احتمال کتابت برخی نسخ، در دو قرن است (مانند کتابت سده ۱۱ یا ۱۲ ق)، لذا بر این مبنا در آمار مذکور، این نوع نسخ یکبار در عداد قرن ۱۱ شمارش شده و بار دیگر هم در عداد نسخ کتابت شده در قرن ۱۲ ق.

در ادامه گزارش جنبه‌های نسخه‌شناسی دستنویس‌های توصیف شده در این دفتر، باید افزود که بیشترین فراوانی خط نوشتاری این مجموعه نفیس، (با حدود ۳۵۰ نسخه، خط نستعلیق می‌باشد؛ اما کلکسیون متنوع و جذاب نیز از انواع خطوط خوش و تحریری ارزشمند، در این مجموعه گرانسنگ، قابل مشاهده است که به عنوان نمونه، می‌توان به این موارد اشاره داشت: تعلیق، تعلیق آمیخته به ثلث پخته، تعلیق پخته، تعلیق زیبا، ثلث، ثلث پخته، ثلث خوش، ثلث زیبا، ثلث مایل به کوفی تزیینی، ثلث مُعرب، شکسته نستعلیق، شکسته نستعلیق خوش، شکسته نستعلیق زیبا، شکسته نستعلیق ممتاز، کوفی تزیینی، نستعلیق (چلیپا)، نستعلیق تحریری، نستعلیق تحریری (چلیپا)، نستعلیق تحریری (چند قلم)، نستعلیق تحریری (ردی)، نستعلیق ترکی تحریری، نستعلیق خوش، نستعلیق مایل به تعلیق، نستعلیق مایل به تعلیق پخته، نستعلیق مایل به شکسته، نستعلیق ممتاز، نستعلیق هندی، نسخ، نسخ پخته، نسخ تحریری، نسخ تحریری کهن، نسخ تحریری کهن (چند قلم)، نسخ خفی، نسخ کهن، نسخ مایل به تعلیق، نسخ مایل به تعلیق کهن، نسخ مُعرب، نسخ مُعرب پخته و نسخ مُعرب خوش مایل به کوفی.

از دیگر جنبه‌های نسخه‌شناختی، می‌توان به انواع کاغذهای استفاده شده در این مجموعه ارزنده اشاره نمود و نکته‌ای که جالب توجه است، اینکه، بیشترین کاغذهای بکار رفته در این کلکسیون سترگ، از نوع کاغذ شرقی (۸۴ مورد) است و به جز مواردی نادر همچون کاغذ شرقی از نوع خانبالغ، باقی آنها، عمدتاً از نوع کاغذ سمرقندی تحریری (به صورت ضخیم یا نازک)،

می‌باشد که عمدتاً کار دست است؛ سایر کاغذهای این مجموعه نیز حاوی طیفی از کاغذهای فرنگی کارخانه‌های اروپایی و روسی است که در کل (۲۸ مورد) می‌باشد و افزون بر نوارهای آب نقشی (واترمارک) درون کاغذها، مواردی نیز حاوی آب نقش تجاری کاغذهای اروپایی و روسی هستند؛ از جمله دو نوع کاغذ فرنگی، آبی ضخیم (روسی با مارک تجارتی МОКФЕ-Б 1821) و دیگری سفید (با واتر مارک تجارتی و نشانه ببر و عبارت BEN TO PIOCARDO) از آن جمله‌اند. اطلاعات جامع انواع کاغذهای این مجموعه نفیس، طبق داده‌های جزئی این فهرست، چنین‌اند: شرقی (خان‌بالیغ) ضخیم نخودی، شرقی (خان‌بالیغ) نخودی، شرقی (سمرقندی) (تحریری) آهار مهره، شرقی (سمرقندی) تحریری) نازک نخودی، شرقی (سمرقندی) ضخیم نخودی، شرقی سفید، شرقی سفید ضخیم آهار مهره، فرنگی، فرنگی آبی ضخیم، فرنگی آهار مهره، فرنگی سفید، فرنگی سفید آهار مهره، رنگی ضخیم آهار مهره سفید، فرنگی ضخیم سفید، فرنگی ضخیم نخودی، فرنگی نخودی و آبی دارای واتر مارک (آب نقش) تجارتی.

در خصوص کیفیت جلد‌ها، صحافی و داستان تجلید جلد‌های این مجموعه ارزشمند، سخن بسیار است؛ جلد‌هایی نفیس و هنری، همچون تیماج، میشن، ساغری، مشمعی (گالینگور)، مقوایی، کاغذی و حتی قصه برخی آثار بدون جلد که حکایت خودش را دارد؛ اما از باب نمونه، اشاره به مشخصات تعدادی از جلد‌های توصیف شده در این مجموعه، خالی از لطف نخواهد بود. جلد‌هایی همچون تیماج زرشکی فرسوده با ترنج و سرترنج همراه نوار کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ تیماج زرشکی، دارای ترنج طلایی زمینه زرشکی نگاره‌های اسلیمی با طبله و قاب مخصوص؛ تیماج زرشکی، ضربی، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی؛ تیماج زرشکی، مجدول، ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج با زمینه لاک‌منقوش به گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی؛ تیماج قرمز، دارای ترنج و سرترنج و جداول شبیه نگاره‌های اسلیمی؛ تیماج قهوه‌ای با ترنج زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای روشن؛ تیماج قهوه‌ای تیره با ترنج ضربی زمینه گل و بوته، با طبله و شمشه ضربی

زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده؛ تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده با ترنج و سرترنج لاکی قهوه‌ای روشن (طلایی) با زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی در قطع رحلی بزرگ؛ تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده با روکشی از پارچه کرم رنگ؛ چوبی با روکش کاغذی عسلی، با ترنج و سرترنج لاکی زمینه گل و بوته؛ چوبی با کار رنگ و روغن روی جلد، مجدول با زمینه مشکی، زعفرانی، سبز (زنگار) و قرمز، با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده؛ چوبی ضخیم با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ با ترنج و سرترنج ساده، جدول ضربی و عطف تیماج سرخ؛ دو رو، برون پارچه مخملی گل بهی با گل و برگ و بوته صورتی و زرد، درون تیماج زرشکی مجدول ضربی، با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی؛ عطف تیماج سبز یشمی با روکش محافظ پارچه‌ای ابلق؛ دو رو تیماج، برون زرشکی با ترنج ضربی زمینه لاکی کرم با نقش گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، و درون قهوه‌ای، همراه قاب میشن (گالینگور) با روکش کاغذی آبی ابلق در قطع ربعی دراز؛ دو رو روغنی، برون با زمینه زرشکی مرقش مجدول با نقش گل‌های شکفته و غنچه الوان همراه برگ‌ها و بوته‌های الوان بسیار زیبا و هنری، درون با زمینه قهوه‌ای و گل و برگ الوان که در برخی بخش‌ها رنگ آنها، فروریخته است، مجدول زرین و مشکین؛ عطف تیماج مشکی؛ روغنی؛ روغنی طرح مرقش به رنگ قهوه‌ای تیره، مجدول به رنگ نارنجی، دارای ترنج و سرترنج نقش زمینه گل و بوته، عطف تیماج مشکی فرسوده؛ زerkوب فرنگی در قطع ربعی؛ ساغری مشکی آسیب دیده، مجدول، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج ضربی؛ کاغذی ابروباد ابلق؛ مشمعی (گالینگور پارچه‌ای) مشکی، با عطف و گوشه تیماج سرخ؛ مقوایی (بدون شیرازه بندی)؛ مقوایی با ترنج و سرترنج، زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، مجدول ضربی، برون با روکش کاغذی قرمز، درون آبی نفتی با ترنج و سرترنج لاکی کرم رنگ، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده؛ مقوایی با روکش سبز حنایی (کار آسیای میانه)، ضربی، مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، با عطف تیماج زرشکی؛ میشن قهوه‌ای تیره و عطف تیماج مشکی با قطع خشتی و البته برخی نیز بدون جلد با قابی مقوایی همراه روکش کاغذی ابلق؛ عطف پارچه سرمه‌ای که از چهار طرف با نخ بسته شده!

داستان دستنویس‌های هنری این مجموعه نفیس، تذهیب، تشعیر، نگارگری، نقاشی‌ها و نگاره‌ها (مینیاتورها)، تجلید خود حدیث مفصل دیگری است که بایستی یک جلد کتاب، به نحو مستقل، درباره ابعاد گوناگون نفائس هنری موجود در این کلکسیون گرانقدر، سخن گفت؛ اما از بابِ براعتِ استهلال، شاید خالی از فایده نبوده باشد که به توصیفاتِ تعدادی از نسخ خطی هنری و مصوّر این دفتر ترائی، اشاره‌ای گذرا داشته باشیم. موارد ذیل بخشی از دستنویس‌های هنری این کلکسیون نفیس هستند که برخی از آنها (مانند مورد الف) به جهت نفاستِ فوق العاده آن، قیمتی مادّی برای آن متصور نیست!

الف) این نسخه، شاهکاری هنری و به غایت نفیس است؛ این نسخه عزیزالوجود، بسیار بسیار هنرمندانه، کتابت، تذهیب و تزیین گردیده است و شاید، یکی از نفیس‌ترین نسخه‌های موجود این اثر، در جهان باشد. آیاتِ قرآن کریم با طلا به خطِ ثلث مُعرب درشت نوشته شده و در ذیل آن به نسخ پخته ترجمه و تفسیر گردیده است. نسخه در برگ آغاز دارای سرلوحی به غایت زیبا مربوط به سده هفتم هجری احتمالاً سبک بغدادی است که در بالا و پایین آن دارای دو کتیبه بازوبندی فوق العاده زیبا که کلمه «الله» به خط کوفی تزیینی همراه گل و بوته طلایی و نگاره‌های اسلیمی طلایی با زمینه زنگار و لاجورد و شنگرف مجدول به طلا و مرکب مشکی، در میان آن آیه «إلى النار تدعونى لأکفر بالله و أشرك به» با طلا به خطِ ثلث نگارش یافته است؛ در مقابل سرلوح نیز پنج نگاره و شمس (ترنج زرین) با زمینه گلبرگ طلایی با زمینه طلا و شنگرف و لاجور و زنگار (سبز) به طرز بسیار هنرمندانه‌ای ترسیم گردیده است و در میان شمس کوچک کلمه «الله» به خط کوفی تزیینی با طلا کتابت گردیده است. نسخه دارای نشانه‌های هنری بسیار زیبایی در فواصل آیات و نیز جزءها و حزب‌هاست که بیشتر در قالب شمس و مستطیل و برخی نیز به صورت شلجمی نگارگری شده است و به نظر می‌رسد مربوط به همان زمان کتابت و در همان سده هفتم هجری روی نسخه کار شده باشد؛ در میان جوف شمس‌های بزرگ در هامش - که بسیار هنرمندانه با زمینه زنگار، لاجورد، شنگرف و طلا تزیین شده است - بخط کوفی تزیینی

اجزاء و احزاب سوره‌ها (مانند عشرة) آمده است و نیز در میان شمشه‌های کوچک که بیشتر علائم میان آیات است، نوعاً کلمه «الله» با طلا به خط ثلث مایل به کوفی تزیینی به شکل هنری، کتابت گردیده است. بر فراز سور، کتیبه‌هایی طلایی مجدول به طلا و لاجورد و مرکب مشکی با زمینه طلا، زنگار، شنگرف و مرکب مشکی ترسیم گردیده است که در لبه‌های کناری آن کتیبه، کلمه «الله» با طلا به خط کوفی تزیینی بسیار زیبایی کتابت به صورت موازی قرینه سازی شده است و در میان جوف آن نیز با سفیدآب بخط ثلث زیبایی، نام سوره و تعداد آیات نگارش یافته است. این هشت کتیبه در ابتدای سوره‌های ... ترسیم گردیده‌اند. در برگ ... نسخه، در وسط صفحه، از میان عبارت «و کار دین زیادت طراوتی یافت و رونقی و نظامی پذیرفت و بیغامبر علیه السلام بملوک جهان نامها نبشت و سوی ایشان رسولان فرستاد ...» عبارت «و بیغامبر علیه السلام بملوک جهان»، به طرز هنرمندانه‌ای انتخاب گردیده و به نحو مستقل به خط درشت تعلیق زیبایی کتابت گردیده است.

ب) دو برگ آغازین مذهب و دارای یک سرلوح سبک کنگره‌ای زیبا و هنری مربوط به مکتب صفوی، با زمینه طلا و لاجورد و گل و بوته الوان و نگاره‌های اسلیمی زرین، همراه با کتیبه بازوبندی که با زمینه طلا و لاجورد که جوف آن نانوشته مانده است؛ این دو برگ دارای تشعیر گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی طلایی و قرمز؛ میانه سطور این دو برگ، با طلا دندانان موشی شده است.

ج) این نسخه نفیس مذهب، دارای ده مجلس نگاره (مینیاتور) بسیار زیبا و هنری از مکتب هرات، با مضامین اخلاقی مجالس سلاطین، علما، حکما و قضات، در برگ‌های ... آمده که در تمامی آنها، برگ مقابل نیز تذهیب و دارای تشعیر است که در آن صحنه‌های بسیار زیبای هنری از شکار حیوانات و مناظر گل و بوته، با رنگ طلایی ترسیم گردیده است و میانه سطور نیز با طلا اندازی، دندانان موشی شده است. برگ‌های نسخه مجدول به طلا، شنگرف، لاجورد، زنگار و مرکب مشکی است.

د) نسخه دارای نشانه‌های هنری بسیار زیبایی در فواصل آیات و نیز جزءها و حزب‌هاست که برخی در قالب شمس و برخی شلجمی است و به نظر می‌رسد مربوط به همان زمان یا یکصد سال پس از آن در سده هفتم یا هشتم هجری بر روی نسخه کار شده باشد. ابتدای سور نام سوره همراه تعداد آیات آن به آب طلا و خط ثلث نگارش یافته‌اند.

هـ) نسخه‌ای نفیس و هنری است، دارای هشت مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامین دلاوری و رشادت و جنگاوری مربوط به تیمور لنگ و خاندان تیموری است.

و) نسخه هنری نفیسی است، در آغاز، دارای یک سرلوح مذهب و نیز حاوی یک مجلس مینیاتور، که متناسب با مضامین عاشقانه این منظومه، به شکلی هنرمندانه ترسیم گردیده است.

ز) نسخه‌ای نفیس و هنری حاوی چندین نگاره (مینیاتور) بوده و همچنین آغاز هر یک از منظومه‌های پنج‌گانه، دارای سرلوحی مذهب می‌باشد.

ح) نسخه‌ای نفیس و هنری است و در آغاز هر یک از منظومه‌ها، یک سرلوح مذهب آمده است و این نسخه همچنین دارای چند مجلس نگاره (مینیاتور) می‌باشد.

ط) نسخه منظومه یوسف و زلیخا، بسیار نفیس و هنری، دارای ۶۴ مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا، ترسیم گردیده است.

ظ) نسخه‌ایست نفیس و هنری، دارای ۱۰ مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف و زلیخا، ترسیم شده است.

ک) نسخه‌ایست بسیار نفیس و هنری، دارای ۷۳ مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا، ترسیم گردیده و آغازین برگ نسخه نیز دارای یک سرلوح مذهب، گویا به سبک هرات، است.

ل) نسخه‌ایست نفیس و هنری، در آغاز دارای سرلوحی مذهب و در میان نسخه نیز دارای ۶ مجلس نگاره (مینیاتور) متناسب با مضامین غزلیات (عاشقانه)، ترسیم شده است و برای نمونه،

در یکی از مینیاتورها، پیکره آدمی، مرغی در دست، به شکلی هنرمندانه (گویا به سبک مکتب هرات) نگارگری و سپس تذهیب شده است.

م) این نسخه نفیس و هنری دارای دو مجلس نگاره (مینیاتور) متناسب به مضامین غزلیات عاشقانه دیوان جامی است.

– سپاس و قدردانی

باید اذعان داشت که این سفر، با حمایت رسمی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، در ماه‌های آذر – دی ۱۳۹۳، صورت پذیرفت، اما به جهت برخی ناهماهنگی‌ها، از جمله نبود ریزن فرهنگی رسمی در مسکو، روند مقدمات کار، از همان بدو تولد، با یک سری مشکلاتی عیدیده، همراه بود و نیز، به جهت تقارن سفر، با تعطیلات پایان سال روسیه، عملاً کار فهرست‌نگاری این مجموعه بسیار بسیار نفیس و کم نظیر، در کمال استعجال و به نحو بسیار فشرده (دقیقاً طی ۲۵ روز کاری)، در فضایی بسیار شکننده و نسبتاً سخت و ملال‌آور و بعضاً با فراموشی ثبت برخی داده‌های نسخه‌شناختی، صورت می‌پذیرفت! اما علی‌رغم مشکلات چند جانبه، از محدودیت‌های متعدّد انستیتو (همچون محدودیت زمانی) گرفته تا استعجال عجیب سرپرست ریزنی وقت ایران در مسکو، برای اتمام سریع کار فهرست‌نگاری بیش از ۵۰۰ نسخه فوق نفیس طی یک ماه! نیز وضعیت نامساعد جوّی و هوای بسیار سرد پاییزی و زمستانی طاقت فرسای شهر سنت پترزبورگ، راقم، به مدد الهی، خم به ابرو نیاورده و با قبول رسالت و مسؤولیت سنگین فهرست‌نگاری، مشکلات کار را به جان خریده و به لطف الهی، کار ثبت داده‌های اولیه کتاب‌شناختی و نسخه‌شناختی، تا جایی که عقلاً میسر و عملاً مقدور راقم بود، با تمام قوا، پیش رفت و الحمدلله و منّه، پس از برگشت به ایران نیز، طی نه (۹) ماه، کار فهرست‌نگاری، بر پایه منابع کتاب‌شناسی و مصادر نسخه‌شناسی، تکمیل گردید و اینک حاصل دست‌رنج و تلاش یازده ماهه (آذر ۹۳ – آبان ۹۴) راقم سطور، در دستان پرمهر شما محققان و گرامیان گرانقدر قرار گرفته

است، تا چه قبول افتد و که در نظر آید؛ ﴿وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُّزْجَاةٍ﴾^۱

امید است توانسته باشم، به این طریق، برگ زرین دیگری، بر دفتر نگارین فرهنگ غنی ایران اسلامی افزود باشم. اینجا بایسته است از اساتید بزرگوار، پژوهشگران و دانشوران گرامی، صمیمانه بخواهم، از تذکرات و راهنمایی‌های اصلاحی خود، نسبت به محتوای اثر، ما را محروم نسازند؛^۲ البته نقص‌هایی ممکن است در برخی مدخل‌ها ملاحظه شود، پژوهشگران گرامی، باید توجه داشته باشند، که به جهت استعجال نهاد اعزام کننده، کل فهرست‌نگاری این پانصد و شانزده عنوان نسخه خط نفیس، دقیقاً طی ۲۵ روز کاری، صورت گرفته است و طبعاً در این زمان محدود که با محدودیت‌های متعددی توأم، بوده است، رخداد برخی نواقص امری طبیعی می‌نماید؛ با این حال به تعبیر ابن خلدون، «خداوندان و دانشمندان کرامت در آن به دیده انتقاد و اصلاح نگرند، نه به چشم رضامندی و از آنچه سزاوار اصلاح است، چشم پوشی نکنند»^۳.

در پایان سخن، شایسته است، از عزیزان و سرورانی در شکل‌گیری این اثر ناچیز، سپاسم بوده‌اند، تشکر نمایم، بخصوص از استاد، جناب آقای دکتر ابوزر ابراهیمی ترکمان، ریاست محترم سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، از سه جهت، بایستی سپاس ویژه‌ای داشته باشم، یکی به جهت عنایت و حمایت مستمر ایشان نسبت به مقوله نسخ خطی، چه در زمانی که سمت ریزنی ایران در روسیه را عهده‌دار بودند و چه دوران کنونی که مسئولیت سنگین هدایت این سازمان را به دوش می‌کشند؛ دوم اینکه ادامه کار سترگ فهرست‌نگاری نسخ فارسی در انستیتو دستنویس‌های شرقی، مطمئناً بدون دخالت و حمایت مستقیم ایشان، عملاً مقدور نمی‌شد و سوم اینکه علی‌رغم مشغله‌های فراوان اجرائی، ایشان، از سر مهر، قبول زحمت نموده، تقریظی بر این اثر ناچیز، قلمی فرمودند. از سرکار خانم دکتر ایرنا پاپوا، رئیس انستیتو دستنویس‌های شرقی فرهنگستان علوم روسیه و دکتر ستانیسلاو پروزوروف، معاونت محترم انستیتو، که در طول مدت

۱. یوسف (ع) / ۸۸.

2. hosseinmottaqi@gmail.com

۳. پروین گنابادی، محمد، مقدمه تاریخ ابن خلدون، ص ۷.

فهرست‌نگاری، نهایت محبت و همراهی را نسبت به راقم، مبذول داشتند؛ از استاد، جناب آقای قهرمان سلیمانی، معاونت محترم پژوهشی و آموزشی سازمان، بابت حمایت صمیمانه از طرح فهرست‌نگاری در روسیه؛ از فرد فرد عزیزان سرپرستی راینی فرهنگی ایران در مسکو، که طی این سفر، زحمات متعدد راقم، همواره بر عهده این گرامیان بوده است؛ از سرکار خانم عاطفه نوری، ریاست معزز کتابخانه مرکزی سازمان فرهنگ که در طول همکاری صمیمانه خویش با این پروژه، فراتر از مسؤولیت‌های محوله تلاش نمودند و نیز همکار عزیز ایشان، جناب آقای سعید خودداری نائینی، که همواره، از ابتدای پروژه، مستقیماً رهین الطاف این دو بزرگوار بوده‌ام، از سرکار خانم اولگا یاستریووا، از همکاران بخش نسخ خطی کتابخانه ملی روسیه، از سرکار خانم ایوانوونا از اساتید ادبیات فارسی دانشگاه سنت پترزبورگ، از جناب آقای فتح‌الله ذوقی، از همکاران بنیاد مطالعات اسلامی در مسکو، از جناب آقای محمدجواد شعبانی از علاقمندان حوزه ترائی که همزمان برای دوره تخصصی زبان آموزی در سنت پترزبورگ حضور داشتند، از جناب آقای سید علی رضی، دانشجوی دانشگاه سنت پترزبورگ و نیز از سرکار خانم سمیه پسندیده، دانشجوی علوم سیاسی در مسکو، که در مدت حضورم در روسیه، به اشکال مختلف، از راهنمایی‌های صمیمانه این گرامیان، بهره‌مند بوده‌ام؛ از سرکار خانم الهام بادینلو، به جهت ویرایش فنی اثر، با مراجعات مکرر، فراوان مدیون محبت‌های ایشان هستم و دیگر عزیزانی که به نحوی از انحاء در فرایند تولید تا مرحله چاپ این فهرست، سهیم بوده‌اند، بخصوص دست‌انکاران نشر، از فرد فرد این بزرگواران و گرامیان، صمیمانه تشکر نمایم و الله ولی الخیر و هو المستعان.

حسین متقی

قم - آبان ۱۳۹۴ / نوامبر ۲۰۱۵

عنوان: آئینه حق نما

پدیدآور (مؤلف): ژروم گزاویه^۱

موضوع: ادیان (مسیحیت)

گزارش متن: کتابی پر آوازه در اثباتِ حقانیتِ دینِ مسیحیت و نقدِ دینِ اسلام در قالب مناظره است که در پنج باب، طیّ ده سال، بین سال‌های ۱۵۹۹-۱۶۰۹ م/ ۱۰۰۷-۱۰۱۷ ق، در هند، تألیف گردیده است و طبق مقدمه به اکبرشاه (حک ۹۶۳-۱۰۱۴ ق / ۱۵۵۶-۱۶۰۵ م) تقدیم گردیده، اما، در میانه تألیف، اکبرشاه درگذشته است.

عناوین پنجگانه این اثر چنین است:

- باب اول: در احتیاج آدمیان بدین خدا بحکم وجوب (۵ فصل)؛

- باب دوم: در چیزهایی که دین عیسویان از خدای آموزد... (۸ فصل)؛

- باب سیوم: در خدائیت حضرت عیسی [ع]... (۹ فصل)؛

- باب چهارم: در احکام دین ... و در فرق احکام دین عیسی [ع] و احکام دین محمد [ص]

(۸ فصل)؛

- باب پنجم: در تأییداتی که در دین حق عیسویان یافت می‌شود و برای بندگی خدای ... (۸

فصل).

گفتنی است در پی نگارش این اثر، در آوان سلطنت شاه عباس اول (حک. ۹۹۶-۱۰۳۸ق) نسخه‌ای از *آئینه حق نما*، از دربار پادشاهی هند به دارالحکومه وقت ایران (اصفهان) فرستاده شد؛ این اثر از آنجا که از استحکام خاصی برخوردار بود، اندیشه‌گران ایرانی و غیرایرانی را بر آن داشت که پاسخی بر آن بنگارند. بهترین پاسخی که برای آن نگاشته شده، کتاب *مصلح صفا*، تألیف سید احمد علوی عاملی (د. حدود ۱۰۶۰ق)، شاگرد و داماد میرداماد (د. ۱۰۴۰ق)، یکی از دانشمندان، متکلمان، فیلسوفان و دین‌شناسان برجسته عصر صفوی است. البته نباید از نظر دور داشت که پس از نگارش اثر *پرحجم آئینه حق نما*، شخصی به نام «شیرونی‌مو سوایر» آن را تلخیص کرده و با نام *منتخب آئینه حق نما* منتشر ساخت؛ این اثر، برخلاف اصل کتاب به صورت غیرمناظره‌ای و با نثر صریح نگاشته شده بود. و کتاب *مصلح صفا*، گویا در نقد همین منتخب *آئینه حق نما* می‌باشد و نه اصل کتاب و به نظر می‌رسد، نقل برخی مطالب آن، در ذیل این اثر، خالی از لطف نباشد!

طبق آنچه که مصحح آن، در مقدمه اثر آورده، سید احمد عاملی، عبارات کتاب *آئینه حق نما* (یا) *منتخب آئینه* را به صورت مستقیم نقل می‌کند و سپس طی سه فصل، با موشکافی خاصی به نقد و بررسی آن اثر می‌پردازد.

عاملی، در فصل اول *مصلح صفا*، به مسأله تثلیث و الوهیت مسیح پرداخته و با بهره‌گیری از ادله برهانی و شیوه‌های جدلی به ابطال مدّعی خصم می‌پردازد. به طور کلی مؤلف *مصلح*، در این فصل مسلم می‌گیرد که انجیل، مسیح را علم الهی دانسته است و همه تلاش ایشان این است که این مطلب را ابطال کند و یا تنافی آن را با دیگر فقرات کتاب مقدس نشان دهد. انجیل هیچگاه مسیح را به صورت یکی از صفات الهی تصویر نکرده و این مطلب از عقاید مسیحیان متأخر است. علوی در پایان فصل اول به این نکته باز می‌گردد که آیا لفظ اولاد یا فرزند در کتاب مقدس تا چه حدّ بر مدّعی مسیحیان دلالت دارد. وی با تمسّک به این کلام مسیح به شاگردان که: «من در پدرم و پدر در من و شما در من و من در شما»؛ استدلال می‌کند که اگر مدّعی

مسیحیان راست باشد، بر طبق کتاب مقدس باید شاگردانِ مسیح را نیز فرزندان خدا دانست.

فصل دوم کتاب *مِصْقَل صفا*، به چگونگی الوهیت عیسی مسیح و ارتباط بین جنبه ناسوتی و لاهوتی او اختصاص دارد و به همین مناسبت بحث به فداء، کشیده می‌شود و در پایان از (بشارات عهدین) به نبوت پیامبر اکرم صلوات الله علیه و آله، بحث می‌شود. البته مسیحیان در چگونگی الوهیت مسیحیت اختلاف دارند و فرقه‌های یعقوبیه، نسطوریه و دیگر فرق، هر کدام به نوعی این مسأله را تفسیر می‌کردند. نویسنده کتاب *آئینه حق نما*، تا آنجا که از نقل *مِصْقَل صفا* بر می‌آید، بی‌آنکه وارد جزئیات بحث شود با زرنگی خاصی این مسأله غامض را به طور سربسته مطرح می‌کند: «پس آنکه گفتیم که عیسی خداوند ماست و هم آدم به این معنا نمی‌گوئیم که خدا خدائی خود را گذاشته آدم شده باشد، بلکه به این معنی که در عیسی اهلیت قدیم بشریت گردید، و چنانکه جان ناطق که با جسم طبیعی پیوند گرفته آدم ترکیب گرفت همین طور خدا و آدم جمع گردیده عیسی شده است». مؤلف *مِصْقَل* به همان روش سابق، از دو طریق این ادعا را ابطال می‌کند: ابتدا تنافی این مطلب را با مضامین کتاب مقدس معلوم می‌دارد، و سپس غیرمعقول بودن اصل این مدعا را به اثبات می‌رساند.

مؤلف در فصل سوم *مِصْقَل*، ابتدا به احکام انجیل و شریعت نصارا می‌پردازد و نشان می‌دهد که عبارات انجیل نه تنها با تورات در تنافی است، بلکه با دیگر عبارات انجیل نیز سازگار نمی‌باشد؛ سپس وارد بحث از معاد روحانی و معاد جسمانی می‌شود.

در پایان کتاب *مِصْقَل صفا*، نیز مصنف دانشمند آن، به مسأله نبوت خاصه می‌پردازد و با اشاره به خاتمیت نبی اکرم صلوات الله علیه و آله، از پیامبران اولوالعزم علیهم السلام و اوصیای آنها سخن به میان می‌آورد.

باید افزود *مِصْقَل صفا* (در نقد کتاب *آئینه حق نما*) همراه گفتاری از هانری کربن، به اهتمام سید جمال‌الدین میردامادی (از نوادگان مؤلف) و با مقدمه و تعلیقات آقای دکتر حامد ناجی اصفهانی، در سال ۱۳۷۳ش به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، در خطاب ظلّ اللهی خلافت ... جلال‌الدین و الدنیا اکبر پادشاه، خلد الله ملکه، آورده‌اند که ایکشم‌نش حکیم بعزیت اکساب دانش آموختن حکمت آن استاد دانا یعنی سقراط را ملازمت کرد ... (۶ب) پس ای پادشاه بزرگ توانا درین کتاب به پیشکش آوردیم خلاصه دین راست که خدا ... (۸ الف) اسناد دین حق انجیل است و طرف دیگر حکیم دانایی ... این را آئینه حق نما نامیده شد، چرا که همچنانکه در آینه چیزهای محسوس روشن دیده می‌شود و اینچنین درین کتاب دین حق و معقول بر وجه احسن مشاهده عقلا ... شبهای دراز بروز آوردیم جهدها کردم و محنتها ... (۸ب) بیشتر در گذارش آن بزبان فارسی که مرا بدان اینهمه بیگانگی است و آنرا از سر تو چون خورد سالان در کهن سالی از حروف تهجی آغاز نمودم تا این خدمت بجا آید ... (۹ الف) در سال هزار و پانصد و نود و نه از تولد عیسی ... (۱۴ الف) خدا صاحب ما کرامت فرمود و درین چرخ کنم تا آفریدکار ما شناخته همکنان گردد ... چون دریافتم که احتیاج عامست از ناداشتن آگهی از دین حق خدا ... عزیمت کردم کتابت کردن و نگاه داشتن از چیزی که بسخن گذاردن نمیتوانستم بامید آنکه خدا صاحب ما نظر به نیت نیک من کرده در آنچه نیروی من نمی‌رسد ... دریافتم که درین سرزمین دین حق (۱۵ب) این مطالب علا و مقاصد اقصی در پنج باب گذارش می‌یابد ...».

انجام: «... استعانت دعا‌های حضرت بی بی مریم پارسا که والده او و خداوند ماست باتمام رسید و انصرام انجامید، بعون و عنایت ملک الوهاب، مبحث این کتاب ربانی و مذاکره این کتاب خطاب حقانی همه دقیقه و کمال کرمه در سنه هزار و ششصد و نه از تولد حضرت عیسی مسیح صاحب ما باتمام انجامید بعون المجید، تمّ».

نوع خط: نستعلیق، کاتب (مؤلف): گویا نسخه مببضه مؤلف است، تاریخ کتابت (تألیف): سده ۱۱ق (نزدیک زمان تألیف): تعداد برگ: ۵۵۸گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی، ضربی، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس است که به نظر می‌رسد نسخه پاکنویس (مببضه) مؤلف بوده

باشد که البته نیازمند تحقیق و بررسی بیشتری است. در آغاز نسخه با خطی خفی نوشته شده است: «من کتب زنادقه!» این نسخه در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۲)

«C-1649-1»

عنوان: آداب الاصحاب

پدیدآور (مؤلف): فخرالدین علی بن حسین، کاشفی بیهقی سبزواری متخلص به «صفی» (د. ۹۳۹ق)

موضوع: تصوّف

گزارش متن: کتابی است در آداب سلوک و طریقتِ صوفیانه که در هشت باب (هر یک در چند فصل)، به ترتیب ذیل، تنظیم گردیده است. گفتنی است فهرست مطالب اثر، در دیباچه، گنجانده شده است.

- باب اول: در آداب استیزان (شنیدن) و سلام و مصافحه و معانقه و تقبیل ایادی (در چهار فصل)؛

- باب دوم: آداب خواب و لباس و راه رفتن و سواری (در چهار فصل)؛

- باب سوم: آداب و شرایط اهل صحبت (در چهار فصل)؛

- باب چهارم: آداب مصاحبت و معاشرت ازدواج و استحمام (در چهار فصل)؛

- باب پنجم: رعایت حقوق اصحاب از عیادت و تعزیت و آداب مریض؛

- باب ششم: آداب ضیافت و اکل و شرب (در چهار فصل)؛

- باب هفتم: آداب سماع و فواید آن (در چهار فصل: ۱. حلّ و حرمت سماع و رقص، ۲. اختلاف احوال مشایخ در سماع و ترک آن، ۳. در بیان فواید سماع، ۴. آداب مجلس سماع و شرایط اقوال)؛

- باب هشتم: آداب سفر (در چهار فصل).

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذی زین من جزیل عطائه قلوب اولیائه ... ؛ اما بعد چنین گوید فقیر متوسّل باسباب خدمت... که نزد ارباب علم و عرفان روش و مبرهن است نه پیش اصحاب ذوق دو چندان معین و مبین که کیمیای سعادت ابدی مصاحبت اخیار اختیارست و تخم شقاوت سرمدی محالطت اسرار است... از شرح و بیان مستغنی است؛ حضرت قطب الموحّدین و غوث المحقّقین خواجه ناصرالدین عبیدالله... رساله والدیه فرموده‌اند که حق سبحانه و تعالی دل را جنان آفریده ست که با هر کس همنشینی کند از صحبت او متأثر شود ...».

انجام: «... مقید نشده‌اند و بعضی در بدایت و نهایت مقیم بوده‌اند اصلاً سفرها کرده‌اند و هر یکی از ایشان را در آن غرض صحیح و قصد درست بوده است، تمّت».

نوع خط: نستعلیق و مواردی هم شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۳۱۷ق، تعداد برگ: ۱۶۰گ (متن)، نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سرمه‌ای و زیتونی روشن منقش به ترنج و سرترنج زمینه قرمز گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی با عطف تیماج قرمز و مغزی پارچه‌ای قرمز.

گزارش نسخه: در هامش برگ‌های این نسخه اشعار فارسی هلالی جغتایی نوشته شده است که در ادامه همین فهرست معرفی شده است. همچنین اشعاری به ترکی جغتایی، از شاعری متخلص به «امیر» با این مطلع:

بولدی سرگردان ختن دشتیده مشکابار

یار آشتی سنبلیدین شانه برله تابار

سیم سو بولدی آقتی هر طرف سیمابار

سیم‌گل رخساریدین ظاهر اولدی اشکایار

در هامش آمده؛ در انجام نیز، ابیاتی به فارسی از جامی با این مطلع دیده می‌شود:

نگاهی جانب ما مستمندان میکنی یا فی؟ ز رحمت التفاتی با غریبان میکنی یا فی؟

گفتنی است این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۳)

«B-946»

عنوان: *آداب الطریق*

پدیدآور (مؤلف): حاجی عبدالرحیم ...

موضوع: تصوّف

گزارش متن: رساله‌ای در آداب تصوّف، با بهره‌گیری از کلمات صوفیان به نام است، یا به تعبیر خود مؤلف «طریق و رسم قلندی و خرّقه پوشی و آزادگی و آداب این سلسله» است که در سال ۱۰۸۳ ق به نام «سلطان ناصرالدین سید عبدالعزیز بهادرخان» (حک. ۱۰۵۷-۱۰۹۱ ق)، از پادشاهان سلسله جانی (هشترخانی)، در سمرقند یا بخارا، در دوازده باب (۱. کله، ۲. موی سر، ۳. دلق و خرّقه و ژنده، ۴. کمره عصا، ۵. کشکول، ۶. کدو مطبخ، ۷. سفره، ۸. تخته پوست، ۹. لباس و ...)، با عنوان‌های «اگر پیرسند... جواب بگو»، تألیف شده است. باید دانست مؤلف که از شاگردان «سید مرجان محمد قلندر» بوده است و در این اثر، از جامی و طریقه قادریه و کبرویه یاد می‌نماید. وی در این اثر سلسله خرّقه خود را از محمد صلوات الله علیه و آله تا «شیخ عبد القدوس» (که از نزد او بسوی خوارزم شتافته و سلسله خرّقه وی نیز از صدیق است) و از او نیز تا «خواجه عبدالله کوچک» که اکنون در لنگر است، می‌رساند. مؤلف در اثر خود از سلسله عصا هم یاد نموده است و می‌گوید که: «کشکول در زمان شهادت حسین [علیه السلام] شکست و اثری از آن نماند و کدو مطبخ در زمان ابوذر شکست و ادهم سعالدونی یافت و چهارتسمه به آن

بست...».

آغاز: «بسمله، ستایش و سپاس بی‌قیاس مر خیاطی را که بی‌سوزن الوهیت و ربوبیت لباس فقر در برو دوش ... ؛ بعد از توحید واجب الوجود و درود نامعدودا بر آن سید عاقبت محمود باد ... ؛ اما بعد بدانکه نموده می‌شود بر ارباب تحقیق و اصحاب تصدیق که سبب تألیف این رساله شریف آن بود که روزی جمعی از دیوانه‌گان پریشان هر یک از اهل مجلس بجانب این فقیر حقیر... ناظر شده معلوم می‌کردند که ترا بایست در طریق و رسم قلندری و خرقة پوشی و آزاده‌گی و آداب این سلسله سخنی چند؛ و لیکن این فقیر را هیچ لیاقت آن نبود که در این علم اختیار تصنیف نمایم ...».

انجام: «... آنها که از خود بیخبرند این شاهدات جلوه‌گرند... هر که با جان همدمی دارد، زجانان فارغ است؛ تمّت».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: روز دوشنبه ... ۱۲۳۸ق، تعداد برگ: ۵۳، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

گزارش نسخه: در انجام نسخه، برگی حاوی نصایح و نقولاتی از روایات نبوی (ص) به انضمام چهار بیت شعر فارسی نسبتاً ضعیف، ملصق شده و بیت نخست آن چنین است:

اول قدم پیر مغان را عشق است دویم سپر پابره‌نگان را عشق است

*

(۴)

«C-667-2»

عنوان: نسخه دیگری از *آداب الطريق* (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-946».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ: ۵۰ گ (۱۷ ب - ۶۶ ب).

*

(۵)

«C-1102-3»

عنوان: آغاز و انجام^۱ = تذکره = مبدأ و معاد

پدیدآور (مؤلف): خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. ۶۷۲ ق)

موضوع: کلام و عقاید شیعه

گزارش متن: رساله مختصری در مبدأ و معاد و مراحلی که انسان در بازپسین طی می‌کند و آنچه از ثواب یا عقاب به او می‌رسد، به روش فلسفی و کلامی، با بهره‌گیری از آیات کریمه و احادیث اهل بیت علیهم السلام، که پیش از سال ۶۷۰ ق، به درخواست یکی از دوستان نگاشته شده و آن مشتمل بر بیست فصل است.

گفتنی است خواجه خود، در مقدمه کتاب، این اثر را تذکره خوانده است، اما، باید توجه داشت کتاب //تذکره خواجه، در سرچشمه‌ها، بیشتر به اثر دیگر وی که در هیئت و نجوم است، اطلاق شده است و کتاب مورد گفتگو، به همین نام آغاز و انجام یا مبدأ و معاد مشهور و موسوم گردیده است؛ البته نام اخیر، در قدیمی‌ترین نسخه با تاریخ کتابت سال ۶۷۰ ق (در زمان حیات وی) آمده است.

۱. الطهرانی، آقابزرگ، الذریعه، ج ۱، ص ۳۶.

عناوین فصول بیست‌گانه این اثر گرانسنگ، چنین است:

- فصل اول: در صفت راه آخرت؛
- فصل دوم: در اشاره به مبدا و معاد؛
- فصل سوم: در اشاره به هر دو جهان؛
- فصل چهارم: در اشاره به مکان و زمان آخرت؛
- فصل پنجم: در اشاره به حشر خلایق؛
- فصل ششم: در اشاره به صراط؛
- فصل هفتم: در اشاره به صحایف اعمال و کرام الکاتبین؛
- فصل هشتم: در اشاره به حساب و طبقات اهل حساب؛
- فصل نهم: در اشاره به ترک اعمال و ذکر میزان؛
- فصل دهم: در اشاره به طی آسمان‌ها؛
- فصل یازدهم: در اشاره به حال‌های خلق؛
- فصل دوازدهم: در اشاره به درهای بهشت و دوزخ؛
- فصل سیزدهم: در اشاره به نفحات صور؛
- فصل چهاردهم: در اشاره به زبانیه دوزخ؛
- فصل پانزدهم: در اشاره به جوی‌های بهشت؛
- فصل شانزدهم: در اشاره به درخت طوبی و درخت زقوم؛
- فصل هفدهم: در اشاره به حور العین؛

- فصل هجدهم: در اشاره به خازن بهشت و مالک دوزخ؛

- فصل نوزدهم: در اشاره به ثواب و عقاب و عدل؛

- فصل بیستم: در ذکر احوال دوزخ.

این اثر چند بار با عنوان رساله آغاز و انجام، به چاپ رسیده و از آن جمله است: چاپ سنگی در تهران ۱۳۱۴ق، و چاپ سربی در تهران، به اهتمام زنده یاد ایرج افشار در دانشگاه تهران در سال ۱۳۳۵ش.^۱

آغاز: «رَبَّنَا لَا تَرْغُ قُلُوبُنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ، رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ»؛ سپاس آفریدگاری را که آغاز همه از اوست و انجام همه بدوست بلکه خود همه اوست و درود برگزیدگانی را که راهنمایان اند خلق را با آغاز و انجام خصوصاً بر محمد و آل او علیه السلام؛ دوستی عزیزی از محرر ضعیف این تذکره، التماس کرد که نبذی از آنچه سالکان راه آخرت مشاهده کرده‌اند از انجام کار آفرینش، شبیه بدانکه در کتاب خدای تعالی مسطور است و بر زبان اولیا و انبیاء مذکور از احوال قیامت و بهشت و دوزخ و غیر آن ثبت کند بر آن وجه که اهل بینش بعیان بینند، نه بر آن وجه که اهل دانش بیان میکنند ... پس اگر این تذکره، از آنچه مراد آن عزیز است قاصر آید باید که چون عذر واضح است، مواخذه نفرمایند...».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۷۱۰ق، تعداد برگ: ۳۷گ (۶۸ب - ۱۰۴الف).

*

(۶)

«A-736-2»

۱. مشار، خانابا، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۲، صص ۲۵۴۰-۲۵۴۱.

عنوان: نسخه دیگری از آغاز و انجام (۲)

آغاز: «مانند نسخه 3-1102-C».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۸۹۰ق، تعداد برگ: ۲۲گ (۲۳ب - ۴۴الف).

*

(۷)

«B-2502»

عنوان: آیات الاجتهاد^۱ فی اعلام العباد = الرسالة الجهادية

پدیدآور (مؤلف): ابوالحسن بن محمد کاظم جاجرمی (د. پس از ۱۲۳۸ق)

موضوع: فقه و سیاست

گزارش متن: یکی از حجیم‌ترین جهادیه‌ها است که مؤلف به مناسبت جنگ ایران و روسیه، در عهد فتحعلی شاه قاجار (حک. ۱۲۱۲-۱۲۵۰ق) و پس از شکست ایرانیان در دوره نخست این جنگ‌ها، در تحریر و تشویق مسلمانان بر جهاد با کفار و دشمنان اسلام و ایران، یک مقدمه، شانزده (برخی نسخ چهارده) فصل و یک خاتمه، تألیف نموده و در در عصر روز جمعه بیست و ششم جماد الاولی سال ۱۲۳۸ق از آن فراغت یافته است. مؤلف در این اثر، در هر فصل، ابتدا آیات قرآن (در مجموع ۲۳۰ آیه)، سپس احادیث مناسب (در مجموع ۱۷۱ حدیث) را با عنوان «حقیر گوید»، ترجمه و شرح کرده و گاهی هم به گفته‌های فقها، استشهاد و استناد نموده است.

عناوین فصول این کتاب چنین است:

۱. در این نسخه (برگ ۵ الف) به صورت «آیات الاجتهاد..» و در نسخه کتابخانه آیت‌الله مرعشی (شماره ۱۴۸۰)، «آیات الجهاد...» آمده است که البته اخیری به نظر صحیح‌تر می‌آید؛ چه، در فهرست مکتبه عامره مرعشیه ادعا شده نسخه مذکور، به خط مؤلف می‌باشد.

- مقدمه: در سبب تألیف کتاب؛
- فصل اول: در امر بمعروف و نهی از منکر؛
- فصل دوم: در معنی جهاد و دفاع؛
- فصل سوم: در فضیلت جهاد و ثواب آن؛
- فصل چهارم: در اوامری که خدا و رسول در خصوص جهاد فرموده‌اند؛
- فصل پنجم: در ثواب انفاق اموال در راه جهاد؛
- فصل ششم: در مذمت آنانکه از انفاق در راه خدا بخل می‌ورزند؛
- فصل هفتم: در مذمت آنانکه از جهاد بر کنار می‌روند؛
- فصل هشتم: در لزوم تهیه آلات و ادوات حرب؛
- فصل نهم: در مذمت آنانکه جهاد را باعث مرگ می‌دانند؛
- فصل دهم: در مدح آنانکه در جهاد صبر و توکل دارند؛
- فصل یازدهم: در عدم جواز فرار از جهاد؛
- فصل دوازدهم: در عدم جواز دوستی مسلمانان با کفار؛
- فصل سیزدهم: در عدم اعتماد بر عهد کفار؛
- فصل چهاردهم: در مدح آنانکه از آیات و احکام قرآن پیروی می‌کنند؛
- فصل پانزدهم: در ذم آنانکه از قرآن پیروی نمی‌کنند؛
- فصل شانزدهم: در آداب و رسوم لشکرکشی؛
- خاتمه: در چند دعای کوتاه.

آغاز: «نحمدک یا من حبیب الینا حمیة الاسلام و لم یجعلنا بلا غیرة کمن ینشأ فی الحلیة و هو غیر مبین فی الخصام ... ؛ اما بعد چنین کوید بنده حقیر که این رساله ایست در جهاد و دفاع و مشتمل است بر مقدمه و شانزده فصل و خاتمه، اما ...، سبب تألیف رساله اینست که چون چندی قبل از این طایفه روسیه منحوسه بحیله و غدر و مکر اهالی تفلیس را که در دین ما آنها قرین بودند، فریب داده ... و بدون مجادله و مقاتله بلد مزبور را بتصرف خود در آوردند ... و سبب ایشان بعضی از بلوکات و بلدان آذربایجان را که مقام اهل اسلام بود، نیز بتصرف درآوردند ... و چون خود را فی الجمله مستقل یافتند باراده تسخیر سایر بلاد اسلام اعلام نزاع برافروختند، بعد از آنکه سلطان سلاطین ... فتحعلی شاه قاجار ... از آنجا که آن طایفه شوم از رسوم جنگ مردان عاری و از سواری اسب و بکار بردن دشنه و شمشیر و نیزه و تیر عاجزند و در طریقه قلعه‌داری استعمال توپ و تفنگ که دخیلی بشجاعت و جلالت ندارد، مهارتی دارند، بقیة السیف از بیم دست‌گردان ایران خود را بمحصارهای متصرفی خود از تفلیس و غیره کشیدند ... حضرت ظلّ الهی حراست فرمودند بعلاوه آنها ملک زاده اعظم نایب السلطنه عباس شاه ... را با استعداد تمام در دارلطنه تبریز مستقر ساختند و هر سالی تقریباً ۳ کرور زر و سیم بجهت اقوام دین قویم در تهیه اسباب حرب ... بعد از مشاهده آن اوضاع، آن مومنان و مسلمانانی که در بلاد متصرفی روس می‌باشند بعضی شروح باهل اسلام نوشتند و شکوه از رفتار کفار نمودند؛ بعضی از آن شروح و نوشتجات بعلاوه نوشتجات علمای سایر بلاد آذربایجان بنظر حقیر رسید و آتش حمیت و غیرت چنان در کانون سینه‌ام شعله‌ور گردید که آرامی در دل و قرار در جانم نماند ... و لله الحمد ... چندین هزار از لشکر روس در مجادله بدرک واصل شده‌اند و اگر در بدایت امر بعضی از مسلمانان از خدا بی‌خبر غفلت خود طایفه روس را داخل بلدان نمیکردند بزور کجا مقدور روس بود که قریه را بتصرف آورند ... به تألیف رساله در جهاد پردازم و آیات و احادیث مناسب را در آن درج نمایم و این رساله را بر ... تسمیه نمودم و سبب تسمیه باین اسم اینست که چوم دیدم که همتها قاصرند و درد دین را کمتر کسی کما ینبغی دارد مردم را در خواب غفلت دیدم، بحیثیتی که اصلاً مال و وبال این امر را ملاحظه نمی‌کنند و هر کس در فکر کار امروز

خود می‌باشد و در فکر فردا نیست ...».

انجام: «... حقیر کوید که بر مردمی که در اطرافند و در معرکه جهاد حاضر نیستند، لازم است ایندعای جلیل‌القدر عظیم الشان را برای دفع اعدای دین بخصوص برای دفع شرّ روسیه دایم بخوانند ... مدامت کنند و دفع روس و سایر اعدای دین را از خدا بخواهند ... در هنگام نزول باران ... و غروب آفتاب ... ابتهال از درگاه خالق و الجلال دفع طایفه روسیه نکبت مآل را بخواهند ... و الحمدلله کما هو أهله و مستحقّه ... اگر خطبی یا سهوی یا نسیانی یا عبارت نامأنوسی یا تصریح و کنایه بر مذمت کسانی که مسامحه در جهان می‌نمایند برخوردند حقیر را عفو نمایند، زیرا در حالت تغیر و پریشانی حال و تفرّق حواسّ ... بسبب بلایی که در بعضی بلاد بر مسلمانان نازل شده است ... ؛ بحث بر کسانی وارد است که آرام ندارند و تغیر ندارند؛ اللهمّ عجل فرج آل محمد و ادفع اعداءالدین برحمتک یا أرحم الراحمین و بمحمد و آله الطاهرين المعصومین صلی علی علیه و آله و سلّم».

نوع خط: نستعلیق، **کاتب:** نامعلوم، **تاریخ کتابت:** ۱۲۳۹ ق (یکسال پس از تألیف اثر)، **تعداد برگ:** ۲۱۴ گ، **نوع کاغذ:** فرنگی آبی ضخیم (از نوع روسی با مارک تجاری МОКФЕ-Б 1821)، **نوع جلد:** تیماج زرشکی، **مجدول، ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج با زمینه لاکمی** منقوش به گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی.

گزارش نسخه: در برگ نخست نسخه، فهرست مطالب کتاب آمده است، سپس یادداشتی در تعداد آیات و احادیث این اثر آمده است که در بخش گزارش متن اشاره شد؛ نیز یک عبارت طلسم و تعویذ مشاهده می‌شود. برگ‌های نسخه، پراکنده شده و نیازمند صحافی و ترمیم فنی است. گفتنی است این نسخه در سال ۱۹۳۵ وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۸)

«B-357»

عنوان: آیه الایات فرقانی

پدیدآور (مؤلف): شهاب‌الدین احمد بن شیخ محمد مدون نیشابوری (د. پس از ۸۹۱ق)

موضوع: علوم قرآنی

گزارش متن: کتابی در علوم قرآن کریم، در استخراج محلّ دقیق آیات ضمن جداول متعدد که یک دیباچه (در سه بخش مشتمل بر مطمح الاسماء، مطمح الأفعال و مطمح الحروف) و ۲۹ مقصد نگارش یافته است. برای چگونگی استفاده از این جداول مندرج در متن برای استخراج و تعیین محلّ آیات، مؤلف در مقدمه کتاب، به تفصیل، توضیح داده است. باید افزود، مؤلف که از دوستان عبدالرحمن جامی (د. ۸۹۸ق)، امیرعلیشیر نوایی (د. ۹۰۸ق) و ملا حسین واعظ کاشفی (د. ۹۱۰ق) بوده است، این اثر را در سال ۸۸۵ق به نام سلطان حسین بایقرا (حک- ۸۷۳- ۹۱۱ق/ ۱۴۶۹- ۱۵۰۶م)، در هرات، شروع نموده و در ۸۹۱ق از تألیف آن فراغت یافته است.

آغاز: «بسمله، زیباترین آیتی که نکته شناسان حقایق قرآنی دیباچه صحایف معانی را به بیان آن مجلّی و محلّی سازند و خجسته‌ترین صورتی که حافظان مخازن دقایق فرقانی ...؛ اما بعد بر نظر مشرفان مناظر حقیقت واضح ... چنانچه در روزگار فرخنده آثار ... سلطان السلاطین ...،

شه عالم آرای سلطان حسین کزو یافت ملک جهان زیب زین

خلّد الله سبحانه ملکه، ... باسمه تعالی بعد از تقدیم وظایف تحمید و تسلیم معرض رأی شریف ... خدمت مولوی اعظمی ادام الله تعالی ... عبدالرحمن بن احمد الجمّی ... و بعد فیقول أقل خلق الله باری ... فلهذا اشارت عالی لازال ... که فقیر حقیر حسین الکاشفی ...».

انجام: « ... تمّ المقاصد بعون ولی المحامد و آخر دعوانا بتوفیق ربّنا هذا آخر ما جعله الله تعالی مکتوباً ... فی اوایل شهر رمضان سنة احدى و تسعين و ثمانمائة بدارالسلطنة هراة ... و أنا الفقیر الحقیر الراجی ... إنک أنت الغفور الرحیم».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، **کاتب:** میر محمد بن علاء‌الدین درکزیی عراقی، **تاریخ کتابت:** ۱۲ شعبان ۱۰۸۳ ق، به دستور سلطان سید عبد‌العزیز بهادرخان (حک. ۱۰۵۵-۱۰۹۱ ق)، **محل کتابت:** دارالکتب خاقانیه - بخارا، **تعداد برگ:** ۳۵۶ گ، **نوع کاغذ:** شرقی (سمرقندی) نخودی آهار مهره، **نوع جلد:** مقوایی، برون با روکش پارچه ترمه کرم و سبز زیتونی با نقوش گل و بوته و درون: تیماج زرشکی مجدول به زر؛ عطف تیماج قرمز.

گزارش نسخه: این نسخه از چشم سلطان گذرانده شده است، چرا که در برگ نخست «عرض دیده شد» ثبت گردیده است. برگ‌های نسخه، مجدول به طلا، لاجورد، شنگرف و مرکب مشکی است. هر یک از سرفصل‌ها با علامتی طلایی در گوشه متن، معین گردیده است. عناوین «مقصود»ها، به رنگ لاجورد نوشته شده‌اند. در برگ (۰۴ الف)، فایده‌ای منقول از روضه‌الصفاء، با عنوان «اسامی فرزندان حضرت یعقوب علیه السلام» آمده است. این نسخه در سال ۱۹۱۴ توسط ولیدوف به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۹)

«B-687»

عنوان: ائمه زادگان و اولیا و مشایخ مدفون ولایت بادکوبه

پدیدآور (مؤلف): میرزا رضاقلی ناظراوف (د. پس از ۱۲۶۹ ق)

موضوع: مشاهد آذربایجان

گزارش متن: رساله‌ای بسیار موجز در امامزادگان و اولیا و مشایخ مدفون در شهر باکو (= بادکوبه)، مرکز جمهوری آذربایجان فعلی است که در دوازده بخش به ترتیب ذیل، در پانزدهم شعبان المعظم سال ۱۲۶۹ در بادکوبه تألیف گردیده است. عناوین دوازده‌گانه این اثر چنین است: - اول: در یک فرسخی قلعه بادکوبه مرقد منوره حضرت بی بی هیبت (س) که اسمش حلیمه

- خاتون صبیّه جناب امام موسی کاظم علیه السلام، ضریح و گنبد و مسجد و حریم دارد (۱ب)؛
- دویم: در قرینه اناردران من توابع بادکوبه ... سه قبر است از علائمش می‌ماند بشخص محترم ... (۱ب)؛
- سیّم: در قریه بلبله من توابع بادکوبه، مقبره با گنبد و مسجد و حریم و اطرافش قبور مؤمنین شهرت بامامزاده یافته ... (۲ الف)؛
- چهارم: سلالة السادات الفخام سیّد یحیی، مردی ریاضت کش مدفنش مسجدی که موسوم باشمش در قرب گمرکخانه بادکوبه ... (۲ الف)؛
- پنجم: زبده المحققین ... شیخ ابوسعید ابوالخیر در مضجع مبارکش یک ورس بعد از قلعه بادکوبه در طرف شمالی در بلندی صومعه دارد ... (۲ب)؛
- ششم: عمدة العرفا مشهور به شیخ العارفین در یک ورسی قریه پیر شفیق ... (۲ب)؛
- هفتم: یک ورس دورتر از قریه مرده‌کان من توابع بادکوبه، در قرب باغات شیولان؛ مقبره هست اطرافش قبرستان مشهور به پیرحسن ... (۳ الف)؛
- هشتم: از قلعه بادکوبه الی قریه ریزه ... در میان آب جزیره هست مشهور به جزیره پیر الهی و در آنجا مزاری موجود ... گنبدش انهدام یافته ... (۳ الف)؛
- نهم: در قریه پلکاه من توابع بادکوبه، بقدر سه ورس از قریه به کنار دریا مزاری ... به پیر هفت خار اشتهار دارد؛ گنبدش طاقی منهدم و سه قبر در آن طاق موجود و صندوقه اش از چوب و تخته مشبک بغایت خوب زیارتگاه ... (۳ب)؛
- دهم: در ما بین قریه کشله و بلبله، موضعی گودی هست، موسوم به پیر جمشید ... (۳ب)؛
- یازدهم: در دو ورسی از قلعه بادکوبه، معروف به پیر منظری ... (۳ب)؛
- دوازدهم: در چهار فرسخی اناردران ... مشهور به قلعه‌گاه ... قدمگاه جناب امیرالمؤمنین

علی بن ابی طالب علیه السلام ... (۴ الف).

آغاز: «بسمله، ائمه زادگان و اولیاء و مشایخی که در ولایت بادکوبه مدفون گشته بدین تفصیل‌اند؛ اوّل در یک فرسخی قلعه بادکوبه مرقد منوره حضرت بی بی هیبت (س) که اسمش حلیمه خاتون صبیبه جناب امام موسی کاظم (ع) ضریح و گنبد و مسجد و حریم دارد ...».

انجام: «... دوازدهم: در چهار فرسخی اناردان قریب بدریا مکانی مرتفع و مشهور بقلعه‌گاه در آنجا بقعه و مقبره و احداث نموده‌اند بین الأنام موسوم بقدمگاه نذرات و قربانی می‌آورند و بتواتر رسیده که قدمگاه جناب امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام است؛ تحریراً فی پانزدهم شهر شعبان المعظم سنة ۱۲۶۹ در محروسه بادکوبه».

نوع خط: شکسته نستعلیق خوش، کاتب (مؤلف): نسخه اصل به خط مؤلف، تاریخ کتابت (تألیف): ۱۵ شعبان ۱۲۶۹ ق، تعداد برگ: ۴ گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: مشعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه کرم.

گزارش نسخه: در برگ آغاز تملک نسخه «آقایی ۱۸۶۳» آمده است.

*

(۱۰)

«C-2379»

عنوان: ابواب الجنان

پدیدآور (مؤلف): رفیع‌الدین محمد بن فتح‌الله، قزوینی متخلّص به «واعظ» و مشهور به «واعظ قزوینی» (د. ۱۰۸۹ ق)

موضوع: اخلاق و مواعظ

گزارش متن: کتابی مفصل در آداب و اخلاق اسلامی، وعظ و نیز آنچه باید واعظان و اهل

منبر بدانند، با انشائی ادیبانه و نیکو، متضمن اشعاری مناسب در وعظ و پند و اندرز است. مؤلف بر آن بود که کتاب در هشت باب (هر باب یک جلد) به شماره درهای هشتگانه بهشت (ابواب الجنان) تالیف شود، ولی مؤلف موفق به این کار نشده است و فقط باب (= جلد) اول را در یک مقدمه (متضمن سه مطلب) و چهارده مجلس مفصل، به نام شاه عباس ثانی (حک ۱۰۵۲-۱۰۷۵ق) و نیز پس از گذشت یکی دو سال از وفات شاه عباس دوم (د. ۱۰۷۵ق)؛ در سال ۱۰۷۷ یا ۱۰۷۹ق، به نام شاه سلیمان (حک ۱۰۷۷-۱۱۰۵ق)؛ باب (= جلد) دوم را نگاشت و پس از درگذشت مؤلف در سال ۱۰۸۹ق، باب (= جلد) سوم را نیز فرزندش محمدشفیع، تألیف نمود و باقی ابواب (پنج باب = جلد دیگر)؛ نیز ناتمام مانده است. گفتنی است که این کتاب در تبریز و هند، بارها به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، بهترین مقالی که سر خیل کاروان فنون محاورات تواند بود و خوشترین کلامی که... (۲ الف) شاه سلیمان حشمتانرا بانتقام پای موری درهم شکند... (۳ب) و بعد از ادای مراسم حمد و ثناخوانی که عبارت از اعتراف بعجز و هیچ مدانیست... (۵ الف) اما بعد بر مرآت ضمائر اولو الأبصار ظاهر و روشن...».

انجام: «... مشاطکی توفیقات... مرحله باب اول از مراحل ابواب ثمانیه ابواب الجنان که به تنهایی مجلدی می‌تواند بود پیموده بسر منزل انجام رسید... و آثار مذکوره را برا توجه قلوب دردمندان سازگار و کوارا گرداند توفیق اتمام ابواب را بر وجه ثواب کرامه فرماید بته و کرمه و السلام، تمت».

نوع خط: ثلث و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۸۴ق (در زمان حیات مؤلف)؛ تعداد برگ: ۳۵۲گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره مجدول ضربی، با ترنج و سرترنج لاک‌رنگ زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی.

گزارش نسخه: دو برگ نخست مذهب، دارای سرلوح مکتب صفوی، سبک کنگره، مجدول به طلا و زنگار و لاجورد زمینه طلایی و لاجورد همراه با گل و بوته الوان، دارای کتیبه بازو بندی

زمینه طلایی که جای نوشته خالی مانده است. دو برگ نخست، دارای تشعیر مزین به گل و بوته الوان و نگاره‌های اسلیمی طلایی و میان سطور با آب طلا دندان‌ه موشی شده است. برگ‌ها، مجدول به طلا، شن‌گرف و لاجورد است. آثار اندکی از رطوبت روی برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. در آغاز تملک «محمدابراهیم بن بخشعلی همدانی» در سال ۱۲۵۱ق در دارالسلطنه اصفهان همراه یک مهر بیضی «عبد محمدابراهیم بن بخشعلی» و در فراز آن یک مربع کوچک دیگر با عبارت «العبد محمدکاظم ۱۲۹۰» آمده است که در انجام نسخه نیز تکرار گردیده است. این نسخه در سال ۱۹۳۹ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۱۱)

«C-2444»

عنوان: نسخه دیگری از *ابواب الجنان* (۲)

آغاز: افتاده «... دل‌گرم نبودی از رشک آسمان نیاسودی و اگر از فیض عروجش... (ب)؛ و بعد بر ضمائر...».

انجام: «مانند نسخه C-2379».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰ جمادی الاولی ۱۱۰۵، تعداد برگ: ۱۹۳گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، نوع جلد: تیماج مشکی فرسوده با عطف تیماج کرم رنگ.

گزارش نسخه: روی برگ‌ها آثار رطوبت و برخی آسیب دیدگی‌ها، مشاهده می‌شود، این نسخه در سال ۱۹۵۶ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۱۲)

«D-148»

عنوان: نسخه دیگری از *ابواب الجنان* (۳)

آغاز: «مانند نسخه C-2379».

انجام: «مانند نسخه C-2379».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: کلب آستان ائمه دین مبین سید... (محو شده است)؛ تاریخ کتابت: سه شنبه ۲۵ رجب سال ۱۲۴۳، تعداد برگ: ۱۸۵ گ، نوع کاغذ: شرقی سفید ضخیم آهار مهره، نوع جلد: ساغری مشکی آسیب دیده، مجدول، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج ضربی.

گزارش نسخه: گفتنی است در تاریخ کتابت نسخه دست برده شده، اما نسخه از نیمه نخست سده ۱۳ هجری است و در ابتدای نسخه نیز چنین آمده است: «ابتدای شروع در نوشتن این کتاب روز یکشنبه ۲۰ جمادی الاولی ۱۲۴۲». در آغاز ابیاتی به فارسی از انوری دیده می‌شود. در انجام یک تاریخ وفات مربوط به سال ۱۲۴۴ ق آمده است. این نسخه در سال ۱۹۳۵ وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۱۳)

«D-149»

عنوان: نسخه دیگری از *ابواب الجنان* (۴)

آغاز: «مانند نسخه C-2379».

انجام: «مانند نسخه C-2379».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: محمدصادق بن عبدالصمد خطیب اقلیدی، تاریخ کتابت: رمضان المبارک ۱۰۹۰ ق، تعداد برگ: ۱۴۸ گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: جلد تیماج قهوه‌ای

روشن، مجدول ضربی.

گزارش نسخه: نسخه دارای سرلوحی زیبا از اواخر عصر صفوی است (سبک کنگره)؛ با زمینه لاجورد و گل و بوته الوان و در میان آن، سرلوح با نگاره‌های اسلیمی، به درشتی و به صورت قرینه، تذهیب شده است. برگ‌ها مجدول به زر، لاجورد، قرمز و مشکی است. در آغاز نسخه برافزودگی‌هایی از تملک و یادداشت و مهر بوده که محو شده است و در انجام نیز چند یادداشت، جلگی از مالک نسخه (نامش در نسخه نیامده) بخطّ زیبای شکسته نستعلیق با تاریخ ذی القعدة ۱۲۴۰ق و باقی یادداشت‌ها نیز محو شده است. آثار رطوبت و آسیب برگ‌ها و نیز وصّالی غیرفنی، در نسخه مشاهده می‌شود. در انجام، مصرعی بخطّ خوش نستعلیق: «هر که آمد عمارتی نو ساخت و رفت»! گویا از میرزا شفیع. کاغذ انجامین نسخه دارای واتر مارک تجارقی (آب نقش) با نشانه ببر و عبارت: «BEN TO PIOCARDO» است. باید افزود که این اثر دارای محفظه‌ای بنددار از جنس مقوا می‌باشد. این نسخه خطی در سال ۱۹۱۲ وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۱۴)

«B-4383»

عنوان: احکام قرانات

پدیدآور (مؤلف): ایرانشاه بن علی نیشابوری

موضوع: ستاره شناسی

گزارش متن: رساله‌ای در احکام قرانات علم نجوم است که در سه قسم، به نام فرمانفرمای قهستان، خواف، سنجان و مابین آباد در سه قسم پیش از سده نهم هجری تألیف گردیده است. قسم اول درمقدّمات (در شش باب)؛ قسم دوم در شرح محاسبات و استخراج و اعمال (درشش

باب) و قسم سوم در طوابع مبادی و قرانات و دلایل آن و احکام ملتها و دولتها و انقلاب کارها و ظهور حوادث (در سه باب) به طریق استادانی همچون محمد عبدالجلیل سجزی، ابومعشر بلخی و کوشیار است. باید افزود در برخی مصادر تاریخ تألیف با استفاده از عبارت پایانی کتاب «نوروز جمعه ۲۷ ذ ح ۱۰۵۱ مطابق ۴ شهریور ۱۰۱۱» سال ۱۰۵۱ ق ذکر شده است که نبایستی صحیح باشد، به چهار دلیل، یکی اینکه تاریخ مذکور در انجام کتاب مربوط به محاسبات نجومی و جداول تقویمی سال‌های آینده است، دوم اینکه در آن از قران سال ۹۰۹ ق یاد شده است که این نیز میتواند مربوط به محاسبات نجومی بوده چند سال آینده باشد، سوم اینکه نسخه مورد گفتگو (لولا تاریخ التملک)؛ با توجه به قرائن و شواهد کاغذ و قلم آن مربوط به سده نهم یا نهایتاً سده دهم هجری است و چهارم اینکه در آغاز نسخه، به صراحت تاریخ تملک نسخه از سوی علی بن حسین علی بیهقی در سال «۸۸۹ق» مشاهده می‌شود که دلایل روشنی بر این هستند حداقل تاریخ مذکور در انتهای اثر (۱۰۵۱ ق)؛ به هیچوجه نمی‌تواند تاریخ تألیف اثر بوده باشد.

آغاز: «سپاس و شکر پروردگاری را که عقول عقلای عالم از ادراک کمال ذات او قاصر است...».

انجام: «... نوروز جمعه ۲۷ ذ ح ۱۰۵۱ مطابق ۴ شهریور ۱۰۱۱؛ تمّ».

نوع خط: نسخ خفی، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: نیمه دوم سده ۹ ق، تعداد برگ: ۱۳۶ گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی، جدول ضری.

گزارش نسخه: این نسخه دارای یک سرلوح نفیس به سبک تیموری، با زمینه طلا و لاجورد همراه نگاره‌های اسلیمی و گل و بوته الوان که در میان آن با سفیدآب کلمه «بسم الله الرحمن الرحیم» به خط ثلث خوش در آن نگارش یافته است. برگ‌ها مجدول به طلا و لاجورد است و بخشی از برگ‌های آغازین و انجامین نسخه رطوبت دیده است. عناوین و اشکال هندسی و نجومی شنگرف است. در برگ (۹ الف) تملک «علی بن الحسین بن علی البیهقی فی شهر سنه تسع و ثمانین و ثمانائة بدارالملک شیراز» آمده است که گویا «فخرالدین علی بن حسین کاشفی

بی‌هقی»، فرزند دانشمند ملاحسین کاشفی است؛ نیز یادداشتی در طالع حضرت ابراهیم علیه السلام و همچنین تملکاتی از حسن السنجانی (?) در سال ۹۹۰ ق، موسی زاده محمد عبیدالله، السید احمد رشید عبدالله افندی زاده با مهر مدور «السید احمد رشید» همراه مهری بیضی «المتوکل علی الحی الأحد عبده عبدالله بن أحمد» و نیز یک مهر هشت گوش «و الله تؤقی ملکه من تشاء و الله واسع علیم عبده محمد». همچنین در میان هشت برگ نونویس آغاز نسخه، برافزودگی‌هایی شامل یادداشت‌هایی به عربی، ترکی (آذری و عثمانی) درباره اثر، تملک محمدتوفیق عمرآغا زاده القاضی بعسکر روم ایلی در سال ۱۲۷۰ ق، با یک مهر بیضی «نظام‌الدین الحسینی» به همراه تکرار برخی مهرها و تملکات سابق به انضمام فهرست مطالب کتاب (۳ب-۵ب) آمده است. در انجام یک مهر بیضی «السید شهاب‌الدین» دیده می‌شود که در برخی برگ‌های میانی (مانند ۱۰۰ الف) تکرار گردیده است. نیز در برگ پایانی فایده‌ای در علم نجوم ثبت گردیده است.

*

(۱۵)

«B-881-1»

عنوان: /اختیارات بدیعی

پدیدآور (مؤلف): زین‌الدین علی بن جمال‌الدین حسین، انصاری مشهور به «حاجی زین العطار» (د. ۸۰۶ ق)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: کتابی مشهور مشتمل بر دو مقاله که مؤلف آن را در سال ۷۶۷ ق تألیف نموده و سپس در سال ۷۷۰ ق در قالب تحریر دیگری آن را به نام ملکه تخت نشین، «عصمة الدنيا والدین، بدیع الجمال» که بایستی همان خانزاده، بدیع الجمال، همسر امیر مبارزالدین محمد و مادر سلطان ابوالظفر بایزید (حک ۷۵۷-۷۹۰ ق)، بوده باشد. گفته شده مؤلف از اعقاب خواجه عبدالله

انصاری و نیز وی از اطبای دوره شاه شجاع مظفری (د. ۷۶۵ق) بوده است. عناوین اصلی و فرعی این اثر، چنین است:

مقاله اول: در ادویه مفردة و اسامی [آنها] بلغت هر طایفه و ابدال و اصلاح و منفعت و مضرت آن به ترتیب حروف معجم.

مقاله دوم: در مرکبات مستعمل مشتمل بر ۲۳ باب (۱. فی المفرحات، ۲. فی المعاجین، ۳. فی الجوارشات، ۴. فی الاطریفلات، ۵. فی المریبات، ۶. فی الاشربة، ۷. فی اللعوقات، ۸. فی السفوفات، ۹. فی الحبوبات، ۱۰. فی الاقراص، ۱۱. فی الایارجات، ۱۲. فی التریاقات، ۱۳. فی المطبوعات و النقوعات، ۱۴. فی میاه الاصول، ۱۵. فی الحقن، ۱۶. فی الشیافات و الفرازج، ۱۷. فی الادویه العین من الاحکال و البرودات و الشیافات، ۱۸. فی الاطلیه و الضمادات و النطولات، ۱۹. فی الغراغر و المضمضات، ۲۰. فی الادهان و الخضابات، ۲۱. فی المراهم و ...) و یک خاتمه.

آغاز: «بسمله، امداد حمد بی‌عد و [اعداد] سپاس بی‌قیاس مبدعی را که آثار ابداع او بر هر ورقی از اوراق... اما بعد بر ارباب فطنت و اصحاب حکمت مخفی و مستور نماند... و چون بنده کمترین بندکان... در این قسم بحسب المقدور شروعی نموده میخواست که تا قول اصحّ و تجربه ارجح باز ننماید... بلقیس زمین و زمان، ملکه تخت نشین... زهره زهرا دولت... عصمت الدنیا والدین بدیع الجمال، خلد الله ایام سلطنتها... بدانکه این کتاب مشتمل است بر دو مقالت...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۴۴۷گ (۱ب - ۴۴۷ب).

*

(۱۶)

«B-882»

عنوان: نسخه دیگری از *اختیارات بدیعی* (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-881-1».

انجام: «... الباب السادس عشر فی المراهم مرهم ساذج... مرهمی دیگرست... چهار درم موم بروغن بکذازد و اسفیداج... و اگر حراره زیاده بود قدری که... سوختن بود...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۹ یا اوایل سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۳۲۹ گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: تیماج مشکی فرسوده.

گزارش نسخه: نسخه دارای حاشیه نویسی‌هایی نیز هست. آثار رطوبت، چربی و فرسودگی روی برگ‌های نسخه مشهود است. در آغاز، چند یادداشت محو شده، بیشتر درباره طبیات، آمده است؛ نیز یک مهر نسبتاً بزرگ مدور با عبارت «المتوکل علی الله الملك الحی قاضی قلیچ ابن الله بیردی بی ۱۱۶۵» دیده می‌شود که در پایان نسخه نیز تکرار گردیده است. این دستنویس در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۱۷)

«B-883-2»

عنوان: نسخه دیگری از *اختیارات بدیعی* (۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۴۷ ق، تعداد برگ: ۲۲ گ (۸۸ الف - ۱۰۹ ب).

*

(۱۸)

«B-1803»

عنوان: نسخه دیگری از /اختیارات بدیعی (۴)

آغاز: «مانند نسخه B-881-1».

انجام: «... ینق بلغت اهل اندلس انفخه است و گفته شد، ینه نباتیست که بشیرازی منبل دراز خوانند و در جراحتها مستعمل کنند و در زخمه‌ها تازه و الله یعلم بالصواب و إلیه المرجع المآب».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۲۷گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ مجدول ضربی، با ترنج و سرترنج لاک‌ی زرشکی با زمینه نگاره‌های اسلیمی.

گزارش نسخه: آغازین برگ‌های نسخه حاوی بیت‌ی به فارسی، چند نسخه طبی، فایده‌ای در خواص مومیایی و فایده‌ای دیگر در خواص سرب است؛ در انجام نیز در برگ‌ی، فایده‌ای در خواص حنا همراه فهرستی از ادویه‌ها و چند نسخه طبی دیگر آمده است. در آغاز، به خطی جدید، این اثر با عنوان منتخب /اختیارات بدیعی نام برده شده است. این دستنویس در سال ۱۹۱۷ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۱۹)

«C-1669-2»

عنوان: نسخه دیگری از /اختیارات بدیعی (۵)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۱۳ق، تعداد برگ: ۴۱۰گ (۷ الف - ۴۱۶ب).

*

(۲۰)

«D-145»

عنوان: نسخه دیگری از *اختیارات بدیعی* (۶)

آغاز: «مانند نسخه B-881-1».

انجام: «... باب السادس عشر فی المراهم... بآب شیرین بشوید و بعد از آن داروها سوده بران افشاند و بمبالغت بساید و دیگر بار بشوید و استعمال کند و الله اعلم بالصواب تمّ الکتاب الموسوم باختیارات البدیعی بعون الله الوهاب».

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: علی بن شریف بن فخرالدین حسینی، تاریخ کتابت: اواخر رجب سال ۸۶۶ق، تعداد برگ: ۱۹۵گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی آهار مهره، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابرو و باد (البلق)؛ عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای روشن.

گزارش نسخه: برگ آغازین نسخه، دارای ترنج نگارین، زمینه شنگرف فام، دور زرین، لاجوردین، زنگارین و مشکین است که نشان می‌دهد، این دستنویس نفیس و سلطنتی، برسم کتابخانه «سلطان امیر رستم» نگارش یافته است؛ عبارت درون آن لوحه، به خط ثلث خوش زرین چنین است: «برسم خزانه السلطان الأعظم مالک رقاب الأمم امیر رستم، خلد الله ملکه، ابن الأمير المرحوم امیر سالار بن محمد بن سالار بن سالوک بن سالار بن کیکاوس بن شهنشاه بن حاتم بن هزار اسب بن ابی منصور بن اسبوزن بن شکاش بن انور بن انوزا بن بناخسرو بن فیلشاه بن ابی منصور بن شکاش بن شهنشاه بن حارث بن سعد بن علی (عدی) بن حاتم (بن عبدالله بن) سعد بن الخشنع بن امرء القیس بن حجر بن حارث بن عمر الکندی، نور الله تعالی قبورهم و مثواهم، فی سنة ۸۶۹». در کنار این ترنج زرین، یک مهر لوزی شکل، با عبارت «غلام شاه سلطان محمود خان ۹۵۹» است که در پایین آن مهر مدوری با عبارت «غلام شاه دین، رستم»

آمده است. همچنانکه در صفحات آینده این فهرست آمده، نسخه شماره D-144 (کفایه الطب تفلیسی با تاریخ ۸۶۹ق)؛ نام امیر رستم در آن نسخه نیز آمده است که هر دو نسخه در اندازه و کاغذ یکی هستند. باید افزود، این نسخه (D-145)؛ در ساخت و ریخت مانند مجمع الشعراء سالار (نسخه شماره ۵۳۰ کتابخانه مجلس سنا) است و آن در اصل ساخته «خواجه امیر رستم خوریانی بسطامی» می‌باشد.

نسخه مورد گفتگو، دارای دو کتیبه نفیس سبک تیموری، یکی بر فراز برگ نخست و دیگری بر فراز مقاله دوم کتاب (۱۷۶ب)؛ با زمینه لاجوردین و طلایی، همراه گل و بوته زرین، لاجوردین و زنگارین است؛ در جوف بازوبندی کتیبه، عبارت «بسم الله الرحمن الرحيم و به الاستعان» در میان سرلوح نخستین و عبارت «بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين» درون سرلوح دوم، به خط ثلث خوش و به آب طلا بر زمینه‌ای شنگرف فام کتابت گردیده است. برگ‌های این نسخه نفیس، مجدول به زر، لاجورد و مشکی و نشانی‌ها به شنگرف است. حاشیه‌نویسی و تعلیقاتی به زبان ترکی عثمانی در برگ‌های آن دیده می‌شود. در انجام چند یادداشت به ترکی عثمانی مشاهده می‌گردد. این نسخه در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۲۱)

«C-794»

عنوان: /اختیارات مظفری

پدیدآور (مؤلف): قطب‌الدین محمود بن مسعود، شیرازی (د. ۷۱۰ق)

موضوع: ریاضیات و ستاره‌شناسی

گزارش متن: گزیده‌ای از نه‌ایه الادراک فی درایه الافلاک خود مؤلف است که به نام «مظفرالدین یرلق ارسلان بن حسام الدوله البیورک چوپانی» در چهار مقاله، به شرح ذیل، تألیف

گردیده است:

مقاله اول: مقدمات (در سه باب):

- باب اول: در تعریف علم هیئت و موضوع و مبادی و مسائل و فایده آن،

- باب دوم: در ذکر مقدماتی که تعلق بعلم هندسه دارد،

- باب سوم: در ذکر مقدماتی که تعلق بعلم طبیعی دارد.

مقاله دوم: هیئت جرمهای علوی و آنچه بدان تعلق دارد (در سیزده باب):

- باب اول: در استداره سطح زمین و آسمان،

- باب دوم: در وضع و ترتیب اجرام بسیطه،

- باب سوم: در دوایر مشهوره از عظام و صغار،

- باب چهارم: در اوضاعی که نسبت حرکت اولی و ثانیه جاذب می‌شود و احوال کواکب
ثابت،

- باب پنجم: در اسناد حرکاتی که ظاهراً ممتنع الصدور باشد از افلاک با صوتی که اقتضاء
جواز صدور آن کند،

- باب ششم: در افلاک و حرکات آفتاب،

- باب هفتم: در افلاک ماه و حرکات او در طول و عرض،

- باب هشتم: در افلاک کواکب علوی یعنی زحل و مشتری و مریخ و حرکات ایشان در
طول،

- باب نهم: در افلاک زهره و عطارد و حرکات ایشان در طول،

- باب دهم: در اختلاف منظر،

- باب یازدهم: در اختلاف نور ماه در عروض کواکب پنجگانه که ایشانرا متحیره خوانند،
- باب دوازدهم: در نقصان و خسوف و کسوف و زمانی که میان دو خسوف یا دو کسوف افتد،
- باب سیزدهم: در مکافات و قرانات و تسریق و تغریب و ظهور و خفا کواکب.
- مقاله سوم: هیئت زمین از معمور و غیرمعمور (در سیزده باب):
- باب اول: در هیئت زمین و شمه ای از احوال او،
- باب دوم: در خواص موضعی که آنرا عرضی باشد بروجهی کلی و آنرا آفاق مایله خوانند و در سمت مشرق و مغرب و تعدیل النهار،
- باب چهارم: در خواص موضعی که عرض آنرا از تمام میل کلی در نگذرد،
- باب پنجم: در خواص موضعی که عرض آن از تمام میل کلی درگذرد و بریج دور نرسد،
- باب ششم: در خواص موضعی که عرض آن ربع باشد از دور،
- باب هفتم: در مطالع بروج،
- باب هشتم: در درجات ممر کواکب و درجات طلوع و غروب ایشان،
- باب نهم: در مقدار شبانروز و تعدیل الایام باللیالی،
- باب دهم: در صبح و شفق،
- باب یازدهم: در معرفت اجزاء ایام،
- باب دوازدهم: در اظلال و احوال آن،
- باب سیزدهم: در معرفت خط نصف النهار که آنرا خط زوال خوانند و در سمت بلاد.
- مقاله چهارم: در معرفت مقادیر ابعاد و اجرام کواکب (در سه باب):

- باب اول: در ابعاد و اجرام بر وجه مشهور،

- باب دوم: در بیان خطائی که مقدمات و متاخران را افتاده است در ابعاد و اجرام،

- باب سوم: در طریق حق در ابعاد و اجرام.

آغاز: «بسمله، سباس و ستایش بی‌قیاس و مدح و حمد بی‌حد و عدّ لایق حضرت عزت صانع باشد کی... صلات صلوات و تحف تحیات... راه نمایان دین و مهتر پیشوایان یعنی محمد مصطفی. و علی آله و... جنین کوید محرّر این رسالت و مقررّ این مقالت أحوج خلق الله ... بحکم آنکه شریفترین نوعی از انواع علم ریاضی که جزوی است از اجزاء حکمت نظری علمست... و چون آن علم بر وجهی که استاد صناعت صاحب مجسطی تقریر کرده است از اشکالات عظیم خالی نبود مبرزان و متاخران که حرمان طلاب ... در حلّ مشکلات و کشف آن معضلات جهد المقل بذل کرده‌اند... و چون ساعد توفیق بزبور سعادت تأیید ربانی زینتی گرفت... (۲ الف) همت بر تحقیق حق مقصور گردانیده باشند عرضه کند بس بحکم این تشییث کتاب نهاییه الإدراک فی درایة الأفلاک بساخت و بسبب آنک آن کتاب مشتمل بود بر نهایت افکار متقدمان... مبتدی تمیز آنج مذهب مختارست از غیر آن دشوار می‌نمود بنا بر این مقدمه تردد خاطری می‌بود... در اثناء این تفکر و پند این تحریر از حضرت علیا بارکاه والا مخدوم... ملک أمراء العرب و العجم قدوة زعماء... مظفرالدینا والدین حسام الإسلام و المسلمین. افتخار جهان اکرم و اشرف ایران بولق الأرسلان بن... الشهید... سلطان الغزاة حسامالدوله والدین البیورک أدام الله علاه... که صیت بزرگواری و احسانش... فصلی جند در شرح اوضاع افلاک و اجرام بیردازد. ابکار معانی را بالفاظ باری طرازد تا عواید فواید... و اساس این کتاب بر چهار مقالت لایق افتاد و وضع هر مقالتی بر جند باب بدنی تفصیل».

انجام: «... و الله أعلم بالصواب و إليه المرجع و المآب و چون در صدر کتاب وعده داده بودیم باینجا رسید باب را بر این مسأله ومقاله را بدین باب و کتاب را بدین مقاله ختم کنیم. ولو دولت او را از کمال فرّ و بها و فرط رفعت و کبریا رشک شهر طاووسان اولی الاجنحه مثنی و ثلاث و

رباع کناد بمحمد و آله الطیّین الطاهرین، تمّ.

نوع خط: نسخ و تعلیق، کاتب: صالح بن احمد حسینی (=الحسین) جیلی (=الجلیلی = الجبلی) کوجسفانی (=کوجسفهانی)؛ تاریخ کتابت: سه شنبه ۲۱ ربیع الثانی ۸۳۰ق، محل کتابت: دارالعباده یزد، تعداد برگ: ۱۴۲گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: تیماج مشکی بدون لایی.

گزارش نسخه: این نسخه مقابله گردیده و در برخی برگ‌ها نشان بلاغ دارد (مانند برگ‌های ۳۰ب، ۴۴ب). عناوین و نشانی‌ها و اشکال نجومی و هندسی به شنگرف ترسیم گردیده است. آثار رطوبت در برگ‌های میانی نسخه و فرسودگی در لبه برخی برگ‌ها مشاهده می‌شود. در آغازین برگ نسخه، یک دایره بزرگ به مرکزیت زمین که خورشید بر دور زمین می‌چرخد (بر پایه هیئت بطلمیوسی) ترسیم شده است. در این برگ برافزودگی‌ها و یادداشت‌هایی از ابواسحق ...، چند بیت شعر فارسی، تملکاتی چند از «محمد بن عبدالله عمدة الحفاظ»، «محمد بن عبدالله بن عمر صحاف»، «نظام‌الدین بن زین‌الدین منجم» همراه یک مهر بیضی ناخوانا، «عبدالله»، «روزبهان» و «احمد بن اسمعیل المقرئ» دیده می‌شود. در انجام (پس از متن) یک برگ شامل منتخبی از فصل دوم یکی از ابواب همین اثر به خطی جدیدتر (از سده ۱۰ق) به انضمام و برگ شامل چند دایره نجومی و ریاضی ترسیم شده به زبان عربی (داخل پاکت ضمیمه) دیده می‌شود. گفتنی است که این نسخه نفیس در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو انتقال یافته است و خوشبختانه نسخه‌ای عکسی از آن در آرشیو کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است.^۱

*

(۲۲)

«C-1556»

۱. نشریه نسخه‌های خطی، دفتر ۳، ص ۱۰۰.

عنوان: /اخلاق (کتابی در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: آداب و اخلاق

گزارش متن: کتابی در اخلاق در سی باب (در فهرست سی و یک باب) گویا تألیفی مربوط به دو - سه سده اخیر (سده ۱۲ یا ۱۳ق) از حوزه آسیای مرکزی باشد و متن از اهل سنت با رویکرد صوفیانه است که فراوان از صوفیان نامی نقل می‌کند و از معصومین علیهم السلام، به صورت «امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه (۹۵ الف)»، حضرت فاطمه رضی الله عنها (برگ ۹۵ الف) و «امیرالمؤمنین حسن رضی الله عنه (برگ ۹۳ الف)»، امام جعفر صادق رضی الله عنه (برگ ۹۹ب) نقل روایت و حکایت می‌نماید.

آغاز: افتاده «... و نکیر و از هول قیام و فزع آنروز در امان باشد باب اول در عقوبت دوستی دنیاداران؛ باب دوم در فضیلت زهد تقوی؛ باب سیوم در فضیلت ذکر حق ... و تعالی؛ باب چهارم در فضیلت اخلاص؛ باب پنجم در فضیلت علم علما؛ باب ششم در فضیلت بسم الله الرحمن الرحیم ... ؛ باب نوزدهم در فضیلت صبر کردن باب سی ام در فضیلت صبر و محنت. نقل عبدالله بن عباس رضی الله، روایت می‌کند ...».

انجام: «... و نیز فرمودند که سه چیز از گنجهای بهشت است، اول پنهان داشتن بیماری، دوم صدقه پنهانی دادن، سیوم گناه را پنهان داشتند و الله اعلم بالصواب تمت الكتاب بعون الملك الوهاب».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۴۷ق، تعداد برگ: ۱۱۵گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج، مجدول.

(۲۳)

«B-1845»

عنوان: /خلاق (کتابی در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: آداب و اخلاق

گزارش متن: کتابی در اخلاق و آداب، به روش شیعی است از منابع شیعی نقل قول می‌کند...
ابواب موجود چنین است:

- باب هشتم در آداب نکاح و آنچه بدان متعلقست (برگ ۱۸ الف)؛

- باب نهم در آداب سفر (برگ ۳۳ ب)؛

- باب دهم در دعا و آنچه بدان خواندن تعلق دارد (برگ ۴۵ الف)؛

- باب یازدهم در آداب مریض (برگ ۹۱ ب)؛

- باب دوازدهم در نوادر کتاب (برگ ۱۵۲ ب) که فصل نخست آن ترجمه فارسی رساله حقوق امام سجاده علیه السلام آمده است، در فصل دوم ترجمه فارسی مناهای منقول از پیامبر صلوات الله علیه و آله به نقل از امام صادق (ع) فصل سوم ترجمه فارسی وصایای پیامبر به علی علیه السلام با خطاب «یا علی»، فصل چهارم در ترجمه فارسی مواعظ پیامبر صلوات الله علیه و آله به ابن مسعود با خطاب «ای پسر مسعود» و فصل پنجم در ترجمه وصایای پیامبر صلوات الله علیه و آله به ابوذر غفاری با خطاب «ای ابی‌ذر / ای اباذر» که یکی دو برگگی از آن بخش در انجام افتاده است.

با توجه به سبک متن به نظر می‌رسد، اثری نزدیک به آثار علامه مجلسی (ره) بوده باشد، ولی کتاب عین الحیاء وی نمی‌باشد.

آغاز: افتاده «... و اطعنا و سقینا و کل بلاء... فصل سیوم در آداب طعام خوردن و آنچه بدان متعلق است...».

انجام: «... ای ای‌ذره... نگذاری که بر کسی ظلمی واقع شود که او متوجه بن شود و دعا کند پس بتحقیق که رد نمیکند دعای مظلوم را...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۲۰۰گ،
نوع کاغذ: فرنگی نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده، مجدول، ضربی.

*

(۲۴)

«B-4092»

عنوان: /اخلاق (کتابی در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اخلاق و تصوف

گزارش متن: کتابی در اخلاق، به روش اهل سنت و صوفیانه، در چند باب با عناوین «حکایت» گویا در حوزه آسیای میانه بین سه سده اخیر در دوازده باب تألیف گردیده باشد؛ در این اثر از صوفیان به نام یاد کرده و نقل مطلب می‌کند و از حضرت امیر علیه السلام، به صورت امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه (برگ ۲ الف) یاد می‌نماید. ابواب موجود چنین‌اند:

- باب [دویم] اندر سخاوت و صدقه دادن (برگ ۱ب)؛

- باب سیوم اندر ورع (برگ ۶ب)؛

- باب [چهارم] اندر حکایت زنان (برگ ۱۰ الف)؛

- باب [پنجم] اندر حکایت کودکان (برگ ۱۵ب)؛

- باب ششم [اندر حکایت] بزرگان و کرمات ایشان (برگ ۱۹ب)؛
 - باب هفتم اندر حکایت درویشان (برگ ۲۲ب)؛
 - باب هشتم اندر حکایت در فریاد رسیدن حق تعالی (برگ ۲۶ب)؛
 - باب نهم اندر اوقات اولیا و کرمات ایشان (برگ ۲۹ الف)؛
 - باب دهم اندر خوابها که بزرگان دیده‌اند (برگ ۳۱ب)؛
 - باب یازدهم در حکایتهای پراکنده (برگ ۳۳ب)؛
 - باب دوازدهم قصه معراج رسول صلی الله علیه (برگ ۴۰ب).
- باید افزود در انتهای باب دوازدهم قضایای خطبة الوداع و واقعه رحلت پیامبر صلوات الله علیه و آله و بخشی از داستان سقیفه و انتخاب ابوبکر تا واقعه قتل عثمان آمده است.
- آغاز: افتاده «... روزی که در گورش نهادیم هر شب تا روز... حکایت ابومطمع مر حاتم اصم را گفت میشنوم که سفرهایی میکنی و به بیابانها میداری بی‌زاد و راحله، گفت زاد تو چیست...».
- انجام: «... اکنون عبدالله بن سعید و مروان بن حکم و معاویه ترا چه شود که... اگر پدرت امیر صدیق زنده بودی ... و الله اعلم بالصواب».
- نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۶۲گ، نوع کاغذ: فرنکی آبی ضخیم، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی.

*

(۲۵)

«C-1463-2»

عنوان: /خلاق (کتابی در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اخلاق

گزارش متن: کتابی است در اخلاق و نیز بیان برخی مسایل اعتقادی و فقهی به روش اهل سنت که با استمداد از آیات و روایات و حکایات در چند باب (شاید سی باب) نگارش یافته است و بنا بر قرائن درون متنی، تاریخ تألیف آن نبایستی فراتر از سده یازدهم هجری باشد؛ ابواب موجود این اثر (۲۲ باب) چنین است:

- باب اول (افتاده)؛

- باب [دوم] (۹۸ب) فی الزهد؛

- باب [سوم] فی المجالس (۱۰۳ الف)؛

- باب [چهارم] فی الاخلاص (۱۰۴ب)؛

- باب [پنجم] فی ذکر الموت و شدته (۱۰۸ب)؛

- باب [ششم] فی عذاب القبر (۱۱۳ الف)؛

- باب [هفتم] فی صفة الجنة (۱۲۲ب)؛

- باب [هشتم] فی التوبة (۱۲۷ب)؛

- باب [نهم] فی الأمر بالمعروف و النهی عن المنکر (۱۳۳ الف)؛

- باب [دهم] فی صفة الرحیم (۱۳۹ الف)؛

- باب [یازدهم] فی حقّ الجار (۱۴۱ب)؛

- باب [دوازدهم] فی أفضلیة [صلوة] الجنّاه (۱۴۲ب)؛

- باب [سیزدهم] فی شارب الخمر (۱۴۳ب)؛

- باب [چهاردهم] فی الکذب (۱۴۵ الف)؛

- باب [پانزدهم] فی الغیبة (۱۴۶ الف)؛

- باب [شانزدهم] فی الغماز (۱۴۸ ب)؛

- باب [هفدهم] فی التکبر (۱۵۰ الف)؛

- باب [هجدهم] فی الکاظمین (۱۵۲ الف)؛

- باب [نوزدهم] فی الخوف (۱۵۲ الف)؛

- باب [بیستم] فی الفضائل (۱۵۴ الف)؛

- باب [بیست و یکم] فی الصبر (۱۵۵ ب)؛

- باب [بیست و دوم] فی المصیبة (۱۵۷ الف)؛

- باب [بیست و سوم] فی الوضوء (۱۵۸ ب).

آغاز: افتاده «... بدوزخ اندازید و بهر حیثه که از کجا پیدا کرده است و بکجا صرف کرده است ...» (۹۸ ب) باب [دوم] فی الزهد، قال الله تعالى ﴿قل متاع الدنيا قليل﴾ ابوجلاء رضی الله عنه روایت می‌کند از رسول علیه السلام گفتند هر کجا زاهدانند که رغبت بدینا ندارد، شمایان با وی نزدیک شوید ازو نصیحت شنوید ...».

انجام: «... باب [بیست و سوم] فی الوضوء، قال الله تعالى ﴿يا أيها الذين آمنوا إذا قمتم إلى الصلوة فاغسلوا وجوهکم ...﴾، رسول علیه السلام گفتند که هر که وضوی تمام کند دو رکعت نماز بگذارد حق تعالی گناه او را عفو ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری (ردی)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ ق، تعداد برگ: ۶۵ گ (۹۳ الف - ۱۵۸ ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی همراه وصالی لبه برگ‌ها، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) قهوه‌ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۲۶)

«C-2010»

عنوان: اخلاق (رساله‌ای در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اخلاق

گزارش متن: رساله‌ای موجز در اخلاق به روش اهل سنت و با رویکرد صوفیانه، با عناوینی مانند فضیلت و شرافت ماه مبارک، فضیلت قرآن خواندن که مطالب به صورت نقل حکایات و اقوال صوفیان به نام، به دو زبان فارسی و ترکی (لهجه ازبکی) است و احتمالاً در محدوده بخارا و سمرقند، به رشته تحریر درآمده باشد. برخی داستان‌ها محل تأمل و بررسی است برای نمونه (برگ ۱۱ الف): «حضرت امام حسین [علیه السلام] علی اصغر را در مکتب فرستاد آن شهزاده فاتحه کتاب را یاد کرده به پیش پدر درآمده خواند، حضرت امام حسین [علیه السلام] هزار اشرفی و هزار سکه عُمَری... داده روانه نمود، معلّم که عبدالرحمن شبلی^۱ باشد گفته‌اند که من چه مقدار چیز یاد دادم، حضرت امام حسین [علیه السلام] شنیده، گفته‌اند که من از آنحضرت شنیده‌ام یک آیت قصیره فاتحه کتاب را... کند تمام خزینه بر وی نرسد».

آغاز: «روایت می‌کند که یک مردی بود صالح نام، آن مرد در یکشب جمعه در گورستان رفت دو رکعت نماز خوانده مراقبه نمود که در آن وقت ند حلقه از اهل گورستان دیده ...».

انجام: «... فرموده‌اند که هر که نماز با جماعت ادا کند در روز قیامت بی حساب و بی عذاب در

۱. این کلمه به صورت‌های «شمس، شملی، شمعی» هم خوانده می‌شود.

بهشت درآید».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۴گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی.

گزارش نسخه: این رساله ضمن مجموعه‌ای از اوراق پراکنده در اخلاق و فقه و حدیث، مکاتبات و منشآت و جز اینها با تاریخ ۱۲۹۴ق به زبان‌های عربی، فارسی و ترکی آمده است که بیشتر برگ‌هایی جدا شده از کتب دیگر است. از جمله اوراق پراکنده اقرارنامه‌ای است منسوب به «حاج میرابوطالب بن میرمؤمن مازندرانی»؛ وی طبق این سند مقرر و معتقد به عقاید اهل سنت و جماعت می‌باشد و ذیل آن چند نفر از عالمان اهل سنت نیز شهادت داده‌اند، از جمله: «من کان مقرأً بهذه العقاید الحققة السنية لانتهم بالشیعة، حرره ملاسعید»؛ این مجموعه پراکنده، پیش از این در کتابخانه سید واحدی (گویا در بخارا یا سمرقند) بوده است به شماره «No. 402-1530» که گویا در دوره حاکمیت بلشویک‌ها، به این انستیتو منتقل گردیده است؛ بعید نیست که این اقرار نامه، به عنوان تقیه صادر شده باشد و الله العالم. یادداشت «سید واحد کتبخانه‌سی قولیازمالار بولگی» «No. 435-1562» در آغاز نسخه آمده است.

*

(۲۷)

«A-209»

عنوان: اخلاق محسنی = جواهر الاسرار

پدیدآور (مؤلف): کمال‌الدین حسین بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری (د. ۹۱۰ق)

موضوع: اخلاق

گزارش متن: کتابی در فلسفه عملی (اخلاق) مشحون از نصایح و اندرزهای حکیمانه به نثری فصیح و روان است که مؤلف، آن را در سال ۹۰۰ق به نام ابوالحسن (حاکم مرو)، یکی از پسران

سلطان حسین بایقرا (حک ۸۷۳-۹۱۱ق/۱۴۶۹-۱۵۰۶م)، در چهل باب تالیف نموده است و وجه تسمیه آن به "اخلاق محسنی" نیز اشاره به همین است که ماده تاریخ اثر و برابر با عدد ۹۰۰ می‌باشد. باید افزود که این کتاب به نحو مکرر در ایران و خارج از کشور به طبع رسیده و به زبان‌های دیگر از جمله انگلیسی نیز ترجمه گردیده است.

آغاز: «بسمله، حضرت پادشاه علی الاطلاق عزت کلمته و جلّت عظمته... إِنْک لعلی خلقی عظیم؛ زیرا که حسن خلق نورست از انوار حکمت الهی و سری از اسرار عزت پادشاهی... (۳) الف) مالک الخافقین شهنشاه آفاق سلطان حسین، خلدّ الله تعالی ظلال خلافته،... و اولاد اجماد کامکار نامدار... شاه ابوالحسن معین ملک... خلدّ الله تعالی ملکه... (۵) الف) فقیر حقیر... نیز از اجرام بارگاه... (۵ب) بس بتحریر این رساله که به /خلاق محسنی مسمّی گشته اقدام نمود... و قبل از شروع بموقف عرض میرساند که...».

انجام: «... قطعه:

وز مقدم تو چشم سخن یافت روشنی

با خامه کفتم ای که زسر ساختی قدم

تاریخ هم نویس ز اخلاق محسنی

اخلاق محسنی بتمّامی نوشته‌ای

لله الحمد».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: ملا سید اکرم خجندی، تاریخ کتابت: ۱۲۹۰ق، محل کتابت: ولایت آقسو، تعداد برگ: ۲۵۳گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی آهار مهره، نوع جلد: میشن یک لایی.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه اشعاری به ترکی جغتایی آمده است. باید دانست این نسخه در سال ۱۹۱۰ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۲۸)

«A-821-2»

عنوان: نسخه دیگری از *اخلاق محسنی* (۲)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۶۵ گ (۱۸ ب - ۸۲ ب).

*

(۲۹)

«A-938»

عنوان: نسخه دیگری از *اخلاق محسنی* (۳)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: محمدغنی بن حاجی محمد، تاریخ کتابت: ۵ محرم الحرام سال ۱۱۰۷ ق، تعداد برگ: ۳۲۱ گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی آهار مهره، نوع جلد: برون مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، مجدول، ضربی، با ترنج و سرترنج زمینه لاکی سرخ با طرح گل و بوته و درون نیز مقوایی با روکش کاغذی زرد و سرخ منقش، عطف تیماج سرخ.

گزارش نسخه: دو برگ آغازین نسخه نونویس است و برگ‌های نسخه، مجدول زرین و مشکین است. این نسخه در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۳۰)

«A-1068»

عنوان: نسخه دیگری از /خلاق محسنی (۴)

آغاز: افتاده «... دانند که تحقیق بدین امریست لازم و از لقای بدین درجه علیا فرضی است... و اولاد اجماد کامکار نامدار... (۳ب) فقیر حقیر... نیز از اجرام بارگاه... بس بتحریر این رساله که به /خلاق محسنی مسمی گشته اقدام نمود... و قبل از شروع بموقف عرض میرساند که «...».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۷۶ق، تعداد برگ: ۲۲۳گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی دارای مارک تجارقی، نوع جلد: چوبی با روکش کاغذی عسلی، با ترنج و سرترنج لاک‌زمینه گل و بوته.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه و چند جای نسخه، مهر بیضی «سید واحدی کوتوپخانه‌سی به شماره No.144-271» آمده است. این نسخه در سال ۱۹۳۴ (احتمالا از بخارا) وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۳۱)

«B-785-3»

عنوان: نسخه دیگری از /خلاق محسنی (۵)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۸۸ق، تعداد برگ: ۱۴۵گ (۱۲۷ب -

۲۷۱ب).

*

(۳۲)

«B-926-1»

عنوان: نسخه دیگری از *اخلاق محسنی* (۶)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۴۳گ (۱ب - ۱۴۳ب).

*

(۳۳)

«B-927»

عنوان: نسخه دیگری از *اخلاق محسنی* (۷)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: درویش محمد بن درویش جلال نیشابوری، تاریخ کتابت: سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۹۵گ، نوع جلد: برون تیماج قهوه‌ای تیره مجدول، ضربی، با ترنج و سرترنج و دارای لبه برگردان (طبله).

گزارش نسخه: نسخه دارای یک سرلوح زیبا به سبک صفوی (طرح کنگره)، با زمینه لاجورد و طلا و زنگار همراه گل و بوته الوان است، برگ‌ها مجدول به طلا و لاجورد است. در آغاز تملک

«علی بای بن محیی بن ازبک امیر اتابکی» با تاریخ ۹۵۰ق، همچنین تملک «جوزیف لویس روسو» در سال ۱۸۱۰م و دیگران مشاهده می‌شود. در آغاز و انجام اشعاری به فارسی با این مطلع آمده است:

وارسته کجاست که راه عدم رویم با یک دگر، چو سایه، قدم بر قدم رویم

یادداشت‌هایی نیز در برخی اوراق به لاتین (گویا فرانسوی) دیده می‌شود. این نسخه در سال ۱۹۳۵م به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۳۴)

«B-1154»

عنوان: نسخه دیگری از *اخلاق محسنی* (۸)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۰۵گ، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای با ترنج زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای روشن.

گزارش نسخه: برخی آثار رطوبت روی برگ‌ها دیده می‌شود. در آغاز تملک «عبدالرحمن بن حسام‌الدین» مشاهده می‌گردد و همچنین عبارت «علی ولی الله» به خط نستعلیق خوش، همراه تملک «سلیمان بن یوسف» با تاریخ ۱۰۶۵ق دیده می‌شود. این نسخه در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۳۵)

«B-1984»

عنوان: نسخه دیگری از /خلاق محسنی (۹)

آغاز: افتاده «... برو و صد هزار درم بخشش را بر آن قرار داده بستان... (۵ الف) باب چهلیم در تربیت خدم و حشم...».

انجام: «... (۱۲۸ الف) باب سی و نهم در دفع اشرار... (۱۳۱ ب) نه اندیشد نه از عقوبت خدای ترسد و نه از سیاست سلطان باک دارد دفع چنین...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۳۱ گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سترنج لاک‌ی قرمز زمینه گل و بوته و در جوف سترنج یک مصرع «ابرو دلبری چون بوسه دهد» آمده است؛ عطف مشمعی (گالینگور) قهوه‌ای.

گزارش نسخه: آثار رطوبت و فرسودگی در میان اوراق نسخه و جابجایی برگ‌ها دیده می‌شود و ترتیب ابواب فعلی نسخه چنین است: باب چهلیم (۵ الف)؛ باب بیست و یکم (۴۰ الف)؛ باب هژدهم (۴۴ الف)؛ باب نوزدهم (۴۶ الف)؛ ابواب بیست و دوم (۵۵ ب) تا سی و نهم (۱۲۸ الف) هم جملگی موجود است، بنابر این ابواب اول تا هجدهم آن افتاده است. برگ‌ها مجدول به لاجور و مرکب قرمز است و برگ‌های آسیب دیده، برخی با صورت غیر فنی ترمیم و وصالی گردیده است. بر پشت جلد، یک اقرارنامه شرعی از «ملا فضیل» به زبان فارسی مبنی بر واگذاری (فروش) یک ملک به «ملا عبدالرحمن» به یکصد اشرفی، در گذر جان قباد بلده بخارا، با تاریخ ۱۲۵۰ ق نوشته شده است. این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۳۶)

«B-2111»

عنوان: نسخه دیگری از /خلاق محسنی (۱۰)

آغاز: افتاده «... او تغیر عجب یافته خلیفه قدری از آن آب چشید... (۲ الف) باب نهم در عفت و آن احتراز باشد از ارتکاب محرمات، خصوصا از شهوت حرام و این از جمله مکارم اخلاق است...».

انجام: «... (۱۴۱ الف) باب سی و چهارم در فراست ... (۱۴۹ ب) چنانچه حضرت حق سبحانه فرموده که إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ، و اگر کسی بمجرد کمائی بی تحقیق...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۱۴۹ برگ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده با عطف پاره سفید فرسوده.

گزارش نسخه: برگ‌ها مجدول به زر، لاجورد و مرکب مشکی است و بیشترین برگ‌ها فرسوده شده و نسخه فاقد شیرازه بندی است. در آغاز یادداشتی مربوط به پادشاهان ایران باستان آمده است. این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۳۷)

«B-2298»

عنوان: نسخه دیگری از /خلاق محسنی (۱۱)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق ممتاز، کاتب: میرزا علی محمد... (به جهت میرزا صالح بیک بدخشی)، تاریخ کتابت: ۱۰۲۶ق، تعداد برگ: ۲۲۹ گ، نوع جلد: برون و درون تیماج زرشکی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای است بسیار نفیس، دو برگ آغازین مذهب و دارای یک سرلوح سبک کنگره‌ای زیبا و هنری مربوط به مکتب صفوی، با زمینه طلا و لاجورد و گل و بوته الوان و نگاره‌های اسلیمی زرین، همراه با کتیبه بازوبندی که با زمینه طلا و لاجورد که جوف آن نانوشته مانده است؛ این دو برگ دارای تشعیر گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی طلایی و قرمز؛ میانه سطور این دو برگ، با طلا دندانه موشی شده است. برگ‌ها با طلا، لاجورد، شنگرف و مرکب مشک‌ی جدول کشی شده و با لاجورد کمندکشی گردیده است. تمامی برگ‌های نسخه «متن وحاشیه» شده است و دارای افشان طلاست؛ کاغذ متن به رنگ قهوه‌ای روشن و جنس آن شرقی و کاغذ حاشیه به رنگ سفید و جنس آن فرنگی آهار مهره است. برخی برگ‌های پایانی آسیب دیده که به صورت غیرفتی و صالی شده‌اند؛ در آغازین برگ نسخه، حدیث مشهور نبوی صلوات الله علیه و آله: «من مات و لم يعرف امام زمانه...» به خط نستعلیق خوش نوشته شده است؛ نیز در هامش برگ‌های (۱۲۹ب - ۱۳۱الف) دو روایت در مدح امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه السلام آمده است که در آن به قضیه اعتراض خلیفه ثانی به پیامبر صلوات الله علیه، بعد از مفتخر نمودن حضرت امیر (ع) به «امیرالمؤمنین» در جنگ حنین... اشاره دارد: «مروست... جناب رسول صلوات الله علیه و آله در غزوه حنین فرمود... امیرالمؤمنین... ؛ بدترین خلائق... گفت: یا رسول الله امروز لقب تازه‌ای به ابن عمّت قرار داده‌ای؟! مگر آدم، امیرالمؤمنین زمان خود نبود...». این نسخه در سال ۱۹۲۶ وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۳۸)

«C-659-1»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (۱۲)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۸۶ق، تعداد برگ: ۱۶۷ گ (۱ ب - ۱۶۷ الف).

*

(۳۹)

«C-660-2»

عنوان: نسخه دیگری از /خلاق محسنی (۱۳)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۳۰۳ق، تعداد برگ: ۱۵۹ گ (۱۲ ب - ۱۷۰ الف).

*

(۴۰)

«C-661»

عنوان: نسخه دیگری از /خلاق محسنی (۱۴)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: محمدحکیم خواجه بن اسکندر خان تاشکندی، تاریخ

کتابت: ۱۲۳۲ق، تعداد برگ: ۱۴۴گ، نوع جلد: مقوایی فرسوده با روکش کاغذی سبز زیتونی (کار آسیای میانه)؛ با ترنج لاک‌ی قرمز، با زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی و سرترنج لاک‌ی طلایی؛ عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای روشن.

گزارش نسخه: در انجام ایباتی (اندکی به فارسی و بیشتر به ازبکی) آمده است به این مطلع:

وصالینک فرقتنده گئجه گؤندوز خار زار ایدی بلا طوفانیکا قالدیم بویوب مر دلفکار ایدی

باید افزود که این نسخه در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۴۱)

«C-663»

عنوان: نسخه دیگری از *اخلاق محسنی* (۱۵)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق ممتاز (عناوین: ثلث خوش طلایی و شنگرف)، کاتب: عبدالعزیز، تاریخ کتابت: سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۲۱۹گ، نوع جلد: روغنی برون با زمینه زرشکی مرقش مجدول با نقش گل‌های شکفته و غنچه الوان همراه برگ‌ها و بوته‌های الوان بسیار زیبا و هنری، درون با زمینه قهوه‌ای و گل و برگ الوان که در برخی بخش‌ها رنگ آنها، فروریخته است، مجدول زرین و مشکین؛ عطف تیماج مشکین.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس مذهب، دارای ده مجلس نگاره (میناتور) بسیار زیبا و هنری از مکتب هرات، با مضامین اخلاقی مجالس سلاطین، علما، حکما و قضات، در برگ‌های (۱۰ب، ۳۳ب، ۵۰ب، ۶۲ب، ۸۱ب، ۹۶ب، ۱۳۶ب، ۱۵۸ب، ۱۷۴الف، ۱۹۲الف) آمده که در تمامی

آنها، برگ مقابل نیز تذهیب و دارای تشعیر است که در آن صحنه‌های بسیار زیبای هنری از شکار حیوانات و مناظر گل و بوته، با طلا ترسیم گردیده است و میانه سطور نیز با طلا، دندانه موشی شده است. برگ‌های نسخه مجدول به طلا، شنگرف، لاجورد، زنگار و مرکب مشکی است. تملک «گراف» در سال ۱۸۶۷م در آغاز نسخه و نیز یک مهر مربع با عبارت «مهدی و هادی و علی اکبر ...» آمده است که در برگ انجام نیز تکرار شده است. گفتنی است که این نسخه در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۴۲)

«C-152-2»

عنوان: نسخه دیگری از /خلاق محسنی (۱۶)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۱۴ق، تعداد برگ: ۲۳۷ گ (۸ ب - ۲۴۴ ب).

*

(۴۳)

«C-1627»

عنوان: نسخه دیگری از /خلاق محسنی (۱۷)

آغاز: افتاده «... و بعد از آن اعمال چنین در حدیث آمده که بدرستی... (۱ ب) مالک الخافقین شهنشاه آفاق سلطان حسین، خلد الله تعالی ظلال خلافته... و اولاد اجماد کامکار نامدار... شاه

ابوالمحسن معین ملک ...، ... فقیر حقیر... نیز از اجرام بارگاه... بس بتحریر این رساله که به اخلاق محسنی مسمی گشته اقدام نمود... و قبل از شروع بموقف عرض می‌رساند که «...».

انجام: «... (۱۳۴ب) باب چهارم در تربیت خدم و حشم... (۱۶۱ب) پادشاه مسلم دارد تا ثمره خیر دهد و آن فایده هم عاید بدو شود و اگر اول باستیفای «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۶۱گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با ترنج و سرترنج، زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، جدول ضربی، برون با روکش کاغذی قرمز، درون آبی نفتی با ترنج و سرترنج لاک‌کرم رنگ، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده.

گزارش نسخه: آثار شدید رطوبت بر برگ‌های نسخه مشاهده می‌گردد که در برخی موارد متن را ناخوانا کرده است. این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۴۴)

«C-1791-1»

عنوان: نسخه دیگری از اخلاق محسنی (۱۸)

آغاز: «مانند نسخه A-209».

انجام: «مانند نسخه A-209».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۵ق، تعداد برگ: ۲۱۴گ (۱ب - ۲۱۴ب).

*

(۴۵)

«B-937-1»

عنوان: /اخلاق ناصری^۱

پدیدآور (مؤلف): خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. ۶۷۲ ق)

موضوع: اخلاق

گزارش متن: کتابی است گرانها، در آداب و اخلاق؛ خواجه نصیر، به سال ۶۳۳ق، هنگامی که در قائن قهستان، زندانی (یا) مقیم بوده است، آن را بنا به درخواست حاکم اسماعیلی آن سامان «ناصرالدین ابوالفتح عبدالرحیم بن ابی منصور» در سه مقاله مشتمل بر سی فصل تنظیم نموده است و چون در حال تقیه بوده مقدمه‌ای مناسب آن حال نوشت؛ اما پس از مدتی مقدمه آن را طبق دلخواه خویش تغییر داد. باید افزود پایه این کتاب، کتاب طهارة /الاعراق، ابوعلی احمد بن محمد بن یعقوب خازن رازی مشهور به «ابن مسکویه» است که همزمان با برگردان آن اثر به فارسی، دو بخش، تدبیر منزل و یاست مدن را نیز به آن افزوده است. این اثر چندین بار به چاپ رسیده و چاپ تصحیحی مرحوم دکتر مجتبی مینوی، از بهترین چاپ‌های آن اثر است. باید افزود، این اثر گرانسنگ، به جهت اهمیت فوق العاده آن، در طی قرون متمادی مورد توجه دانشمندان قرار گرفته و برای نمونه از سوی کسانی همچون جلال‌الدین محمددوانی، خاتون آبادی، سلطان العلماء و محمدتقی نصیری طوسی تحریر و به‌گزین شده است.

آغاز: «بسمله، حمد بیحد و مدح بیعد لایق حضرت عزت مالک الملکی باشد که همچنانکه در بدو فطرت اولی... ذکر سببی که باعث شد بر تألیف این کتاب بوقت مقام قهستان در خدمت آن بقعه در مجلس عالی ناصرالدین عبدالرحیم بن ابی منصور، تغمده الله برحمته، در اثنای ذکری که می‌رفت از کتاب الطهارة که استاد فاضل ... مسکویه خازن... در تهذیب اخلاق ساخته است ... ؛

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۱، ص ۳۸۱.

با محرّر این اوراق فرمود که این نفیس را تبدیل کسوت الفاظ و نقل از زبان تازی بزبان پارسی تجدید ذکری باید کرد، چه اهل روزگار که پیشتر از حلیه ادب خالی‌اند از مطالعه جواهر معانی... حالی شوند... هر چند این کتاب مشتمل بر شریفتری بابست از ابواب حکمت عملی اما از دو قسم دیگر خالیست، یعنی حکمت مدنی و حکمت منزلی و تجدید مراسم این دو رکن... مهمست... پس اولی آنکه ذمّت بعهدہ ترجمہ این کتاب مرهون نباشد و تقلد طاعت را بقدر استطاعت مختصری در شرح تمامی اقسام حکمت عملی بر سیل ابتدا به شیوه ملازمت اقتدا چنانکه مضمون قسمی که بر حکمت خلقی مشتمل خواهد بود مرتب کرده آید و در دو قسم دیگر از اقوال و آراء... و... کتاب را/خلاق ناصری نام نهاد... بانعام قبول کنند انشاء الله تعالی...».

انجام: «... از فعل نیک پیشیمان مشو، با هیچکس مراء مکن، همیشه بر ملازمت سیرت عدل و استقامت و التزام خیرات مواظبت کن، اینست وصایای افلاطون که خواستیم که کتاب را بر آن ختم کنیم و بعد ازین سخن قطع کنیم خدایتعالی همگنان را توفیق اکتساب خیرات و اقتنائی حسنات کرامت کناد و بر طلب مرضات خود حریص گرداناد؛ ائه اللطیف المجیب».

نوع خط: نستعلیق، **کاتب:** نامعلوم، **تاریخ کتابت:** ۱۲۸۳ق، **تعداد برگ:** ۲۰۲گ (۱ب - ۲۰۲ الف).

*

(۴۶)

«B-1152»

عنوان: نسخه دیگری از *خلاق ناصری* (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-937-1».

انجام: «مانند نسخه B-937-1».

نوع خط: نستعلیق خوش، **کاتب:** نامعلوم، **تاریخ کتابت:** سده ۹ یا ۱۰ق، **تعداد برگ:** ۲۱۷گ.

نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: تیماج زرشکی، دارای ترنج طلایی زمینه زرشکی
نگاره‌های اسلیمی همراه لبه برگردان (طلبه) و دارای قاب مخصوص.

گزارش نسخه: در آغاز، جنب مهرهای لاتینی متملکان اروپایی و نیز مهرهای انستیتو، تملک
«محمد خداداد مدرّس در مدرسه... منقاری زاده» با مهر بیضی «محمد خداداد»، نیز تملک «فیض
الله بن عثمان الشهیر بمحمود افندی» در سال ۱۰۸۲ ق و همچنین تملک «سید محمد زین العابدین
مدرّس مدرسه اسمیخان سلطان» با مهر هشت گوش «مظهر سرّ محمد باد ابن زین العابدین
۱۰۹۸» آمده است. در آغاز همچنین، هفت صفحه، گزارشی به خطّ زیبا، به زبان فرانسوی، در
توصیف تفصیلی اثر مربوط به سال ۱۸۴۳م درج شده است که به نظر می‌رسد، برای ترجمه به
فارسی، مفید باشد. گفتنی است که این نسخه در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو انتقال یافته است و
خوشبختانه نسخه‌ای عکسی از آن در آرشیو کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران
موجود است.^۱

*

(۴۷)

«A-869-6»

عنوان: ادعیه و تعویذات (کتابی در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادعیه و اذکار

گزارش متن: بخشی از یک کتاب در تعویذات و ادعیه و علوم غریبه به فارسی و ترکی ازبکی
است که از ابتدا دو باب اول و دوم کامل افتاده و تنها بخشی از باب سوم مانده است و ابواب
موجود اثر نیز از باب چهارم تا باب سی و یکم در متن قابل مشاهده است و البته باید دانست که

۱. نشریه نسخه‌های خطی، دفتر ۳، ص ۱۰۰.

ابواب ۱۹ تا ۲۹ نیز به طور کامل افتاده و باقی ابواب، یعنی از باب سی و یکم تا آخر نیز افتاده است و به جهت همین افتادگی‌های گسترده، نام کتاب و پدیدآور اثر مورد شناسایی قرار نگرفت. **انجام:** «... مرویست آنحضرت گفتند بگیریید باران نیسان را و بخوانید بر وی هفتاد بار سوره فاتحه را و هفتاد بار آیت الکرسی را...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، **کاتب:** نامعلوم، **تاریخ کتابت:** سده ۱۳ق، **تعداد برگ:** ۳۶گ (۴۱ الف - ۷۶ب)، **نوع کاغذ:** شرقی نخودی، **نوع جلد:** تیماج زرشکی فرسوده.

*

(۴۸)

«A-398-1»

عنوان: ادعیه و صلوات و اوراد و اذکار (رساله در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: تصوف

گزارش متن: رساله‌ای در ادعیه و صلوات و اوراد و اذکار صوفیانه همراه برخی روایات نبوی صلوات الله علیه و آله و حکایات و نقل اقوال صوفیان به نام، که به روش اهل سنت نگارش یافته است؛ با توجه به خط و قلم، بایستی این اثر، تألیفی مربوط به سده سیزدهم هجری در محدوده آسیای میانه، حوالی بخارا بوده باشد.

آغاز: «بسمله، اسناد ورد دیگر، هر کس این دعا را بخواند... الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین ... در بیان صلوات که حضرت پیغمبر صلی الله علیه ...».

انجام: «... یا منان و یا دیان و یا سبحان یا سلطان یا غفران یا مستعان و صلی الله علی سیدنا و نبینا محمد و آله و أصحابه أجمعین برحمتک یا [أرحم] الراحمین».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۳ یا اوایل سده ۱۴ق، تعداد برگ: ۱۹گ (۱ الف - ۱۹ الف)، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه‌ای کرم رنگ.

گزارش نسخه: این نسخه گویا در سال ۱۹۵۶ از محدوده آسیای میانه (بخارا یا سمرقند) به گنجینه انستیتو دستنویس‌های شرقی در شهر سنت پترزبورگ، افزوده شده است.

*

(۴۹)

«A-869-2»

عنوان: /اخلاق و عقاید (رساله‌ای در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اخلاق و عقاید

گزارش متن: اوراقی ناقص و پراکنده از یک متن شیعی درباره حفظ ایمان، تهذیب اخلاق و عقاید حقّه است.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۵گ (۱۸ الف - ۲۲ الف)، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

*

(۵۰)

«C-127»

عنوان: /سکندرنامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادب

گزارش متن: کتابی مفصل شامل حکایات و حوادث روزگار اسکندر ذوالسدهین، به نثر، با عناوین «راویان اخبار و ناقلان آثار چنین خبر داده‌اند، آورده‌اند که، القصه، راوی گوید که» است که با مقدمه‌ای به روش اهل سنت، در ۱۱۳ فصل (داستان) نگارش یافته است؛ به نظر نمی‌رسد تألیف این کتاب، فراتر از سده ۱۰ق بوده باشد، چه، از منابعی متأخر، همچون *خردنامه/ اسکندری* اثر عبدالرحمن جامی (د. ۸۹۸ق) در میان کتاب مطالبی نقل شده است.

آغاز: «بسمله، ﴿رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّءْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾؛ بعد از حمد ذوالجلال و قادر بر کمال لم یزل و لایزال. دانای کل حال و معبود بی‌زوال ... ؛ بعد از حمد خدا و نعت شریف آن سلطان سند انبیاء و سرور اصفیا و شفیع روز جزا... محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم و مناقب چهاریار... و المرتضی‌الایمه و فرزندان ارجمند ایشان و اصحاب کبار ایشان... راویان اخبار و ناقلان آثار چنین خبر داده‌اند که وقت... (۵ الف) چون پیغمبر علیه السلام بیطحی که رسیدند در میان بطحاء آثار وحی نازل شد جبرئیل امین سوره والضحی را آورد و یعنی سوکند بر وی و خوی و بموی مسلسل مشکبار عنبر بوی، تو اندوهکین مباش که من ترا دشمن نکرفته‌ام آنگاه سوره کهف را بخواند جبرئیل گفت خدایت میفرماید که یا محمد تو پنداری که قصه اصحاب کهف و اصحاب رقیم از امور نایاب بود از قدرت ما عجب بود که قصه‌های که این مشرکان از تو پرسند آن در خزانه قدرت ما یافت نشود، بس پیامدند حضرت نبوی چنانچه از جبرئیل شنوده بودند بر خواندند بعضی تصدیق کردند و بعضی تکذیب نمودند؛ چون ما درین مختصر متصدی بیان ذوالسدهین بودیم بنابراین از آن چهار سخن نکردیم و از اسکندر سخن کردیم، اما مظفر یونانی در تاریخ خود آورده است از قصه اسکندر بدانکه در ایران زمین پادشاهی بود داراب نام داشت جمعی از مردمان بودند ...».

انجام: «... القصه مادر ملک اسکندر چون مضمون نامه آن بوده جزع فرع نکرد، پای در دامن صبر کشید ... ملک اسکندر را در کنار قلعه اسکندریه در روم بخاک دفن کردند بعده حکیمان

بمادر ملک اسکندر تعزیت رسانیدند... تعزیت رسانیدن حکیم اول در کنار پرده میگفت ...

سکندر ترا صبر فرموده است رخت سوی آرام بنموده است

چو مردان در آن ره نهادی قدم

... تَمَّتَ الْكِتَابُ بِعَوْنِ الْمَلِكِ الْوَهَّابِ».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: روز سه شنبه غره جمادی الاول ۱۲۵۶ق،
تعداد برگ: ۵۷۲گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) آهار مهره، نوع جلد: مشمی
(گالینگور پارچه‌ای) مشکی، با عطف و گوشه تیماج سرخ.

گزارش نسخه: آثار رطوبت بر فزارِ برگ‌ها مشاهده می‌گردد که در برخی موارد متن ناخوانا
شده است. در آغاز یک تَمَلَّک گویا از کاوفمن (?) با تاریخ ۱۸۷۴، همراه یک بیت شعر فارسی:

در گذر دیدم پری رویی، شدم دیوانه‌اش چیست نام او، کجا باشد، نه دامن خانه‌اش!

دیده می‌شود. این نسخه در سال ۱۹۳۵ وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۵۱)

«C-1248»

عنوان: نسخه دیگری از /سکندرنامه (۲)

آغاز: افتاده «... برسام گفت این فعل ایشان بسندیده من افتد، گفت مردی رفته خبر بیاورد...
فرستادن ملک برسام با ملک اسکندر عالی مقام، در تاریخ صبری آورده است که چون روز شد
برسام یکی از دانایانرا فرمود که بنزد اسکندر رفته ...».

انجام: «مانند نسخه C-127».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: اوزبک خواجه ولد بابا ملا نعمت الله قصه خوان، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۶۴گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج لاکه قرمز ضربی زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، عطف و مغزی تیماج سرخ.

گزارش نسخه: آثار رطوبت و چربی و نیز فرسودگی روی برخی برگ‌های نسخه مشاهده می‌گردد؛ این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۵۲)

«C-1463-3»

عنوان: اسکندرنامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: بخشی اندک از اثری در توصیف حوادث و وقایع ایام سلطنت اسکندر ذوالسدهین به نشر عامیانه است که به نظر می‌رسد، برای قصه خوانان و نقالان نگارش یافته است. این اثر به جهت افتادگی فراوان از آغاز و انجام آن، عنوان اصلی و مؤلف آن شناخته نشد، جز اینکه یکی از عناوین آن، در متن مورد گفتگو، باقیمانده است «داستان درآمدن ملک اسکندر در ظلمات بطلب آب حیات (۱۶۰ الف)» که مع الاسف با نسخه پیشین (C-127) قرابت و مطابقتی ندارد، و البته نباید از نظر دور داشت که این عدم تطابق، فراتر از مسأله اختلاف نسخ جزئی بوده است و شاید بتوان گفت که تحریر دیگر در ساختار دیگری است. گفتنی است تیتراژ عناوین اصلی اثر، به صورت «داستان ...» و عناوین فرعی نیز، به صورت «الغرض» و «القصة» آمده است.

آغاز: افتاده «... (۱۵۹ الف) مهیجی برآمد دیدند از جانب آسمان ابر سیاهی مار عظیم منقش...

الغرض هر روز هفت نوبت خدای تعالی از مار و ماهی رزق آنها را می‌رساند... (الف ۱۶۰)
داستان درآمدن ملک اسکندر در ظلمات بطلب آب حیات، شیخ علاءالدین علامه میگوید هر
چیزیکه حضرت خضر علیه السلام با ملک اسکندر فرمودند».

انجام: «... القصة کوچ کرده راهی شدند بجایی رسیدند مرغزاری و چشمه آبی مردی افتاده و
از سینه او درخت عظیمی برآمده است، خود او زنده، ملک اسکندر گفتند ای مرد چه نام داری؟
گفت ای جوان مردم مرا ملک مقوقس نام است پادشاه عظیم الشأن بودم در ظلمات درآمدن آب
حیوة را یافته گرفتم هر چند امیران منع کردند که ای ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۳گ (۱۵۹)
الف - ۱۶۱ب؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور)
قهوه‌ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۵۳)

«C-1621»

عنوان: اسکندرنامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: تحریر دیگری از داستان زندگی، جنگ‌ها، وقایع و حوادث دوران اسکندر
مقدونی به نثر عامیانه و به روش اهل سنت است که با عناوین «القصة»، با استفاده از تاریخ
طبری و برخی مصادر دیگر تاریخی، نگارش یافته است؛ البته باید توجه داشت که این نثر، به

متن نسخه «C-127» که پیش‌تر معرفی گردید، تا حدودی نزدیک است و به خصوص برخی منابع آن دو، مانند *تاریخ مظفر یونانی* (۸۶ الف) تقریباً یکی است و به نظر می‌رسد تحریری از یک متن بوده باشند، هر چند در جاهایی، کاملاً متفاوت هستند. در این متن، برخی «روایات موضوعه» هم راه یافته‌اند (۲۲۸ الف) که برای نمونه می‌توان به این حدیث مجعول، اشاره کرد که به حدیث نبوی (ص) متواتر لفظاً (از طریق منابع سنی و شیعی متعدد) عباراتی افزوده‌اند: «قال النبی علیه السلام، أنا مدینة الصدق و أبوبکر باہبا و أنا مدینة العدل و عمر باہبا و أنا مدینة الحیاء و عثمان باہبا و أنا مدینة العلم و علی باہبا»!

برخی از عناوین این اثر چنین است:

- داستان جنگ اسکندر با پدرش فلیقوس (۸ب)؛
- داستان اسکندر با کیدهندی (۴۳ الف)؛
- رفتن اسکندر بار دویم بمکه (۶۷ الف)؛
- ایمان آوردن پادشان قلعه صبا هند (۷۴ب)؛
- نامه فرستادن جهان شاه برای شیخال شاه (۹۴ الف)؛
- داستان آمدن ملک اسکندر و با سپاه همراه شدن بارگاه سراپرده حضرت یوسف پیغمبر را آوردن (۱۵۴ب)؛
- بیرون آمدن ملک اسکندر از درون چاه (۲۱۶ الف)؛
- جنگ کردن صلصال با همراه نقابداران (۲۲۵ب)؛

آغاز: «بسم‌الله، الحمد لله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی رسولہ محمد و آلہ و أصحابہ أجمعین، امّا صاحب تاریخ طبری و صاحب تاریخ اعظم و در زبدة‌التواریخ آورده‌اند که در میان قیصر و ملک مغرب دایم جنگ بود مردم بستوه آمده بوده‌اند از هر دو طرف، آخر قصد صلح

کردند، سپاه مغرب یوزیر مَبِک روم نامه فرستادند ... بدین ترتیب نامه در برگه دیوان الملک بود باقلیدوس رسید ...».

انجام: «... اسکندر بجانب شیر نگاه کرده گفت ای جانو من بتو فال نیکو گرفته‌ام باید که تو هم دوست را از دشمن فرق کنی بی‌امر من بکسی دخل نکنی و ضرر نرسانی و الا که هر چه بینی از خود بینی، شیر با اسکندر تعظیم کرد ...» ناقم.

نوع خط: نستعلیق تحریری، **کاتب:** نامعلوم، **تاریخ کتابت:** سده ۱۲ق، **تعداد برگ:** ۲۳۲گ، **نوع کاغذ:** شرقی (سمرقندی تحریری نازک) نخودی، **نوع جلد:** یک لت جلد (لنگه)، مقوایی ساده (لت اصلی افتاده) و لت روی دیگر، برون: با روکش کاغذی حنایی (کار آسیای میانه)؛ مجدول، ضربی، با ترنج و سرترنج لاک‌ زرشکی زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی و درون: روکش کاغذی مشکی.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه، ایباقی به فارسی آمده است، آثار رطوبت و فرسودگی و ترمیم غیر اصولی آنها دیده می‌شود.

*

(۵۴)

«B-386»

عنوان: اسناد / احکام قضائی صادره از طرف قضات

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اسناد

گزارش متن: مجموعه‌ای از اسناد (ترجیحاً صورت آنها) حاوی احکام صادره از سوی قضات در محاضر و محاکم، بیشتر درباره طلاق، ازدواج و تعزیرات است که به روش اهل سنت و بر پایه

فقه حنفی نگارش یافته است؛ برخی از برگ‌ها حاوی سؤال‌ها و فروع فقهی است که از حاکم یا امام پرسیده شده و جواب آن داده شده است. با توجه به قرائن و شواهد درون متنی، به نظر می‌رسد این اسناد مربوط به حوزه بخارا یا سمرقند بوده باشد.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۲۳گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی فرسوده، نوع جلد: بدون جلد (لفاف کاغذی).

گزارش نسخه: برگ‌ها دارای مهرهای مربع «عبد محمد مؤمن»، «العبد محمد صوفی» و... است که برخی با قلم بازنویسی نیز شده است.

* (۵۵)

«B-1134»

عنوان: اعمال حواریان

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

پدیدآور (مترجم): طهمورث میرزا والی زاده (سده ۱۳ق)

گزارش متن: کتابی درباره اعمال حواریون حضرت عیسی علیه السلام در چند فصل که گویا از زبان لاتین یا زبان دیگری (گویا فرانسوی) به فارسی برگردانده شده است. در یادداشتی که در سال ۱۸۶۶م (۱۲۸۲ق) به زبان فرانسوی در آغازین برگ نسخه (۱۵ب) آمده، نام مترجم «والی زاده طهمورث میرزا»، ثبت شده است. باید افزود نسخه مورد گفتگو از آغاز تا اول فصل نهم را داراست.

آغاز: [فصل اول]، ابتدای این سخن را تصنیف نمودم برای همه کس ای مخلص خدا تو فیلوس برای عمل و تعلیم تا آن روزی که به حواریان برگزیده خود را بروح القدس موعظت میگردان، صعود نمود ...».

انجام: «... فصل نهم در آن زمان ساولوس زیاده تهدید میکرد... کسی که یافته بود از این تعلیم در راه و هر جا مردان و زنان بسده آورده برای ... سالم» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق تحریری (با قلم خوردگی‌های فراوان در متن) و یازده برگ نخست (۱ ب - ۱۱ الف) که بازنویسی (نسخه مبیضه) است به نسخ تحریری می‌باشد، کاتب (مترجم): نسخه اصل به خط مترجم، تاریخ کتابت (ترجمه): نیمه دوم سده ۱۳ ق (گویا ۱۲۸۲ ق)، تعداد برگ: ۶۱ گ، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم سفید، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابلق، عطف گالینگور (پارچه‌ای) قهوه‌ای.

گزارش نسخه: در برگ (۱۵ الف) دعایی به خط شکسته نستعلیق، به فارسی با آغاز: «ای پدر ما تو که در سموات برقرار هستی ...» آمده است که در ذیل، ترجمه آن به ترکی به لهجه آذری با این آغاز: «آی بزم آتامیز، سن کی کوکلر اوزارنده برقرارسن ...» مشاهده می‌گردد. باید توجه داشت که اصل متن مترجم بین برگ‌های (۱۶ الف - ۶۱ الف) آمده است و بین برگ‌های (۱ ب - ۱۱ الف) بازنویسی از متن مذکور است که به صورت ناقم در برگ (۱۱ الف)، رها گردیده است.

*

(۵۶)

«A-280»

عنوان: الأغراض الطبية و المباحث العلائیه^۱ = اغراض طبّی

پدیدآور (مؤلف): زین‌الدین ابوالبراهیم اسماعیل بن حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید اسماعیل گرگانی» (د. ۵۳۱ یا ۵۳۵ ق)

موضوع: پزشکی

۱. الطهرانی، الدررمة، ج ۲، ص ۲۵۱.

گزارش متن: کتاب طبّی مشهوری است که مؤلف پس از تألیف ذخیره خوارزمشاهی، برای توضیح و استفاده روان، آن اثر را به نام وزیر «مجدالدین ابو محمد بخاری»، در دو مجلد و سه بحث و هر بحث در چند گفتار و هر گفتار در چند باب، خلاصه کرده است. عناوین کتاب چنین‌اند:

- بحث اول (دارای ۱۵ گفتار): ۱. حدّ طب (۱۹ باب)، ۲. اندام‌های بسیط (۷ باب)، ۳. اندام‌های مرکّب (۱۷ باب)، ۴. قوت‌ها (۵ باب)، ۵. تندرستی و بیماری (۵ باب)، ۶. نبض (۲۰ باب)، ۷. نفس (۱ باب)، ۸. تفسره (۲۱ باب)، ۹. تندرستی (۷ باب)، ۱۰. عرق (۵ باب)، ۱۱. نفث (۵ باب)، ۱۲. اجناس سبب‌ها (۱۶ باب)، ۱۳. زادن و مردن (۶ باب)، ۱۴. تقدّمه المرفه (۳ جزء)، ۱۵. بحران (۸ باب).

- بحث دوم (دارای ۳ گفتار): ۱. حفظ صحّت (۱۶ باب)، ۲. ادویه مفرده (۳ جزء)، ۳. قرابادین (۱۹ باب).

- بحث سوم (دارای ۲۶ گفتار): ۱. بیماری‌های سر (۶ جزء)، ۲. چشم (۶ باب)، ۳. گوش (۷ باب)، ۴. بینی (۵ باب)، ۵. دهان (۳ جزء)، ۶. حنجره (۵ باب)، ۷. آلت دم زدن (۷ باب)، ۸. دل (۶ باب)، ۹. مری و معده (۲۲ باب)، ۱۰. جگر (۸ باب)، ۱۱. سپرز (۳ جزء)، ۱۲. سپرز (۲ جزء)، ۱۳. اسهال (۸ باب)، ۱۴. مقعد (۵ باب)، ۱۵. کرم روده (۲ باب)، ۱۵. پیچ ناف و قولنج (۳ باب)، ۱۶. گرده و مثانه (۱۶ باب)، ۱۸. بیماری‌های مردان (۸ باب)، ۱۹. بیماری‌های زنان (۶ باب)، ۲۰. پشت (۷ باب)، ۲۱. تب‌ها (۱۴ باب)، ۲۲. آماس‌ها (۱۲ باب)، ۲۳. ریش‌ها و سوختگی (۶ باب)، ۲۴. آراستگی و پاکیزگی (۳ باب)، ۲۵. زهرها (۷ باب)، ۲۶. مجبری... (۴ باب).

باید افزود نسخه مورد گفتگو، کامل و شامل جلد اول کتاب است.

آغاز: «بسمله، گفتار اول، اندر یاد کردن حدّ طب و موضوع و موضوع آن و یاد کردن یاد کردن جزو علمی و عملی از آن و یاد کردن ارکان و مزاج و اخلاط؛ نوزده بابست، باب نخستین اندر حدّ طبّ و موضوعات آن، ببايد دانستن کي طب علمی است کي طبیب بدان علم اندر

حاله‌ای تن مردن ...».

انجام: «... (۲۱۹ب) باب بیستم اندر حقن‌ها و شیاف‌ها مسهل و غیر مسهل، حقن زکام فعل خشک فرود آرد... (۲۲۰ب) صفت سیانی کی... فرود آرد جو شیر مرحریق سبید را ستار برشند و شیاف کنند؛ تمّ القربادین بحمدلله و حسن توفیقه و الحمد ربّ العالمین و حسبنّا الله و نعم الوکیل؛ تمّت [ال] مجلد الأوّل و يتلوّه [ال] مجلد الثانی بحمدلله و ممّه».

نوع خط: نسخ (عناوین کوفی تزیینی)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۶ یا اوایل سده ۷ق (پیش از ۶۳۷ق)، تعداد برگ: ۲۲۱گ، نوع کاغذ: شرقی (خانبالیغ) نخودی، نوع جلد: میشن قهوه‌ای تیره، عطف تیماج مشکی با قطع خشتی.

گزارش نسخه: نسخه‌ایست بسیار نفیس و کهن، چند برگ نخست (۱ب - ۱۲ الف) دارای فهرست مطالب است. عنوان‌ها، جداول و نیز برگ‌های نسخه، مجدول به شنگرف می‌باشد. در برگ نخست، تملکی محو شده (با زحمت خواناست) از: «کیه محمد بن فیل دفر بن کیا مردان بن باکالیجار الدیلمی ... قزوین» در سال ۶۳۷ق، با یادداشت: «... این کتاب / غراض فی ملک العبد الضعف المفلس المحتاج الی رحمه الله تعالی، کتبه محمد بن دفر بن کیا مردان بن باکالیجار الدیلمی... قزوین، حمایه الله تعالی فی آخر رمضان المعظم عمّت برکته فی یوم الثلاثاء سنة سبع و ثلثین ستمائة، بحمد الله و منه... ذلک و یورث هذا الكتاب منه الی و هذا خط کریم الشرق الحسن بن محمد فیل دفر بن کیا مردان ابن باکالیجار لبلد (?) قزوین حمایه الله تعالی فی ثالث عشره صفر، حلّه الله الظفر و یوم... سنة سبع و ستین و ستمائة اللهم...»؛ نیز یادداشتی محو شده از «حاجی رحیم» مربوط به سال ۱۲۳۲ق، همچنین تاریخ خریداری نسخه از ... امّ میرزا علی، همچنین «مشهدی کمال چراغ» در سال ۱۲۳۲ق، مهر بیضی کوچکی بر فراز برگ نخست با عبارت «سید رضی الحسینی ۱۱۰۶» آمده است که در انجام نسخه نیز تکرار شده است. در برگ (۸۴ الف) یک مهر مربع ناخوان با نوشتار معکوس «... بن علی» دیده می‌شود. روی برخی برگ‌ها، آثار رطوبت و چربی و وصّالی غیرفنی مشاهده می‌گردد. پس از اتمام متن اثر، یک تاریخ تولد «میرزا اسماعیل بن میرزا

علی طبیب شیرازی (یا تبریزی) مربوط به سال ۱۲۲۶ ق آمده است. در برگ (۲۲۰ الف) مهر مربع ناخوانا «احمد بن ...» آمده است. کاتب این نسخه نیز، گویا از شیعیان بوده است در برگ (۹ب) دعا برای اهل بیت علیهم السلام را به صورت «و آله الطاهرین الطیبین» آورده است. بر فراز برگ (۱۱ الف) یادداشتی (گویا به زبان یونانی) نوشته شده است. این نسخه در سال ۱۹۱۵ توسط خاورشناس شهیر، ولادیمیر ایوانف به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۵۷)

«A-279-3»

عنوان: نسخه دیگری از *الأغراض الطبية والمباحث العلائية* (۲)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۸ گ (۴۶ ب - ۵۳ ب).

*

(۵۸)

«C-645»

عنوان: *الفاظ الادوية*^۱

پدیدآور (مؤلف): نورالدین محمد بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلص به «بقی» (د. پس از ۱۰۳۸ ق)

۱. همان، ج ۲، ص ۲۹۲.

موضوع: پزشکی

گزارش متن: معجم لغات و الفاظ ادویه مفرده طبّی در زبان‌های یونانی، عربی، رومی، اندلسی، عبری، سریانی، بربری، ترکی و فارسی است که در یک مقدمه (در چهار فایده) و نتیجه (در حلّ الفاظ ادویه و ذکر علامت آنها) و خاتمه (در بیان ادویه کثیر النفع... چون پادزهر و مومیایی و چوب چینی و چای و قهوه و تنباکو)، به سال ۱۰۳۵ ق برابر با ماده «آباد ابد باد صاحب قران ثانی» یا به سال ۱۰۳۸ ق برابر با ماده «الفاظ ادویه»^۱ یا ۱۰۶۹ ق مطابق ماده «الفاظ الادویه»، به نام شهاب‌الدین محمد شاه جهان (حک ۱۰۳۷-۱۰۶۸ ق/۱۶۲۸-۱۶۵۸ م)، از امپراتوران مغول هند، نگارش یافته است. این اثر برای نخستین بار در سال ۱۷۹۳ م در کلکته، ۱۸۸۱ م در لکهنو و در سال ۱۸۸۶ م در فیروزپور در هند، به صورت سنگی، به چاپ رسیده است.^۲

آغاز: «بسمله، هو الله احد الله الصمد که پایه حقیقت بی‌چونش از دایره دریافت و احاطه شناخت برتر است و تفکّر ادراک کنه ذاتش کاشف الانوار...».

نوع خط: نستعلیق تحریری (دو قلم)، **کاتب:** نامعلوم، **تاریخ کتابت:** ماه رجب ۱۲۷۹ ق، **تعداد برگ:** ۱۳۴ گ، **نوع کاغذ:** شرقی (سمرقندی) نخودی، **نوع جلد:** مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج لاک‌ی کرم، با زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، داخل سرترنج نام صحاف آمده: «میرزا عبدالرزاق صحاف ۱۲۶۶»؛ عطف و مغزی تیماج قرمز.

گزارش نسخه: در انجام نسخه یادداشتی طی آمده است. این نسخه در سال ۱۹۱۳ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

۱. دارد کتاب ما چه دواى افاويه / تاريخ و نام نیز شد الفاظ ادويه.

۲. مشار، فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، ج ۱، ص ۴۷۰.

(۵۹)

«C-1427»

عنوان: *الامينية لما فيه من الودائع اليقينية = الامينية في الفروع* = فتاوى الامينية

پدیدآور (مؤلف): محمدامین بن عبدالله، مؤمن آبادی بخاری حنفی (د. پس از ۹۵۸ق)

موضوع: فقه اهل سنت (حنفی)

گزارش متن: رساله مفصلی در فروع فقه حنفی است و طبق مقدمه، مؤلف آن را هنگامی که در بخارا سکونت داشته و بسیاری از فتوای فقهی را از کتاب‌های فقهای مشهور مذهب حنفی یادداشت می‌کرد، با آوردن روایت‌های مسائل، به درخواست گروهی، در این مجموعه، به ترتیب کتاب‌های فقهی حنفیه، از کتاب الطهارة تا کتاب الوصایا، مشتمل بر فصولی گردآورده و بسیاری از فروع را به فارسی نگاشته است؛ گفتنی است در این اثر، مسائل هر کتاب، با عنوان «مسئلة - مسئله، بیان شده و از ردّ و استدلال و نقل اقوال، جز در موارد قلیل، خودداری شده است.

آغاز: «بسملة، یا دائماً للفضل علینا بتوفیق محامدک و یا باسطاً لأیدینا لتتمیق رسائلک، اهدنا هداية كافية على وجه الكفاية...؛ و بعد فيقول العبد الفقير... لما صرفت معظم عمري و عنفوان شبابي في ملازمة الفقهاء الماهرين في البلدة القاهرة بخارا... كتاب الطهارة و هي مشتمل على ستة فصول؛ الفصل الأول في فرائض الوضوء...».

انجام: «... في فتاوى الأنباري، الحمد لله الذي وفقنا بتكاليف هذا الكتاب بعون الملك الوهاب...».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۷۸ق، محل کتابت: بلخ، تعداد برگ: ۱۹۸گ.

گزارش نسخه: برگ‌های نسخه فرسوده شده است.

*

(۶۰)

«C-1459»

عنوان: نسخه دیگری از *الامینیة لما فیہ من الودایع الیقینیة* (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-1427».

انجام: «مانند نسخه C-1427».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، محل کتابت: شاورغان (شبرغان)، تعداد برگ: ۱۲۶ گ.

*

(۶۱)

«C-1691»

عنوان: نسخه دیگری از *الامینیة لما فیہ من الودایع الیقینیة* (۳)

آغاز: «مانند نسخه C-1427».

انجام: «مانند نسخه C-1427».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۹۷ ق، تعداد برگ: ۳۸۶ گ.

*

(۶۲)

«C-1732»

عنوان: نسخه دیگری از *الامینیة لما فیہ من الودایع الیقینیة* (۴)

آغاز: «مانند نسخه C-1427».

انجام: «مانند نسخه C-1427».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۹۳ق، محل کتابت: بلخ، تعداد برگ: ۱۹۵گ (۱ب - ۱۹۵الف).

گزارش نسخه: برخی از برگ‌های نسخه فرسوده شده است.

*

(۶۳)

«C-1811»

عنوان: نسخه دیگری از *الامینیة لما فیہ من الودایع الیقینیة* (۵)

آغاز: «مانند نسخه C-1427».

انجام: «مانند نسخه C-1427».

نوع خط: نستعلیق، کاتب (مؤلف): گویا نسخه به خط مؤلف، تاریخ کتابت (تألیف): نیمه سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۱۲۶گ (۵۲ب - ۱۷۷ب).

گزارش نسخه: با توجه به برخی قلم خوردگی‌های متن، محتمل است نسخه به خط مؤلف بوده باشد.

*

(۶۴)

«D-663»

عنوان: نسخه دیگری از *الامینیة لما فیہ من الودایع الیقینیة* (۶)

آغاز: «مانند نسخه C-1427».

انجام: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۴۳گ.

*

(۶۵)

«C-268»

عنوان: *اناجیل اربعه = انجیل‌های چهارگانه*

پدیدآور (مترجمان): محمد مهدی بن محمدنعیم عقیلی، میر محمد معصوم حسینی خاتون آبادی و میر عبدالغنی بن محمد معصوم حسینی خاتون آبادی (سده ۱۲ق)

موضوع: ادیان (مسیحیت)

گزارش متن: از جمله کارهایی که در راستای سیاست تکرّگرای نادرشاه (حک ۱۱۴۸-۱۱۶۰ق)، در نیمه سده دوازدهم هجری، صورت گرفت، ترجمه فارسی سه کتاب مقدّس، یعنی قرآن کریم، تورات و اناجیل اربعه به کمک عالمان مسلمان و راهبان و کشیشان و پادریان و اخبار یهود و نصارای اصفهان بوده است. در همین زمینه، به محمد مهدی عقیلی دستور داده شد که به همراهی میر محمد معصوم حسینی خاتون آبادی و پسرش میر عبدالغنی، نیز کمک راهبان و کشیشان و پادریان و نصارای اصفهان، انجیل‌های مرقس، یوحنا، متی و لوقا به فارسی برگردانده شوند؛ کتاب مورد گفتگو، نتیجه این کوشش‌هاست و در روند ترجمه، به سخنان دانشمندان و شرح‌هایی که بر آن‌ها نگاشته شده نیز نگریسته شده است.

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۱۸گ، نوع جلد: زرکوب فرنگی در قطع ربعی.

گزارش نسخه: عناوین و نشانی‌ها شنگرف و برگ‌ها مجدول به زر و لاجورد است.

*

(۶۶)

«B-4384»

عنوان: نسخه دیگری از *اناجیل اربعه* (۲)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۴۷گ.

گزارش نسخه: نسخه دارای پنج سرلوح مذهب است.

*

(۶۷)

«C-264»

عنوان: نسخه دیگری از *اناجیل اربعه* (۳)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۰۵ق/۱۷۹۰م، تعداد برگ: ۱۳۴گ.

*

(۶۸)

«C-265-1»

عنوان: نسخه دیگری از *اناجیل اربعه* (۴)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۰۵ق/۱۷۹۰م، تعداد برگ: ۹۴گ.

*

(۶۹)

«C-266»

عنوان: نسخه دیگری از *اناجیل اربعه* (۵)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۰۵ ق/ ۱۷۹۰ م، تعداد برگ: ۱۶۳ گ.

*

(۷۰)

«C-267»

عنوان: نسخه دیگری از *اناجیل اربعه* (۶)

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۰۵ ق/ ۱۷۹۰ م، تعداد برگ: ۱۰۹ گ.

*

(۷۱)

«B-1981»

عنوان: *انوار سهیلی*^۱

پدیدآور (مؤلف و مترجم): کمال‌الدین حسین بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری (د. ۹۱۰ ق.).

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: ترجمه‌ای از کلیله و دمنه عربی، اثر عبدالله بن مقفع (د. حدود ۱۵۶ ق)، و نیز تحریری از کلیله و دمنه بهرامشاهی، اثر نصرالله منشی (سده ۶ ق)، حاوی حکایات ادبی، اخلاقی و پندآموز است که ملا حسین کاشفی، آن را با افزودگی‌ها و اصلاح و حلّ عبارات مشکل، در چهارده باب، به نام امیر شیخ احمد سهیلی جغتایی (د. ۹۱۸ ق)، از امیران سلطان حسین بایقرا

۱. الطهرانی، *الدریعه*، ج ۲، ص ۴۳۰.

(حک ۸۷۳-۹۱۱ق/۱۴۶۹-۱۵۰۶م)، نگاشته است. این کتاب بارها چاپ و منتشر شده است.

عناوین ابواب چهارده‌گانه این اثر چنین است:

- باب اول: در اجتناب نمودن از استماع قول ساعی و نمام؛
- باب دوم: در سزا یافتن بدکاران و شامت عاقبت ایشان؛
- باب سوم: در موافقت دوستان و فواید معاضدت ایشان؛
- باب چهارم: در ملاحظه احوال دشمنان و ایمن نابودن از حيله ایشان؛
- باب پنجم: در مضرت غافل شدن و از دست دادن مطلوب؛
- باب ششم: در آفت تعجیل و ضرر شتابزدگی در کارها؛
- باب هفتم: در حزم و تدبیر و بحيله خلاص یافتن از بلای اعدا؛
- باب هشتم: در احتراز از ارباب حقد و اعتماد نماندن بر تملق ایشان؛
- باب نهم: در فضیلت عفو که ملوک را بهترین صنعتی است؛
- باب دهم: در بیان جزای اعمال بطریق مکافات؛
- باب یازدهم: در مضرت افزون طلبیدن و از کار خود بازماندن؛
- باب دوازدهم: در فضیلت حلم و وقار و سکون؛
- باب سیزدهم: در اجتناب فرمودن از قول اهل غدر و خیانت؛
- باب چهاردهم: در عدم التفات به انقلاب زمان.

آغاز: «بسمله، حضرت حکیم علی الاطلاق جلّت عظمته که وظایف حمد و ثنای بحکم بمحمد بر زبان جمیع موجودات علوی و سفلی جاری و دایر است ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۴۳۶گ.

*

(۷۲)

«B-4217-1»

عنوان: نسخه دیگری از *انوار سهیلی* (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-1981».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۴۹۱گ (۱ب - ۴۹۱الف).

*

(۷۳)

«C-98»

عنوان: نسخه دیگری از *انوار سهیلی* (۳)

آغاز: «مانند نسخه B-1981».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۷۵ق، تعداد برگ: ۲۴۴گ.

*

(۷۴)

«C-787»

عنوان: نسخه دیگری از *انوار سهیلی* (۴)

آغاز: «مانند نسخه B-1981».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۴۳۲گ.

*

(۷۵)

«C-809-2»

عنوان: نسخه دیگری از *انوار سهیلی* (۵)

آغاز: «مانند نسخه B-1981».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۶۱گ (۷۵ب-
۱۳۵ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها مشتمل بر باب نخست کتاب می‌باشد.

*

(۷۶)

«C-841»

عنوان: نسخه دیگری از *انوار سهیلی* (۶)

آغاز: «مانند نسخه B-1981».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۰۸ق، تعداد برگ: ۲۵۴گ.

*

(۷۷)

«C-1331-1»

عنوان: نسخه دیگری از *انوار سهیلی* (۷)

آغاز: «مانند نسخه B-1981».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۲۲۸ گ (۱ ب - ۲۲۸ ب).

*

(۷۸)

«D-205»

عنوان: نسخه دیگری از *انوار سهیلی* (۸)

آغاز: «مانند نسخه B-1981»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۸ ق، تعداد برگ: ۲۲۰ گ.

*

(۷۹)

«B-441»

عنوان: *انیس الطالبین*

پدیدآور (مؤلف): حسین ...^۱.

موضوع: اخلاق، تاریخ و تصوّف

گزارش متن: کتابی در اخلاق و تاریخ است که در ساختاری متصوفانه و عارفانه در یکصد و هفت باب، به نظم و نشر گویا در ماه شوال سال ۱۲۵۷ ق تألیف گردیده است. روش نگارش کتاب، در قالب شیعی و صوفیانه است، نسبت به امیرالمؤمنین علی علیه السلام، عنایت ویژه‌ای دارد و بارها از تعبیر «علی ولیّ الله» بهره می‌جوید و روایت‌های متعدّد نابی از آن حضرت با

۱. بدرگاهت همی دارد تمنا/ کنی لطفی تو بر سوی حسینا.

عنوان «امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه السلام» و نیز دیگر امامان به خصوص امام صادق علیه السلام نقل قول می‌کند. در ذکر قضایای آخر الزمان (سفیانی و دجال و ...) به صراحت نام مبارک حضرت صاحب الامر علیه السلام (م ح م د) را به قلم می‌آورد و نیز از کسانی مانند کعب الاحبار و بایزید بسطامی و طیفور ... همه را با دعای «رحمه الله» یاد می‌کند که نشانگر روحیه صوفیانه مؤلف است. به نظر می‌رسد این اثر به جهت خطّ مؤلف بودن (قریب به یقین)؛ نسخه‌ای منحصر بفرد و نفیس بوده باشد؛ این اثر ارزشمند نیازمند مطالعه، تحقیق و بررسی بیشتری است.

عناوین برخی ابواب کتاب چنین است:

- باب اول: عنوان باب اول در متن نیامده (گویا افتاده)، ولی در نسخه بخش پایانی باب نخست، موجود است؛

- باب دوم: در محبّت، توکل [و] کعبه (۵ الف)؛

- باب سوم: در بیان معرفت الله (۸ الف)؛

- باب نهم: در مقالات موسی علیه السلام (۲۲ ب)؛

- باب هجدهم: در بیرون آمدن امام علیه السلام (۴۵ ب)؛

- باب سی و نهم: در بیان قضا و قدر (۷۲ ب)؛

- باب هشتاد و ششم: در بیان کبر و حسد (۱۳۰ ب)؛

- باب یکصد و یکم: در آفریدن گنج وجود که گنج خدای تعالی است (۱۴۶ الف)؛

- باب یکصد هفتم: در بیان ذم دنیا (۱۵۳ الف).

آغاز: «بسمله، ذره یعنی فاضل‌ترین و بهترین نیکوئی‌ها ذکر لا اله الا الله است و خدای تعالی جلّ جلاله فرموده که در قیامت سعادت‌مندتر نزد من کسی باشد که اگر لا اله الا الله از اخلاص مداومت کرده باشد باین کلمه هیچ گناه در دیوان اعمال او نگذارم و هیچ عملی مثل این

نیست...».

انجام: «... زین للناس حبّ الشهوات من النساء (۱۵۳ب) ... و آن درم و دینار همه را میراث گیران می‌برند ...

بدرگاہت همی دارد تمنا کنی لطفی تو بر سوی "حسینا"

که از بخت سیه تقصیرکارم ولی از درگهت امیدوارم

بحق فاطمه دخت پیمبر شفاعت خواه خلاقان، روز محشر

... تمّت الکتاب بعوا الملک الوهاب تمام شد کتاب /نیس الطالبین من تصنیف جامع العلوم فی تاریخ... التماس چنانست از خواننده‌گان که اگر سهوی در کتاب رفته باشد از مرحمت خود چشم پوشیده و باصلاحش کوشند، تمّ».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب (مؤلف): نسخه اصل به خطّ مؤلف (قریب به یقین)، تاریخ کتابت (تألیف): ۱۲۵۷ق، تعداد برگ: ۱۵۴گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره، نوع جلد: میشن بدون لایی قهوه‌ای.

گزارش نسخه: قلم خوردگی‌هایی متعددی در برخی عبارات (۴ الف، ۶ب، ۱۵ الف، ۲۸ الف،... و ۱۴۶ الف) دیده می‌شود. این نسخه در سال ۱۹۱۵ از سوی ولادیمیر ایوانف به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۸۰)

«B-1840»

عنوان: انیس/الموحدين^۱

پدیدآور (مؤلف): ملا محمد مهدی بن ابوزر، نراقی کاشانی (د. ۱۲۰۹ق)

موضوع: کلام و عقاید شیعه

گزارش متن: رساله‌ای در بیان اصول دین است که بر اساس دلائل عقلیه و نقلیه، در پنج باب، در روز چهارشنبه ۱۴ جمادی الثانی سال ۱۲۰۹ق، نگارش یافته است. مؤلف در آغاز کتاب می‌نویسد: «از جمله مسائل اتفاقیه فرقه ناجیه اثنی عشریه، بلکه فرق اسلامیه آنست که بر هر فردی از افراد انسانی واجب و لازم است علم با اصول خمس و معرفت صفات کمالیه الهیه و دانستن صفات سلبیه و باید این علم و معرفت ناشی از دلیل و برهان باشد و از روی تقلید نباشد».

عناوین پنج‌گانه رساله چنین است:

- باب اول: در اثبات صانع؛

- باب دوم: در صفات باری (در یک مقدمه و دو فصل؛ مقدمه در کیفیت صفات باری؛ فصل

اول در صفات ثبوتیه و فصل دوم در صفات سلبیه)؛

- باب سوم: در نبوت (داراری چهار فصل)؛

- باب چهارم: در امامت (دارای یک مقدمه و هفت فصل)؛

- باب پنجم: در معاد.

باید افزود این کتاب به نحو مکرر به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، انیس موحدين و جلیس مجردین، سپاس بقیاس و ستایش رفیع الاساس یگانه‌ای است جلّ شانه که ابداع ممکنات و اختراع مکنونات ... ؛ اما بعد چنین گوید ذره بی‌بها ... که از جمله مسائل اتفاقیه فرقه ناجیه شیعه اثنا عشریه بلکه فرق اسلامیه ...».

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۲، ص ۴۶۶.

انجام: «... ثالثاً اینکه شکی نیست که اجتماع هر دو معاد با یکدیگر و ثبوت هر دو لذات با آلام با هم و جمع میان هر دو سعادت یا شقاوت در باب تکلیف اثم و در وعد و وعید ادخل است ... تمام شد».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: اسماعیل بن ملا محمد ملایری، تاریخ کتابت: غره ماه رجب سال ۱۲۲۹ق، تعداد برگ: ۵۵گ، نوع کاغذ: فرنگی ضخیم نخودی، نوع جلد: روغنی طرح مرقرش به رنگ قهوه‌ای تیره، مجدول به رنگ نارنجی، دارای ترنج و سرترنج نقش زمینه گل و بوته، عطف تیماج مشکی فرسوده.

گزارش نسخه: در برگ آغاز یادداشتی با عنوان «طریقه رمل مختصر»، در قالب یک نسخه طبّی دیده می‌شود. همچنین بر فراز برگ نخست، یک مهر بیضی «... قد رحق (?) اسمعیل» آمده است که در برگ انجام نیز دوباره تکرار شده است. در برگ انجام، همچنین مهر بیضی «حسین منی أنا من حسینی» و «حسین ۱۲۹۰» دیده می‌شود. بخشی از ترقیمه که دارای یادداشتی بوده، بریده شده است! پس از انجام نسخه دو برگ حاوی چند یادداشت شامل روایتی از رسول خدا صلوات الله علیه و آله در فضیلت فاطمه خیر نساء العالمین سلام الله علیها و نیز بیتی از قابل ایروانی:

بهشت را بکسی با بها نمی بخشند بهشت را بکسان با بهانه می بخشند!

همچنین فوایدی شامل «به جهت برآورده شدن حوائج از شیخ احمد رحمه الله»، نسخه‌ای جالب «جهت درست کردن رنگ‌های طبیعی»، چند یادداشت دیگر: «تاریخ مواجب فتح الله که هفت تومان است»، «تاریخ مواجب یوسف»، «تاریخ واجب سید نصرالله» و... در سال ۱۲۵۹ق مشاهده می‌گردد. بر پشت جلد هم نوشته شده است که «کسی کتاب را به نورچشمی خود محمد رضاخان» بخشیده است. این نسخه در سال ۱۹۱۳ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

«C-1547»

عنوان: *انیس الواعظین = انس الواعظین = تذکره طایفه اولیا*

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اخلاق و تصوّف

گزارش متن: کتابی است در اخلاق و تصوّف با عناوین: «در خبر است، در خبر آمده است، چنانچه در خبر است، پس ای مومن، بدانکه ای مومن، نکته و جز آنها» با نقل آیات، روایات، کلام فقها و صوفیان مشهور، همراه نقل حکایات فراوان از منابع مختلف، بیشتر آثار تفسیری، فقهی و روایی، به روش اهل سنت و صوفیانه، گویا در قرون ۱۲ یا ۱۳ هجری در محدوده بخارا یا نزدیک به آن، نگارش یافته است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الحنان المنان ذی الفضل و الإحسان و الکرم و الامتنان مبین البیان ... (۲ الف) این دو سوره است حضرت رسول علیه السلام که مفاصله میان بحر کنم ... در خبر است که قال علیه السلام من قال بسم الله الرحمن الرحيم مرّة واحدة لم یبق من ذنوبه ذرّة...».

انجام: «... که من الیک بنده مومن کوید الهی إله واحد مالک کوید نامش چیست بنده کوید که هو الرحمن الرحیم فرمان شود که ای مالک بگذارید، پس او را در بهشت برد و... خود بنماید، تمت».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۸۸گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نازک نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز زیتونی، با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و کتیبه‌های بازوبندی ضربی منقوش به گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی.

گزارش نسخه: برگ‌های نسخه، پراکنده و لبه‌های آنها آسیب دیده و نیازمند صحافی و ترمیم است؛ فراز برگ‌ها آثار رطوبت دیدگی وجود دارد. در آغاز نسخه، نام *انیس الواعظین* با قلمی نسبتاً کهنه‌تر همراه نام سه اثر دیگر حکایت شیبه عبدالقادر جیلانی و *دیوان بسحاق* و نسخه *لوايح*

و و نیز نام/انس/الواعظین با قلمی جدید، نوشته شده است و در ذیل آن مشق خوشنویسی (الهی تو مکن رسوا بحق سید الکونین) شده است. بر پشت جلد بیتی به فارسی آمده است:

راه بسیار است مردم را بقرب حق، ولی راه نزدیکتر دل مردم بدست آوردن است

این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۸۲)

«A-343*»^۱

عنوان: /ایضاح = قوس‌نامه

پدیدآور (مؤلف): منصور بن عبدالرحمن بن محمد بن احمد رازی فارسی

موضوع: نظامی‌گری

گزارش متن: رساله‌ای در آداب تیراندازی با کمان است که در ۲۲ باب، نگارش یافته است. عناوین ابواب (طبق دیباچه) چنین است: «۱. در اصل تیر انداختن، ۲. در فضل تیر و کمان، ۳. در اصول تیر انداختن، ۴. طریق تیر و کمان، ۵. در قبضه گرفتن، ۶. در شست گرفتن، ۷. در ایستادن و نشست، ۸. در نظر کردن، ۹. در تفاوت نظر، ۱۰. در مصاف داشتن، ۱۱. در کمان کشیدن، ۱۲. در گشادن تیر، ۱۳. در بیرون آمدن، ۱۴. در چگونگی کمان، ۱۵. در چگونگی زه، ۱۶. در چگونگی تیر و کمان، ۱۷. در چگونگی انگشتانه، ۱۸. در عادت کردن، ۱۹. در عیوب تیر اندازف ۲۰. در عیوب تیر، ۲۱. در تیر پرتاب، ۲۲. در گرو بستن.

آغاز: «بسم‌الله، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله

۱. باید توجه داشت که در این انستیتو با این شماره (A-343) دو نسخه ثبت شده است و جالب اینجاست که هر دو نسخه در موضوع تیراندازی است و شماره بعدی که مجموعه رسائل است، در ادامه همین مدخل، معرفی گردیده است.

أجمعين؛ أمّا بعد چنین گوید منصور بن عبد الرحمن بن محمد بن احمد الرازی الفارسی که روایت کنند که پیغمبر صلعم فرمود که لكل شیء زکوة و زکوة العلم نشره، معنی حدیث آنکه هر نعمتی از نعمتهای خدای عزّ و جلّ زکاتی دارد و زکوة علم نشر کردن و مستفیض گردانیدنست ... و چون حق تعالی ما را این علم ارزانی داشته بود، خواستم که نشر کنم این کتاب تصنیف کردم، تا تذکره باشد مر خلق را و بنای این بحر بر بیست و دو باب مرتبست این کتاب را /ایضاح نام کرده شد ...».

انجام: «... و چون این انواع که گفته شد مجموع را رعایت کنی در هر کاری که از تیر انداختن استوار باشی؛ تمام شد کتاب قوس نامه».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۹۸ق، تعداد برگ: ۵۲گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) ضخیم نخودی، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج زمینه طلایی منقش به گل و بوته در قطع ربعی.

گزارش نسخه: نسخه دارای یک سرلوح مذهب محرابی سبک دوره صفوی، با زمینه طلا و لاجورد منقش به گل و بوته الوان و نگاره‌های اسلیمی است و در جوف آن نام قوس‌نامه درج شده است، همچنانکه در انجام نسخه نیز به نام مذکور، آمده است. برگ‌ها مجدول به طلا و لاجورد و مرکب مشکی است. عناوین و نشانی‌ها شنگرف و طلایی است. آثار اندکی از رطوبت بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌شود. این نسخه در سال ۱۹۰۷ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۸۳)

«A-467»

عنوان: /ایضاح در تیراندازی = رساله در علم کمانداری = رساله در تیراندازی

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: نظامی‌گری

گزارش متن: رساله‌ای در دانش فنّ تیراندازی با کمان است که در بیست باب، نگارش یافته است و با/یضاح (نسخه شماره *A-343) که اندی پیش در همین فهرست از نظر گذشت، اگرچه در نام مشترک می‌باشند، اما متفاوتند. باید افزود ابوابِ عناوین این اثر تا باب شانزدهم طابقاً نعل بنعل، با نسخه دانشگاه تهران (نسخه شماره ۷۷۹۶)،^۱ منسوب به «طاهر ماوراءالنهری»، یکی است (جز اینکه نسخه ما یک «اندر» در آغاز همه ابواب دارد)، اما نسخه مورد گفتگو، چهار باب (ابواب هفدهم تا بیستم) بیشتر دارد؛ مضافاً بر آن آغاز^۲ و انجام آن متفاوت بوده است؛ به هر تقدیر بایستی متن این دو نسخه، بررسی و تطبیق شود. کلّ عناوین ابواب رساله چنین است:

- باب اول اندر فضایل تیرانداختن؛

- باب دوم اندر فضایل تیرو کمان؛

- باب سیوم اندر عدد اصول تیرانداختن؛

- باب چهارم اندر طریق تیرانداختن؛

- باب پنجم اندر قبضه گرفتن؛

- باب ششم اندر شست گرفتن؛

- باب هفتم اندر استادان؛

- باب هشتم اندر نظر کردن؛

۱. دانش پژوه، فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱۶، ص ۷۰۵.

۲. آغاز نسخه دانشگاه چنین است: «بسمله، حمدله ... اما بعد چنین گوید بنده ضعیف و کمینه نحیف طاهر ماوراءالنهری که علم تیراندازی منسوب است و فضایل و ثواب بی حساب دارد ... خواستم که این علم را نشر کنم این کتاب را تصنیف کردم ... بر شانزده باب ... و در هر بابی آنچه تیراندازان را بدان حاجت باشد شرح کرده آمد به عبارت مهذب بر طریق استاد جعفر ماوراءالنهری ... و این کتاب را/یضاح نام کردم ...».

- باب نهم اندر تفاوت نظر دانستن؛

- باب دهم اندر مسافت بستن؛

- باب یازدهم اندر کمان کشیدن؛

- باب دوازدهم اندر گشادن تیر؛

- باب سیزدهم اندر بیرون آمدن کمان؛

- باب چهاردهم اندر چگونگی کمان.

- باب پانزدهم اندر چگونگی زه؛

- باب شانزدهم اندر چگونگی تیر؛

- باب هفدهم اندر چگونگی انگشت؛

- باب هشدهم اندر عادت کردن؛

- باب نوزدهم اندر عیوب تیرانداز؛

- باب بیستم اندر شناختن عیوب تیر.

آغاز: «بسمله، الحمد لله ربّ العالمین و العاقبة للمتقین و لا عدوان علی الظالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین. این رساله ایست در علم کمانداری و هر چه حاجت افتد آموزنده را در انداختن تیر و گرفتن کمان ... این رساله مرتب است بر بیست باب و هر بابی آنچه تیراندازان را حاجت شرح داده شد بر طریق استاد و این موسومه گشت بـ/یضاح ... (۳ الف)؛ باب اول ... بدانکه اصل تیرانداختن کتاب خدای عزوجلّ است و سنت رسول ...».

انجام: « ... باب بیستم اندر شناختن عیوب تیر ... یکی کمان کشیدن سردست ... تا پهلوی سبابه و بر سوفار فوت کند چون تیر باز. پهلوی سبابه، تمت الكتاب بعون الملك الوهاب».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۷۱گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: میشن بدون لایی.

گزارش نسخه: برخی برگ‌های آسیب دیده ترمیم شده است. روی برگ نخست، بیتي از حافظ شیرازی به خط «شاه محمد ولد اماشیزاد (?)» آمده است:

در نمازم خم ابروی تو در یاد آمد حالتی رفت که محراب به فریاد آمد

نیز تملکی محو شده «... این مرحبا...»، همچنین بیتي از سحابِ مهابادی دیده می‌شود:

چون گذشتی از برم قبله من، مونس جان مهر بر لب زدم اما شدم از دل قربان

*

(۸۴)

«A-225»

عنوان: بحر الانساب^۱

پدیدآور (مؤلف): ابوحنف لوط بن یحیی ازدی خزاعی (د. ۱۵۷ق)

پدیدآور (مترجم): سید مرتضی علم الهدی داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام» (سده ۶ق)

موضوع: شرح زندگی امامان (ع)

گزارش متن: کتابی در شرح احوال امامان علیهم السلام و اولاد آن ستارگان هدایت است که به نظر می‌رسد برخی مطالب آن بعدها با اغراضی خاص، به آن افزوده شده یا تحریف شده باشد. در برخی مصادر آمده که اصل این کتاب به زبان عربی بود و ابوحنف آن را نگاشته بود؛ سپس

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۲۶، ص ۸۴.

نسخه‌ای از آن، به خط امام حسن عسکری علیه السلام مدّت‌ها در مسجد اقصی در فلسطین بوده تا آنکه سید ابوطاهر (شریف) بن جعفر بن عمران بن موسی بن محمدتقی آن را از مسجد اقصی به ولایت عجم آورده و سید مرتضی علم الهدی به فارسی برگردانده است. این کتاب حاوی نام یکایک امامان شیعه (اثنی عشری) و شرح زندگانی آنان و مصائبی که بر هر یک رفته و شرح حال اولاد و خویشان و علویانست. در آخر کتاب نیز در چند صفحه شرح علویان نواحی طبرستان ذکر گردیده است و به نظر این قسمت اخیر، بعدها به اصل کتاب الحاق شده باشد.

باید افزود این ترجمه فارسی، در برخی مصادر و نسخ منسوب به سید مرتضی علم الهدی (د. ۴۳۶ق) دانسته شده است که مطلقاً مبنایی علمی ندارد، لیکن انتساب آن به سید مرتضی رازی، صاحب تبصرة العوام محتمل است، مرحوم آقا بزرگ تهرانی نیز در الذریعه، بر این باور است ترجمه فارسی اثر از سید مرتضی رازی است و او در آثار خویش، کراراً از کتاب تاریخ اولاد الاطهار علیهم السلام نقل قول‌هایی کرده است. به هر تقدیر، در منابع از این اثر با عنوان بحر الانساب ساختگی یاد شده است و بدون تردید، این مسأله نیازمند بررسی بیشتری است که عجلتاً اکنون بیش از این، فرصت کافی در دست راقم نیست.

گفتنی است که این اثر بارها به چاپ رسیده است؛ نخستین آن چاپ سنگی سال ۱۲۶۸ق در بمبئی - هند است.

آغاز: «الحمد لخالق البرایا و الشکر لواهب العطایا و الصلوات والسلام ... ؛ امّا بعد مصتّف این کتاب ابو مخنف بن لوط بن یحیی خزاعی عبد الرحمة این کتاب به بحر الانساب ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۹۶گ.

*

(۸۵)

«B-712-3»^۱

عنوان: نسخه دیگری از *بجر الانساب* (۲)

آغاز: «الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على خير خلقه محمد و آله و اولاده و ائمة اثني عشرى عليهم السلام، قال النبي صلى الله عليه و آله و سلم كل حسب و نسب ينقطع إلا حسبي و نسبي، يعني بدانيد كه ... و اين نسخه را در مسجد اقصی يافتم بخط امام شريف بن جعفر... اين نسخه در اصل تازی بوده است شيخ الحفاظ او را لفظاً بلفظ فارسی کرده است...».

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۰ گ (۱۹۷ ب - ۲۰۶ الف).

گزارش نسخه: برگ‌ها مجدول به شنگرف و لاجورد و عناوین نسخه به شنگرف است.

*

(۸۶)

«C-648»

عنوان: *بجر الخواص*

پدیدآور (مؤلف): نعمت الله بن مغیث‌الدین محمد حکیم، کرمانی متخلص به «حکیمی» (د. پس از ۸۶۸ ق)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: کتابی در علم پزشکی است که در یک مقدمه، سه مقاله و یک خاتمه، به نام سلطان غیاث‌الدین، در سال ۸۶۸ ق، نگارش یافته است.

نوع خط: نستعلیق هندی، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ:

۱. در برگ ضمیمه این نسخه، نام اثر به زبان روسی، با عنوان *مختصر در انساب* ثبت شده است.

۱۶۰گ.

گزارش نسخه: عناوین نسخه سنگرف است.

*

(۸۷)

«B-949»

عنوان: بحر/المعانی

پدیدآور (مؤلف): محمد بن نصیرالدین / ناصرالدین جعفر، مکی / ملکی حسینی (سده ۸ق)

موضوع: تصوّف

گزارش متن: مجموعه‌ای مشتمل بر ۳۶ نامه صوفیانه است که مؤلف آن‌ها را برای برادرش ملک محمود عرف شجن نوشته است. این کتاب در سال ۱۸۸۹م در مراد آباد هند به صورت سنگی به چاپ رسیده است.^۱

آغاز: «بسمله، آن خدایی که انگبین شیرین نوش راز فواره نیش زنبور به قدرت خویش چکاند و آن سبحان که نبات در قطره عطار از شاخ نومیدی رساند و آن ملکی که اشک دیده بر ابر که تو او را باران خوانی در ...».

انجام: «... هر که را طبیعت در علم و اسرار رغبت افتد و به خواندن بحر/المعانی مشرف شود امید چنان است که مؤلف بحر/المعانی را به دعاء خیر یاد کرده به فاتحه الکتاب مستفید گرداند تمّت».

نوع خط: نستعلیق هندی، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: صفر ۱۲۳۶ق، تعداد برگ: ۲۲۰گ.

*

۱. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۱، ص ۶۹۴.

(۸۸)

«C-1426-1»

عنوان: نسخه دیگری از *بجر المعانی* (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-949».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: شیخ راجو مخدوم جعفری (برای شاه مراد کشمیری)، تاریخ کتابت:

روز پنجشنبه سوم شوال ۱۰۷۵ ق، تعداد برگ: ۱۳۹ گ (۱ ب - ۱۳۹ الف).

گزارش نسخه: برگ‌ها مجدول به شنگرف و زر و یک مهر با تاریخ ۱۱۶۴ ق دیده می‌شود.

عناوین متن به شنگرف است.

*

(۸۹)

«C-1450»

عنوان: *بجر المَوَاج و السراج الوهّاج*

پدیدآور (مؤلف): قاضی شهاب‌الدین احمد بن شمس‌الدین عمر، زاولی دولت آبادی مشهور به

«فاضل هندی» (د. ۸۴۹ ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیر نسبتاً مفصّلی به روش اهل سنت است که مؤلف عنایت ویژه‌ای به

جنبه‌های ادبی و قرائت داشته و دنباله هر آیه، با عناوین «قوله جلّ جلاله، قوله عزّ اسمه، قوله عزّ

و جلّ» مطالبی درباره اعراب و لغات آیات گفته، سپس با عنوان «معنی اینست» آیه را ترجمه و

تفسیر می‌نماید و در ادامه با عناوینی مانند «در خبر است، سؤال، جواب، جواب دیگر» به برخی

سؤالات مربوط به آیه، پاسخ می‌دهد. باید افزود که مؤلف در آغاز، سه جزو آخر قرآن را تفسیر

نموده است و چون در اکناف تألیف، مشهور شد، به درخواست شمس‌الدین ابوالمظفر ابراهیم شاه شرفی (حک. ۸۰۴-۸۴۴ق)، از اول قرآن شروع به تفسیر نمود. باید افزود که جلد اول این تفسیر (سوره‌های اول تا چهارم) در سال ۱۲۹۷ق/۱۸۸۰م در لکهنو - هند، در قطع بزرگ، به چاپ رسیده است.^۱

گفتنی است، تشابه اسمی مؤلف (فاضل هندی) با صاحب کشف اللثام، یعنی بهاء‌الدین محمد بن تاج‌الدین حسن اصفهانی (د. ۱۱۳۷ق)، زمینه اشتباهاتی را نزد برخی کتابشناسان و تراجم نویسان، فراهم آورده است^۲ و این اثر را به فاضل هندی (شیعی) نسبت داده‌اند!

آغاز: افتاده «... و توحید موجب انفراد در اولو‌هیت؛ سؤال و ﴿ایاک نستعین﴾ عطف بر ﴿ایاک نعبد﴾ است؛ (ب) ﴿صراط الذین أنعمت علیهم﴾، بدل است از ﴿الصراط المستقیم﴾ آی اهدنا صراط الذین أنعمت علیهم، معنی اینست، ثابت دار ما را بر ره کسانی انعام و احسان کرده بریشان از بیغمبران و صدیقات و شهیدان و صالحان جناحه در محلی دیگر گفته «...».

انجام: «... (۷۶۶ الف) ﴿فمن كان يرجوا لقاء ربّه فليعمل عملاً صالحاً﴾ ... (۷۶۶ ب) بدانکه ختم سوره بجمل مذکوره و کلمات مسطوره و منتهاء مستحسن است ... سخن بدان تمام کردند ... چنین بود مستحسن باشد و الله أعلم بمراداته لایبلغ أحد إلى تمام إرادته لا إله إلا هو ربّی توکلی علیه و هو حسبی».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۷۶۶، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: ساغری مشکی فرسوده، عطف تیماج فرسوده در قطع وزیری بزرگ.

گزارش نسخه: افتادگی از آغاز چند برگ بیشتر نیست، مهر شلجمی «این نسخه ... فصل ...

۱. همان، ج ۱، ص ۱۳۸۷.

۲. رک. استوری، سی. نگارش‌های فارسی (ج ۱/۱)؛ حائری، عبدالحسین، فهرست مجلس (ج ۳، صص ۴-۵)، عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم، طبقات مفسران شیعه (ج ۳، ص ۴۰۸)، صدرحاج سید جواد، احمد (زیرنظر) دایرة المعارف تشیع (ج ۴، ص ۴۱).

مستعان ... وقف کتابخانه عبدالعزیزخان» که بایستی عبدالعزیزخان (حک . ۹۴۷-۹۵۷ق) از پادشاهان سلسله منغیته ازبکستان امروزی بوده باشد؛ نیز یک مهر مدور «وقف صادق... والله علم. سنة ۱۰۱۸» که در بیشتر برگ‌های نسخه تکرار شده است. عبارات این نسخه با عبارت «صح» در هامش تصحیح گردیده است. برخی اوراق نسخه پراکنده و تعدادی نیز آفت دیده است که به صورت غیر فنی وصالی گردیده‌اند؛ برگ آغاز نونویس است. این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۹۰)

«C-1802-2»

عنوان: نسخه دیگری از بحر المواجه و السراج الوهاج (۲)

آغاز: «(۲۰۱ب) سورة الضحی و هی إحدى عشر آیت، ﴿بسم الله الرحمن الرحیم﴾، خبر است از رسول صلی الله علیه و سلم که او گفت هر که سوره و الضحی بخواند او را بود بعدد هر سایی و یتیمی ده نیکی قوله جل جلاله ﴿و الضحی﴾ سوکند بروشنای روز قوله تعالی ﴿واللیل إذا سجد﴾ و سوکند به شب چون تار استند ...».

انجام: «... (۲۴۱ الف) سورة الناس ستة آیات ﴿بسم الله الرحمن الرحیم قل أعوذ﴾ بکو پناه میکیرم ﴿رب الناس﴾ به پروردکار آدمیان ملک الناس پادشان آدمیان ... ﴿من الجنة و الناس﴾ از جنیان و آدمیان یعنی شیاطین الانس و الجن و در لباب آورده که در این سوره بنج جا لفظ ناس واقع شده است ... (۲۴۲ب) مؤید این قول است انکه در معوذه ثانیه که و بیان منتظری از آن در جواهر التفسیر سمت تحریر یافته است و الله قدیر علیم ... فله الحمد فی الآخرة و الأولى و الصلوة و السلام علی حبیبه محمد مصطفی و علی آله مفاتح أسرار العلی ... و بمدد روحانیت حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و سلم تفسیر مواهب علیه برنام خجسته فرجام امیر کبیر عالم گیر ... علی شیر ... تاریخ تفسیر مولانا حسین واعظ رحمت الله علیه ...

انجام سخن به این الفال نوشت

تا خامه که این نامه اقبال نوشت

فی الحال دویم ز شهر شوال نوشت

گفتم مه سال روز تاریخ نویس

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب».

نوع خط: نستعلیق تحریری، **کاتب:** ملا حاجی محمد بن ملا محمدزاهد اعلم بن ملا میر محمد اعلم اندخودی، **تاریخ کتابت:** ۱۲۴۷ ق، **تعداد برگ:** ۴۱ گ (۲۰۱ ب - ۲۴۲ ب)؛ **نوع کاغذ:** شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی، **نوع جلد:** جلد تیماج زیتونی تیره، مجدول ضربی.

گزارش نسخه: این نسخه شامل تفسیر سوره ضحی تا پایان قرآن کریم می‌باشد. باید افزود طبق یادداشت کاتب در انجام نسخه: «ما کتبه فی سورة و الضحی إلى سورة الفلق من تفسیر بحر المواجه لأنه لم أجد نسخه الأصل [من] تفسیر زاهدی». از آنجایی که متن، فاقد ترجمه بسم الله است، در هامش برگ‌ها، ترجمه بسم الله اوایل سوره‌ها به نقل از تفسیر موهب علیه مولی حسین کاشفی، متناسب با محتوا و مضامین سوره‌ها به صورت متنوع نقل گردیده است و این تنوع ادبی در ترجمه بسم الله‌های سور، لطافت خاصی به این اثر بخشیده است؛ برای نمونه در ابتدای سوره الضحی چنین آمده است: «بنام آن خدای که بدرستی و راستی محمد سوکند یاد کرد، مهربان که انجهان و اینجهان بیافرید، بخشاینده که خشنودی خود اندرین امت بجست» یا در ابتدای سوره انشراح نیز این چنین آمده است: «بسم الله به نام آن خدای که دل محمد را کشاده کرد، الرحمان مهربان که پشت ویرا سبکبار کردانید، الرحیم بخشاینده که پس هر دشواری آسانی آورد». برگ‌ها به جهت روغنی نمودن قسمت متن، شبیه متن و حاشیه شده است، به این شکل که متن تیره‌تر به نظر می‌رسد. نسخه دارای تعلیقات و حواشی بیشتر از تفسیر موهب ملا حسین کاشفی و نیز معارج النبوة و جز اینها و نیز با نشان «منه ره» که از مؤلف می‌باشد. عناوین قرمز است، در انجام یک حدیث از پیامبر صلوات الله علیه و آله درباره اذان، مبنی بر شنیدن نام رسول الله صلوات الله علیه و آله و ادای احترام با وضع انگشت ابهام بر چشمان و پاداش آن در قیامت، نیز چند رباعی

به فارسی، با مطلع:

چشمیکه جمال مصطفی را ببند شک نیست که عالم صفا را ببند

در انجام، در پشت جلد، تَمَلَّک «ملا عبدالرحیم» همراه دو بیت شعر فارسی آمده است. گفتنی است که این نسخه سال ۱۹۳۰ توسط پاسچیکا به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۹۱)

«D-332-1»

عنوان: نسخه دیگری از *بحر المواجه و السراج الوهاج* (۳)

آغاز: افتاده «... اعتقاد نصاری است که عیسی را که میگفتند و آن الله بر حالت دلالت می‌کند وجود او مسبوق بعدم است و آن منافی اولویت بود. معنی اینست و با مردمان سخن گوید...» *«قَالَتْ رَبِّ أَتَمَيِّتُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يُمَسِّنِي بَشَرٌ»* جمله مستأنفه است در جواب *«مَاذَا قَالَتْ مَرِيَمُ، اسْتَفْهَامٌ لِلَّهِ»* تعجب است *«وَلَمْ يُمَسِّنِي بَشَرٌ»* حال است معنی اینست مردم گفت مرا فرزند از کجا باشد و ولد چگونه شود و حال اینست که بن هیچ بشری نرسیده و هیچ شوهری روی من ندیده *«قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ...»*.

انجام: «... هو الذي أنزل من السماء ماء لکم منه شراب و منه شجر فيه تسیمون ... در مقام ذکر نباتات ... مقام موجب فصل آمده جنانج در *«إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ...»* افتاده.

نوع خط: نسخ مایل به تعلیق، تاریخ کتابت: سده ۹ یا ۱۰ ق، تعداد برگ: ۹۶ گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: بدون جلد پیچیده شده در لفاف کاغذی و مقوّا در قطع سلطانی.

گزارش نسخه: این نسخه از تفسیر آیه ۴۷ سوره آل عمران تا آیه ده سوره النحل را داراست.

برگ‌ها مجدول به شنگرف و لاجورد و کمندکشی به شنگرف و لاجورد است. سوره‌ها، دارای نشان‌های شمس مدور با زمینه لاجورد، زنگار و شنگرف که درون آن حرف «ع» نوشته شده است؛ البته در برخی جاها این شمس‌ها بریده شده‌اند؛ مهرِ مستطیل «وقف ... قل ... کلیات ... سیحان ... ۹۷۷ (یا) ۱۷۷۰ ...» در اکثر برگ‌ها دیده می‌شود. نسخه افتادگی‌هایی در میانه نسخه دارد. به انضمام این نسخه، پакتی حاوی چند رساله پراکنده ولی مستقل است که در جای جای این فهرست، به نحو الفبایی، به آنها اشاره گردیده است.

*

(۹۲)

«C-1838»

عنوان: بدایع الانشاء^۱ = انشاء یوسفی

پدیدآور (مؤلف): یوسف بن محمد بن یوسف طبیب هروی یوسفی (د. حدود ۹۵۰ق)

موضوع: منشآت و مکاتبات

گزارش متن: مکاتبات و منشآت گوناگون و متنوعی است به سلاطین علما و افراد عادی که مؤلف آن‌ها را در این اثر، به نام فرزندش رفیع‌الدین حسین^۲ ترتیب داده و به سال ۹۲۲ (یا) ۹۴۰ق از تدوین و تألیف آن فراغت یافته است.

آغاز: «بسمله، زینت عنوان هر نامه نامی و زیور دیباچه هر صحیفه کرامی حمد مبدعی است که منشی حکمت بالغه و کاتب قدرت کامله اش بقلم ابداع و خاتمه اختراع جراید عواید انسان را بارقام اکرام و علم الانسان ما لم یعلم مرقوم گردانید ... اما بعد چنین گوید بنده فقیر و کمینه حقیر ... که این رساله ایست مسمی به بدایع الانشاء مشتمل بر محاورات خطابی و جوابی که جهت

۱. الطهرانی، الدرریمه، ج ۲، ص ۶۳.

۲. در برخی مصادر آمده که نگارش این اثر، به درخواست فردی با نام «میرزا ابوتراب» بوده است.

فرزند عزیز قرة العین رفیع‌الدین حسین، طال عمره و سایر طالبان در حین عبارت و قید کتابت می‌آید ... مقدمه باید دانست که فن انشا منقسم می‌شود بدو قسم، یکی توقیعات که مضامین آن منظوی بر امثله و احکام سلاطین و حکام است و محاورات که ترکیب آن مواد صور مکاتبات و مفاوضات است. محاورات منقسم می‌شود بر سه قسم از برای آنستکه خالی از آن نیست که رتبه مکتوب الیه از رتبه کاتب بلندتر است یا فروتر یا مساویست؛ اگر بلندتر است مرافعات کوبند و اگر فروتر است رقعات و اگر مساویست مراسلات، و هریکی از این اقسام ثلثه منقسم می‌شود بخطابی و جوابی ...».

انجام: «... در شکایت از حبس... و دلی جون آبگینه شکسته میگویم

نی زبختم روی یاری نی زیاد امید لطف آه من چون میزیم

«... افتاده.

نوع خط: نستعلیق، **کاتب:** نامعلوم، **تاریخ کتابت:** سده ۱۰ یا ۱۱ق، **تعداد برگ:** ۱۰۱گ، **نوع کاغذ:** شرقی (سمرقندی) نخودی، **نوع جلد:** تیماج قهوه‌ای تیره با ترنج ضربی زمینه گل و بوته، با لبه برگردان (طبله) با شمشه ضربی زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده.

گزارش نسخه: پنج برگ نخست نسخه فرسوده و نیازمند ترمیم است؛ باقی برگ‌ها نیز آفت و آسیب دیده است که البته برخی از آنها به صورتی غیر فنی، وصالی و ترمیم گردیده است. بر پشت لبه برگردان جلد، یادداشتی مختصر مربوط ۹ رجب المرجب سال ۱۱۳۶ق و ذکر نامی از سلطان حسین صفوی، گویا مربوط به ایام حمله محمود افغان به دارالسلطنه اصفهان باشد. در برگ نخست وقفنامه نسخه از «ملا محمد» آمده است. بر پشت لث جلد سمت چپ نسخه، نیم برگی از برگ آغازین مثنوی جوهر الاسلام سروده محمود عارفی هروی (د. ۸۵۰ یا ۸۵۳ق) است. طرداً للباب، باید افزود که عارفی در هرات ولادت یافت؛ وی از شاعران مشهور عهد شاهرخ تیموری

و از ستاینندگان خاص وزیر او، خواجه پیر احمد بن اسحاق، بود؛ او به سبک سلمان ساوجی شعر می‌سرود و مهارتی خاص در سخنوری داشت و سلمان ثانی شهرت داشت. عارفی در طریقه‌ی حنفی متعصب بود و در هرات درگذشت و همان‌جا به خاک سپرده شد. آثار، دیوان، غزلیات و مثنویاتی از وی به یادگار مانده که مثنوی *حال‌نامه* (یا) *مثنوی گوی و چوگان* (مهمترین اثر وی)، مثنوی ده‌نامه و نیز مثنوی *جواهر الاسلام* (نسخه مورد گفتگو) از جمله آن‌هاست. مصرع اول تمامی ابیات این مثنوی ناقص (*جواهر الاسلام*) افتاده و مصرع دوم بیت نخست چنین است: «حیّ و قیوم و رازقست». در ذیل همان نیم برگ، بیتی از اشعار جامی: «الهی غنچه امید بگشای ...» آمده است که آن سرآغاز منظومه یوسف و زلیخای اوست.

*

(۹۳)

«B-2239»

عنوان: نسخه دیگری از *بدایع الانشاء* (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-1838».

انجام: «... حصول مطالب فلان ارادت افراخته باد، ابواب حضور جناب فلان مفتوح باد بشرف مطالعه محبت شعاری ملاحظه فرمایند، تمّت هذه الکتاب مسمّی انشاء یوسفی».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: محمدشامل بن نورمحمد بن سعدالله (دست برده شده)، تاریخ کتابت: ۱۰۷۵ق (دست برده شده)، تعداد برگ: ۱۳۴گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ ضربی، مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، با عطف تیماج زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه دارای یک سرلوح ساده به سبک ترکی، با زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، برگ‌ها مجدول به لاجورد و شنگرف است؛ در برگ‌های نخست توضیح برخی

واژه‌ها در ذیل کلمات، میان سطور آمده است. در برگ نخست برافزوده‌هایی حاوی برخی فوائد ادبی و جز آن نوشته شده است. برخی برگ‌های میانی دارای حاشیه‌نویسی است. پایین برگ‌ها رطوبت دیده و فرسوده شده است. در برگی به ضمیمه حاوی نامه‌ای از ملا نظام‌الدین قاری به ملا نجم‌الدین کتابفروش در باره شراکت در تجارتی، در پشت آن مکتوبی درباره عهد و پیمان مذکور آمده است. رقم کاتب اصلی بریده شده و نام کاتب نوشته شده نونویس‌تر است و در تاریخ کتابت نیز دست برده شده است. در برگ انجام، ثنا و مدحی درباره شیخ عبدالقادر گیلانی در قالب دعا و ثنا آمده است که در برخی جاها حالتی منظوم دارد:

الهی بحرمت سلطان الملة و المصطفی الهی بحرمت خواجه و دلیل

برآن برهان‌الدین مخدوم شیخ عبدالقادر جیلانی هدایت‌متوکل ولایت ممدوح شیخ عبدالقادر جیلانی

در پشت آن، ابیاتی به فارسی با رقم «یارمحمد» با این مطلع آمده است:

چگویم ز شوق تو ای یار جانی ز شوق همه ربن رونی بهانی (?)

این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۹۴)

«B-339-2»

عنوان: نسخه دیگری از *بدایع الانشاء* (۳)

آغاز: «مانند نسخه C-1838».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۳ گ (۶۲ ب)

- ۷۴ ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخش اندکی از کتاب می‌باشد.

*

(۹۵)

«B-2304-1»

عنوان: *بدايع التاريخ*

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: تاریخ

گزارش متن: در این اثر ابتدا تاریخ پیش از اسلام، از ابتدای دولت کیومرث تا انتهای دولت خسرو پرویز و یزدجرد ساسانی (۲ب - ۲۷ الف) به مانند یک مقدمه بلند آمده است و سپس به تفصیل با این عناوین به اصل مباحث کتاب پرداخته شده است. ذکر اسامی اقوام ترک و شعبه اوغوز و تاریخ از ابتدای حمله مغول تا تیمور و اولاد حاکم وی تا سال ۷۹۳ق و تعداد اولاد تیمور ... (۲۹ الف - ۸۰ب)؛ داستان ذوالقرنین و یأجوج و مأجوج و داستان خرابی بیت المقدس (۸۰ب - ۸۶ب)؛ درباب شام کنونی و حالات و مقامات او به نقل از بخشی کشمیری (۸۶ب - ۹۱ الف)؛ در بیان هفت اقلیم بلاد و بجزها ... (۹۱ الف - ۹۴ب)؛ در ذکر بعضی شعرای ایران و برخی ابیات آنها؛ مشتمل بر شرح احوال اسدی طوسی، فردوسی طوسی، ناصر خسرو، حکیم ازرقی، افضل‌الدین خاقانی، اوحدالدین انوری، رشیدالدین وطواط، سنایی غزنوی، ظهیرالدین فاریابی، نظامی گنجوی، پوربهاء جامی، فریدالدین عطار، جلال‌الدین رومی، سعدی شیرازی، خسرو دهلی، حسن دهلوی، خواجوی کرمانی، سلمان ساوجی، ابن یمین، خواجه حافظ شیرازی، شاه قاسم انوار، خواجه عصمت الله بخاری، شرف‌الدین یزدی، شیخ آذری، ابواسحاق حلاج شیرازی و رودکی (۹۴ب - ۱۴۶ب)؛ بیان نسبت حضرت موسی علیه السلام و قضایای بنی اسرائیل (۱۴۶ب - ۱۶۷ب)؛ ذکر قتیبہ بن مسلم الباهلی و کشته شدن او به نقل از تاریخ حافظ

ابرو (۱۶۹ الف - ۱۷۴ ب)؛ فرستادن سعد بن ابی وقاص بر ولایت مدائن و خراسان (۱۷۴ ب - ۱۷۵ ب) [البته اینجا اوراقی از نسخه افتاده است]؛ داستان حضرت موسی و عیسی علیهما السلام (۱۷۶ الف - ۱۸۱ الف)؛ اسناد سوره فاتحه (۱۸۱ الف - ۱۸۱ ب)؛ در بیان حرص و طمع و قناعت (۱۸۲ الف - ۱۸۳ الف)؛ [بین برگ‌های ۱۸۴ ب - ۲۵۷ الف یک رساله با عنوان منتخب عجایب المخلوقات که به نظر می‌رسد خارج از متن مذکور باشد [در جای خود، به صورت مستقل معرفی کردیم]؛ قصه اصحاب کهف [چند برگی هم از آغاز آن افتاده است] [۲۵۸ الف - ۲۶۱ الف]؛ گفتار در بیان هفتاد و دو مذهب ... [مذهب شیعه (۲۶۷ ب - ۲۶۹ الف) که: به امامت و خلافت امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه قایلند دون اصحاب کرام رضی الله عنهم و امام را از صغیر و کبایر معصوم اعتقاد میدانند و در اصل سه فرقه بزرگند امامیه و زیدیه و غلاة و مجموع اشان بیست و چهار فرقه می‌شود و اما امامیه زیاده گروهند اول کیسانیان ...] [۲۶۱ الف - ۲۷۱ ب]؛ ذکر جمیل ظهیرالدین محمدبایر شاه بن میرزا عمر شیخ ... (۲۷۲ ب - ۲۷۸ ب)؛ [بین برگ‌های ۲۸۰ الف - ۳۳۵ الف، سه رساله که قاعدتاً بایستی خارج از متن مذکور بوده باشد: رساله نخست در ترجمه فارسی قرعه مأمونیه = فال نامه منسوب به امام علی بن موسی الرضا علیه السلام از علی بن محمد بن القاضی البشری (۲۸۰ الف - ۲۸۹ ب) و رساله دوم طالع نامه (۲۹۰ ب - ۳۰۰ ب) و رساله سوم منتخب نظام التواریخ (۳۰۲ ب - ۳۳۵ الف) آمده است که در محلّ خویش به تفصیل یاد کرده‌ایم، با این احتمال ضعیف اینکه ممکن است، همه این رسائل، بخشی از کتاب مذکور نیز بوده باشند] و ذکر جمیل محمد شیبانی خان بن بُداغ سلطان بن ابوالخیر خان ... تا ذکر جمیل عوض غازی سلطان بن سلطان غازی (۳۳۷ الف - ۳۵۲ الف). باید افزود، با توجّه به شواهد و قرائن درون متنی و بیرونی، این اثر تاریخی، بایستی تألیفی از دوره سلطنت عبدالعزیز خان بن عبیدالله خان شیبانی (حک. ۹۴۷-۹۵۷ ق) بوده باشد.

آغاز: افتاده «... اجل نجار زار اینچنین ملک اسکندر سر دخمه ره استوار کرد مدت سه ماه آنجا بود بعد از آن راهی شد ... (۲ ب) پوشیده مباد که در اوایل که منصب صدارت عبدالعزیز خان

بن عبيدالله تعلق ... جنين گویند که در ایام ملوک عجم خصوصاً پادشاه عادل نوشیروان ...».

انجام: «... ذکر جمیل عوض غازی سلطان بن سلطان غازی ... ذکر جمیل ابوالخیرخان ... امیدست که جواهر خوب از لجه طبع لطیفش ظاهر گردد و الله اعلم بالصواب».

نوع خط: نستعلیق ترکی تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۴ق (به قرینه برگ ۱۸۲ب)؛ تعداد برگ ۲۹۸گ (۲ب - ۲۷۸ب) و (۳۳۷الف - ۳۵۲الف)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه‌ای (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه‌های بازوبندی، کار محمد حکیم صحاف، عطف تیماج قهوه‌ای.

گزارش نسخه: روی برگ نخست داستان مختصر مرد نابینا و مسافر، در پشت برگ نخست یک صلواتیه عربی منظوم با این مطلع دیده می‌شود:

اللهم صلّ علی محمد و علی آل محمد سید المتقین اللهم صلّ علی محمد و علی آل محمد المشفقین

باید افزود که این نسخه در سال ۱۹۱۹ به این انستیتو انتقال یافته است. همانگونه که اشاره گردید، این مجموعه مشتمل بر رسائلی چند است که در محلّ خویش معرفّی کردیم، امّا عناوین آنها، فهرستوار، چنین‌اند: منتخب عجایب المخلوقات (۱۸۴ب - ۲۵۷الف)؛ ترجمه قرعه مأمونیّه = فال نامه منسوب به امام علی بن موسی الرضا علیه السلام (۲۸۰الف - ۲۸۹ب) و طالع نامه (۲۹۰ب - ۳۰۰ب).

*

(۹۶)

«B-997»

عنوان: بساتین الانس

پدیدآور (مؤلف و ناظم): محمد صدرعلا احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی،

مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان» (د. پس از ۷۲۶ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: مجموعه‌ای از اساطیر و داستان مانند کلیله و دمنه و مرزبان نامه به منظور بیان مسائل سیاست و کشورداری است که در ضمن آن ابیات و اشعار عربی و فارسی خود تاج عبدوسی، نیز با عناوین: «للمؤلف، مؤلف کوید» آورده شده است؛ گفتنی است که مؤلف این اثر را در ۲۶ سالگی، به سال ۷۲۶ق، به نام شمس الخلافه محمد شاه بن تغلق شاه فرمانروای دهلی (حک. ۷۲۵-۷۵۲) در هندوستان، تألیف نموده است و در ضمن مطالب به تاریخ سلطان سعید شهید غازی ابوالمظفر غیاث‌الدین تغلق شاه (حک. ۷۲۰-۷۲۵ق) نیز اشارتی گردیده است.

آغاز: «بسمله، صد هزار زواهر جواهر حمد و سپاس و غرر درر ثناء بی‌قیاس نثار حضرت با جلالت آفریدگاری ... (۲ب) و تُحَف تَحِیَات و طُرَف صَلَوَات بر آن مهتر سپهر نبوت ... محمد مصطفی علیه من الصلوات ازکاهها و من التَحِیَات أُنْمَاهَا ... (۴ الف) و بر صحابه کرام او باد ... أصحابی کالنجوم بأیهم اقتدیتم اهتدیتم و علی آله البررة الکرام ...، فصل، حمد و ثناء مجدد مر خدایی را که ممالک هفت کشور و اقالیم بحر و بر از برتو انوار آفتاب عدل کامل ملک آرای ... مالک ممالک عرب و عجم خورشید ظلّ الله فی الأرضین ... سکندر الزمان ... ابوالمجاهد شمس الخلافه محمدشاه بن تغلق شاه السطان بن السطان و هو الذی ... (۵ الف)، أدام الله أيام سلطنته ... (۹ب) فصل، جنین میگوید مهد این عالی اساس که چون مجلس اعلی خداوند عالم جهانکشای اعظم غیاث الدنیا والدین ابوالمظفر تغلق شاه السطان ...».

انجام: «مؤلف کوید،

عاشق بسی عمر ما بحبوب رسید

از معدل جان کوهر مطلوب رسید

هم یوسف گم گشته به یعقوب رسید

هم خسرو دلداده به شیرین بیوست

تَمَّتَ الْكِتَابُ بِعَوْنِ الْمَلِكِ الْوَهَّابِ».

نوع خط: نستعلیق، **کاتب:** قوام بن محمد مازندرانی، **تاریخ کتابت:** ۲۷ ذی القعدة سال ۸۳۶ق، **محل کتابت:** دارالسلطنه هرات، **تعداد برگ:** ۲۱۱گ، **نوع کاغذ:** شرقی (سمرقندی) نخودی، **نوع جلد:** تیماج، برون زرشکی با ترنج ضربی زمینه لاک‌ی کرم با نقش گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، و درون قهوه‌ای، همراه قاب مشمعی (گالینگور) با روکش کاغذی آبی ابلق در قطع ربعی. **گزارش نسخه:** نسخه دارای یک سرلوح، به سبک تیموری با زمینه لاجورد و طلا و با نقوش گل و بوته الوان و نگاره‌های اسلیمی است، در بخش کتیبه بازوبندی سرلوح عبارت «کتاب بساتین الأئس» با سفیدآب به خط نستعلیق خوش، بر روی زمینه طلایی نوشته شده است. دو برگ نخست اثر، مجدول به طلا، لاجورد و مرکب مشک‌ی و عناوین و نشانی‌ها نیز به سنگ‌گرف نگارش یافته است. در آغاز نسخه، برافزودگی‌هایی شامل ابیاتی به فارسی با این مطلع دیده می‌شود:

از نوای مطرب امشب خاطر م‌دلگیر شد ای خوش اوقاتی که صرف ناله زنجیر شد

در همان برگ، تملکی از «محمدصادق بن ابراهیم الحریری الحرفوشی» و نیز تملکی از «محمود» و چند یادداشت دیگر آمده است؛ از جمله اینکه کسی آن را خوانده و عنوان‌های مطالب را در هامش نوشته است. برگ‌های نسخه پراکنده و نیازمند صحافی و ترمیم است، برخی برگ‌ها نیز آسیب دیده است که البته تعدادی از آنها به صورت غیرفنی ترمیم گردیده‌اند. بر پشت برگ انجام نسخه، نام «محمدشفیع» با تاریخ سلخ رجب المرجب ۱۱۵۴ نوشته شده است که گویا یادداشت تملک نسخه باشد. گفتنی است که این نسخه در سال ۱۹۳۵ به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۹۷)

«A-33»

عنوان: بوستان سعدی

پدیدآور (ناظم): ابو عبدالله مصلح‌الدین بن عبدالله، سعدی شیرازی (د. ۶۹۱ق)

موضوع: ادبیات و اخلاق

گزارش متن: حکایات ادبی و اخلاقی منظوم آمیخته به مواعظ عرفانی است که حکیم سخن، شیخ اجل، سعدی شیرازی آنها را در قالب مثنوی و در بحرِ تقارب، در حدود ۴۰۲۳ بیت، به سال ۶۵۵ق، در ده باب (عدل و تدبیر و انصاف، احسان و شکر نعمت، عشق و دلباختگی و مستی و شور، تواضع و فروتنی، رضا و توکل، قناعت، تربیت، شکر بر عافیت، توبه و مناجات)، سروده است. شاعر در آغاز، اتابک ابوبکر بن سعد زنگی و اتابک محمد بن ابوبکر زنگی، از اتابکان شیراز را ستایش می‌کند. باید افزود که این اثر فاخر ادبی، به شکل‌های گوناگون و متنوعی، در ضمن کلیات سعدی یا مستقل، به چاپ رسیده است که از آن جمله‌اند: چاپ سنگی تهران، ۱۳۲۸ق، چاپ سربی، تهران ۱۳۱۶ش با تصحیح فروغی و چاپ سربی، تهران، ۱۳۱۷ش، با تصحیح مرحوم محیط طباطبایی.

آغاز: «بنام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰-۱۱ق، تعداد برگ: ۱۴۸گ.

*

(۹۸)

«A-475»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۶۲ق، تعداد برگ: ۱۴۲گ.

*

(۹۹)

«A-476»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: روز سه شنبه ۲۱ شعبان ۸۸۸ق، تعداد برگ: ۱۴۳گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس و کهنی در قطع بغلی است، عناوین به صورت شنگرف نوشته شده است. برخی برگ‌های آن نونویس شده است.

*

(۱۰۰)

«A-477»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۴)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۱۱۷گ.

*

(۱۰۱)

«A-1163»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۵)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۴۴ق، تعداد برگ: ۱۲۵گ.

*

(۱۰۲)

«B-158»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۶)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۱۳۶گ.

*

(۱۰۳)

«B-159»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۷)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۸۵گ.

*

(۱۰۴)

«B-160»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۸)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۴۲ق، تعداد برگ: ۱۵۴گ.

*

(۱۰۵)

«B-1159»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۹)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۴۲ق، تعداد برگ: ۱۸۵گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه دارای یک سرلوح طلائی است.

*

(۱۰۶)

«B-1209»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۱۰)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: محمدعلی بن محمداسماعیل، تاریخ کتابت: ۱۲۳۶ق، محل کتابت: مسجد ایلچی، محله احمدآباد - اصفهان، تعداد برگ: ۱۷۹گ، نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه دارای یک سرلوح طلائی است.

*

(۱۰۷)

«B-2331»

عنوان: نسخه دیگری از *بوستان سعدی* (۱۱)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۷۹۰م/۱۲۰۵ق، تعداد برگ: ۱۲۱گ.

*

(۱۰۸)

«B-2717»

عنوان: نسخه دیگری از *بوستان سعدی* (۱۲)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۸۲ق، محل کتابت: قازان، تعداد برگ: ۱۲۸گ.

*

(۱۰۹)

«B-2877»

عنوان: نسخه دیگری از *بوستان سعدی* (۱۳)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۱۵۷گ.

*

(۱۱۰)

«B-2948»

عنوان: نسخه دیگری از *بوستان سعدی* (۱۴)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۱۴۹گ.

*

(۱۱۱)

«B-3160»

عنوان: نسخه دیگری از *بوستان سعدی* (۱۵)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۱۳۰گ.

*

(۱۱۲)

«B-3262»

عنوان: نسخه دیگری از *بوستان سعدی* (۱۶)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۱۴۲گ.

گزارش نسخه: سه برگ نخستین نسخه فرسوده شده است.

*

(۱۱۳)

«B-3384»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۱۷)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۴۲-۱۲۴۳ق، تعداد برگ: ۱۱۴گ.

*

(۱۱۴)

«B-4229»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۱۸)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۱۳۵گ.

*

(۱۱۵)

«B-4420»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۱۹)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۶۷ق، تعداد برگ: ۱۳۲گ.

گزارش نسخه: هفت برگ نخستین نسخه فرسوده شده است.

*

(۱۱۶)

«C-82»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۰)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۱۴۴گ.

*

(۱۱۷)

«C-83»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۱)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۳۱ق، تعداد برگ: ۱۴۹گ.

*

(۱۱۸)

«C-84»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۲)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱-۱۲ق، تعداد برگ: ۱۷۰گ.

*

(۱۱۹)

«C-848»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۳)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: عاقتو عاریوس ...^۱، تاریخ کتابت: ۱۲۴۱ق، تعداد برگ: ۱۴۲گ.

*

(۱۲۰)

«C-849»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۴)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۴۲ق، تعداد برگ: ۱۸۱گ.

*

(۱۲۱)

«C-1139»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۵)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۸۰ق، تعداد برگ: ۱۵۵گ.

*

(۱۲۲)

«A-32-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۶)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۴۸ق، تعداد برگ: ۱۳۹گ (۱ب - ۱۳۹الف).

*

(۱۲۳)

«A-1383-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۷)

آغاز: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۶۷ق، تعداد برگ: ۱۰۸گ (۱الف - ۱۰۸ب).

*

(۱۲۴)

«B-1151-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۸)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۵۴ق، تعداد برگ: ۱۱۳گ (۳۱ب - ۱۱۳الف).

۱۴۳ ب).

*

(۱۲۵)

«B-1874-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۲۹)

آغاز: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۷۷ ق، تعداد برگ: ۱۳۸ گ (۱ الف - ۱۳۸ ب).

*

(۱۲۶)

«B-2612-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۰)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۲۶ گ (۵۶ ب - ۸۰ الف).

گزارش نسخه: این نسخه تنها شامل بخشی از بوستان است.

*

(۱۲۷)

«B-2845-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۱)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۳۲ گ (۱ ب - ۱۳۲ ب).

*

(۱۲۸)

«B-2897-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۲)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۲۱ گ (۱ الف - ۱۲۱ ب).

گزارش نسخه: آغازین برگ نسخه، فرسوده شده است.

*

(۱۲۹)

«B-2941-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۳)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۲۸ ق، تعداد برگ: ۱۳۲ گ (۲۵ ب - ۱۵۶ ب).

*

(۱۳۰)

«B-3469-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۴)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۳۷گ (۹ب - ۴۷ب).

*

(۱۳۱)

«B-3652-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۵)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۷۳ق، محل کتابت: کشمیر، تعداد برگ: ۱۵۵گ (۱۳۴ب - ۲۸۸الف).

*

(۱۳۲)

«B-4229-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۶)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۵۴ گ (۱)
الف - ۱۵۴ ب).

*

(۱۳۳)

«B-4460-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۷)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

انجام: «...» ناقص.

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۷۹ ق، تعداد برگ: ۷۰ گ (۱۳)
الف - ۸۲ الف).

گزارش نسخه: این نسخه در هامش برگ‌های این مجموعه، کتابت گردیده است.

*

(۱۳۴)

«C-112-1»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۸)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۶۰ ق، تعداد برگ: ۲۴۶ گ (۱)
الف - ۲۴۶ الف).

گزارش نسخه: این نسخه در هامش برگ‌های این مجموعه، کتابت گردیده است.

*

(۱۳۵)

«C-1480-2»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۳۹)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۱۴ گ
(۱۴۰ ب - ۲۵۳ ب).

*

(۱۳۶)

«C-1919-6»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۴۰)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۴۳ گ
(۲۰۵ ب - ۴۴۷ ب).

گزارش نسخه: این نسخه در هامش برگ‌های این مجموعه، کتابت گردیده است.

*

(۱۳۷)

«C-786»

عنوان: نسخه دیگری از بوستان سعدی (۴۱)

آغاز: «مانند نسخه A-33».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۶۳گ.

*

(۱۳۸)

«C-130»

عنوان: بهار دانش^۱

پدیدآور (مؤلف): میرزا عنایت الله کنیه لاهوری مشهور به «آل محمد صالح» (د. ۱۰۸۲ یا

۱۰۸۸ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: اثری منشور به تقلید از کتاب عیار دانش، تألیف ابوالفضل بن مبارک علامی (د. ۱۰۱۱ق) است که مؤلف، در آن، افسانه‌ای هندی کهن را از روایت برهمنان در معاشقه جهاندار سلطان و مهربانو/ مهرپرور (بهروزبانو) به تحریر درآورده و با ابیاتی از آثار منظوم خود درآمیخته و به سال ۱۰۶۱ق/۱۶۵۱م، به نام سلطان شهاب‌الدین محمد شاهجهان (حک. ۱۰۳۷-۱۰۶۸ق/۱۶۲۸-۱۶۵۸م) تقدیم نموده است. این کتاب، به جهت اینکه سال‌ها کتاب درسی بوده، بارها در هندوستان به چاپ رسیده است که از آن جمله اند چاپ‌های: کلکته (۱۸۰۹م)، در هامش / اسکندرنامه نظامی (۱۲۶۱ق)، هند (۱۲۶۲، ۱۲۸۷، ۱۲۹۱، ۱۲۹۳ق)، لکهنو (۱۲۷۹، ۱۳۱۲ق) و گانپور (۱۸۸۶م) و همچنین دارای شروح و تعلیقاتی است که در برخی فهارس به آنها اشاره شده است.

۱. الطهرانی، الدرریمه، ج ۳، ص ۱۵۸.

آغاز: «بسمله، [دییاجه] فاتحه کتاب مستطاب آفرینش و پیرایه صحیفه دانش و بینش حمد خداوند خرد بخش سخن آفرین صورت نمای معنی ایجاد تکوین است ... ؛ [متن] پیرایه ده دییاجه سخن، حمد حکیمی است که ملک معنی را به وساطت تیغ ناطقه مسخر معشر بشر گردانید ...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۳۶ ق، تعداد برگ: ۲۶۴ گ.

گزارش نسخه: برخی از برگ‌های نسخه فرسوده شده است.

*

(۱۳۹)

«C-1313»

عنوان: نسخه دیگری از بهار دانش (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-130 (فاقد دییاجه مؤلف)».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ ق، تعداد برگ: ۲۵۵ گ.

*

(۱۴۰)

«C-1423»

عنوان: نسخه دیگری از بهار دانش (۳)

آغاز: «مانند نسخه C-130».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ ق، تعداد برگ: ۲۲۷ گ.

*

(۱۴۱)

«C-2456»

عنوان: نسخه دیگری از *بهار دانش* (۴)

آغاز: «مانند نسخه C-130».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۱۲ق، تعداد برگ: ۲۰۴گ.

*

(۱۴۲)

«A-64»

عنوان: *بهارستان*

پدیدآور (مؤلف): نورالدین عبدالرحمن بن احمد، جامی هروی (د. ۸۹۸ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: اثری ادبی مشتمل بر حکایات و مطایبات به غایت شیرین و نمکین، نیز داستان‌های عرفانی و پند و اندرزهای صوفیانه به نظم و نثر است که جامی آن را به پیروی و اسلوب *گلستان سعدی*، در سال ۸۹۲ق به نام فرزندش ضیاءالدین یوسف، نگاشته و به سلطان حسین بایقرا (حک ۸۷۳-۹۱۱ق/۱۴۶۹-۱۵۰۶م) تقدیم داشته است. این اثر در یک مقدمه، هشت روضه (و هر روضه در هشت آیین) و یک خاتمه تنظیم گردیده است و عناوین روضه‌های هشت‌گانه آن چنین است:

- روضه نخست در نشر ریاحین جیده از بساتین دوربینان راه هدایت؛

- روضه دوم در ترشیح شقایق حقایق حکم؛

- روزه سوم در شکفتن شکوفه‌های باغستان حکومت و ایالت؛

- روزه چهارم در وصف میوه بخشی درختان باغستان جود و کرم؛

- روزه پنجم در تقریر رقت حال بلبلان چمن عشق و محبت؛

- روزه ششم در وزیدن نسایم ملاطفات و روایح مطایبات؛

- روزه هفتم در داستان مرغان قافیه سنج سرا بستان سخن؛

- روزه هشتم در حکایتی چند از زبان احوال بی‌زبانان.

گفتنی است این اثر ادبی نفیس نخستین بار در سال ۱۸۷۰م در لکهنو و در سال‌های ۱۲۵۲، ۱۲۷۵، ۱۲۸۵، ۱۲۹۴ و ۱۳۱۱ق همراه ترجمه ترکی در استانبول و نیز در سال‌های ۱۳۰۸ش در تهران و همچنین در سال ۱۹۰۹م در دهلی نو در مطبع مجتبائی به چاپ رسیده است.^۱ باید افزود این اثر همچنین تاکنون به ده‌ها زبان، ترجمه و چاپ گردیده است، که از آن جمله‌اند: ترجمه آلمانی از بارون شلختا (چاپ وین ۱۸۴۶م)، ترجمه ترکی از محمدشاکر که با عنوان *هدایة العرفان* در سال ۱۲۵۲ق منتشر شده است؛ ترجمه ترکی دیگر از محمد فوزی مشهور به حریری‌زاده که در سال ۱۳۲۷ق در استانبول به چاپ رسیده است.

از جمله مطایبات بهارستان جامی است: پسری را گفتند که پدرت بمیرد تا میراث وی گیری، گفت نی! همی خواهم که او را بکشند تا میراث بستانم و دیت هم! قطعه:

فرزند نخواهد ز پی مال پدر را خواهد که نماند پدر و مال بماند

خوش نیست بمرگ پدر و بردن میراث خواهد که کشندش که دیت هم بستاند!

یا جامی در جای دیگری در فوائد شوخی و مزاح گوید:

۱. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۱، ص ۸۰۴.

گر مقبلی مزاح کند عیب او مکن شغلست آن بقاعده عقل و دین مباح

دل آینه‌ست و کلفت او زنگ آینه آن زنگ را چه صیقل امکان بجز مزاح؟

آغاز: «چو مرغ امر ذی بالی ز آغاز نه از نیروی حمد آید به پرواز

بمقصد نارسیده پر بریزد فتد زان سان که دیگر بر نخیزد

هزاران داستان حمد و ثنا، از زبان مرغان بهارستان عشق و وفا که از منابر اغصان فضل و احسان اصوات و طیب الحان علی الواحد خوانند ... ؛ اما بعد، نموده می‌شود چون در این وقت دلپسند فرزند ارجمند ضیاءالدین یوسف ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۹۵ گ.

گزارش نسخه: برگ‌های نسخه فرسوده شده است.

*

(۱۴۳)

«A-65»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (۲)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۹۴ گ.

*

(۱۴۴)

«A-473»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (۳)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۴۱ق، تعداد برگ: ۱۱۱گ.

*

(۱۴۵)

«A-474»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (۴)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۳۹ق، تعداد برگ: ۷۳گ.

*

(۱۴۶)

«B-206»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (۵)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۵۲ق، تعداد برگ: ۱۳۳گ.

*

(۱۴۷)

«B-208»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (۵)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۲۹ گ.

*

(۱۴۸)

«A-919-1»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (۶)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۶۸ ق، تعداد برگ: ۱۱۰ گ (۲ ب - ۱۱۱ الف).

*

(۱۴۹)

«B-1008-2»

عنوان: نسخه دیگری از بهارستان (۷)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۱ ق، محل کتابت: قوقند، تعداد برگ: ۷۳ گ (۱۰۳ ب - ۱۷۵ ب)، نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس دارای چند نگاره (مینیاتور) می‌باشد.

*

(۱۵۰)

«B-1153-2»

عنوان: نسخه دیگری از *بهارستان* (۸)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۴ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ: ۹۳گ (۷۳ب - ۱۶۵ب).

*

(۱۵۱)

«B-2236-2»

عنوان: نسخه دیگری از *بهارستان* (۹)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۵۱گ (۴۸ب - ۹۸ب).

*

(۱۵۲)

«C-112-3»

عنوان: نسخه دیگری از *بهارستان* (۹)

آغاز: «مانند نسخه A-64».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۶۰ق، تعداد برگ: ۱۱۱گ (۱۵۸الف - ۲۶۸الف).

*

(۱۵۳)

«B-119-1»

عنوان: بیان /المحمود

پدیدآور (مؤلف): محمود میرزا بن فتحعلی شاه قاجار (سده ۱۳ق)

موضوع: تراجم و تذکره شعرا

گزارش متن: کتابی تذکره‌گونه در بیان اشعار و سروده‌های جمعی از شاعران دوره حکمرانی فتحعلی شاه قاجار (حک. ۱۲۱۲-۱۲۵۰ق) است که به اهتمام چهاردهمین فرزند شاه، به سال ۱۲۴۰ق، تدوین گردیده است و به مثابه تکمله اثر دیگر وی، سفینه /المحمود، می‌باشد.

با توجه به مقدمه اثر، هدف عمده مؤلف از تدوین آن، ساختن اثری برای شاعران جوان و علاقه‌مند به شاعری، به ویژه تفتن‌های ادبی و سرگرمی از حیث مشاعره و مراسلات و مانند آن است و شاید از همین روست که اغلب نمونه‌های شعری این اثر، که جملگی غزلیات است، دارای مضامین عاشقانه است. گفتنی است مؤلف در شرح حال شاعران، تنها به بیان تخلص شعری شاعر بسنده کرده، هر چند در برخی موارد اطلاعات بیشتری، ارائه می‌دهد.

این اثر شامل یک مقدمه و دو قسمت است: مقدمه در ذکر مؤلف و سبب تألیف همراه یک قصیده ۵۲ بیتی در مدح فتحعلی شاه قاجار (پدر)؛ قسمت اول در ذکر احوال ۳۱۲ تن از شعرای معاصر نویسنده به اجمال (الفبایی با تقدیم نام شاهزادگان و امرا) و قسمت دوم، نیز انتخاب ابیاتی از غزلیات شعرای مذکور در قسمت نخست، با در نظر گرفتن حروف اول و آخر ابیات که در ۱۸۰ باب تنظیم گردیده است؛ گفتنی است که عدد ابیات انتخاب شده حدود ۳۵۰۰ بیت است که نخستین آن از پدر (فتحعلی شاه) و آخرین آن نیز از صاحب اثر (محمود میرزا) است.^۱

آغاز: «بسمله، بیان محمود در ستایش خداوند معبود ...؛ اما بعد چنین گوید نیازمند ملک جبار ... که چون در اتمام کتاب سفینه /المحمود که در ذکر احوال و اقوال شعرای معاصرینست ...

۱. گلچین معانی، احمد، تذکره‌های فارسی، ج ۱، صص ۱۳۷-۱۴۹.

توفیق یافت ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۱ق، تعداد برگ: ۱۵۰گ (۲ب - ۱۵۲ الف).

*

(۱۵۴)

«C-48»

عنوان: نسخه دیگری از بیان /المحمود (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-119-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۳۰۸ق، تعداد برگ: ۱۹۲گ.

*

(۱۵۵)

«A-254-2»

عنوان: بیست باب در معرفت اسطرلاب^۱

پدیدآور (مؤلف): خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. ۶۷۲ق)

موضوع: اسطرلاب و ستاره شناسی

گزارش متن: کتابی مختصر در معرفت اسطرلاب، حاوی بیست باب به شرح ذیل است که گفته شده، گزیده‌ای از کتاب بزرگ خواجه، با عنوان صد باب در اسطرلاب است، کتابی که از سوی خود خواجه به این نام نامیده نشده است. گفتنی است کتاب بیست باب، بارها چاپ شده و از آن

۱. الظهرانی، الدرریمه، ج ۳، ص ۱۸۷.

جمله، چاپ مرحوم مدرس رضوی است که در سال ۱۳۳۵ ش در تهران منتشر گردیده است.

عناوین بیست‌گانه این اثر چنین است:

- باب اول در القاب آلات و خطوط و دایره اسطرلاب؛
- باب دوم در معرفت ارتفاع گرفتن از آفتاب و ستارگان؛
- باب سوم در معرفت طالع از ارتفاع درجه آفتاب را از منطقه طلب باید کرد؛
- باب چهارم در معرفت ارتفاع از طالع (این باب عکس باب پیشین است)؛
- باب پنجم در دایره و ساعات مستوی و معوج؛
- باب ششم در معرفت میل آفتاب غایت ارتفاع و بعد ستاره از معدل؛
- باب هفتم معرفت مطالع بروج در خط استواء؛
- باب هشتم در معرفت خانه‌های دوازده‌گانه؛
- باب نهم ساعات صبح و شفق؛
- باب دهم در معرفت استخراج ظلّ از ارتفاع و ارتفاع از ظلّ؛
- باب یازدهم در معرفت طالع سال مستقبل از طالع سال ماضی چون طالع سال ماضی معلوم بود؛

- باب دوازدهم در معرفت عرض بلد و تحقیق آن؛
- باب سیزدهم در معرفت طالع وقت در شهری که آنرا صفحه جداگانه نبود؛
- باب چهاردهم ارتفاع قطب فلک البروج؛
- باب پانزدهم در معرفت سمت از ارتفاع و ارتفاع از سمت اسطرلاب؛

- باب شانزدهم در معرفت تقویم آفتاب؛

- باب هفدهم در معرفت بالای اشخاص مرتفع از زمین و پهنای رودها؛

- باب هجدهم در معرفت عمل کردن بر صحیفه آفاقی؛

- باب نوزدهم در معرفت امتحان خطوط اسطرلاب؛

- باب بیستم در معرفت ستارگان چند از ثوابت که بر اسطرلاب‌ها ثبت کنند از جهت ارتفاع گرفتن بشب.

آغاز: «بسمله و الحمد لله حمد الشاکرین و الصلاه علی محمد و آله اجمعین ... ؛ این مختصریست در معرفت اسطرلاب از تصانیف ... مشتمل بر بیست باب، باب اول در القاب آلات و خطوط و دوائر اسطرلاب آنچه علاقه در وی است حلقه بود ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۳۵ گ (۶۵ ب - ۹۹ الف).

*

(۱۵۶)

«A-268-2»

عنوان: نسخه دیگری از بیست باب در معرفت اسطرلاب (۲)

آغاز: «مانند نسخه A-254-2».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۰ گ (۹۷ ب - ۱۱۶ ب).

*

(۱۵۷)

«B-3059-3»

عنوان: نسخه دیگری از بیست باب در معرفت / سطرلاب (۳)

آغاز: «مانند نسخه A-254-2».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۸ گ
(۱۰۸ ب - ۱۲۵ ب).

*

(۱۵۸)

«B-4295-2»

عنوان: نسخه دیگری از بیست باب در معرفت / سطرلاب (۴)

آغاز: «مانند نسخه A-254-2».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۲ گ (۳۰ ب - ۴۱ ب).

*

(۱۵۹)

«B-4375-1»

عنوان: نسخه دیگری از بیست باب در معرفت / سطرلاب (۵)

آغاز: «مانند نسخه A-254-2».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۶ گ (۱ ب -

۱۶ب).

*

(۱۶۰)

«B-252-3»

عنوان: بیمار و طبیب = مناظره بیمار و طبیب = قصیده بیمار و طبیب = مثنوی بیمار و
طبیب

پدیدآور (ناظم): قاضی میر سید شریف تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف» (د. ۹۵۶ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: مثنوی عاشقانه‌ای در حدود ۹۰ بیت است. نام سراینده در فهرست‌ها به صورت‌های «قاضی شریف، سلیم شریف، ملا محمدشریف، قاضی شریف تبریزی، ملا محمد شریف آملی، جامی، وحشی بافقی، شریف آملی، شریف اصفهانی و ...» آمده است. استاد منزوی در فهرستواره کتابهای فارسی (ج ۱۰، ص ۴۱۴) درباره سراینده گوید: «وی بایستی همان شریف ثانی، سیدعلی پس دختر میرسید شریف جرجانی باشد که قاضی بوده و در جنگ چالدران کشته شده است؛ وی پدر شریفی شیرازی بوده که به هند رفته و در ۹۴۴ق درگذشته است».

آغاز: «سوی ویرانه‌ام آمد سحری جلوه‌کنان بهر پرسیدن بیمار خود آن سرو روان».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۲گ (۱۲۷)
الف - ۱۲۸ب).

*

(۱۶۱)

«B-1950-2»

عنوان: نسخه دیگری از *بیمار و طبیب* (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-252-3»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۹ق، محل کتابت: سمرقند، تعداد برگ: ۴گ (۲۷ب - ۳۰الف).

*

(۱۶۲)

«D-420-3»

عنوان: نسخه دیگری از *بیمار و طبیب* (۳)

آغاز: «مانند نسخه B-252-3»

نوع خط: نستعلیق (چلیبا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۳ق، تعداد برگ: ۵گ (۶۶الف - ۶۸الف).

گزارش نسخه: این ابیات در هامش برگ‌ها، کتابت گردیده است.

*

(۱۶۳)

«C-969-1»

عنوان: *تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم = تفسیر طاهری*

پدیدآور (مؤلف): عمادالدین ابوالمظفر شاهفور طاهر بن محمد اسفراینی (د. ۴۷۱ق)

موضوع: تفسیر قرآن

گزارش متن: تفسیر مفصلی بر قرآن کریم است که با مقدمه‌ای در چند فصل، در هفت جلد،

برای فارسی زبانان تألیف گردیده است.

این تفسیر از نخستین‌های تفسیرهای فارسی قرآن کریم است و با توجه به تاریخ وفات مؤلف (۴۷۱ق) نگارش آن به حدود نیمه سده پنجم هجری برمی‌گردد. اسفراینی در این تفسیر کوشیده است با نمودن علت نزول آیات هر سوره و سبب انزال آنها، پیوند و رابطه معنایی جمیع و یا اغلب آیات هر سوره را آشکار سازد و این از نکات دقیقی است که در همه تفاسیر کهن فارسی دیده نشده است.

اسفراینی هنگام ترجمه و تفسیر آیات، ابتدا، مکی یا مدنی بودن سوره‌ها را مشخص نموده و تعداد آیات و تعداد کلمات و حروف سوره را معین می‌کند، سپس احادیثی را که در فضیلت خواندن آن سوره‌ها ذکر شده می‌آورد و در ادامه، آیه را به فارسی روان ترجمه می‌نماید و بر اساس روایات مختلف، شأن نزول هر آیه را بیان کرده و بر پایه روایاتی از ابن عباس، مقاتل و جابر آنها را تفسیر می‌کند و البته تمایلات شیعی و علاقمندی مؤلف به اهل بیت علیهم السلام نیز در جای جای اثر مشهود است، همچنانکه، از امام علی و امام صادق علیهما السلام، مکرر نقل روایت کرده است. اسفراینی آن زمان که برای بعضی آیات، روایاتی نیافته باشد، تنها به ترجمه آنها اکتفا می‌کند و گاه خود نیز به تفسیر آن می‌پردازد.

مؤلفان *دانشنامه قرآن*، علاوه بر ذکر ویژگی‌های برجسته این تفسیر، آن را نمایشگاهی از فعالیت‌های متکلمان اشعری مآبانه شاهفور اسفراینی می‌دانند که از تأثیر مجموعه‌ات و اسرائیلیات نیز برکنار نمانده است.^۱

نثری که مؤلف *تاج التراجم* برای ترجمه استفاده می‌کند بسیار ساده، روان، کوتاه و مقطع است و ویژگی‌هایی را که برای نثر دوره اول زبان فارسی یعنی دوره قبل از سال چهارصد و پنجاه هجری ذکر شده، دارد و حتی گاه خصایصی در نثر او به چشم می‌خورد که در کتب سبک

۱. خرمشاهی، بهاء‌الدین، *دانشنامه قرآن*، ج ۱، ص ۶۸۲.

شناسی، به آنها اشاره‌ای نشده است. برخی از ویژگی‌های خاص سبکی تاج/التراجم عبارت است از:

الف) آوردن حرف اضافه "ها"، به جای "به"، مانند: «نه از بهر مالی که ها یکدیگر آوردن» یا «اما ها تو نمایم».

ب) به کار بردن "ای"، هم در معنای "آیا" و هم به عنوان صوت برای آگاهانیدن، مانند: «گفت موسی ایشان را ای همی گویند حق را چون به شما آمد این جادوی است؛ آن گاه گفت: ای سحر بود این و فلاح نکنند جاودان» و نیز بکار بردن "ای" به جای "چه" شرطی، مانند: «ای پس از آن که بیوفتید نزول عذاب ایمان آرید به خدای، ای اکنون ایمان آرید».

ج) آوردن "م" نفی به صورت جدا بر سر فعل، مانند: «ایمان مه آرند تا ببینند عذاب دردغای، یعنی غرق».

د) به کار بردن "بایست" برای حالت مضارع و جمع بستن اسم جمع، مانند: «بایست تا شفاعت کنی بدان مقدار که تعلیم کرده‌ای خلقان را».

هـ) تذبذب در کاربرد حروف اضافه فارسی و عربی که گاهی از حروف فارسی استفاده می‌کند و گاه مترادف عربی آن را می‌آورد، شاید تعددی ندارد و تحت تأثیر ترجمه قرار گرفته که صورت عربی را ذکر می‌کند، مانند: «ستوده است اندر افعال خویش؛ اما فضل کند و اما عذاب».

و) به کار بردن مصدر مطلق عربی، مانند: «تا ایشان را افزول همی‌کنند بر معصیت افزولیدنی».

ز) گاه در کاربرد بعضی واژگان، سبک خاصی را رعایت نکرده و در موقعیت‌های مختلف صورت‌های گوناگون واژگان را آورده است، مانند: «استوار» و «ستور» که هر دو صورت آن آمده است.

ح) جدا آوردن عطف و معطوف از یکدیگر، مانند: «تا بیرون آری خلق را از تاریکیهای کفر به نور ایمان به مشیت خدای ایشان و توفیق»، که در اینجا در اصل، توفیق معطوف به مشیت

است، ولی جدای از آن و پس از مضاف الیه آمده است.

این تفسیر با تصحیح و تعلیقات نجیب مایل هروی و علی اکبر الهی خراسانی، در سال ۱۳۷۵ش از سوی شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و دفتر نشر میراث مکتوب در سه جلد منتشر گردیده است.

پایان سخن اینکه، نسخه مورد گفتگو، شامل جلد اول، و تفسیر آیات سوره حمد تا پایان سوره توبه است.

آغاز: «بسملة، قال شیخ الإمام ابوالمظفر ... سپاس مر خدایرا که بیافری خلقانرا بر ابتدا و بدانچه خواسته بود... (۲ الف) و درود بر مصطفی محمد برگزین خلقان و سید پیغمبران و خاتم انبیا و رسولان و صلوات الله علیه و آله الطیبین الطاهرین ... (۳ الف) کروهانی که غالب بر ایشان پارسی بود بدان که ترجمه باشد الفاظ قرآنرا بر وجهی که ایشانرا بخوندن آن فی الجملة سبیلی باشد هر چند که اندر مجالس علم تفاریق آن همی شنیده‌اند و از بهر آن چند کس تعرض کردند اندر عصرهای مختلف که ترجمه کنند کتاب خدایرا جلّ جلاله بفارسی و چون بزرکان اندران مطالعه کردند و خللهای بسیار یافتندی برخی از جهت عبارتی کراندران موافقت لغت نگاه داشته بودند و الفاظ مفسرانرا تتبع نکرده بودند و برخی از قبل آن که الفاظی را اطلاق کردند موهوم تشبیه را خواستندی که بیک لفظ پارسی ترجمه کنند تا معنی آن ناقص کردند و فایده از آن پیدا نکشتی و ندانستندی که الفاظ قرآن شریفتر و جامعتر از آنست که معنی یک از آن بیک لفظ فارسی بتوان نمود، چون اندران ترجمها که کرده بودند این خلل دیدم که یاد کردیم از حق سبحانه توفیق خواستم و بر آن مقدار که توفیق یافتیم اجتهاد کردیم اندر راست کردن الفاظ پارسی که ترجمه شاید انرا لغت عرب را موافق اقوال مفسران و مطابق اصول دیانت را و مصون از هر تأویلی که متضمن بود چیزی را از تعطیل و تشبیه و یا نصرت چیزیرا از مذاهب اهل الحاد و بدعت راست و مستقیم بر طریقه اهل سنت و جماعت و از بهر این صفات بود که این را تاج التراجم فی تفسیر القرآن للأعاجم لقب نهادیم... (۳ب) بالله التویق و بدانکه مقدمه این کتاب چهار

فصل یاد کنیم فصلی اندی فضل ترجمه قرآن و فصلی اندر بیان ترجمه بعضی از آن اخبار که آمده است اندر فضیلت قرآن و فصلی اندر بیان اعتقادات اهل سنت و جماعت و فصلی اندر بیان معانی اسماء خدای تعالی تنبیه کنند اندر اوصاف و صفات وی... (۱۰ب) بسم الله الرحمن الرحيم و اندر فضیلت این آیت روایت کرده است ابن عباس که گفت بهترین مردمان ... (۱۲ الف) الرحمن الرحيم ... این دو نامست از نامهای خدای تعالی و مهنی این هر دو مشتق است از رحمت ... (۱۲ب) امام جعفر الصادق علیه السلام گفت رحمن اسمی است خاص بصفی عام و رحیم اسمی است عام بصفی خاص... (۱۳ الف) امام جعفر بن محمد علیهما السلام گویند که خدای تعالی جمع کرده است معانی کتب منزله همه در قرآن چنانکه پیغمبر علیه السلام گفت اوتیت جوامع الکلم ... گوید امام جعفر صادق که جمله معانی این سوره... (۱۶ الف) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم ألم ذلک الکتاب﴾ ... بدانکه مفسران را اندرین حروف مقطعه در سوره‌ها قولهاست بسیار گروهی گفتند که هر یکی از این حرفیست از نامی از جمله نامهای خدای ...».

انجام: «... ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا﴾ پس اگر برگردند منافقان از یاری و هواداری و تخلف نمایند از فرمان برداری فَقُلْ بس تو بگو ﴿حَسْبِيَ اللهُ﴾ بنده است مرا خدای تعالی که شر شما را کفایت کند و مر بر شما غالب سازد ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ هیچ معبودی بحق نیست مگر وی ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ بر وی توکل کردم و کار خود با وی گذاشتم ﴿وَهُوَ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ پروردگار عرش بزرگ، مراد ملک عظیم است یا عرش که قبله دعا و مطاف ملایکه باشد ایشارت بکمال و قدرت و حفظ حق تعالی است... که حافظ بندگان و ناصر سرافندگان اوست».

نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق، **کاتب:** محمد بن ملا مهدی ایروانی، **تاریخ کتابت:** روز دوشنبه ماه شعبان ۱۰۷۵ ق، **محل کتابت:** قریه دیوین، **تعداد برگ:** ۳۱۱ گ (۱ب - ۳۱۱ب)، **نوع کاغذ:** فرنگی نخودی (دارای واتر مارک = آب نقش اروپایی)، **نوع جلد:** تیماج قهوه‌ای، **مجدول ضربی،** دارای ترنج و سرترنج لاک‌ی زرد زمینه گل و بوته، با طبله (لبه برگردان).

گزارش نسخه: نسخه دارای تعلیقات و حاشیه‌نویسی‌هایی است و با نسخه کهنی هم مقابله

گردیده است (برای نمونه بنگرید ۲۵۲ب)؛ آثار رطوبت و آسیب دیدگی و فرسودگی در برخی اوراق مشاهده می‌گردد، ترجمه آیات با جوهر قرمز در ذیل آیات نوشته شده است. وقف‌نامه نسخه توسط سید ابراهیم افندی بن الحاج مصطفی افندی بن السید سلیمان افندی به سال ۱۱۹۴ق، برای کتابخانه مفتی السید الحاج عبدالله افندی (جدّ واقف) در آغاز نسخه مشاهده می‌گردد؛ در آغاز همچنین یادداشتی در نام تنی چند از مفسران آمده است؛ در انجام نسخه رقم کاتب (ترقیمه) اشعاری به فارسی آورده، سپس با اشاره به تفسیر جواهر ملاحسین کاشفی اشاره می‌دارد که تا اینجا (برگ ۳۱۱ب) مربوط به تفسیر تاج التراجم (جلد اول) بود و بعد از آن از جواهر التفسیر مولی حسین بن علی واعظ کاشفی بیهقی است که در همین فهرست، در محل خویش، معرفی کرده‌ایم.

*

(۱۶۴)

«B-682-1»

عنوان: تاریخ سید راقم = تاریخ راقم = تاریخ کنیره = تاریخ تیموریان

پدیدآور (مؤلف): سید شرف‌الدین شریف (اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم» (د. پس از ۱۱۱۳ق)

گزارش متن: تاریخ مختصر و مشهوری در شرح حوادث تاریخی در ترکستان، خراسان، بخارا، سمرقند، ورارود، ایران و هندوستان است که شامل رویدادهای تاریخی از تولد امیر تیمور و وفات سلطان ابوسعید بهادر ایلخانی (۷۳۶ق) تا پادشاهی عبدالعزیز بن ندر محمدخان، از پادشاهان شیبانی و احوال خانان ازبک ماوراء النهر تا شرح جنگ‌های آنان با تیموریان و صفویان تا حوادث و وقایع سال ۱۰۵۴ (یا) ۱۰۵۵ق است و پس از یادکرد واقعه هر سال، به نثر ماده تاریخ آن می‌آید. در این اثر، حوادث تاریخی با تاریخ درگذشت بسیاری از دانشمندان، ادیبان، شاعران، امیران، وزیران، پادشاهان و دیگر نامداران ایران و ماوراء النهر، به ترتیب سال، همراه

شرح کوتاهی در احوال هر یک از آنان، تا سرگذشت «یوسف قراباگی» و «ملا میرزا» یا «ملای نو» آمده است؛ مؤلف بر اساس ماده تاریخ «تاریخ راقم»، در سال ۱۱۱۳ق، از تألیف آن فراغت یافته است و باید دانست که این اثر به جهت مشابهت فراوان، با تاریخ ترکستان، تألیف محمدامین بخارایی، سبب گردیده که برخی پژوهشگران گمان برند که یکی از این دو کتاب، مطالبش را از دیگری گرفته است!

باید افزود که این اثر برای نخستین بار در هامش تحفه الاحباب فی تذکرة الاصحاب، تألیف قاری رحمت الله بن عاشور محمد واضح بخارایی، در سال ۱۳۳۲ق در تاشکند - اربکستان، به صورت سنگی، به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، بر ضمیر ارباب دانش و خواطر اصحاب بینش واضح و لایح است که در تواریخ حوادث ایام علمای عظام و فضلالی کرام لثالی نظم و جواهر نثر وانموده اند...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۲۴۹گ (۱ب - ۲۴۹ الف).

*

(۱۶۵)

«B-683»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۲۳ق، تعداد برگ: ۲۴۸گ.

*

(۱۶۶)

«B-684»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۳)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۸۸ ق، تعداد برگ: ۲۵۵ گ.

*

(۱۶۷)

«B-2413»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۴)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۰ ق، تعداد برگ: ۲۲۵ گ.

*

(۱۶۸)

«B-2420»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۵)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ: ۱۳۸ گ.

گزارش نسخه: این نسخه تا حوادث سال ۹۳۰ ق را داراست و باقی آن افتاده است.

*

(۱۶۹)

«B-2476»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۶)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۷ق، تعداد برگ: ۱۱۲گ.

*

(۱۷۰)

«C-454-1»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۷)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۲۳ق، تعداد برگ: ۱۶۷گ (۴ب - ۱۷۰ب).

*

(۱۷۱)

«C-459»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۸)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۸۸ق، محل کتابت: قوفند، تعداد برگ: ۳۲۴گ.

*

(۱۷۲)

«C-460»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۹)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۷ ق، تعداد برگ: ۲۳۱ گ.

*

(۱۷۳)

«C-461»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۱۰)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ: ۱۶۴ گ.

گزارش نسخه: این نسخه تا حوادث سال ۹۶۹ ق را داراست و باقی آن افتاده است.

*

(۱۷۴)

«C-462»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۱۱)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۴۴گ (۱ب - ۱۴۴ب).

*

(۱۷۵)

«C-813»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۱۲)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۳ق، تعداد برگ: ۲۴۵گ.

*

(۱۷۶)

«C-1312-3»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۱۳)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۹گ (۱۳۴ب - ۱۵۲الف).

گزارش نسخه: این نسخه تا حوادث سال ۷۸۰ق را داراست و باقی آن ناتمام مانده است.

*

(۱۷۷)

«C-1348-2»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۱۴)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۶ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ: ۱۷۰گ (۲۰ب - ۱۸۹الف).

*

(۱۷۸)

«C-1683»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۱۵)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۳۱۱ق، تعداد برگ: ۱۹۳گ.
گزارش نسخه: این نسخه تا حوادث سال ۹۲۲ق را داراست و باقی آن ناتمام مانده است.

*

(۱۷۹)

«C-1855-1»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۱۶)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۴۰ق، محل کتابت: قوقند، تعداد برگ:

۲۳۶گ (۲ب - ۲۳۷ الف).

*

(۱۸۰)

«C-1857-1»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ سید راقم (۱۷)

آغاز: «مانند نسخه B-682-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۹۸گ (۲ب - ۹ب) و (۱۹۴ الف - ۳۸۳ب).

*

(۱۸۱)

«C-1526»

عنوان: تاریخ موسویه = موسی نامه = تاریخ موسی (ع) = قصص موسی (ع)

پدیدآور (مؤلف): معین‌الدین محمدامین بن شرف‌الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی» (د. ۹۰۷ق)

موضوع: تاریخ انبیاء (ع)

گزارش متن: داستان‌ها و حوادث زندگی حضرت موسی علیه السلام با قوم بنی اسرائیل است که مؤلف پس از حدائق الحقایق فی کشف اسرار الدقایق خود، که تفسیر سوره یوسف علیه السلام بوده، در ماه صفر سال ۹۰۴ق ساخته است. فراهی در این اثر آیات قصص مربوط به حضرت موسی علیه السلام را از قرآن کریم استخراج و مرتب کرده و آن را در این اثر تفسیر کرده است.

آغاز: «الحمد لله نحمده و نستعینه و نؤمن و نتوکل علیه و نعوذ بالله ... ؛ اما بعد همیگوید بنده

ضعیف مستکین المستعین بعون الملك القوى ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: فرید بن شیخ نظام‌الدین، تاریخ کتابت: روز چهارشنبه ۱ ربیع الثانی ۹۱۶ ق، تعداد برگ: ۱۴۷ گ.

گزارش نسخه: کاتب نسخه، مالک نسخه نیز بوده است.

*

(۱۸۲)

«C-2167-1»

عنوان: نسخه دیگری از تاریخ موسویه (۲)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۲ گ (۴ الف - ۵ ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخش اندکی از کتاب است و باقی آن افتاده است.

*

(۱۸۳)

«C-1951»

عنوان: تحفة المؤمنین^۱ = تحفه حکیم مؤمن

پدیدآور (مؤلف): حکیم محمد مؤمن بن محمد زمان حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به «حکیم

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۳، ص ۴۰۲.

مؤمن» (د. پس از ۱۰۸۶ق)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: کتابی مشهور و مفصل در قواعد کلی علم پزشکی و داروسازی بر اساس طب سنتی است که حکیم مؤمن آن را بر پایه کتاب‌های قانون، معالجات بقراطی، معالجات ایلاقی، مصنفات جالینوس و رازی و دیسقوریدوس و کتب همچون کامل الصناعة و ما لایسع الطیب جهله و جامع ابن بیطار و تذکره اولی‌الالباب و ترجمه کتب هندی و جز اینها، در پنج تشخیص و سه قسم دستورات، در سال ۱۰۸۰ق تألیف و به شاه سلیمان صفوی (حک. ۱۰۷۷-۱۱۰۵ق) تقدیم داشته است.

عناوینی تفصیلی بخش‌های مختلف تحفه حکیم مؤمن چنین است:

الف) تشخیصات:

- تشخیص اول: در بیان سبب اختلاف اقوال اطباء در ماهیة و خواص و قدر شربت ادویه و شروط اخذ آن و ذکر درجات و قوتها بحسب مراتب؛
- تشخیص دوم: در ذکر صفات ادویه مفردة و اغذیه مفردة و مرکبه و بیان افعال کلیه و متشابه کلی و تفسیر اسامی و لغات مذکور در کتاب؛
- تشخیص سوم: در بیان مهیة و کیفیت و خواص ادویه مفردة و اغذیه مفردة و مرکبه و ذکر مصلح و بدل و قدر شربت بترتیب حروف و ذکر اسامی ادویه بلغت یونانی و سریانی و عربی و فارسی و هندی و ترکی و امثال آن؛
- تشخیص چهارم: در مداوای سموم (در پنج فصل):
 - فصل اول: در تدبیر منع تاثیر سموم و احتراز از آن؛
 - فصل دوم: در تدبیر مشترکه سموم؛

فصل سوم: در تدبیر سموم مشروبه؛

فصل چهارم: در تدبیر سموم ملدوغه معروفه حیوانات و جراحات آلات مسمومه؛

فصل پنجم: در بیان آنچه حشرات ازو گریزند.

- تشخیص پنجم: در اوزان و مقادیر (در سه فصل):

فصل اول: در اوزان صغار؛

فصل دوم: در اوزان کبار؛

فصل سوم: در تحویل بعضی اوزان ببعضی.

(ب) دستورات:

- دستور اول: در بیان اعمالی که متعلق است به ادویه مفرده مثل شستن و سوختن ادویه و

تحیص و تشویه و طریق آشامیدن عشبیه و چوب چینی و ماء الجبن و مانند آن (در پنج طریق):

- طریق اول: در تدبیر ادویه مفرده مخصوصه (در پنج فصل):

فصل اول: در دستور احراق؛

فصل دوم: در تشویه و تحیص و تقلیه؛

فصل سوم: در غسل ادویه؛

فصل چهارم: در بیان دستور اتخاذ بعضی از ادویه؛

فصل پنجم: در بیان اصلاح بعضی از ادویه بطریق مخصوصه و حفظ بعضی از آن؛

طریق دوم: در بیان دستور استعمال بعضی ادویه و طریق استعمال چوب چینی،

طریق سوم: در گرفتن عرقها و آبها و روغنها و در دستور گرفتن عرق گوگرد،

- طریق چهارم: در ساختن گل حکمت و ادویه مصنوعه،
- طریق پنجم: در بیان امور غریبه (در پنج حل و سه عقد و خاتمه):
- حل اول: در بیان حجر اصطلاحی و بیان بعضی اصطلاحات؛
- حل دوم: در قواعد تقطیر و تصعید و تکلیس و مانند آن؛
- حل سوم: در بیان آلات مخصوص عمل صنعت؛
- حل چهارم: در قواعد گرفتن بعضی از آبها و تخمیر و تبیض و سایر تدبیرات اجزاء؛
- حل پنجم: در بعضی از خواص فلزات و اصطلاح آن و آنچه بآن متعلق است.
- عقد اول: در قواعد قمریه؛
- عقد دوم: در قواعد شمسیه؛
- عقد سیوم: در قواعد عمل مروارید و اعمال متفرقه؛
- خاتمه: در خطوط مرموزه.
- دستور دوم: در بیان اعمالی که متعلق است به ادویه مرکبه و ذکر معاجین و حبوب و سایر مرکبات (در ۲۴ باب):
- باب اول: در بیان معاجین (در پنج فصل):
- فصل اول: در تریاقات؛
- فصل دوم: در ایارجات؛
- فصل سوم: در جوارشات؛
- فصل چهارم: در معاجین کبار و صغار و باهیة و مسهله و اطریفات؛

فصل پنجم: در مفرحات.

باب دوم: در اقسام حبوب؛

باب سوم: در اقراص؛

باب چهارم: در سفوفات؛

باب پنجم: در اشربه و ربوب؛

باب ششم: در مربیات و صفت بعضی از حلوها؛

باب هفتم: در لعوقات؛

باب هشتم: در مطبوعات و نقوعات و ماء الاصول و مقیئات و مسکنات قی؛

باب نهم: در سنونات و غرغره و مضمضه؛

باب دهم: در اکحال و شیافات و سایر ادویه عین؛

باب یازدهم: در ذکر ادهان؛

باب دوازدهم: در مرهمها و ذرورات جراحت و ما یتعلق بها؛

باب سیزدهم: در ضمادات و کمادات و نطولات و قطورات؛

باب چهاردهم: در سعوطات و عطوسات و نشوقات و لخلخات و نفوخت و بخورات وادخنه؛

باب پانزدهم: در حقنه ها و فتایل و فرزجات و حمولات؛

باب شانزدهم: در خضاب و غیره؛

باب هفدهم: در غسولات و منقیات بشره و محمرات و مایتعلق بها؛

باب هجدهم: در ادویه کلف و بهق و برص و وسم و خیلان و نمش و برش و سغه و مانند آن؛

باب نوزدهم: در مطیبات بدن و عرق و بیان غوالی و عطریات؛

باب بیستم: در ذکر خواص غریبه و اسرار مکتومه؛

باب بیست و یکم: در بیان بعضی از رساین [کیمیای بدن] حکماء هند؛

باب بیست و دوم: در بیان بعضی از ادویه مخصوص معالجه چهارپایان؛

باب بیست و سوم: در قلع آثار رنگهای لباس و رفع چربی و امثال آن؛

باب بیست چهارم: در دستور معالجه طیور (بزوره)؛

- دستور سوم: در معالجات با رعایت اختصار.

باید افزود این کتاب به صورت چاپ سنگی به نحو متعدد در هند و ایران، به ترتیب به سال‌های ۱۲۶۶ و ۱۲۸۱ ق منتشر شده است. این اثر دوبار تصحیح شده، یکبار غیر منقّح، به سال ۱۳۸۶ ش که از سوی موسسه نشر شهر در تهران و دیگری تصحیح و تحقیق خوب و نسبتاً دقیقِ موسسه احیاء طب طبیعی، که در سال ۱۳۹۰ ش در قم نشر یافته است.

گفتنی است که ترجمه عربی این اثر توسط یک پزشک اهل مدینه به نام مصطفی یوسف زاده مشهور به «شورانی» یا «شیروانی» که به نام *تحفة المسلمین*، و ترجمه ترکی آن نیز در سده ۱۳ ق از سوی پزشکی، تحت عنوان *غنیة المسلمین*، در ترکیه منتشر شده است.

آغاز: «سبحانک اللهم یا قدّوس و یا طیبیب النفوس أتمم لنا أنوار معرفتک و أذقنا حلاوة مغفرتک، شکر شیرین شربت حیوة حکیمی را جلّ شأنه ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۴۰۰ گ.

گزارش نسخه: این نسخه از انجام نسخه ناتمام مانده است.

*

(۱۸۴)

«C-1668-1»

عنوان: نسخه دیگری از *تحفة المؤمنین* (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-1951».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۶ گ (۱ ب - ۶ ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخش اندکی از آغاز کتاب (مقدمه) است.

*

(۱۸۵)

«B-453»

عنوان: ترجمه اربعون حدیثاً^۱ = ترجمه چهل حدیث = ترجمه قطب شاهی

پدیدآور (مؤلف): شیخ بهاءالدین محمد بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی» (د. ۱۰۳۰ ق)

پدیدآور (مترجم): شمس‌الدین ابوالمعالی محمد بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون» (د. پس از ۱۰۶۸ ق)

موضوع: حدیث

گزارش متن: ترجمه فارسی (تحت اللفظی) کتاب چهل حدیث (الأربعون حدیثاً) استاد خود شیخ بهائی (ره) است که با اندکی اضافات، نکات و شرح، در ماه شوال ۱۰۲۷ ق به پایان رسانده و به سلطان ابوالنصر محمد قطب شاه (د. ۱۰۳۵ ق) تقدیم گردیده است. ابن خاتون در ترجمه هر حدیث، مطالب شرح خود را با عنوان‌های «آغاز، بینش، نمایش، بحث، طراز، انجام» آورده و در

۱. همان، ج ۱، ص ۲۳۹.

دیباچه نام ترجمه قطب شاهی، بدان داده است و مشهور است اندی بعد، شیخ بهائی این ترجمه را دیده و ستوده و در ۱۶ رمضان سال ۱۰۲۹ق، تقریظی شیوا بر آن نوشته است.

این اثر نخستین بار در سال ۱۳۰۸-۱۳۰۹ق در مطبع سپهر بمبئی در هند به صورت چاپ سنگی و آخرین بار در سال ۱۳۶۸ش، به تصحیح ابراهیم احمدیان، از سوی انتشارات حکمت به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله و به نستعین، ای از تو حدیث معرفت را تبیین، وی ترجمه وصف تو تنزیل مبین ... بهتر حدیثی که مجلس آرایان انجمن یقین را سرلوح کتاب بیان مزین بجواهر حقایق آن تواند بود و زیباتر کلامی که گل چینان حدایق دین را خار شبهت وریب از گلدسته عقاید تواند بود؛ حمد مبدعی است که خلق کونین پرتوی از اشعه

لوای شاهی او است؛ اما بعد بمسامع ارباب دانش و ذکا می‌رساند، داعی دولت قاهره ...».

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۳۲۰گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیسی است و دارای دو سرلوح مذهب است.

*

(۱۸۶)

«C-244»

عنوان: نسخه دیگری از ترجمه اربعون حدیثاً (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-453»

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۷۷ق، تعداد برگ: ۳۲۹گ.

*

(۱۸۷)

«C-1129»

عنوان: نسخه دیگری از ترجمه اربعون حدیثاً (۳)

آغاز: «مانند نسخه B-453»

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۷۵ ق، تعداد برگ: ۳۰۹ گ.

*

(۱۸۸)

«A-950-2»

عنوان: ترجمه توحید مفضل^۱ = ترجمه کتاب فکر

پدیدآور (راوی): ابو محمد مفضل بن عمر، جعفی کوفی (د. پس از ۱۷۴ ق)

پدیدآور (مترجم): علامه محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی اصفهانی (د. ۱۱۱۰ ق)

موضوع: حدیث و اعتقادات

گزارش متن: ترجمه فارسیِ روانِ متنِ روایتِ مفضلِ مفضل بن عمرِ جعفی از امام صادق علیه السلام به نحوِ املا، در خدائشناسی، اثباتِ صانع، توحید و یگانگی ذاتِ اقدس الهی از طریق تفکر در مخلوقاتِ ارضی و سماوی است، که علامه مجلسی آن را در چهار مجلس، با عناوین «مؤلف گوید - مترجم گوید»، همراه برخی اضافات، شرح و توضیحاتِ سودمند، در سال ۱۰۹۴ ق (در برخی نسخه‌ها سال ۱۱۰۴ ق) به نام شاه سلیمان صفوی (حک. ۱۰۷۷-۱۱۰۵ ق) ساخته است.

درباره کتاب فکر یا کتاب التوحید، طبق آنچه که در مقدمه کتاب آمده: مفضل بن عمر در مسجد النبی صلوات الله علیه و آله، نشسته بود که ابن ابی العوجاء دهری با یاران خود وارد شد و سخنانی در انکار صانع و نسبت دادن خلقت به طبیعت بیان کرد مفضل بن عمر بر او غضب کرد،

۱. همان، ج ۴، ص ۹۱.

ولی در مجادله از پس رندی ابن ابی‌العوجاء برنیامده و با حالی نزار و دلی شکسته بر امام صادق (ع) وارد شد و امام بعد از شنیدن ماجرا، مفضل را وعده آموختن حکمت‌های الهی داد. کتاب توحید یا فکّر، در چهار مجلس، توسط امام صادق (ع) به مفضل جعفری املا گردیده است؛

- مجلس اول: در اثبات وجود خالق مدبّر از طریق تفکّر در شگفتی‌های موجود در خلقت اعضای انسان و مباحث مربوط به ویژگی‌های انسان نسبت به سایر جانداران؛

- مجلس دوم: در مورد انواع حیوانات و ویژگی‌های هر کدام؛

- مجلس سوم: در شگفتی‌های آفرینش آسمان، زمین، ستارگان، ماه، خورشید، معادن و برخی از نباتات و درختان اختصاص دارد؛

- مجلس چهارم: در مورد حکمت وجود مرگ و تلخی‌ها و بلاهای طبیعی و اثبات اینکه اینها نیز در چرخه نظام کلی عالم قرار داشته و خارج از تدبیر الهی نیستند.^۱

درباره راوی اصل اثر، مفضل بن عمر نیز باید گفت که وی، یکی از اصحاب برجسته امام جعفر صادق و امام موسی کاظم (ع) و از چهره‌های مهم تاریخ تشیع است. گزارش‌های رسیده در مورد شخصیت علمی و سیاسی وی به گونه‌ای متفاوت و پُرسش برانگیز است، برخی او را در زمره خواص اصحاب ائمه (ع) و دارای رتبه‌هایی چون وکالت و نیابت از طرف آن ستارگان هدایت و برخی نیز وی را "فاسد المذهب"، "مضطرب الروایه" و "خطابی" خوانده‌اند و جمع بین آنها حقیقتاً امری دشوار می‌نماید؛ وی از سویی در مقام علمی، از تقرّب نزد امامان (ع) و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و از سوی دیگر، در عصر ظهور جریان‌های انحرافی، مانند غلات و خطابه گزارش‌هایی از انحرافات فکری وی و همسو شدن با جریان‌های غالیانه و حتی خطابه را دارد؛^۲ البته شیخ مفید (د. ۴۱۳ق)، مفضل را از صالحان می‌داند و آیت الله خویی (ره) نیز نظر

۱. نشریه پساتین، س ۱، ش ۱، ص ۱۲۴.

۲. الشیخ الطوسی، اختیار معرفة الرجال، صص ۳۲۲-۳۲۴.

شیخ مفید را ارجح دانسته و غلو خواندن او را مصداق "غلو اصطلاحی علم کلام" نمی‌داند.^۱

ناگفته نماند ترجمه توحید مفضل مرحوم علامه مجلسی (ره)، نخستین بار در سال ۱۲۷۹ق در کارخانه عبدالحالق در تهران و بار دیگر در سال ۱۳۲۲ق چاپ سنگی شده است. این اثر به صورت چاپ سربی، در سال ۱۳۶۱ق از سوی انتشارات اسلامیة در تهران، و نیز با عنوان شگفتی‌های خلقت، از سوی انتشارات سرور در سال ۱۳۸۵ (تجدید ۱۳۹۰ش) و سرانجام در سال ۱۳۸۷ش از سوی انتشارات برکات اهل بیت علیهم السلام در مشهد چاپ و منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الذی هدانا إلی توحیده بصفوته محمد المفضل علی عبیده و عترته الأکرمین المخصوصین بلطفه قدیمه و جدیده ... بر الواح ضمائر خجسته سرائر برادران ایمانی می‌نگارد ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۳۷گ (۳۸ الف - ۷۴ب).

*

(۱۸۹)

«C-650»

عنوان: ترجمه جاویدان خرد = ترجمه الحکمة المخالدة = ترجمه آداب العرب والفرس

پدیدآور (مؤلف): ابوعلی احمد بن یعقوب، رازی مشهور به «ابن مسکویه» (د. ۴۲۱ق)

پدیدآور (مترجم): شرف‌الدین عثمان بن ابی‌الوفا بن محمد، قزوینی (د. پس از ۶۲۳ق)

موضوع: اخلاق

۱. خویی، ابوالقاسم، معجم رجال‌الحديث، ج ۱۸، صص ۲۹۱-۳۰۵.

گزارش متن: ترجمه کتاب *آداب العرب و الفرس*^۱ یا *جاویدان خرد*^۲ اثر ماندگار ابن مسکویه است، اثری در غایتِ اشتها که در موضوع اخلاق، آداب و رسوم و امثال و حکم آمیخته به پند و اندرز و به مطالب و لطایف ادبی، در چهار بخش و یک خاتمه، به نام ابوبکر بن سعد بن زنگی (حک. ۶۲۳-۶۵۸ق)، از عربی به فارسی روان برگردانده شده است.

درباره کتاب *ارزنده جاویدان خرد* باید گفت که آن اثر، در حقیقت ساخته و پرداخته اندیشه کهن ایرانی و از میراثِ گرانبهای فرهنگ پارسی میانه به خط پهلوی بوده است. این اثر کهن پارسی که در اوایل دوره اسلامی با عنوان *سخنان و وصایای هوشنگ* شهرت داشته، از قرون دوم یا سوم هجری، از سوی حسن بن سهل، به عربی برگردانده و تلخیص شده است و همین ترجمه و تلخیص نیز، بن‌مایه کار ابن مسکویه را در کتاب *آداب العرب و الفرس* تشکیل داده است؛ چنانکه وی می‌نویسد: «بجوانی از ابو عثمان جاحظ کتابی خواندم که در آن کتاب، سخن از *جاویدان خرد* رفته بود؛ آنچه جاحظ نقل کرده بود، کلمات چندی از *جاویدان خرد* بود و نیز بسیار بمطالب آن احترام گذارده بود؛ من در پی یافتن *جاویدان خرد* برآمدم تا آنرا در نزد موبدان موبد، جستیم و آن را پر از آشکال و نظائر کثیر از حکم فارسی و هند و عرب و روم یافتیم؛ چون کتاب بدینسان نیکو بمن نمود، خاصه وصیت هوشنگ بفرزندش، بر آن شدم، آن وصیت را انتساختم و با تعداد دیگر از وصایا اقوام فوق همراه آوردم و نتیجه این کتاب در پند و اندرز و اخلاقیات شد».

عناوین کتاب *جاویدان خرد*، چنین است:

– مقدمه؛

– قسم اول: حکم و آداب پارسیان باستانی؛

۱. الطهرانی، *الدریعه*، ج ۱، ص ۲۵.

۲. همان، ج ۵، ص ۷۸.

- قسم دوم: حکم و آداب هندیان؛

- قسم سوم: حکم و آداب عرب؛

- قسم چهارم حکم و آداب روم.

ناگفته نماند، عجلتاً که بر پایه تتبّعات و تورّقات و تصفّحات مستعجلانه راقم سطور در این مقطع، این اثر گرانسنگ، افزون بر ترجمه فارسی شرف‌الدین عثمان (نسخه مورد گفتگو)، دارای دو ترجمه دیگر نیز می‌باشد؛ یکی ترجمه «محمدحسین بن حاجی شمس‌الدین» (د. پس از ۱۰۶۵ق) که گفته شده این ترجمه، از سوی درویش فانی مانکجی بن لیم جی هوشنگ هاتریای گجراتی، آن را به نام ناصرالدین شاه، در سال ۱۲۹۳-۱۲۹۴ق (۱۲۴۶ یزدگردی)، بخط نستعلیق خوش، در بمبئی، چاپ سنگی شده است. بر پایه گفته فهرست‌نویسان، این مترجم در کتاب مسکویه رازی دست برده و پس و پیش کرده و در میانه کار، فرخ نامه یونان دستور، نامه دهقان خداپرست با نوشیروان و داستان دخمه /نوشیروان و نیز در پایان، رساله امینی از بطلان نفس، تألیف باباافضل کاشانی را در آن گنجانده است که البته به ضرس قاطع نمی‌توان گفت، کار مترجم بوده، بلکه این اضافات، از سوی ناشر این اثر، صورت گرفته باشد؛ بر این پایه جهت حکم قطعی درباره این اضافات، رؤیت اصل نسخه ترجمه «محمدحسین» ضروری است. ترجمه دیگر نیز، از تقی‌الدین محمد بن شیخ محمد ارجانی تستری است که وی آن را، در زمان سلطنت جهانگیر پادشاه هند (اوایل سده ۱۱ق) ساخته است؛ باید افزود که این اثر در سال ۱۳۵۵ش، تحقیق و در تهران به چاپ رسیده است.

پایان سخن اینکه، ترجمه مورد گفتگو (نسخه حاضر)، به اهتمام زنده‌یاد محمدتقی دانش‌پژوه، تصحیح و در سال ۱۳۵۹ش، از سوی مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران منتشر گردیده است و دارای مقدمه‌ای ارزشمند درباره اثر و نسخه، به قلم مصحح است. همچنین اصل عربی کتاب جاوید/ن خرد نیز نخستین بار با عنوان الحکمة /المخالدة، به اهتمام فیلسوف شهیر، عبدالرحمن بدوی، در سال ۱۹۵۲م در قاهره به چاپ رسیده است و گویا ویلیام چیتیک نیز این اثر را همراه

مطالع‌الایان، تصحیح و منتشر نموده است و اینکه آیا، همراه ترجمه لاتین آن است یا نه، عجالتاً، بجهت عدم دسترسی راقم به منابع، از جزئیات این چاپ، اطلاعی در دست نیست.

آغاز: «بسمله، حمد بی‌حدّ خالق که واهب صور و اشکال است...».

نوع خط: نسخ مُعرب، کاتب: اسحق بن محمد بن محمد بن محمود یانی، تاریخ کتابت: ۷۰۹ق، تعداد برگ: ۲۱۵گ؛ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای زربوبِ ترنجبی ضربی، درون هم ضربی مقوایی دارای لبه‌برگردان (لولادار = دارای طبله).

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و کمیاب و کهن است. در زمینه صفحه عنوان نسخه، که زرین و آراسته به سفیدآب است، چنین نوشته شده است: «کتاب ترجمه جلودان خرد من مصنفات الامام شرف المله و الدین عثمان بن محمد القزوينی رحمه الله» که البته کلمه «عثمان» را کسی پاک کرده است! سرفصل‌ها، عنوان‌ها و نشانی‌ها، به صورتِ سنگرف نوشته شده است، دو برگِ آغازین نسخه، بالا و پائین و میانه سطرها، به زرکشی شده است؛ برگ‌ها مجدول به لاجورد است.

*

(۱۹۰)

«C-1173»

عنوان: ترجمه خلاصه المفاخر فی اخبارالشیخ عبدالقادر

پدیدآور (مؤلف): عبدالله بن اسعد، یافعی یمنی (د. ۷۶۸ق)

پدیدآور (مترجم): فضل الله بن اسدالله، سمنانی حسینی متخلص به «جهانی» (سده ۱۱ق)

موضوع: تراجم و تصوّف

گزارش متن: ترجمه فارسی کتاب خلاصه المفاخر فی أخبار الشیخ عبدالقادر^۱ تألیف عبدالله

۱. حاجی خلیفه، کشف الظنون، ج ۱، ص ۹۱۸.

یافعی در شرح حالات شیخ عبدالقادر گیلانی (د. ۵۶۱ق) است. خلاصه المفاخر نیز، ذیل و تنمهای بر کتاب روض الریاحین فی حکایات الصالحین اوست که وی آن را در شرح حال عارفان نامی نگاشته و در آن پانصد حکایت از عارفان و صوفیان ذکر کرده است.

باید افزود که اصل کتاب خلاصه المفاخر، یکبار به تصحیح و اهتمام نجیب احمد قریشی، در سال ۱۹۸۳م در لاهور و دگر بار با تحقیق و تعلیقات احمد فرید المزیدی، از سوی دارالکتب العلمیه به سال ۲۰۱۲م در بیروت منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله و صحبه اجمعین می گوید أضعف العباد، أصلح الله شأنه، که چون کتاب خلاصه المفاخر...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۳۹۹گ.

*

(۱۹۱)

«C-260»

عنوان: ترجمه الخواص^۱ = تفسیر زواری

پدیدآور (مؤلف): ابوالحسن فخرالدین علی بن حسن، زواری اصفهانی (د. پس از ۹۶۸ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: ترجمه تفسیری روان و نیکویی از قرآن کریم، با بهره‌مندی از احادیث و استناد به اخبار و روایات امامیه و اقوال مفسرین عامّه مناسب بحث است. در این اثر مؤلف نسبت به

۱. الظهرانی، الدررمة، ج ۴، ص ۱۰۰.

آیاتی که در شأن، فضائل و مناقب اهل بیت علیهم السلام نازل شده است، گفتگوها را با تفصیل و توضیح بیشتری برگزار نموده است. زواری در این اثر از تفسیر موأهب علیه ملا حسین کاشفی، بهره بیشتری برده و از شیوه تفسیری کاشفی الهام گرفته است. زواری در مقدمه تفسیر در این باره می‌گوید: «تاکنون در تفاسیر، توجهی به آیات با برکات که در شأن امیرالمؤمنین و مناقب اهل بیت سید المرسلین است، نشده، بنابر این، من با توجه به تفسیر موأهب علیه دست به تألیف این تفسیر زدم» و گویا بدین جهت باشد که قرابت‌هایی بین این دو تفسیر، به چشم می‌خورد.

زواری در ترجمه و تفسیر آیات، راه ایجاز را پیش گرفته، جز در تفسیر سوره حمد که مباحثی نسبتاً مستوفایی نسبت به مسأله مبدأ و معاد و برخی مطالب عرفانی دارد. مؤلف این اثر بر پایه ماده تاریخ «از فضل اله چون باتمام رسید/ تاریخ وی از فضل اله است عیان» در سال ۹۴۷ق، طی دو جلد (جلد اول از سوره فاتحه تا سوره کهف و جلد دوم نیز از سوره کهف تا سوره ناس)، به پایان برده و به شاه طهماسب صفوی (حک. ۹۳۰-۹۸۳ق)، تقدیم نموده است.

از کتاب ترجمه /المخوَصّ، نسخه‌های خطی فراوانی در داخل و خارج از کشور در دسترس است که بخشی از آنها به قلم راقم سطور، در کتاب معجم الآثار المخطوطة^۱ معرفی گردیده است. این اثر نخستین بار در سال ۱۳۵۵ق به سعی و اهتمام مرحوم حاج شیخ محمد حسین مولوی در حاشیه قرآن کریم چاپ گردیده و همان طبع نیز در سال ۱۳۶۸ق از سوی شرکت سهامی طبع کتاب، افست گردیده است. این تفسیر با مقدمه، تصحیح تعلیقات منصور پهلوان، با عنوان رساله دکتری علوم قرآن و حدیث، به استاد راهنمایی دکتر سید مرتضی آیت الله زاده شیرازی در ۴۵۸ص، در دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران، دفاع گردیده است.

آغاز: «بسمله، حمد بیحد و شکر بلا عدّ منعمی را سزد که شقایق حقایق قرآنی را در حدائق صدور انسانی بشکفانید فوایح و انوار اشجار و روایح زهار و دقایق فرقانی به مشام جان و جنان ایشان رسانید ...».

۱. متقی، حسین، معجم الآثار المخطوطة حول أمير المؤمنين علی بن أبي طالب علیه السلام، ص ۴۳۹.

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۷۹گ.

*

(۱۹۲)

«C-1128-4»

عنوان: ترجمه الصلاة^۱

پدیدآور (مؤلف): ملا محمد محسن بن مرتضی، فیض کاشانی (د. ۱۰۹۱ق)

موضوع: فقه شیعه

گزارش متن: رساله‌ای در شرح و ترجمه مختصر سوره‌های حمد، توحید و قدر و نیز برخی اذکار و ادعیه نماز، با اشاراتی به اسرار نماز همراه درج ۴۵۰ بیت شعر از خود و دیگران است که در هشت «در»، به عددِ باب‌های بهشتِ فردوس، مشتمل بر: اذان و اقامه، ادعیه افتتاحیه؛ سوره فاتحه، سوره قدر و توحید، رکوع، سجود، قنوت، تشهد؛ برابر با ماده تاریخ «ترجمت» در سال ۱۰۴۳ق نگارش یافته است.

مرحوم فیض کاشانی در مقدمه این اثر گوید: «چون اذکار نماز بزبان عربی واردست و بسیاری از ابنای عجم بلکه عرب هم از فهمیدن آن عاجزند بخاطر این ضعیف محسن بن مرتضی رسید که آنرا بزبان فارسی ترجمه نماید و بعضی آداب و فواید بآن منظم سازد تا شاید جمعی از مومنان از آن بهره‌مند گردند و این فقیر بی‌بضاعت را در اوقات حضور دل بدعای خیر یاد آوری نمایند، بیت:

تو که کیمیا فروشی نظری بقلب ما کن که بضاعتی نداریم و فکنده‌ایم دامی

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۴، ص ۱۱۴.

پس ساعتی چند از اوقات صرف این مهم نمود و این هشت "در" که بمنزله درهای بهشت است بر روی طالبان گشود و بترجمة الصلوة موسوم ساخت ...».

این اثر نخستین بار در سال ۱۲۶۰ ق همراه ترجمه الشریعة، یکبار هم با عنوان عرفان نماز به کوشش مهدی انصاری، در سال ۱۳۸۲ ش در کاشان و بار دیگر با تصحیح محققان مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار) در کنگره بزرگداشت مرحوم فیض کاشانی در سال ۱۳۸۶ به چاپ رسیده است.

آغاز: «هر که نه گویا بتو خاموش به هر چه نه یاد تو فراموش به

سپاس بیقیاس کریمی را که با کمال کبریایی و عظمت و جلال و عظمت و استغنا و عزت در لطف و مرحمت و عطوفت و رافت بر روی بندگان گشود ...».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ: ۱۶ گ (۲۰۷ ب - ۲۲۲ الف).

*

(۱۹۳)

«D-297-4»

عنوان: نسخه دیگری از ترجمه الصلاة (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-1128-4».

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۹۶ ق، تعداد برگ: ۱۷ گ (۲۴۴ ب - ۲۵۶ ب).

*

(۱۹۴)

«B-2304-3»

عنوان: ترجمه قرعه مأمونیه = فال نامه امام علی بن موسی الرضا علیه السلام

پدیدآور (مؤلف): علی بن محمد بن قاضی بشری

پدیدآور (مترجم): ناشناخته

موضوع: علوم غریبه

گزارش متن: این فالنامه، متنی است که گویا حضرت رضا علیه السلام به درخواست مأمون عباسی، تنظیم فرموده‌اند و کسی نیز آن را، به درخواست دوستی، به فارسی برگردانده است. نسخه حاضر، دارای یک دیباچه، جداول و ده دایره بزرگ و کوچ و دایره بزرگ و کوچک و سپس حل آنها همراه متن با عنوان «سؤال کردی» است که با نام پرندگان، نگارش یافته است. مؤلف در دیباچه گوید: «چون کس خواهد که در مهمی شروع و خیر و شر و نیک و بد خود را بداند این دایره چهارگونه که در هر یک شش بیت است یک یک ملاحظه کند و ضمیر خود را به بیند که در کدام دایره است و نظر کند که در میان آن دایره چه حرفست ...». گفتنی است که نسخه دیگری از این اثر در کتابخانه ملی ایران به شماره (۲۷۷۲ف)^۱ نگهداری می‌گردد.

آغاز: «بسمله، بعد از سپاس ایزد تعالی که مبدع کل است و آفرین بر سید کائنات محمد صلی الله علیه و سلم که مشرع حق است، چنین گویند که مؤلف اخبار این مقاله علی بن محمد بن القاضی البشیری عفا الله عنه که دوستی عزیز استدعا نمود که نسخه قرعه مأمونیه که امام بحق ابوالحسن علی بن موسی رضا علیه التحیه و السلام از برای مأمون خلیفه ساخته بود آنرا از لفظ عربی پیارسی باید کرد تا طایفه را که دست ادراک و فهم ایشان قاصرست بدین بهره مند شوند...».

انجام: «... سؤال کردی از انبازی و شرکت بکن که مبارکست و نفع بسیار بر تو برسد و الله

۱. انوار، عبدالله، فهرست کتابخانه ملی ایران، ج ۶، ص ۳۹۱.

اعلم بالصواب تمام شد فالنامه شریعت، تمت».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۴ ق (به قرینه برگ ۱۸۲ب)؛ تعداد برگ: ۱۰ گ (۲۸۰ الف - ۲۸۹ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه‌ای (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه‌های بازوبندی، کار محمد حکیم صحاف، عطف تیماج قهوه‌ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۱۹ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۱۹۵)

«A-222»

عنوان: تصوّف (کتابی در ...) = رساله حضرت سلطان چشتی

پدیدآور (مؤلف): بهاء‌الدین محمود ...

موضوع: تصوّف

گزارش متن: کتابی است در تصوّف، در طریقه چشتیه، به نظم و نثر که مؤلف در آن پس از نعت منظوم خداوند و پیامبر صلوات الله علیه و آله و خلفای راشدین به شرح احوال و کرامات صوفیان چشتی و برخی آداب تصوّف، همچون خرقه پوشی پرداخته است. مؤلف تعدادی از رسائل صوفیان چشتی را در داخل متن خود گنجانده است (مانند برگ‌های ۱۵ب و ۵۳الف). مؤلف گمنام ما، به جهت گرایش صوفیانه، اگر تعبیر درستی بوده باشد، به نوعی سنی دوازده امامی است! چنانکه در ابتدای این اثر، به شخص شخیص مولى الموحدين، حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب و اهل بیت علیهم السلام، عنایت ویژه‌ای دارد و در آغاز، به نقل از تاریخ طبری (برگ‌های ۵ الف - ۷ب) به زندگی و احوال و بیان تواریخ ولادت و شهادت و اولاد امامان از امام علی تا امام مهدی علیهم السلام، پرداخته است؛ برای نمونه درباره حضرت صاحب

العصر و الزمان عجلَّ الله تعالی فرجه الشریف، می‌نویسد: «امام حسن عسکری [علیه السلام] ... چون عمرش به بیست دو سال و شش ماه رسید، امام مهدی [علیه السلام] متولد شد. [آن امام] روز آدینه سنه ستین و مائتین بسامره وفات یافت ... ایشانرا غیر محمد مهدی [علیه السلام] فرزند نبوده است و امام محمد مهدی [علیه السلام] در شب پنجشنبه در ماه شعبان سنه اربع خمسین و مائتین در سامره متولد شده، چون در سن نه سالگی رسیدن [د]، در سامره غایب شدن [د] و دیگر هیچکس ایشانرا ندیدند و علمه عندالله، مدت چهار سال و شش ماه امام بوده‌اند و الله اعلم بالصواب؛» چنانکه در جای جای اثر نیز فراوان از دوازده امام علیهم السلام یاد می‌کند (مانند برگ ۱۱۳ الف).

آغاز: «بسملة، ربِّ یسر و لاتعسر،

نخواهد هر چه گوید مرد کمره
از این گفتارها استغفرالله

نکویم که چنان که چنین کرد
که کاهی آسمان که زمین کرد

... (برگ ۷ ب) بسمله، الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة ... ؛ اما بعد از حمد و صلوة می‌گوید تراب الاقدام درویشان و سک کرکین باب عارفان، بهاءالدین محمود، بنده کی مخدومی قاضی حمیدالدین ناکوری المعروف را سخن چند در بیان اسراری مشایخ طبقات پیران چشت ... (برگ ۸ الف) أسرّه فی الذکر محمد الرسول صلوات الله علیه و سلّم، أسرّه فی الذکر أمير المؤمنين علی رضی الله عنه و ... حسن بصری ... و ... خواجه عبدالواحد بن زید ... و ... شیخ عیاض ... و سلطان ابراهیم ادهم ... و ... شیخ حذیفه مرعشی ... و ... شیخ هبیره بصری ... و ... شیخ علوی دینوری ... و ... شیخ ابواسحاق شامی ... و ... سید ابواحمد چشتی ... و ... سید محمدزاهد چشتی ... و ... سید ابوناصل الدین ابی یوسف چشتی ... و ... سلطان مودود چشتی ...».

انجام: «... سورة اخلاص سه بار ختم کنیم و الله اعلم بالصواب تمت، ... تو خشنود باشی ما

رسته‌کار، بدانکه فردا بصرای ... اللهم اغفر لی لجميع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات برحمتک یا أرحم الراحمین».

نوع خط: نستعلیق تحریری (چند نوع)، کاتب: حاجی عباس، تاریخ کتابت: ۲۵ ربیع الثانی ۱۲۷۳ق، محل کتابت: قریه شافلان به رباط عالیحضرت سید محمود، تعداد برگ: ۱۲۶گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، نوع جلد: تیماج زیتونی فرسوده.

گزارش نسخه: این نسخه سال ۱۹۳۴ وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۱۹۶)

«C-1409»

عنوان: تفسیر بصائر یمنی = بصائر در تفسیر کتاب عزیز = البصائر = البصائر فی التفسیر = تفسیر البصائر

پدیدآور (مؤلف): شیخ معین‌الدین/ظهیرالدین/ فخرالدین ابوجعفر/ابوالعلاء محمد بن محمود، نیشابوری (د. پس از ۵۵۲ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیری نفیس و کهن به زبان فارسی به روش اهل سنت که گویا مؤلف آن را پس از چهل سالگی از روی تفسیر بزرگ سی جلدی خواجه امام محمود نیشابوری، نوشته است و طبق رقم مؤلف در پایان سوره مائده (برگ ۹۵ب)، وی در نیمه جمادی الثانی سال ۵۵۲ق از ربع اول تفسیر، فراغت یافته است؛ حاجی خلیفه در کشف الظنون، تاریخ تألیف تفسیر را سال ۵۷۷ق ثبت نموده است؛ البته زنده‌یاد دانش پژوه، بر اساس نسخه کاملی که از تفسیر بصائر دیده (نسخه ما فاقد مقدمه)، به اشتباه حاجی خلیفه تصریح کرده است: «از ملاحظه القابی که در مقدمه آن مذکور است مسلم می‌شود که کتاب به عین الدوله بهرامشاه اهداء شده و همین نکته را

صاحبان لباب الالباب و هفت اقلیم نیز ذکر کرده‌اند، بنابراین شکی نمی‌ماند که تاریخ اتمام بصائر عینی مدتها قبل از تاریخی بوده است که حاجی خلیفه ذکر نموده است (۵۷۷ق).^۱ همو درباره مؤلف می‌افزاید: «مؤلف [نیشابوری] همان کسی است که او را بهرامشاه پادشاه غزنه (حک. ۵۱۱-۵۵۲ق) در سال ۵۲۹ق موقعی که سلطان سنجر سلجوقی قصد حمله به غزنه را داشت، به وساطت نزد این پادشاه فرستاد. وی صاحب یک دیوان شعر و ترجمه‌ای از کتاب غررالسیر ثعالی به نام رأی آرای است و او معارضه‌ای داشته است بین تیغ و قلم به نام صحیفه‌الاقبال که ظاهراً تمام آنها از میان رفته است». باید دانست که لقب او به قول عوفی در لباب الالباب فخرالدین است، در عین حال حاجی خلیفه او را ظهیرالدین ابوجعفر می‌خواند. صاحب هفت اقلیم و نیز حاجی خلیفه (در جای دیگر) او را محمود بن احمد بن محمود نامیده‌اند.

در روش تفسیری مؤلف البصائر، باید گفت، وی در آغاز هر سوره، به مدنی یا مکی بودن سوره، تعداد آیات و بیان اختلاف آنها و نیز روایات مربوط به فضل قرائت سوره مذکور اشاره کرده است و گاه برای تفصیل بیشتر، به نحو جداگانه در ادامه آیه، با عنوان «فصل» (مانند قصه معراج پیامبر صلوات الله علیه و آله در برگ‌های «۱۶۳ب - ۱۶۵ب» این نسخه) مطالب تفسیری خویش را بیان می‌نماید و گاهی هم با عناوین «سؤال و جواب» مطرح می‌نماید. در این اثر، گاه از پیامبر صلوات الله علیه و آله، خلفای راشدین، رجال، عالمان و مفسران و شخصیت‌ها، یاد شده و نقل روایت یا مطلب و قولی می‌شود و گاهی برخی از اینها حاوی اطلاعات کتاب‌شناختی ارزشمندی هستند، که خود، نیازمند پژوهشی مستقل است؛ چنانکه برای نمونه، در اول سوره بقره (۴ الف)، مؤلف می‌نویسد: «میان علما و مفسران اختلاف بسیارست و کتب متقدمان بتفصیل آنها ناطق است و خواجه امام محمود نیشابوری تغمده الله برحمته در تفسیر بزرگ، کی در سی مجلد تصنیف کردست، جمله این اقوال را بر چهار اصل مرتب کردست و بس از انج انصاف را حکم کرده شود ...».

۱. نشریه نسخه‌های خطی، دفتر ۱، ص ۷۷.

مؤلف در جای جای این تفسیر ارزنده، از پیامبر اکرم صلوات الله علیه و آله به دو صورت «بیغامبر علیه السلام» و «بیغامبر صلی الله علیه و سلم»، از امام علی، علیه السلام به صورت‌های «امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه (۲ الف)؛ علی بوطالب، رضی الله عنه (۲۷۹ب)» و نیز از بانوی دو سرا، حضرت فاطمه زهرا، سلام الله علیها به صورت «فاطمه رضی الله عنها» یاد کرده و در جاهای مختلف نیز به فضائل اهل بیت، علیهم السلام اشاره و اشعار دارد، چنانکه برای نمونه، در سوره الانسان (۲۶۳ب)، ذیل آیه شریفه ﴿يُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ ...﴾ آورده است: «و ایشان طعام دهند بر انج خود بدان محتاج باشد و نیز گفتند کی بر انج طعام دادن را درست دارند، ایشان طعام دهند درمندگان بی جیز و طفلان بی بدر و اسیران بی متعهد را، ﴿إِنَّمَا يُطْعَمُكُمْ لُوجُهُ اللَّهِ ...﴾ ایشانرا کویند کی انج ما بشما می‌دهیم برای خدای را می‌دهیم و از شما در مقابله آن باداشی و شکری چشم نمی‌داریم؛ کویند این آیتها در شأن علی بوطالب و فاطمه زهرا رضی الله عنهما آمدست کی حسن و حسین ناتوان شدند و ایشان نذر کردند کی اگر فرزندان را صحت باشد سه روز روزه دارند و خداوند تعالی هر دو را صحت داد و ایشان روزه گرفتند و روز اول صاعی جو از جهودی فام کردند و فاطمه آنرا آس کرد و بسرشت و بخت و بوقت افطار بیش آورد ناکهان درویشی درآمد و گفت از درماندگی قیامت یاذ کنید و بر من ببخشایید؛ هر دو تن بر آن اتفاق کردند کی آن نان بخته بیرون بردند و بدان درویش دادند و خود بآب افطار کردند و بر آن بکذرانیدند و در روز داوم صاعی دیگر از جو فام کردند و فاطمه آنرا آرد کرد و بسرشت و بخت و بوقت افطار یتیمی درآمد و گفت از حال فرزندان خویش بازاندیشید و بر من بی بدر رحمت کنید؛ هر دو تن بر آن اتفاق کردند کی انج ساخته بودند بدو دادند و شب کرسنه بختند و روز سیم همجنان بقرض تحلی کردند و برکی ساختند شبانگاه اسیری بردرآمد گفت از اسیری قیامت یاذ کنید و بر استاد من نیکویی کنید؛ هم ایثار کردند و آن را بر فاقه بروز رسانیدند و بامداد آن بگاه بیغامبر علیه السلام بر سر بالین ایشان آمد و جفته ثرید آورد و گفت من داوش از جهت شما بی خواب بوده‌ام و تا اکنون کی این قدر طعام میسر شده، نه آسوده‌ام، حالی این بخورید و ببشارتی بزرگ شاد شوید و این آیتها بریشان خواند و گفت در حق شم آمدست؛ و این قصه دلیل آنست

که این سورت بمدینه منزل شد است چه، زفاف فاطمه مدینه بودست و ولادت حسن و حسین رضوان الله علیهما آنجا می‌بود؛ إنا نخاف من ربنا يوماً عبوساً قمطریرا، این حکایت قول علی و فاطمه است کی ایشان گفتند ما شما را برای خدای را عزّ و جلّ طعام می‌دهیم کی ما از خداوند خود می‌ترسیم از عذاب روزی کی رویها در آن روز ترش باشد و عذاب آن روز سخت باشد و مدت آن روز دراز ...».

جهت آشنایی پژوهشگران با این تفسیر، بخش‌هایی از چند سوره را به عنوان شاخص، بازخوانی می‌کنیم:

- سورة الحمد: «(۲ الف) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم ...﴾ من آغاز کنم بنام خدای بخشاینده مهربان و یا آغاز کنید بدان قول اوّل اخبارست کی خواننده قرآن از حال خود آگاهی می‌دهد کی من آغاز می‌کنم و وخیر و برکت در آن دامن امیرالمؤمنین علی... روایت کرد از بیغمبر صلی الله علیه و سلم کی هیچ نبشته نباشد ضایع گذاشته بسم الله الرحمن الرحيم در آن نبشته کی نه ایزد تعالی ولیی را از اولیاء خود بفرستد تا آن نبشته بردارد بس هر که نبشته بردارد کی در آن بسم الله الرحمن الرحيم که باشد نام او را بزرک گرداند و بعلیین رساند و عذاب خود آسان گرداند بر مادر و بدر وی اگر چه ناکرویدکان باشد ...».

- آیه الكرسي (آیه ۲۵۵ سورة البقرة): «(۴۲ ب) ﴿الله لا اله الا هو الحي القيوم﴾ بیغمبر علیه السلام گفت در سورة البقرة آیتی هست کی از همه آیتها قرآن فاضلترست و بدین آیت اشارت کرد ... ﴿الله لا اله الا هو﴾ آن خدای کی سزای برستشست آن کس است کی جزاء هیچ کس سزای برستش نیست، ﴿الحي القيوم﴾ زنده باینده، ﴿لا تأخذه سنة ولا نوم﴾ نه کیرد او را غنودن و خواب، ﴿له ما في السموات وما في الأرض﴾ مرو راست انج در آسمانها و زمینست همه مُلک و مُلک اوست آفریده و هست کرده اوست ...».

- سورة آل عمران: «(۴۷ الف) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم، ألم الله لا اله الا هو ...﴾ گروهی از ترساآن کی ایشان را وفد نجران گفتند بنزدیک بیغمبر علیه السلام آمدند و در کار دین سخون

گفتند و با جهودان مدینه خصومت کردند... گفت خدای و آفریدگار جهان آن خدائست کی جز او خدای نیست، ﴿الحی القيوم﴾ زنده باینده، ﴿نزل علیک الکتاب ...﴾ او آن خدائست کی فرو فرستاد بر تو ای محمد قرآن را بحق و راستی و درستی و تو سزای آن بودی ...».

– سورة بنی اسرائیل: «(۱۶۳ب) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ سورت بنی اسرائیل بمکه منزل شده است بقول عبدالله بن عباس هشت آیت از آن بمدینه آمدست ... ﴿سبحان الذی أسرى بعبدہ لیلاً ...﴾ باکی از عیبها و دوری از نقصانها آن خدای را کی در یک شب برد بنده خود را از مکه تا به بیت المقدس الذی بارکنا حوله و آن مسجد بیت المقدس را صفت کرد و گفت ﴿الذی بارکنا﴾ آن مسجد کی برکت فرستادیم کرد بر کرد آن از آبادانی دیها و بسیاری کشتها و انبوهی درختان و بزرگی آنها و توانگری مردمان و نیز گفتند کی مراد ازین برکت، برکت دینی است نه دنیایی ابی انجا خطه انبیا و خوابگاه ایشان و مزار اولیا و بارت جای ایشانست و در خبرست کی بهر زمین کی قدم داوستی از داوستان خدای انجا رسد و او از اهل آن زمین خشنودی باشد ...».

– سورة یس: «(۱۷۶ الف) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ ...، ﴿یس و القرآن الحکیم ...﴾ این خطاب محمد راست علیه السلام بیکی از دو وجه یا انج این حرف مختصریست از نام انسان و انسانی کی جامع بُوَد معانی انسانیت را او بُوَدست ...».

– سورة الکوثر: «(۲۸۱ الف) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم، أنا أعطیناک الکوثر ...﴾ ای محمد ما ترا دادیم این حوض کوثر کی بهشیانرا از آن آب دهی و تشنکی عرصات را بدان ازیشان بنشانی و کرد عرصات و دود دوزخ را بدان از روی ایشان بشویارنی ...».

– سورة النصر: «(۲۸۱ الف) سورت نصر بمدینه آمدست و سه آیتست جون این سورت منزل شد بیغامبر علیه السلام فاطمه را رضی الله عنها بیش خود خواند و در کوش وی سخونی دراز بگفت و او کریان از نزدیک وی را ستر نشست و باز بیغامبر علیه السلام او را بیش خواند و اندکی در کوش او سخون گفت و خندان شد و بجای خود باز آمد و عایشه رضوان الله علیها از وی برسید کی آنکاه جه کریانید ترا و اکنون جه می خندانید ترا، گفت معاذ الله کی از من باز گفتن

سرّ بدر آید اگر باید او خود با شما کوید و بز از آمدن سورت سالی نکذشته بود تا بیغامبر علیه السلام بسرای آخرت رفت آنکه فاطمه خبر کرد عایشه را رضی الله عنهما کی در آن روز کی سورت نصر فروز آمد ما شادی کردیم کی باز فیروزی خواهد بود، دشمنان ما براد دوستان ما خواهند شد بیغامبر علیه السلام آن شادی را از من نپسندید و گفت این خبر مرک منست کی می‌شنوی چه شادی رسد ترا آنجای و بدین سبب من کریان شدم و چون آن سوختگی من بدید بر من رحمت آورد گفت خرسند باشد کی ازهمکان تو بمن زودتر خواهی بیوست، بدان خندان شدم و اهل علم گفتند کی فرود آمدن این سورت را خبر مرک خود بدان سبب خواندند کی. هر کار کی تمام شود بانجام رسد و از آن روز کی آیت ﴿الْیَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِیْنَكُمْ﴾ آمد تا آن روز کی این جهان بفصل بیغامبر علیه السلام تاریک شد هشتاد روز بیش نبود ... ﴿بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، اِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ...﴾ چون نصرت خدای تعالی بتو بیوسته شد و مکه بر دست تو کشاده شد و ببینی کی مردمان در دین خدای تعالی و آن دین اسلامست فوج فوج گروه گروه درمی‌آیند این نعمت را شکر گزار و خداوند خود را بباکی از همه عیبها دوری از همه نقصانها یاز کن ...».

مرحوم علامه محمد قزوینی در مکتوبی که از پاریس به مرحوم نخجوانی در تبریز فرستاده است، از منظر دیگری، اطلاعات ارزشمندی از این تفسیر ارائه کرده است که ان شاء الله، بازخوانی آن در این مدخل، خالی از لطف نخواهد بود: «تفسیر موسوم به بصائر یمنی تألیف معین‌الدین محمد بن محمود بن ابی‌الحسن النیسابوری، مؤلف این تفسیر، معاصر بهرامشاه غزنوی بوده است که مدت سلطنت او [بین سال‌های] ۵۱۱-۵۵۲ق است و وجه تسمیه کتاب به بصائر یمنی، این بوده است که لقب بهرامشاه (مثل لقب جدش سلطان محمود غزنوی) یمین‌الدوله بوده است و حاجی خلیفه در کشف‌الظنون در تحت عنوان البصائر فی التفسیر گوید ما نصّه: "البصائر فی التفسیر بالفارسیة للشیخ ظهیرالدین ابی‌جعفر محمد بن محمود النیسابوری الذی فرغ منه سنه ۵۷۷ سبع و سبعین و خمسّمائنه و هو کتاب کبیر فی مجلّدات" انتهى و هیچ شکی نیست که تاریخ ۵۷۷ در عبارت حاجی خلیفه

غلط فاحش است یکی بقرینه صریح عبارت آخر خود تفسیر "ماه رمضان سنه خمس و اربعین" که لابد مقصود خمس و اربعین و خمسائه بوده است و دیگر بقرینه آنکه صاحب لباب الالباب چنانکه مذکور خواهد شد میگوید که مؤلف مزبور یعنی محمد نیشابوری در وقتی که سلطان سنجر به غزنه لشکر کشید، برسالت از جانب بهرامشاه بنزدیک سلطان سنجر فرستاده شد و چون بمعسکر سنجر رسید "بوسیلت پیری و تقدم جانب او مرعی ماند" و چون از خارج معلوم است که لشکرکشی سنجر به غزنین درسنه ۵۲۹ق بوده است و چون در این سال محمد نیشابوری پیر بوده است، پس بسیار بعید است که تا سنه ۵۷۷ق یعنی تا ۴۸ سال وی در حیات بوده باشد و هذا واضح. باری عین عبارت لباب الالباب (ج ۱، ص ۲۸۰) باختصار اینست: "الامام العالم فخرالدین محمد بن محمود بن احمد النیسابوری، امام یگانه و صاحب فضل بیکرانه ... پدر او امام بیان الحق" محمود نیشابوری از افراد عالم بوده است و لطائف و غرائب و تصانیف او در انواع علوم در اطراف جهان مشهور است ... " و این امام فخرالدین محمد محمود که ما بصدد ذکر اوئیم در عهد دولت بهرامشاه از فحول ائمه غزنین بود و تفسیر بصائر عینی تألیف اوست و رأی آرای که ترجمه غرر و سیر [للثعالی] است تصنیف او و صحیفه الاعمال که در معارضه تبغ و قلم است ساخته و پرداخته او، و او را تصانیف بسیار است ... ". در آن وقت که رایت دولت سلطان سعید سنجر تغمد الله برحمته بر صوب ممالک غزنین خافق گشت تا بهرامشاه را مالش دهد و ممالک غزنین را مستخلص و مصفی گرداند و بهرامشاه را با او امکان مقاومت نبود امام فخرالدین محمد محمود نیشابوری را برسالت فرستادند و چون به حد تکین اباد بمعسکر منصور پیوست بوسیلت پیری و تقدم جانب او مرعی ماند و او را پیش بردند، بعد از رعایت جانب ادب و اقامت شرایط خدمت زبان برگشاد و گفت: بهرام که شاهی از این درگاه یافته است مقام خدمت میبوسد و میگوید: "ور پست کنی بنا خود افراشته‌ای از دست می‌فکنم چو برداشته‌ای گر آب دهی نهال خود کاشته‌ای من بنده همانم که تو پنداشته‌ای" انتهی ما فی لباب الالباب، و چنانکه ملاحظه می‌فرمائید لقب او را فخرالدین می‌نویسد در صورتیکه در خود تفسیر لقب او معین‌الدین مسطور است، و شکی نیست که قول خود او لابد بر قول لباب الالباب مقدم است و همچنین حاجی

خلیفه چنانکه گذشت لقب او را ظهیرالدین نوشته است ولابد منشأ اشتباه حاجی خلیفه لقب ظهیرالقضاة بوده است که در آنجا مسطور است و همچنین کنیه او را ابوجعفر نوشته به جای ابوالعلاء مذکور در تفسیر و لابد (بر فرض صحت نسخه [نخجوانی]) قول خود او بر اقوال حاجی خلیفه وسائرین مقدم است. اسم مؤلف ما نحن فیه را در کتاب *روضات الجنات* آقا محمد باقر خوانساری (طبع طهران، ص ۲۲۵) نیز پیدا کردم؛ در آنجا در ضمن ترجمه حال حسن بن محمد بن الحسین النیسابوری المعروف بالنظام الاعرج صاحب تفسیر مشهور موسوم به *غرائب القرآن و رغائب الفرقان* که در هامش تفسیر طبری در بولاق بطبع رسیده است (در سنه ۱۳۲۹ق) گوید: "و من جمله فی يعرف بلقب النیسابوری ایضاً هو الشیخ معین الدین قاضی القضاة محمد بن محمود بن ابی الحسن النیسابوری صاحب *غریب القرآن* المأخوذ فی کتاب الشیخ ابی بکر محمد بن عزیز السجستانی المشهور و قد کنیه لأجل ولده القاضی جمال الدین محمود و کان عندنا منه نسخة مختصرة لطيفة" انتهى ما فی *روضات الجنات*، و اگر مؤلف *روضات الجنات* اسم *غریب القرآن* را به *غرائب القرآن* نیشابوری مذکور در فوق که در هامش تفسیر طبری طبع شده، بواسطه اشتراک نسبت نیشابوری و اینکه هر دو صاحب تفسیر بوده‌اند، اشتباه نکرده باشد، معلوم می‌شود که این *غریب القرآن* تألیف دیگری از تألیف محمد بن محمود نیشابوری ما نحن فیه است و احتمال قوی نیز دارد که *غریب القرآن* از پدر صاحب ترجمه، محمود نیشابوری ملقب به بیان الحق بوده است چه حاجی [خلیفه] در ضمن تعداد مؤلفین در علم *غریب القرآن*، در تحت عنوان علم *غریب الحدیث و القرآن*، یعنی لغات مشکله حدیث یا قرآن، اسم پدر او را می‌برد باین عبارت: "و ابی القاسم محمود بن ابی الحسن بن الحسین النیسابوری الملقب به بیان الحق" انتهى. خلاصه آنکه، این تفسیری که سر کار یک جلد ناقص از آن دارید، موسوم به *بصائر یمنی* است و در عهد بهرامشاه غزنوی در سنه ۵۴۵ق تألیف شده است. من در غالب فهرست‌های کتب فارسی کتابخانه‌های اروپا از قبیل فهرس کتابخانه‌های پاریس و لندن و برلن و کتابخانه خدیوی در مصر و غیرها گشتم، نام این

تفسیر را پیدا نکردم.^۱ معلوم می‌شود این نسخه سرکار یا منحصر بفرد است، یا اقلاً خیلی نادر و کمیاب است، پس خوب است که سرکار در حفظ و مواظبت آن جداً بکوشید و آنرا برایگان یا بغیر رایگان از دست ندهید که چیز بسیار نفیسی باید باشد و از یادگارهای زبان فارسی سده ششم است که چنانچه معلوم است، بسیار کم از آن عهدها کتاب فارسی مانده است و از اینکه حاجی خلیفه عبارت ابتدای آنرا برسم معهود خود در هر کتابی که خود آنرا دیده بوده، ذکر کرده است و معلوم می‌شود که او هم این کتاب را ندیده بوده است، بلکه نام آن را از جای دیگر نقل کرده است؛ پس مجدداً عرض میکنم که در حفظ و رعایت و مواظبت این تفسیر فارسی نفیس، سرکار باید خیلی سعی داشته باشید و آنرا بدوستان یا بغیر دوستان عاریه ندهید و آنرا در جائی که از غرق و حرق و سرق مصون باشد، نگاه دارید و نگذارید که حتی هیچکس در منزل خودتان هم آنرا نگاه کند و دست مالی نماید زیرا که تاریخ کتابت این نسخه هم علاوه بر تاریخ اصل تألیف آن بسیار قدیم است یعنی سنه ۶۸۰ق، پس از استعمال و دست مالی لابد زود خراب و پاره خواهد شد، زنده زنده که در حفظ این نسخه نفیس فارسی باقصری الغایه بکوشید و برای این گنج شایگان طلسمی از اخفاء و کتمان و عدم عاریه دادن ببندید. رودربایستی را در مقابل دوستان کنار بگذارید و عبوس وجه و چین ابروان را بدون مجامله و محاببات برابر حراست آن، هم از چشم اغیار و هم از چشم احباب، مطلقاً شعار خود سازید. مرقوم داشته بودید که این تفسیر از سوره نور شروع می‌شود ولی ندانستم که یک جلد است تا آخر قرآن یا جلد‌های متعدد است، مثلاً دو جلد یا سه جلد، گویا یک جلد باشد و از روی قیاس و قرینه باید دو جلد دیگر قبل از آن بوده است که مفقود است»^۲.

۱. دانش پژوه در فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (ج ۱، صص ۷۸۳-۷۸۵) یازده نسخه نفیس از این تفسیر شریف را معرفی کرده است.

۲. نشریه دانشکده ادبیات تبریز، س ۲ (۱۳۲۸ش)، صص ۱۱۹-۱۲۶. شایسته ذکر است که همین نسخه خطی گرانسنگ، که مشتمل بر تفسیر قرآن از آیه سوره طه تا پایان قرآن است و بعدها از سوی مرحوم نجف‌جوانی به کتابخانه مرکزی تبریز، انتقال یافته و اکنون به شماره «۳۵۸۴» در آن گنجینه عامره، نگهداری می‌گردد (رک. سید یونسی، فهرست کتابخانه ملی تبریز، ج ۱، ص ۱۳۱).

ناگفته نماند که نسخه ما، تقریباً تفسیر کل قرآن کریم، با اندی افتادگی در آغاز و انجام، شامل تفسیر سوره‌های ۱ (حمد) تا ۷ و ۹ تا ۱۸ و ۳۵ تا ۱۱۲ (توحید)، است.

باید افزود بخشی از این تفسیر، شامل جلد اول آن به کوشش استاد علی رواقی، تصحیح و تحقیق گردیده و در سال ۱۳۵۹ ش، از سوی بنیاد فرهنگ ایران، در تهران، منتشر گردیده است و البته استاد رواقی، این تفسیر بصائر را سالهاست در دست تحقیق دارند، ضمن آرزوی موفقیت، امیدواریم، معرفی توصیفی این نسخ نفیس، بتواند بخش‌های ناقص را پر و خلأ کار را جبران نماید و ان شاء الله به زودی شاهد انتشار باقی جلد‌های این اثر گرانسنگ باشیم.

آغاز: افتاده «... تأیید سنت و موافقت جماعتست اگر بتلبیس شیطان و تمویه نفس بدفرمای... بسم الله الرحمن الرحيم ربّ یسرّ و لاتعسر، أعوذ بالله من الشیطان الرجیم ... می‌خواهم بخدای تعالی و التجا می‌کنم بدو از دیو و کندها او ان دیو کی از نزد خداوند تعالی داندست و از رحمت او دور کرد ... ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾، من آغاز کنم بنام خدای بخشاینده مهربان و یا آغاز کنید بدان قول اوّل اخبارست کی خواننده قرآن از حال خود آگاهی می‌دهد کی من آغاز می‌کنم و وخیر و برکت در آن دامن امیرالمؤمنین علی ... روایت کرد از بی‌گامبر صلی الله علیه و سلّم کی هیچ نبشته نباشد ضایع گذاشته بسم الله الرحمن الرحيم در آن نبشته کی نه ایزد تعالی ولی را از اولیاء خود بفرستد تا آن نبشته بردارد پس هر که نبشته بردارد کی در آن بسم الله الرحمن الرحيم که باشد نام او را بزرگ کرداند و بعلمین رساند و عذاب خود آسان کرداند بر مادر و پدر وی اگر چه ناکرویدکان باشد ... (۲ب) ﴿الحمد لله ربّ العالمین﴾ ای سیاس و ستایش مر خدای را کی بروردکار جهانیانست «...».

انجام: «... (۲۸۲ الف) سورة الاخلاص أربع آیات ... جون کوید ﴿الله الصمد﴾ از تشبیه بیزاری کرده ... و جون کوید ﴿لم یلد و لم یولد﴾ از ترسایان و جهودان بیکانه شده باشد و جون بکوید ... اکنون باز سورت نزله تبارک و تعالی «...» افتاده.

نوع خط: آیات به خط نسخ مُعرب پخته و درشت، و ترجمه آیات به خط نسخ

تحریری کهن، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۶ یا اوایل سده ۷ق، تعداد برگ: ۲۸۲گ، نوع کاغذ: شرقی (خانبالغ) نخودی؛ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده با روکشی از پارچه کرم رنگ.

گزارش نسخه: نسخه‌ایست بسیار گرانبها، در آغاز دارای دو سرلوح و دو کتیبه مزدوج بسیار نفیس که سبک تذهیب آن تقریباً متعلق اواخر به دوره سلجوقیان (گویا سبک بغداد) باشد، یکی از کتیبه‌های مزدوج، شمس‌ایست بسیار زیبا با زمینه طلا و لاجورد که با خط زیبای کوفی تزئینی بر داخل کتیبه نوشته شده است؛ بالا و پایین آن کتیبه که زمینه‌ای لاجورد دارد، آیه شریفه ﴿لَا يَسْتَهْزِئُ بِالْمُطَهَّرِينَ﴾ به خط زیبای کوفی تزئینی نوشته شده است؛ نیز در پشت آن سرلوح دیگری است که به خط کوفی تزئینی عبارت «قال الرسول عليه السلام» و داخل سرلوح به آب طلا و به خط ثلث خوش حدیثی نبوی (صلوات الله علیه و آله) نوشته شده با این عبارت: «الماهر بالقرآن مع السفارة الكرام البررة و قال صلى الله عليه و على آله و سلم ...». نام مولف تفسیر، به وضوح در برگ «۵۹ الف» دیده می‌شود؛ برگ نخست نسخه، مجدول به طلا و لاجورد و مرکب مشکی است؛ نسخه دارای نشانه‌های هنری بسیار زیبایی در فواصل آیات و نیز جزءها و حزب‌هاست که برخی در قالب شمس و برخی شلجمی است و به نظر می‌رسد مربوط به همان زمان یا یکصد سال پس از آن در سده هفتم یا هشتم هجری بر روی نسخه کار شده باشد. ابتدای سور نام سوره همراه تعداد آیات آن به آب طلا و خط ثلث نگارش یافته‌اند، جابجایی‌ها و افتادگی‌های فراوانی در نسخه مشاهده می‌شود (مانند ۱۱۸ب، ۱۷۵ب، ۱۷۹ب)؛ چنانکه تنها از ادامه سوره بنی‌اسرائیل تا سوره یس (برگ ۱۷۶ الف) برگ‌های زیادی افتاده است؛ برگ‌ها در محدوده آغاز و انجام نسخه، فرسوده شده است و بخش‌هایی از برگ‌ها نیز رطوبت دیده است ولی متن خواناست و آسیبی به متن نرسیده است؛ البته برخی برگ‌های آسیب دیده، وصالی غیر فنی گردیده‌اند. مهر هشت گوش «وقف خالص محمد صدیق بن یونس ...» در جای جای نسخه مشاهده می‌گردد. گفتنی است این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا وارد این انستیتو گردیده است.

(۱۹۷)

«C-189»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر بصائر میمنی (۲)

آغاز: افتاده «... ﴿وَايَا قَوْمٍ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ، تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأُشْرِكَ بِهِ﴾ (۱ب) ما لیس لی به عِلْمٌ وَاَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْعَفَّارِ». این خربیل را گفتند چرا دین ما را می‌بکداری و برستش مدیران را اختیار می‌کنی و بجای سبب ایادی ملک را کی خویش
«...».

انجام: «... بیغامبر گفت علیه السلام هر کی سوره الفتح بخواند ثواب آن کسان باید کی با بیغامبر علیه السلام بیعت رضوان کردند و بدان وفا نمودند؛ سوره الحجرات بمَدینه منزل شده است و هژده آیت است الله اعلم».

نوع خط: آیات قرآن به زر با خط ثلث مُعَرَّبِ درشت و ترجمه و تفسیر در ذیل آن نیز به خط نسخ پخته، کاتب: مُحَمَّد بن مُحَمَّد بن مُحَمَّد العمید [الدین الخطیب]، تاریخ کتابت: ۶۳۰ق، تعداد برگ: ۲۱۰گ، نوع کاغذ: شرقی (خانبالغ) ضخیم نخودی؛ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده با روکشی از پارچه کرم رنگ.

گزارش نسخه: این نسخه، شامل تفسیر حزب‌های (۴۸-۵۲) قرآن کریم (یک چهار حزب)، سوره‌های ۴۰ تا ۴۸ و به دگر تعبیر مشتمل بر تفسیر آیات ۴۲ سوره غافر تا آخر سوره فتح است و جالب است بدانیم بخش بعدی همین نسخه نفیس (تا سوره الطلاق)، بخط همین کاتب و همان تاریخ کتابت، در کتابخانه سلطان مُحَمَّد فاتح (در ضمن مجموعه کتابخانه سلیمانیه) در استانبول - ترکیه به شماره «۲۰۱» نگهداری می‌گردد و میکروفیلمی از آن به شماره «۳۲۷۹»^۱ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است. درباره این دستنویس، باید گفت، این نسخه،

۱. دانش پژوه، فهرست میکروفیلیم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۲، صص ۱۱۳-۱۱۴.

شاهکاری هنری، به غایت نفیس و عزیزالوجود است. این نسخه بسیار هنرمندانه، کتابت، تذهیب و تزئین گردیده است و شاید، یکی از نفیس‌ترین نسخه‌های موجود این اثر در جهان کنونی بوده باشد. آیات قرآن کریم با طلا به خط ثلث مُعَرَّب درشت نوشته شده و در ذیل آن به نسخ پخته ترجمه و تفسیر گردیده است. نسخه در برگ آغاز دارای سرلوحی به غایت زیبا مربوط به سده هفتم هجری احتمالاً سبک بغدادی است که در بالا و پایین آن دارای دو کتیبه بازوبندی فوق العاده زیبا که کلمه «الله» به خط کوفی تزئینی همراه گل و بوته طلایی و نگاره‌های اسلیمی طلایی با زمینه زنگار و لاجورد و شنگرف مجدول به طلا و مرکب مشکی، در میان آن آیه «إلى النار تدعونى لأکفر بالله و أشرك به» با طلا به خط ثلث نگارش یافته است؛ در مقابل سرلوح نیز پنج نگاره و شمس (ترنج زرین) با زمینه گلبرگ طلایی با زمینه طلا و شنگرف و لاجورد و زنگار (سبز) به طرز بسیار هنرمندانه‌ای ترسیم گردیده است و در میان شمس کوچک کلمه «الله» به خط کوفی تزئینی با طلا کتابت گردیده است. نسخه دارای نشانه‌های هنری بسیار زیبایی در فواصل آیات و نیز جزءها و حزب‌هاست که بیشتر در قالب شمس و مستطیل و برخی نیز به صورت شلجمی نگارگری شده است و به نظر می‌رسد مربوط به همان زمان کتابت و در همان سده هفتم هجری روی نسخه کار شده باشد؛ در میان جوف شمس‌های بزرگ در هامش - که بسیار هنرمندانه با زمینه زنگار، لاجورد، شنگرف و طلا تزئین شده است - بخط کوفی تزئینی اجزاء و احزاب سوره‌ها (مانند عشرة) آمده است و نیز در میان شمس‌های کوچک که بیشتر علائم میان آیات است، نوعاً کلمه «الله» با طلا به خط ثلث مایل به کوفی تزئینی به شکل هنری، کتابت گردیده است. بر فراز سوره، کتیبه‌هایی طلایی مجدول به طلا و لاجورد و مرکب مشکی با زمینه طلا، زنگار، شنگرف و مرکب مشکی ترسیم گردیده است که در لبه‌های کناری آن کتیبه، کلمه «الله» با طلا به خط کوفی تزئینی بسیار زیبایی کتابت به صورت موازی قرینه سازی شده است و در میان جوف آن نیز با سفیدآب بخط ثلث زیبایی، نام سوره و تعداد آیات نگارش یافته است. این هشت کتیبه در ابتدای سوره فصلت (۲۴ الف)؛ ابتدای سوره حم عشق (۵۴ ب)؛ ابتدای سوره الزخرف (۸۲ ب)؛ ابتدای سوره الدخان (۱۱۲ ب)؛ ابتدای سوره الجاثیه (۱۲۶ الف)؛ ابتدای سوره

الاحقاف (۱۴۲ الف)؛ ابتدای سوره القتال (۱۶۳ ب) و ابتدای سوره الفتح (۱۸۳ الف) ترسیم گردیده‌اند. در برگ (۱۸۷ ب) نسخه، در وسط صفحه، از میان عبارت «و کار دین زیادت طراوتی یافت و رونقی و نظامی پذیرفت و بیغامبر علیه السلام بملوک جهان نامها نبشت و سوی ایشان رسولان فرستاد...» عبارت «و بیغامبر علیه السلام بملوک جهان»، به طرز هنرمندانه‌ای انتخاب گردیده و به نحو مستقل به خط درشت تعلیق زیبایی کتابت گردیده است. در پایان نسخه، دو برگ مجدول به طلا و لاجورد همراه چهار دایره بزرگ، رقم کاتب (ترقیمه) به خط تعلیق آمیخته به ثلث پخته درشت شخص دیگری به نام «ابن الامام اوحدالدین الخطاط»، چنین نوشته شده است: «کاتب هذا الجزء العبد المستکین الحقیر المسکین. محمد بن محمد بن محمد العمید» که به دعایی ختم شده است؛ گفتنی است که این نسخه در سال ۱۹۵۴ (احتمالا از سمرقند یا بخارا) به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۱۹۸)

«D-497»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر بصائر مبینی (۳)

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم»، سورة الأنعام، عبدالله بن عباس گفت رضی الله عنهما که این سورت بکه منزل شده است مکر شش آیت و نزول آن در یک شب بود و هفتاد هزار فریشته بتشییع این سورت از آسمان فرود آمدند و تمامی مکه و حوالی آن با اطراف کوهها از فریشتگان بر شد و او از تسبیح و تقدیس ایشان بلند شده و کوهها با ایشان در موافقت آمدند... ﴿سبحان الذی خلق السموات الأرض...﴾ سباس و ستایش مر خدای را تعالی کویند و مت و نعمت او بر خود...».

انجام: «... (۱۶۳ الف) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم، سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا، إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ باکی از

عیبها و دوری از نقصانها آن خدای را که در یک شب ببرد بندهء خود را از مکه تا بیت المقدس ... (۱۶۷ب) ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدًا وَلِيَهُمَا بَعَثْنَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولَىٰ بَاسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ، وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا﴾ بدانج زکریا را علیه السلام بکشند و او را باره باره کنند ما شما را بقدرت خود بگیریم و بخت نصر و لشکر او را بر شما کماریم تا بیایند و شمار را رنجہ دارند و بعضی را از شما بوده گیرند ...» افتاده.

نوع خط: نسخ تحریری کهن، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۷ یا ۸ق، تعداد برگ: ۱۶۷گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی؛ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده با ترنج و سرترنج لاک‌ی قهوه‌ای روشن (طلایی) با زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی در قطع رحلی بزرگ.

گزارش نسخه: این نسخه، حاوی تفسیر سوره الانعام (۶) تا کلّ سورة النحل (۱۶) و نیز تا آیه ۵ سوره الاسراء (۱۷) است و باقی سوره‌ها افتاده است. نسخه‌ایست کهن و نفیس، روی برگ‌ها آثار رطوبت دیده می‌شود، امّا متن خواناست. در آغاز نسخه، صورت یک نکاح‌نامه حدوداً مربوط به سده ۹ق آمده که به مرور دوران، برخی کلمات آن محو گردیده است. عنوان اثر، در آغاز نسخه تفسیر خواجه پارسا ثبت شده که صحیح نیست. باید افزود، این نسخه در ۱۹۳۵م (گویا از سمرقند یا بخارا) به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۱۹۹)

«C-1190»

عنوان: تفسیر قرآن کریم

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیری کهن از قرآن کریم، با عناوین «اهل تأویل گفته‌اند» است که به نظر می‌رسد تألیفی از سده ششم یا هفتم هجری، برای فارسی‌زبانان بوده باشد. به جهت تمرکز بیشتری که مؤلف ناشناس این تفسیر، روی ترجمه آیات دارد، شاید «ترجمه تفسیری» تعبیر دقیق‌تری برای این اثر گرانسنگ، بوده باشد، هر چند ندرتاً در مواردی نیز، به تفصیل، به تفسیر آیات می‌پردازد (مانند برگ ۴۸ الف). در این اثر، به ندرت از اشخاص یاد می‌شود، در عین حال مواردی مانند عبدالله بن جبیر (۴۸ الف) یا ابن عباس (۱۶۹ الف) یاد شده‌اند. در این تفسیر حرف «ش» نوعاً به صورت «س» نوشته شده است، مانند: «ایسان، نسسته، بریسان، بهست، بسناسند، خوِستن، نساید، بکسیت، اندیسه، ستایس، نبسته، اینسان، داست، دسمنان، می‌سوند، فریسته و ...» و نوع کلماتِ ادات، به صورت «جنانک، انک، انانک، انج، کی و ...» و افعال نیز با لهجه خراسان بزرگ قدیم، به صورت «امدیت، نیوردیت، کنیت، می‌شویت، بکرویت، بهرهیزیت، خواهیت، گفتندی، درآمدندی و ...» نوشته شده است.

باید افزود چند سال قبل، راقم سطور، در گاهنامه جنگ (دفتر اول، ۱۳۸۸)، از قطعات یک تفسیر کهن به زبان فارسی، موجود به شماره «۱۶۳۸۱» در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی^(ره) در قم، سخن گفته بود، اینک برای نیل به مقصود و شناخت دقیق‌تر این تفسیر، ناگزیر، برخی فرازهای آن نوشتار را بازخوانی می‌کنیم.

تفسیر کهن موجود مکتبه عامره مرعشیه، تفسیری عرفانی و موجز از قرآن کریم با عناوینی همچون «اهل تأویل گفته‌اند، اهل بصیرت گفته‌اند، اهل تحقیق درایت وجهی گفته‌اند» بوده است که با لحاظ تاریخ کتابت آن و زمان تألیف آن، بایستی از سده هفتم هجری یا پیش از آن تاریخ بوده باشد؛ لیکن بنابر قرائن و شواهد، نبایستی از سده ششم هجری فراتر بوده باشد! این اثر بی‌تردید تألیفی از خراسان بزرگ است. برخی واژه‌ها و افعال و ادات به کار رفته در آن برای نمونه، چنین بودند: «جند» به جای «چند»، «جنین» به جای «چنین»، «جنانک» به جای «چنانکه»، «انانک» به جای «آنانکه»، «دانیت» به جای «دانید»، «انج» به جای «آنچه»، «کی» به جای «که».

«برستیت» به جای «بیرستید»، «خواهیت کنیت» به جای «خواهید کنید»، «بشارت دهیدسان» به جای «به آن‌ها بشارت دهید»، «و اکه کن سان» به جای «و آنها را آگاه کن» و نیز ترجمه برخی واژه‌های عربی برای نمونه چنین بوده است: «او نرفته‌اند در زمین این ناکروندگان و بنکریده‌اند که چگونه بوده است عاقبت ان کافران که بودند بیس از ایسان از عهد نوح علیه السلام تا عهد ایسان ان کافران بیشین ازینها زیادت بقوت وباثار یعنی بتن و مال و حرمت و کفایت زیادت ...» در ترجمه‌ی آیه‌ی «أولم یسیروا فی الأرض فینظروا کیف کان عاقبة الذین کانوا من قبلهم کانوا أشدّ قوّة و آثاراً فی الأرض ...» و «بس گفت موسی علیه السلام که من اند خسیدم بخداوند خود از شما، یعنی در بناه او شدم از سر هر کافی سر برآورده که نکرود بروز شمارا ...» در ترجمه‌ی آیه‌ی «قال موسی إلی عذتُ ربّی و ربّکم من کلّ متکبّر لایؤمن بیوم الحساب» (۸ب نسخه مرعشی). این نسخه مشتمل بر بخش‌هایی از ترجمه و تفسیر نیمه دوم آیات قرآن کریم است و متأسفانه باقی آن افتاده است و علی‌رغم تفحص فراوان راقم سطور و نیز بررسی تطبیقی با ده‌ها تفسیر فارسی کهن (همزمان یا پیش از سده ۷ق)، همچون: *ینابیع العلوم، دقائق التأویل، لطائف التفسیر* (= تفسیر زاهدی دروازجکی)، تفسیر سورآبادی، کشف الاسرار میبدی، تفسیر ابوالفتح رازی، *تاج الاعاجم، قرآن پاک، قرآن آکسفورد، تفسیر نسفی، لسان التزیل*، و ده‌ها تفسیر فارسی ناشناخته دیگر و نیز روند تطبیق با تمامی تفاسیر فارسی معرفی شده در کتاب هزار سال تفسیر فارسی، از استاد حسن سادات ناصری یا کتاب *نخستین مفسران پارسی نويس* و جز این آثار، متأسفانه با هیچ یک از تفاسیر موجود هم‌خوانی ندارد و تطبیقی صورت نگرفت، و این عدم تطابق، ما را به این حقیقت رهنمون می‌سازد، که نسخه موجود محتمل است، بازمانده‌ای از یک تفسیر کهن فارسی که به نظر می‌رسید در گذر زمان مفقود گردیده است».

به هر تقدیر، بر پایه تطبیقاتی که در برخی بخش‌ها صورت گرفت، به نظر رسید نسخه دیگری از همان تفسیر موجود در مکتبه عامره مرعشیه بوده باشد، چرا که بیشترین مؤلفه‌های آن تقریباً یکسان است و بر نسخه مورد گفتگو تطبیق می‌کند، هر چند در جاهایی اختلافات اندکی مشاهده

می‌شود که بعید نیست اختلاف در تحریر و ناشی از تصحیف کتاب بوده باشد. باید افزود نسخه مورد گفتگو، نسخه کاملتری نسبت به نسخه کتابخانه آیت‌الله مرعشی (ره) است و بخش‌هایی از آن (مانند سوره النجم که در هر دو نسخه مشترک است)، کاملاً منطبق گردید.

در تکمله بحث، جهت آگاهی پژوهشگران ادب کهن فارسی با متن این تفسیر و و آشنایی محققان با سبک نگارشی آن، بخش‌هایی از این اثر ارزشمند کهن را همخوانی می‌کنیم.

- سورة آل عمران (۳۲ب): «بسم الله الرحمن الرحيم ألم الله لا إله إلا هو ... ﴿﴾ أهل تأویل گفته‌اند که الف قسم است بالاهیت الله و لام قسم است بلطف ... یعنی قسم باین اسماء شریفه عزیز کی الله است معبود بسزا هست کننده و نیست کننده ... نه معبودی مرک او زنده و آگاه باینده بخود و بیای دارند همه بقدرت خود فرستاده است ...».

- آية الكرسي (بقره آیه ۲۵۵) «(۲۶ب) ﴿الله لا إله إلا هو الحى القيوم ...﴾ الله است یعنی خداوند است معبود بسزا نه معبودی مکر او یعنی سزای عبادت اوست بس عبادت کردن مر غیر او را محال است زنده ست یعنی آگاه است بخود و موصوف است همه صفات ستوده باینده است بخود و همه خلائق بذات او قائم نه گیردش غنودن و نه خواب یعنی هرکزی ...».

- سورة الروم (۲۲۵ب) «﴿بسم الله الرحمن الرحيم، ألم، غلبت الروم ...﴾ و سبب نزول این ایت آنست که خبر رسید بصحابه مصطفی علیه السلام و مشرکان عرب که مغان فارس غلبه کردند و قهر کردند مرا. روم را و ومغان نسبت داستندی مشرکان از ان روی که هر دو فریق را کتاب و شریعت نبود و هر دو فریق جهال بودند و میان ایسان هیچ حکم شرعی نبود و اهل روم ترسایان بودند و اهل کتاب بودند و دعوت متابعت عیسی علیه السلام می‌کردند، از این روی بصورت ... و این رومیان در نزدیکترین زمین یعنی در زمینی که نزدیک‌ترست بزمین عرب از زمین فارسایان و ایسان که رومیانند از بعد مغلوب شدن هر اینه غالب شوند در چند سال اندکی یعنی در کم ده سال و همان هفت سال که مصطفی علیه السلام خبر داد...».

- سورة یس (۲۴۷ب) ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ یس و القرآن الحکیم ...﴾ معنی وی آنست و الله اعلم ای مردم بحقیقت و ای مهتر بحقیقت بحق این قرآن صوب بسندیده که باک از ریت و از زیغ و شبهت که ... از فرستادگان بر راه راست ...».

- سورة النجم (۲۹۹ب) ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ و النجم إذا هوی ما ضلّ صاحبکم و ما غوی﴾، سوگند بشرف و جاه و حرمت ستاره، چون برود در هوا از بالا بنشیب و از نشیب به بالا، یعنی بفرمان حق تعالی این ستاره می‌رود در هوا. بدانک درین سورت بیان معراج مصطفی است علیه السلام کی حق تعالی ورا مخصوص گردانید از جمله خلق به آن و این قول عامه مفسران است کی نزول این سوره در بیان معراج است و تفسیر سوره معلوم نشود مگر از بعد بیان مقدمه وی و وی آنست کی خداوند تعالی مر مصطفی را علیه السلام مخصوص کرد بکرامت معراج از جمله خلائق در بیداری کی جبریل را علیه السلام فرستاد با براق بهشتی تا بر براق نشست و گرد عالم برگشت چنانک بیان کرده شد در سوره بنی اسرائیل. از بعد آن او را در بال خود گرفت و باسمانها برآورد در بیداری تا بچشم سر بدید فریستگان آسمانها را بران هیأت کی بودند ...».

- سورة معارج (۳۲۷ب) ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، سأل سائل بعذاب واقع ...﴾ اهل تأویل گفته‌اند نزول آیت در حق نصر بن الحارث لیث، لعنه الله که بر در مسجد مصطفی علیه السلام بایستاد و گفت ای بار خدای اکر این محمد رسول حق است و انج وی میکوید حق است بر ما سنک باران کردان از آسمان، چنانک بیان کرده شد در سوره انفال بس حق تعالی بیان ...».

ناگفته نماند، نسخه حاضر، شامل ترجمه تفسیری قرآن کریم از اوایل سوره بقره تا دو آیه نخست سوره نوح علیه السلام است و متأسفانه بخش‌های بعدی، به همراه صفحاتی از میانه این تفسیر کهن، افتاده است.

آغاز: افتاده «...».

انجام: «... ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ إنا أرسلناك نوحاً إلى قومه ﴿... بدرستی که هر اینه ما فرستادیم نوح را علیه السلام بسوی قوم وی که بیم کن و آگاه کن قوم خود را بیس از انک برسد بایسان عذاب دردکین یعنی ... نوح بیغامبر علیه السلام مر شما را بیم کننده پیدا که برستید مر خداوند ... آریت ... تا پیامرزد حق تعالی ...﴾ افتاده.

نوع خط: نسخ تحریری کهن (چند قلم)، تاریخ کتابت: سده ۷ یا ۸ق، تعداد برگ: ۳۲۸گ،
نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده.

گزارش نسخه: آیات به شنگرف نوشته شده و در اثر تسرّی رطوبت، جوهر قرمز در برخی برگ‌های میانی، به برگ مقابل سرایت کرده است و در نتیجه، خوانش برخی کلمات، اندکی با صعوبت مواجه است. لبه برگ‌های نسخه در صفحات آغازین و انجامین، فرسوده شده است؛ برخی برگ‌های آسیب دیده، وصالی غیر اصولی شده است. به ضمیمه نسخه، برگ‌ی از دیوان **هالالی** کتابت حدود سده ۱۰ق آمده که مشتمل بر غزلیات وی با ردیف «الف و تاء» با مطلع:

کفتی که هر کس یک نظر ببند مرا، جان می‌دهد من هم به جان در خدمتم گر یک نظر بینم ترا

گفتنی است، این نسخه در سال ۱۹۱۷م (گویا از محدوده بخارا و سمرقند) به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۲۰۰)

«D-715»

عنوان: تفسیر قرآن کریم

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیری است کهن به فارسی، گویا تألیف سده ششم یا هفتم هجری، متن بیشتر در قالب "ترجمه تفسیری" است تا تفسیر مصطلح معهود؛ در این اثر به ندرت نقل قول از چیزی یا کسی شده است؛ برخی کلمات، افعال و ادات، با لهجه مناطقی از خراسان بزرگ، محدوده بلخ و مانند آن نوشته شده است؛ برای نمونه به جای «بترسید» به صورت «بترسیت (۹۰ب)»، به جای «بکار برید» به صورت «بکار بریت (۹۱ الف)»، به جای «مخورید» از واژه «مخوریت (۹۱ الف)» یا به جای «ایمان آورید» به صورت «ایمان آریت» یا به جای وفا کنید «وفا کنیت» بهره گرفته شده است و البته طبق روال متون کهن، اداتی مانند «آنچه» به صورت «انچ»، «آنکه» به صورت «انک» و «چنانکه» به صورت «جنانک» استفاده شده است؛ البته باید توجه داشت با اینکه این اثر، با اینکه با تفسیر پیش‌گفته، قرابت‌های نسبتاً زیادی، دارد و به لحاظ علمی قابل مطالعه تطبیقی است، لیکن به لحاظ متنی، ارتباط و تطبیقی با هم ندارند.

از نکات بدیع این ترجمه تفسیری، این است که تمامی «بسم الله»های سوره‌ها، دارای ترجمه‌ای منحصر بفرد است. برای آشنایی پژوهشگران ادبی فارسی از روش و سبک متن این تفسیر، فrazهایی از آن نقل می‌گردد:

- سورة البقرة (آية الكرسي، آیه ۲۵۵) «(برگ ۴۸ الف) ... ﴿الله لا إله إلا هو﴾ خدای یکیست و جز وی خدای نیست، ﴿الحی القيوم﴾ زنده و باینده است و کار خلق سازنده است، ﴿لا تأخذه سنة ولا نوم﴾ منزّه است از غنودن و خفتن و آمدن و رفتن، ﴿له ما فی السموات وما فی الأرض﴾ مر او راست هر چه در آسمانها و زمینهاست ...».

- سورة آل عمران (برگ ۵۷ب)؛ «... سورة آل عمران مایتان آیه و هی مدنیة و حروفها أربعة عشر ألفاً و خمسائة و عشرون حرفاً ... ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ بنام آفریدکار برودکار آمرزکار ﴿ألم الله لا إله إلا هو القيوم﴾ ویست زنده و باینده، ﴿نزل علیک الکتاب بالحق﴾ فرستاد بتو کتاب براستی راه نماید، ﴿مصدقاً لما بین یدیه﴾ موافق مر کتابها بیشین را ﴿و أنزل التوریه و الإنجیل من قبل هدی للناس﴾ و فرستاد توریت و انجیل بیش ازین رهنمای مر اهل دین را ...».

- سورة النساء (برگ ۹۰ ب) «... سورة النساء مائة و ست و سبعون آية و هي مدنية ... ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ بنام دارنده جهان داننده کدازنده عصیان، ﴿يا أيها الناس اتقوا ربكم﴾ ای مردمان بترسیت از پروردگارتان، ﴿الذي خلقكم من نفس واحدة﴾ انک بیافرید شما را از یکتن و همان آدم بیغامبرست صلوات الله علیه و خلق منها زوجها و بیافرید شما را از وی جفت و آن همان حواست رضی الله عنها از بهلوی جب وی از آن استخوان که خرد ترست ... ﴿و اتقوا الله الذي تساءلون به و الأرحام﴾ و بترسیت از آن خدای که حاجتهاء خویش از یکدیگر بحث وی میخواهیت و بترسیت از انک خویشها بهریت ...».

- سورة المائدة (برگ ۱۲۶ ب) «سورة المائدة مائة و عشرون آية و هي مدنية ... ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ بنام خدای نعمت و رحمت نمای ﴿يا ايها الذين آمنوا اوفوا بالعقود﴾ ای مؤمنان وفا کنیت بعهدهاء خدای و خلقان، ﴿احلت لكم بهيمة الأنعام﴾ حلال کرده شد بر شما بی‌زبانان چهاربایان ﴿إلا ما يتلى عليكم﴾ مکر انج خوانده می‌شود بر شما در قرآن یعنی ﴿حرمت عليكم الميتة ...﴾».

ناگفته نماند نسخه مورد گفتگو، شامل تفسیر سوره بقره، از آیه ﴿إن الله لا يستحيي أن يضرب ...﴾ در اوایل سوره بقره، تا آخر آیه ۱۶۵ سوره انعام، آیه ﴿قل أغیر الله أبغی رباً و هو ربّ کلّ شیء﴾ است.

آغاز: افتاده «... باک صورت و باک سیرت بی‌افت بی‌علت بی‌عیب بی‌ریب بی‌حسد بی‌غیرت بی‌ناز بی‌مخالف ﴿و هم فيها خالدون﴾ و ایشان بوند در وی جاودان باشندکان نه میرندکان و نه کراشیدکان و جون منافقان مثل باران و آتش شنیدند گفتند این کلام ربانی نیست ... ﴿إن الله لا يستحيي أن يضرب مثلاً﴾ خداوند عزّ و جلّ یاد کردن مثل به بشه و بانج ...».

انجام: «... ﴿و أنا أول المسلمين﴾ منم نخستین کردن دهندکان از اهل این زمان، ﴿قل أغیر الله أبغی رباً و هو ربّ کلّ شیء﴾ بکو یا محمد او جز الله را خدای خواهم جست و خواست روی پروردکار همه چیزهاست ﴿و لا تکسب کلّ﴾ ...» افتاده.

نوع خط: آیات نسخ مُعرب، ترجمه و تفسیر نسخ کهن و برخی جاها مایل به تعلیق کهن، تاریخ کتابت: سده ۸ق، تعداد برگ: ۱۸۵گ، نوع کاغذ: شرقی (گویا سمرقندی تحریری) نخودی فرسوده؛ نوع جلد: تیماج مشکی فرسوده.

گزارش نسخه: برگ‌ها مجدول به شنگرف و سجاوندیها، عنوان‌ها و نشان‌ها هم به شنگرف است، کتابت نسخه نیز طبق قرائن و شواهد، بایستی از سده هشتم یا نهایتاً از اوایل سده نهم هجری بوده باشد. بر فراز برگ‌ها، فرش الحروف و قرائات مختلف آیات قرآنی که راویان آنها نیز معین گردیده است، همراه برخی تعلیقات دیده می‌شود و در هامش نیز با عنوان «قوله» برخی واژه‌ها، به فارسی و عربی (بیشتر به عربی) توضیح داده شده است.

*

(۲۰۱)

«A-876-1»

عنوان: تفسیر چرخى = تفسیر قرآن کریم = تفسیر کلام ربّانی

پدیدآور (مؤلف): یعقوب بن عثمان بن محمود چرخى غزنوى شیزری مشهور به «ملا یعقوب چرخى» (د. حدود ۸۵۰ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیری موجز و روان با مشرب عرفانی - اخلاقی، شامل تفسیر فاتحه الکتاب و جزء ۲۹ و ۳۰ قرآن کریم است که گفته شده آخرین اثر چرخى بوده است. این تفسیر به زبان فارسی درى که در برخی مصادر گفته شده در حدود سال ۸۵۱ق، نگارش یافته است که با وجود کهن‌ترین نسخه این تفسیر با تاریخ کتابت ۸۳۶ق در کتابخانه بادلیان در آکسفورد - انگلستان به شماره «۶۴۸/۲» تألیف آن به قبل از سال ۸۳۶ق برمی‌گردد. در روش تفسیری چرخى، وی همزمان با ترجمه و تفسیر آیات، به بیان سبب نزول، اختلاف قراءات، فضایل سور

با نقل اقوال مأثور و آراء مفسران و نیز برخی اشعار غز فارسی پرداخته است. از ویژگی‌های بارز این تفسیر، رعایت ایجاز و اعتدال و جامع بودن در بیان نکات تفسیری و ادبی است. از جمله منابع تفسیری چرخ می‌توان به تفسیر زحشری، تفسیر کواشی، تفسیر نسفی و تفسیر فخر رازی اشاره کرد.

درباره مؤلف، شایسته ذکر است که ملا یعقوب چرخ از شاگردان بهاءالدین نقشبند (د. ۷۹۱ق/۱۳۸۹م) بنیانگذار سلسله نقشبندیه و استاد صوفی بزرگ، خواجه عبیدالله احرار (د. ۸۹۵ق/۱۴۹۰م)، در روستای چرخ، از توابع غزنین در افغانستان امروزی پا بر عرصه گیتی نهاد و طبق نظر برخی تراجم نویسان (همچون قول صاحب طبقات شاهجهانی) سال ۸۳۸ق/۱۴۳۴- ۱۴۳۵م و یا طبق نظر برخی دیگر^۱ وفات وی در سال ۸۵۱ق/۱۴۴۷-۱۴۴۸م بوده و وی در قصبه حصار شادمان (تاجیکستان امروزی) بخاک سپرده شده است.

چاپ‌های متعددی از این تفسیر در دست است که مرحوم خاناباا مشار^۲ با عنوان تفسیر بی‌نقطه! به مواردی اشاره نموده است: چاپ‌های سنگی بمبئی (۱۲۹۷ و ۱۳۰۸ق)، لاهور (۱۸۷۰م)، لکهنو (بی‌تاریخ) و چاپ سربی در لاهور (۱۳۳۱، ۱۳۵۰ق). این اثر همچنین به اهتمام حسنعلی محمدی و لبلا حمادی تصحیح و در سال ۱۳۸۷ش از سوی انتشارات فرتاب منتشر گردیده است. عبدالرحمن ریگی نیز تفسیر یعقوب چرخ را تصحیح نموده و در سال ۱۳۸۸ در انتشارات آوای اسلام در تربت جام منتشر نموده است. دانشجو مهدی آریان‌فر نیز بخشی از تفسیر خواجه یعقوب چرخ را تصحیح کرده و در سال ۱۳۸۴ش با استاد راهنمایی دکتر مهدی جلالی، به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد، در دانشگاه فردوسی مشهد دفاع نموده است و آن هر چند به لحاظ زمانی، پیش از دو تصحیح پیشین بوده است، ولی به هر تقدیر هنوز منتشر نشده است.

باید افزود که سید پادشاه حاجی سید عطایی، معروف به حاجی همدانی، تفسیر چرخ را

۱. لاهوری، غلام سرور، خزینة الاصفیاء، ج ۱، ص ۵۶۷.

۲. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۱، ص ۱۳۸۸.

در ۹۹۳ق به ترکی جغتایی و همچنین احمد بن عبدالله مشهور به غراب‌زاده (د. ۱۰۹۹ق) به ترکی عثمانی و اخیراً نیز محمد نذیر رانجها، آن را به اردو ترجمه کرده و آن را در لاهور به سال ۲۰۰۵م به چاپ رسانده است.

آغاز: «بسملة، لك الحمد يا من بیده الملك و هو على كل شيء قدير و الصلاه على جميع الأنبياء و المرسلين خصوصاً على سيدنا و مولانا محمد السراج المنير و على آله و أصحابه التابعين أجمعين و بعد فيقول الفقير المحتاج الى الغفور الراجي يعقوب بن عثمان بن محمود بن محمد الغزنوي ثم الجرخي ثم الشيزري ... ؛ قدالتمس مني أن أكتب لهم تفسير سورة الفاتحه و سورة الملك منتخباً من تفسير الكشاف و الكواشي ... بدان ای عزیز که عبدالله بن عباس ...».

نوع خط: نسخ تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۳۸گ (ب ۱ - ۱۳۸ب).

*

(۲۰۲)

«A-751-2»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخي (۲)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۹۷گ.

*

(۲۰۳)

«A-791-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخي (۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۹۷ گ (۵ الف - ۲۰۱ ب).

گزارش نسخه: افتادگی از آغاز نسخه، ناچیز و در حدود یک یا دو برگ است.

*

(۲۰۴)

«A-807-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (۴)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۰۰ گ (۱ الف - ۲۰۰ ب).

گزارش نسخه: افتادگی از آغاز و انجام نسخه، در حدود یک یا دو برگ است.

*

(۲۰۵)

«B-360-2»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (۵)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۵۴ گ (۲۸ ب -

۱۸۱ب).

*

(۲۰۶)

«B-361-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۶)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۶۱گ (۲ب -

۱۶۲ب).

*

(۲۰۷)

«B-1863»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۷)

آغاز: افتاده «... و همه علم بسم الله در باء بسم الله ای بی‌مکان و بی‌ما یکون یعنی هر چه بود
بمن بود ... ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ آغاز میکنم بنام خدای نیک مهربان و نیک بخشاینده و به
الوهیتش شناختندش عارفان و بهمربانیش روزی یافتند عالمیان و به بخشش او نجات یافتند کناه
کاران، بس هر که این سه اسم را بداند و خدای تعالی را بآن بخواند گویا که آن هزار نام خوانده
است ...؛ بدانکه بعضی از علما گفته‌اند که سوره فاتحه تعلیم است از حق تعالی و معنی ﴿الحمد
لله﴾ این است که بگوئید که همه سپاس و ستایش ...».

انجام: «... ﴿من الجنة والناس﴾ ... و بافعال بد ایشان خاطر خود را پریشان ندارد و الله اعلم
بالصواب تم».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۱۱ق، تعداد برگ: ۱۴۷گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک، نوع جلد: بدون جلد (مقوای خاکستری).

گزارش نسخه: برخی برگ‌ها فرسوده و برخی به صورت غیر فنی وصال شده است. در برگ پایان، یک لیست برای لوازم متفرقه آمده است. همچنین در آغاز و انجام نسخه ابیاتی به فارسی آمده است (بیت نخست)؛ یا دو بیتی در ذمّ یزید بن معاویه، آمده است:

تو روی آئینه مــــا قفای آئینه‌ایم چنانکـــــه او تو بد از ما نکو نغیاید

یزید را بجهنم خــــدا عذابش کن چُه مس گذاخته سازش دوباره آتش کن

عذاب بدین سوش اخروی کمش باشد بقدر علم خودت ای خدا عذابش کن.

این نسخه ظاهراً سال ۱۹۱۶م به این انستیتو (گویا از سمرقند و بخارا) منتقل گردیده است.

*

(۲۰۸)

«B-2248»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۸)

آغاز: «بسمله، الحمد لله ربّ العالمین و العاقبة للمتقین و الصلوة و السلام علی محمد و آله أجمعین، علماء دین گفته‌اند که مر الله تعالی را هزار ... بس هر که این سه اسم را بداند و خدای تعالی را بین سه نام بخواند گویا که باین سه، هزار نام خوانده است بدانکه بعضی از علما گفته‌اند که سوره فاتحه تعلیم است از حق تعالی مر بندگانرا که جو حمد و ثنا گویند و معنی ﴿ الحمد لله ﴾ اینست که بگویند که همه سباس و ستایش ... ».

انجام: « ... »

کار تو تبدیل احسان و عطا کار من سهوست و نسیان و خطا

سهو و نسیان را مبدل کن بعلم من همه جهلم مرا کن جمله علم؛

اللهم ارزقنا [و] توفناً [مسلمین] و ألحقنا بالصلحین، لک الحمد علی التوفیق للابتداء و الاختتام
یا ذا الجلال و الإکرام. تَمَّتِ الکتاب بعون الملک الوهاب».

نوع خط: نسخ تحریری، کاتب: محمدصادق بن ملاکرم علی از موضع بیجوح (?); تاریخ
کتابت: روز دوشنبه ۲۸ رمضان ۱۰۴۶ق، تعداد برگ: ۲۷۰گ، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی،
نوع جلد: چوبی با کار رنگ و روغن روی جلد، مجدول با زمینه مشکی، زعفرانی، سبز (زنگار) و
قرمز، با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته و در سرترنج، نام صحاف با عبارت «عمل صحاف ملا
میرزا غنی ۱۲۴۶» آمده است؛ عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۱۵م (گویا از بخارا) وارد انستیتو گردیده است.

*

(۲۰۹)

«B-2585»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ‌ی (۹)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

انجام: «... بافعال بد ایشان خاطر خود را پریشان ندارد توفناً مسلماً و ألحقناه بالصلحین
علی التوفیق لک الحمد علی التوفیق للابتداء و الاختتام یا ذا الجلال و الإکرام، تمّ بعون الله الملک
المّتان».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: شیخ الاسلام بن عبدالحق، تاریخ کتابت: ۱۸۵۴م/۱۲۷۱ق،
تعداد برگ: ۱۶۳گ، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده، عطف تیماج قهوه‌ای.

گزارش نسخه: دو برگ در آغاز و یک برگ در انجام نسخه، حاوی برافزودگی‌هایی به نظم و نثر مشتمل بر آیات، روایات و مطالب فقهی، لغوی و ادبی، به عربی و ترکی (تاتاری) آمده است. در آغاز چند مهر هشت گوش «... محمد» دیده می‌شود. گفتنی است که این نسخه پیش از این در کتابخانه سید واحدی (به ظن قوی در بخارا یا سمرقند) بوده است و در آن کتابخانه به شماره « No. 1286-159 » نگهداری می‌شده است و سپس گویا در سال ۱۹۳۴ به انسیتو منتقل گردیده است.

*

(۲۱۰)

«B-2592»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (۱۰)

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم، تبارک»، یعنی بزرگ است و پاینده است ... ﴿الذی﴾ آن خدایی که ﴿بیده﴾ بفرمان و قدرست اوست؛ ﴿الملک﴾ پادشاهی، بعضی می‌گویند مراد اینجا ازید صفت کی از صفت حق تعالی و از متشابهات است ...».

نوع خط: نستعلیق تحریری، **کاتب:** عبیدالله بن عبدالکریم، **تاریخ کتابت:** روز آدینه ۲۵ شعبان ۱۱۷۵ برابر با ۱۷۶۲ عیسوی، **محل کتابت:** مدرسه ملا ابراهیم در قریه طاشلیچو از ولایت قزان [= قازان مرکز تاتارستان در فدراسیون روسیه] در طریق آلاط، **تعداد برگ:** ۹۱ گ، **نوع کاغذ:** شرقی نخودی ضخیم، **نوع جلد:** چوبی قهوه‌ای با عطف تیماج فرسوده.

گزارش نسخه: روی دو برگ آغازین، برافزودگی‌هایی به نظم و نثر، شامل برخی روایات و توضیح برخی واژگان از کتب لغت و جز اینها به عربی و ترکی (تاتاری) و نیز در انجام، پس از اتمام متن نیز در دو برگ به عربی و ترکی (تاتاری) از جمله نقل چند روایت، فایده‌ای در فضائل ماه رجب و نکاتی درباره زنان و وضع حمل آنان و نیز برخی ادعیه نوشته شده است. گفتنی است که این نسخه پیش از این در کتابخانه سید واحدی بوده است و در آن کتابخانه به شماره « No. »

153-1280» نگهداری می‌شده و در سال ۱۹۳۴ به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۲۱۱)

«B-3275»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۱۱)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۱۳گ،

نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی و عطف مشمع قهوه‌ای.

گزارش نسخه: در آغاز و انجام نسخه، تملک «ملا فخرالدین بن ملا ابراهیم بن ملا ارسلان

الکیموی» همراه یادداشتی به ازبکی آمده است. این نسخه در سال ۱۹۳۴ از آسیای میانه (گویا از

بخارا در جمهوری ازبکستان) به انستیتو منتقل شده است.

*

(۲۱۲)

«B-4008-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۱۲)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۹۶ق، محل کتابت: بابالار، تعداد برگ:

۲۰۲گ (۱ب - ۲۰۲الف).

*

(۲۱۳)

«B-4422»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۱۳)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

انجام: «... ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ...﴾ از دوزخیان برآید از سختی عذاب او، در تفسیر عتابی آورده است رسول [صلوات الله علیه و آله] فرمود «...» افتاده.

نوع خط: نسخ تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۳۰گ، نوع کاغذ: شرقی ضخیم نخودی، نوع جلد: مقوایی فرسوده.

*

(۲۱۴)

«C-1312-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۱۴)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نسخ تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۴۱ق، تعداد برگ: ۱۳۰گ (۱ الف - ۱۳۰ب).

*

(۲۱۵)

«C-1452»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۱۵)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

انجام: «... یوم تکنون السماء کاملهل، آن عذاب نزدیک است و آینده است در روزیکه باشد آسمان همچون مس گداخته، یعنی گدازد نمند و تکنون الجبال...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۵۶گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مشمی (گالینگور) مشکی و عطف و گوشه مشمع خاکستری تیره.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۵۶م، گویا از آسیای مرکزی، به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۲۱۶)

«C-1546»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخ (۱۶)

آغاز: «مانند نسخه B-2248».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: اپاقی بن خواجه محمد، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۷۴گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی زیتونی، ضربی، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی.

گزارش نسخه: در انجام نسخه یک دعا با عنوان «دعای مشایخ» آمده است؛ نیز در آغاز یادداشت‌هایی به ترکی ازبکی دارد از جمله این سه بیت:

سعیدی نه شقی — قیلدی نه شقینی سعید

ازلده جون نه نصیب اولدی اوزکه بولمادی اول

اولار ایت دین کم بو ایت ایاغی فراغیدین کم

ایتنک دورشاه‌لار یوقسور نوای ایت جه‌آلینکده

رخنه لار بولدی اجل کیرکالی جان جیقغالی کم.

تیش‌لاریمدین ایکی دورت دانه‌نی جرخ‌ایلادی کم

*

(۲۱۷)

«C-1812-3»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۱۷)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۴۶ق، تعداد برگ: ۷۴گ (۷۹
الف - ۲۰۳ب).

*

(۲۱۸)

«C-2362-1»

عنوان: نسخه دیگری از تفسیر چرخى (۱۸)

آغاز: «مانند نسخه A-876-1».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۰۷ق، تعداد برگ: ۱۴۹گ (۴ب
- ۱۵۲ب).

*

(۲۱۹)

«C-1594»

عنوان: تفسیر قرآن کریم

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: ترجمه و تفسیری کهن به زبان فارسی بروش اهل سنت، گویا تألیفی از قرون ششم یا هفتم هجری بوده باشد و به لحاظ روش تفسیری و سبک ادبی، نزدیک به تاج التراجیم فی تفسیر القرآن للاعاجم، است برای سبیل مثال، به کار بردن مصدر مطلق عربی برای فارسی: «هر آئینه بدرستی و راستی می‌خواهد خدای تا ببرد از شما بلیدی کناه ای اهل بیت بیغامبر و می‌خواهد که باک کند شما را باک کردنی ...» (۲۲۵ب).

این تفسیر در مواردی با عبارت «بقولی» به تفسیر آن می‌پردازد و بجهت تمرکز بیشتر مؤلف بر مسأله ترجمه آیات، اگر به این تفسیر، «ترجمه تفسیری» بگوییم، انصب خواهد بود. مؤلف ناشناس ما، در این اثر پس از نام حضرت رسول صلوات الله علیه و آله، عبارت «علیه السلام» (برگ ۱۱۰ب) و پس از نام ابوبکر «رضی الله عنه» (برگ ۲۱۶ الف) بکار برده است و تقریباً در هیچ نقطه‌ای از تفسیر، نامی از اهل بیت علیهم السلام، نبرده است!

بر پایه مطالعات نسبتاً مفصّلی که روی منابع کتاب‌شناختی و فهرس نسخ خطی داخلی و خارجی و همچنین متون تفاسیر کهن فارسی متعدد موجود و در دسترس، صورت گرفت،^۱ عجالتاً متأسفانه به عنوان و مؤلف این تفسیر ارزشمند، راهی نیافتیم، بدان امید که علاقمندان جوان ادب فارسی کهن، این راه سترگ را برای نیل به مقصود، طی و تعقیب نمایند تا بلکه با تلاش‌های نسل جدید، مختصات کتاب‌شناختی این تفسیر گرانسنگ را شناخته و برگ زرین دیگری بر تارک ادب فارسی کهن ایران اسلامی رقم بزنند، ان شاء الله.

برای آگاهی با متن این اثر کهن، آشنایی با متن ترجمه و تفسیر برخی سوره‌های این اثر و همچنین جهت بررسی پژوهشگران عزیز، برای شناسایی عنوان مؤلف این تفسیر، بخش‌هایی از این اثر را، بازخوانی می‌کنیم:

۱. از دوست دانشمند، آقای دکتر جواد بشری، بابت زحمتی که در شناسایی این چند تفسیر کهن فارسی، کشیدند، سپاسگزارم.

- سورة آل عمران (برگ ۲۵ الف) مدنیة مائتان آية ... ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ ای انا الله أعلم یعنی من خدای داناتر بدانج هست و خواهد بود، ﴿الله لا إله إلا هو الحی القيوم...﴾ خدای یکیست نیست خدای دیگر جز او زنده همیشه و پائیده و سازنده کار، فرستاد او بر تو قرآن بیان حق را راست دارنده بتوحید واصل برستش آنج بیش او از کتابها و بفرستاده توریه جمله یکبار بموسی و انجیل بر عیسی ...».

- سورة الروم «(برگ ۲۱۶ الف) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم، ألم غلبت الروم فی أدنى الأرض ...﴾ من خدای داناتر آنج هست و آنج خواهد بود مغلوب شدند رومیان در اندک زمین نزدیک فارس و ایشان اهل کتاب بودند و غالب شدند بر ایشان فارسیان و ایشان و ایشان مغان بودند آتش برست بس غمگین شدند مؤمنان بمغلوبت شدن رومیان و شاد شدند مشرکان و میگفتند ما غالب خواهیم شد بر اهل ایمان جنانک غالب شدند فارسیان آتش برست بر اهل کتاب بس خبر داد خدای تعالی غالب شدند رومیان بر فارسیان و ... در مدت سه سال و بقولی در سر هفتم سال و ...».

- سورة التغابن «(برگ ۲۳۶ الف) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم، یسبح لله ما فی السموات و ما فی الأرض له الملك و له الحمد ...﴾ بباکی یاد میکن مر خدا را آنج در آسمانها و آنج در زمین است و مر اوراست مملکت هفت آسمان و زمین و سزاوار ستایش اوست که همه بیافرید و همه را روزی می‌دهد و نیکو ...».

- سورة القلم «(برگ ۳۰۱ الف) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم ن والقلم و ما یسطرون﴾ ... ﴿إِنَّکَ لعلی خلق عظیم ...﴾؛ ایزد تعالی سوکند یاد می‌کند بباهی که زیر هفتم آسمان زمین و عالم بر بشت ویست و بقلم که زیر هفتم آسمان است و بدانج می نویسد خلق و بقولی جنانج بدانج مینویسد فرستکان از اعمال بندکان؛ این جواب قسم است که نیستی تو ای محمد بن نبوت خداوند خود دیوانه یعنی برسانید بیغام خدای جنانک ایشان کمان می‌برند و بقولی نیستی تو ای محمد دیوانه نعمه اینجا بمعنی نبوت است بدرستی که مر تراست مزدی نابریده که هرگز زائل نشود

و بقول اجرى که منت نهاده نشود بر تو زیرا که ثوات واجب شده است بعمل تو بدرستی که تو بر خلق نیکویی و بقولی بر دین اسلام و بقولی خلق عظیم خلقی که فرموده است خدای بر آن سرانجام به بینی تو ای محمد و به ببینند ایشان و بدانند روز قیامت که کدام کس از شما دیوانه بود ...».

– سورة تَبَّتْ «(برگ ۱۱۰ ب) ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ سبب نزول این سوره آن بود چون رسول علیه السلام قرابتان خویش را ... میخواند و از آتش دوزخ و عذاب قیامت می‌ترسانید، ابولهب رسول را دعا بد کرد و بدست او ...، خداوند برای وعید او این سوره فرستاد و گفت زیان کردند و بی‌کار شدند ...».

– سورة الْكَوْثَرِ «(برگ ۱۱۰ الف) ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ﴾ بدرستی که بدادیم ترا ما ای محمد نیکبها ... و بقولی بفضل قرآن و بقولی بدادن علم بسیار و بقولی بدادیم ما ترا ای محمد جوئی که در بهشت ... آب او شیرین‌تر از شهد و سبیدتر از شیر و سردتر از ژاله و خشبوی تر از مشک ...».

– آیه تطهیر (آیه ۳۳ سوره احزاب) بدون اینکه مؤلف نسخه مورد گفتگو، اشاره‌ای به خاندان رسالت علیهم السلام نماید آن را چنین معنی کرده است: «(برگ ۲۲۵ ب) هر آئینه بدرستی و راستی میخواهد خدای تا ببرد از شما بلیدی کنایه ای اهل بیت بیغامبر و میخواهد که باک کند شما را باک کردنی ... نزول آیه در حق زید بن حارث است و زینب بنت جحش است زن زید در آنج مصطفی علیه السلام خواست او را بزنی کند و او رضاء نمیداد و بقولی در آنج مصطفی زینب را برای زید میخواست و اولیا او تنک میکردند و زینب رضاء نمیداد خدای تعالی خبر داد بود رسول علیه السلام را بعد گذاشتن زید زینب را بزنی تو خواهی کرد وحی آمد و نیست بر مرد ایمان آورده را و نه مر زن ایمان آورده را ...».

ناگفته نماند، این نسخه از تفسیر، کامل و مشتمل بر ترجمه و تفسیر سوره فاتحه (با برگ‌های افتاده از آغاز) تا پایان سوره فلق (با برگ افتاده از انجام) می‌باشد.

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين ...» ای سباس و ستایش مر خدایرا عزوجل آفریدکار جهانیان است و بروردکار بحالی بود، بقولی حمد گفت خدای تعالی بر ذات خود برای تعلیم بندگان تا سباس و ستایش ...».

انجام (۱۱۰ب): «سورة فلق ... سبب نزول این دو سوره و معوذتین آن بود سورة الناس ﴿بسم الله الرحمن الرحيم ...﴾ خداوند مردمان ﴿ملك الناس﴾ ...» افتاده.

نوع خط: نسخ تحریری کهن (چند قلم)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۷ یا ۸ق، تعداد برگ: ۳۲۱گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی (گویا سمرقندی)؛ نوع جلد: بدون جلد با قابی مقوایی همراه روکش کاغذی ابلق؛ عطف پارچه سرمه‌ای که از چهار طرف با نخ بسته شده است.

گزارش نسخه: نسخه‌ایست به غایت نفیس، روی برگ نخست نسخه عنوان اثر را به خطی جدید: تفسیر هاشمی ثبت نموده‌اند که گویا درست نباشد؛ لیکن به هر تقدیر نیازمند مطالعات و بررسی بیشتری است. در آغاز، برگ‌های حاوی فهرست مطالب یک کتاب فقهی حاوی کتاب الصلوة و کتاب الصوم همراه جزئیات آنها (برگ 03a)؛ نیز چند یادداشت کهن از سده هشتم هجری (برگ 03b)، شامل فایده‌ای درباره غضب و ماهیت آن، درباره اختصاصات زنان و مردان و فایده‌ای نیز در باره کلمه الفهرس که معرب دانسته شده است و تائید فهرست زائد است. روی برگ آغازین نسخه (برگ ۱ الف) یک مهر بیضی نسبتاً درشت ناخوانای «وقف ...» که در بیشتر برگ‌های نسخه هم تکرار شده است؛ نیز در همان برگ، چند تملک محو شده با مهرهای مدور بزرگ دیده می‌شود که متن آنها نیز محو شده است. در برخی برگ‌ها (مانند ۱۳ب) نشان بلاغ (مانند بلغ) دارد که نشان می‌دهد با نسخه دیگر و کهنی مقابله گردیده است.

*

(۲۲۰)

«C-1472»

عنوان: *تقریر التحریر = تقریر التقرير*

پدیدآور (مؤلف): خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. ۶۷۲ ق)

پدیدآور (مترجم): ابوالخیر خیرالله خان بن لطف الله مهندس بن ماهر العصر احمد، لاهوری (د. پس از ۱۱۶۰ ق)

موضوع: ریاضیات (هندسه)

گزارش متن: ترجمه و شرحی روان و عالمانه بر *تحریر اصول الهندسة و الحساب* لاقلیدس اثر ماندگار خواجه نصیرالدین طوسی است که از سوی مترجم دانشمند ما، گویا بین سال‌های ۱۱۴۰-۱۱۴۴ ق، به انجام رسیده است. علامه حسن زاده آملی، به مناسبتی، درباره این اثر فرمودند: «مرحوم خیرالله خان مهندس، شارح و مترجم *تحریر مجسطی* خواجه بفارسی ... ؛ سخن از شرح و ترجمت مهندس خیرالله خان را بدین جهت به میان آورده‌ام، تا بدان آگاهی و آشنایی حاصل شود که کتابی بسیار بسیار گرانبقدر و ارزشمند است، و به اضعاف بزرگی صورت و معنایش در خور تحسین و تمجید است. آن جناب بر *تحریر اصول اقلیدس* خواجه نیز شرحی مبسوط بنام *تقریر / التحریر* بزبان فارسی نوشته است و همچنین بر متوسطات که عبارت از اُکر و مساکن و مخروطات و مناظر و غیرها باشند. شرح آن در اواخر سلطنت محمد شاه هندی که زیج محمد شاهی بنام اوست، تمام تحریر یافت و تاریخ تمام آن بیست و چهارم محرم روز یکشنبه سال یک هزار و یکصد و شصت هجری مطابق سال بیست و نهم جلوس محمد شاه هندی است».^۱

درباره *تحریر اقلیدس* خواجه باید گفت که آن اثر (به عربی) تحریری بسیار عالمانه و نیکو از کتاب *اصول هندسه و حساب*، تألیف اقلیدس بن نوقطریس بن برنیقیس صوری (د. ۲۸۳ ق م)،

۱. حسن زاده، *دروس هیأت و دیگر رشته‌های ریاضی*، ج ۱، ص ۴۱۲؛ این اثر، حاوی دروس علم هیئت و ریاضیات است که از سوی علامه حسن زاده، روزهای پنجشنبه و جمعه، دوره تحصیلی حوزه علمیه قم، برای جمعی از طلاب و محصلین علوم دینی تدریس می‌گردید.

فیزیکدان و ریاضیدان سترگ یونان باستان است که خواجه نصیر در سال ۶۴۶هـ آن را به پایان برده است. اصول اقلیدس ابتدا در اواخر سده‌ی ۲هـ در زمان خلیفه‌ی عباسی هارون رشید (حک ۱۷۰-۱۹۳هـ)، از سوی حجاج بن یوسف بن مطر کوفی، به عربی برگردانده شد که بعدها به ترجمه‌ی «هارونی» شهرت یافت؛ همو بار دیگر، در زمان مأمون عباسی (حک ۱۹۸-۲۱۸هـ) ترجمه‌ای دیگری از اصول اقلیدس ارائه نمود که به ترجمه‌ی «مأمونی» موسوم گردید و همچنین بعدها ثابت بن قره حراّنی صابئی (د. ۲۸۸هـ) نیز آن ترجمه را اصلاح نمود. بر پایه‌ی برخی منابع کهن، در نیمه‌ی سده‌ی ۳هـ ابویعقوب اسحاق بن حنین بن اسحاق عبادی نصرانی طیبی (د. ۲۹۸هـ) نیز، برای بار سوم، اصول اقلیدس را از یونانی یا سریانی، به عربی برگرداند و گزارش‌ها نشان می‌دهند، که خود او نیز شخصاً، آن را اصلاح نموده است. به نظر می‌رسد خواجه در تحریر خویش، به همین متن اخیر (اسحاق بن حنین) که منقح‌ترین ترجمه‌ها بوده، بیش‌ترین نظر را داشته است؛ هر چند که بدون تردید، خواجه هر سه متن ترجمه‌ی عربی، حتی تحریر بغدادی را نیز در دست داشته و از همه‌ی آن آثار در تحریر بی‌بدیل خویش بهره‌ی وافی برده است. همانگونه که در مقدمه‌ی نسخ تحریر خواجه نیز آمده، مجموع اشکال مقالات پانزده‌گانه‌ی اصول اقلیدس، بر پایه‌ی دو ترجمه‌ی حجاج (هارونی و مأمونی)، ۴۶۸ شکل است، اما بر اساس نسخه‌ی ثابت بن قره حراّنی، ۱۰ شکل از آن تعداد، زیاده‌تر آمده است. به هر تقدیر خواجه تمامی آن اشکال را که خالی از اغلاق و اجمال نبود، تحریر و شرح نموده و اشکال و گزاره‌های دیگری نیز بدان افزوده و افزون بر بیان صدر و حدود آن‌ها، به مواضع اختلاف بین ترجمه‌ها نیز، اشاره نموده است.

تحریر اقلیدس اثر ماندگار خواجه نصیر، نخستین بار^۱ در سال ۱۶۵۷م در لیدن، سپس در سال ۱۲۱۶هـ/۱۸۰۱م در استانبول، در سال ۱۸۲۴م در کلکته، نیز در لکهنو (با شرحی در هامش)، سپس در سال ۱۲۹۲هـ به خط مغربی در فاس - مغرب و نیز در سال ۱۲۹۸هـ در

۱. *تحریر اقلیدس* منسوب به خواجه نصیرالدین طوسی (چاپ رم - ایتالیا ۱۴۹۲م)؛ بر پایه تحقیقی که صورت گرفته، این اثر، از آن بغدادی است و نه خواجه (رک. عرشی، امتیازعلی *فهرست نسخ خطی عربی کتابخانه رضا - رامپور*، ج ۵، ص ۷).

ایران و سپس به صورت مکرر در ایران و سایر کشورها، به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، شکر مر خدای را که ازوست ابتدا و بسوی اوست انتها و بدوست اختیار همه چیزها...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۱ یا اوایل ۱۲ ق (سال ۱۱۴۰ ق در انجام نسخه گویا مربوط به تاریخ تألیف است)، تعداد برگ: ۸۸ گ.

*

(۲۲۱)

«D-146»

عنوان: تقویم الابدان فی تدبیر الانسان

پدیدآور (مؤلف): ابوعلی یحیی بن عیسی بن علی، طبیب بغدادی مشهور به «ابن جزله» (د. ۴۹۳ ق)

پدیدآور (مترجم): محمد اشرف بن شمس‌الدین محمد طبیب (د. پس از ۱۰۷۷ ق)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: ترجمه فارسی کتابی طبّی و مشهور تقویم الابدان از تصانیف ابن جزله، طبیب بزرگ سده پنجم هجری است. این ترجمه به دستور شاه سلیمان صفوی (حک. ۱۰۷۷-۱۱۰۵ ق) صورت گرفته است. این کتاب نخستین بار در سال ۱۲۷۵ ق و بار دیگر به سال‌های ۱۲۸۵ و ۱۳۰۳ ق، به صورت سنگی، در تهران به چاپ رسیده است.^۱

گفتنی است که ابن جزله تقویم الابدان را شبیه به کتاب‌های نجومی تقسیم بندی نموده است، هر بیماری را در دوازده خانه تقسیم نموده است: ۱. نام بیماری، ۲. امزجه، ۳. اسنان، ۴. بادها، ۵.

۱. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۱، ص ۱۴۰۷.

شهرها، ۶. بیماری سالم است یا مخوف؟، ۷. سبب آن بیماری، ۸. صلاحیت برای استفراغ دارد یا نه؟، ۹. با داروهای گرم یا سرد تداوی می‌شود؟، ۱۰. درمان با تدبیر ملکی، ۱۱. درمان با آسانترین داروها، ۱۲. درمان عمومی. مؤلف پس از آن، داروهای کشنده و علامت بیماری که آن‌ها را خورده است، ذکر می‌کند.

ابن جزله، در این اثر، ۴۴ نوع از «بیماری»ها را شرح داده و هر نوع، در صفحه‌ای جدول بندی شده و دارای هشت شعبه می‌باشد. بر پایه تقسیم وی، مجموع «علت»ها نیز ۳۵۲ نوع است. ابن جزله این اثر را بر جداول و بیوتی تنظیم نموده و آن را به خلیفه عباسی، المقتدی بامر الله (حک. ۴۴۸-۴۸۷ق) تقدیم نموده است.

پایان سخن اینکه، در کنار چاپ‌های متعددِ اصل کتابِ عربیِ *تقویم‌الابدان* ابن جزله،^۱ ترجمه لاتینی آن نیز، در سال ۱۵۲۲م، در شهر استراسبورگ فرانسه، چاپ شده است.

آغاز: «سپاس بی‌قیاس حکیم درمان آفرینی را سزااست که به اقتضای حکمت بالغه استخراج تقویم ابدان بشریه فرموده ... و سپس یاری دهنده بندگان در علم و عمل و نگاهدارنده است از لغزش و زلل و هو حسبنا و نعم الوکیل ...».

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۵۰گ.

*

(۲۲۲)

«C-508»

عنوان: تکمله نفحات الأنس = حاشیه نفحات الأنس

پدیدآور (مؤلف): رضی‌الدین عبدالغفور لاری (د. ۹۱۲ق)

۱. صالحیه، محمدعیسی، *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*، ج ۲، صص ۶۱-۶۲.

موضوع: تصوّف

گزارش متن: تکمله و تعلیقاتی در توضیح و شرح مطالب مشکله نفحات الانس استاد خویش، عبدالرحمن جامی (د. ۸۹۸ق) است و از آنجایی که در کتاب جامی شرح حالی از خود جامی نبود، لاری، در خاتمه آن سرگذشت نامه جامی و سیرت، آثار و کرامات او را در سال ۸۹۸ق (سال درگذشت جامی) نگاشته و آن را تکمله نفحات الانس نامیده و (گوبا به عنوان تسلی درگذشت جامی) به فرزند او، ضیاءالدین یوسف، تقدیم داشته است.

گفتنی است که این اثر یکبار با تصحیح، مقابله و تحشیه بشیر هروی، در سال ۱۳۴۳ش، از سوی انجمن جامی در کابل و بار دیگر با مقدمه، تصحیح و تعلیقات محمود عابدی، در سال ۱۳۸۰ش، از سوی انتشارات جام گل، در کرج، چاپ و منتشر گردیده است.

آغاز: «بسملة، تیمناً بذكر الملك الأعلى و حمد الله تبارک و تعالی و صلی الله علی ... چون تسوید این اوراق بتوفیق علیم خلاق به سر حدّ اتمام رسید و ذکر طوایف اولیا ... به انجام کشید...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۲۷ق، محل کتابت: مشهد، تعداد برگ: ۱۵۴گ.

*

(۲۲۳)

«C-1601»

عنوان: نسخه دیگری از تکمله نفحات الانس (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-508».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۵۹گ.

*

(۲۲۴)

«B-1801-3»

عنوان: تکمیل الایمان و تقویة الایقان

پدیدآور (مؤلف): ابوالمجد عبدالحق بن سیف‌الدین ترک دهلوی بخاری قادری (د. ۱۰۵۲ق)

موضوع: عقاید اهل سنت

گزارش متن: ترجمه و شرح متنی کلامی به روش اهل سنت، منسوب به ابوحامد غزالی (د. ۵۰۵ق)، با سرآغاز «حقائق الأشياء ثابتة و العالم حادث ...» است، البته با احتمال اینکه، اصل اثر نیز ممکن است از خود مترجم بوده باشد. در این رساله بنا به گفته پدیدآور اثر، عقائد صحیح اهل سنت و جماعت بازگو می‌شود و جز به بیان قول صحیح تعرضی نکرده و اقوال باطله را نیاورده است.

باید افزود که این اثر یکبار به اهتمام ظفرعلی سهارنپوری در دهلی و بار دوم در همانجا در مطبع احمدی، بدون تاریخ، و بار سوم به اهتمام حاجی عبدالغفار و عبدالرحمن، در سال ۱۳۰۸ق/۱۸۹۱م در قندهار افغانستان، هر سه به صورت چاپ سنگی، چاپ و منتشر شده‌اند و آخرین چاپی هم که راقم سطور از آن اطلاع دارد، چاپ کراچی در پاکستان است که از طرف انتشارات رحیم اکیدمی در سال ۱۴۲۱ق منتشر گردیده است.

آغاز: «بسم الله، الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی سید المرسلین و إمام المتقین و خاتم النبیین محمد ... ؛ اما بعد ... این رساله ایست مسمی به تکمیل الایمان و تقویة الایقان در بیان عقاید اسلام و قواعد ملت بر طریقه سنی اهل سنت و جماعت ...».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۸۸گ (۱۷۰ب)

- ۳۵۷ب).

(۲۲۵)

«B-2011»

عنوان: نسخه دیگری از تکمیل الایمان وتقویة الایقان (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-1801-3».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۹۸ق، تعداد برگ: ۱۵۶گ.

*

(۲۲۶)

«B-2051»

عنوان: نسخه دیگری از تکمیل الایمان وتقویة الایقان (۳)

آغاز: «مانند نسخه B-1801-3».

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۵۲ق، محل کتابت: سیالکوت، تعداد برگ: ۶۱گ.

*

(۲۲۷)

«C-1524-3»

عنوان: نسخه دیگری از تکمیل الایمان وتقویة الایقان (۴)

آغاز: «مانند نسخه B-1801-3».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۳ق، تعداد برگ: ۸۶گ
(۱۵۱ب - ۲۳۶ب).

*

(۲۲۸)

«A-27»

عنوان: تیمورنامه^۱ = تمرنامه = ظفرنامه

پدیدآور (مؤلف): عبدالله خبوشانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتفی» متخلص به «هاتفی»
(د. ۹۲۷ ق.)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: مثنوی حماسی مشهوری در حدود ۳۴۰۰ بیت است که در آن داستان امیر تیمور کورکان (د. ۸۰۷ ق.) به نظم درآمده است. مشهور است که هاتفی در این اثر، کتاب منشور ظفرنامه شرف‌الدین علی یزدی (د. ۸۳۰ ق.) را به نظم درآورده است. این اثر منظوم و هاتفی در سرودن آن، ضمن تقلید از /سکندرنامه نظامی، به شاهنامه فردوسی نیز نظر داشته است. هاتفی بنا داشته به پیروی از *خمسه نظامی*، پنج منظومه بسراید، اما تنها دو منظومه تیمورنامه و خسرو و شیرین را توانسته به نحو کامل بسراید و گویا باقی منظومه‌های *خمسه هاتفی* و دیگر آثار وی، ناتمام مانده است. درباره *خمسه هاتفی*، شایسته توضیح است، لیلی و مجنون، نخستین مثنوی هاتفی که او آن را، پس از استشاره و استیذان از جامی، به نظم کشیده است (چاپ دوشنبه، ۱۹۶۷ م به تصحیح سعدالله اسدالله‌اف)؛ خسرو و شیرین، دومین اثر منظوم در قالب مثنوی اوست (چاپ مسکو، ۱۹۷۷ م، به تصحیح سعدالله اسدالله‌اف)؛ هفت منظر در مقابل هفت پیکر نظامی، گویا بخشی از آن سروده شده باشد و شاهنامه هاتفی را به درخواست شاه اسماعیل صفوی به نظم کشیده و درباره آن در ادامه همین سطور، اشاره‌ای شده است.

هاتفی، از شعرای صاحب نام قرون ۹ و ۱۰ هجری و خواهرزاده عبدالرحمن جامی بوده

۱. الطهرانی، *الدریعه*، ج ۴، ص ۵۱۸.

است. او در خدمت سلطان حسین بایقرا و وزیر دانشمندش امیر علیشیر نوائی احترامی تمام داشت و شاه اسماعیل صفوی (حک. ۹۰۷-۹۳۰ق) نیز در تعظیم و تکریم وی می‌کوشید و مشهور است هنگامی که شاه اسماعیل صفوی، شهر هرات را فتح کرد، از روی کدورتی که نسبت به جامی داشت، دستور داد تا عمارت مقبره او را در هم بکوبند و در کتاب‌ها و دیوان‌ها هرجا که نام "جامی" هست، نقطه "جامی" را تراشیده، و بر بالای آن گذارند، تا "خامی" خوانده شود. چون این خبر به هاتفی رسید، سخت متأثر گشت و قطعه زیر را سرود و به حضور شاه فرستاد:

بس عجب دارم ز انصاف شه کشور گشای آنکه عمری بردرش گردون غلامی کرده است

کز برای خاطر جمعی لوند نا تراش نقطه جامی تراشیدست و خامی کرده است.

شاه اسماعیل وقتی شعر را خواند و از مفهوم ظاهری و باطنی آن آگاهی یافت، از حکم خود منصرف شد و تصمیم گرفت دیگر خامی نکند!

هاتفی به درخواست آن شهریار جوان، سرودن شاهنامه را که شرح فتوحات شاه اسماعیل صفوی بود، شروع کرد، ولی هزار بیت آن را سروده بود، که روزگارش به سر آمد و این مثنوی ناتمام ماند! بپایند دانست که از سوی دانشمندان ادب فارسی، این مثنوی بهترین اثر ادبی او شناخته می‌شود و این ابیات ناتمام شاهنامه هاتفی را هم، محقق ارجمند، سید علی آل‌داوود، تصحیح و چاپ کرده است. گفتنی است که هاتفی، در حدود صد سال زیست و سرانجام در سال ۹۲۷ق درگذشت و در باغ خود، واقع در خرچرد جام، در زادگاهش به خاک سپرده شد.

گفتنی است که تیمورنامه هاتفی، یکبار با عنوان ظفرنامه هاتفی، در سال ۱۸۶۹م در مطبع منشی نول، در لکهنو - هند به صورت چاپ سنگی منتشر شده که نسخه‌ای از آن اکنون در کتابخانه انجمن آثار و مفاخر فرهنگی در تهران موجود است و بار دیگر به اهتمام ابوهاشم سید یوشع، به سال ۱۹۵۸م در دانشگاه مدراس - هند، به صورت تحقیقی منتشر

گردیده است.^۱

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۲۷ گ.

*

(۲۲۹)

«B-143»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (۳)

آغاز: «به نام خدایی که فکر و خرد نیارد که در کُنه او پی برد

همین آید از عقل چون بنگریست که هست او و لیکن ندانست چیست

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۷۲ ق، تعداد برگ: ۱۴۴ گ.

*

(۲۳۰)

«B-144»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (۴)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۰۹ گ.

*

۱. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۱، ص ۱۴۶۴.

(۲۳۱)

«B-145-2»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (۵)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۷۶ق، تعداد برگ: ۹۸ گ (۵ ب - ۱۰۲ ب).

گزارش نسخه: نسخه نفیس هنری است، در برگ آغاز داری یک سرلوح مذهب است.

*

(۲۳۲)

«C-65»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (۶)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۳۲ گ.

*

(۲۳۳)

«C-1141-1»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (۷)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۴۳ق، تعداد برگ: ۱۲۱ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و هنری است، بر فراز آغازین برگِ نسخه، یک سرلوحی

مذهب دیده می‌شود.

*

(۲۳۴)

«C-1687»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (۸)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۹۱ق، تعداد برگ: ۱۴۱گ (۲ب - ۱۴۲ الف).

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و هنری است، دارای هشت مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامین دلاوری و رشادت و جنگاوری مربوط به تیمور لنگ و خاندان تیموری است.

*

(۲۳۵)

«C-1848-1»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (۹)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۰۹ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ: ۱۳۳گ (۱ب - ۱۳۳ الف).

*

(۲۳۶)

«C-2453-3»

عنوان: نسخه دیگری از تیمورنامه (۹)

آغاز: «مانند نسخه B-143».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۴۶ گ
(۱۳۴ ب - ۱۸۰ ب).

*

(۲۳۷)

«A-343-1»

عنوان: تیراندازی (رساله در ...)

پدیدآور (مؤلف): میر محمد نیشابوری

موضوع: نظامی‌گری

گزارش متن: رساله مختصری در بیان روش‌ها و دستورهای تیر اندازی با کمان است که با استفاده از روایات نبوی صلوات الله علیه و آله و نیز کلمات نظم و نثر دانشمندان دین و ادب، به نگارش درآمده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی رسولہ و آله ... قال النبی صلی علیه و سلم من ترک الرمی سهم ... حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم میفرماید که اگر کسی ترک کند تیراندازی را بعد از دانستن، پس بتحقیق ترک کرده باشد سنت مرا و هر که ترک کند سنت مرا پس از از امت من نباشد ...».

انجام: «... اول نرم باید کشید و روبرو در سر کشد که تا کار او باصلاح آید، و الله اعلم بالصواب تمام شد

کشیدن کشادن به شست و درست

کمانرا کماندار باید بجست

مبادا که در روز جنگ و مصاف کمان سخت باشد کماندار سُست».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۳ق، تعداد برگ: ۱۰گ (۱ب - ۱۰الف)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج برون مشکی فرسوده و درون زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۳۵ وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۲۳۸)

«A-284»

عنوان: جام جهان‌نمای عباسی^۱

پدیدآور (مؤلف): میرزا قاضی بن کاشف‌الدین محمد، اردکانی یزدی (د. ۱۰۷۵ق/۱۶۶۴م)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: رساله‌ای در منافع و مضار، آثار، امراض، دستور ساخت و قواعد نوشیدن شراب، بر پایه دقایق تجربیاتِ اطباء و حکمای یونان، هند، عراق و فرنگ، در یک مقدمه، سی باب و یک خاتمه است که در ماه رجب سال ۱۰۳۷ق به امر و درخواستِ شاه عباس حسینی صفوی (حک. ۹۹۶-۱۰۳۸ق) تألیف گردیده است. ناگفته نماند که مؤلف این اثر، طبیبِ مخصوصِ شاه عباس اول (حک. ۹۹۶-۱۰۳۸ق)، قاضی و شیخ‌الاسلام اصفهان بوده است.

آغاز: ^۲افتاده «...».

۱. الطهرانی، *الدریعه*، ج ۵، صص ۳۰۱ و ۳۰۹.

۲. آغاز اصل این اثر، بر پایه نسخ کتابخانه‌های دیگر، چنین است: «بسمله، صاف‌ترین صهبایی که از پرتو اشعه انوار آن دیده سلاطین اقلیم معرفت روشنایی پذیرد...؛ اما بعد بر متمکنانِ خمخانه تجرید و ساکنان میخانه توحید... حرمت شراب ناب... لایح و واضح است... بنابر این بندگان اشرف... شاه عباس الحسینی الصفوی... این بنده دعاگو قاضی بن کاشف‌الدین محمد را مأمور ساخت که رساله فارسی... در منافع و آثار و قواعد آشامیدن و دفع مضار شرابِ ناب نویسم... و آنچه درین جام جهان‌نمای

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۲۷گ.

*

(۲۳۹)

«A-318-3»

عنوان: جامع الأسرار^۱ = جامع الأسرار النوریة = مجمع الأسرار = کنز الأسرار

پدیدآور (مؤلف): محمدعلی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نورعلی‌شاه» (د. ۱۲۱۲ق)

موضوع: تصوّف

گزارش متن: گفتاری است به نظم و نثر در حقیقت حسن و عشق به روش صوفیان، آمیخته به حکایات آموزنده که به پیروی از گلستان شیخ اجل سعدی شیرازی، شامل مناجات، نیایش، فوائد خاموشی، سخن، فضیلت قناعت، حکمت، و نواسنجی عدالت، نگارش یافته است.

ناگفته نماند این اثر، نخستین بار در سال ۱۲۸۳ق به ضمیمه عوارف المعارف، تألیف عارف سهروردی، چاپ سنگی شده است و نیز بار دیگر در شیراز به سال ۱۳۱۷ش (چاپ سوم)، به ضمیمه همان عوارف، به صورت چاپ سربی منتشر شده است.^۲

آغاز: «بسمله، سپاس بی‌قیاس و حمد بی‌حدّ مر آن کنز خفا را باد سرمد که چون روز ازل را چست دم زد ز خلوتخانه در بیرون قدم زد ... ؛ اهل معرفت گویند که حُسن علّت غائی ایجاد است و عشق اساس حسن را بنیاد ...».

عباسی درج شده با بعضی دقایق و تجارب ...».

۱. الطهرانی، الدررمة، ج ۵، ص ۳۹.

۲. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۲، ص ۱۴۸۷.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۳ق، تعداد برگ: ۲۷گ (۵۵ب - ۸۱الف).

*

(۲۴۰)

«A-712-3»

عنوان: جامع الامثال = احوال بزرگان (رساله ...) = جامع الانبیاء (ع)^۱

پدیدآور (مؤلف): محمد بن حاجی کامران، استرآبادی (سده ۱۰ق)

موضوع: انساب

گزارش متن: رساله‌ای موجز در انساب و شجره آل علی بن ابی‌طالب علیه السلام و سرگذشت اجمالی دوازده امام علیهم السلام و نیز شاهزادگان ایرانی از خاندان ساسانی است که در مناطق رستم‌دار، آمل و ساری فرمانروایی کرده‌اند (برگ‌های ۳ الف - ۱۶ب). این اثر در ده فصل تنظیم گردیده و به مظفرالدین ابوالغازی سلطان امیر شمس‌الدین بن سلطان کمال‌الدین محمد از پادشاهان رستم‌دار (حک . سلسله ۸۹۷-۹۹۵ق) تقدیم گردیده است. بیشتر مطالب این اثر، شبیه افسانه است، لیکن اثری سودمند و حاوی اطلاعات مفید جغرافیایی و تاریخی است. نسخه دیگری از این اثر در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران^۲ به شماره «۵۸۳۷/۱» نگهداری می‌گردد. گویا این نسخه همان است که پیش‌تر در کتابخانه شخصی مرحوم سعید نفیسی قرار داشته و میکروفیلمی هم از آن در خود کتابخانه دانشگاه تهران به شماره «۲۸۱۷/۱» موجود است.^۳

۱. این عنوان، نامی است که فهرست‌نگاران روس، در برگ‌شناسنامه (ضمیمه اثر)، به آن داده‌اند و به نظر صحیح نیست و مضافاً

بر این، این ترکیب، فاقد معنی و بر فرض داشتن مفهوم صحیح نیز، تناسبی با موضوع اثر ندارد!

۲. دانش پژوه، محمدتقی، فهرست نسخه خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، ج ۱۶، ص ۱۰۱.

۳. هو، فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، ج ۱، ص ۷۳۴.

عناوین فصول ده گانه نسخه مورد گفتگو، چنین است:

- فصل اول: در حالت‌ها که بعد از وفات حضرت سرور کاینات (ص) واقع شده؛
- فصل دوم: در ذکر حالات پادشاه یزدجرد و فرزندان او بالاخص؛
- فصل سوم: در القاب مردم (دوستان آل محمد از عرب‌ها) که در این ولایت‌اند؛
- فصل چهارم: در واقعه‌ای که بعد از قتل عثمان واقع شده بود؛
- فصل پنجم: در سبب آمدن لشکر یزید به دارالمرز و احوال آن؛
- فصل ششم: در ذکر اهل بیت رسول (ص) که از جور اعدای و ظلم بنی مروان و رشیدیان درین ولایت (کوه پایان دارالمرز) آمدند؛
- فصل هفتم: در القاب امت محمد که سنی و شیعه‌اند و رافضی و ناصبی و خارجی‌اند؛
- فصل هشتم: در تقدیر اسامی خلفای شیعه و سنی؛
- فصل نهم: در بیان آنکه هر امامی را ازین دوازده که شهید کرده‌اند و مذهب‌ها که نهاده‌اند؛
- فصل دهم: در کنیه جماعت صلاحی که ایشان چه کسانی که خود را به سادات نصب می‌کنند و غریب زاده‌ها.

گفتنی است که در پایان فهرست اثر، چنین آمده است: «این رساله از چهار کتاب مشهور استخراج کرده شد و در تحریر آمد، اول کتاب یزدجرد، دویم تواریخ سقیفه صحابه، سیم بحرالانساب سادات و چهارم کنیه الانساب» و نیز آمده است که این نسخه از خط امام شریف ابی‌برکات به خط عربی در میان سادات رضوی که در آهنگ لار از مأمون رسید آمده بودند و تقیه می‌کردند و آن را امیر سید یحیی بن جمال‌الدین بن ابوطاهر بن عمران بن موسی بن امام محمدتقی (ع) بیرون آورد و به پارسی برگرداند تا زمان سعاد الدولة و الدین اردشیر بن قباد بن دیوبند بن فریورز بن اسکندر بن تاج الدولة بن ایرج بن هرمز بن کیخسرو بن کیومرذ بن شاه

غازی بن یزدجرد بن فیروزشاه بن بهرام بن گور بن یزدجرد بن بهرام بن کرمان بن شاهپور بن اردشیر بابکان (با رساندن نسب او به حضرت ابراهیم علیه السلام)، مینی بر اینکه این نسخه را سیدان لار بیرون آوردند و سعدالدوله پادشاه ساری در چال باغ ساری درگذشت تا زمان ملک مازندران چلاپی و چلوی و امیر سید قوام‌الدین [از مرعشیان] رسید.

آغاز: «بسمله، شکر و سپاس و حمد بی‌قیاس پادشاهی را سزد که برگزیده آدم و نوح و آل عمران را از جمیع مخلوقات، مشرف گردانید، از پس ایشان پادشاهان نامدار و سلاطین عالی مقدار بر سر بندگان بداشت ... ؛ اما بعد همی گوید ... محمد بن حاجی کامران استرابادی ...».

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۵گ (۱۸۳ب - ۱۹۷الف).

گزارش نسخه: نسخه‌ایست نفیس و کمیاب، برگ‌های آن مجدول به شنگرف و لاجورد است.

*

(۲۴۱)

«D-306»

عنوان: جامع التمثیل^۱ = مجمع التمثیل

پدیدآور (مؤلف): میرزا محمدعلی هبله‌رودی/هبله‌رودی طهرانی (د. پس از ۱۰۵۴ق)

موضوع: ادب

گزارش متن: کشکولی جامع حاوی امثال، داستان‌های شیرین، حکایات اخلاقی، نکات تاریخی و مطایبات شیرین و طنزآمیز به نظم و نثر است که در یک مقدمه و ۲۷ (در برخی نسخ ۲۸) باب (فصل) و به دنبال هر فصل ملحقاتی در داستان‌های طیبت انگیز و هزلی مشتمل بر

۱. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۵، ص ۴۶.

حکایات اندر مکر زنان و مانند آن، به نام سلطان عبدالله قطب شاه و وزیر وی شیخ الاسلام شمس‌الدین محمد بن علی خاتونی مشهور به ابن خاتون عاملی، در سال ۱۰۵۴ق در حیدرآباد (هند) نگارش یافته است. این اثر را نباید با کتاب مجمع‌الامثال او اشتباه کرد.

برای تنوع ذائقه و رفع خستگی در این ایام و لیالی و گرمی کرسی‌شبهای سرد زمستانی شهر علم و دانایی، سنت پترزبورگ و نیز آشنایی با سبک قلم و ادبیات نوشتاری مؤلف، ذکر دو نمونه از حکایات شیرین این اثر، خالی از لطف نبوده با این امید که برای تک‌زنان، مایه عبرت باشد، تا پا را فراتر از گلیم خود، دراز نکنند!

- حکایت: مردی تعریف دو زن داشتن را کرد، شخصی به هوس افتاد، با وجود داشتن زن خود، یک زن دیگر بگرفت ایام گذشت و اندی بعد رفت دید که بسیار به او بد می‌گذرد و همیشه گرفتار نزاع [بین این دو زن] است. به نزد آن مرد آمد گفت: "من به سخن تو، زن دیگری بگرفتم و کار من پریشان شده است"؛ گفت: "خدا پدرت را بیامرزد من که دو زن دارم، یکی از آن‌ها در اصفهان است، دیگری در شیراز و من خود الحال در طهران، لهذا بر من خوش می‌گذرد و تو می‌خواهی در یک ولایت دو زن داشته باشی و خود هم در آن ولایت باشی، محالست ... !"!

- حکایت: شخصی در مجلسی تعریف می‌کرد از دو زن داری، اینکه چقدر خوبست شخص دو زن داشته باشد ... ؛ مردی حاضر مجلس بود و هوس کرد با آنکه یک زن داشت، زنی دیگر گرفت، چون شب شد به اطاق تازه عروس آمد، راهش نداد و گفت: "تو که زنی داشتی، دیگر مرا چرا گرفتی، برو نزد زن اولت"؛ آن مرد به اطاق زن کهنه آمد، او نیز قهر کرده، جوابش نداد؛ اتفاقاً هوا بسیار سرد بود، ناچار به مسجدی که نزدیک خانه بود، آمد در زیر بوربایی خوابید، صدای سرفه‌ای شنید، گفت: "کیستی؟" گفت: "من فلان شخصم"؛ معلوم شد که این همان شخصی است که تعریف دو زن داری را می‌کرد؛ گفت: "چرا به مسجد آمده‌ای؟" گفت: "برای این که هیچ کدام زنهای مرا راه نمی‌دهند"؛ گفت: "چرا تعریف می‌کردی؟" گفت: "برای آنکه در مسجد شب تنها بودم، رفیقی می‌خواستم"!!

پایان نسخه اینکه، این اثر دارای چاپ‌های متعددی است، برای نمونه در سال‌های ۱۲۷۶، ۱۲۸۳، ۱۲۸۵ و ۱۳۲۴ به صورت چاپِ سنگی در تهران و بار دیگر در سال ۱۳۱۰ ق به صورتِ سنگی در تبریز چاپ و منتشر شده است؛ این اثر همچنین از سوی دارالکتب الاسلامیه در تهران، سپس از روی آن چاپ، بارها از سوی ناشران مختلف افست گردیده است.

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۶ ق، تعداد برگ: ۲۱۲ گ.

*

(۲۴۲)

«D-327»

عنوان: جامع الحکایات

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: کتابی است مشتمل بر داستان‌هایی از شخصیت‌های اساطیری ایران باستان مانند ضحاک، بزرگمهر، انوشیروان و بهرام گور که در هفت باب، به نام علاءالدین محمد خلجی (حک. ۶۹۵-۷۱۵ ق)، نگارش یافته است. باید افزود که بسیاری از حکایات از زبان جانوران نگارش یافته است و برخی جغرافیایی و نجومی، با دو نقشه یکی برای هفت اقلیم دیگری برای گرداگرد آسمان، به نظر می‌رسد، برخی از داستان‌ها، اثر مشابهت‌هایی با برخی آثار کهن ادبی ایران، همچون مرزبان نامه دارد؛ به هر تقدیر، متن فارسی کهن بسیار ارزشمندی است که نیازمند مطالعات بیشتر علاقمندان زبان و ادب فارسی کهن ایران زمین است.

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۸ق، تعداد برگ: ۲۵۶گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس ارزنده‌ایست که دور نیست منحصر بفرد بوده باشد. در آغاز تملکی از «سبحان قلی خان» همراه مهری با تاریخ ۱۱۰۸ق دیده می‌شود. یادداشتی از زلمان و برتلس مبنی بر اینکه نسخه را به زلمان بخشیده است.

*

(۲۴۳)

«C-1548»

عنوان: جامع الحکایات = منتخب جوامع الحکایات

پدیدآور (مؤلف): سدیدالدین (نورالدین/جمال‌الدین) محمد بن محمد، عوفی بخاری یزدی (د).
پس از ۶۲۵ق)

پدیدآور (منتخب): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: منتخبی از کتاب جوامع الحکایات و لوامع الروایات عوفی، مشتمل بر حکایات نغز است. درباره اصل کتاب، در مدخل خود جوامع الحکایات، در این فهرست، به تفصیل سخن گفته‌ایم، رجوع گردد.

نوع خط: نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۱۸۶گ، قطع جلد:

ربعی.

گزارش نسخه: سرفصل‌ها، عناوین و نشانی‌ها به شنگرف نوشته شده است.

*

(۲۴۴)

«B-392»

عنوان: جامع عباسی^۱

پدیدآور (مؤلف): شیخ بهاء‌الدین محمد بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی» (د. ۱۰۳۰ ق)

موضوع: فقه شیعه

گزارش متن: متن فقهی فتوایی مهمی شامل مسائل مبتلا به و مورد نیاز مکلفین، با عباراتی روان و قابل فهم برای عموم است که مؤلف آن را به دستور شاه عباس اول صفوی (حک. ۹۹۶-۱۰۳۸ ق) در اواخر عمر شریف خود، با تقسیم‌بندی اولیه و نیت نگارش بیست باب، شروع نموده و موفق شده تا پنج باب نخست آن را، شامل احکام طهارت، صلات، زکات، صوم و حج بنگارد، اما مع الاسف با درگذشت آن دانشمند سترگ، در سال ۱۰۳۰ ق، این اثر ارزنده ناتمام مانده بود و سپس به دستور شاه عباس صفوی یا بنا به وصیت شیخ بهایی (ره)، باقی ابواب پانزده‌گانه اثر (از باب ششم در احکام وقف تا باب بیستم در احکام خون بها)، از سوی شاگردش، نظام‌الدین محمد بن حسین، تفریشی ساوجی (د. پس از ۱۰۳۸ ق)، تا ۲۰ شعبان سال ۱۰۳۲ ق در شهر ساوه، پایان پذیرفته و به این ترتیب، تمامی بیست باب کتاب جامع عباسی، تتمیم و تکمیل شده است.

ناگفته نماند که سید زین العابدین حسینی خواهرزاده و شاگرد شیخ بهایی (ره) باب مزاری، حاوی دوازده مطلب، در ادامه پنج باب دایی دانشمند خویش نگاشت و می‌خواست که این باب، به عنوان ششمین باب آن باشد و به تدریج باب‌های دیگر را هم بنویسد، لیکن گویا با شنیدن قضیه تتمیم جامع عباسی از سوی نظام‌الدین ساوجی، وی از ادامه کار نگارش ابواب دیگر، به

۱. همان، ص ۶۲.

روش مورد نظر خود، منصرف شده است. باید افزود شیخ الاسلام شمس‌الدین محمد بن خاتون عاملی هم حاشیه و شرحی بر همان ابواب پنجگانه جامع عباسی دارد.

عناوین ابواب بیست‌گانه کتاب جامع عباسی بنا بر تقسیم مؤلف در مقدمه کتاب، به شرح ذیل است ولی نباید از نظر دور داشت که نسخه مورد گفتگو، شامل اصل جامع عباسی و تنها شامل پنج باب نخست می‌باشد.

- باب اول: در بیان طهارت؛

- باب دوم: در نمازهای واجبی و سنتی؛

- باب سوم: در زکات و خمس واجبی و سنتی؛

- باب چهارم: در روزه واجبی و سنتی؛

- باب پنجم: در حج گزاردن؛

- باب ششم: در وقف و تصدق و قرض و جهاد؛

- باب هفتم: در زیارات معصومین و بعضی از احوال ایشان؛

- باب هشتم: در نذر و سوگند و کفاره آنها؛

- باب نهم: در بیع و شفعه و توابع آن؛

- باب دهم: در اجاره و عاریه و غصب و توابع آن؛

- باب یازدهم: در نکاح بدوام و متعه و تحلیل و ملک؛

- باب دوازدهم: در طلاق و خلع وعده داشتن؛

- باب سیزدهم: در شکار کردن و شروط آن؛

- باب چهاردهم: در ذبح حیوانات و حلال و حرام آن؛

- باب پانزدهم: در آداب طعام خوردن و آب نوشیدن؛

- باب شانزدهم: در قضا پرسیدن و شروط آن؛

- باب هفدهم: در اقرار کردن و وصیت نمودن؛

- باب هجدهم: در قسمت کردن ترکه؛

- باب نوزدهم: در حدودی که در شرع مقرر است؛

- باب بیستم: در خونبهای قتل و قطع اعضا و زخمها.

گفتنی است کتاب جامع عباسی، به جهت جامعیت، روان بودن و مقبولیت عمومی، چاپ‌های سنگی، سری و حروفی متعددی در ایران هست که مرحوم خانباها مشار اطلاعات کتاب‌شناختی ده‌ها مورد از آن‌ها را ثبت نموده است؛^۱ اما همینقدر باید گفت که این اثر، نخستین بار در سال ۱۲۳۰ق، همگام با نخستین‌های صنعت چاپ در ایران، منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین ... و بعد چون توجه خاطر ملکوت ناظر اشرف اقدس کلب آستان علی بن ابی طالب علیه السلام ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۸۴ق، تعداد برگ: ۱۶۰گ.

*

(۲۴۵)

«B-393»

عنوان: نسخه دیگری از جامع عباسی (۲)

آغاز: افتاده «...».

۱. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۲، صص ۱۴۹۸-۱۵۰۰.

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۰۹گ.

*

(۲۴۶)

«C-1128-3»

عنوان: نسخه دیگری از جامع عباسی (۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۲۰۵گ (۲)

الف - ۲۰۶ب).

*

(۲۴۷)

«D-311»

عنوان: جامع المعجزات

پدیدآور (مؤلف): محمد واعظ اصفهانی (سده ۱۳ق)

موضوع: مناقب اهل بیت (ع)

گزارش متن: کتابی است با نثری نیکو و روان در بیان معجزات حضرات معصومین علیهم السلام و پاره‌ای از فضائل و مناقب آن ستارگان هدایت علیهم السلام، آمیخته به اشعاری مناسب است که در سه جلد بزرگ، جلد اول در معجزات حضرت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، جلد دوم در معجزات حضرت امیرالمؤمنین و زهرای مرضیه علیهما السلام و جلد سوم در فضایل بقیه ائمه علیهم السلام و هر جلد در یک مقدمه و چند باب و یک خاتمه، به نام فتحعلی شاه قاجار

(حک . ۱۲۱۲-۱۲۵۰ق)، با دیباچه‌ای در اصول دین و کیفیت خلقت عالم و عالمیان و احوال بهشت و دوزخ، نگارش یافته است؛ باید افزود که مؤلف ضمن ذکر معجزات گاهی به مطالب سودمندی می‌پردازد که در مجموع دارای معلومات دینی نیکویی است.

آغاز (ج ۱): «بسمله، جامع المعجزات، کلام حکمت نظام متکلمی است دل کلامه علی کلامه که لآلی حمد و ثنایش درة التاج تارک سخن سنجان است...».

عناوین جلد دوم کتاب که اختصاص به مناقب، فضائل و معجزات حضرت امیرالمؤمنین (ع) و حضرت فاطمه زهرا (س) دارد، در یک مقدمه، بیست و چهار باب و یک خاتمه، چنین است:

- مقدمه در اثبات امامت و فضائل آنحضرت (ع)؛

- باب اول در معجزات آنحضرت (ع) قبل از انعقاد نطفه؛

- باب دوم در معجزات از جهت سخاوت؛

- باب سوم در معجزات از جهت شجاعت؛

- باب چهارم در معجزات از جهت جنگ با شیاطین و جنیان؛

- باب پنجم در معجزات از جهت خواب؛

- باب ششم در زنده کردن مردگان؛

- باب هفتم در شفای امراض بیماران؛

- باب هشتم در معجزات ابلاء اعدا؛

- باب نهم در استنطاق حیوانات؛

- باب دهم در معجزات راجع به جمادات و نباتات؛

- باب یازدهم در اخبار به مغیبات؛

- باب دوازدهم در معجزات راجع به نجوم و کواکب؛
 - باب سیزدهم در قضایا و احکام آنحضرت (ع)؛
 - باب چهاردهم در معجزات از جهت عبادات؛
 - باب پانزدهم در معجزات آنحضرت؛
 - باب شانزدهم در طی الارض و طی اللسان؛
 - باب هفدهم در اسلحه و ملابیس و مراکب آنحضرت؛
 - باب هجدهم در رایت و لوای آنحضرت؛
 - باب نوزدهم در تعدد ازواج و اولاد و کنیزان آن حضرت (ع)؛
 - باب بیستم در تاریخ زندگانی آنحضرت (ع)؛
 - باب بیست و یکم در شهادت آنحضرت (ع)؛
 - باب بیست و دوم در معجزات بدن مقدس؛
 - باب بیست و سوم در معجزات قبر آنحضرت (ع)؛
 - باب بیست و چهارم در بعضی از مواعظ آنحضرت (ع)؛
 - خاتمه در حالات حضرت زهرا علیها السلام.
- آغاز (ج ۲): «بسم الله الذی خلق السماوات و الارضین... اما بعد چنین گوید تراب اقدام دوستان ابوتراب امیرالمؤمنین ... علیه السلام ذره بیمقدار محمد واعظ اصفهانی خاکسار که این مجلد دوم است از کتاب جامع المعجزات که تشنه لبان بادیه ...».
- همچنین عناوین جلد سوم کتاب که اختصاص به مناقب، فضائل و معجزات امامان، از حضرت امام مجتبی (ع) تا امام زمان (ع) دارد، در یک مقدمه، ۱۲ و یک خاتمه، چنین است:

- مقدمه در بیان عدد اوصیاء بعد از سید انبیاء و اثبات ایشان به دلیل عقل و نقل؛
 - باب اول در ذکر معجزات امام حسن مجتبی علیه السلام؛
 - باب دوم در ذکر معجزات امام حسین علیه السلام؛
 - باب سوم در کیفیت شهادت امام حسین علیه السلام؛
 - باب چهارم: در ذکر معجزات امام زین العابدین علیه السلام؛
 - باب پنجم در ذکر معجزات امام محمد باقر علیه السلام؛
 - باب ششم در ذکر معجزات امام جعفر صادق علیه السلام؛
 - باب هفتم در ذکر معجزات امام موسی کاظم علیه السلام؛
 - باب هشتم در ذکر معجزات امام رضا علیه السلام؛
 - باب نهم در ذکر معجزات امام محمد تقی جواد علیه السلام؛
 - باب دهم در ذکر معجزات امام علی النقی علیه السلام؛
 - باب یازدهم در ذکر معجزات امام حسن عسکری علیه السلام؛
 - باب دوازدهم در ذکر معجزات امام زمان مهدی موعود علیه السلام؛
 - خاتمه در بیان فوائد متفرقه و منافع کثیره از قصص و مواعظ و اخلاق که از ائمه اطهار علیهم السلام رسیده است.
- آغاز (ج ۳): «بسمله، الحمد لله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید گلدسته بند ریاحین مناقب ائمه دین بنده حقیر فانی محمد واعظ اصفهانی که چون بدست ... در جلد دوم جامع المعجزات از ریاض مناقب شاه ولایت و خاتون قیامت ... دسته گلی بست ... اکنون شروع در مجلد سیم میشود که مشتمل است بر فضایل و مناقب و مصائب باقی ائمه علیهم السلام ...».

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۰ ق، تعداد برگ: ۱۷۰ گ.

*

(۲۴۸)

«A-267-1»

عنوان: جام گیتی نما^۱

پدیدآور (مؤلف): تألیف کمال‌الدین حسین بن معین‌الدین، میبدی یزدی مشهور به «قاضی میر حسین» و مختلص به «منطقی» (د. ۹۱۱ ق) و یا تألیف سید غیاث‌الدین منصور بن صدرالدین محمد دشتکی شیرازی (د. ۹۴۸ ق)

موضوع: فلسفه

گزارش متن: گفتاری موجز در حکمت و قواعد فلسفی همراه با اشکال فلکی، به روش مشرب متأخرین حکمای ایران است که در یک فاتحه و سی مقصد کوتاه و یک خاتمه به سال ۸۹۷ ق یا ۹۰۰ ق در شیراز تألیف و به یکی از شاهزادگان (سراج‌الدین قاسم بیک پرناک ترکمانی حاکم شیراز بین سال‌های ۹۰۰-۹۰۶ ق در روزگار شاهی رستم بیک بن مقصود بیک)، تقدیم گردیده است. عناوین اثر چنین است:

- فاتحه کتاب در «اقسام موجودات»؛

- مقصد ۱. در واجب الوجود؛

- مقصد ۲. علم حصولی و حضوری؛

- مقصد ۳. علم الهی؛

- مقصد ۴. فعل حق تعالی؛

۱. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۵، ص ۲۵.

- مقصد ۵. صدور موجودات؛

- مقصد ۶. عقل؛

- مقصد ۷. نفس ناطقه؛

- مقصد ۸. هیولی؛

- مقصد ۹. جسم؛

- مقصد ۱۰. فلک الافلاک؛

- مقصد ۱۱. فلک آفتاب؛

- مقصد ۱۲. فلک زهره و مریخ و مشتری؛

- مقصد ۱۳. فلک قمر؛

- ... ؛

- مقصد ۲۰. عناصر چهارگانه؛

- ... ؛

- مقصد ۲۶. نفس نباتی؛

- ... مقصد ۲۹. قوای انسانی؛

- مقصد ۳۰. عرض و مقولات نه‌گانه آن.

- خاتمه در «توجیه عقیده حکماء در خصوص قِدَمِ عالم و امتناع خرق و التیام».

ناگفته نماند که این اثر ارزنده در برخی مصادر، به غیاث‌الدین منصور دشتکی و در برخی منابع حتّی به خواجه نصیر طوسی نسبت داده شده است و جالب اینکه طبق گفته مرحوم خانابا مشار، با همین نسبتِ خواجه نصیر، همراه رساله جبر و اختیار و آغاز و انجام خواجه، در سال

۱۳۱۴ق در تهران چاپ سنگی شده است؛^۱ همچنین مرحوم فاضل یزدی (مطلق) نیز در این باره نوشته است: «در مقصد ۱۵ کتاب آمده: "و در تحفه شاه‌ی اثبات افلاک ذکر شده است و این مختصر سعه بیان آن ندارد" و اگر مراد از این جمله، اشاره به اثر دیگر مؤلف باشد، ممکن است نویسنده این کتاب، قطب‌الدین محمود بن مسعود شیرازی (د. ۷۱۰ق) باشد، چه، او کتابی دارد بنام *التحفه الشاهیه فی الهیة*».^۲

با احترام به اظهار نظرهای بزرگان، به گمان راقم سطور، با توجه به متن و سبک و توجه به مؤلفه‌های مکتب فلسفی اثر، به ظن قوی و قریب به یقین، به نظر می‌رسد این اثر، متعلق به مکتب فلسفی شیراز، در قرون نهم و دهم هجری است و انتساب اثر به خواجه نصیر و قطب شیرازی هم به ظن قوی منتفی باشد، چرا که به گفته مرحوم آقا بزرگ تهرانی: «فی بعض تلک النسخ منسوب إلى الخواجه نصیرالدین الطوسی، لکنه خطأً جزماً لکنه فی المقصد السادس عشر یذكر مقدار دور الأفلاک إلى قوله "و فلک ثوابت نزد بطليموس بسی و شش هزار سال دوره تمام کند و نزد ابن اعلم و خواجه نصیرالدین طوسی به بیست و پنج هزار و دویست سال و نزد محیی‌الدین مغربی به بیست و سه هزار ... " إلى آخر کلامه، فیظهر أنه متأخر عن الخواجه الطوسی و ینقل عنه»^۳ و از طرف دیگر، عبارت مربوط به *تحفه شاه‌ی قطب*، نیز چندان وجهی ندارد و غیاث‌الدین دشتکی نیز دارای *تحفه شاه‌ی*^۴ است. نکته دیگر اینکه اگر تاریخ تألیف ۸۹۷ق، هم که مرحوم آقا بزرگ تهرانی، برای اثر ذکر کرده‌اند، متقن و مستند بوده باشد، طبیعتاً مؤیدی برای این نظریه (تألیف سده نهم هجری در شیراز) خواهد بود.

اما بحث دیگر، اینکه، این اثر، تألیف کدامیک از دو دانشمند شهیر، یعنی قاضی میر حسین میبیدی یا غیاث‌الدین منصور دشتکی است؟ این مسأله نیازمند تحقیقات بیشتری است؛ لیکن در

۱. مشار، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ج ۲، صص ۱۴۸۵-۱۴۸۶.

۲. فاضل یزدی (مطلق)، محمود، *فهرست کتب خطی کتابخانه جامع گوهرشاد - مشهد*، ج ۳، ص ۱۴۲۱.

۳. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۵، ص ۲۶.

۴. همان، ج ۳، ص ۴۴۳.

این مقطع زمانی استعجال و آشفته حالی راقم، همین قدر کافی باشد که حاجی خلیفه^۱ و آقا بزرگ (در مدخلی)، بر این باورند که این اثر ترجیحاً از قاضی میر حسین میبیدی است، ولی در عین حال، با اینکه در *الذریعة*، مدخل مستقلی با عنوان *جام گیتی نما*، با نسبت میبیدی آورده‌اند، اما در مدخل دیگری^۲، از یک *جام گیتی نما*، با مؤلفی مجهول یاد می‌کنند که با توجه به مختصات کتاب شناختی مشترک گفته شده، به نظر نمی‌رسند، دو اثر جداگانه بوده باشند و قریب به یقین یک اثرند. ایشان در مدخل دوم (بدون ذکر مؤلف)، پس از بحثی در نفی انتساب اثر به خواجه نصیرالدین طوسی، انتساب اثر را به غیاث‌الدین منصور دشتکی تقویت نموده و می‌نویسند: «فالظاهر صحّة ما فی نسخة مکتبة الکاظمیة [که تصریح به نام غیاث‌الدین منصور دشتکی دارد] ... و یؤکّد صحّة نسبتہ إلى غیاث‌الدین منصور أنّ فی المقصد الخامس عشر، أحوال إثبات فلک خامس العطارذ إلى کتاب تحفه شاهی و مراده کتاب نفسه ...» و البته همانطور که اشاره گردید، این دیدگاه مبتنی بر این است که این دو اثر را یکی بدانیم.

به هر تقدیر دفتر بحث انتساب اثر به یکی از این دو شخصیت علمی، همچنان باز است و طبیعتاً اثبات قطعی این موضوع، نیازمند تحقیقات بیشتر درون متنی و فرامتنی است و استعجال نهاد اعزام کننده راقم، مبنی بر اتمام سریع کار فهرست‌نگاری نسخ خطی، فقدان مصادر پژوهشی و وجود انبوهی از دستنویس‌های فهرست نشده در این انستیتو، بیش از این مقتضی تحقیقات و مطالعات بیشتر نیست و پژوهشگران جوان، این مطالعات را در فرصت فراخ‌تری، دنبال خواهند نمود، ان شاء الله.

ناگفته نماند این اثر، همانگونه که فوقاً اشاره گردید با نسبت خواجه نصیرالدین طوسی در سال ۱۳۱۴ق، همراه دو رساله خواجه و نیز *لویح جامی*، چاپ سنگی شده است و نیز با نسبت میبیدی، به عنایت و اهتمام ابراهیم حاقلانی به عربی و لاتینی ترجمه شده و در سال ۱۶۳۱م با

۱. حاجی خلیفه، *کشف الظنون*، ج ۱، ص ۵۳۳.

۲. الطهرانی، *الذریعة*، ج ۱، صص ۲۵-۲۶.

عنوان مختصر مقاصد حکمة فلاسفة العرب در آلمان و سپس در سال ۱۶۴۱م در پاریس به چاپ رسیده است.^۱

آغاز: «بسمله، سپاس حکیمی را که افکار حکماء و انظار علماء در معرفت کُنه او متحیر و پریشانند و درود بر کاملان، خاصه حضرت مصطفی و آل و اصحاب او ... و از هر جا استفاده کند تا آن عقائد بمزید استحکام و رسوخ موصوف گردد و بدرجه یقین برسد ... اللهم أرنا الحق ... و آله الطیبین الطاهرین ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۲۱گ (۱ب - ۲۱ الف).

*

(۲۴۹)

«B-1709-3»

عنوان: نسخه دیگری از جام گیتی نما (۲)

آغاز: «مانند نسخه A-267-1».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۰گ (۱۲۵ب - ۱۳۴ الف).

*

(۲۵۰)

«B-2134-2»

عنوان: نسخه دیگری از جام گیتی نما (۳)

۱. سرکیس، الیان، معجم المطبوعات العربیة و المریة، ج ۱، ص ۷۳۸ و ج ۲، ص ۱۴۸۷؛ فندیگ، ادوارد، اکتفاح الفنون، ص ۱۹۶.

آغاز: «مانند نسخه A-267-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۲۵ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ: ۱۴گ (۱۷ب - ۳۰ب).

*

(۲۵۱)

«B-2496»

عنوان: جاودان نامه = جاوید نامه^۱

پدیدآور (مؤلف): افضل‌الدین محمد بن حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل» (سده ۷ق)

موضوع: فلسفه

گزارش متن: گفتار کوتاه فلسفی در شناخت اشیاء و آغاز و انجام هر چیز است که در چهار باب و هر باب طی چند فصل، نگارش یافته است. فیلسوف شهر سده هفتم هجری، بابا افضل کاشانی، در دیباچه اثر می‌گوید: «این نامه وصیتی است از ما برادرانی را که در ایشان خاصیت انسان و هنرهایی که مردم از آن سزاوار نام مردم گردد و قوت دارد و اندر و نشان خواستاری آن بود که از آغاز و انجام خود پرسد و هر چند که ما درین نامه از دراز گفتن نیک پرهیز نمائیم، اما هیچ نکته فرونگذاریم و بر آنچه بعمر اندک خود یافته‌ایم از کتاب دانایان گذشته ...».

عناوین ابواب این رساله ارزنده چنین است:

- باب نخستین در شمردن اقسام علوم بطریق کلی (در ۵ فصل)؛

- باب دوم در شناختن خود و راه آن (در ۱۰ فصل)؛

- باب سوم در شناختن آغاز کار (در ۱۰ فصل)؛

۱. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۵، ص ۷۷.

- باب چهارم در شناختن انجام (در ۱۰ فصل).

گفتنی است که این رساله کوتاه نخستین به سال ۱۳۱۲ش و سپس در جلد یکم مصنفات با افضل کاشانی (صص ۲۵۹-۳۲۶) در سال ۱۳۳۱ش در تهران به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین و الصلاة و السلام علی سید المرسلین محمد رسول الله و آله أجمعین ... این نامه‌ایست از ما به برادرانی که ایشانرا انسانیت رنجه داد و اندرون ایشان از خود متقاضی شود ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۳۹گ (۱ب - ۳۹ب).

*

(۲۵۲)

«B-1839»

عنوان: الجذوات^۱ = جذوات طور سینا

پدیدآور (مؤلف): سید محمدباقر بن محمد، حسینی استرآبادی مشهور به «میرداماد» و متخلص به «اشراق» (د. ۱۰۴۰ق)

موضوع: تفسیر، عرفان و فلسفه

گزارش متن: رساله‌ای در حلّ مسأله عدم احتراق بدن مبارک حضرت موسی علیه السلام و بیان سبب احتراق و درهم ریختن کوه طور به واسطه تجلّی نور الهی و مانند آن است که به روشی فلسفی و تفسیری در دوازده «جذوة» (هر جذوة دارای چند «لحاقة»، «فلذة»، «لامعة»، «تکملة») و بیست و هشت میقات (حروف الفبا بر مبنای علم حروف)، نگارش یافته و به شاه عباس اول

۱. همان، ص ۹۲.

صفوی (حک. ۹۹۶-۱۰۳۸ق) تقدیم گردیده است.

باید افزود شاه عباس صفوی، مکتوبی، به خامه مظفرعلی (یا علیا) به وی می‌نویسد مبنی بر اینکه مسأله مزبور را دانشمندان دیار هند پاسخ گفته‌اند، اما پاسخ آنان مورد پسند افاضل عصر ما واقع نشده است؛ شاه از میرداماد می‌خواهد که او نیز به این مسأله پاسخ گوید؛ مرحوم میرداماد در مقدمه کتاب خویش، پس از حمد خدا و نعت پیغمبر صلوات الله علیه و آله و مدح شاه عباس، آورده است: «علمای هند بزبان خاص خود مسأله آتش طور سینا را پیش کشیده‌اند و درباره آتش آن کوه و نسوختن موسی (ع) مطالب بسیار گفته‌اند، بدون آنکه روشن کنند که مقصود چیست و غرض چه می‌باشد؛ لذا این بنده طبق امر سلطان، دست بتحریر این رساله زدم و در آن با دقت خاصی این مسأله را تبیین کردم».

در تبیین بیشتر محتوای این رساله، باید گفت که اثر با طرح مسائل فلسفی و به خصوص مباحث مربوط به وجود نشان می‌دهد که غرض از آتش طور چیست و جلوه حق و حقیقت چگونه است و سپس روی تفسیر آیه ﴿فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَ خَرَّ مُوسَى صَعْقًا﴾^۱ همراه تحقیقاتی در علم اعداد و حروف کار نگارش اثر دنبال شده است؛ میرداماد در جزوه ۱۱ از حساب و اسرار اعداد و در جزوه ۱۲ از اسرار عدد و حروف سخن گفته است؛ او همچنین در این کتاب از اثبات حدوث دهری سخن به میان آورده و می‌گوید ارسطو نیز در رسائل (حروف) خود در مافوق طبیعت صاحب این مشرب است. باید دانست وی در این اثر از تفسیر آیه الکروسی اثر خفزی، نمودج العلوم، قبس الانوار و برخی آثار و کسان یاد کرده است. میر داماد کتاب جزوات را پس از کتب الافق المبین، الايقاظات و القبسات نوشته است.

کتاب الجزوات، نخستین بار در سال ۱۳۰۲ق به اهتمام شیخ علی محلاتی حائری، در بمبئی - هند، چاپ سنگی شده است؛^۲ این اثر همراه حواشی ملا علی نوری، با تحقیق و تعلیقات علی

۱. الاعراف/۱۳۹.

۲. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۲، ص ۱۵۲۹.

اوجی، در سال ۱۳۸۰ش، از سوی مرکز نشر میراث مکتوب در تهران چاپ گردیده است.

آغاز: «بسملة، عینان لم یکتبهما قلم فی کلّ عین من العینین نونان ... مقادس قیسات أنوار تسبیح و تحمید وقف حرم کبریای ناظم کارخانه ابداع و تکوین ...».

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۵ق، تعداد برگ: ۵۶گ.

*

(۲۵۳)

«C-1114»

عنوان: جلاء العیون^۱

پدیدآور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی اصفهانی (د. ۱۱۱۰ق)

موضوع: تاریخ و مصائب معصومین (ع)

گزارش متن: شرح مصائب، مناقب، احوال، زندگی حضرات معصومین علیهم السلام به نثری روان است، همراه نقل روایاتی معتبر با ترجمه فارسی آنها، با یادکرد عالمان شیعی و بهره‌جویی از برخی مصادر تفسیر و روایی، مشتمل بر یک مقدمه در ثواب گریستن بر مصائب آن ستارگان هدایت و چهارده باب (به عدد چهل و چهار معصوم علیهم السلام)، با تفصیل بیشتر باب پنجم در احوال حضرت سید الشهداء علیه السلام، در دو جلد (جلد نخست در ۶ محرم ۱۰۸۹ و جلد دوم نیز در ربیع الاول ۱۱۰۳ق) و به شاه سلیمان صفوی (حک. ۱۰۷۷-۱۱۰۵ق)، تقدیم گردیده است؛ علامه مجلسی (ره)، در مقدمه کتاب می‌نویسد: «این کتاب را که در اخبار و احوال ائمه اطهار و پیغمبر بزرگوار اسلام علیهم السلام است در یک مقدمه و چهارده باب فراهم آوردم و تقدیم سلطان وقت کردم تا او باحوال اجداد اجداد خود علیهم السلام، آگهی یابد».

۱. الطهرانی، الذریعة، ج ۵، ص ۱۲۴.

گفتنی است، این کتاب از سوی مرحوم سید عبدالله شیر (د. ۱۲۴۲ق)، با درج سند احادیث شرح موارد مشکل، در دو جلد تعریف نموده است؛ همو آن را تلخیص نیز نموده که به مختصر جلاء العیون^۱ مشهور است.

کتاب جلاء العیون، دارای چاپ‌های متنوع متعددی به سنگی و سربی در هند، ایران و عراق است که مرحوم مشار به مواردی اشاره نموده است؛^۲ چاپ سنگی (به تعبیر دقیق‌تر چاپ چوبی) سال ۱۲۴۰ق در تهران و چاپ سربی نجف اشرف در سال ۱۳۵۳ق، نیز چاپ تحقیقی سال ۱۳۷۵ (چاپ نهم ۱۳۸۲) انتشارات سرور در قم، از جمله آن چاپ‌هاست.

آغاز: «بسمله، ستایش بی‌مثل و انباز سزاوار خداوند بی‌نیازی است که تذکر مصائب و استماع نوائب سربازان مالک قرب و وصال و جان فشانان ... ؛ امّا بعد، تشنه آب زلال فیوض ربانی و آرزومند ادراک سعادت ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۳۲ق، تعداد برگ: ۳۶۰گ.

*

(۲۵۴)

«C-1113»

عنوان: نسخه دیگری از جلاء العیون (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-1114»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۲۸ق، تعداد برگ: ۲۰۲گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر تنها مشتمل بر پنج باب آغاز کتاب است.

*

۱. همان، ج ۲۲، ص ۳۹۳.

۲. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۲، صص ۱۵۶۷-۱۵۶۸.

(۲۵۵)

«D-695»

عنوان: نسخه دیگری از *جلاء العیون* (۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۲۹ق، تعداد برگ: ۳۲۷گ.

*

(۲۵۶)

«A-483-3»

عنوان: جمع مختصر^۱ = مختصر وحید = مختصر وحیدی

پدیدآور (مؤلف): وحید(ی) تبریزی قمی (د. ۹۴۲ق)

موضوع: عروض

گزارش متن: رساله‌ای در عروض و قافیه و صنایع شعری است که مؤلف آن را گویا در اوایل سده ۱۰ق (پیش از سال ۹۲۲ق)، برای برادرزاده خود، نگاشته است. این رساله مختصر، به کوشش برتلز، خاورشناس شهیر روسی، به سال ۱۹۵۹م در مسکو، از سوی اداره نشریات ادبیات خاور، به چاپ رسیده است.^۲

آغاز: «بسمله، سپاس بی‌قیاس واجب التعظیمی را که بتشریف نطق انسان را مشرف ساخت و کلام موزون و علم اوزان موهبت فرمود ... ؛ اما بعد بدانکه این مختصریست از منشآت وحیدی تبریزی در علم عروض و قافیت و صنایع الشعر که از برای برادرزاده خود تألیف کرده تا بدین

۱. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۵، ص ۱۳۹.

۲. نشریه *راهنمای کتاب*، س ۳، ش ۱، ص ۱۰۸.

مقدمه در اوزان مدخل کند و حدود قافیه بشناسد و صنایع الشعر بداند و این را جمع مختصر نام نهاد ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۲۲ق، تعداد برگ: ۲۴گ (۴۲ب - ۶۵الف).

گزارش نسخه: نسخه نفیسی است که در زمان حیات مؤلف، کتابت گردیده است خوشبختانه نسخه‌ای عکسی از این دستنویس، در آرشیو کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است؛^۱ اما شماره آن، گویا به اشتباه «A-488» ثبت شده است.

*

(۲۵۷)

«A-1454-1»

عنوان: نسخه دیگری از جمع مختصر (۲)

آغاز: «مانند نسخه A-1454-1»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۵۵گ (۱ب - ۵۵الف).

*

(۲۵۸)

«C-857»

عنوان: نسخه دیگری از جمع مختصر (۳)

آغاز: «مانند نسخه A-1454-1»

۱. نشریه نسخه‌های خطی، دفتر ۳، ص ۱۰۱.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۴۰ق، تعداد برگ: ۲۳گ.

*

(۲۵۹)

«A-343-3»

عنوان: جنگ / اشعار درباره تیر و کمان

پدیدآور (ناظران): جمعی از شعرا

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: مجموعه‌ای از اشعار شاعران عاشقانه که در آنها تیر و کمان و پیکان و مانند آنها به کار رفته است. شاعرانی که از آنها در این اثر اشعاری نقل گردیده است عبارتند از: خازن، استاد، میرزا مهدی، قدسی، کلیم همدانی، صائب، رضا، ظهوری، فردوسی، وحید، محتشم خان کشمیری، محمدولی کابلی و کسان دیگری که به از آنها با عنوان «لا ادری» یاد شده است.

آغاز: «تا به تیر مژه دل صید کنی ... است / ابروان چشمت بود ... دو کمان پیوسته

رسیده گوشه ابرو بچشم سرمه سای او / که پنداری کماندارایست در دنبال آهوئی».

انجام: «این سعادت نصیب هر کس نیست سروران ای ولی سراسر رفت».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۳ق، تعداد برگ: ۵گ (۲۱ ب -

۲۵ الف)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج برون مشکی فرسوده و درون زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۳۵ وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۲۶۰)

«B-710-2»

عنوان: جوامع الحکایات و لوامع الروایات

پدیدآور (مؤلف): سدیدالدین (نورالدین/جمال‌الدین) محمد بن محمد، عوفی بخاری یزدی (د).
پس از ۶۲۵ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: کتاب ادبی، اخلاقی و تاریخی معتبر و سودمند است، مشتمل بر چهار قسم و هر قسم در ۲۵ باب، در مجموع دارای یکصد باب، متضمن حکایات و سیر گذشتگان و روایات و لطایف اخبار و اسرار پیشینیان و مطالبی از تاریخ انبیاء علیهم السلام و اخلاق فاضله و روش پسندیده انسانی و صفاتی که انسان باید بدان متصف گردد. در روش عوفی هم باید گفت که وی در هر باب، ابتدا درباره خلقی و صفی، بحثی می‌آورد و پس از آن حکایاتی چند ذکر می‌کند. عوفی این کتاب را ابتدا به دستور سلطان ناصرالدین قباچه (حاکم سِند) شروع به تألیف آن نمود، اما از آنجا که ناصرالدین در قلعه بکر مغلوب جنگ با شمس‌الدین التتمش گشته و در شب پانزدهم جمادی الاول ۶۲۵ق، خود را در آب افکند، عوفی کتاب را به نام شمس‌الدین التتمش مملوکی (حک. ۶۰۷-۶۳۳ق در دهلی هند) تکمیل نموده و به پایان برد. عوفی در این کتاب از تاریخ بیهقی حکایات و سوانح متعددی نقل کرده و از قراری که دکتر محمد نظام‌الدین نشان می‌دهد قسمت مهم از اخبار مجلدات دیگر تاریخ بیهقی در جوامع الحکایات موجود است و در خاتمه ابواب نیز مدح ابوسعید جنیدی وزیر آمده است.

گفتنی است کتاب جوامع دارای چاپ‌ها، تصحیحات، ترجمه‌ها و برگزیده‌های نسبتاً متنوعی است؛ اما باید دانست که این اثر نخستین بار، در سال ۱۹۲۹م، با مقدمه انگلیسی دکتر محمد نظام‌الدین، به هزینه اوقاف گیپ، در لیدن - هلند، به چاپ رسید؛ در سال ۱۳۳۵ش، محمد رمضانی، پانزده باب آن را، از روی نسخه‌ای که در زمان مؤلف (اوایل سده هفتم هجری) کتابت شده، عیناً گراور نمود (چاپ تصویر برگردان) و در تهران، انتشارات کلاله خاور چاپ و منتشر کرد. نیز پانزده باب از بخش نخست کتاب، به همت زنده‌یاد دکتر محمد معین، کار شد، اما با

درگذشت کار او ناتمام ماند و همان مقدار هم با تصحیح و تعلیقات وی، سال‌ها بعد، یعنی در سال ۱۳۷۱ش، از سوی انتشارات دانشگاه تهران، روانه بازار شد. مرحوم ملک الشعراى بهار نیز منتخبی از آن را منتشر نموده است. استاد جعفر شعار، ابتدا گزیده‌ای از *جوامع/الحکایات* را در سال ۱۳۶۶ش از سوی مرکز نشر دانشگاهی در تهران منتشر نمود و سپس در سال ۱۳۶۹ش، تصحیحی از آن را در انتشارات امیرکبیر تهران به دست چاپ سپرد. *پانصد و یک حکایت از جوامع/الحکایات*، عنوان دیگری بود که امیر بانوی کریمی (امیری فیروزکوهی)، از سوی انتشارات زوآر، در ۵۳۰ص از آن انتخاب و در سال ۱۳۹۲ش منتشر نمود.

آغاز: «بسمله، حمد و ثنا مبدعی را که از بدایت صباح وجود تا نهایت رواح عدم حرج در حدّ پادشاهی اوست و شکر و سپاس موجدی را که از پیشگاه عقل تا پایگاه طبع هرکه هست در تحت اوامر و نواهی او ...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۴۷۵گ (۶ب) - ۴۸۰ب).

گزارش نسخه: نسخه‌ای است نفیس و هنری که بر فراز قِسم‌ها، دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد و تقریباً جز اندکی افتادگی در انجام، نسخه کاملی است.

*

(۲۶۱)

«B-711-1»

عنوان: نسخه دیگری از *جوامع الحکایات و لوامع الروایات* (۲)

آغاز: «بسمله، شکر و سپاس و حمد بیقیاس پروردکاری را که برید و هم در سیاحت ساحت عظمت او کام بر نتواند گرفت و درود بر سیدی که طاوس فکر در پرواز هوای وصف او قوادم و

خوایی باز نتواند کرد ... چون بدد و املای دولت خداوند خواجه جهان و دستور صاحبقران نظام الملک ... ابوالفاخر محمد بن ابو سعد الجنیدی دو قسم از کتاب *جوامع الحکایات و لوامع الروایات* که مشتمل بود هر قسمی بر بیست و پنج باب بتحریر پیوست قسم سوم در بیان طبایع و اخلاق مذموم که در جبلّت آدمی مرکوزست ابتدا کرده آمد ...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۹۷ گ (۱ الف - ۱۹۷ ب).

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر شانزده باب نخستِ قسم سوم کتاب می‌باشد.

*

(۲۶۲)

«B-3006-2»

عنوان: نسخه دیگری از *جوامع الحکایات و لوامع الروایات* (۳)

آغاز: «مانند نسخه B-710-2»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۵۵ گ (۴۹ ب - ۱۰۳ الف).

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر شش باب نخستِ قسم اول کتاب می‌باشد.

*

(۲۶۳)

«B-4385»

عنوان: نسخه دیگری از *جوامع الحکایات و لوامع الروایات* (۴)

آغاز: «مانند نسخه B-711-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۶۰گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر حکایاتی از قسم سوم کتاب است.

*

(۲۶۴)

«D-100»

عنوان: نسخه دیگری از *جوامع المحکایات و لوامع الروایات* (۵)

آغاز: «مانند نسخه B-710-2»

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۱ق، محل کتابت: پترزبورگ، تعداد

برگ: ۳۷۰گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر قسم اول و دوم کتاب است.

*

(۲۶۵)

«D-196»

عنوان: نسخه دیگری از *جوامع المحکایات و لوامع الروایات* (۶)

آغاز: «مانند نسخه B-711-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۶۹گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر قسم سوم و چهارم کتاب است.

*

(۲۶۶)

«B-3787-3»

عنوان: *حجّة الذاکرین لرّد المنکرین*

پدیدآور (مؤلف): محمد شریف بن محمد حسینی (حسنی) علوی صدیقی مشهور به «شریف بخاری» (د. ۱۱۰۹ق)

موضوع: تصوّف

گزارش متن: رساله‌ای در تصوّف است که در یک مقدمه، سه مقاله و یک خاتمه در سال ۱۰۷۲ق، گویا در بخارا، نگارش یافته است. این کتاب غیر از کتاب *عربی حجّة الذاکرین و ردّ المنکرین*، تألیف عبدالقادر بن محی‌الدین اربلی قادری است که در قاهره به چاپ رسیده است.

باید افزود برخی تراجم نویسان، زادگاه او را شهر سبز (کش) به سال ۱۰۲۶ق ذکر کرده‌اند؛ مؤلف از شخصیت‌های برجسته و از عالمان ماوراءالنهر در نیمه دوم سده یازدهم هجری، در شهر بخارا بوده است و از گفته‌های اصحاب تراجم، چنین برمی‌آید که وی در حیات فکری بخارا، در سده یازدهم هجری، سهمی وافر داشته است و مدرّسان و دانشمندان متعددی را در این شهر تربیت نموده است. نوشته‌اند که محمد شریف، مدتی پس از جلوس سبحاقلی خان طوغای تیموری (حک. ۱۰۹۱-۱۱۱۴ق)، از سلسله جانیان، در شهر بخارا، از منصب شیخ‌الاسلامی کناره گرفته و در خانقاهی که خود، در گذر تشگران بخارا ساخته بود، عزلت گزیده و به تدریس و تألیف مشغول گردیده است و پاره‌ای از اشعار نیز سروده است؛ تاریخ وفات وی اوّل صفر ۱۱۰۹ق واقع شده است. ملا شریف، بیشتر به جهت شرح *مشکاة المصابیح* بغوی شهرت دارد؛ اما افزون بر اثر مورد گفتگو (نسخه حاضر)، آثار دیگر وی عبارتند از: *حاشیه بر الفوائد الضیائیة* جامی، *حاشیه بر شرح العقاید العضدیة* دوانی و *حاشیه بر تهذیب تفتازانی* که گویا تعلیقاتی بر

شرح علامه دوانی بر تهذیب المنطق و الکلام تفتازانی است.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۹۶گ (۱۱۰ب - ۲۰۵ب).

*

(۲۶۷)

«C-1525-1»

عنوان: نسخه دیگری از حجة الذاکرین لرّة المنکرین (۲)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۰۹گ (۱ب - ۱۰۹ب).

*

(۲۶۸)

«C-1501»

عنوان: حدائق الحقایق فی کشف أسرار الدقایق^۱ = تفسیر سوره یوسف (ع) = احسن القصص = حدائق الحقایق = بحر الدرّ

پدیدآور (مؤلف): معین‌الدین محمدامین بن شرف‌الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی» (د. ۹۰۷ق)

موضوع: تاریخ انبیاء (ع)

گزارش متن: تفسیری مفصل و عرفانی از سوره یوسف علیه السلام به انضمام داستان‌ها و حوادث پرماجرایی زندگی آن حضرت، به نظم و نثر است که مؤلف پیش از کتاب تاریخ موسویه

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۳، ص ۷۳؛ ج ۴، ص ۳۴۵ و ج ۶، ص ۲۸۵.

یا موسی نامه خود، که قصص موسی علیه السلام است، اندی قبل از سال ۹۰۴ق (سال تألیف موسی نامه) ساخته است. مؤلف در مقدمه این اثر، در سبب تألیف آن می‌نویسد: «مدتی است مدید و عهدی بعید که تسوید سوره یوسف علیه الصلوة و السلام با حلّ الفاظ و معانی و تفسیر کلمات و مبانی و آن با تحقیقات ارباب تحقیق و لطایف و اشارات و اصحاب تدقیق که در این سوره کریمه ... همواره خاطر متوجه آن همی بود ... ؛ جمعی از دوستان ربانی که مایل بمطالعه قصص قرآنی بودن باین فقیر التفات نموده استدعای تفسیر سوره یوسف علیه السلام بر آل عمران فرمودند ...».

این اثر به کوشش دکتر سید جعفر سجادی، از سوی انتشارات دانشگاه تهران در سال ۱۳۴۶ش در ۸۵۴ص به چاپ رسیده و یکبار نیز در سال ۱۳۵۷ش تجدید چاپ گردیده است.

آغاز: «بسمله، ﴿رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّءْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾... همی گوید بنده ضعیف مستکین ... مدتی است مدید و عهدی بعید که تسوید سوره یوسف علیه الصلوة و السلام با حلّ الفاظ و معانی و تفسیر کلمات و مبانی و آن با تحقیقات ارباب تحقیق و لطایف و اشارات و اصحاب تدقیق که در این سوره کریمه بنظر این فقیر حقیر رسیده بود و بر طبق مجالس تذکیریه مرقوم رقم کلک بین کشته همواره خاطر متوجه آن همی بود تا تفسیر حدایق الحقایق که روضه است پر از ازهار و شقایق ... جمعی از دوستان ربانی که مایل بمطالعه قصص قرآنی بودن باین فقیر التفات نموده استدعای تفسیر سوره یوسف علیه السلام بر آل عمران فرمودند بنا بر آنکه چون توفیق الهی عز و جل رفیق کشته اتمام این سوره میسر کرد... از آل عمران تا باین سوره مفسر کشته و در سلک تحریر منخرط گردد و این نیز دفتری باشد از دفاتر دریا متقاطر تفسیر حدائق الحقایق فی کشف أسرار الدقایق ... فصل در بیان فضائل این سوره کریمه و سبب نزول ...».

انجام: «... طالع کشت و طریق واضح شد و صندوق صدیق را علیه السلام بزار خلیل و مشهد اسرائیل علیهما الصلوة و السلام رسانیده در جوار آباء و اجداد عظام وی مدفون گردانیدند صلوات الله تعالی و سلامه علی ... الحمد لله رب العالمین ...».

نوع خط: نسخ و نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۳۰۰ گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی، نوع جلد: برون پارچه مخملی گل بهی با گل و برگ و بوته صورتی و زرد، درون تیماج زرشکی مجدول ضربی، با ترنج ضربی زمینه طلایی با عبارت:

از عمل خیش ندارم امید بر کرم تست مرا اعتماد

و سرترنج ضربی زمینه طلایی با عبارت: «خواجه میر عبادالله قاری»؛ عطف تیماج سبز یشمی با روکش محافظ پارچه‌ای ابلق.

گزارش نسخه: در انجام نسخه ابیاتی به خط شکسته به فارسی با مطلع ذیل آمده است:

رسید مژده که ایام غم نخواهند ماند چنین نماند چنان نیز هم نخواهد ماند

و نیز دارای یک مهر شلجمی ناخوان «أفوض أمری إلى الله ...» دیده می‌شود. این نسخه در سال ۱۹۱۵م از شهر بخارا در ازبکستان، به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۲۶۹)

«C-1935»

عنوان: نسخه دیگری از *حدائق الحقایق فی کشف أسرار الدقایق* (۲)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۸۶ گ.

*

(۲۷۰)

«D-348-4»

عنوان: حسن و عشق

پدیدآور (مؤلف): میرزا نورالدین محمد بن فتح‌الدین شیرازی مشهور به «نعمت خان عالی» و متخلص به «عالی» (د. ۱۱۲۰ یا ۱۱۲۰ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: داستان صوفیانه جسم و جان و تزویج آن دو است. این اثر، بارها در هند به چاپ رسیده است.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۰گ (۱۳۳ب - ۱۴۲ب).

*

(۲۷۱)

«C-217»

عنوان: حقّ‌الیقین^۱

پدیدآور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی اصفهانی (د. ۱۱۱۰ق)

موضوع: کلام و عقاید شیعه

گزارش متن: کتابی در اصول دین پنجگانه و ضروریات اعتقادات دینی و شماره گناهان کبیره و پاره‌ای از موضوعات اخلاقی و آداب اسلامی را به طور نسبتاً مفصل که به بسیاری از ادله نقلیه در آن تمسک رفته است، مخصوصاً بحث امامت را با توضیحاتی با عنوان «مؤلف گوید» در شش باب و یک خاتمه و هر باب مشتمل بر فصول، مقاصد و مباحثی، به نام شاه سلطان حسین صفوی (حک. ۱۱۰۵-۱۱۴۴ق) تألیف و در آخر ماه شعبان ۱۱۰۹ق، به پایان برده است و گویند این اثر، آخرین تألیف علامه مجلسی بوده است.

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۷، ص ۴۰.

علامه مجلسی (ره) در این اثر، در سبب تألیف و موضوعات و اجزای آن می‌نویسد: «سعادت اخروی بستگی باعمال عبادی دنیوی دارد و بنده باید در این مزرعه تخم عمل خیر بکارد تا در آخرت بهره کافی ببرد، از این جهت چون اکثر مردمان از این غافلند، لذا بر آن شدم که ضروریات دینی را بتفصیل و غیرضروری را باجمال در این کتاب فراهم آورم و در دسترس بندگان الهی بنهم باشد، تا آنها راه ثواب اخروی بیابند. در این کتاب از اقرار بحقیقت اوصیای پیغمبران خصوصاً دوازده امام علیهم السلام و اقرار بعدالت حق تعالی و منزّه بودن او از افعال قبیحه و اقرار بحشر و معاد و توابع آن بتفصیل سخن می‌آید...».

عناوین ابواب کتاب *حقّ‌الیقین*، چنین است:

- باب اول در اقرار بوجود حق تعالی و صفات کمالیه او (در چند فصل)؛

- باب دوم در صفات سلبیه حق تعالی (در چند مبحث)؛

- باب سوم در اموری متعلّق به افعال حق تعالی (در چند بحث)؛

- باب چهارم در مباحث نبوت (در چند مقصد)؛

- باب پنجم در امامت (در چند مقصد)؛

- باب ششم در اثبات معاد و بیان مقدمات و توابع آن (در چند فصل).

- خاتمه در احوال عالم پس از قیامت.

کتاب *حقّ‌الیقین* چاپ‌های متعددی دارد که مرحوم مشار به مواردی اشاره داشته است^۱ و از آن جمله‌اند چاپ چوبی در سال ۱۲۴۱ق در تهران، چاپ سنگی در سال ۱۲۵۹ق در تهران و چاپ سربی دو جلدی انتشارات اسلامیة تهران. چاپ انتشارات امام عصر (عج) در سال ۱۳۸۶ش در قم و دیگری چاپ انتشارات دینا در تهران به سال ۱۳۹۲ش، از جمله چاپ‌های

۱. مشار، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ج ۲، ص ۱۷۶۴.

اخیری و نسبتاً خوب این اثر گرانها به شمار می‌روند.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الواحد الأحد الفرد الصمد العليم القدیر لیس کمله شیء و هو السميع البصیر و الصلوة علی أشرف العارفين ... ؛ اما بعد خامه شکسته و زبان و بیان ابکم نشان تراب اقدام ارباب یقین ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۳۴۷گ.

*

(۲۷۲)

«C-218»

عنوان: نسخه دیگری از *حقّ الیقین* (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-217».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۱ق، تعداد برگ: ۳۵۴گ.

*

(۲۷۳)

«C-1127»

عنوان: نسخه دیگری از *حقّ الیقین* (۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۰۱ق، تعداد برگ: ۲۳۸گ.

*

(۲۷۴)

«D-410»

عنوان: نسخه دیگری از *حقّ الیقین* (۴)

آغاز: «مانند نسخه C-217».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۲۸۴گ.

*

(۲۷۵)

«B-2429»

عنوان: *حلیۃ المتّقین*^۱

پدیدآور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی اصفهانی (د. ۱۱۱۰ق)

موضوع: آداب و اخلاق

گزارش متن: کتابی در اخلاق، محاسنِ آداب و سنن اسلامی است که مرحوم علامه مجلسی آن را، با بهره‌گیری از آیات کریمه و استفاده از روایات نبوی (ص) و اهل بیت عصمت و طهارت (ع)، در چهارده باب (هر باب در چند فصل) و یک خاتمه، ساخته و در پنجم رجب المرجّب سال ۱۰۷۹ق به پایان برده است.

عناوین ابواب چهارده گانه این کتاب گرانسنگ و خاتمه آن چنین است:

– باب اول در آداب لباس؛

– باب دوم در آداب زینت بدن و زیور پوشیدن؛

۱. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۷، ص ۸۳.

- باب سوم در آداب خوردن و آشامیدن؛
- باب چهارم در فضیلت تزویج و آداب نکاح؛
- باب پنجم در مسواک و ناخن گرفتن و مانند اینها؛
- باب ششم در استعمال عطر و روغن؛
- باب هفتم در آداب حمام رفتن؛
- باب هشتم در آداب خواب و بیداری و بیت الخلاء؛
- باب نهم در حجامت و خواص بعضی ادویه و ادعیه؛
- باب دهم در آداب معاشرت و حقوق برادران ایمانی؛
- باب یازدهم در آداب مجالس؛
- باب دوازدهم در آداب دخول و خروج از خانه؛
- باب سیزدهم در آداب سواری و تجارت و زراعت؛
- باب چهاردهم در آداب سوار کردن و چهارپایان نگاه داشتن؛
- خاتمه در بعضی از فوائد متفرقه.

کتاب *حلیۃ المتّقین* دارای چاپ‌ها و برگزیده‌ها و تصحیحات فراوانی است و مرحوم خانباا مشار به مواردی از آن‌ها اشاره داشته است^۱ و از آن جمله‌اند: چاپ سربی ۱۲۴۸ق در تهران، چاپ سنگی در سال ۱۲۶۰ق در تهران و چاپ حروفی انتشارات جاویدان علمی تهران. تحقیق علی امامیان، چاپ انتشارات سرور در قم به سال ۱۳۸۷ و تصحیح رضا مرندی، چاپ انتشارات جمهوری در تهران به سال ۱۳۸۴ و نیز چاپ ۱۳۸۴ انتشارات هجرت در سال ۱۳۸۶ (چاپ

۱. مشار، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ج ۲، صص ۱۸۱۶-۱۸۱۷.

نوزدهم)، از جمله چاپ‌های اخیر و نسبتاً خوبِ حروفی این اثر گرانها محسوب می‌گردد.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الذی حلّی أنبیائه المرسلین بأحسن حلیة المتّقین و بعث نخبه أصفیائه لیتمّم مکارم أخلاق المؤمنین ... ؛ امّا بعد چنین گوید تراب اقدام مؤمنین و خادم طلبه علوم ائمه طاهرین علیهم السلام ... اجابت ملتئم ایشان نمود و بر چهارده باب و خاتمه مرتب گردانید باب اول در آداب لباس ، باب دوم در آداب حلی و زیور پوشیدن و سرمه کشیدن و در آئینه نظرکردن و خضاب کردن باب سوم ...».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۴۱ق، تعداد برگ: ۲۱۷گ.

*

(۲۷۶)

«C-1131»

عنوان: حیات القلوب^۱

پدیدآور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی اصفهانی (د. ۱۱۱۰ق)

موضوع: تاریخ معصومین (ع)

گزارش متن: در زندگانی پیامبران گذشته علیهم السلام و تاریخ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سیره امامان علیهم السلام و حضرت زهرا علیها السلام است و در پایان نیز مباحثی در امامت بر پایه احادیث و اخبار حضرات معصومین علیهم السلام با توضیحاتی با عناوین «مؤلف گوید - مترجم گوید» آورده است که به نظر می‌رسد این مباحث، ترجمه احادیث جلد‌های پنجم، ششم و هفتم کتاب خود، بحار الانوار، می‌باشد. این اثر در سه جلد که هر یک دارای چند باب تألیف و به سلطان سلیمان صفوی (حک. ۱۰۷۷-۱۱۰۵ق) تقدیم گردیده است. جلد اول کتاب

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۷، ص ۱۲۱.

در ۱۵ شوال ۱۰۸۵ در مشهد مقدس و جلد دوم در ۲۵ ذی الحجه ۱۰۸۷ به پایان رسیده است. نویسنده در مقدمه کتاب درباره سبب تألیف اثر می‌نویسد: «از عنفوان جوانی برهنمونی هدایات ربانی از ظلمات علوم جهالت اثر و کتب ضلالت ثمر منجز گردیده عنان عزیمت بصوب عین الحیوه جاودانی یعنی تتبع اخبار و تفحص آثار اهل بیت اخیار سید ابرار ... معطوف گردانیدم و عمده احادیث و آثار ایشان که بعد از تتبع بسیار بدست آمده بود در کتاب *بحار الانوار* جمع نمودم ... ؛ جمعی از برادران مذهبی از من خواستند که آنچه از کتاب

جامع الابواب، که متعلق بتواریخ احوال و معجزات و مکارم و صفات انبیاء عظام و اولیاء کرام است از عربی بفارسی ترجمه کنم و گوشزد کردند که آنچه تاکنون در این زمینه فراهم آمده از قول مخالفان بوده و بالتبلیغه حق معنی ادا نشده است، لذا من دست بتحریر این کتاب در این زمینه زدم و آنرا در چهار کتاب که هر کتاب خود مشتمل بر فصولی چند است فراهم آوردم و تقدیم اهل ایمان کردم».

عناوین مجلدات کتاب چنین است:

- جلد اول: در زندگانی پیامبران گذشته علیهم السلام (دارای سی و هفت باب)؛

- جلد دوم: در حالات معصومین علیهم السلام (دارای شصت و پنج باب)؛

- جلد سوم: در مباحث امامت (دارای دوازده باب).

کتاب *حیات القلوب* دارای چاپ‌ها و برگزیده‌ها و تصحیحات نسبتاً زیادی است و مرحوم مشار به مواردی از آن‌ها اشاره داشته است^۱ و از آن جمله‌اند: چاپ چوبی (سرپی) ۱۲۴۱ق در تهران، چاپ سنگی در سال ۱۲۶۱ق در تهران و چاپ حروفی انتشارات آفرینه - قم، در سال ۱۳۸۹ش، به اهتمام کاظم عابدینی مطلق، از جمله چاپ‌های تصحیح شده این اثر گرانبها، محسوب می‌گردد.

۱. مشار، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ج ۲، صص ۱۸۲۷-۱۸۲۹.

آغاز: 'افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۳۴۶گ.

گزارش نسخه: این نسخه شامل جلد اول کتاب می‌باشد؛ بخش‌هایی از آغاز و انجام نسخه افتاده است.

*

(۲۷۷)

«D-305»

عنوان: نسخه دیگری از *حیات القلوب* (۲)

آغاز: «بسمله، الحمد لله و الصلوة علی عباده الذین اصطفی محمد و آله خیرة الوری، اما بعد این کتاب دویم است از کتاب *حیاة القلوب* از مؤلفات احقر عبادالله محمدباقر ابن محمدتقی، عفی الله عن جرائمهما، در بیان تاریخ ولادت با سعادت و غزوات و سایر احوال شریفه «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۲۶ق، تعداد برگ: ۴۷۱گ.

گزارش نسخه: این نسخه جلد دوم کتاب می‌باشد.

*

(۲۷۸)

«C-92»

۱. آغاز جلد اول اصل کتاب چنین است: «بسمله، حیة قلوب مرده دلان بوادی ضلالت و حرمان بمحمد خداوند بی‌مانندی است که مقربان درگاه احدیتش به زبان بی‌زبانی ادای شکر نعمتهای بی‌انتهای او نموده اند...».

عنوان: خاوران‌نامه^۱ = خاورنامه

پدیدآور (ناظم): شمس‌الدین محمد بن حسام‌الدین حسن بن شمس‌الدین زاهد، خوشقی
قهستانی قائمی خراسانی، مشهور به ابن حسام» و «فردوسی ثانی» (د. ۸۷۵ق)

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: ولایت‌نامه خاوران‌نامه، مثنوی حماسی مشهوری مشتمل بر ۲۲۵۰۰ بیت است که در بحر متقارب مثنی مقصور یا محذوف، به سال ۸۳۰ق سروده شده است و در آن ابن حسام، فضائل و مناقب حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام، آمیخته به داستان‌های خیالی از سفرها و جنگ‌ها و دلاوری‌های آن حضرت و یارانش، همچون مالک‌اشتر و ابوالمحجن در سرزمین خاوران و مشرق زمین، با شاه خاور به نام قباد و شاهان بت‌پرست دیگر به نام طهماس شاه و صلصال شاه و سپاه دیوان و اژدها به نظم کشیده شده است.

این مثنوی گران‌قدر، از قدیمی‌ترین منظومه‌های حماسی دینی در ادب فارسی و در نوع خود کم‌نظیر و به لحاظ سبک و ارزش شعری، از مقام ممتازی برخوردار است. این نوع سبک ادبی در تاریخ ادب فارسی، امروزه رو به فراموشی سپرده شده است. خاوران‌نامه، از قدیمی‌ترین حماسه‌های فارسی شیعیان است، و بعد از علی‌نامه، سرایش سده پنجم هجری، کهن‌ترین حماسه شیعی به زبان فارسی است هدف این داستان‌ها، تحکیم ایمان مردم و برانگیختن حسّ تحسین شیعیان و دوست‌داران آل علی علیهم السلام، بوده است، بنا به پسند عوام در آن روزگار، همیشه صحت روایات تاریخی مورد نظر نبوده، بلکه در آن‌ها گاه سخن از جنگ با اژدها و دیو و جن می‌رود که در میان مردم، فرهنگ و ادبیات رایجی بوده است. شخصیت‌های انسانی این مثنوی، همچون مالک‌اشتر، ابوالمحجن و عمر بن امیه واقعیت تاریخی دارند، ولی پاره‌ای دیگر نظیر عملاق، قرطاس، عبدوی و نیز مکان‌هایی همچون حصن ضمان و حصن ظفر، صرفاً ساخته و

۱. الظهرانی، الدررمة، ج ۷، صص ۱۳۷-۱۳۸.

پرداخته ذهن شاعر است و تنها از دید حماسی باید بدان‌ها نگریست.

باید افزود با اینکه ابن حسام، تصریح کرده که نام منظومه‌اش *خاوران‌نامه* است، اما در عین حال، در بسیاری از سرچشمه‌ها و فهرست‌ها، از آن با عنوان *خاورنامه* یاد کرده‌اند:

چو بر سال هشتصد بیفزود سی شد این‌نامه تازیان پارسی

مر این‌نامه را *خاوران‌نامه* نام نهادم بدانگه که کردم تمام.

درباره محتوای این کتاب گرانسنگ باید گفت که ابن حسام خوشفای، بعد از ذکر توحید و ستایش نبوت، خرد و دانش را ستوده و پس از مناجات، به ستایش مقام نبوت پرداخته است. وی در آغاز *خاوران‌نامه*، اصحاب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، در حضور او بحث می‌کنند که چه کسی از اصحاب، پهلوان‌تر است و به دنبال این بحث و نزاع، دو تن از اصحاب، ابوالمحجن و سعد وقاص، مکه را به قصد خاورزمین ترک می‌کنند. آنان در راه با نوادر، فرمانروای راهزنان، می‌جنگند و سعد وقاص اسیر می‌شود. ابوالمحجن نوادر را می‌کشد و سعد وقاص را می‌رهاند که هر دو با قطار آدم خوار روبه رو می‌شوند و پس از جنگیدن با او می‌گریزند. حضرت محمد صلی الله علیه و آله، علی علیه السلام را به جستجوی آن دو، روانه می‌کند. برخی از مردم خاورزمین قنبر را اسیر می‌کنند و امیرالمؤمنین قنبر را گم می‌کند. علی علیه السلام پس از آنکه ابوالمحجن و سعد وقاص را می‌یابد، با قطار می‌جنگد و او را به اسلام دعوت می‌کند و چون قطار نمی‌پذیرد، کشته می‌شود. از آن پس لشکر اسلام به رهبری امیرالمؤمنین علی علیه السلام به خاورزمین می‌رود. علی علیه السلام، قنبر را می‌یابد و او را می‌رهاند. در این میان، مالک اشتر هم به جستجوی حضرت علی علیه السلام می‌آید و سپاه اسلام به رهبری علی علیه السلام، چندین بار با سپاه خاورزمین می‌جنگد.

در بخشی از داستان، عمرو اُمیه نیز، به داستان وارد می‌شود که پیک و تندرو سپاه اسلام است. پاره‌ای از کتاب، از جنگ علی علیه السلام با جادوان بحث می‌کند؛ سرانجام علی

علیه‌السلام، خاورزمین را مسحّر می‌کند و جمشید شاه می‌گریزد. پس از آن علی علیه‌السلام، رسول اکرم صلی الله علیه وآله را در خواب می‌بیند که به او فرمان می‌دهد به سرزمینِ قهرمان رود تا یادگار سلیمان علیه‌السلام را از فراز کوه بلور، برایش بیاورد و او در آنجا با سپاه قهرمان می‌جنگد. پس از آن علی علیه‌السلام به سرزمین ساحل می‌رود. بخشی عظیمی از *خاوران‌نامه* درباره جنگ‌های امیرمؤمنان علی علیه‌السلام با تهماس، پهلوان اهل ساحل، است. پس از آن به سرزمین قام، که سرزمین زردشتیان است، می‌رود و با صلصال شاه می‌جنگد. در تمام این جنگ‌ها، سپاه اسلام به رهبری علی علیه‌السلام پیروز است. مالک اشتر و عمرو اُمیه نیز قهرمانی‌های بسیار نشان می‌دهند.

باید افزود که ابن حسام در این مثنوی، سخت، تحت تأثیر شاهنامه فردوسی است و حتی در جایی از کتاب راجع به اینکه فردوسی را در خواب دیده، سخن گفته است. درباره جزئیات این مسدله، رشته سخن و عنان قلم را به دست استاد ادبیات فارسی در دانشگاه کالیفرنیا، جناب آقای دکتر امیدسالار، می‌دهیم که می‌نویسند: «سراینده *تاریخ حیدری*، هرکسی که باشد - و مسلماً حسن کاشی نیست - شعر نسبتاً ضعیفی دارد. اما اگر به آثار یکی از بهترین حماسه‌سرایان شیعی، یعنی ابن حسام خوسفی (۷۸۳-۸۷۵ق) که *خاوران‌نامه*‌اش از حماسه‌های مذهبی نامدارست، بنگریم، می‌بینیم که این شاعر شیعی معتقد، نیز در باب فردوسی با نهایت احترام سخن می‌گوید، تا آنجا که *خاوران‌نامه* خود را برگِ گلی از "روضه فردوسی" می‌خواند.^۱ ابن حسام در همان اوایل *خاوران‌نامه* که آن را در بیش از بیست و دو هزار بیت، به بحر متقارب و به تقلید از *شاهنامه* در ذکر دلاوری‌های مولای متقیان علیه‌السلام سروده است، ارادتِ خود را به فردوسی و پیرویش را از اثر جاودانی او، صریحاً ابراز کرده است.^۲

ابن حسام از فردوسی به الهام‌گر^۳ خود تعبیر می‌کند و می‌نویسد که یک بار فردوسی را در

۱. ابن حسام خوسفی، *دیوان محمد بن حسام خوسفی*، ص ۲۶۸.

۲. *خاوران‌نامه* (نیمه اول)، ص ۳۲؛ بهنام‌فر و خسروی، «تأثیر شاهنامه بر خاوران‌نامه»، صص ۱۱ - ۱۲.

3. Muse.

باغ پر گل و گیاهی به خواب می‌بیند و نزد او می‌رود و او را در آغوش می‌گیرد و با او سخن می‌گوید و معتقدست که به برکت این خواب طبع او گشوده می‌شود و سخنش روان می‌گردد.^۱ ابن حسام، آن شاعر شیعه معتقدی که عمری را در دهقانی و کار و زحمت صرف کرده، و به ندرت مدح کسی را گفته، از فردوسی با کمال احترام یاد می‌کند و از او می‌خواهد که سینه بر سینه‌اش نهد تا صافی نهاد فردوسی نصیبش شود. حسن کاشی - که در تقوا از ابن حسام هم پیش بوده، زیرا هرگز مدیحه سرائی نکرده و با فقر ساخته تا دستش جلوی کسی، بجز خداوند تبارک و تعالی، دراز نباشد - هم صریحاً از فردوسی با کمال احترام یاد می‌کند. چگونه ممکن است که نصّ سخن این دو شاعر معتقد شیعه را نادیده گرفت و به این فکر افتاد که ابن حسام و حسن کاشی و امثال ایشان، با فردوسی به خاطر تشییعشان معارضت داشته‌اند؟ البته هیچ بعید نیست که شعرا به یکدیگر رقابت کنند یا به خاطر چشم و هم چشمی‌های شاعرانه که نمونه‌های آن را در عهد خودمان هم بسیار دیده‌ایم، یکدیگر را بکوبند و سخن هم را خوار کنند؛ اما آن رقابت‌ها دیگرست و کاسه کوزه‌ی آنها را بر سر مذهب تشیع شکستن، دیگر؛ تشیع به خودی خود دیانتی نیست که به مذاهب دیگر توهینی روا دارد. اگر این گونه بداخلاقی‌ها در طول تاریخ مذهب شیعه از برخی از پیروان این مذهب به ظهور رسیده است، نباید آن را به حساب تشیع گذاشت. این کارها از مقوله بداخلاقی و تعصّب است و ربطی به مذهب اهل بیت (ع) و سعه صدری که معصومین در اقوال و افعالشان نشان داده و پیروانشان را به آن توصیه کرده‌اند، ندارد.^۲

در کنار برخی چاپ‌های سنگی *خاوران‌نامه* در ایران، هند و پاکستان - که مرحوم مشار، در پژوهش خویش، گزارشی از آنها به دست داده است^۳ - روایتی منشور از نوع روایت نقلان نیز با نام *خاورنامه* باقی مانده است. این کتاب منشور، مشحون از تعبیرات و اصطلاحات نقلی است و چند به صورت چاپ سنگی منتشر شده است. بنا بر اطلاع راقم، اصل *خاوران‌نامه*، تاکنون

۱. ابن حسام، *خاوران‌نامه* (نیمه اول)، ص ۴۹؛ بهنام‌فر و خسروی، «تأثیر شاهنامه بر خاوران‌نامه»، صص ۱۲ - ۱۳.

۲. نشریه *پساتین*، س ۱، ش ۲، صص ۲۰ - ۲۲.

۳. مشار، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ج ۲، صص ۱۸۶۰ - ۱۸۶۱.

تصحیح منقّحی از آن منتشر نشده است و تنها دو دانشجو ضمن پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی در دانشگاه فردوسی مشهد، به تصحیح *خاوران‌نامه* پرداخته‌اند؛ یکی نیمه نخست کتاب، از حیدرعلی خوشکنار و دیگری نیمه دوم آن به تصحیح حمیدالله مرادی، که خوشبختانه، به اهتمام حمیدالله مرادی خلاصه‌ای از *خاوران‌نامه* با عنوان *تازیان‌نامه* پارسی: خلاصه *خاوران‌نامه* منتشر شده است.

گفتنی است، *خاوران‌نامه* در هند نیز رواج و شهرت داشته و شاعری اهل دکن، متخلّص به رستمی، *خاوران‌نامه* را در سده یازدهم هجری، برای خدیجه سلطان شهربانو، همسر سلطان محمد بن ابراهیم عادل شاه (حک. ۱۰۳۵-۱۰۷۰ق)، پادشاه دکن، به زبان دکنی، ترجمه کرده است.

پایان سخن اینکه راقم در کتاب *معجم الآثار المخطوطة*، گزارشی از دستنویس‌های مختلف این اثر در کتابخانه‌های جهان بدست داده است^۱ و نسخه‌ای از *خاوران‌نامه*، با تاریخ کتابت متأخر (سده ۱۳ق) نیز نزد راقم موجود است؛ از مجموع نسخ خطی *خاوران‌نامه*، به نظر می‌رسد، کهن‌ترین آن‌ها، نسخه موزه هنرهای تزئینی در تهران بوده باشد که برای نگهداری بهتر، به کاخ موزه گلستان (سلطنتی)، انتقال گردیده است.

آغاز: «نخستین بر این نامه دلگشای سخن نقش بستم بنام خدای».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۶۳گ.

*

(۲۷۹)

«C-1432»

عنوان: نسخه دیگری از *خاوران‌نامه* (۲)

۱. متقی، معجم الآثار المخطوطة حول أمير المؤمنين علی بن أبي طالب علیه السلام، صص ۱۲۱-۱۲۲.

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۵۳۰ گ.

*

(۲۸۰)

«B-1150»

عنوان: خزان و بهار

پدیدآور (مؤلف و ناظم): قاضی محمدشریف بن شمس‌الدین محمد، شیرازی مشهور به «شریفا»
و متخلص به «کاشف» (د. پس از ۱۰۶۰ ق)

موضوع: اخلاق و ادبیات فارسی

گزارش متن: کتابی است در اخلاق با نثری نیکو و ادیبانه، آمیخته به حکایات و ابیاتی از خود مؤلف در شرح احوال کسانی که پس از سال‌ها مرارت و سختی، به آسایش و گشایش رسیده‌اند؛ مؤلف آن را به درخواست برادر کهنتر خویش محمداسماعیل، در یک مقدمه و چهارده اساس (به ترتیب ذیل) و یک خاتمه در سلخ ماه شعبان المعظم سال ۱۰۶۰ ق نگاشته است: ۱. صبر، ۲. رحم، ۳. ادب، ۴. پاکیزگی، ۵. عبادت، ۶. لطف، ۷. یقین، ۸. حلم، ۹. نصرت، ۱۰. مروت، ۱۱. سخاوت، ۱۲. کرامت، ۱۳. هدایت، ۱۴. خاتمت.

قاضی شریفا، ابتدا شرحی بر حروف «صراط علی حق نمسکه» آورده است؛ او بر این باور است که در این عبارت، هر یک از حروف، رمز یکی از القاب حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام می‌باشد. باید افزود که بیش‌تر داستان‌ها از کتاب *الفرج بعد الشدة* ابن جوزی اقتباس گردیده و سپس موارد دیگری نیز از سوی مؤلف به آن افزوده شده است؛ مؤلف پس از اساس چهاردهم

(خاتمیّت) شرح حالی از خود نگاشته است.

این اثر نخستین بار در سال‌های ۱۲۶۳ و ۱۲۷۱ ق در تهران و نیز در سال‌های ۱۲۷۶ و ۱۲۸۴ ق در تبریز به صورت چاپ سنگی منتشر شده است. این اثر همچنین با تصحیح متن و شرح مشکلات آن، توسط محمدحسین خسروان و رضا اشرف‌زاده، در سال ۱۳۸۲ ش، با عنوان *خزان و بهار: حکایت‌هایی از گشایش‌های پس از سختی*، از سوی انتشارات به نشر در مشهد مقدس به چاپ رسیده است.

آغاز: «بسمله، چمن آرای فرج بعد از شدّت در خزان و بهار روزگار لطف شامل حضرت سبحانی است که ذات کاملی انسانیرا در وحشت سرای رحم در دامن ... صراط علیّ حقّ نمسکه ... اما بعد آن ناجی از مضایق مهالک و مخالف مسالک».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۴ ق، محل کتابت: اردبیل، تعداد برگ: ۱۱۷ گ.

*

(۲۸۱)

«B-4293»

عنوان: نسخه دیگری از *خزان و بهار* (۲)

آغاز: «مانند نسخه B-1150»

انجام: «...»، ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ: ۵۵ گ.

*

(۲۸۲)

«B-173»

عنوان: خسرو و شیرین^۱

پدیدآور (ناظم): امیر محمدامین، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح الامین» و «امین» (د).

(۱۰۴۷ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: منظومه داستان خسرو و شیرین و فرهاد در قالب مثنوی است که شاعر آن را طبق عبارات دیباچه منثور آن، به درخواست محمدقلی قطب شاه (حک. ۹۸۹-۱۰۲۰ق)، پادشاه دکن، در سال‌های ۱۰۱۷-۱۰۱۸ق سروده و پس از مدح وی، منظومه داستانی‌اش را به نام آن پادشاه شیعی، موشح ساخته است.

گفتنی است بخش‌بندی و عناوین منظومه خسرو و شیرین روح الامین، چنین است:

- در بیان بی‌وفائی و ناسازگاری ایام؛

- در بیان آگاه شدن شیرین از ویرانی دیار عشق، یعنی مرگ فرهاد:

چنین آید بگوش از هوشیاران که شیرین بود روزی پیش یاران

...

بیا روح الامین داری اگر هوش بکن این پند را چون حلقه در گوش؛

- صفت بزم آرای خسرو و شیرین در شبی که دعوی زیادی داشت بر روز ... و شیرین

ساختن روح الامین کام خامه را بنوشتن شرح این مقال.

باید افزود که منظومه خسرو و شیرین روح الامین اصفهانی، به اهتمام بانو پریچهر سلطانی،

۱. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۷، ص ۱۶۰.

تصحیح گردیده و در سال ۱۳۸۹، از سوی انتشارات سامان دانش چاپ شده است.

آغاز (دیباچه): «ای بسته بدست جود تو قطب کمر / و ای مکرمت نهاده تاجش بر سر

خواهم که کند زبان عریان امین از مرحتت جامه شکری در بر».

آغاز (منظومه): «خداوندا به عشقم راه بنمای دری بر رویم از تأیید بگشای».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۳۱۷گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و هنری است و دارای دو سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۲۸۳)

«A-55»

عنوان: خسرو و شیرین^۱

پدیدآور (ناظم): میرزا محمدصادق، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص

به «نامی» (د. ۱۲۰۴ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: منظومه‌ای ادبی در داستان عشق خسرو و فرهاد به شیرین است که در حدود

۳۷۰۰ بیت، هنگامی که شاعر به شیراز رفته بود به درخواست وکیل الرعایا (کریمخان زند) و

وزیرش حاج آقاسی، در قالب مثنوی و در بحر تقارب، سروده شده است و این منظومه، نخستین

مثنویِ خمسة یا پنج گنج نامی است.

۱. همان، ص ۱۶۰ و همان، ج ۱۹، ص ۱۶۹.

باید افزود، نامی از شعرا و منشیان کریم خان زند بوده و لقب «نامی» نیز از سوی وکیل الرعایا، به وی اعطا شده است و نامی‌ترین اثر مؤلف نیز، تاریخ گیتی گشا است که تاریخ زندیه است. سعید نفیسی در مقدمه تاریخ گیتی گشا، دومثنوی دُرّج گهر و یوسف و زلیخا را به نامی نسبت داده است و به باور وی خود نامی، تمام مثنوی‌های خود را نامه نامی نامیده است.

برای آشنایی با سبک و قریحه نامی و این ابیات از مثنوی خسرو شیرین اوست:

«مرا در کوکب سـالار کشور	خدیو ظلم سوز عدل گستر
وکیـل قائم آل محمد	که دور دولتش بادا مخلّد
گـنذر افتاد سوی ملک شیراز	چه شیراز آنکه بر جنت کند ناز
مبارک منـزلی از چشم بد دور	بهشتی جایگاه جلوه حور
هنـرور حاج آقاسی که ایام	نماید فخر چون او را برد نام
در این کشور بر او، جا گرفتم	بقرب لطف او مأوی گرفتم
بیحر ژرف طبعم چون نظر کرد	دهان از این حکایت پر درر کرد
که بحر عالیت بحریست مواج	در او پنهان گهرا در خور تاج
بفرمانش گشادم در ازمین گنج	شدم از کلک این معنی گهر سنج
اگر چه این بود نظم نخستم	ورق از نظم های عشق شستم
بعرف شاعران شخصی ازمین پیش	نهاده گر چه نامی نام بر خویش
بلک نظم نام آور نبود است	عبث بر خویشان تهمت نمود است
چو من شاهی این کشور گرفتم	بعنف این نام را زو بر گرفتم
بن می زبید این نام گرامی	که هستم من به ملک نظم نامی».

عشق نامه خسرو و شیرین، نخستین بار به اهتمام و تحقیق بانو راویه کُرد افشاری، در سال ۱۳۹۰ش از سوی انتشاراتِ رشدآوران و سپس به کوشش همو، همان منظومه به همراه منظومه‌های دیگر نامی شامل لیلی و مجنون، وامق و عذرا و درج گهر، با عنوان نامه نامی، از سوی انتشارات سخنوران، در سال ۱۳۹۲ش چاپ شده است.

آغاز: «بنام آنکه در عنوان نامه بود نامش نخستین نقش خامه

جمال آرای بکران سخن نام سخن آموز کلک بی لب و کام».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۱۸ق، تعداد برگ: ۲۴۴گ.

*

(۲۸۴)

«C-2386»

عنوان: خلاصه الاخبار^۱

پدیدآور (مؤلف): سید محمد مهدی بن محمد جعفر، موسوی تنکابنی (د. پس از ۱۲۵۰ق)

موضوع: تاریخ معصومین (ع)

گزارش متن: کتابی در داستان‌های انبیا و حکایاتی از زندگی ائمه معصومین علیهم السلام است که مؤلف در آن به بیان مناقب و معجزات آن ستارگان هدایت و نیز احوال حضرت صاحب الامر عجل الله تعالی فرجه الشریف و همراه برخی مباحث اخلاق و شمه‌ای در معاد و رجعت پرداخته و در یک مقدمه، هشتاد و هشت باب و یک خاتمه در ۱۲۵۰ق از آن فراغت یافته است. باید افزود، این اثر، در سال‌های ۱۲۷۵، ۱۲۸۲، ۱۲۸۷ و ۱۳۱۱ق به صورت چاپ سنگی و

۱. همان، ج ۱، ص ۲۱۰.

سپس در سال ۱۳۳۵ و ۱۳۳۸ ش به صورت سربی (حروفی) منتشر گردیده است.^۱

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ ق، تعداد برگ: ۱۲۸ گ.

*

(۲۸۵)

«D-486»

عنوان: خلاصه الحساب^۲ با ترجمه فارسی

پدیدآور (مؤلف): شیخ بهاء‌الدین محمد بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی» (د).
(۱۰۳۰ ق)

موضوع: ریاضیات (حساب)

گزارش متن: کتابی مشهور و مختصر در قواعد مهم علم حساب با ذکر مثال است که سالیان متمادی، به عنوان کتاب درسی در حوزه‌های علمیه مورد تدریس و تدرّس دانشوران علوم اسلامی در فنّ ریاضی بوده است و به جهت مقبولیت عمومی، دارای شروح، ترجمه‌ها و تعلیقات متعددی است. شیخ بهائی (ره) این اثر را در یک مقدمه و ده باب و هر باب در چند فصل، برای حمزه میرزا فرزند سلطان محمد خدابنده صفوی (برادر بزرگتر شاه عباس اول) تألیف نموده است.

عناوین مقدمه و ابواب کتاب، چنین است:

– المقدمة فی تعریف علم الحساب؛

– الباب الأول فی حساب الصحاح؛

– الباب الثانی فی حساب الکسور؛

۱. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۲، ص ۱۸۹۹.

۲. الطهرانی، الدرر، ج ۷، ص ۲۲۴.

- الباب الثالث في استخراج المهورات بالاربعة المتناسبة؛

- الباب الرابع في استخراج المهورات بحساب الخطأين؛

- الباب الخامس في استخراج المهورات بالعمل بالعكس؛

- الباب السادس في استخراج المهورات بطريق الجبر و المقابلة؛

- الباب السابع في المساحة؛

- الباب الثامن فيما يتبع المساحات؛

- الباب التاسع في قواعد شريفة و فوائد لطيفة؛

- الباب العاشر في مسائل متفرقة و طرق مختلفة.

نسخه مورد گفتگو افزون بر متن عربی، دارای ترجمه فارسی نیز است.

گفتنی است اصل عربی این کتاب دارای چاپ‌های متعددی است که مرحوم مشار به مواردی از آنها اشاره نموده است.^۱ این اثر نخستین بار در سال ۱۸۱۲م (تجدید چاپ ۱۸۲۹م) در کلکته - هند سپس در سال ۱۸۴۳م در برلین با ترجمه آلمانی و پس از آن در سال ۱۲۶۷ق، در آستانه (استانبول) به صورت چاپ سنگی در تهران و سپس به صورت سری به نحو متعدد در ایران، مصر و هند، منتشر شده است. آخرین چاپ این اثر مربوط به تحقیق و تصحیح یوسف بیگ باباپور و مهدی طالعی است که در سال ۱۳۹۰، از سوی مجمع ذخایر اسلامی در قم منتشر گردیده است.

آغاز: «بسملة، نحمدک یا من لا یحیط بجمیع نعمه عدد و لاینتهی تضاعف قسمه إلى أمد و نصلی علی سیدنا محمد النبی المجتبی و عترته سیما الأربعة المتناسبة أصحاب العباء؛ أمّا بعد فإنّ الفقیر إلى الله الغنی ...».

۱. مشار، فهرست کتابهای چاپی عربی، صص ۳۳۵-۳۳۶.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ ق.

*

(۲۸۶)

«C-639»

عنوان: خلاصه شفائی^۱

پدیدآور (مؤلف): میر شرف‌الدین مظفر (حسن) بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف‌الدین» و متخلص به «شفائی» (د. ۱۰۳۷ یا ۱۰۳۸ ق)

موضوع: پزشکی

گزارش متن: متنی موجز و روان در حفظ صحت و سلامت جسم و جان، منتخب از تصانیف حکما و اطباء یونان و ایران، برای فارسی زبانان است که بتوانند در سفر و حضر از آن بهره کافی و وافق را جویند. در مقدمه کتاب، خود شفائی تصریح می‌کند: «آن را از جهت تذکر نفس خود نوشته و خلاصه تصانیف اعظم حکماء در هر باب از مباحث طبی انتخاب ... و در این کتاب جمع نمود ... از لباس عربی عریان ساخت و بکسوة فارسی مزین گردانید». این اثر ارزنده، از سوی مؤلف، طی دو کتاب، کتاب اول در سه مطلب، و کتاب دوم در سه فن به ترتیب ذیل، ترجیحاً در اوایل سده ۱۱ ق، تنظیم و تألیف گردیده است:

- کتاب اول مشتمل بر سه مطلب:

- مطلب اول در حفظ صحت (در دوازده باب)؛

- مطلب دوم در علاج مرض بقول کلی (در ده باب)؛

باب اول در تعدیل مزاج؛

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۷، ص ۲۲۹، مرحوم آقا بزرگ تهرانی، این اثر را با عنوان خلاصه الشفاء، ثبت نموده است.

باب دوم در تدبیر هوا؛

باب سوم در تدبیر مأکول؛

باب چهارم در تدبیر مشروب؛

باب پنجم در تدبیر حرکت و سکون بدن؛

باب ششم در تدبیر حرکت و سکون نفسانی؛

باب هفتم در تدبیر نوم و یقظه؛

باب هشتم در تدبیر استفراغ و احتباس (در ۳ فصل)؛

باب نهم در تدبیر فصول؛

باب دهم در تدبیر ابدان بر حسب اسنان (در مقاطع سنی).

- مطلب سوم در ادویه مفرده (در دو مقاله همراه دو خطبه و دیباچه جدا):

مقاله اول در کلیات ادویه مفرده؛

مقاله دوم در ادویه مفرده به ترتیب الفبایی.^۱

- کتاب دوم مشتمل بر سه فن (همراه دو خطبه و دیباچه جدا):

- فنّ اول در امراض خاصّه / مختصّه به عضو عضو از فرق تا قدم و اسباب و علامات و

معالجات (در ۱۹ مقاله)؛

- فنّ دوم در امراض غیر خاصّه / غیر مختصّه (در ۷ مقاله همراه دو خطبه و دیباچه جدا)؛

- فنّ سوم در ادویه مرکبه (در ۳۳ باب همراه دو خطبه و دیباچه جدا).

۱. باید توجه داشت که بخش اصلی و بزرگ کتاب *خلاصه شفائی*، همین بخش می‌باشد.

آغاز: «بسمله، حمد بی‌نهایت و ثنای بی‌غایت حکیمی را که حکمت کامله و کیفیت مزاج را از امتزاج جواهر عناصر مختلفه الآثار احداث نمود ... و بعد فقیر حقیر ... مظفر بن محمد حسینی شفائی کاشانی را کثرت اشتغال به مطالعه مؤلفات .. قدما .. باعث وداعی به تسوید این مقاله ... شد ... و این مجلد که موسوم شد به خلاصه شفائی مبتنی بر دو کتاب است ... این مقاله را در حفظ صحت از کتب اعظم حکماء ... انتخاب نمود ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۳۸ ق، تعداد برگ: ۶۱۶ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ایست نفیس، در برگ آغازین نسخه دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۲۸۷)

«C-86»

عنوان: *خمسه / امیر خسرو دهلوی*^۱ = *پنج گنج* = *ثمانیه خسرویه*

پدیدآور (ناظم): ابوالحسن بن سیف‌الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو» (د.

۷۲۵ ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: *خمسه* امیر خسرو، موفق‌ترین تقلید *خمسه* نظامی گنجوی در قالب مثنوی است، شامل منظومه‌های پنج‌گانه با عناوین *مطلع الانوار*، *شیرین و خسرو*، *مجنون و لیلی*، *آئینه سکندری و هشت بهشت*، که به ترتیب در پاسخ یکی از منظومه‌های *خمسه* نظامی، *مخزن الاسرار*، *خسرو و شیرین*، *لیلی و مجنون*، *اسکندرنامه* و *هفت پیکر*، سروده شده است. البته ناگفته نماند، برخی *خمسه / امیر خسرو* را به نام *ثمانیه خسرویه* نیز می‌خوانند، چرا که *خمسه* وی حاوی سه

۱. الطهرانی، *الدریعه*، ج ۷، ص ۲۵۹.

مثنوی دیگر او، یعنی *دول‌رانی و خضرخان، تاج‌الفتوح و نه سپهر*، نیز می‌باشد.

منظومه *مطلع‌الانوار*، در بحر سریع، طیّ دو هفته، امیر خسرو آن را به سال ۶۹۸ق، در جواب *مخزن‌الاسرار* نظامی سروده شده و دارای ۳۳۱۰ بیت است. امیر خسرو در این منظومه بعد از حمد باری تعالی و سه مناجات و سه نعت از رسول اکرم صلوات الله علیه و آله و نیز مدح مرشد و ثنای سلطان، سه خلوت و بیست مقاله، همراه با حکایات آورده شده است و موضوع این منظومه توحید، تهذیب، تحقیق و تربیت است.

منظومه *شیرین و خسرو*، در بحر هزج مسدّس مقصور یا محذوف است که امیر خسرو آن را پس از *مطلع‌الانوار*، به سال ۶۹۸ق، معادل خسرو و شیرین نظامی سروده شده و دارای ۴۱۲۴ بیت است. این منظومه، نموداری از اطلاعات علمی و حکمی امیر خسرو است.

منظومه *لیلی و مجنون*، به تقلید از *لیلی و مجنون* نظامی در ۲۶۶۰ بیت، به سال ۶۹۸ق، سروده شده است؛ امیر خسرو در این منظومه، با برخی تصرفات، همان داستان *لیلی و مجنون* را به نظم درآورده، لیکن هرگز به پای نظامی نرسیده است.

منظومه *آیینہ سکندری*، در بحر متقارب مثنی محذوف یا مقصور، چهارمین مثنوی *خمسہ* اوست که در ۴۴۵۰ بیت، به سال ۶۹۹ق در قبال *سکندرنامه* نظامی سروده است. این منظومه با مرگ و دفن اسکندر پایان می‌یابد.

منظومه *هشت بهشت*، آخرین مثنوی، *خمسہ* دهلوی است که وی به سال ۷۰۱ق، در ۳۳۵۲ بیت در برابر *هفت پیکر* نظامی سروده است. موضوع این منظومه پس از تهیدات و مدایح، این است که بهرام گور، عاشق دلارام می‌شود و پس از آن بر او خشم می‌گیرد و هفت گنبد در هفت رنگ مختلف می‌سازد و هر یک از روزهای هفته را در یکی از گنبدها که محل سکونت یکی از معشوقه‌های بهرام بود می‌گذراند و سرانجام مردن بهرام، زمانی که در شکار گورخر بوده است و به این ترتیب داستان خاتمه می‌یابد.

منظومه دول‌رانی و خضرخان در بحر هزج مسدس مقصور یا محذوف در ۴۵۱۹ بیت است که شاعر آن را در سال ۷۱۵ق به پایان رسانده است. موضوع آن داستان عشق خضرخان فرزند علاءالدین محمد شاه خلجی (حک. ۶۹۵-۷۱۶ق) با دیول دی، دختر راجه گجرات است و این سرگذشت را خود خضرخان برای امیر خسرو تعریف کرده و به خواهش او، وی در مدتی کوتاه آن را به نظم کشیده است. شاعر در مقدمه این منظومه، بعد از حمد و ستایش و نعوت مختلف و معمول، شرحی از کیفیات نشر اسلام از طریق سلاطین غوری و سرزمین‌های آنها در هندوستان را بیان کرده است. ناگفته نماند که این منظومه را عشقیه نیز نامیده‌اند.

گفتنی است *خمسه / میرخسرو دهلوی* در ایران و هند، بارها به چاپ رسیده است.^۱

آغاز (شیرین و خسرو): «خداوندا دلم را چشم بگشای بمعراج یقینم راه بنمای».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۱۶ق، تعداد برگ: ۲۳۳گ.

*

(۲۸۸)

«B-1867»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه / میرخسرو دهلوی* (۲)

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم خطبه قدس است بملک قدیم

رایحه حکمت و توقیع راز نیست مگر کاین رقم جان گداز».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۱۷گ.

گزارش نسخه: این نسخه، تنها حاوی مطلع *الانوار / میرخسرو دهلوی* است.

*

۱. مشار، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ج ۱، ص ۹۵۲.

(۲۸۹)

«B-1809-3»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه / میر خسرو دهلوی* (۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۹گ (۳۲۰)
الف - ۳۲۸ الف).

گزارش نسخه: بخش‌های زیادی از آغاز نسخه افتاده است، این نسخه، حاوی مثنوی شیرین و خسرو است.

*

(۲۹۰)

«B-1809-5»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه / میر خسرو دهلوی* (۴)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۶گ (۲۳۹)
الف - ۲۶۴ ب).

گزارش نسخه: بخش‌های زیادی از آغاز نسخه افتاده است، این نسخه، حاوی مثنوی مجنون و لیلی است.

*

(۲۹۱)

«C-1845-3»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه امیر خسرو دهلوی* (۵)

آغاز: «سر نامه بنام آن خداوند که دهلّا را بخویان داده پیوند

ز عشق آراست لوح آب و گل را بدان جان زندگی بخشید دل را».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۸۵ق، تعداد برگ: ۱۵۶گ.

گزارش نسخه: نسخه هنری نفیسی است، در آغاز نسخه، دارای یک سرلوح مذهب و نیز حاوی یک مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین عاشقانه این منظومه، به شکلی هنرمندانه ترسیم گردیده است. گفتنی است که این نسخه تنها حاوی منظومه عاشقانه دولرانی و خضرخان است.

*

(۲۹۲)

«C-1919-4»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه امیر خسرو دهلوی* (۵)

آغاز: «مانند نسخه C-1845-3».

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۴۳گ

(۲۸۹ب - ۳۳۱ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی منظومه عاشقانه دولرانی و خضرخان است و در هامش برگ‌های این مجموعه، کتابت گردیده است.

*

(۲۹۳)

«C-1919-2»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه امیر خسرو دهلوی* (۶)

آغاز (هشت بهشت): «ای گشاینده خـزاین جود نقش پیوند کـارگاه وجود».

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۲۴ گ (۲۵ ب - ۴۸ الف).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی منظومه هشت بهشت است که در هامش برگ‌های این مجموعه، کتابت گردیده است.

*

(۲۹۴)

«B-193»

عنوان: *خمسه جامی = پنج گنج = هفت اورنگ*^۱ = *سبعه جامی*

پدیدآور (مؤلف): نورالدین عبدالرحمن بن احمد، جامی هروی (د. ۸۹۸ ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: مجموعه‌ای از منظومه‌های اخلاقی با مشربِ صوفیانه، حاوی هفت داستان، جملگی در قالبِ مثنوی، اما در محور و اوزان مختلف، به تقلید از *خمسه نظامی گنجوی* سروده شده است و پس از مقدمه‌ای مثنور، به ترتیب به نام‌های اختصاصی: *سلسله الذهب*، *سلامان و ابسال*، *تحفة الاحرار*، *سبحة الابرار*، *یوسف و زلیخا*، *لیلی و مجنون* و *خردنامه اسکندری*، مجموعاً با عنوان *هفت اورنگ*، موسوم گردیده است. در مصادر، پنج منظومه از این هفت اثر (بدون *سلسله الذهب* و *سلامان و ابسال*)، به نام *خمسه جامی* نیز مشهور است.

مثنوی *سلسله الذهب*، در ذکر حقایق عرفانی، شریعت، عشق و نبوت است؛ او آن را به سبک

۱. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۱۹، ص ۳۳۹.

حدیقه الحقیقه سنایی غزنوی، در بحر خفیف (فاعلاتن مفاعلن فعلن) سروده است.

مثنوی سلامان و ابسال، منظومه‌ای تمثیلی در حکمت است که نخستین بار، در شرح اشارات خواجه نصیرالدین طوسی و اسرار حکمه ابن طفیل به آن داستان اشاره شده است و جامی آن را، در بحر رمل مسدس (فاعلاتن فاعلاتن فاعلن)، به نظم فارسی درآورده است.

مثنوی تحفه الاحرار، نخستین مثنوی تعلیمی پنج‌گنج اوست که وی آن را به افتخار «عبید الله احرار»، پیشوای سلسله نقشبندیه، چنین نام گذاری کرده است. این مثنوی که به شیوه مخزن الاسرار نظامی، در بحر سریع (مفتعلن مفتعلن فاعلن) سروده شده است، در آن اشارت‌هایی به آفرینش، اسلام، نماز، زکات، حج، عزلت، تصوف، عشق و شاعری شده است و در انتها آن نیز، جامی، خطاب به فرزند خویش، ضیاءالدین یوسف، پندنامه‌ای سروده و در آن از جوانی خود یادی کرده است.

مثنوی سبحه الابرار، این مثنوی تعلیمی در ذکر مراحل سلوک و تربیت نفس است که جامی آن را در بحر رمل مسدس (فاعلاتن فاعلاتن فعلن) سروده است.

مثنوی یوسف و زلیخا، داستان منظوم حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا است که جامی آن در سال ۸۸۹ق، در بحر هزج مسدس (مفاعیلن مفاعیلن فعولن) سروده شده است.

مثنوی لیلی و مجنون، داستان منظوم لیلی و مجنون است که جاوی آن به تقلید از نظامی گنجوی، در بحر هزج مسدس (مفعول مفاعلن فعولن) سروده است.

مثنوی خردنامه اسکندری، این مثنوی تعلیمی در ذکر موعظه و پند از زبان فیلسوفان و حکمای یونان از جمله سقراط، افلاطون، ارسطو، بقراط، فیثاغورث و اسکندر در بحر متقارب مثنی (فعولن ففعولن فعول) به سال ۸۹۵ق، به نام سلطان حسین بایقرا سروده شده است. جامی در پایان، این مثنوی را پسین مثنویاتِ خمسة خود برشمرده و آن را بر دیگر پنج‌گنج‌ها برتر دانسته است.

مثنوی‌های هفت / اورنگ هریک جداگانه و یا در یک مجموعه، به شکل‌های مختلف و به نحو مکرر، منتشر گردیده است؛ شایان ذکر است که یکی از بهترین منشورات، چاپ تاشکند، است که پیش از انقلاب روسیه (۱۹۱۷م) و به گونه‌ای زیبا، با سرلوحی رنگی و خط نستعلیق به چاپ رسیده است.

آغاز (تحفة الاحرار): «بسم الله الرحمن الرحيم هست صلاى سرخوان حکیم».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۴۵ق، تعداد برگ: ۱۸۸گ، نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و هنری حاوی چندین نگاره (مینیاتور) بوده و همچنین آغاز هر یک از منظومه‌های پنج‌گانه، دارای سرلوحی مذهب می‌باشد.

*

(۲۹۵)

«B-191»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲)

آغاز (یوسف و زلیخا): «الهی غنچه امید بگشای گلسی از روضه جاوید بنمای».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۵۹ق، تعداد برگ: ۲۷۸گ.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس حاوی تمامی منظومه‌های هفت‌گانه هفت / اورنگ، به ترتیب شامل: یوسف و زلیخا، سبحة الابرار، لیلی و مجنون، خردنامه اسکندری، سلسله الذهب، سلمان و ابدال و تحفة الاحرار است.

*

(۲۹۶)

«B-192»

عنوان: نسخه دیگری از **خمسه جامی** (۳)

آغاز (سلامان و ابسال): «ای بیادت تازه جان عاشقان/ زآبِ لطف، تر زبان عاشقان».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۸۷ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و هنری است و در آغاز هر یک از منظومه‌ها، یک سرلوح مذهب آمده است. این نسخه حاوی سه منظومه، به ترتیب *سلامان و ابسال*، *لیلی و مجنون* و *سلسله الذهب* است.

*

(۲۹۷)

«C-93»

عنوان: نسخه دیگری از **خمسه جامی** (۴)

آغاز (تحفه الاحرار): «بسم الله الرحمن الرحيم هست صلاى سرخوان حکیم».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۲۱۵ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و هنری است و در آغاز هر یک از منظومه‌ها، یک سرلوح مذهب آمده است و این نسخه همچنین دارای چند مجلس نگاره (مینیاتور) می‌باشد. این نسخه حاوی سه منظومه جامی، به ترتیب *تحفه الاحرار*، *سلامان و ابسال*، *سبحة الابرار* (که در هامش کتابت شده) و *سلسله الذهب* است.

*

(۲۹۸)

«B-2130-2»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۵)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۹۰ گ (۲۸)
الف - ۱۱۷ ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی دو منظومه جامی، یوسف وزلیخا و سبحة الابرار است.

*

(۲۹۹)

«C-1871»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۶)

آغاز (تحفة الاحرار): «بسم الله الرحمن الرحيم هست صلاى سر خوان کریم».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۷۴ ق، تعداد برگ: ۱۸۰ گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس هنری است دارای دو سرلوح مذهب در آغاز منظومه‌هاست.
گفتنی است این نسخه حاوی دو منظومه تحفة الاحرار و سبحة الابرار است.

*

(۳۰۰)

«A-1118-3»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۷)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۶۱ گ (۱۲۹
الف - ۳۴ ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخشی از منظومه *تحفه الاحرار* است از آغاز و انجام
افتاده است.

*

(۳۰۱)

«B-197»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۸)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۶۱ ق، تعداد برگ: ۶۸ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه *تحفه الاحرار* است.

*

(۳۰۲)

«B-199»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۹)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۶۷ق، تعداد برگ: ۶۱گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفه الاحرار است.

*

(۳۰۳)

«A-814-2»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۱۰)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۴۹گ (۹۲ب)

- ۱۴۰ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفه الاحرار است.

*

(۳۰۴)

«B-200-3»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۱۱)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۸۵ق، تعداد برگ: ۶۸گ (۶۴ الف - ۱۳۱

الف).

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و هنری است، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب است. این

نسخه حاوی منظومه تحفه الاحرار است.

*

(۳۰۵)

«B-2037-2»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۱۲)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۴۱ گ (۳۰ ب - ۷۵ ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه *تحفه الاحرار* است.

*

(۳۰۶)

«B-2421»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۱۳)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۷۱ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه *تحفه الاحرار* است.

*

(۳۰۷)

«B-3975-1»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسہ جامی* (۱۴)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۴۱ق، تعداد برگ: ۱۰۴ گ (۲ ب) - ۱۰۵ ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه *تحفه الاحرار* است.

*

(۳۰۸)

«B-4538-2»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسہ جامی* (۱۵)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

انجام: «...» ناقم.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۴۴ گ (۱۰ الف - ۵۳ الف).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه *تحفه الاحرار* است.

*

(۳۰۹)

«C-111-4»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسہ جامی* (۱۶)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۵۷ق، تعداد برگ: ۷گ (۱۷۳ الف - ۱۷۹ الف).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفه / الاحرار است.

*

(۳۱۰)

«C-817»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۱۷)

آغاز: «مانند نسخه C-1871».

نوع خط: نستعلیق خوش، کاتب: میرعلی، تاریخ کتابت: ۸۸۶ق، تعداد برگ: ۷۹گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه تحفه / الاحرار است. در آغاز نسخه کسی گواهی می‌دهد که در روز شنبه ۷ شعبان ۱۱۷۳ق نسخه را خریده است، هنگامی که «احمد شاه» پیروزی یافته بود.

*

(۳۱۱)

«B-202»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۱۸)

آغاز (خردنامه اسکندری): «الهی کمال الهی تراست / جمال جهان پادشاهی تراست».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۸۳ق، تعداد برگ: ۱۰۳گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه خردنامه / سکندری است.

*

(۳۱۲)

«C-111-3»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۱۹)

آغاز «مانند نسخه B-202».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۵۷ق، تعداد برگ: ۳ گ (۱۷۰ ب - ۱۷۲ ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی قسمتی از منظومه خردنامه / سکندری است.

*

(۳۱۳)

«A-837»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۰)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۲۰۵ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی قسمتی از منظومه *سلسله الذهب* بوده و از آغاز و انجام افتاده است.

*

(۳۱۴)

«A-1641»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۱)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۲۳ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه *سلسله الذهب* است و از آغاز و انجام اندکی افتادگی دارد.

*

(۳۱۵)

«B-172»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۲)

آغاز: «الله الحمد قبول کل کلام بصفات الجلال و الاکرام

حمد او تاج تارک سخن است صدر هر نامه نو و کهن است».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۳۶ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه *سلسله الذهب* است.

*

(۳۱۶)

«B-196»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۳)

آغاز: «مانند نسخه B-172».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۲۱۰ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه *سلسله الذهب* است.

*

(۳۱۷)

«C-96»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۴)

آغاز: «مانند نسخه B-172».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۴۹ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای است نفیس، دارای دو سرلوح مذهب که در آغاز و میانه منظومه آمده است. این نسخه حاوی منظومه *سلسله الذهب* است.

*

(۳۱۸)

«C-2454-1»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۵)

آغاز: «مانند نسخه B-172».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۹۵ ق، تعداد برگ: ۱۸۵ گ (۱ ب -

۱۸۵ ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سلسله الذهب است.

*

(۳۱۹)

«A-60»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۶)

آغاز (سبحة الابرار): «ابتدی بسم الله الرحمن الرحيم المتوالی الاحسان».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۲۷ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

*

(۳۲۰)

«A-61»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۷)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۹۳ ق، تعداد برگ: ۱۰۲ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

*

(۳۲۱)

«A-814-1»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۸)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۹۰ گ (۲ الف - ۹۱ ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة‌الابرار است.

*

(۳۲۲)

«B-194»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۲۹)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۲۷ گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس و هنری است، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد. این نسخه حاوی منظومه سبحة‌الابرار است.

*

(۳۲۳)

«B-195»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۳۰)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۲۹ ق، تعداد برگ: ۱۰۵ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ایست نفیس و هنری و در آغاز دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد. این

نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

*

(۳۲۴)

«B-198»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۳۱)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۹۹ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

*

(۳۲۵)

«B-2063»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۳۲)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۸۵ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة الابرار است.

*

(۳۲۶)

«B-2091-1»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۳۳)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۸۶ گ (۱ ب - ۸۶ ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه *سبحة الابرار* است.

*

(۳۲۷)

«B-2185-1»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۳۴)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲ گ (۱ ب - ۲ ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی تنها بخش اندکی از آغاز منظومه *سبحة الابرار* است.

*

(۳۲۸)

«B-2258-2»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۳۵)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۹گ (۴۳)
الف - ۶۱ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة‌الابرار است و از آغاز و انجام افتادگی دارد.

*

(۳۲۹)

«B-2261»

عنوان: نسخه دیگری از **خمسه جامی** (۳۶)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۰۱گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة‌الابرار است و از اندکی از آغاز و انجام آن
افتاده است.

*

(۳۳۰)

«B-2262»

عنوان: نسخه دیگری از **خمسه جامی** (۳۷)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۹۹گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة‌الابرار است و از آغاز و انجام افتادگی دارد.

*

(۳۳۱)

«B-3795-2»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۳۸)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۴۱ق، تعداد برگ: ۱۲۹گ (۲ب -

۱۳۰ب).

گزارش نسخه: این نسخه که در هامش برگ‌های این مجموعه کتابت گردیده است، تنها

حاوی منظومه سبحة‌الابرار است و از انجام اندکی افتادگی دارد.

*

(۳۳۲)

«C-94-1»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۳۹)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۰۲ گ (۱ ب - ۱۰۲ ب).

گزارش نسخه: نسخه‌ایست نفیس، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب است. این نسخه حاوی منظومه سبحة‌الابرار است و از انجام اندکی نیز افتاده است.

*

(۳۳۳)

«C-95-2»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۴۰)

آغاز: «مانند نسخه A-60».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۸ ق، تعداد برگ: ۹۱ گ (۴ ب - ۹۴ الف).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه سبحة‌الابرار است.

*

(۳۳۴)

«A-930»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۴۱)

آغاز (یوسف و زلیخا): «الهی غنچه امید بگشای گلی از روضه جاوید بنمای».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۱۵۳ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است. باید افزود این اثر، نسخه‌ایست بسیار نفیس و هنری، دارای ۶۴ مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا، ترسیم گردیده است.

*

(۳۳۵)

«A-682-5»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۴۲)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۹ گ (۴۱۳)
الف - ۴۲۱ ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخش اندکی از منظومه یوسف و زلیخا است.

*

(۳۳۶)

«B-201»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۴۳)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۴ ق، تعداد برگ: ۱۴۹ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

*

(۳۳۷)

«B-883-4»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۴۴)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۹گ (۱۳۱)
الف - ۱۵۹ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخش اندکی از منظومه یوسف و زلیخا است و از آغاز افتادگی دارد.

*

(۳۳۸)

«B-926-3»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۴۵)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۹گ (۱۴۴)
الف - ۲۷۲ الف).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

*

(۳۳۹)

«B-1819»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۴۶)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۱۳۸گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است. نسخه‌ایست نفیس و هنری، دارای یک سرلوح مذهب در آغاز نسخه است.

*

(۳۴۰)

«B-1875»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۴۷)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۱۶۲گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

*

(۳۴۱)

«B-2325»

عنوان: نسخه دیگری از *خمسه جامی* (۴۸)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۱۵۰گ، نوع جلد:

روغنی.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است. نسخه‌ایست نفیس و هنری،

دارای ۱۰ مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف و زلیخا، ترسیم گردیده است. آغازین برگ نسخه دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۳۴۲)

«B-2407»

عنوان: نسخه دیگری از **خمسه جامی** (۴۹)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۴۵ گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

*

(۳۴۳)

«C-111-2»

عنوان: نسخه دیگری از **خمسه جامی** (۵۰)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۵۷ ق، تعداد برگ: ۱۱۵ گ (۴۰ ب -

۱۵۴ ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است و در هامش برگ‌های این

مجموعه ارزنده، کتابت گردیده است.

*

(۳۴۴)

«C-1847»

عنوان: نسخه دیگری از **خمسہ جامی** (۵۱)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۱۵۰گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است. نسخه‌ایست بسیار نفیس و هنری، دارای ۷۳ مجلس نگاره (مینیاتور) که متناسب با مضامین داستان حضرت یوسف علیه السلام و زلیخا، ترسیم گردیده است. آغازین برگ نسخه نیز دارای یک سرلوح مذهب، گویا به سبک هرات، است.

*

(۳۴۵)

«C-1919-5»

عنوان: نسخه دیگری از **خمسہ جامی** (۵۲)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۴۰گ (۳۶۶ب - ۴۰۵ب).

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است و در هامش برگ‌های این مجموعه ارزنده، کتابت گردیده است.

*

(۳۴۶)

«D-404»

عنوان: نسخه دیگری از *مخمسه جامی* (۵۳)

آغاز: «مانند نسخه A-930».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۱۶ق، تعداد برگ: ۱۳۲گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی منظومه یوسف و زلیخا است.

*

(۳۴۷)

«D-34»

عنوان: خلاصه منهج الصادقین فی إلزام المخالفین = خلاصه المنهج^۱

پدیدآور (مؤلف): ملا فتح الله بن شکرالله، شریف کاشانی (د. ۹۸۸ یا ۹۹۷ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: مختصر تفسیر منهج الصادقین، تألیف خود مؤلف، شامل مباحث ضروری تفسیر است که طی دو جلد نگارش یافته و مؤلف در ۲۸ ربیع الاول سال ۹۷۰ از جلد اول آن فراغت یافته است. مفسر در این تفسیر بر آن است که حجت هر گروهی را از آیات قرآنی متذکر و نکات ادبی و قرائتی آن را یادآور شود و بجهت ایجاز آن، اگر از این تفسیر با نام "ترجمه تفسیری" یاد کنیم، مناسب‌تر خواهد بود.

شیوه تفسیری ملا فتح الله در تفسیر سوره‌ها از نظم خوب و یکسانی پیروی کرده است. به طوری که ابتدا به بحث مکی و مدنی سوره‌ها، بعد عدد آیات و بعد از آن نامهای سوره و بعد ثواب قرائت سوره و سپس تناسب و ارتباط سوره و بعد از آن اسباب النزول و سپس به مباحث تفسیری می‌پردازد. آیت الله معرفت (ره) درباره اصل این تفسیر (المنهج) می‌گوید: «منهج

۱. همان، ج ۷، ص ۲۳۳.

الصادقین، تنها شرح و تفسیر قرآن نیست، بلکه تفسیری جامع و مشتمل بر مباحث مختلف و متنوع، به زبان فارسی است...؛ متن را با نثری شیوا و روان نوشته است و هر جا که مناسب دیده از اخبار و روایات اهل بیت عصمت علیهم السلام کمک گرفته است».^۱

ملا فتح الله کاشانی در این اثر از تفاسیر عربی و ترجمه‌های فارسی مشهور قرآن کریم، مانند تفسیر مواعظ کاشفی، نیز از نظریات تفسیری بیضاوی و زواره‌ای و همچنین مباحث زنجشیری در کشف و طبری در مجمع البیان بهره برده و از تبیان شیخ طوسی و تفسیر ابوالفتوح رازی و همچنین از تفسیر جرجانی معروف به گازر نیز مطالبی نقل نموده است. کاشانی همچنین، گاهی سخنان عرفانی از مشاهیر متصوفه، مانند قشیری و سلمی، را در لا به لای مباحث تفسیر خود آورده است.

ملا فتح الله کاشانی در مقدمه اصل تفسیر، ابتدا انگیزه نگارش آن را بیان کرده است که از مجموع مباحث وی می‌توان سه انگیزه برای نگارش وی در نظر گرفت:

الف) نگارش تفسیری برای فارسی زبانان نه بیش از اندازه مفصل و نه بیش از اندازه مختصر.

ب) واکنش نسبت به روش صاحب تفسیر مواعظ علیه که به روایات اهل بیت (ع) توجهی نکرده و هیچ‌گونه نشانه‌ای از وابستگی خود به شیعه و اهل بیت (ع) بروز نداده بود.

ج) نوشتن تفسیری جامع.

باید دانست که این اثر نخستین بار در سال ۱۲۷۵ ق به صورت سنگی در تهران و سپس چاپ‌های سنگی متعدد دیگری در تهران و تبریز منتشر گردیده است.^۲ این اثر در سال‌های ۱۳۶۳-۱۳۷۴ ق، با تصحیح و تعلیقات مرحوم علامه ابوالحسن شعرانی در ۶ جلد از سوی کتابفروشی اسلامیة در تهران و اخیراً (۱۳۹۱-۱۳۹۲ ش) نیز در چند جلد از سوی علامه حسن

۱. معرفت، محمدحادی، تفسیر و مفسران، ج ۲، ص ۲۰۶.

۲. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۱، صص ۱۹۱۰-۱۹۱۱.

زاده آملی، تصحیح و منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، سوره مریم علیها السلام مکیست و نود و هشت آیه است، ابوامامه از ابی‌بن کعب روایت کرد ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۷۵ق، تعداد برگ: ۵۴۲گ.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس جلد دوم (نیمه دوم) تفسیر است. نسخه دارای یک سرلوح مذهب است.

*

(۳۴۸)

«D-35»

عنوان: نسخه دیگری از خلاصه منهج الصادقین فی إلزام المخالفین (۲)

آغاز: «مانند نسخه D-34».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۷۷ق، تعداد برگ: ۳۱۵گ.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس مشتمل بر جلد دوم (نیمه دوم) تفسیر است و دارای یک سرلوح مذهب در آغاز کتاب می‌باشد.

*

(۳۴۹)

«D-37»

عنوان: نسخه دیگری از خلاصه منهج الصادقین فی إلزام المخالفین (۳)

آغاز: «مانند نسخه D-34».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۸۳ ق، تعداد برگ: ۳۰۰ گ.

گزارش نسخه: این نسخه نفیس شامل جلد دوم (نیمه دوم) تفسیر است و دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۳۵۰)

«C-328»

عنوان: خمسین عمادی = /ربیعین جلالی

پدیدآور (مؤلف): جلال‌الدین یوسف بن شمس‌الدین محمد بن شهاب‌الدین عبدالله، جامی خراسانی منشی مشهور به «یوسف اهل» (د. پس از ۸۷۴ ق)

موضوع: مکاتبات و تصوف

گزارش متن: متن مکاتبات و منشآت دیوانی، دوستانه و عارفانه خواجه معین‌الدین بن مطهر بن اسماعیل بن محمد بن احمد جامی (بیشتر سده هشتم با تاریخ ۷۵۰ تا ۷۵۴ ق) با مضامینی صوفیانه است که مؤلف آن را پس از کتاب دیگرش، *فرائد غیائی*، به نام و دستور معزالدین ابوالقاسم بابر بهادر، وزیر جلال‌الدین محمود، به مانند همان کتاب، در ده باب تنظیم و نامه‌هایی را از آن به‌گزین نموده و به آن، ابتدا با نام *ربیعین جلالی* سپس به *خمسین عمادی* مسمی ساخته است؛ مؤلف در بخشی از کتاب خویش در این باره می‌نویسد: «آنها *ربیعین جلالی* نام نهاده بودم، ولی ایالت پناه را چون ستون دیده و اجزاء منشی هم به پنجاه رسیده بود، از این روی آن را *خمسین عمادی* نامیده‌ام ... کتابی علی‌حدّه و نیز چنین باید که کتابت آن را جزو منصف سمرقندی از چهل که عدد کامل است کم نباشد ...».

گفتنی است که به جز *خمسین عمادی*، دو کتاب *فرائد غیائی* (تألیف به نام غیاث‌الدین خواجه پیر احمد) و *تحفه الامیر* (تألیف به نام ناصرالدین ابراهیم سلطان بن شاهرخ تیموری) نیز از

تألیفات یوسف اهل در همین موضوع منشآت است. باید دانست که *فرائد غیائی* مفصل‌ترین متنی محسوب می‌شود که در خصوص منشآت فارسی، در تاریخ ادبیات فارسی، نگارش یافته است. این اثر مشتمل بر ۶۵۰ نامه با مضامین عرفانی یا ادبی از حدود دویست شخصیت علمی، سیاسی و ادبی، از سده دوم تا سده هشتم هجری است. برخی از نامه‌های این کتاب مربوط به مراسلات حاکمان همچون امیر تیمور، اولجایتو، شاه شجاع، مبارزالدین محمد، ملوک خاندان کرت، هارون الرشید و نیز شخصیت‌های علمی مانند غزالی و خواجه نصیر و مانند آنهاست. در این مجموعه نام پنجاه و یک شاعر هست که در هیچ تذکره و منبع دیگر اسمی از آنها برده نشده است. در میان نامه‌های این اثر، معلومات فراوانی درباره عالمان و صوفیان منسوب به دودمان شیخ جام و شاهان آل کرت و سرداران و مانند آنها آمده که اگر قطعات آنها با یک نگاه منشوری درست در کنار هم چیده شوند، قطعاً پازل‌های ارزشمند و سترگی را در زمینه‌های تاریخی، بخصوص اوضاع سیاسی، اجتماعی و ادبی خراسان تا حدود اواسط سده نهم هجری، فراهم خواهند آورد.

باید توجه داشت که *خمسین عمادی*، در اصل و اساس، تکرار برخی نامه‌های نقل شده در *فرائد غیائی* است.

عناوین ابواب ده‌گانه کتاب، همراه عنوان نامه‌های معین‌الدین جامی، چنین است:

– الباب الأول فی رسائل السلاطین مع الملوک و الأمراء:

نامه معین‌الدین جامی به یک سلطان؛

نامه او به محمد کرت در درخواست اجازه رفتن به مکه؛

نامه او به محمد کرت در نکوهش برخی از نواب به شوخی؛

نامه او درباره اجتماع محمد کرت و شمس الایاله محمد بیک بن ارغون شاه در تربت جام؛

نامه او به کمال الدین هنگامی که بشیری در قلعه کابدو رسید؛

نامه او به غیاث‌الدوله پیر علی کرت؛

نامه او به والی العراقین اویس؛

نامه او به محمد کرت از جام به هرات؛

نامه او به محمد کرت در شرح احوال مشایخ؛

نامه او به تاج‌الدوله اسکندر در اینکه چرا نامه نمی‌نویسی؛

نامه او به شیخ ابواسحاق؛

نامه او به شاه شجاع در پاسخ او؛

نامه او به جلال‌الدین فیروز شاه دهلوی؛

نامه او به خواجه خان جهان؛

نامه او به خان ملتان؛

نامه او به جلال‌الدین فیروز شاه در پاسخش؛

نامه او به میری؛

نامه او به محمد کرت؛

نامه او به محمد کرت هنگامی که مقید و محبوس و ناامید اهل و عیال بوده است؛

نامه او به جلال‌الدین فیروز شاه و این نخستین نامه او است بدو؛

نامه او به جلال‌الدین فیروز شاه و این نخستین نامه او است در پاسخش؛

نامه او به جلال‌الدین فیروز شاه و این نخستین نامه او است درباره دوم؛

نامه او به جلال‌الدین فیروز شاه و این نخستین نامه او است درباره سوم؛

نامه او به به محمد کُرت پس از خلاص از بند و زندان؛

نامه او به محمد کُرت در شکایت از او و کارکنانش؛

نامه او به غیاث الدین بن علی کُرت در تهنیت جلوس بر تخت شاهی در هرات؛

نامه او به به تاج الدوله شاه اسکندر فراهی در پاسخش؛

نامه او به محمد کُرت در استجازه بیرون شدن از مملکت او؛

نامه او به محمد کُرت از اسفزار به هرات؛

نامه او به محمد کُرت در فتح باخرز و کشتن امیر محمد خواجه و امیر ساتلمش بیک، از هرات
به باخرز؛

نامه او به شجاع الدوله اردشیر در شتر خواستن بر نقل گندم و جو؛

نامه او به امیر عبدالله عراقی؛

نامه او به محمد بن تغلق شاه از زبان محمد کُرت در جلوس او بر تخت در هرات؛

نامه او به جلال الدین فیروز شاه؛

نامه او به عزالدوله کرمان، والی سجستان؛

نامه او به شمس الدین محمد بیک بن ارغون شاه در وعظ و نصیحت و آداب سلطنت؛

نامه او به محمد کُرت درباره فتنه‌ای که در سلطان طغا تیمور تباه شد؛

نامه او از مازندران به هرات؛ در ذی القعدة ۷۵۴ق؛

نامه او از مازندران هنگامی که از کاخش در هرات بیرون کرده شد در پاسخش؛

نامه او به عزالدین کرمان؛

- ایضاً من إنشاءه على جريدة الملك الاعظم امير شمس الدين امير ورنه في سنة ثمان و ثلاثين و سبعمائة وقت ظهور مولانا نظام الدين في مدينة هرات؛
- نامه او به محمد کرت پس از بند و حبس؛
- نامه او به عزالدین کرمان؛
- نامه او به عزالدین کرمان در پاسخ او (۱)؛
- نامه او به عزالدین کرمان در پاسخ او (۲)؛
- نامه او به عزالدین کرمان؛
- نامه او به شمس الدولة محمدبیک نوپان؛
- نامه او به قطب‌الدین محمد بن عزالدین کرمان در بند؛
- نامه او به تاج الدولة اسکندر؛
- نامه او به غیاث‌الدین بن علی کرت پس از فتح او فوشنج؛
- نامه او به محمد کرت برای کتابه قبه معین‌الدین ابونصر احمد جام اما بسبب افساد حساد این را ننوشته‌اند و منشی مشتکی بود؛
- نامه او به شمس‌الدین در پاسخ او؛
- نامه او در پاسخ او؛
- نامه او به ناصرالدوله امیر احمد اقبال به دهلی؛
- نامه او به نصرالدین شاه یحیی؛
- نامه او به یکی از شاهان؛
- نامه او به مبارزالدین محمد بن مظفر؛

نامه او به محمد کرت برای تقویت مرتضی اعظم رکن‌الدین احمد السرایي؛

نامه او به عزالدین کرمان والی سجستان در عرض مرض؛

نامه او به محمد کرت؛

نامه او به نصرالدین سجستانی در پاسخش؛

نامه او به محمد کرت؛

نامه او به شاه گجرات ظفرخان؛

نامه او بر جریده سلطان شمس‌الدین بدخشانی؛

نامه او به ملک البحرانا؛

نامه او به حسام‌الدین بهنیه خان.

– الباب الثانی فی رسائل الصواحب و الوزراء:

نامه معین‌الدین جامی بر جریده ناظرالدین لطف‌الله بن الحاجب‌الدستور خواجه عزیز بن

خواجه شادی هروی؛

نامه او به وزیر خواجه جلال‌الدین معروف دهلوی؛

نامه او به وزیری؛

نامه او به ملک عمادالدین زوزنی در پاسخش؛

نامه او به وزیر خواجه کمال‌الدین بن خواجه جلال‌الدین محمد رشید؛

نامه او به خواجه رکن‌الدین عمید‌الملک رکن‌الصاین؛

نامه او به وزیر خواجه جهان‌هنگام جلوس محمد کرت بر تخت هرات در ۷۵۰ق به شهر

دهلی؛

نامه او به فصیح‌الدین علاء الملک از اسفزار به دهلی؛

نامه او به ملک عمادالدین روزی در پاسخش؛

نامه او در شکایت اهل زمان و برتری بهار؛

نامه او به نظام‌الدین خواجه جهان از سجستان به دهلی؛

نامه او به جلال‌الدین معروف دهلوی وزیر؛

نامه او در جریده (سفینه) دستور جلال‌الدین خواجه محمود بن شهاب در شعبان ۷۶۳ ق در
تایباد؛

نامه او به وزیری؛

نامه او به فصیح‌الدین علاء الملک؛

نامه او به جمال‌الدین سالار دبیر؛

نامه او به عمادالدین روزی در وصف بهار با صنایع بدیعی؛

نامه او به دستور وزیر خواجه فخرالدین هروی پس از برگشت از حج و تهمت به شراب
خواری در پاسخش؛

نامه او به وزیر علاء الملک از اسفزاریه دهلی در پاسخش؛

نامه او به وزیر خواجه جهان؛

نامه او به وزیر جلال‌الدین معروف دهلوی از سجستان به دهلی؛

نامه او به وزیر عمادالدین روزی.

– الباب الثالث فی رسائل السادات و النقباء:

نامه معین‌الدین جامی به علاء‌الدین علی اکبر ترمذی؛

نامه او به یک نقیب (۱)؛

نامه او به یک نقیب (۲)؛

نامه او به یک نقیب (۳)؛

نامه او به مرتضی اعظم سید غیاث‌الدین مداح؛

نامه او به علی اکبر ترمذی؛

نامه او بر جریده مرتضی اعظم غیاث‌الدین مداح در اسفزار؛

نامه او بر جریده علاء الملک ترمذی در تربیت و روضه احمدیه جامی در محرم ۸۶۸ق.

– الباب الرابع فی رسائل القضاة و الولاة:

نامه او به جلال‌الدین قاضی هرات؛

نامه او به یک قاضی (۱)؛

نامه او به یک قاضی (۲)؛

نامه او به قاضی ناصرالدین؛

نامه او به قاضی جلال‌الدین قاضی هرات؛

نامه او به قاضی مجدالدین عبد الله؛

نامه او به قاضی جلال‌الدین خواجه اسحاق با آوردن اجازه روایتی خود.

– الباب الخامس فی رسائل الموالی العظام و الأهلای الکرام:

نامه معین‌الدین جامی بر جریده عزالدین عبدالوهاب واعظ نیشابوری به دست خود؛

نامه او به شمس‌الدین امام خوارزم قبه الاسلام برای خواستن شهاب‌الدین بن شمس کراه به

درخواست پدرش در هرات؛

نامه او به بهاء‌الدین الاستادی که استاد باخرزی به دست محمد کُرت فتح شده بود؛

نامه او به وجیه‌الدین علی از هرات به قهستان؛

نامه او به جمال‌الدین نصر الله اسفزاری؛

نامه او به بزرگی؛

نامه او به بهاء‌الدین استادی با خرزی هنگام فتح استاد باخرز به خواف؛

نامه او به شمس‌الدین جلال اسفراری در درخواست رساله حکیم‌الدین ناموسی برای
استکتاب؛

نامه او به استادش ضیاء‌الدین کافی هنگام پیدا شدن نظام‌الدین در هرات (به عربی)؛

نامه او به او هنگام توجه او به هرات و درخواست پاسخ (به عربی)؛

نامه او به سید شریف سیف‌الدین غزنوی استاد پسرش ضیاء‌الدین یوسف جامی (به عربی)؛

نامه او به خواجه منورالدین خوارزمی در پاسخش؛

نامه او بر جریده شرف‌الدین عبد الرحیم؛

نامه او به سعدالدین تفتازانی به خوارزم؛

نامه او به صدرالدین خطیب سجستانی؛

نامه او به بدرالدین سجستانی در پاسخش؛

نامه او به ناصرالدین کافی از سجستان به هرات.

- الباب السادس فی رسائل المشایخ العظام:

نامه معین‌الدین جامی به شیخ‌الاسلام خواجه عمادالدین فقیه کرمانی در پاسخش به کرمان؛

نامه او به تاج‌الدین شتی ندیم حسین کُرت؛

نامه خواجه ضیاءالدین یوسف به پدرش معین‌الدین در عذرخواهی در تیرگی میان آن دو؛

نامه معین‌الدین جامی در پاسخ نامه همان پسرش؛

نامه او به خواجه نظام‌الدین محمود جامی از هرات به دهلی؛

نامه او به خواجه غیاث‌الدین هیبه الله حموی بحرآبادی که چرا نامه نمی‌نویسی؛

نامه او به همان پسرش؛

نامه او به خواجه رکن‌الدین احمد طویل چشتی در مطایبه؛

نامه او به عمش رضی‌الدین احمد جامی از روستای استاد باخرز به تربت جام؛

نامه او به عمش در پاسخ نامه‌اش (۱)؛

نامه او به عمش در پاسخ نامه‌اش (۲)؛

نامه او به عمش هنگام خواستن به هرات بدستور محمد کُرت؛

نامه او به عمویش در پاسخش؛

نامه او به خواجه غیاث‌الدین هیبت الله بحرآبادی حموی از باخرز به هرات؛

نامه او به خواجه غیاث‌الدین در شکایت از ابناء زمان؛

نامه او به شیخ‌الاسلام خواجه قطب‌الدین فضل الله میهنی؛

نامه او به همان پسرش؛

نامه او به برادرش شیخ‌الاسلام خواجه نظام‌الدین آفرین سجستان در استخبار و استغفار از

تخریب قصر تایباد به هرات؛

نامه او به شیخ‌الاسلام خواجه غیاث‌الدین محمد برادرش در شکایت او و نصیحت او بدو؛ نامه او به شیخ‌الاسلام خواجه غیاث‌الدین هنگامی که خواجه رضی‌الدین احمد را محمد کرت از هرات به سبزوار نزد حاکمی فرستاد و امیرزاده افتخارالدین عیسی را ملازم او کرد و او بیشتر به هرات می‌آمد و خبر می‌آورد که احمد کامروایانه به جام برگشت و او این نامه را از هرات به جام به همان عمّش شیخ‌الاسلام نوشت؛

نامه او به خواجه برهان‌الدین نصر جامی؛

نامه او به خواجه مبارزالدین نصر جامی هنگامی که ملازم دلشاد خاتون بود از زبان او به دستور محمد کرت از هرات به بغداد؛ نامه او به خواجه مبارزالدین در تهنیت قدوم او؛ نامه او به رکن‌الدین حاجی حبیب تبریزی در اسفزار؛

نامه او به در جریده شیخ‌الاسلام خواجه شمس‌الدین محمد بن محمود جامی؛

نامه او به خواجه ابو الفتوح کبروی خوارزمی از جام به خوارزم؛

نامه او به برادرش غیاث‌الدین محمد؛

نامه او به همان پسرش؛

نامه او به همان پسرش از سجستان به هرات؛

نامه او به همان پسرش در شکایت سخت از او؛

نامه او به همان پسرش در تحریص بر سفر؛

نامه او به همان پسرش در پاسخش.

- الباب السابع فی رسائل المناشير و الأمثال:

نامه معین‌الدین جامی به دستور محمد کُرت هنگام نشستن بر تخت هرات (روز چهارشنبه ۱۹ ج ۷۵۰/۱ و او در همین روز وزیر شده بود)؛ نامه او پس از تخت نشینی آن شاه و هنگام وزارتش بدستور او برای کمک به جمال‌الدین ملک اخستان و سعد تفتازانی.

– الباب الثامن فی رسائل فتح القلاع و البقاع:

فتح نامه در استاد باخرز به دست محمد کُرت و دفع ملک نصرالله یاغی از آنجا.

– الباب التاسع فی رسائل المصائب و الواقعات:

انشاء معین‌الدین در مرگ عمش رضی‌الدین احمد جامی؛

انشاء او در مرگ محمد کُرت به غیاث‌الدین پیر علی کُرت از سجستان؛

نامه او به ملک جلال‌الدین سجستانی در مرگ برادرش که کسی باو تیر زده، پیدا شده است؛

نامه او به زن محمد کُرت سلطان خاتون از سجستان به هرات در مرگ محمد کُرت؛

نامه او به زن خود در مرگ مادرش بی‌بی‌های از سجستان به هرات با غزلی در دنبال آن؛

نامه او به زن خود در مرگ مادرش؛

نامه او به صاحب خواجه فخرالدین در مرگ دستور خواجه حسام‌الدین مبارک؛

نامه او به قبائل و عشائر در مرگ برادرش شیخ‌الاسلام خواجه رکن‌الدین احمد.

– الباب العاشر فی رسائل المتفرقة:

نامه معین‌الدین جامی در شکوی و وعظ و نصیحت به اولی‌الابصار؛

نامه او در فضل خود و فخر بر دیگران؛

نامه او در شکایت از برخی شاهان و ابناء زمان با ذکر حبس و قید و عمر او که به میان ۸۰

و ۹۰ رسیده بود.

در پایان باید افزود که کتاب *خمسین عمادی* به اهتمام دکتر حشمت مؤید در ضمن جلد دوم کتاب *فرائد غیائی* (نامه‌های ۱۴۵ تا ۳۱۸) گنجانده شده و در سال ۱۳۵۸ از سوی انتشارات بنیاد فرهنگ ایران در تهران منتشر گردیده است.

آغاز: «بسمله، هذا کتاب أربعين الجلالی فی الانشاء من إنشاء سلطان سلاطین المشایخ قدوة العلماء الراسخین خواجه معین‌الدین الجامی، نور الله مرقدہ و برّد مشهده، جمعه و بوبه و نقّحه و زينه الفقير الحقير يوسف أهل، أصلح الله شأنه و هداه و رزقه ما يتمناه فی دینه و دنياه ... ؛ بسم الله الرحمن الرحيم و به تقي، أحمد الله المحمود الذي خلق نور محمد صلّم قبل الأشياء ثم خلق من نوره العرش و الكرسي و اللوح و القلم و أرواح جميع الأنبياء و الأولياء ... ؛ أما بعد چنین گوید جمع کننده این منشآت و فراهم آورنده این مخترعات ... يوسف من محمد بن شهاب الجامی که بر آرای صائبه و افکار ثاقبه ارباب نظر و اصحاب بصیر و بصر، پوشیده و مخفی نباشد».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۸۷۴ق، تعداد برگ: ۳۷۴گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیس و ارزشمندی است؛ چهار برگ از انجام نسخه افتاده است. عناوین و نشانی‌ها زرین و درشت؛ تعلیقات و حاشیه‌نویسی‌هایی گویا به قلم خود مؤلف دارد. دو مهر «تقی‌الدین محمد الحسینی ۱۰۱۷» نیز بر روی نسخه دیده می‌شود.

*

(۳۵۱)

«C-1463-1»

عنوان: داستان رستم زال = *شهنامه نثر*

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: داستان افسانه‌ای زندگی، جنگ‌ها و دلاوری‌های رستم زال به نثری عامیانه، جهت نقالان و قصه گوینان است که با عناوین «القصه» طبیعتاً متأثر از **شاهنامه** فردوسی، نگارش یافته است و زمان تألیف آن نیز بایستی پس از سده دهم هجری بوده باشد، چه، از کتاب روضه الصفا، تألیف میرخواند خوارزمشاهی (د. ۹۰۳ق) در ضمن کتاب (۱۰ الف) مطالبی نقل گردیده است؛ این نسخه به جهت افتادگی از آغاز و انجام و خالی بودن جای عناوین اثر، عجلتاً عنوان و نگارنده آن مورد شناسایی قرار نگرفت؛ اما در فهرست‌نویسی اولیه فهرست‌نگاران روس، روی برگی به انضمام نسخه، عنوان **شهنامه** نثر را به آن اثر داده‌اند.

آغاز: افتاده «... قرار یافت. سرداران و گردان و گردن کشان باو مطیع شدند... راوی گوید که چون افراسیاب به نزدیک... رسید... (۳ب) اما راوی چنین روایت می‌کند که منوچهر از تخت نشین پشنگ خبردار نبود...».

انجام: «... (۹۰ب) القصه رستم سه شبانه روز راه طی کرده روز چهارم بکوهی رسید سر به فلک کشیده سبز و خرّم درختان میوه دار بسیار، رستم از آن کوه گذشت لشکری دید که تمام بیابانرا گرفته ... (۹۱ الف) اما از تمام ائمه در تاریخ، بر قول طبری‌اند، صاحب طبری چنین روایت می‌کند... (۹۱ب)... برای اهل ایران، رستم نیز با کُله عمود گرفت غریو برآمد از گریبان هم گرفته در تلاش آمدند، رستم فرود آمد کمر بند را هم گرفتند سخت ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، **کاتب:** نامعلوم، **تاریخ کتابت:** سده ۱۲ق، **تعداد برگ:** ۹۱ گ (۱ الف - ۹۱ب)؛ **نوع کاغذ:** شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، **نوع جلد:** مشمعی (گالینگور) قهوه‌ای.

گزارش نسخه: جای عناوین نانوشته است. به جهت رطوبت و فرسودگی برخی مطالب نسخه، بخصوص در اوایل ناخوانا شده است. در انجام نسخه، برگی (۹۲ الف) غزلی به ترکی ازبکی با این مطلع آمده است:

ای منیمک عقلیم... گل‌عداریم قیده‌سن / نخل شمشادیم پری—زادیم نگاریم قیده‌سن
گلشن جانیم آرا باغیم بهاریم قیده‌سن / حُسنی گل نازک بدن، شکر نیاریم قیده‌سن.
در پشت آن برگ نیز (۹۲ب) چند دعا و حدیث به فارسی نوشته شده است. برخی برگ‌ها،
طبق یادداشت رساله سوم این مجموعه، گویا این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو
انتقال یافته است.

*

(۳۵۲)

«B-1166»

عنوان: دیوان اثر = دیوان شفیعا

پدیدآور (ناظم): شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» و متخلص به
«اثر» (د. ۱۱۱۳ یا ۱۱۲۴ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: دیوان قصاید، غزلیات و رباعیات اوست که به ترتیب حروف تهجی، تنظیم
گردیده است. بخشی از دیوان وی حاوی قصائد هجوی اوست، همچون هجو میرزا نجف خان
صدر، هجویه حَمام دِه، هجویه یک بدکاره و هجویه اسبِ بد! گفتنی است که در کتابشناسی
محاضرات/دبی، به قلم راقم، به تفصیل درباره هجویات وی سخن گفته‌ایم.

باید افزود دیوان شفیعی شیرازی با تصحیح و تعلیقات رضا عبداللهی، از سوی انتشارات
برگ، در سال ۱۳۷۲ در تهران منتشر گردیده است.

آغاز: «شرح مجموعه صنع تو ندارد پایان/ یک رباعیست ز ترکیب عناصر انسان

بحر در وحدت تو شاهد والا گهریست / که بود در کفش انگشت شهادت مرجان

چاره تر دامنی کن ای خراب زندگی / تا درین ویرانه تابد آفتاب زندگی
مکن ذخیره به خاطر حدیث هر دهنی / کتابخانه دل نیست جای هر سخنی».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: کمال‌الدین بن عبدالسید، به دستور میرزا محمد مهدی بن میر سید
احمد، تاریخ کتابت: روز ۱۳ جمادی الاولی سال ۱۱۵۵، تعداد برگ: ۱۳۳ گ.

گزارش نسخه: نسخه نفیسی است نزدیک به زمان حیات شاعر؛ خوشبختانه نسخه‌ای عکسی
از این نسخه در آرشیو کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است.^۱

*

(۳۵۳)

«C-1906»

عنوان: دیوان امیر پازواری^۲ = کنز الاسرار

پدیدآور (ناظم): امیر پازواری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم»

پدیدآور (برگردان فارسی): حسین ... (د. پس از ۱۲۷۵ ق)

موضوع: ادبیات طبری (منظوم)

گزارش متن: دیوان اشعار پازواری کجوری است به زبان طبری (گوش مازندرانی) و گویا
بخشی از کتاب سترگ وی کنز الاسرار است. جلد نخست این اثر منظوم، نخستین بار به اهتمام
«برنهارد دارن»^۳ در سنت پترزبورگ به سال ۱۲۷۷ ق/ ۱۸۶۰ م، در ۱۶۴+۱۷ ص (افست همان، با
مقدمه منوچهر ستوده و دیباچه محمدکاظم گل‌باباپور در سال ۱۳۳۷ ش در تهران)، سپس جلد
دوم این اثر در همان سنت پترزبورگ، در سال ۱۲۸۳ ق/ ۱۸۶۶ م در ۵۸۰ ص به چاپ رسیده

۱. نشریه نسخه‌های خطی، دفتر ۳، ص ۱۰۲.

۲. الطهرانی، الذریعة، ج ۹، ص ۱۰۰.

3. Berenhard Dorn.

است. بخشی (جزء اول از جلد دوم) از آن نیز در تهران به وسیله اردشیر برزگر، در سال ۱۳۳۴ش در ۳۲ص به صورت حروفی چاپ و منتشر شده است.^۱

گفتنی است که این اثر همچنین بر پایه همین نسخه مورد گفتگو، از سوی آقایان علی ذبیحی و محمد رضا گودرزی، در دست تصحیح و پژوهش قرار دارد و همین جا شایسته است بابت لطفی که صدیق گرامی، جناب آقای ذبیحی، مبذول داشتند و سخاوتمندانه بخشی از پیشگفتار تصحیح ارزنده خویش را، پیش از چاپ آن، در اختیار راقم نهادند، نیز این متن را از نظر گذرانده و صمیمانه برخی نکات را، متذکر شدند و همچنین معادل فارسی برخی کلمات طبری را برای راقم روشن ساختند، سپاسگزاری نمایم.

در پیشگفتار متن مصحح اثر (با اندکی تصرف)، گزارش و تحقیقات نسبتاً جامع، مستوفا و ارزشمندی نسبت به ناظم اثر، وضعیت نسخ خطی و کیفیت نشر آن، آمده است که تنها، به بخش اندکی از آن، اشاره می‌کنیم: «نام امیر در مازندران با نام برنهارد دارن، خاورشناس شهیر آلمانی، گره خورده است. وی در سال ۱۲۷۷ق/۱۸۶۰م، حکایت‌هایی به مازندرانی و اشعاری منسوب به امیر پازواری را با عنوان *کنز/الاسرار* مازندرانی (جلد اول) منتشر ساخت و سپس در سال ۱۲۸۳ق/۱۸۶۶م، موفق به تدوین جلد دوم اشعار منسوب به امیرپازواری با همان عنوان، گردید و در سنت پترزبورگ به چاپ رسید. جلد دوم، دارای دو قسم اول و سوم است و متأسفانه قسم دوم آن در حین انتشار و در حادثه‌ای مفقود گردید. اما یکی از معدود نسخه‌های این قسم که از نابودی نجات یافت، سه دهه بعد، از سوی ویلهلم گایگر،^۲ زبان‌شناس آلمانی، در معرفی گویش‌های کرانه جنوبی دریای خزر، در کتاب *اساس فقه‌اللغه ایرانی* (چاپ ۱۸۹۸-۱۹۰۱م) مورد استفاده قرار گرفت.

۱. مشار، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ج ۲، ص ۲۶۸۲.

2. Wilhelm Geiger.

آغاز: «امیر گنه دشت پـازوار خـجیره گشت^۱ پـازوار رودر بهار خـجیره
چیت قلمکار بوته دار خـجیره بیریش^۲ ریکای زلف دار خـجیره».
انجام: «چند حاجم^۳ ته سرء دیاری^۴ چند بشمارم ته گردن مـرواری
انشاءالله بیمر شی و شیمار و یاری^۵ تو گنه سره^۶ حاجی مه دیاری».

نوع خط: شکسته نستعلیق ممتاز، کاتب: علی میرزا داداش‌قلی مازندرانی، به درخواست سلاله السادات میرزا محمود نایب کنسولگری مقیم استرآباد، تاریخ کتابت: جمادی الاخری ۱۲۷۵ق، تعداد برگ: ۱۸گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: بدون جلد (کاغذی کرم فرسوده).

گزارش نسخه: نسخه ارزنده‌ایست با برگردان فارسی ابیات مازندرانی، به درخواست قونسول اعظم (عباس)؛ برگ‌ها پراکنده و نیازمند ترمیم هستند. در آغاز یادداشتی چنین آمده است: «این جزوه را بنویسانید و هر کجائیکه خط کشیده شده، نباید نوشته شود، مگر در آخر کتاب و آن اشعاری [است] که از ملا عباس عرب است، باید در خاتمه کتاب نوشته شود؛ زیرا که هزلیات است و باعث نقص کتاب می‌شود و هیچ اعراب نگذارند، بنده خودم اعراب کلمات را بعد از مطبوع ساختن می‌گذارم، زیاده زحمتی نیست و السلام» که حاکی از آن است این نسخه برای انتشار و چاپ کتابت گردیده است. مترجم در انجام نسخه، گویا به جهت برگردان فارسی این اشعار، خیلی به زحمت افتاده، طی یادداشت جالبی آورده است: «من بنده که حسین نام دارم، حسب الامتثال قونسول اعظم افخم و برادر معظم، عباس، این اشعار آبدار را [از طبری به

۱. یعنی: تفرج و گلگشت.

۲. یعنی: پسر جوان و بدون ریش و محاسن (امرد).

۳. یعنی: بخرامم، راه بروم.

۴. یعنی: برابر و روبروی خانه و سرا.

۵. یعنی: بمیرند شوهر و مادرشوهر و جاری!

۶. یعنی: سرای بزرگ، خانه بزرگ.

فارسی] ترجمه کردم، ولی چون زبان حیوان فهمیدن سهل‌تر از زبان کل امیر فهمیدن بود، اوقات شریف را ضایع کردم و بدشواری تمام این مزخرفات را ترجمه نوشتم! از این نوشتار می‌توان استنباط کرد که این نسخه مبنا و اساس چاپِ جلد اولِ کنز/السرار مازندرانی بوده است.

*

(۳۵۴)

«D-420-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان امیر پازواری (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-1906».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۴۶ق، تعداد برگ: ۶۵ گ (۱۰۳ الف - ۱۶۷ ب).

گزارش نسخه: این نسخه فاقد ترجمه فارسی ابیات طبری و همراه دیوان حافظ شیرازی، کتابت گردیده است.

*

(۳۵۵)

«A-947»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان امیر پازواری (۳)

آغاز: «مانند نسخه C-1906».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۳ یا اوایل سده ۱۴ق، تعداد برگ: ۷۶ گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، ضری، مجدول.

گزارش نسخه: این نسخه فاقد برگردان فارسی ابیات طبری است.

*

(۳۵۶)

«B-235-1»

عنوان: دیوان بیدل لاهوری^۱

پدیدآور (ناظم): عبدالقادر بن عبدالحق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل» (د. ۱۱۳۰ یا ۱۱۳۳ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: دیوان قصائد، غزلیات و رباعیات شاعر است که در مجموع حدود پنج هزار بیت می‌باشد و در پایان هم شصت و هشت رباعی دارد. بیدل لاهوری از شاعران پارسی‌سرای سبک هندی شمرده می‌شود. آثار بیدل، افکار عرفانی با مضامین پیچیده، استعارات، و کنایات به هم آمیخته، و خیال‌پردازی و ابداع مضامین تازه با دقت و موشکافی زیادی همراه است و در نظم و نثر سبکی خاص دارد، و از بهترین نمونه‌های سبک هندی به شمار می‌آید. استاد شفیع کدکنی، در کتاب شاعر آینه‌ها در مورد بیدل، بر این باور است که بیدل را بایستی، را نماینده تمام عیار اسلوب هندی به شمار آورد.

باید افزود که دیوان بیدل نخستین در سال ۱۲۸۷ق در لکهنو، در ضمن کلیات وی، به اهتمام انوار حسین تسلیم، به چاپ رسیده است. این اثر همچنین از سوی شاعر بلندپایه، علیرضا قزوه، تصحیح گردیده و در سال ۱۳۸۷، از سوی شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر، در تهران منتشر گردیده است.

آغاز (قصائد): «به اوج کبریا کز پهلوی عجز است راه آنجا

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۹، بخش ۱، ص ۱۵۲.

سر مویی گر اینجا خم شوی بشکن کلاه آنجا

ادب گاه محبت ناز شوخی بر نمی‌دارد

چو شبنم سر به مهر اشک می‌پالد نگاه آنجا».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۳۰۹ق، تعداد برگ: ۱۷۲ گ (۱ ب - ۱۷۲ ب).

گزارش نسخه: این نسخه فقط حاوی بخش قصائد و غزلیات است.

*

(۳۵۷)

«B-883-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۲)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۸ گ (۱۶۰ الف - ۱۶۷ ب).

گزارش نسخه: این نسخه فقط حاوی چند برگ آغازین از بخش قصائد دیوان است.

*

(۳۵۸)

«B-4246-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۳)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۸گ (۱۶۰)
الف - ۱۶۷ب).

گزارش نسخه: این نسخه فقط حاوی غزلیات دیوان بیدل است.

*

(۳۵۹)

«B-4427»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۴)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۲۰۲گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر غزلیات و رباعیات بیدل است.

*

(۳۶۰)

«C-106»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۵)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۱ق، محل کتابت: بخارا، تعداد برگ: ۱۸۴گ.

گزارش نسخه: این نسخه نیز حاوی بخش غزلیات و رباعیات است.

*

(۳۶۱)

«C-1238-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۶)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ: ۳۶ گ (۲۹ الف - ۳۶ ب، ۱۵۶ الف - ۱۶۳ ب، ۲۴۳ ب - ۲۶۲ ب).

گزارش نسخه: در این نسخه به صورت پراکنده، تنها بخشی از غزلیات بیدل آمده است.

*

(۳۶۲)

«C-1420-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۷)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ: ۳۵ گ (۱ الف - ۳۵ الف).

گزارش نسخه: نسخه حاضر، حاوی بخشی از غزلیات بیدل بوده و باقی آن افتاده است.

*

(۳۶۳)

«C-1786»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۸)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۶۷گ.

گزارش نسخه: این نسخه فقط حاوی بخش غزلیات و رباعیات است.

*

(۳۶۴)

«C-1810»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۹)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۲۵۵گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر غزلیات و رباعیات بیدل است.

*

(۳۶۵)

«C-2301»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۱۰)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۸ق، تعداد برگ: ۱۰۹گ.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی غزلیات و رباعیات بیدل است.

*

(۳۶۶)

«C-2240»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۱۱)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۰ق، تعداد برگ: ۳۹۹گ.

گزارش نسخه: این نسخه شامل غزلیات و رباعیاتِ بیدل است.

*

(۳۶۷)

«C-2325»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۱۲)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ: ۱۴۲ گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر غزلیات و رباعیاتِ بیدل است.

*

(۳۶۸)

«C-2415»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان بیدل لاهوری (۱۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ ق، تعداد برگ: ۱۶۲ گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر غزلیات و رباعیاتِ بیدل است.

*

(۳۶۹)

«A-42»

عنوان: دیوان حافظ شیرازی^۱

۱. همان، صص ۲۲۲-۲۲۴.

پدیدآور (ناظم): خواجه شمس‌الدین محمد بن کمال‌الدین، شیرازی متخلص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب» (د. ۷۹۱ یا ۷۹۲ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: دیوان حافظ، از جمله مشهورترین آثار برجسته ادب منظوم شاعران ایران زمین است که بر تارک ادب فارسی می‌درخشد و شاید جزء نادر آثاری باشد که به جهت غزلیات دل‌نشین آن، مقبول همه طوایف و نحله‌های فکری و طیف‌های اجتماعی است و در منابع و مصادر ادب فارسی، درباره این اثر فراوان سخن گفته شده است. باید دانست که دیوان حافظ مشتمل بر حدود ۵۰۰ غزل، چند قصیده، دو مثنوی، چندین قطعه و تعدادی نیز رباعی است که گویا پس از درگذشت شاعر، از سوی شاگردش گل اندام جمع آوری گردیده است.

دیوان حافظ، دارای شروح و ترجمه‌های متعددی است که پرداختن به آن‌ها از حوصله این نوشتار خارج است. باید افزود که تاکنون بیش از چهارصد بار، به اشکال و شیوه‌های گوناگون (سنگی، سربی، حروفی، با ترجمه منثور و منظوم به ده‌ها زبان شرقی و غربی)، به زبان فارسی و دیگر زبان‌های جهان به چاپ رسیده و مرحوم خانباا مشار، گزارشی مفصل از این چاپ‌ها ارائه نموده است؛^۱ اما کهن‌ترین چاپ دیوان حافظ، چاپ لایپزیک آلمان است که همراه متن و ترجمه منظوم آلمانی به اهتمام رزویک شوانو، در سال ۱۷۵۴-۱۷۵۶م، سپس در سال ۱۲۰۰-۱۲۰۶ق به دستور مستر جانس انگلیسی و اهتمام میرزا ابوطالب تبریزی، از روی دوازده نسخه در کلکته - هند منتشر گردیده است.

حافظ را چیره‌دست‌ترین غزل سرای زبان فارسی دانسته‌اند. موضوع غزل وصف «معشوق»، «می»، «مغازله» است و غزل‌سرایی را باید هنری دانست ادبی، که درخور سرود و غنا و ترانه‌پردازی است. با آن‌که حافظ غزل عارفانه مولانا و غزل عاشقانه سعدی را پیوند زده،

۱. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۲، صص ۲۲۸۴-۲۲۹۲.

نوآوری اصلی او در تک بیت‌های درخشان، مستقل، و خوش مضمون فراوانی است که سروده است. استقلالی که حافظ از این راه به غزل داده به میزان زیادی از ساختار سوره‌های قرآن تأثیر گرفته است، که آن را انقلابی در آفرینش این‌گونه شعر دانسته‌اند.

چندین رباعی به حافظ نسبت داده شده که هر چند از ارزش ادبی والایی، هم‌سنگ غزل‌های او برخوردار نیستند؛ اما در انتساب برخی از آن‌ها تردید زیادی وجود ندارد. در تصحیح خانلری از دیوان حافظ، تعدادی از این رباعیات آورده شده که ده رباعی در چند نسخه مورد مطالعه او بوده‌اند و بقیه فقط در یک نسخه ثبت بوده است. دکتر پرویز ناتل خانلری در باره رباعیات حافظ بر این باور است که هیچ یک از رباعیات منسوب به حافظ چه در لفظ و چه در معنی، ارزش و اعتبار چندانی ندارد و بر قدر و شأن این غزلسرا نمی‌افزاید.

مرحوم ابن یوسف حدائق شیرازی، درباره شخصیت حافظ می‌نویسد: «خواجه حافظ، از مشاهیر شعرا و معاریف سخنوران ایران می‌باشد، از آثار موجوده او کمال نفسانی و اطلاعات حکمی و عرفانی وی هویدا و بنابر تصریح خود وی قرآن کریم را با چهارده قرائت در حفظ داشته و آنچه نصیبش گردیده همه را از دولت قرآن دانسته و بدین مناسبت تخلص خود را حافظ قرار داده و مدعی شده که چون وی کسی لطائف حکمی را با نکات قرآنی جمع ننموده ... بنابر مقدمه‌ای که معاصر وی محمد گل اندام که از نگارش وی ظاهرست در مجلس درس قوام الدین عبدالله با خواجه شریک در استفاده بوده، خواجه بنظم و ترتیب اشعار خود نپرداخته و استاد مکرر دستور فرموده که گل اندام بدین کار مبادرت نماید؛ ولی تا پس از مرگ استاد و خواجه موفق بدین کار نگردیده و پس از آن بجمع و ترتیب آن پرداخته [است]؛ عین عبارت مقدمه اینست: "محافظت درس قرآن و ملازمت شغل سلطان و تحشیه کشاف و مصباح و مطالعه مطالع و مفتاح و تحصیل قوانین ادب و تحسین دوانین عرب، از جمع ابیات و غزلیاتش مانع آمدی و از تدوین و اثبات ابیاتش وازع گشتی ... "؛ بنابر این نسبت تألیف تفسیری بخواجه درست خواهد بود، ولی بدبختانه تاکنون نسخه‌ای از آن بدست نیامده است و از جمله "ملازمت شغل سلطان" که

در مقدمه است، معلوم می‌شود که در دستگاه شیخ ابواسحق و آل مظفر مقام دبیری داشته و نگارنده مجموعه‌ای که شامل چند رساله و چندین مکتوب مرکب از نظم و نثر می‌باشد و به سال ۷۸۶ق نگاشته شده در کتب خطی مجلس شورای ملی ایران یافته و با ادله‌ای که در فهرست آنجا خواهد نوشت، آن را از خواجه می‌داند و موید کامل بر صحت، قول گل اندام خواهد بود.

تولّد خواجه مسلماً به سال ۷۲۸ق بوده، چرا که در کاغذی که به پادشاه هند نوشته و معذرت از رفتن خود خواسته شمار عمر خود را پنجاه و پنج معین نموده و مرحوم فرصت الدوله در دریای کبیر دعوت شاه محمود بهمنی پادشاه دکن را از خواجه و قصد رفتن و عدم موفقیت او را به سال ۷۸۳ق معین نموده و [ماده تاریخ] سال وفات ایشان را شعرا "خاک مصلی"، که سال ۷۹۱ق را می‌رساند، یافته‌اند، ولی جامی در نفحات / لانس و سلطان حسین بایقرا در مجالس و هدایت در ریاض / العارفین به سال ۷۹۲ق نوشته‌اند ...؛ معاصرین خواجه، شاه داعی الله، شاه نعمت الله، سیّد ابوالوفا، شیخ علی کلا، شیخ زین‌الدین خوانی، کمال خجندی و شاه ابواسحق و شاه منصور و شاه شجاع و شاه محمود پادشاه دکن بوده و در دیوان وی به نام بعضی از ایشان اشعار و مدایحی ثبت گردیده است.

اشعار خواجه از همان عصر و اوان انشاء، مطلوب عام و خاص گردیده و خواجه را هم شهره آفاق کرده، گروهی از معاصرین هم به وی رشگ برده و خود در مقطع غزلی گفته:

حسد چه میبری ای سست نظم، بر حافظ قبول خاطر و لطف سخن، خدا داد است!

و همین مطلوبیت و زیادی نسخه برداشتن از آن باعث تحریف و تصحیف بسیار در آن گردیده و اشعار دیگران هم که اندک شباهتی با اشعار حافظ داشته در دیوان او داخل شده و تشخیص آن بسیار کاری دشوار و جز ادیب بارع و سخن شناس ماهر نمی‌تواند غث و سمین آن را تشخیص دهد ...».

آغاز: «ألا يا أيّها الساقى أدِرْ كَأْساً و ناولها/ که عشق آسان نمود اوّل ولی افتاد مشکله».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۹۲ گ، نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه‌ایست نفیس که در آغاز آن دو سر لوح مذهب آمده است.

*

(۳۷۰)

«A-43»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۷۲ گ.

*

(۳۷۱)

«A-44»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۹ یا ۱۰ ق، تعداد برگ: ۲۰۸ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ایست بسیار نفیس، دارای بیست مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامینی عاشقانه و عارفانه، گویا از مکتب هرات. در آغاز نسخه یک سر لوح مذهب آمده است.

*

(۳۷۲)

«A-45-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۱۵۳ گ (۱۲ ب - ۱۶۴ الف)؛ نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه‌ایست بسیار نفیس، دارای هفت مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامینی عاشقانه و عارفانه؛ در آغاز نسخه دارای سرلوحی مذهب است.

*

(۳۷۳)

«A-46»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۵)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۳۸ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای یک سرلوح مذهب است.

*

(۳۷۴)

«A-47»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۶)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۰۹ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای سه سر لوح مذهب است.

*

(۳۷۵)

«A-94-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۷)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۷۷ گ (۱ الف

- ۷۷ ب).

*

(۳۷۶)

«A-478-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۸)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۸۷ گ (۱ ب

- ۱۸۷ ب).

*

(۳۷۷)

«A-494»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۹)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۷۵ گ.

*

(۳۷۸)

«A-495»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۰)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۵ ق، محل کتابت: نعمت آباد، تعداد برگ: ۲۵۲ گ، نوع جلد: روغنی.

*

(۳۷۹)

«A-774-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۱)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۶ گ (۲۰۵ الف - ۲۱۰ ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی بخشی از غزلیات دیوان حافظ شیرازی است.

*

(۳۸۰)

«A-886»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۲)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۰ ق، تعداد برگ: ۱۷۶ گ، نوع جلد: روغنی.

*

(۳۸۱)

«A-934»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۳)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۲۶ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای بسیار نفیس، با شانزده مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامینی عاشقانه و عارفانه گویا از مکتب هرات باشد.

*

(۳۸۲)

«A-980»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۴)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۵۶ گ، نوع

جلد: روغنی.

*

(۳۸۳)

«B-174»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۵)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۶۹ گ، نوع

جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب است.

*

(۳۸۴)

«B-175»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۶)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۱۷ گ، نوع

جلد: تیماج ضربی.

*

(۳۸۵)

«B-176»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۷)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۵۱ق، تعداد برگ: ۲۰۷گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای بسیار نفیس، با پنج مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامینی عاشقانه و عارفانه است.

*

(۳۸۶)

«B-177»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۸)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۶ق، تعداد برگ: ۲۰۰گ.

*

(۳۸۷)

«B-178-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۱۹)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۴۲ق، تعداد برگ: ۱۷۳گ (۴ب - ۱۷۶ الف).

*

(۳۸۸)

«B-179»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۰)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۴۴ق، تعداد برگ: ۱۲۲گ.

*

(۳۸۹)

«B-180»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۱)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۵۶گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای چهار سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۳۹۰)

«B-181-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۲)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۹ ق، تعداد برگ: ۳۰ گ (۱ ب - ۳۰ ب).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی غزلیاتِ دیوان حافظ شیرازی است.

*

(۳۹۱)

«B-278-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۰۱ ق، تعداد برگ: ۱۱۷ گ (۱ الف -

۱۱۷ ب).

*

(۳۹۲)

«B-1160»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۴)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۶۸ گ، نوع

جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۳۹۳)

«B-1197»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۵)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۸۳ گ.

*

(۳۹۴)

«B-1198»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۶)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۱۰ گ.

*

(۳۹۵)

«B-1199»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۷)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۵۰ گ.

*

(۳۹۶)

«B-1200»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۸)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: قوام‌الدین محمد شیرازی، تاریخ کتابت: ۹۳۹ق، تعداد برگ: ۱۹۳گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس با هشت مجلس نگاره (مینیاتور) با مضامینی عارفانه و عاشقانه است. خوشبختانه تصویری از این نسخه ارزنده، در آرشیو کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است.^۱

*

(۳۹۷)

«B-1207»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۲۹)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۸۸ق، محل کتابت: محلات، تعداد برگ: ۸۲گ، نوع جلد: روغنی.

*

(۳۹۸)

۱. نشریه نسخه‌های خطی، دفتر ۳، ص ۱۰۱.

«B-2316»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۰)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۱۵ق، محل کتابت: شیراز، نوع جلد: تیماج ضربی.

*

(۳۹۹)

«B-3575-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۱)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۹گ (۲۰۴ب - ۲۳۲ الف).

گزارش نسخه: این نسخه تنها حاوی غزلیات دیوان حافظ شیرازی است.

*

(۴۰۰)

«B-4255-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۲)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۷۳گ (۱ب -

۷۳ الف).

*

(۴۰۱)

«B-4382»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۳)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۱۳ق، تعداد برگ: ۱۵۸گ.

*

(۴۰۲)

«B-4483»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۴)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۵۴گ.

*

(۴۰۳)

«B-4546»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۵)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۱ق، محل کتابت: یزد، تعداد برگ:

گ. ۱۹۳.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای دو سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۴۰۴)

«C-87-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۶)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۸ق، تعداد برگ: ۱۹۶ گ (۲ ب -

۱۹۷ ب).

*

(۴۰۵)

«C-88»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۷)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۷۸ گ.

*

(۴۰۶)

«C-100-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۸)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۸۶۷ق، تعداد برگ: ۱۱۸ گ (۱۹۵ الف - ۳۱۲ ب).

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای یک سرلوح مذهب، گویا ملهم مکتب تیموری به سبک هرات، می‌باشد.

*

(۴۰۷)

«C-779»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۳۹)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۱۰ گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای یک سرلوح مذهب است.

*

(۴۰۸)

«C-851»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۰)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۹۰ گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۴۰۹)

«C-852»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۱)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۷۳ گ، نوع جلد: تیماج ضربی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۴۱۰)

«C-1221-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۲)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۲ گ (۱۲۳ ب - ۱۴۴ ب).

*

(۴۱۱)

«C-1229-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۳)

آغاز: افتاده (...).

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۵۲ گ (۸۶ الف - ۱۳۷ ب).

*

(۴۱۲)

«C-1630-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۴)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۷ گ (۱۱۱ ب - ۱۲۸ ب).

*

(۴۱۳)

«C-1789»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۵)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۰۰ گ.

*

(۴۱۴)

«C-1790-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۶)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۲۰۷ گ (۴ ب

- ۲۱۰ ب).

*

(۴۱۵)

«C-1875-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۷)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۷۵ ق، تعداد برگ: ۱۹۴ گ (۳ ب -

۱۹۶ ب).

*

(۴۱۶)

«C-1898-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۸)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۳۳گ (۱۰ب - ۱۴۳ب).

*

(۴۱۷)

«C-2328»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۴۹)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۹۵ق، تعداد برگ: ۱۴۶گ.

*

(۴۱۸)

«C-2435»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۵۰)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۱۹گ.

*

(۴۱۹)

«C-2448»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۵۱)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۶۰گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس، دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۴۲۰)

«C-2451»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۵۲)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۹۴ق، تعداد برگ: ۷۰گ.

*

(۴۲۱)

«C-2458-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۵۳)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۷۷گ (۱ الف

– ۷۷ الف).

*

(۴۲۲)

«D-420-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان حافظ شیرازی (۵۴)

آغاز: «مانند نسخه A-42».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۴۶ق، تعداد برگ: ۱۷۴گ (۱ب - ۱۷۴الف).

گزارش نسخه: دیوان/امیر یازواری، نیز در این نسخه کتابت گردیده است.

*

(۴۲۳)

«A-71»

عنوان: دیوان شوکت^۱

پدیدآور (ناظم): محمداسحاق، بخاری اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت» (د).
(۱۱۰۷ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: دیوان غزلیات، قصائد، رباعیات، قطعات و ایات مفردة شوکت بخاری است که در حدود شش هزار بیت به سبک هندی سروده شده است. دیوان شوکت، نخستین بار، در سال ۱۲۹۰ق در لکهنو - هند، چاپ سنگی شده است.^۲ این اثر منظوم، سپس با تصحیح انتقادی

۱. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۹، بخش ۲، صص ۵۵۰-۵۵۱.

۲. مشار، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ج ۲، ص ۲۳۲۵.

جابلقا داد علیشایف، از سوی انتشارات دانش، در سال ۱۳۶۶/م ۱۹۸۷ش، در شهر دوشنبه - تاجیکستان، همچنین بار دیگر، با تصحیح و مقدمه استاد سیروس شمیسا، در سال ۱۳۸۲ش، توسط انتشارات فردوس در تهران منتشر گردیده است.

درباره شاعر باید گفت که پدر وی در بخارا، پیشه صراف داشت و او نیز چندی همان شغل را داشت، تا آنکه گرفتار آزار و تاراج ازبکان شد و ناچار به هرات رفت و ملازمت بیگلریگی خراسانی، صفی قلی خان شاملو، را اختیار کرد. وی در کسوت درویشان به اصفهان رفت و در مزار علی ابن سهل اصفهانی مسکن گزید و پس از وفات، در همان جا دفن شد. اشعار شوکت در میان شعرای عثمانی شهرت بسیار یافته است و از همین روست که امروزه نسخه‌های خطی متعددی از دیوان شوکت، در کتابخانه‌های ترکیه یافت می‌گردد.

گفتنی است، جای جای دیوان شوکت، مشحون از سروده‌هایی در مدح اهل بیت و دوازده امام علیهم السلام است؛ برای نمونه این قصیده در ابتدای دیوان وی، آمده است:

تا کی بود بعلت عصیان دلم اسیر	از همت ائمه معصوم ده شفا
مانند ذوالفقار دو تا گشت قائم	پیرانه سر ز مهر جوان مرد لافتا
دارد عروس ملتئم آزار فاطمه	ام الکتاب دین و دُول زبده النسا
از اشک تلخ کاسه زهرست چشم من	دائم بماتم حسن آن احسن الهدا
ایوان دل زداغ حسینم منقش است	شجرف سوده‌اش از خاک کربلا
زینت دهم عبادت خود را بدرّ اشک	شاید کند بدرگه زین العباد جا
خاک من از محبت باقر پس از وفات	گردد بچشم آهوی زنهار توتیا
رنگ رخم بهار گل جعفری شدست	از بهر صادق آل شفیق صبح ابتدا
از اشتیاق موسی کاظم بسینه‌ام	آتش فشان چوشعله طورست داغها

یا رب چُنان مباد که جای دگر دلم	خود را ز شهد تو برفتن دهد رضا
دورِیست کز خیال تقی کاسه سرم	پر مغز معرفت بود و خالی از هوا
از صیقل خیال تقی بدر پی‌مثال	آئینه خانه دل خو داده‌ام جلا
بستم بگـاهواره تن طفل روح را	آخر براه مقدم مهدی کنم فدا
از امت شـمـایم یا ایها الامام	دانید خرقه پوش خودم یا اولی العبا
بیچاره‌ام غریبم و روی دلی که نیست	رویی هیچ باب مرا جز در شما
افتاده و شکسته دل لاغری چون من	پیدا نشد بسلسله نقشش بوریا
شوکت خوش‌شو که زبان محرم تونیست	بگشا زبان دل که کنی عرض مدعا

آغاز: «از بسکه ریخت رنگ جنون بر سرم هوا / سودا بپای بست ز مغز سرم حنا
از ضعف بار منت پوشش نمیکشم / پیراهنم حریر حیا بست چون هوا».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۱ق، تعداد برگ: ۱۰۱گ.

*

(۴۲۴)

«A-86-4»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (۲)

آغاز: «مانند نسخه A-71».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۴۶گ (۴۵۸)

الف - ۵۰۳ب).

*

(۴۲۵)

«B-2387-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (۳)

آغاز: «مانند نسخه A-71».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۹ق، تعداد برگ: ۹۶ ک (۸ ب - ۱۰۳ ب).

*

(۴۲۶)

«C-853»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (۴)

آغاز: «مانند نسخه A-71».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۱۲۸گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و دارای دو سر لوح مذهب می‌باشد.

*

(۴۲۷)

«C-854»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (۵)

آغاز: «مانند نسخه A-71».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۶۱۱ق، نوع جلد: روغنی.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس و دارای سه سر لوح مذهب است.

*

(۴۲۸)

«C-1435»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان شوکت (۶)

آغاز: «مانند نسخه A-71».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۲۱گ.

*

(۴۲۹)

«A-63»

عنوان: دیوان جامی^۱

پدیدآور (مؤلف): نورالدین عبدالرحمن بن احمد، جامی هروی (د. ۸۹۸ق)

موضوع: ادبیات فارسی (منظوم)

گزارش متن: جامی، به تقلید از امیرخسرو دهلوی، دارای سه دیوان است. این اشعار سه دوره از عمر وی را بازتاب می‌دهد. از بررسی‌ها می‌توان نتیجه گرفت که وی دیوان‌های سه‌گانه خویش را، چهاربار در سال‌های ۸۷۱، ۸۸۴، ۸۸۵ و ۸۹۶ق مرتب کرده است.

۱. الطهرانی، *الدریعة*، ج ۹، بخش ۱، ص ۱۸۸.

دیوان یکم (اول) که به *فاتحه الشباب* نیز شهرت دارد، مربوط به ابیاتی است که جامی در دوران جوانی سروده است. جامی این دیوان را در سال ۸۸۴ق جمع‌آوری نموده و برای آن هم دیباجه‌ای به نثر در مدح سلطان ابوسعید (حک. ۸۶۳-۸۷۳ق) و سلطان حسین بایقرا (حک. ۸۷۳-۹۱۱ق) ساخته است. دیوان اول مشتمل بر دیباجه، غزلیات (مرتب بر اساس حروف تهجی)، مقطعات، رباعیات، قصاید، ترجیعات و مثنویات کوتاه است.

آغاز (دیباجه پیش از تغییر): «بسمله، موزون‌ترین کلامی که غزل سرایان انجمن انس و محبت و قافیه سنجان ...».

آغاز (دیباجه بعد از تغییر): «بسم الله الرحمن الرحيم هست صلاى سر خوان كريم،

... پاكا پروردگارى كه زبان سخن گذار در دهان سخنوران شيرين كار شكر گفتار ...».

آغاز (غزلیات): «بسم الله الرحمن الرحيم اعظم اسماء عليهم حكيم».

دیوان دوم (ثانی)، *واسطه العقد (= وسط العقد)* نام دارد که وی آنها را در میان سالی و اواسط زندگی گفته است. جامی این دیوان را در سال ۸۸۵ق تنظیم نموده و به دیباجه‌ای به نثر برای آن ترتیب داده است.

آغاز (دیباجه): «بسم الله الرحمن الرحيم أملی هذا لمنان الكريم

... متکلمی که خلعت اعجاز کلام معجز طراز قرآن را به ماء نفی ...».

آغاز (غزلیات): «نفحات وصلک أوقدت جمرات شوقک فی الحشا

ز غمت به سینه کم آتشی که نزد زبانه کما تشاء».

دیوان سوم (ثالث) که به *خاتم الحیوة (= خاتمة الحیات)* موسوم است و حدود ۸۷۵۰ بیت

۱. آغاز دیوان در برخی نسخ چنین است: «عمری زرختم بودم با خاطر خون جانا/ ودّعت و أودعت فی قلبی أشجانا»

دارد، او آنها را در اواخر حیات، سروده و به سال ۸۹۷ق آن را جمع‌آوری نموده و با دیباجه‌ای به نثر آن به سلطان حسین بایقرا تقدیم نموده است. این دیوان شامل حمد و ثنای الهی، نعت حضرت رسالت پناهی صلوات الله علیه و آله و حضرت مولی الموالی و ائمه هدی علیهم السلام، مدح سلطان حسین بایقرا، نصائح و مواعظ و سپس به ترتیب حروف تهجی مشتمل بر غزلیات، قصائد، مقطعات و رباعیات است.

آغاز (دیباجه): «بسم الله الرحمن الرحيم طرفه خطابیست ز سفر قدیم».

آغاز (غزلیات): «برآمد شاه عشق از طور سینا وز آنجا زد عَلم بر دیر مینا».

باید افزود که هر سه دیوان جامی، یکبار با حذف دیباجه‌ها و درهم‌کرد اشعار، به ترتیب حروف تهجی، با تصحیح و مقدمه تفصیلی هاشم رضی در سال ۱۳۴۱ش در تهران و بار دیگر با تصحیح و تعلیقات محمد روشن در ۸۴۰ص به سال ۱۳۸۰ش در تهران به چاپ رسیده است.

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۵۴گ.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) و حاوی بخشی از غزلیات و رباعیات جامی است و باقی ابیات، از آغاز و انجام این نسخه افتاده است.

*

(۴۳۰)

«A-93-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۲)

آغاز (دیباجه): «بسم الله الرحمن الرحيم هست صلاى سر خوان کریم

... پاکا پروردگاری که زبان سخن گذار در دهان سخنوران شیرین کار شکر گفتار ...».

آغاز (غزلیات): «بسم الله الرحمن الرحيم اعظم اسماء علیم حکیم».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۵۶ گ (۱ ب - ۵۶ ب).

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است.

*

(۴۳۱)

«A-203»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۳)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۹۹ ق.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و حاوی بخشی از غزلیات اوست.

*

(۴۳۲)

«A-204»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۴)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۳۱۰ ق.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است، دیباچه و بخشی از غزلیات از آن افتاده است.

*

(۴۳۳)

«A-205»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۵)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و حاوی غزلیات، قطعات و رباعیات و بجهت افتاده از پایان، نسخه، فاقد بخشی از ابیات انجامین دیوان است. این نسخه نفیس و هنری است، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۴۳۴)

«B-3975-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۶)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۴۱ ق، تعداد برگ: ۲۵ گ (۱۰۶ الف - ۱۳۰ ب).

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و حاوی غزلیات، قصائد و قطعات است و فاقد بخش رباعیات به جهت افتادگی انجام نسخه است.

*

(۴۳۵)

«B-4317-3»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۷)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۲ق، تعداد برگ: ۲۶گ (۱۷۱ب - ۱۹۶الف).

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است.

*

(۴۳۶)

«C-1361-1»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۸)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۱۰گ (۱ب - ۱۰ب).

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و تنها حاوی غزلیات است و فاقد باقی ابیات به جهت افتادگی از انجام نسخه است.

*

(۴۳۷)

«C-1697»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۹)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نعیم‌الدین کاتب بن صدرالدین مذهب، تاریخ کتابت: ربیع‌الثانی سال ۸۹۲ق، نوع جلد: برون تیماج قهوه‌ای تریاکی، با ترنج ضربی و درون تیماج سرخ زرکوب. گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و بخشی از آغاز و انجام افتاده است. نسخه‌ایست نفیس و هنری، در آغاز دارای سرلوحی مذهب و در میان نسخه نیز دارای ۶ مجلس نگاره (مینیاتور) متناسب با مضامین غزلیات (عاشقانه)، ترسیم شده است و برای نمونه، در یکی از مینیاتورها، پیکره آدمی، مرغی در دست، به شکلی هنرمندانه (گویا به سبک مکتب هرات) نگارگری و سپس تذهیب شده است. سرفصل‌ها و جداول برگ‌ها به زر و لاجورد و عناوین نیز به شنگرف است.

*

(۴۳۸)

«C-1719»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۱۰)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۸۰گ.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) است و حاوی غزلیات و قصائد و قطعات و رباعیات است و تنها اندکی از آغاز نسخه آغاز نسخه افتاده است. این نسخه نفیس و هنری دارای دو مجلس نگاره (مینیاتور) متناسب به مضامین غزلیات عاشقانه این دیوان است.

*

(۴۳۹)

«C-2450»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۱۱)

آغاز: «مانند نسخه A-93-1».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۳۲۸ گ.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) و کامل است.

*

(۴۴۰)

«D-5»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۱۲)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۳۱۱ گ.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان یکم (فاتحة الشباب) و اندکی از آغاز افتاده است.

*

(۴۴۱)

«C-2436-2»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۱۳)

آغاز (دیباچه): «بسم الله الرحمن الرحيم أُملى حمداً لمنان الكريم

... متکلمی که خلعت اعجاز کلام معجز طراز قرآن را به ماء نفی ...».

آغاز (غزلیات): «نفحات وصلک أوقدت جمرات شوقک فی الحشا

زغمت به سینه کم آتشی که نزد زبانه کما تشاء».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ ق، تعداد برگ: ۱۳ گ (۱۶ ب - ۷۳ ب).

گزارش نسخه: این نسخه دیوان دوم (واسطه/وسط العقد) و تنها حاوی بخش غزلیات این دیوان است.

*

(۴۴۲)

«B-3894»

عنوان: نسخه دیگری از دیوان جامی (۱۴)

آغاز «افتاده» (...).

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۷۹ ق، تعداد برگ: ۶ گ.

گزارش نسخه: این نسخه دیوان سوم (خاتمة الحیات) و تنها حاوی بخشی از دیوان است.

*

(۴۴۳)

«A- 398-2»

عنوان: راج السالکین

پدیدآور (مؤلف): گویا از شیخ الاسلام جلال‌الدین محمود تبریزی

موضوع: تصوّف

گزارش متن: رساله‌ای در تصوّف، در اذکار و اوراد به ترتیب ایام و اوقات به روش اهل سنت و رویکرد صوفیانه است که در چند فصل نگارش یافته است. گردآورنده در فرازهایی از این اثر (۳۴ الف) به مسأله شهادت امام حسین علیه السلام و نیز در (برگ ۳۶ الف): به ذکر «ناد علیاً مظهر العجائب» منسوب به مولی الموحّدين امیرالمؤمنین علی علیه السلام یا شعر مشهور «لافتی إلا علی لاسیف إلا ذوالفقار» اشاره می‌نماید.

آغاز: «بسمله، الحمد لله ربّ العالمین و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله أجمعین؛ بدان ای سرّ الله تعالی، طالب حقّ باید که رعایت اوراد علم سبحانه تعالی در اوقات شریف ...».

انجام: «... حدیث اینست هر که شک دارد کافر گردد نعوذ بالله من ذلک... برحمتک یا ارحم الراحمین، تمّت».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۳ یا اوایل سده ۱۴ ق، تعداد برگ: ۲۲ گ (۱۹ الف - ۴۱ الف)، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه‌ای کرم رنگ.

گزارش نسخه: این نسخه گویا در سال ۱۹۵۶ از محدوده آسیای میانه (بخارا یا سمرقند) به گنجینه انستیتو دستنویس‌های شرقی در شهر سنت پترزبورگ، افزوده شده است.

*

(۴۴۴)

«D-332-7»

عنوان: راحة الواعظین

پدیدآور (مؤلف): فضل الله سنایی

گزارش متن: رساله نسبتاً مفصّلی در بیان اخلاق و اعتقادات است که مؤلف، آن به درخواست یکی از رجال نامی (که نامش دانسته نیست)، در نوزده باب تألیف نموده است. تعدادی از ابواب نسخه مورد گفتگو، از آغاز و میانه و پایان آن افتاده است، اما بر پایه نسخه کامل کتابخانه مجلس (شماره ۱۴۰۱۳)^۱ عناوین ابواب چنین است:

- باب اول: در بیان قیامت؛
- باب دوم: در بیان خوف قیامت؛
- باب سوم: در بیان صفت دوزخ؛
- باب چهارم: در بیان صفت بهشت؛
- باب پنجم: در بیان حق مادر و پدر؛
- باب ششم: در بیان خوردن ربا و دادن ربا و گرفتن ربا؛
- باب هفتم: در بیان نماز گزاردن و زکات مال دادن؛
- باب هشتم: در بیان منع کردن از خمر و مناهی؛
- باب نهم: در بیان فضیلت نماز گزاردن؛
- باب دهم: در فضیلت قرآن خواندن؛

۱. صدراپی، علی، فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۳۸، ص ۲۷.

- باب یازدهم: در فضیلت روزه ماه رمضان؛
 - باب دوازدهم: حق شوهر بر زن؛
 - باب سیزدهم: در منع کردن از دروغ گفتن؛
 - باب چهاردهم: در منع کردن از غیبت؛
 - باب پانزدهم: در منع کردن حسد و عجب؛
 - باب شانزدهم: در منع کردن از کبر و عجب؛
 - باب هفدهم: در بیان خلق نیکو و خشم فرو خوردن؛
 - باب هجدهم: در بیان نصیحت و حکایت؛
 - باب نوزدهم: در بیان قصه ابوشحم فرزند عمر.
- همانگونه که اشاره گردید، سه باب نخست کتاب، از نسخه حاضر افتاده و تنها بخشی از آن باقیمانده است؛ باب چهارم (۱ب) و نهم (۳ب) و یازدهم (۴ الف) آن موجود است، لیکن باب‌های پنجم تا هشتم، دهم و دوازدهم به بعد آن، به نحو کامل افتاده است.
- آغاز: افتاده «... بکرد هر کسی را باندازند گناه او بگیرد و آنکاه مالک کوید ...» (۱ب)
- باب چهارم در بیان صفت بهشت و اهل آن، قوله تعالی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾...
- انجام: «...» (۴ الف) باب یازدهم در بیان فضیلت ماه رمضان و روزه داشتن ... (۴ب) هرکه روز اول ماه شعبان روز[ه] دارد، خدای تعالی ثواب هفتاد ساله طاعت درنامه اعمال او نویسند و اگر بمیرد شهید مرده باشد هر که در پانزدهم ماه شعبان ...» افتاده.
- نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۴گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

گزارش نسخه: بخش‌های زیادی از نسخه افتاده است و در برگ‌ها جابجایی‌هایی دیده می‌شود. آثار رطوبت دیدگی روی برگ‌ها مشهود است. در انجام یک برگ (۵ الف) مناجاتی منظوم با ردیف «شیخ عبدالقادرا» به فارسی با مطلع ذیل آمده است:

ای مطلع نور خدا ای مظهر صدق و صفا وی معدن علم حیا یا شیخ عبدالقادرا

*

(۴۴۵)

«A-1523»

عنوان: رساله درباره اهل حق = کتاب اهل علی الهی

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: فرق و ادیان

گزارش متن: رساله‌ای بسیار موجز، گویا درباره اهل حق یا حروفیان است، در آن از رمز و رازهای حروف و حقایق متفرّع بر آنها، با استفاده از آیات، روایات و تأویلاتِ صوفیانه، به طرز مبهمی، سخن رفته است.

آغاز: «بسم الله العلی الأعلی حمد و ثناء خدای عالم و آدم را که مقدّس از ذکر و بیان است و منزّه از تبیان و اتیان است، صفاتش در کل اشیاء ظاهر خاصیت بخش ناباتات ... شناختن آن ذات قدم از فهم کل خلق دور است و لکن صفاتش از کل عالم و آدم دایم در ظهور است ... (ب) در جای دیگر اشارت است العلم النقطة کثره الجاهلون، ایدرویش مقام من عرف نفسه فقد عرف ربّه در باب شناختن خود ربّ خود است، چنانکه خاتم الانبیاء (ص) میفرماید قد أدبني ربّي فأحسن تأديبي مراد از مربّی و ادیب واحد است که مرآت احد است که جمیع صفات احد از واحد مشاهد می‌شود در مقام ... (ب) ایدرویش آنچه حرف است از الف تا ی بیست نه حروف است چهار کتاب تألیف بیست نه حروف و بیست نه حرف از ۳ حروف حرکت نموده چ پ ژ و

این ۳ حروف هر یک ۳ نقطه دارد و این نقطه‌ها را اصل است و باقی فرع و هر پانصد هزار سالی این ۳ حروف که ۳ نقطه دارد به یک اسم که ۳ عدد دارد ظاهر می‌شود انهم بلباس واحد محمد علی و این ۳ اسم نقطه اصل تکلم می‌فرمایند...».

انجام: «... ملک طاوس در صندوق امانت نگاه کرد دید یوم حشر است و جوهر بنای نشر دارد بیک فخر مصطفی داد و آنرا حاضر دید عرض کرد ای قابض ارواح مرا با خود به حضور پادشان عشق به بر...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب (مؤلف): به احتمال زیاد این نسخه خط مؤلف است، تاریخ کتابت (تألیف): اوایل سده ۱۴ق، تعداد برگ: ۵گ، نوع جلد: بدون جلد.

گزارش نسخه: این نسخه ارزشمند، در سال ۱۹۱۸ به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۴۴۶)

«C-1426-3»

عنوان: رؤیت نامه

پدیدآور (مؤلف): سید ابوالفتح صدرالدین محمد بن یوسف حسینی چشتی مشهور به «گیسو دراز» (د. ۸۲۵ق)

موضوع: تصوف

گزارش متن: رساله مختصری در تصوف است که در آن به یکی از موضوعات مطروحه پرداخته شده است.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۹۵ق، تعداد برگ: ۷گ (۱۷۱ب - ۱۷۷الف).

*

(۴۴۷)

«B-2219»

عنوان: زیور آگهی = زیور الهی^۱ = زیور الهی

پدیدآور (مؤلف): محمد بن محمد محسن فیض کاشانی مشهور به «علم الهدی» (د. بین ۱۱۱۲ تا ۱۱۲۳ق)

موضوع: ادعیه

گزارش متن: کتابی در دعا شامل خلاصه اذکار و منتخب اوراد بر پایه باورهای شیعی است که مؤلف در آن دعاها و تعقیبات نمازهای روزانه و دیگر اعمال را بر پایه آموزه‌ها و گفته‌های ائمه معصومین علیهم السلام، در یک مقدمه و هشت باب، به ترتیب ذیل، تنظیم نموده است:

- مقدمه در فضیلت ذکر و دعا؛

- باب اول در وظایف گزاردن صلوات یومیه از مقدمات و مقارنات؛

- باب دوم در وظایف تعقیب رواتب صلوات؛

- باب سیم در وظایف آمد و شد روز و شب بدخول اوقات و حلول ساعات؛

- باب چهارم در وظایف اسابیع و جمعات؛

- باب پنجم در وظایف کرور شهر و سنوات؛

- باب ششم در وظایف اصناف عادات و انواع حوادث و قربات؛

- باب هفتم در وظایف حصول مقاصد و مهمات؛

۱. الطهرانی، الدرر المعانی، ج ۱۲، صص ۳۶-۳۷؛ در مصدر زیور الهی ثبت شده، اما گویا زیور آگهی صحیح‌تر باشد.

– باب هشتم در وظایف نزول مکاره و آفات.^۱

آغاز: «بسمله، سپاس حق شناس و ستایش نیایش اساس خداوند بی‌چون را که بندگی او سرمایه زبندکیست و پرستاری او پیرایه فرخندگی ... (۲ب) و بعد چون یاد کردن ایزد بی‌مثال و روی دل با او داشتن در سراسر ازمنه و احوال نازع سلاسل خستکی و شکستگی است ... ذره بی‌بها در نظر اصحاب کیاست و ذکا، علم الهدی، جعله الله من المتقربین إلیه ... (۳ب) و سزد که نام این مجموعه بعد از رسیدن بانجام، زیور آکهی گردد و یادکنندگان کردکار را از فواید و عوایدش نفع بسیار و بهره بی‌شمار رسد؛ آغاز کتاب و باز نمودن ترتیب ابواب؛ آنچه درین صحیفه از خلاصه اذکار و منتخب اوراد ایراد خواهد یافت بر دو گونه است متعلقات اوقات و متعلقات حالات، بخش نخستین بعضی از آن بتکرر ایام و لیالی منوط است و بعضی بتجدد اسابیع و شهور هلالی مربوط و بخش دوم بعضی متعلق است بتفتن عادات و تلون آنچه در شمار عادت باشد از سوانح و قربات و بعضی متعلق است بمحصول مقاصد و مهمات و نزول مکاره و آفات؛ اکنون اراده چنان است که در بیان این مطالب کوناگون بر وفق ابواب جنان هشت در بر روی طالبان شعایر ایمان کشاید ...».

انجام: «... خدای تعالی او را و صاحب قبر را آمرزد انجام کتاب: يقول مؤلفه الفقیر إلى الله فی الآخرة و الأولى، محمد المدعو علم الهدی ابن محمد المحسن ابن مرتضی، عفا الله عما جنى ... ؛ فلیختم الکلام حامدین لله علی نعمه التي لا تحصى مصلین علی خاتم الأنبياء محمد و أهل بيته الهادين إلى الطريقة المثلى».

نوع خط: نسخ، کاتب: محمد رضا، تاریخ کتابت: ۱۱۱۵ق، تعداد برگ: ۲۰۸گ، نوع کاغذ: برخی فرنگی و برخی شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: برون تیماج مشکی فرسوده و درون تیماج زرشکی.

۱. نسخه‌ای از این اثر، به شماره «۱۳۸۶۹»، در کتابخانه مجلس شورای اسلامی در تهران و نسخه دیگری نیز در مکتبه امیرالمؤمنین علیه السلام (= علامه امینی رحمت الله علیه)، در نجف اشرف، نگهداری می‌گردد.

گزارش نسخه: برگ‌ها مجدول به طلا است؛ کتابتِ نسخه به درخواستِ «محمّذهیر» با عبارت «بإشارة المفحّم المکرّم المؤید بتأیید الملک الکبیر محمّذهیر» صورت گرفته است. در آغاز وقف‌نامه نسخه از «عادلہ سلطان بنت سلیمان بیک» مشاهده می‌گردد.

*

(۴۴۸)

«D-332-3»

عنوان: زینة اللباس = رساله در لباس

پدیدآور (مؤلف): قاضی سیّد اختیار بن غیاث‌الدین، حسینی عریضی مشهور به «قاضی اختیار»

موضوع: آداب و اخلاق

گزارش متن: اثری در آداب و اخلاق و احکام فتوایی به روش اهل سنت (حنفیه) است که به نام «مظفّر حسن بن سلطان حسین» در یک جیب، شش تکمله، ده رقعه و سه طراز (درباره پوشاک از رهگذر مذهبی)، نگارش یافته است. مؤلف در چند جای متن، به نام خود اشاره کرده است: «قال الفقیر، قال العبد الضعیف اختیار بن غیاث‌الدین الحسینی العریضی ...»؛ باید افزود که محتوای این اثر، با ذکر منبع از سرچشمه‌های مختلف، گردآوری شده است. عناوین موجود این رساله چنین است و باقی بخش‌ها افتاده است:

- تکلمه اول تا سوم: [افتاده است].

- تکلمه چهارم: در بیان آنچه تعلق بجامه خواب دارد (۱ الف)؛

- تکلمه پنجم: در بیان آنچه سنت یا مستحب است از انواع جامه‌ها (۲ الف)؛

- تکلمه ششم: در بیان مسایلی که تعلق بمصلی دارد (۵ ب)؛

- رقعۀ اولی: در بیان مسایلی که تعلق بسر و موی دارد از لباس و زینت و آنچه مناسب آنست (۴ب)؛

- رقعۀ دوم: در بیان مسایلی که تعلق بچشم و ابرو دارد (۷الف)؛

- رقعۀ سیم: در بیان مسایلی که تعلق به بینی دارد (۸الف)؛

- رقعۀ چهارم در بیان مسایلی که تعلق بمحاسن و شارب دارد (۸ب)؛

- رقعۀ پنجم: عنوان و فصول ۱ تا ۲ افتاده است (فصول ۳ تا ۱۰ باقی است برگ‌های ۱۳ب-۱۷ب)؛

- رقعۀ ششم: در بیان مسایلی که تعلق به گوش و گردن و دوش دارد (۱۷ب)؛

- رقعۀ هفتم: در بیان مسایلی که تعلق بدست دارد (۲۰الف)؛

- رقعۀ هشتم: در بیان مسایلی که تعلق بسینه و ما تحت آن دارد تا قدم (۲۹ب)؛

- رقعۀ نهم: در بیان مسایلی که تعلق بقدم دارد (۳۲الف)؛

- طراز اول: در آداب جامه پوشیدن (۳۵الف)؛

- طراز دوم و سوم: [افتاده است].

آغاز: افتاده «... حسن بن علی بن ابی طالب رضی الله تعالی عنهم در وقتی که ... مصعب بن زبیر وفات یافته بود جامه‌های خود را سیاه کرد؛ تکمله چهارم در بیان آنچه تعلق بجامه خواب دارد ...».

انجام: «... ذیل در بیان خیلی از مسایل که از ملحقات این نوع مسایل است مشتمل بر سه طراز، طراز اول در آداب جامه پوشیدن ... چون حضرت صلی الله علیه و سلم جامه نو پوشیدی آنرا بام تعیین کردی و کفتی اللهم ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۳۵گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: بدون جلد دارای لفاف کاغذی.

*

(۴۴۹)

«D-332-2»

عنوان: شبستان نکات

پدیدآور (مؤلف): ملا یحیی بن سیبک نیشابوری متخلص به «فتاحی» (د. ۸۵۲ق)

موضوع: اخلاق

گزارش متن: رساله‌ای در اصول اخلاقی با نثری پر استعاره و حکایاتی شیوا همراه ابیاتی نغز با عناوین «نکته - نکته»، است که در هشت باب و هر باب در چند فصل، به شرح ذیل نگارش یافته است.

- باب اول: در ایمان و اسلام؛

- باب دوم: در ذکر ملوک و اعوان آنان؛

- باب سوم: در علم و تعلیم و تعلم؛

- باب چهارم: در زهد و عبادت؛

- باب پنجم: در اطباق اخلاق و اجناس مردم؛

- باب ششم: در مستلذات؛

- باب هفتم: در مشتهات؛

- باب هشتم: فوائد در داستان عمر؛

باید افزود که نسخه مورد گفتگو مشتمل بر بخشی از باب دوم تا پایان ابواب را داراست.
آغاز: افتاده «... این تیر که مقابله نشترهای آهنین دلهای ظالمانست و سپر در برابر تیر دیده
سهمگین کمان ... فصل فی ذکر الوزراء و العمال... (۲ب) الباب الثالث فی العلم و فیه فصول و
تفصیل...».

انجام: «... قطعه،

اگر چه شبستان دیوان ما نماید سرنشینش از شین شر

شب ظلمت از روی او دور دار ستان و آنکَش از قبول نظر

تَمَّت».

نوع خط: نستعلیق مایل به شکسته، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد
برگ: ۱۱ گ، نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: بدون جلد (با اوراق پراکنده و
پیچیده در لفاف در داخل پاکت).

گزارش نسخه: در انجام نسخه، ابیاتی به فارسی از احسان استرآبادی و طالب کلیم دیده
می‌شود. همچنین قیمت نسخه «هفت تنکه» ثبت شده است.

*

(۴۵۰)

«C-1426-2»

عنوان: شرح قصائد خاقانی

پدیدآور (شارح): ناشناخته

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: شرح برخی قصائد افضل‌الدین بدیل بن علی خاقانی شروانی (د. ۵۹۵ق) است که به جهت افتادگی از آغاز و انجام عجالتاً شارح آن، مورد شناسایی قرار نگرفت.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۹۵ق، تعداد برگ: ۳۱ گ (۱۴۰ الف - ۱۷۰ ب).

*

(۴۵۱)

«A-1022»

عنوان: شرف نامه = ترسل مروارید = منشآت مروارید

پدیدآور (مؤلف): خواجه شهاب‌الدین عبدالله بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «مروارید» و متخلص به «بیانی» (د. ۹۲۲، ۹۳۲ یا ۹۴۸ق)

موضوع: منشآت و مکاتبات

گزارش متن: منشآت، شامل نشان‌ها و فرمان‌ها و نامه‌ها و احکام دیوانی سلطان حسین بایقرا (حک ۸۷۳-۹۱۱ق/۱۴۶۹-۱۵۰۶م) و نامه‌ها و رقعات و انشاهای دوستانه و تفتنی است، که در یک مقدمه و چند مقاله نگارش یافته است و تاریخ‌های منشآت و رقعات تا ۹۳۸ق ادامه دارد. مرحوم سعید نفیسی کتابی به نام ترسل را جزو آثار بیانی درج کرده و گفته است که کودکان دبستانی خطوط مختلف و نامه‌نویسی را از روی آن می‌آموخته‌اند و می‌خواند نیز در بین آثار بیانی از کتابی به نام ترسل یاد کرده؛ اما ظاهراً منظورش همان منشآت او بوده است.

ناگفته نماند خواجه عبدالله مروارید، از خوشنویسان صاحب نام، بخصوص در خط تعلیق است، وی همچنین نویسنده متبحر، شاعری توانا، نوازنده آهنگساز، وزیر و سیاست‌مدار نامدار دربار سلطان حسین بایقرا در هرات بوده است؛ وی همچنین مدتی نیز در دربار شاه اسماعیل اول، در تبریز خدمت کرده است. افشان غبار و رنگ‌آمیزی ابری کاغذ از ابداعات اوست. مروارید،

در نظم و نثر دستی توانا داشت، بیشتر اقلام خط را خوش می‌نوشت و در خطوط ششگانه، شاگرد عبدالله طبّاح و در خطّ تعلیق، شاگرد خواجه تاج‌الدین سلمانی بوده است. گفتنی است، راقم سطور، چند نمونه از خطوط خوش به خطّ تعلیق زیبای خواجه مروارید که در بخش کتب کمیاب و نادر دانشگاه استانبول در ترکیه نگهداری می‌گردد، در سال ۱۳۸۸ش در شماره اول نشریه پیام بهارستان، به صورت فاکسیمیلی منتشر نموده است.

عمده عناوین منشآت مروارید این اثر چنین است:

- نشان صدارت جناب امیرک قاسم؛
- نشان شیخ‌الاسلامی جناب خواجه ناصرالدین ابو النصر؛
- نشان صدارت سید ابوالطیب؛
- نشان موقوفی موقوفات امیر سید غیاث؛
- نشان موقوفات امیر کمال‌الدین بابا محمود؛
- نشان امارت خواجه نظام الملک؛
- نشان راه حج امیر توکل برلاس؛
- نشان راه حج جهت امیر محمد مقیم کی خسرو؛
- نشان نقابت امیر عبد القادر؛
- نشان مسلمی فیض آباد بلخ؛
- نشان صدارت سید زین العابدین؛
- نشان امارت قوش خانه جهت امیر شجاع‌الدین یرندق برلاس؛
- نشان مهتر محمد نقارجی؛

- نشان در باب جماعتی که به عمارت شهر کهنه مرور مشغول شده‌اند؛
- نشان تدریس مولانا عبدالله؛
- نشان مولانا شهاب‌الدین عبدالله کرمانی در هرات و فوشنج با شرکت رکن‌الدین علاء الدوله؛
- نشان صدارت مولانا ظهیرالدین محمد طیب؛
- نشان حضرت امیرعلی شیر که در وقت داعیه حج گرفته‌اند؛
- نشان ضبط موقوفات حرمین شریفین به اسم خواجه نظام‌الدین سیدی احمد؛
- نشان منصب بکاوی میرحاج در مدرسه شریفه سلطانی و خانقاه آن؛
- امضای نشان امیر حاجی که بعد از نقل حضرت اعلی فردوس مکان واقع شد؛
- نشان خواجه کمال‌الدین حسنعلی حافظ جهت مصدري مسجد جامع بیگم گوهرشادآغا نور مرقدھا؛
- نشان قضاء امیر اختیارالدین دارالسلطنه هرات و ممالک خراسان؛
- نشان حکومت اعراب بنی سعیدی باسم خواجه افضل‌الدین محمد؛
- نشان سیورغال قدوه البرایا قطب‌الدین درویش علی شاه، قدّس سره؛
- نشان در باب احداث غلورخانها برای خواجه افضل‌الدین محمد؛
- نشان موقوفات ولایت شافلان به اسم خواجه افضل‌الدین محمد؛
- نشان ایالت ولایت شافلان به اسم خواجه افضل‌الدین محمد وفاکیش؛
- نشان رخصت حضرت سلطان اسکندر میرزا؛
- نشان تولیت مسجد جامع و خانقاه جدید به اسم امیر جلال‌الدین محمود؛

- نشان راه حج مولانا کمال‌الدین اهل شاعر؛
- نشان اشراف خواجه معزالدین حسین؛
- نشان احتساب مولانا نظام‌الدین سلطان علی محتسب (هرات در ۳ صفر ۸۹۰ق)
- نشان تدریس مدرسه بدیعیه جهت امیر صدرالدین ابراهیم؛
- نشان مولانا شمس‌الدین محمد بحر آبادی در تدریس مدرسه؛
- نشان بخشش نام بردار قشونی که به اهتمام معتمد السلطنه خواجه مجدالدین محمد واقع شد؛
- نشان حضرت نظام‌الدین امیر علیشیر که جهت مهمات آستانه انصاریه و عتبه نجم‌الدین کبری داده‌اند؛
- نشان خواجه غیاث‌الدین محمد دهدار ترخان؛
- نشان ترخانی مولانا شمس‌الدین علی منشی؛
- نشان در باب سید نورالدین محمد حسنی از خاندان عمادالدین محمود زاهد به پادشاه هند نوشته‌اند؛
- نشان داروغگی تغا جهت خواجه عمید الملک؛
- نشان احتساب مولانا زاهدی؛
- نشان خواجه جلال‌الدین شیخ با یزید مهنه‌ای در تولیت آستان شیخ فریدالدین لقمان؛
- نشان استاد نظام‌الدین قلی محمد عبسکی موسیقی دان در تفویض چهار باغ شبرغان بدو (در ۲۵ جمادی الاولی ۸۹۶ق)؛
- نشان جناب امیر شمس‌الدین محمد بن سید یوسف؛
- نشان تدریس مولانا فصیح‌الدین محمد نظامی در مدرسه بدیعیه؛

- نشان قاضی غیاث‌الدین محمد حنفی؛
- نشان صدارت خواجه سلطان محمد مؤدب و معلم مغیث الدولة والدین حیدر محمد؛
- نشان خواجه نظام‌الدین عبدالحق پتکچی جهت راه حج؛
- نشان امراء عظام خطه سمرقند خطاب به رکن السلطنة و الجلالة شمس‌الدین درویش محمد ترخان و شجاع‌الدین احمد حاجی که در آن از سلطان محمود و سلطان الزمان بهادر و مظفر حسین گورکانی و حیدر محمد بهادر یاد شده است؛
- نشان شیخی خواجه جلال‌الدین شیخ با یزید مهنه ... ؛
- نشان همایون به شیخ نجم‌الدین؛
- مکتوب حضرت فردوس مکانی به رستم بیک آق قوینلو [حک. ۸۹۷-۹۰۲ق]
- مکتوب بندگان اعلی به سلطان احمد میرزا؛
- مکتوب به حضرت مرحومی عبدالرحمن جامی در باب تألیف بهارستان؛
- مکتوب خواجه عیبدالله؛
- مکتوب حضرت اعلی [به] رستم بیک [آق قوینلو]
- مکتوب حضرت اعلی به حضرت یعقوب بیک آق قوینلو [حک. ۸۸۴-۸۹۶ق]
- مکتوبی که مقرّب الحضرة امیر علیشیر به پادشاه فرخ نشان والی شروان نوشته؛
- کتابت حضرت اعلی به شاه اسماعیل [حک. ۹۰۷-۹۳۰ق] درباره استرآباد؛
- کتابتی که ضعیف به حضرت شیخ‌الاسلامی نوشته؛
- کتاب همایون به شیخ محمد لاهجی؛
- کتاب همایون به جلال‌الدین رستم بیک [آق قوینلو]؛

- کتابی که به خواجه کمال‌الدین عطاء اله یعفر نوشته شده؛
- کتابت حضرت اعلی به یعقوب بیک [آق قوینلو]
- رقعه بیکی از دوستان نوشته؛
- رقعه‌ای که از لفظ درربار همایون به پهلوان درویش محمد نوشته؛
- رقعه‌ای که بیکی از اهل نغمه نوشته؛
- کتابت خانقاه بیرون عراق که سلطان حسین [بایقرا] ساخته است؛
- رقعه مطایبه به پهلوان درویش محمد؛
- سواد کتابت در تعوض رباطی که خواجه رضی‌الدین مودود بن احمد در ۸۳۷ق ساخته بود
و سلطان حسین در ۹۰۱ق دستور تعمیر آن را داده بود؛
- رقعه‌ای که به حضرت مولانا معین‌الدین واعظ نوشته؛
- کتابت مولانا عبد الحی المنشی؛
- مکتوب تعریف گرما؛
- در تعزیت نامه؛
- رقعه اخری؛
- مکتوب در تعریف خزان؛
- مکتوب به یکی از دوستان؛
- کتابه مدرسه بیرون عراق؛
- مقدمه نشان امیر محمد ولی بیک؛

- کتابه مزار والد خدیجه بیگم؛
- چند رقعہ کوتاہ؛
- در تعریف دریا؛
- نشان احتساب؛
- کتابت دیوان حافظ شیرازی مورخ ۹۰۷ ق که به اشارت شاه زاده عالمیان فریدون حسین میرزا واقع شده؛
- سواد نشان صدارت فرمان همایون شرف نفاذ یافت (در ۱۰ رمضان ۹۳۸ ق)؛
- سواد نشان صدارت و نقابت دستگاهی علامۃ العلمائی نعیمۃ للافاضة والدین امیر نعمه الله علی؛
- عفو و اغماض؛
- رساله من منشآت خواجه عبدالله مروارید (با آغاز: بکدام زبان شرح شدت فراق روز اندوه گویم ...)، شامل چند رقعہ است با نامہ‌ای به خواجه مجدالدین محمد سپس چند رقعہ ... ؛
- منشآت جلال‌الدین فریدون عکاشه، مصطلحات کتاب دواوین و دعوه مجلس الله و مصطلحات اطبا و تهنیه عید و اصطلاح صرفیان و نحویان و منطقیان و رسالۃ إلى الحجّاج و رسالۃ رحيقۃ و التماس النحل؛
- تّمہ من منشآت قاضی میرحسین یزدی، رقعہ است و سجل؛
- فتح نامہ مورخ ۷۸۸ ق.
- این کتاب با نام شرف نامہ به ہمت ہانس روبرت رویمر در شهر ویسبادن در آلمان به سال ۱۹۵۲ م به چاپ رسیدہ است.

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۱۲ ق، تعداد برگ: ۸۱ گ.

*

(۴۵۲)

«B-580»

عنوان: نسخه دیگری از شرف نامه (۲)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۲۵ گ.

*

(۴۵۳)

«C-333»

عنوان: نسخه دیگری از شرف نامه (۳)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۵۵ گ.

*

(۴۵۴)

«C-1545»

عنوان: نسخه دیگری از شرف نامه (۳)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۲۷ ق، تعداد برگ: ۵۷ گ.

*

(۴۵۵)

«C-2204»

عنوان: نسخه دیگری از شرف نامه (۳)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۱۶۷ گ.

*

(۴۵۶)

«C-1426-4»

عنوان: شطرنج

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: سرگرمی

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۹۵ ق، تعداد برگ: ۵ گ (۱۷۷ ب - ۱۸۱

الف).

*

(۴۵۷)

«D-332-5»

عنوان: صنعت کیمیا (رساله در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: کیمیا

گزارش متن: رساله‌ای مختصر در صنعت کیمیاست که مؤلف ناشناس ما، طی چند فصل به مسأله تبییضِ زرنیخ، قمر، عمل لؤلؤ، تصعیدِ مس، ساختِ زعفران الحدید و مانند آن پرداخته است.

آغاز: افتاده «... فصل در تبییضِ زرنیخ، اگر خواهد که روح زرنیخ را فصل چهل طلق ...».

انجام: «... مثل وزن او زیق محلول ده بنوبت سقی کنند بس تحلیل و تعضید ... بیض مصعد بآب ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۹ گ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه، برگ‌های در صنعتِ کیمیا و در انجام نیز یک دعا و نیز یک نسخه طبّی برای بانویی که حمل را نگهدارد و همچنین یکی - دو بیت به فارسی درباره سخته با این مطلع دیده می‌شود:

هر کسکه ز رنج سخته از پا افتاد هم حس وی هم حرکت رفت از یاد!

*

(۴۵۸)

«A-869-3»

عنوان: صیغ العقود و النکاح^۱ (رساله فی..)

پدیدآور (مؤلف): علامه محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی اصفهانی (د. ۱۱۱۰ق)

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۱۵، صص ۱۰۸ و ۱۱۱.

موضوع: فقه شیعه

گزارش متن: رساله مختصری در چگونگی خواندن صیغه‌های مختلف نکاح و عقود شرعی و انواع تعبیرات آن بر وجهی اتم و اکمل است؛ در این رساله به سیزده قسم از انواع صیغه‌ها، اشارت رفته است.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الذی أحلّ النکاح و ندب إلیه و حرّم الزنا و السفاح و توعّد علیه ... ؛ امّا بعد غرض از تحریر این رساله وجیزه آن است که جمعی از برادران ایمانی ...».

انجام: «... و ضمیرهای غایب به عنوان تکلم خواهند گفت و شقوق دیگر ظاهر است و الله الموفق لكلّ خیر».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۵گ (۲۲ الف - ۲۴ب)، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

*

(۴۵۹)

«B-2304-4»

عنوان: طالع نامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: علوم غریبه

گزارش متن: رساله‌ای ایست مختصر در طالع، بر پایه بروج دوازده‌گانه، که دو بخش مردان و زنان، با عناوینی همچون طالع حمل الرجال، طالع ثور الرجال و طالع حمل النساء، طالع ثور النساء و تنظیم گردیده است.

آغاز: «طریقه او آنست که باید اسم او و مادر او را بحساب ابجد درآورده ووو طالع حمل

الرجال بدانکه جالینوس و جاماس حکیم گفته‌اند که چهل خانه اول برج است ...».

انجام: «... در آخر عمر مال بسیار بهم رساند و زود خرج کند و کار خود را بخدا اندازد تا بمراد رسد ان شاء الله تعالی».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۴ ق (به قرینه برگ ۱۸۲ب)؛ تعداد برگ: ۱۱ گ (۲۹۰ب - ۳۰۰ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه‌ای (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه‌های بازبندی، کار محمد حکیم صحاف، عطف تیماج قهوه‌ای.

گزارش نسخه: در انجام نسخه (برگ ۳۰۱ الف) یک صفحه فایده‌ای در طالع زنان و مردان آمده است. گفتنی است که این نسخه در سال ۱۹۱۹ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۴۶۰)

«D-332-8»

عنوان: عقاید منظوم

پدیدآور (ناظم): ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنت (منظوم)

گزارش متن: منظومه‌ای است مشابه عقاید منظوم عبدالرحمن جامی (د. ۸۹۸ق) با همان آغاز، ولی از مصرع دوم عوض می‌شود، البته باید بیشتر تحقیق شود. آغاز منظومه جامی چنین است: «بعد حمد خدا و نعت رسول / بشنو این نکته را بسمع قبول» مضافاً بر این، موضوع حاکم بر این منظومه، فقه اهل سنت و به ترتیب از اذان و نماز و زکات و... است و به نظر می‌رسد این منظومه در شرح یکی از کتب مختصر فقهی اهل سنت بوده باشد که به درخواست یکی از پادشاهان /

وزراء/ قضات مشهور به «امیر شرع»، در محدوده بخارا، سروده شده است.

آغاز: «بعد حمد خدا و نعت رسول هست مأمول از کرام قبول
سبب نظم این خجسته مقال کوش کن ای زهشوش مالا مال
در زمانش امیر شرع شعار امر فرمود با صغار و کبار».

انجام: «. و نیت زکوة در وقت دادن یا در وقت جدا کردن فرض است و ادا کردن زکوة
بصرفش فرض است و مصارف زکوة نیز هفت است ...

اولین مصرفش فقیر بود این فقیر از همه حقیر بود
دومین مصرفش بود مسکین داند این که هست طالب دین

سیومین ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۳ گ (۸ ب -
۱۰ ب)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

گزارش نسخه: پیش از شروع منظومه در برگ (۶ الف) ابیاتی به فارسی از جامی و چند بیت
نیز با امضای محرره با این مطلع دیده می‌شود:

ای بخت همایون تو سرمایه ناز مائیم بدرگاه تو با عجز و نیاز

و نیز در همان صفحه ماده تاریخی با عنوان «تاریخ خاتم المرسلین ز دنیا رفت ...» آمده است.
در برگ (۶ ب) سلسله شجره نقشبندیه تا خلیفه اول، درج شده است. در برگ (۷ الف) نام «ابن
حضرت شاه، نیاز احمد بن حضرت میر صفر احمد بن سید العاشقین حضرت شیخ محمد فضل الله
بن عامل الحسنات النوادر حضرت شیخ عبدالقادر ...» درج شده است و ذیل آن نیز یک نسخه
طبی نوشته شده است. در برگ (۷ ب) ابیاتی به فارسی با این مطلع آمده است:

می‌آمد و دزیده بما مینگریست میرفت و دگر او بقفا مینگریست

در برگ (۸ الف) ابیاتی (۲۴ بیت) در تاریخ وفات امیر معصوم و تاریخ جلوس امیرحیدر که در سال ۱۲۲۰ سروده شده است با این مطلع:

پس از حمد خدای فرد یکتا درود مصطفی بشنو قضا را

امیر معدلت کیش از جهان رفت فغان افتد اندر شهر و صحرا

که به نظر می‌رسد مربوط به امیران منغیتییه در ازبکستان فعلی، محدوده بخارا و سمرقند بوده باشد. پس از انجام رساله، نیز بین برگ‌های (۱۱ الف - ۱۲ الف) فوایدی منقول از بهار دانش، چند مشق وقف‌نامه‌نویسی از صورت وقف‌نامه‌های قاضیان بخارا و سمرقند و نیز چند صورت مکتوب که به حکما نوشته شده است با ذکر اسامی رجال مشاهده می‌گردد.

*

(۴۶۱)

«A-869-4»

عنوان: *فقه شیعہ (کتابی در ...)*

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: فقه شیعہ

گزارش متن: قطعه‌ای از یک کتاب فقهی شیعی که به جهت افتادگی، تنها بخش احکام نماز و روزه آن مانده است و متأسفانه علی‌رغم تفحص فراوان، مورد شناسایی قرار نگرفت؛ عناوین فصول باقیمانده این اثر چنین است: «فصل نماز مسافر، فصل شرط است در وجوب روزه بلوغ و عقل ...، فصل چونکه حقیقت روزه امساک است ...، فصل واجب می‌شود قضا بدون کفاره ...».

انجام: «... کفاره هم واجب است بشرط علم بجرمت افطار هر گاه معلوم شود که افطار در شب بوده بغیر معصیت چیزی نیست تمام».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۶گ (۲۶ الف - ۳۱ب)، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

*

(۴۶۲)

«A-224»

عنوان: فرامین و اسناد صفوی = رونوشت چهارده فرمان دوران صفویه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: اسناد

گزارش متن: رونوشت اسنادی (شامل چهارده فرمان) از دوران صفویه است که در آزادی عمل پادریان اصفهان و دیگر بلاد محروسه ایران است و بیشترین این فرامین، در پی حضور ایلچیان فرنگستان در دفاع از ارامنه ایران بوده است. طبق یادداشتی که در پشت برگ تمامی فرامین و اسناد مشاهده می‌گردد، این رونوشت‌ها به دستور اعتضاد السلطنه و اعتماد الدوله صورت گرفته و مربوط به اواخر سده ۱۳ق است.

فهرست صورت اسناد چهارده گانه، چنین است:

(۱) فرمان شاه سلیمان در ذی قعدة سال ۱۰۵۱ق در باب وقوع ظلم و تعدی به پادریان؛

(۲) فرمان شاه سلیمان در صفر ۱۰۸۰ق درباره وزیر و عمال دارالسلطنه اصفهان؛

(۳) صورت مکاتبه مراوده بین شاه سلیمان و شاه همایون، در ربیع الثانی ۱۰۱۱ق؛

(۴) فرمان شاه صفی در ۲۸ محرم ۱۰۴۷ق درباره پادریان دارالسلطنه اصفهان؛

(۵) فرمان شاه عباس ثانی در جمادی الثانی ۱۰۵۲ق درباره پادریان دارالسلطنه اصفهان (۱)؛

۶) فرمان شاه سلیمان در رمضان المبارک ۱۰۹۴ ق در باره ارامنه دارالسلطنه اصفهان؛

۷) فرمان شاه عباس ثانی در جمادی الثانی ۱۰۵۲ ق درباره پادریان دارالسلطنه اصفهان (۲)؛

۸) فرمان شاه حسین صفوی در صفر ۱۱۱۱ ق به والی گرجستان، در پی حضور پادریان و ایلچی پادشاهان فرنگستان مبنی بر تعلیم و تربیت در معبدخانه، تردد و دوستی، و دفن اموات در قبرستان خود و بازسازی معابد ارامنه ساکن در شماخی، اصفهان، تفلیس، گنجه، ایروان، تبریز، نخجوان، همدان و دیگر ممالک محروسه؛

۹) فرمان شاه حسین صفوی در محرم ۱۱۱۱ ق به بیگربگیان قراباغ و قلمرو علیشکر و عمال دارالسلطنه اصفهان و ضابط و جوهات ارامنه جولاه مبنی بر عدم مزاحمت پادریان و ارامنه ساکن؛

۱۰) فرمان شاه حسین صفوی در ذی‌قعدة الحرام ۱۱۰۸ ق به بیگربگیان و امرا و حکام و وزراء و عمال در پی حضور ایلچی فرنگیان، مبنی بر عدم مزاحمت و اینکه پادریان کرمیت سفید پوش هر جا اراده داشته باشند، توقف، توطن و به آئین خود به مراسم عبادت و قیام و اقدام نمایند؛

۱۱) فرمان شاه حسین صفوی در رجب المرجب ۱۱۲۰ ق، مبنی بر عدم مزاحمت پادریان پابرهنه کرمیلو منسوبان پایای روم و ارامنه ساکن دارالسلطنه اصفهان نسبت به دفن اموات و عبادت در معبد خود به آئین خود؛

۱۲) فرمان شاه حسین صفوی، در جمادی الثانی ۱۱۲۵ ق به بیگلربیگیان، امرا و حکام و عمال ممالک محروسه مبنی بر آزادی کامل پادریان کرملیان و ارامنه در بلاد آذربایجان، شیروان، قراباغ، دارالسلطنه تبریز، گنجه، نخجوان، قلمرو علیشکر، دارالسلطنه اصفهان، فارس، بندرعباس و سایر ممالک محروسه، نسبت به تعلیم و دفن اموات و بازسازی معابد و رفع ظلم از آنان؛

۱۳) فرمان شاه عباس ثانی در جمادی الثانی ۱۰۵۲ ق درباره آزادی عمل پادریان پابرهنه کوه کرمیلو؛

۱۴) فرمان شاه حسین صفوی در رجب المرجب ۱۱۲۰ق در پی حضور ایلچی فرنکیسیس مینی بر اینکه هرگاه خانه پادریان در محله میر دارالسلطنه اصفهان محتاج به تعمیر داشته باشد، تعمیر نمایند، از آنجا که خانه مزبور آب جاری دائمی دارد، چنانچه جهت شرب باغچه آنجا اراده بردن آب نمایند، احدی ممانعت ننماید!

نباید از نظر دور داشت که حکومت صفوی، به ملاحظات سیاسی و برای نزدیکی هرچه بیشتر با دول غربی و جلوگیری از نفوذ دولت عثمانی مجبور بود که ضمن آزاد گذاشتن اقلیت‌های مذهبی داخلی، پذیرای مبلغان خارجی و هیئت‌های میسیونری مسیحی باشد. با نفوذ هرچه بیشتر استعمار در ایران و کشورهای شبه قاره، کشیشان مسیحی از کشورهای انگلیس، فرانسه، پرتغال و دیگر کشورهای قدرتمند اروپا به این سرزمین‌ها سرازیر شدند و به تدریج جرأت یافته و همراه با گسترش تبلیغات خود کتاب‌هایی در نقد و ردّ دین اسلام به رشته تحریر درآوردند؛ یکی از مهمترین آنها کتابی بود به نام *آئینه حق* نما که توسط ژروم گزاویه، برادرزاده یسوعی پرآوازه، فرانسویس گزاویه (مشهور به رسول هندوان) در هندوستان و به زبان فارسی نگاشته شد و ما در ادامه این نوشتار نسخه‌ای از آن را معرفی کرده‌ایم.

به هر تقدیر این اسناد نشان می‌دهند، صفویه در دوره‌های اخیر (به خصوص دوره‌های شاه سلیمان و شاه حسین) چه مقدار حمایت غرب را نیاز داشتند، تا جایی که حتی برای موضوعات جزئی، مانند تعمیر خانه پادریان در میدان میر اصفهان، به دربار صفوی، ایلچی مخصوص می‌فرستادند و برای آن حکم رسمی از شاه می‌گرفتند و فراتر از آن، اینکه، با حکم شاه، میسیونرهای مسیحی، آزادانه و بدون مزاحمت می‌توانستند، در ممالک محروسه، به تبلیغ مسیحیت پردازند و بدون تردید این اسناد ارزشمند می‌توانند زمینه و پایه پژوهش‌هایی نوین، نسبت به جایگاه مسیحیان و نوع تعامل حاکمیت با آنان در عصر صفوی قرار گرفته و بستری مناسب برای بررسی تحلیلی ریشه‌های اصلی تسامح حاکمان اخیر صفویه نسبت به مسأله پادریان و مسیحیان را فراهم آورند.

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۳ ق، تعداد برگ: ۱۴
گ (سند)؛ نوع کاغذ: فرنگی ضخیم آهار مهره سفید.

گزارش نسخه: این اسناد، که رونوشت از روی اصل اسناد هستند، به صورت تا (لوله) شده،
به صورت طومار، داخل یک محفظه مقوایی با ابعاد ۳۳/۵×۴۳×۳ سم قرار گرفته است.

*

(۴۶۳)

«C-473»

عنوان: نسخه دیگری از *فرامین و اسناد صفوی* (۲)

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۳ یا اوایل سده ۱۴ ق، تعداد
برگ: ۱۰ گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی؛ نوع جلد: مقوایی.

*

(۴۶۴)

«B-2295»

عنوان: *فهرست اسامی کتب کتابخانه مبارکه [بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی]*

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: فهرست

گزارش متن: فهرستواره موجز کتب کتابخانه بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی در اردبیل است که
بایستی در اواخر سده ۱۳ یا اوایل سده ۱۴ ق، پیش از انتقال بسیاری از کتب این کتابخانه عامره
به روسیه، تألیف گردیده باشد. باید افزود که در دوره دوم جنگ‌های ایران و روسیه، بخش قابل
توجهی از نفائس این کتابخانه، به توسط پاسکویچ، ابتدا به تفلیس، سپس به پترزبورگ انتقال

یافت و اکنون در کتابخانه ملی روسیه (سالتیکف شدرین سابق) نگهداری می‌گردد و بخش دیگر نیز بعدها، به موزه ملی ایران منتقل گردید. راقم طی بیست سال گذشته، با دقت و تفصیل، فهرستی جامع از دستنویس‌های بقعه شیخ صفی، همراه مختصات کتاب‌شناختی و نسخه‌شناختی، به انضمام نمونه‌هایی از تصاویر این موارث ارزنده، تنظیم نموده است که امیدواریم در آینده‌ای نه چندان دور، به زیور طبع آراسته گردد.

آغاز: «بسمله، فهرست اسامی کتب کتابخانه مبارکه؛ الف شرح دیوان / بونواس، اشعار عربی، شرح قصیده / ابن‌فارض، ایضاً، دیوان / ابن‌معتز، ایضاً، دیوان عربی / امیر ملیجک، ایضاً، دیوان حضرت / امیر (ع) و شرح آن، ایضاً ... رساله تصنیف / ادیب الممالک، ایضاً، أحسن الکبار، ایضاً...».

انجام: «... یحیی، اشعار فارسی، یواقیت / العلوم، عرفان و اخلاق؛ یتیمه / الدهر، سایر حکمت، یخچالیه میرزا یغما، ایضاً ...، سایر حکمت».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۳ یا اوایل سده ۱۴، تعداد برگ: ۳۲گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره، نوع جلد: مقوایی (بدون شیرازه بندی). گزارش نسخه: نسخه، توسط ژوکوفسکی در سال ۱۹۱۹م به انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۴۶۵)

«C-124»

عنوان: قصص انبیاء (ع) = احسن القصص

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: داستان پیامبران (ع)

گزارش متن: این اثر مشتمل بر داستان حضرت موسی علیه السلام تا پیامبر اکرم صلوات الله

علیه و آله به روش اهل سنت است با عناوین: «راویان اخبار، قصه ...، یک روایت، روایت دیگر، القصه، آورده‌اند که، در خبر است، حکایت و ...». این نسخه شباهتی با نسخه ۴۲۵۲ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (فهرست ج ۱۳، ص ۳۲۲۱) است برای نمونه داستان حضرت سلیمان علیه السلام در نسخه ما (۱۱۵ الف): «روزی سلیمان علیه السلام باد را فرمود که تخت مرا بجانب دریا ببرد ... میان دریا رسید جزیره دید که گیاه او سبز کشته و و چشمهای آب روان، هزار اسب تازی را دید ...» و در نسخه دانشگاه (آغاز آن): «روزی از روزها سلیمان ... بر جزیره بگذشت و در میان جزیره چشمه آب بدید و اسبان بدید سیاه و سفید و سرخ» ولی تفاوت‌هایی نیز دارد که نمی‌توان صرفاً اختلاف نسخ دانست.

آغاز: افتاده «... دارند و بشما خراج بدهند، ای مردمان اگر دولتخواه منید سخن اینست ... (ب) راویان اخبار عبدالله بن عباس، وهب بن حنه و کعب الأحبار، مقاتل بن سلیمان رضی الله عنهم أجمعین چون حضرت یوسف علیه السلام از دنیا رحلت نمود قوم فراغه بر اهل مصر غالب آمدند و ملک از ایشان بستند ...».

انجام: «... (۲۵۹ الف) و چون جد سیف ذوالبزن بدو سال بعد از مولود حضرت رسالت پناهی صلّ الله علیه و سلّم بر حبشه غالب شد طوایف اعراب از ... (۲۵۹ ب) وقت آنست که فرزند ارجمند سعادت ... بلند مقامی محمد نامی بظهور آید از پدر و مادر یتیم ماند جدّ و عمّش تربیت نمایند تا آنکه که حق تعالی او را پیغامبری دهد با وجود آنکه ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۵۹ برگ، نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: برون تیماج قهوه‌ای روشن مجدول، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج ضربی زمینه گل و بوته و درون تیماج قهوه‌ای تیره.

گزارش نسخه: برگ‌ها دارای جدول کشی به شنگرف و لاجورد و نیز کمندکشی به لاجورد است. روی برگ‌ها، آثار رطوبت و وصّالی غیرفنی برگ‌های آسیب دیده، قابل مشاهده است. در آغاز نسخه، یک مهر هشت گوش: «آسایش یافت از لطف احمد/ عبدالرحمان نور چشم محمد

۱۲۵۰» و نیز در برگ ۱۴۷ یک مهر بیضی «المتوکل علی الله عبده محمدعلی» آمده است، در برگ نخست پرافزودگی‌های حاوی چند یادداشت ترکی که از آن جمله نام اثر را، در دو جا به صورت «احسن القصص» ثبت نموده‌اند. این نسخه در ۱۹۳۵م وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۴۶۶)

«D-332-9»

عنوان: قضا و قدر^۱

پدیدآور (ناظم): محمدقلی، طرشتی تهرانی متخلص به «سلیم» (د. ۱۰۵۷ق)

موضوع: ادبیات و فلسفه

گزارش متن: مثنوی در موضوع قضا و قدر (فلسفی) است که در حدود ۲۳۰ بیت، سروده شده است.

آغاز: «شنیدم روزی از خونابه نوشی چو گل از باده خل در خروشی».

انجام: «بود ننگم که بگشایم زبان را ز حرص نان دهم زحمت زمان را».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۲گ (۱۲ب - ۱۳ب)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

*

(۴۶۷)

«A-869-1»

عنوان: کتاب دعا

۱. همان، ج ۱۷، ص ۱۵۰.

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادعیه

گزارش متن: رساله‌ای مشتمل بر چند دعا شامل زیارت وارث و چند دعای شیعی است.

آغاز: «بسمله، السلام علیک یا وارث آدم صفوة الله، السلام علیک یا وارث نوح نبی الله...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۱۶گ (۱ الف -

۱۶ب)، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

*

(۴۶۸)

«B-2540»

عنوان: کتاب دعا

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادعیه

گزارش متن: کتابی در دعا، شامل اذکار و اختتام و اوراد به روش اهل سنت و با استفاده از منابع آنان و با رویکرد صوفیانه است؛ مؤلف در برخی صفحات اثر از صوفیان به نام یاد کرده و از آثار آنان نقل قول‌هایی می‌کند، اما به «شیخ محی‌الدین ابومحمد عبدالقادر گیلانی» ارادت خاصی دارد؛ دور نیست که مؤلف ناشناخته ما از منتسبان طریقه قادریه در حوزه شهر بخارا و آن حوالی بوده باشد که البته برخی جاها (۱۲ الف و ۳۵ب) هم اشاراتی دارد، مانند: «این اسم را مشایخ سلسله شریفه قادریه وصیت دارند». باید دانست که در برخی فقرات متن (۱۱ب)، مؤلف چنین می‌گوید: «این دعا را فقیر از درویشی از برای برآمدن حاجات بآسانی اجازت دارد...» یا «این را نیز از همان درویش برای حفظ علوم و دفع نسیان اجازت دارم و در کتب اسما و دعوات

این خاصیت مذکور است» و به احتمال قوی این اثر نیز در همان شهر بخارا تألیف گردیده است. آغاز: «بسمله، چون وعده رفته بود که بعضی از اعمال و اوراد بنویسید که طالبان حق را بکار آید، وفای آن وعده لازم افتد... و اگر زیادتی طلبد کو از کتب قوم فراگیرد من الله التوفیق». انجام: «... اهل حدیث یقینی حاصل شود که در اخذ بصحیح کفایتست و جمله از این سخن در اول رساله مذکور شده است فاعلم ذلک؛ تَمَّتَ الْکِتَابُ».

نوع خط: نستعلیق (آیات و ادعیه نسخ)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ق، تعداد برگ: ۵۵گ، نوع کاغذ: شرقی سفید، نوع جلد: تیماج مشکی با طبله (لبه برگردان)، مجدول ضربی دارای ترنج.

گزارش نسخه: یادداشت «سید واحدی کتبخانه‌سی قولیازمالار بولگی «No. 225-1352» در آغاز نسخه آمده است. این نسخه در ۱۹۳۴ (گویا از بخارا) وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۴۶۹)

«B-1156»

عنوان: کتاب الفباء فارسی و ترکی و عربی بجهت تعلیم زبان اسلامی

پدیدآور (مؤلف): حاج یوسف بن ملک لالام بن ملک شاه نظر شاپور زاده (د. پس از ۱۲۵۲ق/۱۸۳۶م)

موضوع: دستور زبان

گزارش متن: کتابی مختصر در طرز نوشتن علم و خط حرفی و تعلیم الفبای فارسی، ترکی و عربی به جهت تعلیم زبان اسلامی است که در سال ۱۲۵۲ق/۱۸۳۶م در دارالسرور تفلیس در ده فصل، تألیف گردیده است. طبق مقدمه این اثر، مؤلف در زمان فتحعلی شاه قاجار، از طرف

عباس میرزا نایب السطنه (د. ۱۲۴۸ق)، مأمور ممالک فرنگستان بوده و پس از تحصیلات السنه مختلفه، پس از درگذشت عباس میرزا در شهر تفلیس (که تازه از ایران جدا شده بود) ساکن شده و به تألیف ضوابط و قوانین صرف و نحو فارسی، برای ایرانیان، اهل روس، گرجیهای اهل تفلیس و طوایف دیگر مشغول گردیده است و در این مدت چهار تألیف از خود برجای نهاده است که نخستین آن کتاب الف باء (کتاب مورد گفتگو)؛ دیگری کتاب محاوره، سومی کتاب صرف و نحو و چهارمی نیز کتاب لغت. باید افزود که در انجام ۸ صفحه در نصایح و امثال فارسی، ۴ صفحه در نصایح عربی و ۴ صفحه هم امثال ترکی با لهجه آذری، نگارش یافته است و در پایان نیز ۲ صفحه، به خط خوش، از گلستان نقل گردیده است. عناوین فصول دهگانه این اثر چنین است:

- فصل اول: علامت اصل حروفات و اعراب؛

- فصل دوم: حروفات؛

- فصل سیم: اعراب؛

- فصل چهارم: ترکیب حروفات با حرکات طویل؛

- فصل پنجم: ترکیب حروفات با حرکات قصیره؛

- فصل ششم: ترکیب حروفات با تنوین؛

- فصل هفتم: ترکیب کلمات با حرکه؛

- فصل هشتم: ترکیب کلمات با حروفات و اعراب مسلسل؛

- فصل نهم: حروفات عربی و حروفاتی که اکنون در فارسی و ترکی متداولند؛

- فصل دهم: مشغولی قرائت کلمات منفرد و متصله با اعراب و بی اعراب.

آغاز: «بسمله، الحمد لله الذی میز الإنسان بالنطق الحسین... اَمَّا بعد معروض میدارد اقلّ العباد... که باریاب معنی و حقیقت ... (۲ الف) حقیر بعد از سیاحت بسیار در اکثر ممالک فرنگستان و

غیره که از جانب رضوان آرامگاه... عباس میرزا نایب السلطنه، مأمور بودم پس از تحصیل السنه چند، از تغییرات زمانه در دارالسرور تفلیس ساکن و در سلک ارباب دولت ابد پیوند روس منتظم گشتم...».

انجام: «... (۳۴ الف) آرتق طمع باش یارار... (۳۵ الف) دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز است».

نوع خط: نسخ و ثلث زیبا، کاتب (مؤلف): خط مؤلف نسخه مبیضه؛ تاریخ کتابت (تألیف): ۱۲۵۲ق/۱۸۳۶م، محل کتابت (تألیف): دارالسرور تفلیس، تعداد برگ: ۳۵گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی صورتی ابر و باد در قطع خشتی.

گزارش نسخه: این نسخه دارای یک سرلوح طلایی زیبا به سبک روسی است، برگ نخست آن، میان سطور با طلا دندانان موشی شده است؛ برگ‌ها مجدول به طلا و مرکب مشکی است. این نسخه در سال ۱۹۳۲ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۴۷۰)

«B-571»

عنوان: کتاب الفباء فارسی و ترکی و عربی

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: دستور زبان

گزارش متن: رساله‌ای موجز مشتمل قواعد نگارش الفباء، همراه برخی از قوانین دستور زبان فارسی، عربی و ترکی (با لهجه آذری) و نیز برخی امثال و حکم به زبان‌های فارسی، عربی و ترکی، گویا برای مبتدیان آموزش این سه زبان، نگارش یافته است. عناوین رساله، عبارت است

از: حروفات محرکه، ترکیب حروفات، ترکیب حروفات با تنوین، ابجد با اعداد رقوم و جز اینها و به لحاظ ساختاری با اثر پیش گفته، شباهت‌های فراوانی دارد، ای بسا تحریر دیگری از آن اثر بوده باشد، امّا به لحاظ نمونه امثال، به نظر می‌رسد از غنای بیشتری برخوردار است.

آغاز: «بسمله، الفباء فارسی و ترکی؛ حروفات عربی، حروفات فارسی، حروفات ترکی، متصل بطرفین، متّصل بما قبل ...».

انجام: «... بو عبرانی اوشاقلر ننددر و باجسی فرعونک قزینه دیدیکه آیا استرسن گیدیم عبرانی لردن بر دایه چاغریم».

نوع خط: نسخ، نستعلیق و شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۴ق، تعداد برگ: ۲۶گ، نوع جلد: کاغذی ابروباد ابلق.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه یادداشتی (گویا به زبان فرانسوی)، درباره کتاب، آمده است. این نسخه در سال ۱۹۳۵م به این انستیتو وارده شده است.

*

(۴۷۱)

«B-2724»

عنوان: **گزیده مثنوی معنوی**

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

گزارش متن: گزیده‌ای از مثنوی معنوی مولانا جلال‌الدین محمد رومی بلخی (د. ۶۷۲ق) است. این ابیات منتخب با عناوین «گفتار اندر فضائل حضرت علی رضی الله عنه (۱ الف)؛ گفتار اندر عبادت عاشقان بر دوام (۲ب)؛ در بیان وحدت (۱۷ب)؛ باب یکی الله گفتن شبی (۲۱ب)؛ فی بیان الخوف (۲۳ الف)؛ حکایت (۲۳ب)؛ حکایت (۲۴ الف)؛ باب در بیان شکر (۲۷ الف)؛ در بیان

نخس روزگار (۳۵ الف) و در بیان صحبت اولیا (۴۰ ب).

آغاز: « ...

بهر این فرموده پیغمبر که من همچو کشتی‌ام بطوفان ره زمن

ما و اصحابم چو آن کشتی نوح هر که دست اندر زند یابد فتوح

از علی آموز اخلاص عمل شیر حق را دان مطهر از دغل؛

گفتار اندر فضائل حضرت علی رضی الله عنه،

راز بگشای ای علی المرتضی ای پسِ سوء القضا حسن القضا ...».

انجام: « ...

تا بیامد آیت و آگاه کرد کان ز چشم بد رسیدت وز نبرد

گر بدی غیر تو در دم لا شدی صید چشم و سخره افنا شدی

...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ق، تعداد برگ: ۶۰گ، نوع کاغذ: فرنگی نخودی و آبی (با آب نقش = واتر مارک)؛ نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سبز یشمی فرسوده.

گزارش نسخه: ابیات دارای ترجمه و تعلیقاتی به ترکی (تاتاری) است. به ضمیمه نسخه، دو برگ آمده است که یکی از آنها مکتوبی به ترکی (تاتاری) از ابوالمحجن ولد ملا عصمت الله به ملا لطف الله مخدوم است. برخی برگ‌ها رطوبت و آسیب دیده است. در انجام یادداشتی به ترکی با تاریخ ۱۸۷۲م نوشته شده است. باید افزود که این نسخه در سال ۱۹۳۵م وارد این انستیتو گردیده است.

(۴۷۲)

«D-33»

عنوان: لطائف التفسیر = تفسیر زاهدی = لطائف العرفان = تفسیر درواجکی = تفسیر سیف

الدین

پدیدآور (مؤلف): ابونصر سیف الدین احمد بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی

متخلص به «زاهد» (د. ۵۴۹ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیر کهنی به زبان فارسی، با مقدمه‌ای در دو فصل (نسخه مورد گفتگو فاقد فصل اول) به روش اهل سنت^۱ است که در سال ۵۱۹ق تألیف گردیده است. مؤلف، در ابتدای هر سوره، به مدنی و مکی بودن و عدد و حروف و کلمات آیات و فضل قرائت آن سوره - با بهره‌مندی از روایات نبوی (ص) - اشاره نموده و سپس با عبارات «قوله عزّ و جلّ، قوله عمّ نواله، قوله تعالی، قوله جلّ جلاله، قوله جلّت عظمته، قوله عزّت قدرته، قوله جلّ ذکره، قوله جلّ ثنائیه، قوله جلّت کلمته، قوله عزّ اسمه، قوله تعالی کبریاؤه، قوله تقدّست اسمائه و...»، به تفسیر آیات قرآن کریم، می‌پردازد. زاهدی در ابتدا ترجمه فارسی آیات، سپس شأن نزول و نقل روایات مرتبط با سوره و نظر مفسران متقدّم، به خصوص ابن عباس، ابن مسعود، مجاهد، سدی، ضحاک، شعبی و دیگران و احیاناً مباحث ادبی و پاره‌ای از مباحث کلامی و فقهی پرداخته و نیز اگر حکایتی متناسب با سوره و آیه باشد، بدان اشارت می‌شود؛ باید توجه داشت مؤلف در این تفسیر به سبب نقل قول‌های روایی، گاهی از زبان فارسی عدول کرده و عبارات وی به زبان عربی تبدیل می‌گردد.

۱. در برخی مصادر (همچون: منزوی، احمد، فهرست نسخه‌های خطی فارسی، ج ۱، ص ۱۶ و صدرایی، فهرست نسخ خطی

کتابخانه مجلس شورای اسلامی، ج ۳۵، ص ۱۴۹)، آمده که: «این تفسیر یکی از متون تفسیری فارسی کهن شیعه امامی می‌باشد».

اما با بررسی‌های برون متنی و درون متنی گسترده راقم سطور، مطلقاً دلیلی بر تشیع مؤلف، مشاهده نگردید!

این تفسیر با نثری روان مشتمل بر فواید لغوی و دستوری است و سبک نثر آن نیز کهن و دارای لغات و ترکیبات و تعبیراتی ویژه و قابل مطالعه است. در این تفسیر به مانند بسیاری از تفاسیر فارسی کهن (سده ششم هجری)، واژه‌ها به مانند «انج، انانک، جنانک، برانک، کی» و برخی افعال نیز به مانند «آمدندی، رفتندی» نوشته شده است و به جهت آشنایی پژوهشگران با متن آن، به بخش‌هایی از آن، به عنوان نمونه و شاخص، اشاره می‌شود:

- سورة البقرة: «(۵ الف) بدانک سورة البقرة مدنی است ... (۵ب) ألم ذلك الكتاب لا ريب فيه ... عبدالله بن مسعود و السدی و الضحاک و الشعبي رضی الله عنهم جنین کویند الالف أنا و اللام من الله و المیم من أعلم، أنا الله أعلم کفت من خدایم دانتر و این تأویلست مرضی و بسندیده از انک عادتس عربست ... قوله ذلك الكتاب ... ابن عباس کوید ... ذلك بمعنى هذا است جه، هر دو کلمه اشارت اند ...».

- آية الكرسي (آیه ۲۵۵ سورة البقرة): «(۱۰۴ الف) الله لا إله إلا هو الحی القيوم ... نظم في الآية الأولى وصف الخلق بالاختلاف ... کفت خدای بجز وی زنده هرکز نمیرد و القيوم سازنده کار بندکان است نکیرد او را خوب سبک و نه خواب کران، مر اوراست انج اندر آسمانهاست و انج اندر زمین است، کرا رسد کی شفاعت کند کسی را نزد وی مکر بدستوری وی، بداند انج بیش ایشانست و انج بس ایشانست، یعنی بیش از آفرینش آسمان و ملائکه و انج سپس فناء آسمانها...».

- سورة آل عمران: «(۱۱۴ الف) بسم الله الرحمن الرحيم قوله عزّ وجلّ ألم الله لا إله إلا هو ... وی خدای داناست بحال بندکان مستحق عبادت و بیست نه خدای بجز وی زنده است و هرکز نمیرد سازنده کار بندکان فرو فرستاد بر تو کتاب را براسقی ...».

سورة الأعراف: «(۲۳۳ب) بسم الله الرحمن الرحيم قوله عزّ وجلّ المصّ أى أنا الله أعلم و افضل کفت من خدای دانترم و حکم کننده تر ... کتاب أنزل إلیک این قرآن کتاب حقست که فرستاده شده است بتو که مصطفایی ...».

- سورة مريم: «(۳۹۳ب) بسم الله الرحمن الرحيم سورة مريم كلها مكية ... قوله عزّ و جلّ كهيعص قال ابن عباس رضى الله عنه الكاف من الكافي و الهاء من الهادى و الياء من الحكيم و الحليم و العين من العلم و الصاد من الصادقين قال على رضى الله عنه هو اسم الله الأعظم و هو قسم أقسم الله تعالى بكهيعص و جواب القسم مضمّر أى هذا القرآن حق ... اين ياد کرد خداوند تو بتو رحمت خود بنده خود را نام وى ذكرىا مى بيدا كند و انج خلق از وى عاجزست من چگونه كفايت كنم تا اعتماد از خلق بركيرد ...».

سورة الملائكة: «(۵۳۹ الف) بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله فاطر السموات و الأرض جاعل الملائكة ... اين فریشتگانى خداوند بالها اند بعضى را از وى دو بر و بعضى را سه بر و بعضى را چهار بر و هرکرا بر زیادت فضیلت وى زیادت كه اين فریشتگان رساله آورنده بودند و حاجت بود ایشانرا از آسمان بزمین آمدن و مسافت بعید بود برها و بالها دادشان تا باندكى روزگار از آسمان بزمین آمدندى و باز رفتندى و از آسمان تا زمین هزار ساله را ... هست بانصد ساله راه سطرى آسمان و بانصد ساله را هوا میان آسمان و زمین یزید فى الخلق ما یشاء بیفزاید خداوند تعالى در انج بیافریند انج خواهد یعنى بیفزاید در قوت و بال بعضى فریشتگان انج خواهد ...».

- سورة الصافات: «(۵۵۴ الف) بسم الله الرحمن الرحيم و الصافات و صفّا ... سوکنند بفریشتگان صف زده کى صف زده اند عیان در عبادت خداوند عزّ و جلّ صف زدنى ...».

باید افزود كه نسخه مورد گفتگو، حاوى تفسیر سوره حمد تا آخر سوره الصافات است و گویا این اثر ارزنده، تاکنون (۲۰۱۴/۱۳۹۳) به چاپ نرسیده است. ناگفته نماند كه در سال ۱۳۷۵ش، یک پایان نامه در مقطع دكترى با عنوان «التصحیح و النقد اللغوى لتفسیر لطائف التفسیر»، از سوى دانشجو عبدالله رادمرد، به راهنمایى استاد احمد احمدى، در دانشگاه تربیت مدرس - تهران دفاع گردیده است كه به طور طبیعى، به توجه به حجم گسترده این تفسیر، بایستى تنها به بررسی زبان شناسى آن یا نهایتاً بخشی از كار تصحیح گردیده باشد.

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم ربّ یسرّ و لاتعسر الحمد لله الذى أنزل الفرقان نوراً مضيئاً ... و

الصلوة على رسوله محمد وآله أجمعين؛ قال رحمة الله عليه ابتدا کردیم بتفسیر قرآن و شرح معانی وی و بیان مجمل و مفسر وی و ناسخ و منسوخ وی و محکم و متشابه وی وعد و وعید و بیان امر و دلیل وی و بیان نهی و نزول وی و قصص و نظم وی بر سبیل اختصار و الله الموفق للصواب و الهادی إلى الرشاد و ابتدا کردیم از تفسیر أعوذ بالله ... (۲ الف) ... الفصل الثاني في سورة الفاتحة، سورة الفاتحة بقول ابن عباس رحمه الله مکی است و بقول مجاهد مدنی است و وی هفت آیت است...».

انجام: «... (۵۵۴ الف) بسم الله الرحمن الرحيم و الصافات صفًا ... (۵۶۳ الف) و الحمد لله رب العالمين ای قولوا ذلك و ختم همه ثناها و دعاها که اینست ...، تمّ ربع ثالث تفسیر زاهدی و یتلوه ربع رابع بسورة ص».

نوع خط: آیات نسخ مُعرب خوش مایل به کوفی و خطّ ترجمه و تفسیر نستعلیق مایل به تعلیق پخته، **کاتب:** قطب بن منهاج بن برهان بن شمس بن محمود بن محمد اللهوری (در پایان نیمه نخست، انتهای سوره کهف، برگ ۳۹۲ الف)؛ **تاریخ کتابت:** روز یکشنبه وقت ظهر ۲۲ جمادی الثانی ۸۳۰ق، **تعداد برگ:** ۵۶۳گ، **نوع کاغذ:** شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی، **نوع جلد:** تیماج زرشکی فرسوده با ترنج و سرترنج همراه نوار کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ عطف تیماج سرخ.

گزارش نسخه: سی و هفت برگ نخستین نسخه مجدول به شنگرف است و یک برگ از انجام نسخه نیز نونویس است (کتابت سده دهم هجری). برگ‌های آسیب دیده در آغاز و انجام نسخه، به صورت غیر فنی وصال شده است. چند برگ آغازین و انجامین نسخه آفت جانوری دیده است. روی برخی برگ‌ها آثار رطوبت قابل مشاهده است ولی به متن آسیب نرسیده است. کاتب نسخه، همچنین مالکیت نسخه را هم داشته است: (کاتبه و صاحبه و مالکه)؛ نیز در پایین به خط تعلیق، تملک دیگری از «محمود بن محمد بن محمود» با تاریخ ۸۹۱ق آمده است. در برگ ۳۹۲ب چند بیت شعر فارسی از جمله این بیت آمده است:

سلطان مشرقین جهاندار مغربین محمود بن محمد بن سام بن حسین

مهر بیضی «الفقیه إلى رحمة الله تعالى جلّ جلاله أحمد ۱۰۹۸» در بیشترین برگ‌های نسخه آمده است. گفتنی است که این نسخه توسط زلمان در سال ۱۹۰۸م از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۴۷۳)

«C-1802-1»

عنوان: نسخه دیگری از *لطائف التفسیر* (۲)

آغاز: «(۲ب) ﴿بسم الله الرحمن الرحيم، تبارک الذی بیده الملك﴾، قال بعضهم معناه ذوالبرکة ... ای آرنده برکتها وی ست و بعضی این گفته‌اند ... قول نیکوتر آنست که تبارک تفاعل است از برکت و معنی وی تعالی و تعاضم و این معنی از مهر آن گفتیم که چون تبارک از برکت است ...».

انجام: «... (۲۰۱ الف) قوله عزّ وجلّ و لسوف یرضی یعنی زود بود که کار برضای وی کنم صدیق مراد و رضای خود در عطا پوشیده کرد مولی تعالی نیز در حق صدیق رضاء خود پوشیده و گفت و لسوف یرضی جنانکه در حق مصطفی صلی الله علیه و سلّم گفت و لسوف یعطیک ربّک فترضی و صلی الله علی محمد و آله أجمعین برحمتک یا أرحم الراحمین».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: ملا حاجی محمد بن ملا محمدزاهد اعلم بن ملا میر محمد اعلم اندخودی (برگ ۲۴۲ب)؛ تاریخ کتابت: ۱۲۴۷ق، تعداد برگ: ۲۰۰ گ (۲ب - ۲۰۱ الف)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی، نوع جلد: تیماج زیتونی تیره، مجدول ضربی.

گزارش نسخه: برگ‌ها دارای کمندکشی و جداول طلایی است، عناوین و ابتدای سوره‌ها، به زر، زنگار و جوهر قرمز است، در آغاز برافزودگی‌هایی شامل روایاتی نبوی (ص)؛ ابیات و رباعیاتی به فارسی، با مطلع:

گر من گنهی روی زمین کردستم لطف تو امید است که گیرد دستم

ادعیه در فتح و نصرت، مطلبی منقول از منصور حلاج، مطلبی منقول از فریدالدین که در «روضه شیبانی» روایتی را از امام جعفر صادق علیه السلام، به نقل از رسول الله صلی الله علیه و آله، دیده است که: «هر که را غمی و اندوهی پیش آید صد بار بگوید لا حول و لا قوة إلا بالله العلی العظیم یا قدیم یا قیوم یا فرد یا صمد»؛ نیز اقوالی از معروف کرخی و فخر رازی و سکاکی همراه برخی ادعیه و تعویذات، از جمله تعویذی درباره کسی که دختری را خواهد و والدینش راضی نباشند، بر خود ببندد، در ساعت راضی شوند باذن الله تعالی! تملکی با نام «ملا عبدالرحیم» و نیز یک مهر مدور برجسته گویا «امین‌الدین محمد» دارد. این نسخه در سال ۱۹۳۰ به توسط پاسچیکا به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۴۷۴)

«B-1807»

عنوان: مثنوی در اخلاق و تصوّف

پدیدآور (ناظم): ناشناخته

موضوع: اخلاق و تصوّف

گزارش متن: منظومه‌ای در اخلاق، فقه و تصوّف در قالب مثنوی است که در حدود ۵۰۰ بیت پیرامون قرون ۱۰ و ۱۱ هجری در محدوده بخارا و یا شهرهای همجوار آن سروده شده است. در این منظومه، شاعر پس از نعت خدای و مدح پیامبر صلوات الله علیه و آله و خلفای ثلاثه (دقت شود) و عشره مبشره، به بیان نصایح و اخلاقیات و برخی احکام فقهی به روش اهل سنت پرداخته و در ضمن برخی ابیات نسبت به شیعه و روافض به تندی یاد می‌کند، مانند (برگ‌های ۳ب یا ۴الف) که به احتمال قوی ناظم، ناصبی متعصّبی تکفیری بوده است!

سبّ شیعه یار باشد حکم گوی خون وی ریزم و یا بندم بموی!

نقش شیعه شد قزل سبّعه شمار سرخ سر هر جا بود کُش بی غبار!

رافضی را چون سگی دیدم نهان ارض از وی پاک گردد به جهان!

و دور نیست که این منظومه در فضای پرتنش حاکم بر قلمرو ازبکان ماوراءالنهر، پس از پیروزی قاطع شاه اسماعیل صفوی و قتل شییک خان متعصّب ناصبی، در حدود سال ۹۱۶ق، سروده شده باشد.

ناگفته نماند که پیش از آغاز این مثنوی، در میان مطالب برافزودگی‌های نسخه، به خطی نسبتاً جدید، این منظومه با نام *حجة الکتاب* نامیده شده که سندی بر تأیید آن یافت نگردید.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب (ناظم): به احتمال زیاد نسخه به خط خود شاعر است، **تاریخ کتابت (نظم):** سده ۱۰ق، **تعداد برگ:** ۴۰گ، **نوع کاغذ:** شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی، **نوع جلد:** مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، با ترنج و سرترنج سرخ زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی ساده و عطف تیماج سرخ.

گزارش نسخه: در آغاز نسخه، ابیاتی در مایه غزل، به فارسی با این مطلع آمده است:

نام مه بردم شی، روی توأم آمد بیاد بیهوش حیران شدم ای دوستان تا بامداد

که با برافزودگی‌های منظوم و تعلیقات زیادی در هامش برگ‌ها همراه است و گویا جملگی بخط شاعر مورد گفتگو باشد. در انجام نسخه (۴۱ الف - ۴۱ب) ابیاتی به فارسی (خط خود شاعر) در قالب مثنوی و دو غزل با تخلص «عابد» آمده است که دور نیست که مربوط به ناظم مثنوی مورد گفتگو باشد که در صورت صحت این انتساب، تخلص شعری ناظم ما «عابد» خواهد بود و ناگفته پیداست که در این زمینه، بایستی تحقیقات بیشتری صورت گیرد و در این مرحله از

فهرست‌نویسی که راقم، در کمال استعجال و سردی هوای سی درجه زیر صفر شهر پتل پورت،^۱ که بدون اغراق، تا مغز استخوان آدمی را نشانه می‌رود، همراه محدودیت‌های خود انستیتو، دست تنهایی و فقدان منابع پژوهشی و ...، بالطبع، بررسی موضوع، بیش از این مقدار، در این شبهای طولانی و سرد زمستانی، عجالتاً مقدور نیست و زمان فراخ دیگری می‌طلبد! به هر تقدیر، به ضمیمه این نسخه، پنج برگ، با کتابت حدود سده دهم هجری از یک رساله در علم حساب به عربی با آغاز: «بسملة، اعلم أن حساب الضرب علی أربع مراتب آحاد و عشرات و مآت و ألوف ...» که از مؤلفی ناشناخته آمده است. باید افزود که در *الذریعه* (ج ۷، ص ۵) شبیه همین آغاز، رساله‌ای با نام الحساب، از مؤلفی ناشناخته، گزارش گردیده است که تاریخ تألیف آن ۱۱۱۹ ق ذکر شده و با توجه به کاغذ و قلم این اوراق (که مسلماً بایستی از سده دهم هجری باشد)، سازگار نیست، مگر اینکه اوراق مذکور کهنه‌نما بوده باشند که آن نیز بر پایه شاخص‌ها و ملاکات فن نسخه‌شناسی بعید است! در آغاز یک مهر لوزی شکل «وقف، از کتب خواجه محمد پارسا» آمده است. نیز به ضمیمه برگی حاوی نام سلطان خواجه احمد یسوی که در اطراف آن به صورت مدور اسامی ده نفر که جملگی نامشان احمد است، همچون: «شیخ احمد جام، شیخ احمد مرسل، شیخ احمد حرب، شیخ احمد جرجانی» و ... درج شده است. باید افزود این نسخه در سال ۱۹۱۶م، به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۴۷۵)

«A-343-2»

عنوان: مثنوی در تیراندازی

پدیدآور (ناظم): ناشناخته

۱. عنوانی که در نیمه سده سیزدهم هجری، ایرانیان، به شهر سنت پترزبورگ، اطلاق می‌نمودند!

موضوع: نظامی‌گری

گزارش متن: منظومه‌ای در آداب و رسوم تیراندازی با کمان است که در قالب مثنوی سروده شده است.

آغاز: «بسمله،

کنون بشنو ای یار نیکو سیر که گویم بتو شرح این مختصر
چون خواهی تعلم کنی علم تیر تو ار کوش دل بشو و یاد گیر»
انجام: «چو شد منحرف برز دست اندرون شود مرفقت از طریقت برون
ز سوقار سبابه را بـاز گیر که آزاد برخیزد از قبضه تیر».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۲۷ صفر المظفر ۱۲۵۳ ق، تعداد برگ: ۱۰ گ (۱۱ ب - ۲۱ ب)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج برون مشکی فرسوده و درون زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۳۵ وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۴۷۶)

«D-332-4»

عنوان: مجموعه فتاوی

پدیدآور (مؤلف): گویا از خواجه عابد بن حاجی محمدضیا (د. پس از ۱۱۵۷ ق)

موضوع: فقه اهل سنت

گزارش متن: مجموعه‌ای بازنویسی شده از صورتِ فتاوی عالمان اهل سنت در زمینه‌های

مختلف از صلات، صوم، زکات، صدقه و نکاح و امثالهم است که این اسناد به هم ضمیمه گردیده است. در ضمن این اثر، اجازه‌ای به خواجه عابد بن حاجی محمد ضیاء، در سال ۱۱۵۷ ق، مبنی بر کتابت صورت وقایع و جواب آنها داده شده است، به همراه مهرهای مربع: «عابدین بن شیخ شرف‌الدین ابوالقاسم بن نورالدین رضی الله عنهم ۱۱۰۱» و دو مهر مدور: «الملك الله المتوكل على الله ملا ثروی (?) الخانقاهی. میرزا ... علی» و «المتوكل على الله الملك الثاني بن ملا محمدجليل بن محمدسعید البخاری بن المفتی» درج شده است.

نوع خط: نستعلیق و نسخ تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ ق، تعداد برگ: ۱۸ گ، نوع کاغذ: شرقی سفید فرسوده، نوع جلد: بدون جلد با لفاف کاغذی.

*

(۴۷۷)

«B-4445»

عنوان: مفتاح الجنان

پدیدآور (مؤلف): ابن ضیاء‌الدین ...

موضوع: اخلاق

گزارش متن: کتابی در آداب و اخلاق، به روش اهل سنت با رویکرد صوفیانه، در حدود سی باب است که با بهره‌گیری بسیار گسترده از منابع مختلف حدیثی و فقهی و با استفاده از آیات و روایات، طی چند باب و هر باب در چند فصل تألیف گردیده است. در این اثر، نقل قولهایی از صحابه و صوفیان به نام و برخی منابع مانند *احیاء العلوم*، *خالصة الحقایق*، *بستان العارفین*، *خیرالمجالس*، *قوت القلوب*، *مقاتل سلیمان*، *منافع قرآن* امام جعفر صادق علیه السلام، تفسیر مغنی، *خالصة الحقایق*، *تنبيه فقيه*، *وسيلة القلوب*، *تفسير منير*، *شرف النبي*، *صلوة مسعودی*، ترجمان *الصلوة*، *خلاصة الفتاوى*، *کفایة شعبي*، *فوائد الفوائد*، *تفسير دُرر* و جز اینها آمده است، اسامی

مبارک برخی معصومین (ع) در این اثر چنین آمده است: «امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه (برگ ۱ الف، ۵۶ب، ۵۷ الف)»؛ «امیرالمؤمنین حسین بن علی رضی الله عنهما (برگ ۲۱ب)»؛ «امام جعفر صادق رضی الله عنه».

گفتنی است به جز نسخه ناقص این انستیتو که در ادامه همین فهرست، معرفی خواهیم نمود، نسخه دیگری نیز از این اثر، در کتابخانه ملی ترکمنستان در عشق آباد موجود است. گفتنی است که ابواب موجود نسخه مورد گفتگو (B-4445) تنها شامل فصل سیوم از باب سوم تا فصل سیوم از باب هفدهم است و باقی آن از آغاز و انجام افتاده است و عناوین باقی ابواب افتاده (به جز باب نخست) از نسخه کتابخانه ملی ترکمنستان در عشق آباد و نسخه ناقص (D-332-6) همین انستیتو به شرح ذیل است:

- [باب دوم^۱ در فضیلت وضو و غسل و پست داشتن موی لب و مسواک کردن، در ۳ فصل]؛

- [باب سیوم در فضیلت غاز و فضیلت صفر اول و فضیلت جماعت و قرائت]؛

- باب چهارم در بیان روزه نفل و روزه ایام بیض و روزه ماه رمضان (برگ ۲۶ب)؛

- باب پنجم در بیان زکوة و صدقه و در فضیلة جود و سخاوت و در مذمت بخل و در بیان ضیافت (برگ ۳۱ الف)، در ۵ فصل؛

- باب ششم در ثواب نیت دل مؤمن (برگ ۴۸ب)؛

- باب هفتم در آداب (برگ ۴۹ب)؛

- باب هشتم در بیان حلم و غضب و عفو کردن گناه و مذمت غضب (برگ ۱۰۳ب)، در ۵

۱. همانگونه که اشاره گردید نسخه مورد گفتگو، از باب اول تا سوم آن افتاده است، برای آگاهی از ابواب افتاده اثر، عناوین آن ابواب را از نسخه دیگر همین انستیتو (D-332-6) درج کردیم که البته با توجه به محل افتادگی، این احتمال وجود دارد که این دو نسخه، در حقیقت یک نسخه بوده باشند که به دلایلی نامعلوم از هم جدا مانده‌اند! یا اینکه به نحوی همدیگر را کامل می‌نمایند، به هر تقدیر، این موضوع نیازمند بررسی بیشتر است.

فصل؛

- باب نهم در حیاء (برگ ۵۸ب)؛

- باب دهم در بیان صدق و کذب و غیبت و معصیت و ریا و فضیلت حفظ زبان (برگ ۶۰ الف)؛

- باب یازدهم در صله رحم و حقوق مادر و پدر و روفق و مواساة کردن و حسن خلق و ورزیدن و نمودن به ایشان (برگ ۷۲ الف)، در ۳ فصل؛

- باب دوازدهم در فضیلة شکر (برگ ۷۹ب)؛

- باب سیزدهم در صبر و رضا (برگ ۸۱ الف)؛

- باب چهاردهم در مناجات و دعا و اوقات استجابة دعا (برگ ۸۳ ب)، در ۷ فصل؛

- باب پانزدهم در غاز و ادعیه بجهت قضا و حاجت (برگ ۸۷ب)، در ۵ فصل؛

- باب شانزدهم در ادعیه عصمت و عافیت و ظفر یافتن بر دشمنان (برگ ۹۴ الف)، در ۸ فصل؛

- باب هفدهم در دفع زحماتها و علتها و در دفع موزیان و باز یافتن گم شده (برگ ۱۰۳ الف)، در ۱۱ فصل؛

- [باب هژدهم^۱ در زیادت شدن حفظ نقل از وصایا]؛

- [باب نوزدهم در فضایل متفرقه]؛

- [باب بیستم در سبب زوال ایمان و عذاب دوزخ و عصمت از عذاب کور، در ۶ فصل]؛

۱. این نسخه، از باب هجدهم به بعد افتاده است، اما برای آشنایی با مباحث باقی ابواب، عناوین ابواب، از نسخه ترکمنستان، درج گردیده است.

- [باب بیست و یکم در اسباب غنا و فقر و قضای دین، در ۳ فصل]؛

- [باب بیست و دوم در فضیلت چیزی از خوردنیها]؛

- [باب بیست و سیوم در قصص انبیاء علیهم السلام؛

- [باب بیست و چهارم در علامات قیامت]؛

- [باب بیست و پنجم در بیان نماز و دعا و مواسیم و شهور متبرکه (برای هر ماه، در چند

فصل)].

آغاز: افتاده «... و امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه گفته است که رسول صلی الله علیه، فرمود هر که کافر را در معرکه کشت بعدد هر موی که بر اعضای آن کافر باشد خدای تعالی امر فرماید بنام آن بنده در بهشت کوشکی بنا کنند... (۳ الف) فصل چهارم در ورد بعد از سنة بامداد...».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۰۳گ،
نوع کاغذ: شرقی نخودی.

گزارش نسخه: در برگي به ضمیمه این اثر، با نام معلومات و نصایح دینیّه آمده است. در هامش برخی برگ‌ها، ضمن درج عناوین ابواب، تعلیقاتی نیز به زبان ترکی عثمانی آمده است که البته بیشتر توضیح لغات، عمدتاً از کتاب /ختری کبیر و مانند آن است.

*

(۴۷۸)

«D-332-6»

عنوان: نسخه دیگری از *مفتاح الجنان* (۲)

آغاز: افتاده «... از مادر و پدر و فرزندان و همه آدمیان ... (۲ب) باب دوم در فضیلت وضو و غسل و پست داشتن موی لب و مسواک کردن و این باب مشتمل است بر سه فصل...».

انجام: «... (۵۲ الف) باب سیوم در فضیلت نماز و فضیلت صف اول و فضیلت جماعت و قرائت ... (۵۶ ب) رسول علیه الصلوة و السلام فرمود که هر که بعد از نماز دیگر بگوید که استغفرالله من کل ذنب و أتوب إلیه صد بار حق تعالی او را سه چیز کرامت ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق، **کاتب:** نامعلوم، **تاریخ کتابت:** سده ۱۱ق، **تعداد برگ:** ۵۶گ، **نوع کاغذ:** شرقی نخودی، **نوع جلد:** بدون جلد با لفاف کاغذی.

گزارش نسخه: همانگونه که پیش‌تر اشاره گردید، در این نسخه فصل اول باب اول که کاملاً افتاده و تنها بخشی از فصل دوم آن، شامل مباحث «در فضیلت ذکر، در فضیلت تفکر، در فضیلت قرآن خواندن و در فضیلت بسم الله الرحمن الرحیم»، و پس از آن نیز، فصل سیوم در استغفار، فصل چهارم در ورد صبح، فصل پنجم در فضیلت درود رسول صلوات الله علیه و آله باقیمانده است. باب دوم در فضیلت وضو و غسل و پست داشتن موی لب و مسواک کردن (۲ب) در ۳ فصل؛ باب سیوم: در فضیلت نماز و فضیلت صف اول و فضیلت جماعت و قرائت ... (۵۲ الف) در ۱۴ فصل و باقی ابواب، یعنی از باب چهارم به بعد نیز در این نسخه بالکل، افتاده است. گفتنی است اوراق نسخه، کاملاً پراکنده و فرسوده شده است و افتادگی‌ها و جابجایی‌های فراوانی در متن مشاهده می‌گردد. همانگونه که پیش‌تر اشاره گردید، به اعتقاد راقم، با توجه به محل افتادگی از ابواب نسخه، احتمال می‌رود، نسخه مورد گفتگو، بخشی از نسخه پیشین بوده باشد و از این حیث، شایسته است، عزیزان انستیتو که دسترسی به این نسخه دارند، اثر را به لحاظ کاغذ و متن، مورد بررسی دقیق قرار دهند تا در صورت صحّت چنین امری، این دو نسخه به هم ملحق و ملصق گردد. گفتنی است پیش از شروع متن، در برگ، فوایدی در علم رمل درج شده است.

*

(۴۷۹)

«A-847»

عنوان: مناجات، ادعیه و اوراد (کتابی در ...)

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادعیه و تصوّف

گزارش متن: مجموعه‌ای از ادعیه، مناجات، اذکار و اوراد به فارسی و عربی، شامل برخی طلسمات، تعویذات و اشکال در علوم غریبه (برگ‌های ۱ب - ۸ الف) است که به روش اهل سنت و با رویکرد صوفیانه با بهره‌گیری متون ادعیه همراه نقل حکایاتی شیرین (برگ‌های ۱۵ب - ۲۲ الف)؛ در اواخر سده ۱۳هـ نگارش یافته است. از جمله دعاها، دعای بازوبند حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیهما السلام منقول از حضرت رسول صلی الله علیه و آله است (برگ‌های ۲۲ب - ۲۹ب). در پایان این رساله، بخشی از مناجات خواجه عبدالله انصاری (برگ‌های ۳۰ الف تا ۳۴ الف) درج گردیده است.

آغاز: «هر کس این نام طلسم را با خود نگاه دارد سحر و جادو بر وی کار نکند... (۱۵ب) بسمله، در خبر است که روزی خواجه و غلام به سفر رفتند...».

انجام: «... الهی بجزمت علی مرتضی، الهی بجزمت امام حسن رضا، الهی بجزمت حسین کربلا، الهی بجزمت عمّین الشریفین حضرت محمد الهی بجزمت همه امّت محمد علیه الصلوٰة و السلام علی آله و اصحابه الکرام أجمعین برحمتک یا أرحم الراحمین».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۸۸-۱۲۸۹ق، تعداد برگ: ۳۴گ، نوع کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: تیماج قرمز، دارای ترنج و سرترنج و جداول شبیه نگاره‌های اسلیمی، صحافی نسخه کار علاءالدین با عبارت «عمل صحّاف علاءالدین».

*

(۴۸۰)

«C-1649-2»

عنوان: منتخب دیوان هلالی

پدیدآور (ناظم): هلالی جغتایی

موضوع: ادبیات فارسی

گزارش متن: ابیاتی منتخب مشتمل بر حدود ۵۰۰ تا ۷۰۰ بیت از غزلیاتِ هلالی است.

آغاز: «بسمله،

شکستی عهد بر دل‌های غمگین سوخت داغی / ندانم تا چه گل‌ها بشکفت آخر از این گِل‌ها
...».

انجام: «(۱۳۶ ب)

چون بارانست برین آستان هلالی را / ازین چه سود که روزی هزار بار آید».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۳۱۷ ق، تعداد برگ: ۱۳۶ گ (۱ ب - ۱۳۶ ب در هامش)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی سرمه‌ای و زیتونی روشن منقش به ترنج و سرترنج زمینه قرمز گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی با عطف تیماج قرمز و مغزی پارچه‌ای قرمز.

گزارش نسخه: این ابیات در هامش برگ‌ها، به صورت چلیپا نگارش یافته است؛ این نسخه در سال ۱۹۱۵ از بخارا به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۴۸۱)

«B-2304-2»

عنوان: منتخب عجایب المخلوقات و غرائب الموجودات

پدیدآور (مؤلف): ابو عبدالله زکریا محمد بن محمود، قزوینی (د. ۶۸۲ یا ۶۸۶ ق)

پدیدآور (منتخب): ناشناخته

موضوع: جغرافیا

گزارش متن: گفتاری کوتاه در جغرافیا، که بیشترین آن منتخب از عجایب / المخلوقات زکریای قزوینی است و عناوین آن چنین است:

- گفتار در بیان عجایب و غرایب عرصه ربع مسکون ... (۱۸۴ب - ۱۹۴ب)؛

- ذکر البحار العزیمه و ما یجری مجراها بالارادة القدیمة کالبحیرات و الخلیجات^۱ ... (۱۹۴ب - ۲۰۲ب)؛

- ذکر تولّد انهار و بیان انهار علی سبیل الایجاز و الاقتصار (۲۰۲ب - ۲۰۷الف)؛

- ذکر عیون و آبار مسبوق ... (۲۰۷الف - ۲۱۱ب)؛

- در بیان بعضی از جزایر منقول از مقوله ارباب بصائر (۲۱۱ب - ۲۱۵ب)؛

- در بیان کوههای بر سبیل تفصیل و اجمال (۲۱۵ب - ۲۲۱الف)؛

- ذکر بعضی از براری و قفاری ... (۲۲۱الف - ۲۲۳الف)؛

- القول فی مساحت الأرض و معمورتها و الأقالیم السبعة (۲۲۳الف - ۲۵۷الف): الاقلیم الاول (۲۲۵الف - ۲۲۶الف) ذکر دیار نوبه؛ الاقلیم الثانی (۲۲۶الف - ۲۲۸ب) ذکر مکه شریفه، ذکر مدینه سکینه؛ الاقلیم الثالث (۲۲۸ب - ۲۳۱ب) اسکندریه، ذکر شیراز؛ الاقلیم الرابع (۲۳۱ب - ۲۳۷الف) ذکر بلاد تبریز، ذکر سامره، ذکر نیشابور، ذکر بادغیس؛ الاقلیم الخامس (۲۳۷الف - ۲۴۱الف) ذکر سمرقند، ذکر قونیّه، خوارزم، ذکر قیصریه؛ الاقلیم السادس (۲۴۱الف - ۲۵۳الف) ذکر فاراب، گفتار در بیان احوال شیخ رئیس ابی علی بن عبدالله سینا (سال تولد در سال ۳۹۳ق و سال وفات ۴۲۷ق) بین برگ‌های ۲۴۴الف - ۲۵۲الف؛ طراز، قسطنطنیه، اسفیجاب، ذکر آماسیه،

۱. در برگ (۱۹۸ب) از خلیج فارس با عنوان «بحر فارس» یاد شده است.

کاشغر؛ الاقلیم السابع (۲۵۳ الف - ۲۵۷ الف) دریای یاجوج ماجوج، بلغار، قرقز، صرای، صوداق، صقی، شیتاقو، ذکر بعض از موضع که خارج از اقلیم سبعة است.

آغاز: «بسمله، گفتار در بیان عجایب و غرایب عرصه ربع مسکون که از ممکن غیب روی نموده باراده فاعل مختار و قادر کن فیکون؛ هر چند پیک تیزرو وهم بسرحد تصدیق غرایب امور نرسد، اما چون عقل دوربین که مقتداری ارباب یقین است ... از جمله بدایع وقایع یکی اینست که در حدود ولایت جین از ساکنان آن قومی میباشند بر شکل بشر اما موی ایشان شبیه بموی حمدونه است و قوت خیزان نیز دارند ...».

انجام: «... اما بنا بر نکته خاطر فاطر رسید علی حده در داخل ذیل خاتمه مرقوم رقم کلک بیان گشت و الله اعلم بالصواب».

نوع خط: نستعلیق تحریری (چلیپا)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۴ ق (به قرینه برگ ۱۸۲ ب)؛ تعداد برگ: ۷۴ گ (۱۸۴ ب - ۲۵۷ الف)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه‌ای (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه‌های بازوبندی، کار محمد حکیم صحاف، عطف تیماج قهوه‌ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۱۹ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۴۸۲)

«B-2304-5»

عنوان: منتخب نظام التواریخ

پدیدآور (مؤلف): قاضی ناصرالدین ابوسعید عبدالله بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور

به «قاضی بیضاوی» (د. ۶۸۵ق)

پدیدآور (منتخب): ناشناخته

موضوع: تاریخ

گزارش متن: رساله‌ای در موضوع تاریخ است که از کتب مختلف تاریخی، و البته بیشترین آن از کتاب *نظام التواریخ*^۱، تألیف قاضی بیضاوی است و در چهار «قسم» انتخاب گردیده است و تاریخ‌های اثر نیز تا سال ۶۲۴ق پیش رفته است و در انجام نیز فایده‌ای درباره حضرت عیسی علیه السلام به نقل از کعب الاحبار آمده است.

عناوین اقسام چهارگانه این اثر (به صورت انتخاب شده) چنین است:

- قسم اول: در بیان احوال انبیاء و اولیاء و علما و حکام که از ابتداء دور آدم تا آخر نوح علیهم السلام (۳۰۲ ب)؛

- قسم دوم: در ذکر ملوک فرس و شرح احوال ایشان (۳۰۴ الف)؛

- قسم سیوم: در ذکر خلفا و مدت ملک ایشان (۳۱۹ الف) ... [خلیفه چهارم امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب رضی الله عنه؛ خلیفه پنجم سبط حضرت رسول صلی الله علیه و سلم امیرالمؤمنین حسن علیه السلام؛ خلیفه ششم سبط الآخر امیرالمؤمنین حسین علیه السلام].

- قسم چهارم: در اخبار سلاطین کرام و ملوک عظام که در ایام عباسیان باستقلال در ممالک ایران پادشاهی کردند (۳۲۷ ب).

آغاز: «این کتاب را از تاریخهای معتبر فراهم آورده. این چنین در *نظام التواریخ* آورده‌اند که سلسله حکام ...».

انجام: «... جمجمه از جای برخاست باآواز فصیح گفت اشهد ان لا اله الا الله و ان عیسی رسول الله و جمجمه بعد از هشت سال زنده‌گانی کردی وفات یافت و الله اعلم».

۱. حاجی خلیفه، *کشف الظنون*، ج ۲، ص ۱۹۵۹.

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۴ ق (به قرینه برگ ۱۸۲ب)؛ تعداد برگ: ۳۴ گ (۳۰۲ ب - ۳۳۵ ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی، نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی قهوه‌ای (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه‌های بازوبندی، کار محمد حکیم صحاف، عطف تیماج قهوه‌ای.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۱۹ به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۴۸۳)

«A-869-5»

عنوان: منظومه در فقه اهل سنت

پدیدآور (ناظم): ناشناخته

موضوع: فقه اهل سنت (منظوم)

گزارش متن: منظومه‌ای در فقه سنی (گویا حنفی) که از آغاز و انجام آن ابیاتی افتاده است و به جهت همین افتادگی‌ها، متأسفانه مورد شناسایی، قرار نگرفت.

آغاز: «... میشوید بآب پاک ثواب که رسیده به ————— بود از جه آب».

انجام: «لیک قول دگر بنا پاک است یعنی این آب جغد اگر خاکی است ...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۳ ق، تعداد برگ: ۶ گ (۳۴ الف - ۳۹ ب)، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده.

*

(۴۸۴)

«C-969-2»

عنوان: مواهب علیه^۱ = تفسیر حسینی = تفسیر ملا

پدیدآور (مؤلف): کمال‌الدین حسین بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری (د. ۹۱۰ق)

موضوع: تفسیر قرآن کریم

گزارش متن: تفسیری عرفانی - ادبی مزجی کاملی بر قرآن کریم، به روش اهل سنت، با نثری روان و موجز است که کاشفی آن را طی دو جلد، پس از نگارش جلد نخست جواهر التفسیر، در اول ماه محرم ۸۹۷ق شروع و در دوم شوال ۸۹۹ق از آن فراغت یافته و به امیرعلیشیر نوایی (د. ۹۰۸ق) تقدیم داشته است.

مؤلف در مقدمه گوید: «چون جلد اول جواهر التفسیر باتمام رسید و شروع در تألیف مجلدات سه‌گانه دیگر آن بتاخیر می‌افتاد؛ بخاطرم گذشت که تفسیر و ترجمه مختصری از قرآن کریم برای مطالعه حضرت امیر علیشیر، که عاری از تفصیل زیاد باشد، عجله برشته تحریر درآورم تا بموقع فرصت حجاب از چهره مجلدات جواهر التفسیر بر دارم».

مؤلف در روش نگارش تفسیر خود، در مواهب علیه ضمن اشاره به بعضی از وجوه تفسیری و نیز اشاره به اسباب نزول صحیح و قصص انبیاء (ع) و برخی سخنان ارباب تحقیق و کاشفی آمده در بیشتر جاها قرائت عاصم را اختیار می‌کند؛ چنانکه خود می‌نویسد: «و در این ترجمه ملاحظه حذف و اضمار و تخصیص و تعمیم و حقیقت و مجاز واضح آیت، بر وجهی که شامل بعضی از وجوه تفسیری باشد، مذکور خواهد شد و از اسباب نزول و قصص انبیاء، آنچه اصح و شهر است بطریق خیر الکلام سمت ذکر خواهد یافت و برخی از سخنان ارباب تحقیق در محلّش صورت تلفیق خواهد پذیرفت، و از قرائت معتبره روایت بکر و امام عاصم، رحمهما الله، که در این دیار صفت اشتها و رتبه اعتبار دارد، ثبت می‌گردد و در بعضی از کلمات که حفص را با او مخالفت است و سخن بسبب آن خلاف تغییری کلی می‌یابد، اشارتی می‌رود».

۱. الطهرانی، الدرر، ج ۲۳، ص ۲۴۱.

باید دانست با وجود اینکه کاشفی خود در بسیاری از علوم مختلف تفسیر خبر بود، اما در این تفسیر به ندرت، به موضوعات لغوی، فقهی و کلامی می‌پردازد، او ترجمه‌ای با توضیحی از آیات قرآن را به فارسی ساده و موجز، با نقل قول‌هایی برگزیده از دیگر آثار تفسیری و نظم و نثر اهل طریقت، درهم آمیخته تا تفسیری کاملاً کوتاه و موجز از کل قرآن فراهم آورد.

اهمیت موهب علیه تنها به دلیل شهرت آن نیست، بلکه تاثیر آن بر مفسران بعدی نیز بر اهمیت آن می‌افزاید. برای نمونه، به نظر می‌رسد، ملا فتح الله کاشانی (د. ۹۸۸ق)، در تفسیر خود، *منهج الصادقین فی الزام المخالفین*، از ترجمه‌های فارسی و تعبیرهای قرآنی موهب علیه بهره کافی را برده است. ترجمه فارسی روان آیات، پرهیز از مباحث پیچیده فقیهان و متکلمان و اصطلاحات صوفیان و به جای آن بکارگیری حکایات نغز آمیخته به نظم و نثر، متن موهب را مورد پسند عمومی قرار داده است؛ نمونه خوب این سبک قابل فهم و جذاب را می‌توان در تفسیر سوره لقمان، مشاهده نمود.

پایان سخن اینکه، برای شناخت کامل روش تفسیری کاشفی، به نحو علمی و دقیق، مطالعه *جواهر التفسیر* توصیه می‌گردد و برای اینکه تصویری روشن از این تفسیر ارزشمند و چگونگی روند نگارش آن، در ذهن پژوهشگران گرامی ترسیم گردد، اینجا، خالی از لطف نخواهد بود، اشاره‌ای به نحو گذرا به این تفسیر بشود.

جواهر التفسیر لتحفة الأمير^۱ که به *العروس* و *تفسیر الزهراوین* نیز شهرت دارد، تفسیری ادبی - لغوی، با مشرب صوفیانه به روش اهل سنت، مشتمل بر فنون متعلقه به قرآن کریم (۲۲ علم و فن قشری و لّبی) با نقل گفته‌هایی از دانشمندان و مفسران و صوفیان همراه ابیاتی به فارسی (از خود و دیگران) مناسب موضوع آیات است. چنانکه از مقدمه جلد دوم این تفسیر مستفاد است، کاشفی بنا داشته که این تفسیر را در چهار جلد به نگارش درآورد، لیکن به موجب شرحی که در مقدمه تفسیر موهب علیه خود مرقوم داشته است مبنی بر اینکه چون مجلد اول *جواهر التفسیر*

طولانی شد و از نظر عالی امیر علیشیر نوایی (د. ۹۰۸ق) گذشت و به بهترین طرزی پذیرفته درگاه شد، برای اینکه تا اختتام تألیف آن، حضرتش محروم از فیوضات کامله نباشند، مختصری را تألیف و آنرا موهّب علیه نام نهاد ...؛ نباید دانست مؤلف، جلد نخست این تفسیر را، که شامل تفسیر سوره حمد تا پایان سوره آل عمران است، در سال ۸۹۰ق (مطابق ماده فیض) در هرات به پایان برده و به امیرعلیشیر، وزیر فرهنگ دوست و با کفایت دربار سلطان حسین بایقرا، پیشکش نموده است. گفته شده مؤلف در سال ۸۹۲ق، شروع به تألیف جلد دوم این تفسیر نموده، ولی فقط تا آیه ۸۴ از سوره نساء را نوشته و سپس در گذشته است.

البته با توجه به فاصله زمانی هجده ساله، شروع به تألیف (۸۹۲ق) تا زمان درگذشت مؤلف (۹۱۰ق) و نیز مقدار تفسیر نوشته شده (یعنی فقط تفسیر ۸۴ آیه)، شاید نتوان به قطعیت، علت تعویق نگارش را درگذشت وی دانست و به احتمال زیاد، دلایل دیگری نیز، در عدم پیشرفت کار نگارش جوهر دخیل بوده است؛ چنانکه برخی از محققان، به خوبی اشاره نموده‌اند، وی در این سال‌ها، مشغول به نگارش تفسیر دیگرش، یعنی موهّب علیه (= تفسیر حسینی) بوده و پس از آن، در اواخر عمر، در صدد تکمیل و اتمام جوهر/تفسیر برآمده، اما اجل امانش نداده است! به هر تقدیر، کاشفی در آغاز جلد نخست تفسیر خود، مقدمات علم تفسیر را در چهار اصل (مشمول بر ۲۲ عنوان)، به تفصیل بیان کرده است که عبارتند از:

– اصل اول: در فضائل قرآن و اسامی آن و مباحث حدوث و قدم و تکلیم و سماع (در چهار عنوان)؛

– اصل دوم: در بیان جامعیت قرآن و چگونگی انشعاب علوم از آن (در پنج عنوان)؛

– اصل سوم: در ذکر الفاظی که میان مفسرین متداول است (در هشت عنوان)؛

– اصل چهارم: در مطالب متفرقه که شناختن آنها لازم است (در شش عنوان).

کاشفی پس از اتمام مقدمات مذکور، مؤلف شروع به تفسیر آیات می‌کند، بدین گونه که ترجمه

فارسی آیات را کلمه به کلمه پرداخته و اخباریکه در آن موضوع و مطلب وارد شده، نقل نموده و دیدگاه تفسیری خود را هم ضمن آن بیان می‌کند.

ناگفته نماند، تفسیر *موهّب علیه نخستین* بار در سال ۱۲۶۸ ق در مطبع محمدی بمبئی - هند به صورت چاپ سنگی منتشر شده است. این تفسیر یکبار نیز با تصحیح و تعلیقات مرحوم محمدرضا جلالی نائینی، در سال ۱۳۱۷ ش در تهران به چاپ رسیده است. بخشی از آن نیز گویا به عنوان پایان نامه از سوی کاظم مهتدیانی در سال ۱۳۸۸ ش در دانشگاه علامه طباطبائی (ره) به صورت تصحیح انتقادی کار شده است و بر پایه شنیده‌ها، دکتر محمدرضا موحدی، از اساتید دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، این متن را در دست تحقیق دارد.

گفتنی است نسخه مورد گفتگو، شامل تفسیر سوره یونس تا پایان سوره کهف می‌باشد.

آغاز: «سورة یونس علیه السلام و مکية ... ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾ حروف مقطع، ابن زید رحمة الله اسامی ... و علم الهدی قدس سره فرمود و در بحر آورده که هر حرف ... ﴿تلك﴾ این سوره ﴿آیات الكتاب الحکیم﴾ آیت‌های قرآن مشتمل بر حکمتست یا محکم که در وی تناقض و اختلاف نیست یا آنکه رقم نسخ بر وی کشیده نشود یا کسی بر تخییر وی قادر نبود ابن عباس رضی الله عنه فرموده که چون اساس نبوت محمد صلی الله علیه و سلم تأکید یافت ...».

انجام: «... (۴۲۶ الف) سورة الکهف ... بسم الله الرحمن الرحيم الحمد ثنا و ستایش لله مر خداپرا الذی أنزل آنک فرو فرستاد علی عبده بر بنده خود یعنی محمد صلی الله علیه و سلم الكتاب قرآن را ... (۴۴۰ ب) بدرستی که یأجوج و مأجوج مفسدون تباه کنندکانت ... ایشان دو قبيله‌اند از اولاد یافت بن نوح علیه السلام ... از مرتضی علی کرّم الله وجهه منقول است که قامت بعضی ازیشان مقدار شبرست و قامت بعضی بغایت دراز ... فمن کان یرجوا ... و لا یشرک و باید که بنده که عملی صالح دارد شرک نیاورد و انباز نسازد ...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق، کاتب: محمد بن ملا مهدی ایروانی، تاریخ کتابت: ۱۰۷۵ ق،

محل کتابت: قریه دیوین، تعداد برگ: ۱۳۱ گ (۳۱۲ الف - ۴۴۲ ب)؛ نوع کاغذ: فرنگی نخودی (دارای واتر مارک = آب نقش اروپایی)؛ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول ضربی، دارای ترنج و سرترنج لاک‌ی زرد زمینه گل و بوته، با طبله (لبه برگردان).

گزارش نسخه: همچنانکه در معرفّی تاج/التراجم (کتاب دیگر این مجموعه) عنوان گردید، این نسخه دارای وقف‌نامه از «سید ابراهیم افندی بن الحاج مصطفی افندی بن السید سلیمان افندی» است که این نسخه را به سال ۱۱۹۴ق، به کتابخانه مفتی السید الحاج عبدالله افندی (جدّ واقف) وقف نموده است. در انجام تفسیر تاج/التراجم و برگ‌ی آغازین نسخه مورد گفتگو، (در ضمن رقم کاتب) اشعاری به فارسی آمده، سپس کاتب (ایروانی) می‌گوید که تا اینجا (برگ ۳۱۱ ب) مربوط به تفسیر تاج/التراجم است و بعد از آن از جواهر/التفسیر مولی حسین بن علی واعظ کاشفی بیهقی است؛ که البته با توجه به تفصیل فوق، می‌دانیم، کاتب اشتباه کرده و جواهر/التفسیر، تنها حاوی تفسیر قرآن کریم از آغاز تا پایان آیه ۸۳ سوره نساء می‌باشد و پس از آن کاشفی در گذشته و تفسیر مذکور ناقم مانده است و این در حالی است که نسخه ما تفسیر سوره یونس تا پایان سوره کهف است و به تحقیق، اثر مورد گفتگو، نسخه‌ای از تفسیر موهب علیه می‌باشد که اشاره گردید. آثار رطوبت و آسیب دیدگی و نیز فرسودگی، در برخی اوراق مشاهده می‌گردد.

*

(۴۸۵)

«C-195»

عنوان: نسخه دیگری از موهب علیه (۲)

آغاز: «بسمله، بعد از تهید قواعد محمد الهی و تأسیس مبانی ثناخوانی حضرت رسالت پناهی علیه و علی آله و صحبه صلوٰة مصوٰنة عن التناهی نموده میشود...».

نوع خط: نستعلیق و نسخ (آیات نسخ)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۳۴ق، تعداد برگ:

۷۳۱ گ.

گزارش نسخه: این نسخه مشتمل بر تفسیر سوره‌های ۱ (حمد) تا ۱۱۴ (ناس) و کامل است.

*

(۴۸۶)

«B-2722-1»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (۳)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط: نستعلیق و نسخ (آیات نسخ)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۸۷ ق، تعداد برگ:

۱۱۶ گ (۱ ب - ۱۱۶ الف).

گزارش نسخه: نسخه از آغاز و انجام سالم است، اما از میانه نسخه، برگ‌هایی افتاده است؛

این نسخه شامل تفسیر سوره‌های ۱ (حمد)، ۱۸، ۳۶، ۴۸، ۵۴ تا ۵۷، ۶۲، ۶۷ و ۶۸، ۷۹ تا ۱۱۴ (ناس) است.

*

(۴۸۷)

«B-2914»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (۴)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ:

۲۲۵ گ.

گزارش نسخه: این نسخه نیز از آغاز و انجام آن سالم است، اما از میانه نسخه، برگ‌هایی

افتاده است؛ نسخه حاضر، شامل تفسیر سوره‌های ۱ (حمد) و ۲، ۳۶ و ۴۸ تا ۱۱۴ (ناس) است.

*

(۴۸۸)

«C-1802-3»

عنوان: نسخه دیگری از *موهّب علیه* (۵)

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: ملا حاجی محمد بن ملا محمدزاهد اعلم بن ملا میر محمد اعلم اندخودی، تاریخ کتابت: ۱۲۴۷ق، تعداد برگ: ۴۱گ (۲۰۱ب - ۲۴۲ب)؛ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی، نوع جلد: جلد تیماج زیتونی تیره، مجدول ضربی.

گزارش نسخه: این نسخه حاوی بخش اندکی از تفسیر *موهّب* (از اواخر قرآن کریم) است که در هامش تفسیر *بحرالمواج*، در قالب تحشیه، نوشته شده است. گفتنی است، از آنجایی که متن تفسیر *بحرالمواج*، فاقد ترجمه بسم الله بود، در هامش برگ‌ها، ترجمه بسم الله اوایل سوره‌ها به نقل از تفسیر *موهّب علیه* مولی حسین کاشفی، متناسب با محتوا و مضامین سوره‌ها به صورت متنوع، نیز نقل گردیده است و این تنوع ادبی در ترجمه بسم الله‌های سور، لطافت خاصی به تفسیر *بحرالمواج*، بخشیده است؛ برای نمونه در ابتدای سوره الضحی (از تفسیر *بحرالمواج*) چنین آمده است: «بنام آن خدای که بدرستی و راستی محمد سوکند یاد کرد، مهربان که انجھان و اینجھان بیافرید، بخشاینده که خشنودی خود اندرین امت بجست» یا در ابتدای سوره انشراح نیز این چنین آمده است: «بسم الله به نام آن خدای که دل محمد را کشاده کرد، الرحمان مهربان که پشت ویرا سبکبار کردانید، الرحیم بخشاینده که پس هر دشواری آسانی آورد». برگ‌ها به جهت روغنی نمودن قسمت متن، شبیه متن و حاشیه شده است (متن تیره‌تر است). در کنار تعلیقات گسترده از تفسیر *موهّب* ملا حسین کاشفی، از کتاب *معارج النبوة* و جز اینها و نیز با نشان «منه ره» از مؤلف *بحرالمواج* می‌باشد. گفتنی است که این نسخه در سال ۱۹۳۰ به توسط پاسچیکا به این انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۴۸۹)

«C-1299»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (۶)

آغاز: «بسمله، سورة مریم، مکیه و هی ثمان و تسعون آیه، ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، کهیعیص﴾ در مواهب صوفیا بادیه از مواهب الهی که بر آنحضرت شیخ رکن‌الدین علاء الدولة والدین سمنانی، قدس سرّه، فرود آمده مذکور است که حضرت رسالت‌پناه علیه الصلوٰة و السلام را سه صورت است یکی بشری قوله ﴿إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ دوم ملکی چنانچه فرموده است: «انی لست کاحدکم انی ابیت عند ربی یطعمنی یسقینی سیوم حقّی، کما قال لی مع الله وقت لا یسعی فیہ ملک مقرب و لا نبی مرسل و اذین روشن‌تر من رانی فقد رای الحق و حضرت حق تعالی را با او در هر صورتی سخنی بعبارتی دیگر واقع شده در صورت بشری کلمات مرکبه چون ﴿قل هو الله أحد﴾ و در صورت ملکی حروف مفرده مانند ﴿کهیعیص﴾ و اخواته و در صورت حقّی کلام مبهم ...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ:

۳۱۳گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، تنها شامل تفسیر سوره‌های ۱۹ (مریم) تا ۳۷ (الصافات) است

و از انجام افتادگی دارد.

*

(۴۹۰)

«C-1565»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیه (۷)

آغاز: «بسملة، سورة الاعراف، مکیّة و هی مائتان و ستّ آیات، ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، المص ﴿نام قرآن است یا اسم اینکه سوره یا هر حرفی اشارت است باسمى از اسمای الهی چون اله و لطیف و ملک و صبور یا حرفی کنایت است از صفی چون اکرام و لطف و مجد و صدق یا ایمان است باسم المصور یا بعضی حروف دلالت بر اسما دارد و بعضی بر افعال تقدیر چنین بود ...».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۹۶۱ق، تعداد برگ: ۳۴۹گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره‌های ۷ (اعراف) تا ۱۸ (کهف) است. این نسخه نفیس در آغاز دارای یک سرلوح مذهب است.

*

(۴۹۱)

«C-1643»

عنوان: نسخه دیگری از *مواهب علیّه* (۸)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۰ق، تعداد برگ: ۵۱۹گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر کل سور قرآن کریم ۱ (حمد) تا ۱۱۴ (ناس) و کامل است. نسخه ایست نفیس و در آغاز، دارای یک سرلوح زرین و لاجوردین است.

*

(۴۹۲)

«C-1667»

عنوان: نسخه دیگری از *مواهب علیّه* (۹)

آغاز: «مانند نسخه C-1299».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۱۳ق، تعداد برگ: ۴۸۰گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره‌های ۱۹ (مریم) تا ۱۱۴ (ناس) است. این نسخه نفیس در آغاز دارای دو سرلوح مذهب است.

*

(۴۹۳)

«C-1812-1»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیّه (۱۰)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۴۶ق، تعداد برگ: ۹۰گ (۱ب - ۷۸ب) و (۲۰۴الف - ۲۱۴ب).

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره‌های ۱ (حمد) و ۲، ۳۶ و ۴۷ تا ۶۶ (التحریم) است.

*

(۴۹۴)

«C-2179»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیّه (۱۱)

آغاز: افتاده «...».

انجام: «...» افتاده.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ: ۲۸۶گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره‌های ۳ (آل عمران) تا ۱۸ (کهف) است و نسخه از آغاز و انجام افتادگی زیادی دارد.

*

(۴۹۵)

«C-2322»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (۱۲)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

انجام: «...» ناتمام.

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ق، تعداد برگ: ۴۳۶گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، شامل تفسیر سوره‌های ۱ (حمد) تا ۱۸ (کهف) است؛ لیکن نسخه از انجام ناتمام مانده است. نسخه‌ایست نفیس، در آغاز دارای یک سرلوح مذهب می‌باشد.

*

(۴۹۶)

«C-2404»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (۱۳)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: گویا سده ۱۱ق، تعداد برگ:

۲۵۲ گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، شامل تفسیر سوره‌های ۱ (حمد) تا ۱۸ (کهف) است؛
نسخه‌ایست نفیس در آغاز دارای یک سرلوح زرین و لاجورین است.

*

(۴۹۷)

«C-2441»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (۱۴)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۱۳ ق، تعداد برگ: ۲۶۵ گ.

گزارش نسخه: نسخه حاضر، تفسیر نیمه دوم قرآن کریم و مشتمل بر تفسیر سوره‌های ۲۷
(النمل) تا ۱۱۴ (ناس)، است؛ بخشی از آغاز نسخه افتاده است.

*

(۴۹۸)

«D-419-1»

عنوان: نسخه دیگری از مواهب علیہ (۱۵)

آغاز: «مانند نسخه C-1565».

نوع خط: نستعلیق و نسخ، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۱۲ ق، محل کتابت: وان (ترکیه)،
تعداد برگ: ۱۴۵ گ (۴ ب - ۱۴۸ ب).

گزارش نسخه: نسخه حاضر، مشتمل بر تفسیر سوره‌های ۷ (اعراف) تا ۱۷ (اسراء) است.

*

(۴۹۹)

«D-551»

عنوان: نسخه دیگری از *مواهب علیّه* (۱۶)

آغاز: «مانند نسخه C-195».

نوع خط: نستعلیق و نسخ (آیات نسخ)، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۰ یا ۱۱ ق، تعداد برگ: ۲۱۰ گ.

*

(۵۰۰)

«B-3428»

عنوان: *نکات الاسرار*

پدیدآور (مؤلف): سید آدم بن اسماعیل، بنوری مشوانی (د. پیش از ۱۰۶۵ ق)

موضوع: تصوّف و عقاید

گزارش متن: رساله‌ای در تصوّف و عقاید با عناوین «نکت»، آمیخته به حکایات و غزلیات و قصاید و نقل اقوال صوفیان به روش اهل سنت است که با رویکردی صوفیانه، پیش از سال ۱۰۶۵ ق نگارش یافته است. مؤلف در آغاز اثر، نسب سیادت خویش را چنین توصیف کرده است: «فقیر حقیر بنده آل محمدی أضعف بنی آدم بن اسمعیل بن یهودا بن یوسف بن یعقوب بن دولت بن حسین بن اقبیل بن سعدی بن قلندر بن حسین بن داود بن سهل بن عبدالغفور ... مسوانی ... بن مسعود ... بن ظفر بن سید احمد بن سید محمد بن سید جعفر بن سید ابدال بن سید نوری بن سید نائی بن سید راجا بن سید نورالدین بن سید عاجز بن سید علاءالدین بن سید مسعود بن سید حمزه بن سید علی بن سید اسماعیل بن سید ابراهیم بن سید امام اصغر بن سید امام

موسی کاظم بن [سید امام جعفر صادق بن] سید امام محمد باقر بن سید امام زین العابدین بن سید امام امیرالمؤمنین حسین بن حضرت امیرالمؤمنین علی و فاطمه سیده اولاد سید العالمین محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم و علی آله ...».

آغاز: «بسملة، حامداً لمن [أ]ظهر سرّه بحقیقة الإنسان فجعل فی الأرض خليفة ... و الصلوة ... علی آله الطاهرين الطيبين المحبوبين أفضل النسب كال الإیقان أشرف الإیمان برضاء السبحان أما بعد میگوید فقیر حقیر بنده آل محمدی ... این رساله است مسمی ب نکات /الأسرار برای فرزندان و برادران و طالبان صادق حقیقت اهل فطرة سلیم منصف الفطانة که ... (۲ الف) قوله علیه السلام لتجتمع امتی علی الضلالة و از نادانی که حقیقت این کلمه اجمالیه ...».

انجام: «... رباعیه:

ترتیب عذابی و ثوابی بجهان مشکل بعوام از مشایی کذران

... الله تعالى أعلم بحق الحقّ و هو ملهم للصواب سبحانه».

نوع خط: نستعلیق تحریری، کاتب: ملا یعقوب، تاریخ کتابت: ۲۲ صفر سال ۱۰۶۵ق، تعداد برگ: ۳۴برگ، نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: مشمعی (گالینگور) مشکی، با عطف تیماج زرشکی.

گزارش نسخه: برخی برگ‌ها رطوبت و آسیب دیده است، نسخه دارای تعلیقاتی به فارسی است. در آغاز چند یادداشت و فائده در تصوّف آمده است، در انجام تملّک «ملا دولت خان ولد شیخ رسول دویزین» آمده است، گویا نسخه نیز به نام او کتابت گردیده است. این نسخه در سال ۱۹۵۷ به انستیتو منتقل گردیده است.

*

(۵۰۱)

«C-493»

عنوان: نگارستان = تاریخ نگارستان^۱

پدیدآور (مؤلف): قاضی احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی (د. ۹۷۵ق)

موضوع: تاریخ عمومی

گزارش متن: تاریخ عمومی مختصری از بدو خلقت حضرت پیامبر اکرم (ص) تا پادشاهی خاندان آق قوینلو (حک. ۷۸۰-۹۰۸ق)، با سربندهای همچون: «من بدایع الوقایع، من نتائج الحکایات، من النصایح، من النکات، من العجایب، من النوادر و...» است که با انشائی ادبی و نثر شیوا، همراه اشعار و حکایتها و تمثیلهای، هنگام بازگشت از سفر حج، به سال ۹۵۹ق در دیبول هند، به نام شاه طهماسب صفوی (حک. ۹۳۱-۹۸۴ق)، تألیف و موافق ماده تاریخ «لامع» یا «واقع»^۲ به سال ۹۶۳ق از آن فراغت یافته است. غفاری در مقدمه خویش آورده است که منقولات از تواریخ صحیحه است و از داستان سرائی و قصه‌هایی که اساس تاریخی صحیح ندارند، پرهیز کرده است؛ وی همچنین در دیباچه خود، نام سی و یک کتاب تاریخی مورد استناد خود را آورده است.

این اثر دارای ترجمه‌هایی به زبان‌های دیگر از جمله زبان ترکی است؛ همچنین دارای چاپ‌های متعددی است؛ طبق نظر مرحوم خانابا مشار، نخستین چاپ آن در سال ۱۲۴۵ق به صورت چاپ سنگی در بمبئی^۳ صورت گرفته است؛ اما از آنجا که طبق یادداشت پایانی نسخه مورد گفتگو، از روی چاپ سال ۱۸۲۹م/ ۱۲۲۵ق بمبئی کتابت گردیده است، فهمیده می‌شود، بیست سال پیش از نخستین چاپی که مشار ثبت کرده، چاپ دیگری نیز در سال ۱۲۲۵ق، در همان بمبئی انجام یافته است. باید افزود که چاپ تنقیدی آن نیز به اهتمام مرحوم مرتضی مدرس چهاردهی گیلانی در سال ۱۳۴۰ش (تجدید چاپ ۱۳۶۲ش)، در تهران، صورت پذیرفته است.

۱. همان، ج ۲، صص ۲۴۶-۲۴۷.

۲. ماده تاریخ بدست آمده از این مصرع: «از آن آمد نگارستان لامع» یا «از آن آمد نگارستان واقع».

۳. مشار، فهرست کتابهای چاپی فارسی، ج ۱، ص ۱۱۵۱.

آغاز: «بسمله، ای طرازنده بهارستان، وی نگارنده نگارستان، از کرم تازه کن بهارم ... اکنون معروض آنکه چون استنباط غرایب و استخراج ... بخاطر فاطر ذره بیمقدار ساقط از درجه اعتبار ... الفقیر ... اگر به نگارستان موسوم گردد رواست ...».

انجام: «پی تاریخ و نامش فکر کردم خرد گفتا که هست این نکته جامع
چو درواقع نگارستان چین است از آن آمد نگارستان واقع».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۵۹ق، محل کتابت: دارالسعادة زنجان،
تعداد برگ: ۱۶۶گ، نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره، نوع جلد: روغنی برون مرقش با
ترنج و سرترنج زمینه نقش و نگار و گل و بوته الوان و مجدول به تشعیر گل و بوته الوان و درون
منقش به گل نرگس و برگ‌ها و ساقه‌های آن با زمینه قرمز و مجدول طلایی؛ عطف تیماج
قهوه‌ای فرسوده.

گزارش نسخه: این نسخه دارای یک سرلوح ساده به رنگ قرمز، گویا بنا بود تذهیب و
نگارگری شود که صورت نگرفته است. دو برگ نخستین مجدول به مرکب قرمز است. بخش‌هایی
از فراز جلد و برگ‌های نسخه، آفت جانوری دیده است. این نسخه از روی نسخه چاپ سنگی
آن (کتابت دهم دسامبر ۱۸۲۹م / دوازدهم جمادی الثانی ۱۲۲۵ بخت محمد رضا خروى موسى
شیرازی به نام کاپیتان جورج جردیس انگلیسی در بمبئی - هند)، در سال ۱۲۵۹ق در دارالسعادة
زنجان، بازنویسی شده است. نسخه حاضر، در سال ۱۹۱۳م به این انستیتو انتقال یافته است.

*

(۵۰۲)

«A-227»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۲)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۲۹۷ گ.

*

(۵۰۳)

«A-228»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۳)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۸۸ ق، تعداد برگ: ۴۲۱ گ.

گزارش نسخه: نسخه‌ای نفیس است و یک سرلوح مذهب دارد.

*

(۵۰۴)

«B-699»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۴)

آغاز: افتاده «...».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۸۱ ق، تعداد برگ: ۲۶۱ گ.

*

(۵۰۵)

«B-700-2»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۵)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۶۰ ق، تعداد برگ: ۳۸۳ گ (۱۰ ب - ۳۹۲ ب).

*

(۵۰۶)

«B-701»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۶)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۵۸ ق، تعداد برگ: ۲۶۳ گ.

*

(۵۰۷)

«C-494»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۷)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۱ یا ۱۲ ق، تعداد برگ: ۳۷۵ گ.

*

(۵۰۸)

«C-495»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۸)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۰۷ق، تعداد برگ: ۱۸۶گ.

*

(۵۰۹)

«C-496»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۹)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱۰۷ق، تعداد برگ: ۲۶۶گ.

*

(۵۱۰)

«C-497»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۱۰)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۷۵ق، محل کتابت: نسف، تعداد برگ:

۱۹۴گ.

*

(۵۱۱)

«C-498»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۱۱)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۳۳ق، تعداد برگ: ۲۷۴گ.

*

(۵۱۲)

«C-499»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۱۲)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: سده ۱۲ یا ۱۳ق، تعداد برگ: ۴۰۰گ.

*

(۵۱۳)

«C-500»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۱۳)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۱۷ق، تعداد برگ: ۲۴۶گ.

*

(۵۱۴)

«C-1666»

عنوان: نسخه دیگری از نگارستان (۱۴)

آغاز: «مانند نسخه C-493».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۰۷۶ق، تعداد برگ: ۱۶۴گ.

*

(۵۱۵)

«A-853»

عنوان: نور نامه

پدیدآور (مؤلف): ناشناخته

موضوع: ادعیه و تصوّف

گزارش متن: مجموعه‌ای از ادعیه و مناجات و اوراد و اذکار با استفاده از آیات، کلمات اولیای دین و سخنان صوفیان صاحب نام است و طبق شواهد درون متنی و برونی، به نظر می‌رسد در سده ۱۳ق در محدوده شهرهای سمرقند یا بخارا گردآوری شده باشد. در این اثر افزون بر متن نورنامه، ادعیه و مناجات‌های دیگری با عناوین مناجات حضرت رسول صلوات الله علیه و آله (برگ‌های ۳۰ الف - ۳۳ب)؛ مناجات خواجه عبدالله انصاری (برگ‌های ۳۴ الف - ۳۸ الف)؛ شمایل نامه (برگ‌های ۴۲ الف - ۴۴ الف)؛ اسناد دعای اُمّت (برگ‌های ۴۴ب - ۵۱ب)؛ دعای کثیر النوال (برگ‌های ۵۱ب - ۵۴ب) و اسناد دعای کیمیای سعادت (برگ‌های ۵۵ الف - ۶۳ب) و چند دعای دیگر نیز، آمده است.

آغاز: «بسمله، اسناد نورنامه آنحضرت صلی الله علیه و سلّم اینست: الحمد لله ربّ العالمین و العاقبة للمتقین. نقلست که چون محمد مصطفی ...».

انجام: «... اگر شخصی خواهد که از جمله بلایا... تمّت الكتاب بعون [ال]ملک الوهاب».

نوع خط: نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۲۹۲-۱۲۹۳ق، تعداد برگ: ۶۸گ، نوع

کاغذ: شرقی نازک نخودی، نوع جلد: چوبی ضخیم با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای

میانه؛ با ترنج و سرترنج ساده، جدول ضربی و عطف تیماج سرخ، کار ملا عبدالجلیل در سال ۱۲۸۷ق با عبارت «عمل صحّاف ملا عبدالجلیل ۱۲۸۷».

گزارش نسخه: این نسخه سال ۱۹۱۵ از آسیای میانه (گویا حوزه سمرقند و بخارا) وارد این انستیتو گردیده است.

*

(۵۱۶)

«A-343-4»

عنوان: هدایت الرامی = اساس الرمایة

پدیدآور (مؤلف): سید محمد میرعلوی بده‌لی (بده)

موضوع: نظامی‌گری

گزارش متن: رساله‌ای در آداب و اصول هنر تیراندازی با کمان است که به نام «ابوالمظفر علاءالدین سلطان حسین شاه»، در ۲۷ باب، به روش اهل سنت، با استفاده از آیات و روایات نبوی صلوات الله علیه و آله، نگارش یافته است.

آغاز: «بسمله، حمد و ثنا مر خدایرا جلّ و علا آن توانایی که بر چرخ اعلی همیشه در قبضه قدرت والای او خمیده و چون کمان در کشش زه از تقدیر محکم اوست و شکر بسیار ...؛ درود غیر معدود بر رسول حبیب الله المولود المنزل إلى الثقلین صاحب مقام قاب قوسین خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم و برکافه آل و جمهور اصحاب او ...؛ اما بعد میگوید بنده خاندان نبوت ... که در هنر تیراندازی اگر چه کتب بسیار مشهور است ... این مختصر متضمن نمود ... بر حکم اتحاد الملوک ... اقالیم الشرق ... خلیفه الله فی العالمین حیدر دهر در شجاعت ... محیی طریق خلفای راشدین ... علاء الدنیا والدین ابوالمظفر حسین شاه سلطان ... تحفه نمودم و این مختصر را هدایت الرامی نام نهاده و بر بیست و هفت باب تمام کردم و اکثر ابواب آنرا چون

متضمن منافع متفرقه و فواید مختلفه بود بچند فصل مفصل گردانیدم ...».

انجام: «... ساجی باریک آس کند و بمالد که سه روز نشوید تا آزمانکه ... اصلا کمانرا نکشد تا خلا زیاده نشود و الله اعلم بالصواب، تمت».

نوع خط: شکسته نستعلیق، کاتب: نامعلوم، تاریخ کتابت: ۱۱ ربیع الاول ۱۲۵۳ق، تعداد برگ: ۸۶گ (۲۵ب - ۱۱۰ب)؛ نوع کاغذ: شرقی نخودی، نوع جلد: تیماج برون مشکی فرسوده و درون زرشکی.

گزارش نسخه: این نسخه در سال ۱۹۳۵م وارد انستیتو دستنویس‌های شرقی فرهنگستان علوم روسیه، گردیده است.

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین

نمایه‌ها^۱

۱. نمایه عناوین آثار
۲. نمایه پدیدآوران آثار
۳. نمایه موضوعات آثار
۴. نمایه گزارش متن آثار
۵. نمایه محل تألیف آثار
۶. نمایه تاریخ تألیف آثار
۷. نمایه ماده تاریخ آثار
۸. نمایه مقدمه‌های آثار
۹. نمایه آغاز نسخ خطی
۱۰. نمایه کاتبان نسخ خطی
۱۱. نمایه محل کتابت نسخ خطی
۱۲. نمایه تاریخ کتابت نسخ خطی
۱۳. نمایه مالکان نسخ خطی
۱۴. نمایه مهرهای نسخ خطی
۱۵. نمایه صحافان نسخ خطی
۱۶. نمایه خطوط نسخ خطی
۱۷. نمایه کاغذهای نسخ خطی
۱۸. نمایه جلد‌های نسخ خطی
۱۹. نمایه ظهیریه‌های نسخ خطی
۲۰. نمایه ترتیب نسخ خطی
۲۱. نمایه کُتّسان
۲۲. نمایه کتاب‌ها
۲۳. نمایه جای‌ها

۱. این نمایه‌ها، بر پایه شماره‌های ترتیبی نسخ خطی معرفی شده در این دفتر، تنظیم شده است.

«نمایه عناوین آثار»

- آئینه حق نما (۱)
- آداب الاصحاب (۲)
- آداب الطريق (۳)، (۴)
- آغاز و انجام (۵)، (۶)
- آیات الاجتهاد فی اعلام العباد (۷)
- آیه الآیات فرقانی (۸)
- ائمه زادگان و اولیا و مشایخ مدفون ولایت بادکوبه (۹)
- ابواب الجنان (۱۰)، (۱۱)، (۱۲)، (۱۳)
- احسن القصص ← قصص انبیاء علیهم السلا.
- احسن القصص ← حدائق الحقایق فی کشف أسرار الدقایق.
- احکام قرانات (۱۴)
- احوال بزرگان (رساله ...) ← جامع الامثال.
- اختیارات بدیعی (۱۵)، (۱۶)، (۱۷)، (۱۸)، (۱۹)، (۲۰)
- اختیارات مظفری (۲۱)
- اخلاق (رساله‌ای در ...) (۲۲)
- اخلاق (کتابی در ...) (۲۳)، (۲۴)، (۲۵)، (۲۶)
- اخلاق محسنی (۲۷)، (۲۸)، (۲۹)، (۳۰)، (۳۱)، (۳۲)، (۳۳)، (۳۴)، (۳۵)
- آغاز و انجام (۳۶)، (۳۷)، (۳۸)، (۳۹)، (۴۰)، (۴۱)
- آیات الاجتهاد فی اعلام العباد (۴۲)، (۴۳)، (۴۴)
- اخلاق ناصری (۴۵)، (۴۶)
- اخلاق و عقاید (رساله‌ای در ...) (۴۹)
- ادعیه و تعویذات (کتابی در ...) (۴۷)
- ادعیه و صلوات و اوراد و اذکار (رساله در ...) (۴۸)
- اربعین جلالی ← خمسین عمادی.
- اساس الرماية ← هدایت الرامی.
- اسکندرنامه (۵۰)، (۵۱)، (۵۲)، (۵۳)
- اسناد احکام قضائی صادره از طرف قضات (۵۴)
- اعمال حواریان (۵۵)
- الأغراض الطبیة و المباحث العلائیة (۵۶)، (۵۷)
- اغراض طبّی ← الأغراض الطبیة

- و المباحث العلانية. (۹۰)، (۹۱)
- الفاظ الادوية (۵۸)
 - الامينية في الفروع ← الامينية لما فيه من الودائع اليقينية.
 - الامينية لما فيه من الودائع اليقينية (۵۹)، (۶۰)، (۶۱)، (۶۲)، (۶۳)، (۶۴)
 - اناجيل اربعة (۶۵)، (۶۶)، (۶۷)، (۶۸)، (۶۹)، (۷۰)
 - انجيل‌های چهارگانه ← اناجيل اربعة.
 - انس الواعظين ← انيس الواعظين.
 - انشاء يوسفی ← بدايع الانشاء.
 - انوار سهيلي (۷۱)، (۷۲)، (۷۳)، (۷۴)، (۷۵)، (۷۶)، (۷۷)، (۷۸)
 - انيس الطالبين (۷۹)
 - انيس الموحدين (۸۰)
 - انيس الواعظين (۸۱)
 - اهل حق (رساله درباره ... (۴۴۵)
 - ايضاح (۸۲)
 - ايضاح در تيراندازی (۸۳)
 - بحر الانساب (۸۴)، (۸۵)
 - بحر الخواص (۸۶)
 - بحر الدرّ ← حدائق الحقائق في كشف أسرار الدقائق.
 - بحر المعاني (۸۷)، (۸۸)
 - بحر الموج و السراج الوقاج (۸۹)
 - بدايع الانشاء (۹۲)، (۹۳)، (۹۴)
 - بدايع التاريخ (۹۵)
 - بساين الانس (۹۶)
 - البصائر ← تفسير بصائر يميني.
 - بصائر در تفسير كتاب عزيز ← تفسير بصائر يميني.
 - البصائر في التفسير ← تفسير بصائر يميني.
 - بوستان سعدی (۹۷)، (۹۸)، (۹۹)
 - (۱۰۰)، (۱۰۱)، (۱۰۲)، (۱۰۳)، (۱۰۴)
 - (۱۰۵)، (۱۰۶)، (۱۰۷)، (۱۰۸)، (۱۰۹)
 - (۱۱۰)، (۱۱۱)، (۱۱۲)، (۱۱۳)، (۱۱۴)
 - (۱۱۵)، (۱۱۶)، (۱۱۷)، (۱۱۸)، (۱۱۹)
 - (۱۲۰)، (۱۲۱)، (۱۲۲)، (۱۲۳)، (۱۲۴)
 - (۱۲۵)، (۱۲۶)، (۱۲۷)، (۱۲۸)، (۱۲۹)
 - (۱۳۰)، (۱۳۱)، (۱۳۲)، (۱۳۳)، (۱۳۴)
 - (۱۳۵)، (۱۳۶)، (۱۳۷)
 - بهار دانش (۱۳۸)، (۱۳۹)
 - (۱۴۰)، (۱۴۱)
 - بهارستان (۱۴۲)، (۱۴۳)، (۱۴۴)
 - (۱۴۵)، (۱۴۶)، (۱۴۷)، (۱۴۸)، (۱۴۹)
 - (۱۵۰)، (۱۵۱)، (۱۵۲)
 - بيان المحمود (۱۵۳)، (۱۵۴)
 - بيست باب در معرفت اسطرلاب (۱۵۵)، (۱۵۶)، (۱۵۷)، (۱۵۸)، (۱۵۹)
 - بيمار و طبيب (۱۶۰)، (۱۶۱)

- (۱۶۲)
- پنج گنج ← خمه امیر خسرو دهلوی.
 - پنج گنج ← خمه جامی.
 - تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم (۱۶۳)
 - تاریخ تیموریان ← تاریخ سید راقم.
 - تاریخ راقم ← تاریخ سید راقم.
 - تاریخ سید راقم (۱۶۴)، (۱۶۵)، (۱۶۶)، (۱۶۷)، (۱۶۸)، (۱۶۹)، (۱۷۰)، (۱۷۱)، (۱۷۲)، (۱۷۳)، (۱۷۴)، (۱۷۵)، (۱۷۶)، (۱۷۷)، (۱۷۸)، (۱۷۹)، (۱۸۰)
 - تاریخ کثیره ← تاریخ سید راقم.
 - تاریخ موسویه (۱۸۱)، (۱۸۲)
 - تاریخ موسی (ع) ← تاریخ موسویه.
 - تاریخ نگارستان ← نگارستان.
 - تحفه المؤمنین (۱۸۳)، (۱۸۴)
 - تحفه حکیم مؤمن ← تحفه المؤمنین .
 - تذکره ← آغاز و انجام.
 - تذکره طایفه اولیا ← انیس الواعظین.
 - ترجمه آداب العرب و الفرس ← ترجمه جاویدان خرد.
 - ترجمه اربعون حديثاً (۱۸۵)،
- (۱۸۶)، (۱۸۷)
- ترجمه توحید مفضل (۱۸۸)
 - ترجمه الحکمة الخالدة ← ترجمه جاویدان خرد.
 - ترجمه جاویدان خرد (۱۸۹)
 - ترجمه چهل حدیث ← ترجمه اربعون حديثاً.
 - ترجمه خلاصة المفاهیر فی اخبار الشيخ عبدالقادر (۱۹۰)
 - ترجمه الخواص (۱۹۱)
 - ترجمه الصلاة (۱۹۲)، (۱۹۳)
 - ترجمه قرعه مأمونیه (۱۹۴)
 - ترجمه قطب شاهی ← ترجمه اربعون حديثاً.
 - ترجمه کتاب فکر ← ترجمه توحید مفضل.
 - ترسل مروارید ← شرف نامه.
 - تصوّف (کتابی در ...) (۱۹۵)
 - تفسیر البصائر ← تفسیر بصائر یبّنی.
 - تفسیر بصائر یبّنی (۱۹۶)، (۱۹۷)، (۱۹۸)
 - تفسیر چرخى ← تفسیر قرآن کریم، چرخى.
 - تفسیر حسینی ← مواهب علیه.
 - تفسیر درواجکی ← لطائف التفسیر.

- تفسیر زاهدی ← لطائف التفسیر.
- تفسیر زواری ← ترجمة الخواص.
- تفسیر سوره يوسف (ع) ← حدائق الحقایق فی كشف أسرار الدقایق.
- تفسیر سيف الدين ← لطائف التفسیر.
- تفسیر طاهری ← تاج التراجم فی تفسیر القرآن للاعاجم.
- تفسیر قرآن کریم، چرخى (۲۰۱)، (۲۰۲)، (۲۰۳)، (۲۰۴)، (۲۰۵)، (۲۰۶)، (۲۰۷)، (۲۰۸)، (۲۰۹)، (۲۱۰)، (۲۱۱)، (۲۱۲)، (۲۱۳)، (۲۱۴)، (۲۱۵)، (۲۱۶)، (۲۱۷)، (۲۱۸).
- تفسیر قرآن کریم، مجهول (۱۹۹)، (۲۰۰)، (۲۱۹).
- تفسیر کلام ربّانی ← تفسیر قرآن کریم، چرخى.
- تفسیر ملا ← مواهب علیه.
- تقریر التحریر (۲۲۰).
- تقریر التقرير ← تقریر التحریر.
- تقویم الابدان فی تدبیر الانسان (۲۲۱).
- تكملة نفحات الأنس (۲۲۲)، (۲۲۳).
- تكمیل الايمان وتقوية الايقان (۲۲۴)، (۲۲۵)، (۲۲۶)، (۲۲۷).
- قرنامه ← تیمورنامه.
- تیراندازی (رساله در ...) (۲۳۷).
- تیراندازی (رساله در ...) ← ایضاح در تیراندازی.
- تیمورنامه (۲۲۸)، (۲۲۹)، (۲۳۰)، (۲۳۱)، (۲۳۲)، (۲۳۳)، (۲۳۴)، (۲۳۵)، (۲۳۶).
- ثمانیه خسرویه ← خمسه امیرخسرو دهلوی.
- جام جهان غای عباسی (۲۳۸).
- جامع الأسرار (۲۳۹).
- جامع الأسرار النوریّه ← جامع الأسرار.
- جامع الامثال (۲۴۰).
- جامع الأنبياء ← جامع الامثال.
- جامع التمثیل (۲۴۱).
- جامع الحكایات (۲۴۲)، (۲۴۳).
- جامع عباسی (۲۴۴)، (۲۴۵)، (۲۴۶).
- جامع المعجزات (۲۴۷).
- جام گیتی نما (۲۴۸)، (۲۴۹)، (۲۵۰).
- جاودان نامه (۲۵۱).
- جاوید نامه ← جاودان نامه.
- الجذوات (۲۵۲).
- جذوات طور سینا ← الجذوات.
- جلاء العیون (۲۵۳)، (۲۵۴)، (۲۵۵).

- جمع مختصر (٢٥٦)، (٢٥٧)، (٢٥٨)
- خسرو و شیرين، روح الامين (٢٨٢)
- جنگ اشعار دربارہ تير و کمان (٢٥٩)
- خلاصه الاخبار (٢٨٤)
- خلاصه الحساب با ترجمه فارسی (٢٨٥)
- خلاصه المنهج ← خلاصه منهج الصادقين في إلزام المخالفين.
- خلاصه منهج الصادقين في إلزام المخالفين (٣٤٧)، (٣٤٨)، (٣٤٩)
- خلاصه شفاي (٢٨٦)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٢٨٧)، (٢٨٨)، (٢٨٩)، (٢٩٠)، (٢٩١)، (٢٩٢)
- خمسہ جامی (٢٩٤)، (٢٩٥)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٢٩٦)، (٢٩٧)، (٢٩٨)، (٢٩٩)، (٣٠٠)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣٠١)، (٣٠٢)، (٣٠٣)، (٣٠٤)، (٣٠٥)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣٠٦)، (٣٠٧)، (٣٠٨)، (٣٠٩)، (٣١٠)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣١١)، (٣١٢)، (٣١٣)، (٣١٤)، (٣١٥)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣١٦)، (٣١٧)، (٣١٨)، (٣١٩)، (٣٢٠)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣٢١)، (٣٢٢)، (٣٢٣)، (٣٢٤)، (٣٢٥)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣٢٦)، (٣٢٧)، (٣٢٨)، (٣٢٩)، (٣٣٠)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣٣١)، (٣٣٢)، (٣٣٣)، (٣٣٤)، (٣٣٥)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣٣٦)، (٣٣٧)، (٣٣٨)، (٣٣٩)، (٣٤٠)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣٤١)، (٣٤٢)، (٣٤٣)، (٣٤٤)، (٣٤٥)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣٤٦)
- خمسہ امير خسرو دهلوی (٣٥٠)
- حاشية نفحات الأنس ← تكملة نفحات الأنس.
- حجة الذاكرين لرد المنكرين (٢٦٦)، (٢٦٧)
- حدائق الحقائق ← حدائق الحقائق في كشف أسرار الدقائق.
- حدائق الحقائق في كشف أسرار الدقائق (٢٦٨)، (٢٦٩)
- حسن و عشق (٢٧٠)
- حضرت سلطان چشتی (رساله ...)
- ← تصوّف (کتابی در ...).
- حقّ الیقین (٢٧١)، (٢٧٢)، (٢٧٣)، (٢٧٤)
- حلیة المتّقين (٢٧٥)
- حیات القلوب (٢٧٦)، (٢٧٧)
- خاوران نامه (٢٧٨)، (٢٧٩)
- خاورنامه ← خاوران نامه.
- خزان و بهار (٢٨٠)، (٢٨١)

- داستان رستم زال (۳۵۱)
- دیوان اثر (۳۵۲)
- دیوان امیر پازواری (۳۵۳)، (۳۵۴)، (۳۵۵)
- دیوان بیدل لاهوری (۳۵۶)، (۳۵۷)، (۳۵۸)، (۳۵۹)، (۳۶۰)، (۳۶۱)، (۳۶۲)، (۳۶۳)، (۳۶۴)، (۳۶۵)، (۳۶۶)، (۳۶۷)، (۳۶۸)
- دیوان جامی (۴۲۹)، (۴۳۰)، (۴۳۱)، (۴۳۲)، (۴۳۳)، (۴۳۴)، (۴۳۵)، (۴۳۶)، (۴۳۷)، (۴۳۸)، (۴۳۹)، (۴۴۰)، (۴۴۱)، (۴۴۲)
- دیوان حافظ شیرازی (۳۶۹)، (۳۷۰)، (۳۷۱)، (۳۷۲)، (۳۷۳)، (۳۷۴)، (۳۷۵)، (۳۷۶)، (۳۷۷)، (۳۷۸)، (۳۷۹)، (۳۸۰)، (۳۸۱)، (۳۸۲)، (۳۸۳)، (۳۸۴)، (۳۸۵)، (۳۸۶)، (۳۸۷)، (۳۸۸)، (۳۸۹)، (۳۹۰)، (۳۹۱)، (۳۹۲)، (۳۹۳)، (۳۹۴)، (۳۹۵)، (۳۹۶)، (۳۹۷)، (۳۹۸)، (۳۹۹)، (۴۰۰)، (۴۰۱)، (۴۰۲)، (۴۰۳)، (۴۰۴)، (۴۰۵)، (۴۰۶)، (۴۰۷)، (۴۰۸)، (۴۰۹)، (۴۱۰)، (۴۱۱)، (۴۱۲)، (۴۱۳)، (۴۱۴)، (۴۱۵)، (۴۱۶)، (۴۱۷)، (۴۱۸)، (۴۱۹)، (۴۲۰)، (۴۲۱)، (۴۲۲)
- دیوان شفیعا ← دیوان اثر.
- دیوان شوکت (۴۲۳)، (۴۲۴)، (۴۲۵)، (۴۲۶)، (۴۲۷)، (۴۲۸)
- راج السالکین (۴۴۳)
- راحة الواعظین (۴۴۴)
- رونوشت چهارده فرمان دوران صفویه ← فرامین و اسناد صفوی.
- رؤیت نامه (۴۴۶)
- زینة اللباس (۴۴۸)
- زیور آگهی (۴۴۷)
- زیور الهی ← زیور آگهی.
- سبعة جامی ← خمسة جامی.
- شبستان نکات (۴۴۹)
- شرح قصائد خاقانی (۴۵۰)
- شرف نامه (۴۵۱)، (۴۵۲)، (۴۵۳)، (۴۵۴)، (۴۵۵)
- شطرنج (۴۵۶)
- شهنامه نثر ← داستان رستم زال.
- صنعت کیمیا (رساله در ...)
- صیغ العقود و النکاح (رساله فی..)
- طالع نامه (۴۵۹)
- ظفرنامه ← تیمورنامه.
- عقاید منظوم (۴۶۰)
- علم کمانداری (رساله در ...) ← ایضاح در تیراندازی.
- فال نامه امام علی بن موسی الرضا علیه السلام ← ترجمه قرعه مأمونیه.

- فتاوی الامینیة ← الامینیة لما فيه من الودائع البقینیة.
- فرامین و اسناد صفوی (۴۶۲)، (۴۶۳)
- فقه شیعہ (کتابی در ...) (۴۶۱)
- فهرست اسامی کتب کتابخانه مبارکه (۴۶۴)
- قصص انبیاء (ع) (۴۶۵)
- قصص موسی (ع) ← تاریخ موسویہ.
- قصیده بیمار و طبیب ← بیمار و طبیب.
- قضا و قدر (۴۶۶)
- قوس نامه ← ایضاح.
- کتاب الفباء فارسی و ترکی و عربی (۴۷۰)
- کتاب الفباء فارسی و ترکی و عربی بجهت تعلیم زبان اسلامی (۴۶۹)
- کتاب اهل علی الهی ← اهل حق (رساله درباره ...).
- کتاب دعا (۴۶۷)، (۴۶۸)
- کنز الأسرار ← جامع الأسرار.
- کنز الاسرار ← دیوان امیر یازواری.
- گزیده مثنوی معنوی (۴۷۱)
- لباس (رساله در ...) ← زینة اللباس.
- لطائف التفسیر (۴۷۲)، (۴۷۳)
- لطائف العرفان ← لطائف التفسیر.
- مبدأ و معاد ← آغاز و انجام.
- مثنوی بیمار و طبیب ← بیمار و طبیب.
- مثنوی در اخلاق و تصوّف (۴۷۴)
- مثنوی در تیراندازی (۴۷۵)
- مجمع الأسرار ← جامع الأسرار.
- مجمع التمثیل ← جامع التمثیل.
- مجموعه فتاوی (۴۷۶)
- مختصر وحید ← جمع مختصر.
- مختصر وحیدی ← جمع مختصر.
- مفتاح الجنان (۴۷۷)، (۴۷۸)
- مناجات، ادعیه و اوراد (کتابی در ...) (۴۷۹)
- مناظره بیمار و طبیب ← بیمار و طبیب.
- منتخب جوامع الحکایات ← جامع الحکایات.
- منتخب دیوان هلالی (۴۸۰)
- منتخب عجایب المخلوقات و غرائب الموجودات (۴۸۱)
- منتخب نظام التواریخ (۴۸۲)
- منشآت مروارید ← شرف نامه.
- منظومه در فقه اهل سنت (۴۸۳)
- مواهب علیّه (۴۸۴)، (۴۸۵)، (۴۸۶)، (۴۸۷)، (۴۸۸)، (۴۸۹)، (۴۹۰).

(۴۹۱)، (۴۹۲)، (۴۹۳)، (۴۹۴)، (۴۹۵)، (۵۰۹)، (۵۱۰)، (۵۱۱)، (۵۱۲)، (۵۱۳)،

(۴۹۶)، (۴۹۷)، (۴۹۸)، (۴۹۹) (۵۱۴)

• موسی نامه ← تاریخ موسویه.

• نکات الاسرار (۵۰۰)

• نگارستان (۵۰۱)، (۵۰۲)، (۵۰۳)،

(۵۰۴)، (۵۰۵)، (۵۰۶)، (۵۰۷)، (۵۰۸)،

• نور نامه (۵۱۵)

• هدایت الرامی (۵۱۶)

• هفت اورنگ ← خمه جامی.

«نمایه پدیدآوران آثار»

- آخوند شفیعا ← شفیعی لاری
- شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» و متخلص به «اثر».
- آخوند ملا میر سید شریف راقم ← شریف (شرف الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید
- آدم بن اسماعیل، بنوری مشوانی (د. پیش از ۱۰۶۵ق) (۵۰۰)
- آل محمدصالح ← عنایت (میرزا) الله کنبوه لاهوری مشهور به «آل محمدصالح».
- ابن جزله ← یحیی (ابوعلی) بن عیسی بن علی، طبیب بغدادی مشهور به «ابن جزله».
- ابن حسام ← محمد (شمس الدین) بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوشقی قهستانی قائی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».
- ابن خاتون ← محمد (شمس الدین) ابوالعالی) بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون».
- ابن ضیاء الدین ... (۴۷۷)
- ابن مسکویه ← احمد (ابوعلی) بن یعقوب، رازی مشهور به «ابن مسکویه».
- ابوالحسن بن سیف الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو» (د. ۷۲۵ق) (۲۸۷)
- ابوالحسن بن محمد کاظم، جاجرمی (د. پس از ۱۲۳۸ق) (۷)
- ابوحنف ← لوط (ابوحنف) بن یحیی، ازدی خزاعی.
- اثر ← شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» و متخلص به «اثر».
- احمد (ابوعلی) بن یعقوب، رازی مشهور به «ابن مسکویه» (د. ۴۲۱ق) (۱۸۹)
- احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد» (د. ۵۴۹ق) (۴۷۲)
- احمد (شهاب الدین) بن شمس الدین عمر، زاوی دولت آبادی مشهور به «فاضل

- هندی» (د. ۸۴۹ق) (۸۹)
- احمد (شهاب‌الدین) بن شیخ محمد،
مدون نیشابوری (د. پس از ۸۹۱ق) (۸)
 - احمد بن محمد، غفاری قزوینی
کاشانی مشهور به «قاضی احمد غفاری» (د. ۹۷۵ق) (۵۰۱)
 - اختسان ← محمد صدر علا
احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی
هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج
عبدوسی» و «اختسان».
 - اختیار بن غیاث الدین، حسینی
عریضی مشهور به «قاضی اختیار» (۴۴۸)
 - شریف راقم» یا «آخوند ملا میر
سید شریف راقم».
 - اردکانی ← قاضی (میرزا) بن
کاشف‌الدین محمد، اردکانی یزدی.
 - ازدی ← لوط (ابومخنف) بن
یحیی، ازدی خزاعی.
 - استرآبادی ← محمد بن حاجی
کامران، استرآبادی.
 - استرآبادی ← محمدباقر بن محمد،
حسینی استرآبادی مشهور به «میرداماد» و
متخلص به «اشراق».
 - اسفراینی ← شاهفور (عمادالدین
ابوالمظفر) طاهر بن محمد، اسفراینی.
 - اسماعیل (زین‌الدین ابوالبراهیم) بن
حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید
- اسماعیل گرگانی» (د. ۵۳۱ یا ۵۳۵ق) (۵۶)
- اشراق ← محمدباقر بن محمد،
حسینی استرآبادی مشهور به «میرداماد» و
متخلص به «اشراق».
 - اصفهانی ← شریف (قاضی میر
سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف».
 - اصفهانی ← علی (ابوالحسن
فخرالدین) بن حسن، زواری اصفهانی.
 - اصفهانی ← محمد، واعظ
اصفهانی.
 - اصفهانی ← محمداسحاق، بخاری
اصفهانی، مشهور به «شوکت» و متخلص به
«شوکت».
 - اصفهانی ← محمدامین (امیر)،
شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح
الامین» و «امین».
 - اصفهانی ← محمدباقر بن
محمدتقی، مجلسی اصفهانی.
 - اصفهانی ← محمدصادق (میرزا)،
موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به
«منشی» و متخلص به «نامی».
 - اصفهانی ← محمدعلی بن
عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی،
مشهور به «نورعلی‌شاه».
 - اعمی ← شفیعی لاری شیرازی
مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» و
متخلص به «اثر».

• امیر پازواری کجوری مازندرانی

مشهور به «شیخ العجم» (۳۵۳)

• امیر خسرو ← ابوالحسن بن سیف الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو».

• امین ← محمدامین (امیر)، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح الامین» و «امین».

• انصاری ← علی (زین الدین) بن جمال الدین حسین، انصاری مشهور به «حاجی زین العطار».

• ایرانشاه بن علی، نیشابوری (۴)

• بابا افضل ← محمد (افضل الدین) بن حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل».

• بخارایی ← ابوالحسن بن سیف الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو».

• بخاری ← احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».

• بخاری ← عبدالحق (ابوالمجد) بن سیف الدین، ترک دهلوی بخاری قادری.

• بخاری ← محمد (نورالدین) / سدیدالدین / جمال الدین) بن محمد، عوفی بخاری یزدی.

• بخاری ← محمداسحاق، بخاری

اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت».

• بخاری ← محمدامین بن عبدالله، مؤمن آبادی بخاری حنفی.

• بخاری ← محمدشریف بن محمد، حسینی (حسنی) علوی صدیقی مشهور به «شریف بخاری».

• بدهلی ← محمد میرعلوی بدهلی (بده).

• بشری ← علی بن محمد بن قاضی بشری.

• بغدادی ← یحیی (ابوعلی) بن عیسی بن علی، طبیب بغدادی مشهور به «ابن جزله».

• بقی ← محمد (نورالدین) بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلص به «بقی».

• بنوری ← آدم بن اسماعیل، بنوری مشوانی.

• بیانی ← عبدالله (شهاب الدین) بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی».

• بیدل ← عبدالقادر بن عبدالحق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل».

• بیضاوی ← عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی».

- بیهقی ← حسین (کمال‌الدین) بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری.
- بیهقی ← علی (فخرالدین) بن حسین، کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفی».
- پازواری ← امیر پازواری کجوری مازندران مشهور به «شیخ العجم».
- تاج عبدوسی ← محمد صدر علا احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- تاج ملک ← محمد صدر علا احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- تبریزی ← شریف (قاضی میر سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف».
- تبریزی ← محمود (جلال‌الدین)، تبریزی مشهور به «شیخ الاسلام تبریزی».
- تبریزی ← وحیدی تبریزی قمی.
- ترک دهلوی ← عبدالحق (ابوالمجد) بن سیف‌الدین، ترک دهلوی بخاری قادری.
- تنکابی ← محمد مهدی بن محمد جعفر، موسوی تنکابی.
- تنکابی ← محمد مؤمن بن محمدزمان، حسینی تنکابی دیلمی مشهور به «حکیم مؤمن».
- تهرانی ← محمدعلی (میرزا) هبله‌رودی/حبله‌رودی تهرانی.
- تهرانی ← محمدقلی، طرشتی تهرانی متخلص به «سلیم».
- تونی ← محمدعلی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نورعلی‌شاه».
- جاجرمی ← ابوالحسن بن محمد کاظم، جاجرمی.
- جامی ← عبدالرحمن (نورالدین) بن احمد، جامی هروی.
- جامی ← عبدالله، خوششانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتفی» متخلص به «هاتفی».
- جامی ← یوسف (جلال‌الدین) بن شمس‌الدین محمد بن شهاب‌الدین عبدالله، جامی خراسانی منشی مشهور به «یوسف اهل».
- جرجانی ← اسماعیل (زین‌الدین ابوابراهیم) بن حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید اسماعیل گرگانی».
- جُغفی ← مُفضَّل (ابومحمد) بن عمر، جُغفی کوفی.
- جغتایی ← هلالی جغتایی.
- جمعی از شعرا (۲۵۹)

- جهانی ← فضل الله بن اسدالله،
سمانی حسینی متخلص به «جهانی».
- چرخى ← يعقوب بن عثمان بن محمود،
چرخى غزنوى شيزرى مشهور به «ملا يعقوب چرخى».
- چشتى ← محمد (ابوالفتح صدرالدين) بن يوسف، حسینی چشتی مشهور به «گيسو دراز».
- حاجى زين العطار ← على (زين الدين) بن جمال الدين حسين، انصارى مشهور به «حاجى زين العطار».
- حافظ شيرازى ← محمد (خواجه شمس الدين) بن كمال الدين، شيرازى متخلص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شيرازى» و «لسان الغيب».
- حبله رودى ← محمدعلى (ميرزا) هبله رودى / حبله رودى تهرانى.
- حسنى ← محمدشريف بن محمد، حسینی (حسنی) علوى صديقى مشهور به «شريف بخارى».
- حسنى ← مرتضى علم الهدى، داعى حسنى رازى مشهور به «صاحب تبصرة العوام».
- حسين ... (٧٩)
- حسين (كمال الدين) بن على، واعظ كاشفى بيهقى (د. ٩١٠ ق) (٢٧)، (٧١١)، (٤٨٤)
- حسين (كمال الدين) بن معين الدين، ميبدي يزدى مشهور به «قاضى مير حسين» و متخلص به «منطقى» (د. ٩١١ ق) (٢٤٨)
- حسين ... (د. پس از ١٢٧٥ ق) (٣٧٣)
- حسینی ← اختيار بن غياث الدين، حسینی عريضی مشهور به «قاضى اختيار».
- حسینی ← اسماعيل (زين الدين ابوابراهيم) بن حسين، حسینی جرجانى مشهور به «سيد اسماعيل گرگانى».
- حسینی ← عبدالغنى بن محمد معصوم، حسینی خاتون آبادى.
- حسینی ← فضل الله بن اسدالله، سمانى حسینی متخلص به «جهانى».
- حسینی ← محمد (ابوالفتح صدرالدين) بن يوسف، حسینی چشتی مشهور به «گيسو دراز».
- حسینی ← محمد بن نصيرالدين / ناصرالدين جعفر، مكي / ملكى حسینی.
- حسینی ← محمد معصوم، حسینی خاتون آبادى.
- حسینی ← محمدباقر بن محمد، حسینی استرآبادى مشهور به «ميرداماد» و متخلص به «اشراق».
- حسینی ← محمدشريف بن محمد،

- حسینی (حسنى) علوى صدیقى مشهور به «شريف بخارى».
- حسینی ← محمد مؤمن بن محمد زمان، حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به «حکیم مؤمن».
- حسینی ← مظفر (شرف‌الدین حسن) بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف‌الدین» و متخلص به «شفائی».
- حکیم شرف‌الدین ← مظفر (شرف‌الدین حسن) بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف‌الدین» و متخلص به «شفائی».
- حکیم شفائی ← مظفر (شرف‌الدین حسن) بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف‌الدین» و متخلص به «شفائی».
- حکیم عین‌الملک ← محمد (نورالدین) بن عبدالله، قرشى شیرازى مشهور به «حکیم عین‌الملک» و متخلص به «بقی».
- حکیم مؤمن ← محمد مؤمن بن محمد زمان، حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به «حکیم مؤمن».
- حکیمی ← نعمت الله بن مغيث‌الدین محمد حکیم، کرمانی متخلص به «حکیمی».
- حنفی ← محمد امین بن عبدالله، مؤمن آبادی بخاری حنفی.
- خاتون آبادی ← عبدالغنى بن محمد معصوم، حسینی خاتون آبادی.
- خاتون آبادی ← محمد معصوم، حسینی خاتون آبادی.
- خوشانی ← عبدالله، خوشانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتفی» متخلص به «هاتفی».
- خراسانی ← محمد (شمس‌الدین) بن حسام‌الدین حسن بن شمس‌الدین زاهد، خوشقی قهستانی قاضی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».
- خراسانی ← یوسف (جلال‌الدین) بن شمس‌الدین محمد بن شهاب‌الدین عبدالله، جامی خراسانی منشی مشهور به «یوسف اهل».
- خراعى ← لوط (ابومخنف) بن یحیی، ازدی خراعى.
- خواجه عابد ← عابد بن حاجی محمد ضیا، مشهور به «خواجه عابد».
- خواجه مروارید ← عبدالله (شهاب‌الدین) بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی».
- خواجه نصیر ← محمد (نصیرالدین) بن محمد بن حسن، طوسی

- مشهور به «خواجه نصیر».
- خوشقی ← محمد (شمس‌الدین) بن حسام‌الدین حسن بن شمس‌الدین زاهد، خوشقی قهستانی قاضی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».
- خیرالله خان (ابوالخیر) بن لطف الله مهندس بن ماهر العصر احمد، لاهوری (د. پس از ۱۱۶۰ق) (۲۲۰)
- داعی ← مرتضی علم‌الهدی، داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام».
- دبیر عبدوسی ← محمد صدر علا احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- درنی ← احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».
- درواجکی ← احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».
- دشتکی ← منصور (غیاث‌الدین) بن صدرالدین محمد، دشتکی شیرازی.
- دهلوی ← ابوالحسن بن سیف الدین، بخارایی دهلوی مشهور به «امیر خسرو».
- دهلوی ← عبدالحق (ابوالجحد) بن سیف‌الدین، ترک دهلوی بخاری قادری.
- دهلوی ← عبدالقادر بن عبدالحق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل».
- دهلوی ← محمد صدر علا احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- دولت آبادی ← احمد (شهاب‌الدین) بن شمس‌الدین عمر، زاولی دولت آبادی مشهور به «فاضل هندی».
- دیلمی ← محمد مؤمن بن محمدزمان، حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به «حکیم مؤمن».
- رازی ← احمد (ابوعلی) بن یعقوب، رازی مشهور به «ابن مسکویه».
- رازی ← مرتضی علم‌الهدی، داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام».
- رازی ← منصور بن عبدالرحمن بن محمد بن احمد، رازی فارسی.
- راقم ← شریف (شرف‌الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم».
- رضاقلی (میرزا) ناظرآف (د. پس از ۱۲۶۹ق) (۹)

- رقی ← محمدعلی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نورعلی‌شاه».
- روح الامین ← محمدامین (امیر)، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح الامین» و «امین».
- زاهد ← احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».
- زاهدی ← احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».
- زاولی ← احمد (شهاب‌الدین) بن شمس‌الدین عمر، زاولی دولت آبادی مشهور به «فاضل هندی».
- زکریا (ابوعبدالله) محمد بن محمود، قزوینی (د. ۶۸۲ یا ۶۸۶ق) (۴۸۱)
- زواری ← علی (ابوالحسن فخرالدین) بن حسن، زواری اصفهانی.
- ژروم گزاویه (۱)
- سبزواری ← حسین (کمال‌الدین) بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری.
- سبزواری ← علی (فخرالدین) بن حسین، کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفی».
- سعدی ← مصلح‌الدین (ابوعبدالله) بن عبدالله، سعدی شیرازی مشهور به «شیخ اجل».
- سلیم ← محمدقلی، طرشتی تهرانی متخلص به «سلیم».
- سلیمانی ← احمد (ابونصر سیف الدین) بن حسن، درواجکی درنی بخاری سلیمانی زاهدی متخلص به «زاهد».
- سمرقندی ← شریف (شرف‌الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم».
- سمنانی ← فضل الله بن اسدالله، سمنانی حسینی متخلص به «جهانی».
- سنایی ← فضل الله، سنایی.
- سید اسماعیل گرگانی ← اسماعیل (زین‌الدین ابوابراهیم) بن حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید اسماعیل گرگانی».
- سید شریف راقم ← شریف (شرف‌الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم».
- شاپور زاده ← یوسف بن ملک لالام بن ملک شاه نظر، شاپور زاده.
- شافعی ← عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی».
- شاهفور (عمادالدین ابوالمظفر)

- طاهر بن محمد، اسفراینی (د. ۴۷۱ق) (۱۶۳)
- شریف (شرف‌الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم» (د. پس از ۱۱۱۳ق) (۱۶۴)
- شریف (قاضی میر سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف» (د. ۹۵۶ق) (۱۶۰)
- شریف ← شریف (قاضی میر سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف».
- شریف بخاری ← محمدشریف بن محمد، حسینی (حسنی) علوی صدیقی مشهور به «شریف بخاری».
- شریف کاشانی ← فتح الله بن شکرالله، شریف کاشانی مشهور به «ملا فتح الله کاشانی».
- شریفا ← محمدشریف بن شمس‌الدین محمد، شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلص به «کاشف».
- شفائی ← مظفر (شرف‌الدین حسن) بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف‌الدین» و متخلص به «شفائی».
- شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» (د. ۱۱۱۳ یا ۱۱۲۴ق) (۳۵۲)
- شهرستانی ← محمدامین (امیر)، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح الامین» و «امین».
- شوکت ← محمداسحاق، بخاری اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت».
- شوکتا ← محمداسحاق، بخاری اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت».
- شیخ اجل ← مصلح‌الدین (ابوعبدالله) بن عبدالله، سعدی شیرازی مشهور به «شیخ اجل».
- شیخ الاسلام تبریزی ← محمود (جلال‌الدین)، تبریزی مشهور به «شیخ الاسلام تبریزی».
- شیخ العجم ← امیر پازواری کجوری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم».
- شیخ بهایی ← محمد (بهاء‌الدین) بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی».
- شیرازی ← شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» و متخلص به «اثر».
- شیرازی ← عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی».
- شیرازی ← محمد (خواجه شمس‌الدین) بن کمال‌الدین، شیرازی

- متخلص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب».
- شیرازی ← محمد (میرزا نورالدین) بن فتح الدین، شیرازی مشهور به «نعمت خان عالی» و متخلص به «عالی».
- شیرازی ← محمد (نورالدین) بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلص به «بقی».
- شیرازی ← محمدشریف بن شمس‌الدین محمد، شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلص به «کاشف».
- شیرازی ← محمدصادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی».
- شیرازی ← محمود (قطب‌الدین) بن مسعود، شیرازی.
- شیرازی ← مصلح‌الدین (ابوعبدالله) بن عبدالله، سعدی شیرازی مشهور به «شیخ اجل».
- شیرازی ← منصور (غیاث‌الدین) بن صدرالدین محمد، دشتکی شیرازی.
- شیزری ← یعقوب بن عثمان بن محمود، چرخ‌غزنوی شیزری مشهور به «ملا یعقوب چرخ».
- صاحب تبصرة العوام ← مرتضی علم‌الهدی، داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام».
- صدر بیانی ← عبدالله (شهاب‌الدین) بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی».
- صدیقی ← محمدشریف بن محمد، حسینی (حسنی) علوی صدیقی مشهور به «شریف بخاری».
- صفی ← علی (فخرالدین) بن حسین، کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفی».
- طبسی ← محمدعلی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نورعلی‌شاه».
- طبیب بغدادی ← یحیی (ابوعلی) بن عیسی بن علی، طبیب بغدادی مشهور به «ابن جزله».
- طبیب هروی ← یوسف بن محمد بن یوسف، طبیب هروی یوسفی.
- طرشتی ← محمدقلی، طرشتی تهرانی متخلص به «سلیم».
- طهمورث میرزا والی زاده (قرن ۱۳ق) (۵۵)
- طوسی ← محمد (نصیرالدین) بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر».
- عابد بن حاجی محمدضیا، مشهور به «خواجه عابد» (د. پس از ۱۱۵۷ق)

- (۴۷۶) • عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی» (د. ۶۸۵ق) (۴۸۲)
- عبدالله بن اسعد، یافعی یمنی (د. ۷۶۸ق) (۱۹۰)
- عبدالله، خوبشانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتفی» متخلص به «هاتفی» (د. ۹۲۷ق) (۲۲۸)
- عبدوسی ← محمد صدر علا احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- عثمان (شرف الدین) بن ابی الوفا بن محمد، قزوینی (د. پس از ۶۲۳ق) (۱۸۹)
- عریضی ← اختیار بن غیاث الدین، حسینی عریضی مشهور به «قاضی اختیار».
- عقیلی ← محمد مهدی بن محمدنعیم، عقیلی.
- علا احمدحسن ← محمد صدر علا احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان».
- علم الهدی ← محمد بن محمد محسن فیض، کاشانی مشهور به «علم الهدی».
- علم الهدی ← مرتضی علم
- (۴۷۶) • عالی ← محمد (میرزا نورالدین) بن فتح الدین، شیرازی مشهور به «نعمت خان عالی» و متخلص به «عالی».
- عاملی ← محمد (بهاء الدین) بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی».
- عاملی ← محمد (شمس الدین ابوالعالی) بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون».
- عبدالحق (ابوالجحد) بن سیف الدین، ترک دهلوی بخاری قادری (د. ۱۰۵۲ق) (۲۲۴)
- عبدالرحمن (نورالدین) بن احمد، جامی هروی (د. ۸۹۸ق) (۱۴۲)، (۲۹۴)، (۴۲۹)
- عبدالرحیم ... (۳)
- عبدالغفور (رضی الدین)، لاری (د. ۹۱۲ق) (۲۲۲)
- عبدالغنی بن محمد معصوم، حسینی خاتون آبادی (قرن ۱۲ق) (۶۵)
- عبدالقادر بن عبدالحق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل» (د. ۱۱۳۰ یا ۱۱۳۳ق) (۳۵۶)
- عبدالله (شهاب الدین) بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی» (د. ۹۲۲، ۹۳۲ یا ۹۴۸ق) (۴۵۱)

- المهدی، داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام».
- علوی ← محمدشرف بن محمد، حسینی (حسینی) علوی صدیقی مشهور به «شرف بخاری».
- علی (ابوالحسن فخرالدین) بن حسن، زواری اصفهانی (د. پس از ۹۶۸ق) (۱۹۱)
- علی (زین الدین) بن جمال الدین حسین، انصاری مشهور به «حاجی زین العطار» (د. ۸۰۶ق) (۱۵)
- علی (فخرالدین) بن حسین، کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفی» (د. ۹۳۹ق) (۲)
- علی بن محمد بن قاضی، بشری (۱۹۴)
- عنایت (میرزا) الله کنبوه لاهوری مشهور به «آل محمد صالح» (د. ۱۰۸۲ یا ۱۰۸۸ق) (۱۳۸)
- عوفی ← محمد (نورالدین / سدیدالدین / جمال الدین) بن محمد، عوفی بخاری یزدی.
- عینائی ← محمد (شمس الدین ابوالمعالی) بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون».
- غزنوی ← یعقوب بن عثمان بن محمود، چرخ‌ی غزنوی شیزری مشهور به «ملا یعقوب چرخ‌ی».
- غفاری ← احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد غفاری».
- فارسی ← منصور بن عبدالرحمن بن محمد بن احمد، رازی فارسی.
- فاضل هندی ← احمد (شهاب الدین) بن شمس الدین عمر، زاوی دولت آبادی مشهور به «فاضل هندی».
- فتاحی ← یحیی بن سبیک، نیشابوری متخلص به «فتاحی».
- فتح الله بن شکرالله، شریف کاشانی مشهور به «ملا فتح الله کاشانی» (د. ۹۸۸ یا ۹۹۷ق) (۳۴۷)
- فراهی ← محمدامین (معین الدین) بن شرف الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی»
- فردوسی ثانی ← محمد (شمس الدین) بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوشقی قهستانی قائن خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».
- فضل الله بن اسدالله، سمنانی حسینی متخلص به «جهانی» (سده ۱۱ق) (۱۹۰)
- فضل الله، سنایی (۴۴۴)

- فیض کاشانی ← محمدحسن بن مرتضی، فیض کاشانی.
- قاجار ← محمود میرزا بن فتحعلی شاه قاجار.
- قادری ← عبدالحق (ابوالمجد) بن سیف‌الدین، ترک دهلوی بخاری قادری.
- قاضی (میرزا) بن کاشف‌الدین محمد، اردکانی یزدی (د. ۱۰۷۵ق) (۲۳۸)
- قاضی احمد غفاری ← احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد غفاری».
- قاضی اختیار ← اختیار بن غیاث‌الدین، حسینی عربی مشهور به «قاضی اختیار».
- قاضی بیضاوی ← عبدالله (ناصرالدین ابوسعید) بن عمر، شیرازی بیضاوی شافعی مشهور به «قاضی بیضاوی».
- قاضی میر حسین ← حسین (کمال‌الدین) بن معین‌الدین، میبدی یزدی مشهور به «قاضی میر حسین» و متخلص به «منطقی».
- قاضی میر سید ← شریف (قاضی میر سید) تبریزی اصفهانی متخلص به «شریف».
- قاضی ← محمد (شمس‌الدین) بن حسام‌الدین حسن بن شمس‌الدین زاهد، خوشقی قهستانی قاضی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».
- کاشانی ← احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد غفاری».
- کاشانی ← فتح‌الله بن شکرالله، شریف کاشانی مشهور به «ملا فتح‌الله کاشانی».
- کاشانی ← محمد (افضل‌الدین) بن خوشقی قهستانی قاضی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».
- قرشی ← محمد (نورالدین) بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین‌الملک» و متخلص به «بقی».
- قزوینی ← احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد غفاری».
- قزوینی ← زکریا (ابوعبدالله) محمد بن محمود، قزوینی.
- قزوینی ← عثمان (شرف‌الدین) بن ابی‌الوفا بن محمد، قزوینی.
- قزوینی ← محمد (رفیع‌الدین) بن فتح‌الله، قزوینی متخلص به «واعظ» و مشهور به «واعظ قزوینی».
- قمی ← وحیدی تبریزی قمی.
- قهستانی ← محمد (شمس‌الدین) بن حسام‌الدین حسن بن شمس‌الدین زاهد، خوشقی قهستانی قاضی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».
- کاشانی ← احمد بن محمد، غفاری قزوینی کاشانی مشهور به «قاضی احمد غفاری».
- کاشانی ← فتح‌الله بن شکرالله، شریف کاشانی مشهور به «ملا فتح‌الله کاشانی».
- کاشانی ← محمد (افضل‌الدین) بن خوشقی قهستانی قاضی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی».

- حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل».
- کنبوه ← عنایت (میرزا) الله
 - کوفی ← مُفَضَّل (ابو محمد) بن عمر، جُغفی کوفی.
 - گرگانی ← اسماعیل (زین‌الدین ابوابراهیم) بن حسین، حسینی جرجانی مشهور به «سید اسماعیل گرگانی».
 - گزاویه ← ژروم گزاویه.
 - گیسو دراز ← مُحَمَّد (ابوالفتح صدرالدین) بن یوسف، حسینی چشتی مشهور به «گیسو دراز».
 - لاری ← شفیعی لاری شیرازی مشهور به «آخوند شفیعا» و «اعمی» و متخلص به «اثر».
 - لاری ← عبید الغفور (رضی‌الدین)، لاری.
 - لاهوری ← خیرالله خان (ابوالخیر) بن لطف‌الله مهندس بن ماهر العصر احمد، لاهوری.
 - لاهوری ← عبدالقادر بن عبدالحالق، دهلوی لاهوری متخلص به «بیدل».
 - لاهوری ← عنایت (میرزا) الله
 - کنبوه لاهوری مشهور به «آل محمد صالح».
 - لسان الغیب ← مُحَمَّد (خواجه شمس‌الدین) بن کمال‌الدین، شیرازی
- حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا فضل».
- کاشانی ← مُحَمَّد بن مُحَمَّد محسن فیض، کاشانی مشهور به «علم الهدی».
 - کاشانی ← مُحَمَّد محسن بن مرتضی، فیض کاشانی.
 - کاشانی ← مُحَمَّد مهدی بن ابوذر، نراقی کاشانی.
 - کاشانی ← مظفر (شرف‌الدین حسن) بن مُحَمَّد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف‌الدین» و متخلص به «شفائی».
 - کاشف ← مُحَمَّد شریف بن شمس‌الدین مُحَمَّد، شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلص به «کاشف».
 - کاشفی ← حسین (کمال‌الدین) بن علی، واعظ کاشفی بیهقی سبزواری.
 - کاشفی ← علی (فخرالدین) بن حسین، کاشفی سبزواری بیهقی متخلص به «صفی».
 - کجوری ← امیر پازواری کجوری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم».
 - کرمانی ← عبدالله (شهاب‌الدین) بن مُحَمَّد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی».
 - کرمانی ← نعمت الله بن معیث‌الدین مُحَمَّد حکیم، کرمانی متخلص به

- متخلّص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب».
- لوط (ابومخنف) بن یحیی، ازدی خزاعی (د. ۱۵۷ق) (۸۴)
- مازندرانی ← امیر پازواری کجوری مازندرانی مشهور به «شیخ العجم».
- مجلسی ← محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی اصفهانی.
- محمد (ابوالفتح صدرالدین) بن یوسف، حسینی چشتی مشهور به «گیسو دراز» (د. ۸۲۵ق) (۴۴۶)
- محمد (افضل الدین) بن حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل» (سده ۷ق) (۲۵۱)
- محمد (بهاء الدین) بن حسین، عاملی مشهور به «شیخ بهایی» (د. ۱۰۳۰ق) (۱۸۵)، (۲۴۴)، (۲۸۵)
- محمد (خواجه شمس الدین) بن کمال الدین، شیرازی متخلّص به «حافظ» و مشهور به «حافظ شیرازی» و «لسان الغیب» (د. ۷۹۱ یا ۷۹۲ق) (۳۶۹)
- محمد (رفیع الدین) بن فتح الله، قزوینی متخلّص به «واعظ» و مشهور به «واعظ قزوینی» (د. ۱۰۸۹ق) (۱۰)
- محمد (شمس الدین ابوالعالی) بن علی بن احمد، عاملی عینائی مشهور به «ابن خاتون» (د. پس از ۱۰۶۸ق) (۱۸۵)
- محمد (شمس الدین) بن حسام الدین حسن بن شمس الدین زاهد، خوشنقی قهستانی قائنی خراسانی، مشهور به «ابن حسام» و «فردوسی ثانی» (د. ۸۷۵ق) (۲۷۸)
- محمد
- (معین الدین / ظهیر الدین / فخر الدین ابوجعفر / ابوالعلاء) بن محمود، نیشابوری (د. پس از ۵۵۲ق) (۱۹۶)
- محمد (میر)، نیشابوری (۲۳۷)
- محمد (میرزا نورالدین) بن فتح الدین، شیرازی مشهور به «نعمت خان عالی» و متخلّص به «عالی» (د. ۱۱۲۰ یا ۱۱۲۰ق) (۲۷۰)
- محمد (نصیر الدین) بن محمد بن حسن، طوسی مشهور به «خواجه نصیر» (د. ۶۷۲ق) (۵)، (۴۵)، (۱۵۵)، (۲۲۰)
- محمد (نورالدین) بن عبدالله، قرشی شیرازی مشهور به «حکیم عین الملک» و متخلّص به «بقی» (د. پس از ۱۰۳۸ق) (۵۸)
- محمد (نورالدین / سدیدالدین / جمال الدین) بن محمد، عوفی بخاری یزدی (د. پس از ۶۲۵ق) (۲۴۳)، (۲۶۰)
- محمد بن حاجی کامران، استرآبادی (سده ۱۰ق) (۲۴۰)
- محمد بن محمد محسن فیض،

- کاشانی مشهور به «علم‌الهدی» (د. بین ۱۱۱۲ تا ۱۱۲۳ق) (۴۴۷)
- محمد بن نصیرالدین / ناصرالدین جعفر، مکی / ملکی حسینی (قرن ۸ق) (۸۷)
 - محمد معصوم، حسینی خاتون آبادی (قرن ۱۲ق) (۶۵)
 - محمد میرعلوی بده‌لی (بده) (۵۱۶)
 - محمد، واعظ اصفهانی (سده ۱۳ق) (۲۴۷)
 - محمداسحاق، بخاری اصفهانی، مشهور به «شوکتا» و متخلص به «شوکت» (د. ۱۱۰۷ق) (۴۲۳)
 - محمدشرف بن شمس‌الدین محمد، طبیب (د. پس از ۱۰۷۷ق) (۲۲۱)
 - محمدامین (امیر)، شهرستانی اصفهانی متخلص به «روح‌الامین» و «امین» (د. ۱۰۴۷ق) (۲۸۲)
 - محمدامین (معین‌الدین) بن شرف‌الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی» (د. ۹۰۷ق) (۱۸۱)، (۲۶۸)
 - محمدامین بن عبدالله، مؤمن آبادی بخاری حنفی (د. پس از ۹۵۸ق) (۵۹)
 - محمدباقر بن محمد، حسینی استرآبادی مشهور به «میرداماد» و متخلص به «اشراق» (د. ۱۰۴۰ق) (۲۵۲)
 - محمدباقر بن محمدتقی، مجلسی اصفهانی (د. ۱۱۱۰ق) (۱۸۸)، (۲۵۳)، (۲۷۱)، (۲۷۶)، (۴۵۸)
 - محمدشرف بن شمس‌الدین محمد، شیرازی مشهور به «شریفا» و متخلص به «کاشف» (د. پس از ۱۰۶۰ق) (۲۸۰)
 - محمدشرف بن محمد، حسینی (حسینی) علوی صدیقی مشهور به «شریف بخاری» (د. ۱۱۰۹ق) (۲۶۶)
 - محمدصادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی» (د. ۱۲۰۴ق) (۲۸۳)
 - محمد صدر علا احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی هندی، مشهور به «تاج‌الملک»، «تاج عبدوسی» و «اختسان» (د. پس از ۷۲۶ق) (۹۶)
 - محمدعلی (میرزا) هبله رودی/حبله رودی تهرانی (د. پس از ۱۰۵۴ق) (۲۴۱)
 - محمدعلی بن عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی، مشهور به «نورعلی‌شاه» (د. ۱۲۱۲ق) (۲۳۹)
 - محمدقلی، طرشتی تهرانی متخلص به «سلیم» (د. ۱۰۵۷ق) (۴۶۶)
 - محمدحسن بن مرتضی، فیض کاشانی (د. ۱۰۹۱ق) (۱۴۲)

بن محمد، صدر بیانی کرمانی مشهور به «خواجه مروارید» و متخلص به «بیانی».

- مسکین ← محمدامین (معین‌الدین) بن شرف‌الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی»
- مشوانی ← آدم بن اسماعیل، بنوری مشوانی.

• مصلح‌الدین (ابو عبدالله) بن عبدالله، سعدی شیرازی مشهور به «شیخ اجل» (د. ۶۹۱ق) (۹۷)

- مظفر (شرف‌الدین حسن) بن محمد، حسینی کاشانی مشهور به «حکیم شفائی» و «حکیم شرف‌الدین» و متخلص به «شفائی» (د. ۱۰۳۷ یا ۱۰۳۸ق) (۲۸۶)
- معین مسکین ← محمدامین (معین‌الدین) بن شرف‌الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی»

- معینی ← محمدامین (معین‌الدین) بن شرف‌الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی».

• مُفضَّل (ابو محمد) بن عمر، جُعفی کوفی (د. پس از ۱۷۴ق) (۱۸۸)

- مکی ← محمد بن نصیرالدین/

• محمد مهدی بن ابوذر، نراقی کاشانی (د. ۱۲۰۹ق) (۸۰)

• محمد مهدی بن محمد جعفر، موسوی تنکابنی (د. پس از ۱۲۵۰ق) (۲۸۴)

• محمد مهدی بن محمد نعیم، عقیلی (قرن ۱۲ق) (۶۵)

• محمد مؤمن بن محمد زمان، حسینی تنکابنی دیلمی مشهور به «حکیم مؤمن» (د. پس از ۱۰۸۶ق) (۱۸۳)

- محمود (جهاء‌الدین) ... (۱۹۵)
- محمود (جلال‌الدین)، تبریزی مشهور به «شیخ الاسلام تبریزی» (۴۴۳)

• محمود (قطب‌الدین) بن مسعود، شیرازی (د. ۷۱۰ق) (۲۱)

• محمود میرزا بن فتحعلی شاه قاجار (سده ۱۳ق) (۱۵۳)

- مدوّن نیشابوری ← احمد (شهاب‌الدین) بن شیخ محمد، مدوّن نیشابوری.

• مرتضی علم‌الهدی، داعی حسنی رازی مشهور به «صاحب تبصرة العوام» (قرن ۶ق) (۸۴)

- مرقی ← محمد (افضل‌الدین) بن حسن، مرقی کاشانی مشهور به «بابا افضل».

- مروارید ← عبدالله (شهاب‌الدین)

- ناصرالدین جعفر، مکی / ملکی حسینی.
- ملا عبدالله هاتفی ← عبدالله، خوشانی جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتفی» متخلص به «هاتفی».
 - ملا فتح الله کاشانی ← فتح الله بن شکرالله، شریف کاشانی مشهور به «ملا فتح الله کاشانی».
 - ملا معین فراهی ← محمدامین (معین‌الدین) بن شرف‌الدین محمد، واعظ فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص به «معینی»
 - ملا یعقوب چرخ‌ی ← یعقوب بن عثمان بن محمود، چرخ‌ی غزنوی شیرازی مشهور به «ملا یعقوب چرخ‌ی».
 - ملکی ← محمد بن نصیرالدین / ناصرالدین جعفر، مکی / ملکی حسینی.
 - منشی ← محمدصادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی».
 - منصور (غیاث‌الدین) بن صدرالدین محمد، دشتکی شیرازی (د. ۹۴۸ق) (۲۴۸)
 - منصور بن عبدالرحمن بن محمد بن احمد، رازی فارسی (۸۲)
 - منطقی ← حسین (کمال‌الدین) بن معین‌الدین، میبدی یزدی مشهور به
 - «قاضی میر حسین» و متخلص به «منطقی».
 - موسوی ← محمدصادق (میرزا)، موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به «منشی» و متخلص به «نامی».
 - موسوی ← محمد مهدی بن محمد جعفر، موسوی تنکابنی.
 - مؤمن آبادی ← محمدامین بن عبدالله، مؤمن آبادی بخاری حنفی.
 - میبدی ← حسین (کمال‌الدین) بن معین‌الدین، میبدی یزدی مشهور به «قاضی میر حسین» و متخلص به «منطقی».
 - میر سید شریف راقم ← شریف (شرف‌الدین اعلم) بن نورالدین آخوند ملا فرهاد، راقم سمرقندی مشهور به «میر سید شریف راقم» یا «آخوند ملا میر سید شریف راقم»
 - میرداماد ← محمدباقر بن محمد، حسینی استرآبادی مشهور به «میرداماد» و متخلص به «اشراق».
 - میرعلوی ← محمد میرعلوی بده‌لی (یده).
 - ناشناخته (۲۲)، (۲۳)، (۲۴)، (۲۶)، (۴۷)، (۴۸)، (۴۹)، (۵۰)، (۵۳)، (۵۴)، (۸۱)، (۸۳)، (۹۵)، (۱۹۴)، (۱۹۹)، (۲۰۰)، (۲۱۹)، (۴۵۷)، (۴۵۹)، (۴۶۴)، (۴۶۵)، (۴۶۷)، (۴۶۸)، (۴۷۰)، (۴۷۱)، (۴۷۴)، (۴۷۹)، (۵۱۵)

- ناظر اوف ← رضاقلی (میرزا)
ناظر اوف.
- نامی ← محمدصادق (میرزا)،
موسوی شیرازی اصفهانی مشهور به
«منشی» و متخلص به «نامی».
- نراقی ← محمد مهدی بن ابوذر،
نراقی کاشانی.
- نعمت الله بن مغیث الدین محمد
حکیم، کرمانی متخلص به «حکیمی» (د).
پس از ۸۶۸ق (۸۶)
- نعمت خان عالی ← محمد (میرزا
نورالدین) بن فتح الدین، شیرازی مشهور به
«نعمت خان عالی» و متخلص به «عالی».
- نورعلی شاه ← محمدعلی بن
عبدالحسین، رقی تونی طبسی اصفهانی،
مشهور به «نورعلی شاه».
- نیشابوری ← احمد (شهاب الدین)
بن شیخ محمد، مدون نیشابوری.
- نیشابوری ← ایرانشاه بن علی،
نیشابوری.
- نیشابوری ← محمد
(معین الدین / ظهیر الدین / فخر الدین ابوجعفر /
ابوالعلاء) بن محمود، نیشابوری.
- نیشابوری ← محمد (میر)،
نیشابوری.
- نیشابوری ← یحیی بن سبیک،
نیشابوری متخلص به «فتاحی».
- هاتفی ← عبدالله، خوشانی
جامی مشهور به «ملا عبدالله هاتفی»
متخلص به «هاتفی».
- هبله رودی ← محمدعلی (میرزا)
هبله رودی / حبله رودی تهرانی.
- هروی ← عبدالرحمن (نورالدین)
بن احمد، جامی هروی.
- هروی ← محمدامین (معین الدین)
بن شرف الدین محمد، واعظ فراهی هروی
مشهور به «معین مسکین»، «مسکین» و «ملا
معین فراهی» و متخلص به «معینی»
- هروی ← یوسف بن محمد بن
یوسف، طبیب هروی یوسفی.
- هلالی جغتایی (۴۸۰)
- هندی ← محمد صدر علا
احمدحسن (حسین)، دبیر عبدوسی دهلوی
هندی، مشهور به «تاج ملک»، «تاج
عبدوسی» و «اختسان».
- واعظ ← محمد (رفیع الدین) بن
فتح الله، قزوینی متخلص به «واعظ» و
مشهور به «واعظ قزوینی».
- واعظ اصفهانی ← محمد، واعظ
اصفهانی.
- واعظ فراهی ← محمدامین
(معین الدین) بن شرف الدین محمد، واعظ
فراهی هروی مشهور به «معین مسکین»،
«مسکین» و «ملا معین فراهی» و متخلص

سدیدالدین / جمال‌الدین) بن محمد، عوفی

بخاری یزدی.

• یعقوب بن عثمان بن محمود،

چرخ‌ی غزنوی شیزری مشهور به «ملا

یعقوب چرخ‌ی» (د. حدود ۸۵۰ق) (۲۰۱)

• یمنی ← عبدالله بن اسعد، یافعی

یمنی.

• یوسف (جلال‌الدین) بن

شمس‌الدین محمد بن شهاب‌الدین عبدالله،

جامی خراسانی منشی مشهور به «یوسف

اهل» (د. پس از ۸۷۴ق) (۳۵۰)

• یوسف اهل ← یوسف

(جلال‌الدین) بن شمس‌الدین محمد بن

شهاب‌الدین عبدالله، جامی خراسانی منشی

مشهور به «یوسف اهل».

• یوسف بن محمد بن یوسف، طبیب

هروی یوسفی (د. حدود ۹۵۰ق) (۹۲)

• یوسف بن ملک لالام بن ملک

شاه نظر، شاپور زاده (د. پس از ۱۲۵۲ق)

(۴۶۰)

• یوسفی ← یوسف بن محمد بن

یوسف، طبیب هروی یوسفی.

به «معینی»

• واعظ قزوینی ← محمد

(رفیع‌الدین) بن فتح‌الله، قزوینی متخلص به

«واعظ» و مشهور به «واعظ قزوینی».

• واعظ کاشفی ← حسین

(کمال‌الدین) بن علی، واعظ کاشفی بیهقی

سبزوار.

• والی زاده ← طهمورث میرزا

والی زاده.

• وحیدی تبریزی قمی (د. ۹۴۲ق)

(۲۵۶)

• یافعی ← عبدالله بن اسعد، یافعی

یمنی.

• یحیی (ابوعلی) بن عیسی بن

علی، طبیب بغدادی مشهور به «ابن جزله»

(د. ۴۹۳ق) (۲۲۱)

• یحیی بن سیبک، نیشابوری

متخلص به «فتاحی» (د. ۸۵۲ق) (۴۴۹)

• یزدی ← حسین (کمال‌الدین) بن

معین‌الدین، مبینی یزدی مشهور به «قاضی

میر حسین» و متخلص به «منطقی».

• یزدی ← قاضی (میرزا) بن

کاشف‌الدین محمد، اردکانی یزدی.

• یزدی ← محمد (نورالدین)

«نمایه موضوعات آثار»

- آداب و اخلاق (۲۲)، (۲۳)، (۲۷۵)، (۴۴۸)
- اخلاق (۲۵)، (۲۶)، (۲۷)، (۱۸۹)، (۴۴۹)، (۴۷۷)
- اخلاق و ادبیات فارسی (۲۸۰)
- اخلاق، تاریخ و تصوّف (۷۹)
- اخلاق و تصوّف (۲۴)، (۸۱)، (۴۷۴)، (۴۷۸)
- اخلاق و عقاید (۴۹)
- اخلاق و مواعظ (۱۰)
- ادب (۵۰)، (۲۴۱)
- ادبیات طبری (منظوم) (۳۵۳)
- ادبیات فارسی (۵۲)، (۷۱)، (۹۶)، (۱۳۸)، (۱۴۲)، (۱۶۰)، (۲۲۸)، (۲۴۲)
- (۲۴۳)، (۲۵۹)، (۲۶۰)، (۲۷۰)، (۲۷۸)
- (۲۸۲)، (۲۸۳)، (۲۸۷)، (۲۹۴)، (۳۵۱)
- (۳۵۲)، (۳۵۶)، (۴۲۳)، (۴۲۹)، (۴۵۰)
- (۴۸۰)
- ادبیات و اخلاق (۹۷)
- ادبیات و فلسفه (۴۶۶)
- ادعیه (۴۴۷)، (۴۶۷)، (۴۶۸)
- ادعیه و اذکار (۴۷)
- ادیان (مسیحیت) (۱)، (۶۵)
- اسطربلاب و ستاره شناسی (۱۵۵)
- اسناد (۵۴)، (۴۶۲)
- انسآب (۲۴۰)
- پزشکی (۱۵)، (۵۶)، (۵۸)، (۸۶)، (۱۷۹)، (۲۲۱)، (۲۳۸)، (۲۸۶)
- تاریخ (۹۵)، (۴۸۲)
- تاریخ انبیاء (ع) (۱۸۱)، (۲۶۸)
- تاریخ ایران (۵۰۱)
- تاریخ معصومین (ع) (۲۷۶)، (۲۸۴)
- تاریخ و مصائب معصومین (ع) (۲۵۳)
- تراجم و تذکره شعرا (۱۵۳)
- تراجم و تصوّف (۱۹۰)
- تصوّف (۲)، (۳)، (۴۸)، (۸۷)، (۱۹۵)، (۲۲۲)، (۲۳۹)، (۲۶۶)، (۴۴۳)
- (۴۴۶)
- ادعیه و تصوّف (۴۷۹)، (۵۱۵)
- تصوّف و عقاید (۵۰۰)
- تفسیر قرآن کریم (۸۹)، (۱۶۳)، (۱۹۱)، (۱۹۶)، (۱۹۹)، (۲۰۰)، (۲۰۱)

- (۲۱۹)، (۳۴۷)، (۴۷۴)، (۴۸۴)
- تفسیر، عرفان و فلسفه (۲۵۲)
- جغرافیا (۴۸۱)
- حدیث (۱۸۵)
- حدیث و اعتقادات (۱۸۸)
- داستان پیامبران (ع) (۴۶۵)
- دستور زبان (۴۶۹)، (۴۷۰)
- ریاضیات (حساب) (۲۸۵)
- ریاضیات (هندسه) (۲۲۰)
- ریاضیات و ستاره شناسی (۲۱)
- ستاره شناسی (۱۴)
- سرگرمی (۴۵۶)
- شرح زندگی امامان (ع) (۸۴)
- عروض (۲۵۶)
- عقاید اهل سنت (۲۲۴)
- علوم غریبه (۴۵۹)
- علوم قرآنی (۸)
- فرق و ادیان (۴۴۵)
- فقه اهل سنت (۴۷۶)
- فقه اهل سنت (حنفی) (۵۹)
- فقه اهل سنت (منظوم) (۴۶۰)
- (۴۸۳)
- فقه شیعه (۱۹۲)، (۲۴۴)، (۴۵۸)
- (۴۶۱)
- فقه و سیاست (۷)
- فلسفه (۲۴۸)، (۲۵۱)
- فهرست (۴۶۴)
- کلام و عقاید شیعه (۵)، (۸۰)
- (۲۷۱)
- کیمیا (۴۵۷)
- مشاهد آذربایجان (۹)
- مکاتبات و تصوف (۳۵۰)
- مناقب اهل بیت (ع) (۲۴۷)
- منشآت و مکاتبات (۹۲)، (۴۵۱)
- نظامی‌گری (۸۲)، (۸۳)، (۲۳۷)
- (۴۷۵)، (۵۱۶)

«نمایه گزارش متن آثار»

● بخشی اندک از اثری در توصیف
حوادث و وقایع ایام سلطنت اسکندر
ذوالقرنین به نثر عامیانه ... (۵۲)

● تاریخ پیش از اسلام، از ابتدای
دولت کیومرث تا انتهای دولت خسرو
پرویز و یزدجرد ساسانی ... (۹۵)

● تاریخ عمومی مختصری از بدو
خلقت حضرت پیامبر اکرم (ص) تا
پادشاهی خاندان آق قوینلو (حک. ۷۸۰-
۹۰۸ق) ... (۵۰۱)

● تاریخ مختصر و مشهوری در شرح
حوادث تاریخی در ترکستان، خراسان،
بخارا، سمرقند، ورارود، ایران و هندوستان
.... (۱۶۴)

● تحریری از داستان زندگی،
جنگ‌ها، وقایع و حوادث دوران اسکندر
مقدونی به نثر عامیانه و به روش اهل سنت
... (۵۳)

● ترجمه *انجیل‌های مرقس*، یوحنا،
متی و لوقا به فارسی در راستای سیاست
تکثرگرایی نادرشاه (حک. ۱۱۴۸-
۱۱۶۰ق) ... (۶۵)

● ابیاتی منتخب مشتمل بر حدود
پانصد تا هفتصد بیت از غزلیات هلالی
جغتایی ... (۴۸۰)

● اثری ادبی به تقلید از *گلستان*
سعدی، حاوی حکایات و مطایبات ... و
اندرزهای صوفیانه به نظم و نثر ... (۱۴۲)

● اثری در آداب و اخلاق و احکام
فتوایی به روش اهل سنت (حنفیه) ...
(۱۴۸)

● اثری مشتمل بر داستان حضرت
موسی علیه السلام تا پیامبر اکرم صلوات
الله علیه و آله به روش اهل سنت
(۴۶۵)

● اثری منشور به تقلید از کتاب *عیار*
دانش ابوالفضل علامی شامل، افسانه
معاشقه جهاندار سلطان و مهربانو ... (۱۳۸)

● اوراقی ناقص و پراکنده از یک
متن شیعی درباره حفظ ایمان، تهذیب اخلاق
و عقاید حقّه ... (۴۹)

● بخشی از یک کتاب در تعویذات و
ادعیه و علوم غریبه به فارسی و ازبکی ...
(۴۷)

- هجری ... نزدیک به تاج التراجم ... (۲۱۹)
- ترجمه و شرح متنی کلامی به
- روش اهل سنت، منسوب به ابوحامد غزالی
- ... در تبیین عقائد صحیح اهل سنت و
- جماعت ... (۲۲۴)
- ترجمه و شرحی روان و عالمانه بر
- تحریر اصول اقلیدس** خواجه نصیر طوسی
- ... (۲۲۰)
- ترجمه ای از **کليلة و دمنه** عربی ابن
- مقفع و نیز تحریری از کليلة و دمنه
- بهرامشاهی، اثر منشی، حاوی حکایات
- ادبی، اخلاقی ... (۷۱)
- تفسیر کهنی به زبان فارسی با
- مباحث ادبی و پاره‌ای از مباحث کلامی و
- فقهی، با مقدمه‌ای در دو فصل، به روش
- اهل سنت ... (۴۷۴)
- تفسیر مفصلی بر **قرآن کریم** با
- مقدمه‌ای در چند فصل، در هفت جلد، برای
- فارسی زبانان ... (۱۶۳)
- تفسیر نسبتاً مفصلی به روش اهل
- سنت است که مؤلف عنایت ویژه‌ای به
- جنبه‌های ادبی و قرائت داشته (۸۹)
- تفسیری عرفانی — ادبی مزجی
- کاملی بر قرآن کریم، به روش اهل سنت،
- با نثری روان و موجز ... (۴۸۴)
- تفسیری کهن از قرآن کریم، با
- عناوین «اهل تأویل گفته‌اند» گویا تألیف از
- ترجمه تفسیری روان و نیکویی از
- قرآن کریم، با بهره‌مندی از احادیث و استناد
- به اخبار و روایات امامیه و اقوال مفسرین
- عامه ... (۱۹۱)
- ترجمه تفسیری کهن به فارسی،
- گویا تألیف قرن ۶-۷ق، با کلمات، افعال و
- اداتی، با لهجه خراسان بزرگ ... (۲۰۰)
- ترجمه فارسی روان متن روایت
- مفضل مفضل بن عمر جعفری از امام صادق
- علیه السلام به نحو املا در خداشناسی ...
- (۱۸۸)
- ترجمه فارسی کتاب **چهل حدیث**
- (الأربعون حدیثاً) شیخ بهائی (ره) با اندکی
- اضافات، نکات و شرح (۱۸۵)
- ترجمه فارسی کتاب **خلاصة**
- المفاخر فی أخبار الشیخ عبدالقادر** تألیف
- عبدالله یافعی در شرح حالات شیخ
- عبدالقادر گیلانی ... (۱۹۰)
- ترجمه فارسی کتابی طبّی و مشهور
- تقویم الابدان** از تصانیف ابن جزله، طبیب
- بزرگ قرن پنجم هجری ... (۲۲۱)
- ترجمه کتاب **آداب العرب و الفرس**
- یا **جاویدان خرد** اثر ابن مسکویه ... در
- موضوع اخلاق، آداب و رسوم و امثال و
- حکم ... (۱۸۹)
- ترجمه و تفسیری کهن به زبان
- فارسی بروش اهل سنت، از قرن ۶-۸

- قرن ۶-۷ق، برای فارسی‌زبانان ... (۱۹۹)
- تفسیری مفصل و عرفانی از سوره یوسف (ع) به انضمام داستان‌ها و حوادثِ پرماجرای زندگی آن حضرت، به نظم و نثر ... (۲۶۸)
 - تفسیری موجز و روان با مشربِ عرفانی — اخلاقی، شامل تفسیر فاتحه‌الکتاب و جزء ۲۹ و ۳۰ قرآن کریم ... به فارسی دری ... (۲۰۱)
 - تفسیری نفیس و کهن به فارسی به روش اهل سنت که گویا از روی تفسیرِ بزرگ‌سی جلدی خواجه محمود نیشابوری ... (۱۹۶)
 - تكملة و تعلیقاتی در توضیح و شرح مطالب مشکله *نفحات الانس* جامی ... (۲۲۲)
 - جامی، به تقلید از امیر خسرو دهلوی، دارای سه دیوان سه اشعار سه دوره از عمر وی را بازتاب می‌دهد ... (۴۲۹)
 - حکایات ادبی و اخلاقی منظوم آمیخته به مواعظ عرفانی حکیم سخن، شیخ اجل، سعدی شیرازی در قالب مثنوی ... (۹۷)
 - *خمسه* امیر خسرو، موفق‌ترین تقلید *خمسه* نظامی گنجوی در قالب مثنوی است، شامل منظومه‌های پنج‌گانه ... (۲۸۷)
 - داستان افسانه‌ای زندگی، جنگ‌ها و دلاوری‌های رستم زال به نثری عامیانه، جهت تقالان و قصه‌گویان است ... (۳۵۱)
 - داستان‌ها و حوادث زندگی حضرت موسی علیه السلام با قوم بنی اسرائیل است (۱۸۱)
 - در زندگانی پیامبران گذشته علیهم السلام و تاریخ پیامبر اکرم (ص) و سیره اهل بیت (ع) با مباحثی در امامت بر پایه احادیث (۲۷۶)
 - *دیوان اشعار* پازواری کجوری به زبان طبری (گوشش مازندرانی) و گویا بخشی از کتاب *کنز الاسرار* اوست ... (۲۵۳)
 - *دیوان حافظ*، از جمله مشهورترین آثار برجسته ادب منظوم شاعران ایران زمین است که بر تارک ادب فارسی می‌درخشد ... (۳۷۴)
 - دیوان غزلیات، قصائد، رباعیات، قطعات و ابیات مفردة شوکت بخاری در حدود شش هزار بیت به سبک هندی ... (۴۲۳)
 - دیوان قصائد، غزلیات و رباعیات بیدل لاهوری سبک هندی است که در مجموع حدود پنج هزار بیت می‌باشد ... (۳۵۶)
 - دیوان قصاید، غزلیات، رباعیات و

امامزادگان و اولیا و مشایخ مدفون در شهر

باکو ... (۹)

● رساله‌ای در احکام قرانات علم

نجوم است در سه قسم ... (۱۴)

● رساله‌ای در آداب تصوّف، آمیخته

به کلمات صوفیان در طریق و رسم قلندی

و خرّقه پوشی و آزادگی و آداب این

سلسله ... (۳)

● رساله‌ای در آداب تیراندازی با

کمان است در ۲۲ باب ... (۸۲)

● رساله‌ای در آداب و اصول هنر

تیراندازی با کمان است در ۲۷ باب ...

(۵۱۶)

● رساله‌ای در ادعیه و صلوات و

اوراد و اذکار صوفیانه همراه برخی روایات

نبوی (ص) و حکایات و نقل اقوال صوفیان

... (۴۸)

● رساله‌ای در اصول اخلاقی با نثری

پر استعاره و حکایاتی شیوا همراه ابیاتی نغز

... (۴۴۹)

● رساله‌ای در بیان اصول دین بر

اساس دلائل عقلیه و نقلیه ... (۸۰)

● رساله‌ای در تصوّف است در یک

مقدمه، سه مقاله و یک خاتمه (۲۶۶)

● رساله‌ای در تصوّف و عقاید

بآمیخته به حکایات و غزلیات و قصاید و

نقل اقوال صوفیان به روش اهل سنت است

هجویات آخوند شفیعاست که به ترتیب

حروف تهجی، تنظیم گردیده است ...

(۲۵۲)

● رساله مختصری در بیان روش‌ها و

دستورهای تیر اندازی با کمان است با

استفاده از روایات نبوی (ص) ... (۲۳۷)

● رساله مختصری در تصوّف است که

در آن به یکی از موضوعات مطروحه

پرداخته شده است ... (۴۴۶)

● رساله مختصری در چگونگی

خواندن صیغه‌های مختلف نکاح و عقود

شرعی و انواع تعبیرات آن بر وجهی اتم و

اکمل ... (۴۵۸)

● رساله مختصری در مبدأ و معاد و

مراحلی که انسان در بازپسین طی می‌کند و

آنچه از ثواب یا عقاب به او می‌رسد

(۵)

● رساله مفصّلی در فروع فقه حنفی

است و مؤلف هنگامی که در بخارا بوده،

بسیاری از فتاوهای فقهی را یادداشت ...

(۵۹)

● رساله نسبتاً مفصّلی در بیان اخلاق

و اعتقادات ... (۴۴۴)

● رساله‌ای ایست مختصر در طالع، بر

پایه بروج دوازده‌گانه، در دو بخش مردان و

زنان (۴۵۹)

● رساله‌ای بسیار موجز در

... (۵۰۰)

● رساله‌ای در تصوّف، در اذکار و اوراد به ترتیب ایام و اوقات به روش اهل سنّت و رویکرد صوفیانه در چند فصل ... (۴۴۳)

● رساله‌ای در حلّ مسأله عدم احتراق بدن مبارک حضرت موسی (ع) و بیان سبب احتراق و درهم ریختن کوه طور (۲۵۲)

● رساله‌ای در دانش فنّ تیراندازی با کمان است که در ۲۰ باب ... (۸۳)

● رساله‌ای در شرح و ترجمه مختصر سوره‌های حمد، توحید و قدر و نیز برخی اذکار و ادعیه نماز، با اشاراتی به اسرار نماز ... (۱۹۲)

● رساله‌ای در عروض و قافیه و صنایع شعری است ... (۲۵۶)

● رساله‌ای در منافع و مضار، آثار، امراض، دستور ساخت و قواعد نوشیدن شراب، بر پایه دقایق تجربیات اطّبا یونان، هند ... (۲۳۸)

● رساله‌ای در موضوع تاریخ برگرفته از کتب مختلف تاریخی در چهار «قسم» ... (۴۸۲)

● رساله‌ای مختصر در صنعت کیمیا شامل تبیض زرنیخ، قمر، عمل لؤلؤ، تصعید مس، ساخت زعفران الحدید و مانند آن ...

(۴۵۷)

● رساله‌ای مشتمل بر چند دعا شامل زیارت وارث و چند دعای دیگر شیعی است ... (۴۶۷)

● رساله‌ای موجز در اخلاق به روش اهل سنت و با رویکرد صوفیانه ... به دو زبان فارسی و ترکی ازبکی ... (۲۶)

● رساله‌ای موجز در انساب و شجره آل علی بن ابی طالب (ع) و سرگذشت اجمالی دوازده امام (ع) و نیز شاهزادگان ایرانی ... (۲۴۰)

● رساله‌ای موجز مشتمل قواعد نگارش الفباء، با قوانین دستور زبان فارسی، عربی و ترکی آذری و نیز برخی امثال و حکم ... (۴۷۰)

● رساله‌ای موجز، گویا درباره اهل حق یا حروفیان با تأویلات صوفیانه و مبهم و رمز و رازهای حروف و حقایق متفرّع بر آنها ... (۴۴۵)

● رونوشت اسنادی (شامل چهارده فرمان) از دوران صفویه در آزادی عمل پادریان اصفهان و دیگر بلاد محروسه ایران ... (۴۶۲)

● شرح برخی قصائد خاقانی شروانی (د. ۵۹۵ق) است ... (۴۵۰)

● شرح مصائب، مناقب، احوال، زندگی حضرات معصومین (ع) به نثری

مسیحیت و نقد دین اسلام در قالب مناظره

در پنج باب ... (۱)

● کتابی در اخلاق با نثری نیکو و

ادیبانه، آمیخته به حکایات، در شرح احوال

کسانی که به آسایش و گشایش رسیده‌اند

... (۲۸۰)

● کتابی در اخلاق در سی باب از

حوزه آسای مرکزی به روش اهل سنت با

رویکرد صوفیانه ... (۲۲)

● کتابی در اخلاق و آداب، به روش

شیعی با بهره‌مندی از منابع شیعی ... (۲۳)

● کتابی در اخلاق و بیان برخی

مسائل اعتقادی و فقهی به روش اهل سنت

با استفاده از آیات و روایات و حکایات ...

(۲۵)

● کتابی در اخلاق و تاریخ در

ساختاری صوفیانه در ۱۰۷ باب، به نظم و

نثر ... به روش شیعی ... (۷۹)

● کتابی در اخلاق و تصوّف، با نقل

آیات، روایات، کلام فقها و صوفیان مشهور،

همراه نقل حکایات فراوان به روش اهل

سنت ... (۸۱)

● کتابی در اخلاق، به روش اهل

سنت و صوفیانه، در چند باب تألیف حوزه

آسای بین سه قرن اخیر در دوازده باب ...

(۲۴)

● کتابی در اخلاق، محاسن آداب و

روان به روش شیعی ... (۲۵۳)

● فهرستواره موجز کتب کتابخانه بقعه

شیخ صفی‌الدین اردبیلی در اردبیل است ...

(۴۶۴)

● قطعه‌ای از یک کتاب فقهی شیعی

در احکام نماز و روزه آن ... (۴۶۱)

● کتاب ادبی، اخلاقی و تاریخی

معتبر و سودمند ... متضمّن حکایات و سیر

گذشتگان و روایات و لطایف اخبار و اسماء

پیشینیان ... (۲۶۰)

● کتاب طبی مشهور مشتمل بر دو

مقاله ... (۱۵)

● کتاب طبی مشهوری در دو مجلد و

سه بحث و هر بحث در چند گفتار و هر

گفتار در چند باب ... (۵۶)

● کتابی با نثری نیکو و روان در بیان

معجزات حضرات معصومین (ع) و پاره‌ای

از فضائل و مناقب آن ستارگان هدایت ...

(۲۴۷)

● کتابی تذکره‌گونه در بیان اشعار و

سروده‌های جمعی از شاعران دوره حکمرانی

فتحعلی شاه قاجار (۱۵۳)

● کتابی حاوی داستان‌های

شخصیت‌های اساطیری ایران باستان مانند

ضحاک، بزرگمهر، انوشیروان و بهرام گور

که در ۷ باب ... (۲۴۲)

● کتابی در اثبات حقانیت دین

اولاد آن ستارگان هدایت که بعدها مطالبی
به آن افزوده شده ... (۸۴)

• کتابی در علم پزشکی در یک
مقدمه، سه مقاله و یک خاتمه ... (۸۶)

• کتابی در علوم قرآن کریم، در
استخراج محل دقیق آیات ضمن جداول
متعدد در یک دیباچه و ۲۹ مقصد ... (۸)

• کتابی در فلسفه عملی (اخلاق)
مشحون از نصایح و اندرزهای حکیمانه به
نثری فصیح و روان ... (۲۷)

• کتابی درباره اعمال حواریون
حضرت عیسی (ع) در چند فصل گویا
برگردان از زبان لاتینی یا فرانسوی ... (۵۵)

• کتابی سترگ در آداب و اخلاق از
خواجه بر پایه کتاب طهارة الاعراق ابن
مسکویه است ... در سه مقاله ... (۴۵)

• کتابی مختصر در طرز نوشتن علم و
خط حرفی و تعلیم الفبای فارسی، ترکی و
عربی به جهت تعلیم زبان اسلامی ... (۴۶۹)

• کتابی مختصر در معرفت اسطرلاب،
حاوی ۲۰ باب در گزیده کتاب بزرگ
خواجه، با عنوان صد باب در اسطرلاب ...
(۱۵۵)

• کتابی مشهور و مختصر در قواعد
مهم علم حساب در یک مقدمه و ده باب ...
(۲۸۵)

• کتابی مشهور و مفصل در قواعد

سنن اسلامی با بهره گیری از آیات کریمه و
استفاده از روایات نبوی (ص) و اهل بیت
(ع) ... (۲۷۵)

• کتابی در آداب سلوک و طریقت
صوفیانه در هشت باب ... (۲)

• کتابی در آداب و اخلاق، به روش
اهل سنت با رویکرد صوفیانه، در حدود
سی باب ... (۴۷۷)

• کتابی در اصول دین پنجگانه و
ضروریات اعتقادات دین و شماره گناهان
کبیره ... (۲۷۱)

• کتابی در تصوّف، در طریقه
چشتیه، به نظم و نثر .. در شرح احوال و
کرامات صوفیان چشتی و برخی آداب
تصوّف ... (۱۹۵)

• کتابی در داستان‌های انبیا و
حکایاتی از زندگی ائمه معصومین (ع) و
بیان مناقب و معجزات آن ستارگان هدایت
در ۸۸ باب ... (۲۸۴)

• کتابی در دعا شامل خلاصه اذکار
و منتخب اوراد بر پایه باورهای شیعی
شامل دعاها و تعقیبات نمازهای روزانه ...
(۴۴۷)

• کتابی در دعا، شامل اذکار و اختتام
و اوراد به روش اهل سنت و با استفاده از
منابع آنان و با رویکرد صوفیانه ... (۴۶۸)

• کتابی در شرح احوال امامان (ع) و

بیشترین آن منتخب از *عجایب المخلوقات*

زکریای قزوینی است ... (۴۸۱)

● گفتاری موجز در حکمت و قواعد

فلسفی همراه با اشکال فلکی، به روش

مشرّب متأخرین حکمای ایران ... (۲۴۸)

● متن فقهی فتوایی مهمّی شامل

مسائل مبتلا به و مورد نیاز مکلفین، با

عباراتی روان و قابل فهم برای عموم است

... (۲۴۴)

● متن مکاتبات و منشآت دیوانی،

دوستانه و صوفیانه خواجه معین‌الدین بن

مطهر بن اسماعیل بن محمد بن احمد جامی ...

(۳۵۰)

● متنی است که گویا حضرت رضا

علیه السلام به درخواست مأمون عباسی،

تنظیم فرموده‌اند ... (۱۹۴)

● متنی موجز و روان در حفظ

صحت و سلامت جسم و جان، منتخب از

تصانیف حکما و اطّباء یونان و ایران، ...

(۲۸۶)

● مثنوی حماسی مشهوری در حدود

۳۴۰۰ بیت است که در آن داستان امیر

تیمور کورکان به نظم درآمده است ...

(۲۲۸)

● مثنوی در موضوع قضا و قدر

(فلسفی) است که در حدود ۲۳۰ بیت،

سروده شده است ... (۴۶۶)

کلی علم پزشکی و داروسازی بر اساس

طبّ سنتی بر پایه کتاب‌های *قانون* ...

(۱۸۳)

● کتابی مفصّل در آداب و اخلاق

اسلامی، وعظ و نیز آنچه باید واعظان و

اهل منبر بدانند، با انشائی ادیبانه و نیکو ...

(۱۰)

● کتابی مفصّل شامل حکایات و

حوادث روزگار اسکندر ذوالقرنین، به نثر،

با مقدمه‌ای به روش اهل سنت ... (۵۰)

● کشکولی جامع حاوی امثال،

داستان‌های شیرین، حکایات اخلاقی،

نکات تاریخی و مطایبات شیرین و طنزآمیز

به نظم و نثر ... (۲۴۱)

● گزیده‌ای از *مثنوی معنوی* مولانا

جلال‌الدین محمد رومی ... (۴۷۱)

● گزیده‌ای از *نهایة الادراک فی درایة*

الافلاک مؤلف است در چهار مقاله ...

(۲۱)

● گفتار کوتاه فلسفی در شناخت

اشیاء و آغاز و انجام هر چیز در چهار باب

... (۲۵۱)

● گفتاری به نظم و نثر در حقیقت

حسن و عشق به روش صوفیان، آمیخته به

حکایات آموزنده که به پیروی از گلستان

شیخ ... (۲۳۹)

● گفتاری کوتاه در جغرافیا، که

- مثنوی عاشقانه‌ای در حدود ۹۰ بیت است ... (۱۶۰)
- مجموعه‌ای از ادعیه و مناجات و اوراد و اذکار با استفاده از آیات، کلمات اولیای دین و سخنان صوفیان صاحب نام است ... (۵۱۵)
- مجموعه‌ای از ادعیه، مناجات، اذکار و اوراد به فارسی و عربی، شامل برخی طلسمات، تعویذات و اشکال در علوم غریبه ... (۴۷۹)
- مجموعه‌ای از اساطیر و داستان مانند **کلّیله و دمنه** و **مرزبان نامه** به منظور بیان مسائل سیاست و کشورداری است ... (۹۶)
- مجموعه‌ای از اشعار شاعران عاشقانه که در آنها تیر و کمان و پیکان و مانند آنها به کار رفته است ... (۲۵۹)
- مجموعه‌ای از صورت اسناد، حاوی احکام صادره از سوی قضات در محاضر و محاکم، بیشتر درباره طلاق، ازدواج و تعزیرات ... (۵۴)
- مجموعه‌ای از منظومه‌های اخلاقی با مشرب صوفیانه، حاوی هفت داستان، جلگی در قالب مثنوی (۲۹۴)
- مجموعه‌ای بازنویسی شده از صورت فتاوی عالمان اهل سنت در زمینه صلات، صوم، زکات، صدقه و نکاح و

- امثالهم است (۴۷۶)
- مجموعه‌ای مشتمل بر ۳۶ نامه صوفیانه است که مؤلف آن‌ها را برای برادرش ملک محمود عرف شجن نوشته است ... (۸۷)
- **مختصر تفسیر منهج الصادقین**، تألیف خود مؤلف، شامل مباحث ضروری تفسیر است در دو جلد ... (۳۴۷)
- معجم لغات و الفاظ ادویه مفرده طبّی در زبان‌های یونانی، عربی، رومی، اندلسی، عبری، سریانی، بربری، ترکی و فارسی است ... (۵۸)
- مکاتبات و منشآت گوناگون و متنوعی است به سلاطین علما و افراد عادی (۹۲)
- **منتخبی از کتاب جوامع الحکایات** عوفی، مشتمل بر حکایات نغز ... (۲۴۳)
- منشآت، نشان‌ها، فرمان‌ها، نامه‌ها و احکام دیوانی سلطان حسین بایقرا و نیز نامه‌ها، رقعات و انشاهای دوستانه و تفتنی است ... (۴۵۱)
- منظومه داستان خسرو و شیرین و فرهاد در قالب مثنوی است ... (۲۸۲)
- منظومه‌ای ادبی در داستان عشق خسرو و فرهاد به شیرین در حدود ۳۷۰۰ بیت ... در قالب مثنوی و در بحر تقارب ... (۲۸۳)

- منظومه‌ای اعتقادی مانند عقاید منظوم عبدالرحمن جامی ... (۴۶۰)
- منظومه‌ای در اخلاق، فقه و تصوّف در قالب مثنوی در حدود ۵۰۰ بیت ... (۴۷۴)
- منظومه‌ای در آداب و رسوم تیراندازی با کمان در قالب مثنوی ... (۴۷۵)
- منظومه‌ای در فقه سنی (گویا حنفی) ... (۴۸۳)
- ولایت‌نامه خاوران‌نامه، مثنوی حماسی مشهوری مشتمل بر ۲۲۵۰۰ بیت است در بحر متقارب مثنی مقصور یا محذوف ... (۲۷۸)
- یکی از حجیم‌ترین جهادیه‌هاست که مؤلف به مناسبتِ جنگِ ایران و روسیه، پس از شکستِ ایرانیان در دوره نخست ... (۷)

«نمایه محلّ تألیف آثار»

- بادکوبه (۹)
- بخرارا (۳)، (۲۶)، (۴۸)، (۵۴)، (۵۹)، (۸۱)، (۲۶۶)، (۴۶۰)، (۴۶۸)
- (۴۷۴)، (۵۱۵)
- حیدرآباد (هند) (۲۴۱)
- دارالسرور تفلیس (۴۶۹)
- دکن (۲۷۸)
- دیپول (هند) (۵۰۱)
- ساوه (۲۴۴)
- سمرقند (۳)، (۲۶)، (۵۴)، (۵۱۵)
- شیراز (۲۴۸)
- قهستان (۱۴)، (۴۵)
- مشهد مقدس (۲۷۶)
- هرات (۸)، (۴۸۴)
- هند (۱)، (۱۸۹)، (۲۵۲)، (۲۷۸)

«نمایه تاریخ تألیف آثار»

- ۵۱۹ق (۴۷۲)
- ۵۵۲ق (۱۹۶)
- سده ۶-۷ق (۲۱۹)
- ۶۳۳ق (۴۵)
- ۶۵۵ق (۹۷)
- ۷۰ق «نزدیک به سال ...» (۵)
- ۷۲۶ق (۹۶)
- ۷۶۷ق (۱۵)
- ۷۷۰ق (۱۵)
- ۸۳۰ق (۲۷۸)
- ۸۵۱ق «حدود سال ...» (۲۰۱)
- ۸۶۸ق (۸۶)
- ۸۷۱ق (۴۲۹)
- ۸۸۴ق (۴۲۹)
- ۸۸۵ق (۴۲۹)
- ۸۹۱ق (۸)
- ۸۹۲ق (۱۴۲)، (۴۸۴)
- ۸۹۶ق (۴۲۹)
- ۸۹۷ق (۲۴۸)، (۴۲۹)، (۴۸۴)
- ۸۹۸ق (۲۲۲)
- ۸۹۹ق (۴۸۴)
- سده ۹ق «نزدیک به سال ...» (۲۴۸)
- ۹۰۰ق (۲۷)، (۲۴۸)
- ۹۰۴ق (۱۸۱)
- ۹۰۴ق «نزدیک به سال ...» (۲۶۸)
- ۹۲۲ق (۹۲)
- ۹۲۲ق «نزدیک به سال ...» (۲۵۶)
- ۹۴۰ق (۹۲)
- ۹۵۹ق (۵۰۱)
- ۹۶۳ق (۵۰۱)
- ۹۷۰ق (۳۴۷)
- سده ۱۰ق (۵۰)، (۲۵۶)، (۳۵۱)
- ۱۰۰۷-۱۰۱۷ق «بین سال‌های...» (۱)
- ۱۰۱۷-۱۰۱۸ق «بین سال‌های ...»
- (۲۸۲)
- ۱۰۲۷ق (۱۸۵)
- ۱۰۳۲ق (۲۴۴)
- ۱۰۳۵ق (۵۸)
- ۱۰۳۷ق (۲۳۸)
- ۱۰۳۸ق (۵۸)
- ۱۰۴۳ق (۱۹۲)
- ۱۰۵۴ق (۲۴۱)
- ۱۰۶۰ق (۲۸۰)
- ۱۰۶۱ق (۱۳۸)

- ۱۰۶۵ق «نزدیک به سال ...» (۵۰۰)
- ۱۰۶۹ق (۵۸)
- ۱۰۷۲ق (۲۶۶)
- ۱۰۷۷ق (۱۰)
- ۱۰۷۹ق (۱۰)
- ۱۰۸۰ق (۱۸۳)
- ۱۰۸۳ق (۳)
- ۱۰۸۵ق (۲۷۶)
- ۱۰۸۷ق (۲۷۶)
- ۱۰۸۹ق (۱۰)، (۲۵۳)
- ۱۰۹۴ق (۱۸۸)
- سده ۱۱ق (۲۸۶)
- ۱۱۰۳ق (۲۵۳)
- ۱۱۰۴ق (۱۸۸)
- ۱۱۰۹ق (۲۷۱)
- ۱۱۱۳ق (۱۶۴)
- ۱۱۴۰-۱۱۴۴ق «بین سال‌های ...»
- (۲۲۰)
- سده ۱۲ق (۲۲)، (۶۵)
- ۱۲۰۹ق (۸۰)
- ۱۲۳۸ق (۷)
- ۱۲۴۰ق (۱۵۳)
- ۱۲۵۰ق (۲۸۴)
- ۱۲۵۲ق (۴۶۹)
- ۱۲۵۷ق (۷۹)
- ۱۲۶۹ق (۹)
- ۱۲۸۲ق (۵۵)
- سده ۱۲-۱۳ق (۲۲)
- سده ۱۳ق (۲۲)
- سده ۱۴ق (۴۴۵)

«نمایه ماده تاریخ آثار»

- آباد ابد باد صاحب قران ثانی
- «۱۰۳۵ق» (۵۸)
- اخلاق محسنی «۹۰۰ق» (۲۷)
- الفاظ ادویه «۱۰۳۸ق» (۵۸)
- الفاظ الادویه «۱۰۶۹ق» (۵۸)
- تاریخ راقم «۱۱۱۳ق» (۱۶۴)
- ترجمت «۱۰۴۳ق» (۱۹۲)
- لامع «۹۵۹ق» (۵۰۱)
- واقع «۹۶۳ق» (۵۰۱)

«نمایه مقدمه‌های آثار»

- تألیف برای حمزه میرزا فرزند سلطان محمد خدابنده صفوی (برادر بزرگتر شاه عباس اول) (۲۸۵)
- تألیف برای رفیع‌الدین حسین (فرزند یوسف هروی طبیب) (۹۲)
- تألیف برای ضیاء‌الدین یوسف (فرزند جامی) (۱۴۲)، (۲۲۲)
- تألیف به درخواست ناصرالدین ابوالفتح عبدالرحیم بن ابی‌منصور (حاکم اسماعیلی قهستان) (۴۵)
- تألیف به درخواست شاه عباس حسینی صفوی (حک. ۹۹۶-۱۰۳۸ق) (۲۳۸)
- تألیف به درخواست شمس‌الدین ابوالمظفر ابراهیم شاه شرقی (حک. ۸۰۴-۸۴۴ق) (۸۹)
- تألیف به درخواست محمد اسماعیل (برادر کهنتر مؤلف) (۲۸۰)
- تألیف به دستور سلطان ناصرالدین قُباچه (حاکم سِند) (۲۶۰)
- تألیف به دستور معزالدین ابوالقاسم بابر بهادر (وزیر جلال‌الدین محمود) (۳۵۰)
- تألیف به نام (فرمانفرمای قهستان، خوف، سنجان و مابین آباد) (۱۴)
- تألیف به نام ابوالمظفر علاء‌الدین سلطان حسین شاه (۵۱۶)
- تألیف به نام سلطان ناصرالدین سید عبدالعزیز بهادرخان (حک. ۱۰۵۷-۱۰۹۱ق) (۳)
- تألیف به نام مظفرالدین یرلق ارسلان بن حسام الدوله البیورک چوپانی (۲۱)
- تألیف به نام ابوالحسن (پسر سلطان حسین بایقرا، حاکم مرو) (۲۷)
- تألیف به نام اتابک ابوبکر بن سعد زنگی (از اتابکان شیراز) (۲۷)
- تألیف به نام اتابک محمد بن ابوبکر زنگی (از اتابکان شیراز) (۲۷)
- تألیف به نام اکبر شاه (حک. ۹۶۳-۱۰۱۴ق) (۱)
- تألیف به نام امیر شیخ احمد سهیلی جغتایی (د. ۹۱۸ق) (۷۱)
- تألیف به نام امیرعلیشیر نوایی (د. ۹۰۸ق) (۴۸۴)

- تألیف به نام سراج‌الدین قاسم
بیک پرناک ترکمانی (از شاهزادگان و حاکم
شیراز بین سال‌های ۹۰۰-۹۰۶ ق در
روزگار شاهی رستم بیک بن مقصود بیک)
(۲۴۸)
- تألیف به نام سلطان حسین بایقرا
(حک. ۸۷۳-۹۱۱ ق) (۸)، (۱۴۲)، (۲۹۴)،
(۴۲۹)
- تألیف به نام سلطان شهاب‌الدین
محمد شاهجهان (حک. ۱۰۳۷-۱۰۶۸ ق)
(۱۳۸)
- تألیف به نام سلطان عبدالله قطب
شاه (د. ۱۰۳۵ ق) (۲۴۱)
- تألیف به نام سلطان غیاث‌الدین
(زنده ۸۶۸ ق) (۸۶)
- تألیف به نام شاه سلطان حسین
صفوی (حک. ۱۱۰۵-۱۱۴۴ ق) (۲۷۱)
- تألیف به نام شاه سلیمان صفوی
(حک. ۱۰۷۷-۱۱۰۵ ق) (۱۰)، (۱۸۳)،
(۱۸۸)، (۲۲۱)، (۲۵۳)
- تألیف به نام شاه طهماسب صفوی
(حک. ۹۳۱-۹۸۴ ق) (۱۹۱)، (۵۰۱)
- تألیف به نام شاه عباس اول
صفوی (حک. ۹۹۶-۱۰۳۸ ق) (۲۴۴)،
(۲۵۲)
- تألیف به نام شاه عباس ثانی
(حک. ۱۰۵۲-۱۰۷۵ ق) (۱۰)
- تألیف به نام شمس‌الخلافه محمد
شاه بن تغلق شاه فرمانروای دهلی (حک.
۷۲۵-۷۵۲ ق) (۹۶)
- تألیف به نام شمس‌الدین التمش
ملوکی (حک. ۶۰۷-۶۳۳ ق) (۲۶۰)
- تألیف به نام شهاب‌الدین محمد
شاه جهان (حک. ۱۰۳۷-۱۰۶۸ ق) (۵۸)
- تألیف به نام شیخ‌الاسلام
شمس‌الدین محمد بن علی خاتونی مشهور به
ابن خاتون عاملی (وزیر قطب شاه) (۲۴۱)
- تألیف به نام عبدالعزیز خان بن
عبیدالله خان شیبانی (حک. ۹۴۷-۹۵۷ ق)
(۹۵)
- تألیف به نام علاء‌الدین محمد
خلجی (حک. ۶۹۵-۷۱۵ ق) (۲۴۲)
- تألیف به نام فتحعلی شاه قاجار
(حک. ۱۲۱۲-۱۲۵۰ ق) (۲۴۷)
- تألیف به نام مظفر حسن بن
سلطان حسین (۴۴۸)
- تألیف به نام مظفرالدین ابوالغازی
سلطان امیر شمس‌الدین بن سلطان
کمال‌الدین محمد از پادشاهان رستمدر
(حک. سلسله ۸۹۷-۹۹۵ ق) (۲۴۰)
- تألیف به نام ملکه تخت‌نشین،
عصمة‌الدنیا والدین، بدیع‌الجمال، که
بایستی همان خاتزاده، بدیع‌الجمال، همسر
امیر مبارزالدین محمد و مادر سلطان

- ابوالمظفر بایزید (حک ۷۵۷-۷۹۰ق) (۱۵)
- تألیف به نام وزیر مجدالدین
- ابومحمد بخاری (۵۶)
- تألیف به نام یمین الدوله بهرامشاه
- پادشاه غزنه (حک ۵۱۱-۵۵۲ق) (۱۹۶)
- ترجمه به دستور شاه سلیمان صفوی (حک ۱۰۷۷-۱۱۰۵ق) (۲۲۱)
 - ترجمه به نام ابوبکر بن سعد بن زنگی (حک ۶۲۳-۶۵۸ق) (۱۸۹)
 - ترجمه به نام سلطان ابوالنصر محمد قطب شاه (د. ۱۰۳۵ق) (۱۸۵)
 - ترجمه فارسی ایبات طبری (مازندرانی)، به درخواست عباس قونسول اعظم (۳۵۳)
 - سرایش به درخواست حاج آقاسی (وزیر کریمخان زند) (۲۸۳)
 - سرایش به درخواست محمدقلی قطب شاه (حک ۹۸۹-۱۰۲۰ق) (۲۸۲)
 - سرایش به درخواست یکی از پادشاهان (وزراء یا قضات)، مشهور به
- امیرشرع (۴۶۰)
- سرایش به نام وکیل الرعایا
- کریمخان زند (۲۸۳)
- کتابت برای شاه مراد کشمیری
- (۸۸)
- کتابت برای ملا دولت خان ولد شیخ رسول دویزین (۵۰۰)
 - کتابت به جهت میرزا صالح بیک بدخشی (۳۷)
 - کتابت به درخواست محمدظهر با عبارت: «بإشارة المفخّم المکرّم المؤید بتأیید الملك الکبیر محمدظهر» (۴۴۷)
 - کتابت به درخواست سلالة السادات ... میرزا محمود نایب کنسولگری مقیم استرآباد (۳۵۳)
 - کتابت به دستور سلطان سیّد عبدالعزیز بهادرخان (حک ۱۰۵۵-۱۰۹۱ق) (۸)
 - کتابت به دستور میرزا محمد مهدی بن میر سیّد احمد (۳۵۲)

«نمایه آغاز نسخ خطی»

حروفات فارسی، حروفات ترکی، متصل بطرفین،
متصل بما قبل ... (۴۷۰)

● الهی غنچه امید بگشای / گلی
از روضه جاوید بنمای (۲۹۵)، (۳۳۴)

● الهی کمال الهی تراست / جمال جهان
پادشاهی تراست (۳۱۱)

● امداد حمد بی‌عد و [اعداد] سپاس
بی‌قیاس مبدعی را که آثار ابداع او بر هر ورقی
از اوراق... اما بعد بر ارباب فطنت و اصحاب
حکمت مخفی و مستور نماید... و چون بنده
کمترین بندکان... در این قسم بحسب المقدور
شروعی نموده میخواست که تا قول اصح و تجربه
ارجح باز نماید... بلقیس زمین و زمان، ملکه
تخت نشین... زهره زهرا دولت... عصمت الدنیا
والدین بدیع الجمال، خلد الله ایام سلطنتها...
بدانکه این کتاب مشتمل است بر دو ... (۱۵)

● امیر گته دشت پازوار خجیره/
گشت پازوار رودر بهار خجیره (۳۵۳)

● انیس موحدین و جلیس مجردین،
سپاس بی‌قیاس و ستایش رفیع الاساس یگانه‌ای

● آن خدایی که انگبین شیرین نوش راز
فواره نیش زنبور به قدرت خویش چکاند و آن
سبحان که نبات در قطره عطار از شاخ نومیدی
رساند و آن ملکی که اشک دیده بر ابر که تو او
را باران خوانی در ... (۸۷)

● ابتدی بسم الله الرحمن الرحیم
المتوالی الاحسان (۳۱۹)

● از بسکه ریخت رنگ جنون بر سرم
هوا/ سودا بیای بست ز مغز سرم حنا (۴۲۳)

● اسناد نورنامه آنحضرت صلی الله علیه و
سلم اینست: الحمد لله رب العالمین و العاقبة
للمتقین. نقلست که چون محمد مصطفی ...
(۵۱۵)

● اسناد ورد دیگر، هر کس این دعا را
بخواند ... الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقین ...
در بیان صلوات که حضرت پیغمبر صلی الله علیه
... (۴۸)

● ألا یا أيها الساقی أدر کأساً و ناوِها/ که
عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها (۳۶۹)

● الفباء فارسی و ترکی؛ حروفات عربی،

است جلّ شانه که ابداع ممکنات و اختراع
مکونات ... ؛ اما بعد چنین گوید ذره بی‌ها ... که
از جمله مسائل اتفاقیه فرقه ناجیه شیعه اثنا
عشریه بلکه فرق اسلامیة ... (۸۰)

• ای از تو حدیث معرفت را تبیین، وی
ترجمه وصف تو تنزیل مبین ... بهتر حدیثی که
مجلس آریان انجمن یقین را سرلوح کتاب بیان
مزین بجواهر حقایق آن تواند بود و زیباتر کلامی
که گل چینان حدایق دین را خار شبهت وریب
از گلدسته عقاید تواندر بود؛ حمد مبدعی است
که خلق کونین پرتوی از اشعه ... (۱۸۵)

• ای بسته بدست جود تو قطب کمر / و
ای مکرمت نهاده تاجش بر سر (۲۸۲)

• ای بیداد تازه جان عاشقان /
زآب لطف، تر زبان عاشقان (۲۹۶)

• ای طرازنده بهارستان، وی نگارنده
نگارستان، از کرم تازه کن بهارم ... اکنون
معروض آنکه چون استنباط غرایب و استخراج
... بخاطر فاتر ذره بیمقدار ساقط از درجه اعتبار
... الفقیر ... اگر به نگارستان موسوم گردد
رواست ... (۵۰۱)

• ای گشاینده خزاین جود / نقش
پیوند کارگاه وجود (۲۹۳)

• ائمه زادگان و اولیاء و مشایخی که در
ولایت بادکوبه مدفون گشته بدین تفصیل اند؛ اوّل

در یک فرسخی قلعه بادکوبه مرقد منوره
حضرت بی بی هیبت (س) که اسمش حلیمه
خاتون صبیبه جناب امام موسی کاظم (ع) ضریح
و گنبد و مسجد و حریم دارد ... (۹)

• این کتاب را از تاریخهای معتبر فراهم
آورده. این چنین در نظام التواریخ آورده اند که
سلسله حکام ... (۴۸۲)

• بر ضمیر ارباب دانش و خواطر
اصحاب بینش واضح و لایح است که در تواریخ
حوادث اایام علمای عظام و فضایل کرام لثالی
نظم و جواهر نثر وانموده اند ... (۱۶۴)

• برآمد شاه عشق از طور سینا / و ز آنجا
زد عَلم بر دیر مینا (۴۲۹)

• بسم الله الرحمن الرحیم / اعظم
اسماء علیهم حکیم (۴۲۹)، (۴۳۰)

• بسم الله الرحمن الرحیم / اُمّی حمدا لمنان
الکریم (۴۲۹)، (۴۴۱)

• ﴿بسم الله الرحمن الرحیم، تبارک الذی
بیده الملک﴾، قال بعضهم معناه ذوالبرکة ... ای
آرنده برکتها وی ست و بعضی این گفته اند ...
قول نیکوتر آنست که تبارک تفاعل است از
برکت و معنی وی تعالی و تعاضم و این معنی از
بهر آن گفتیم که چون تبارک از برکت است ...
(۴۷۳)

• ﴿بسم الله الرحمن الرحیم، تبارک﴾، یعنی

بزرگ است و پابنده است ... ﴿الذی﴾ آن خدایی که ﴿پیده﴾ بفرمان و قدرت اوست؛ ﴿الملک﴾ پادشاهی، بعضی می‌گویند مراد اینجا ازید صفت کی از صفت حق تعالی و از متشابهات است ... (۲۱۰)

• ﴿بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمین...﴾ ای سباس و ستایش مر خدایرا عزوجل آفریدکار جهانیان است و بروردکار ... بحالی بود، بقولی حمد گفت خدای تعالی بر ذات خود برای تعلیم بندکان تا سباس و ستایش ... (۲۱۹)

• بسم الله الرحمن الرحيم / خطبه
قدس است بملک قدیم (۲۸۸)

• بسم الله الرحمن الرحيم، ربّ یسر و لاتعسر الحمد لله الذی أنزل الفرقان نوراً مضيئاً ... و الصلوة علی رسوله محمد و آله أجمعین؛ قال رحمة الله علیه ابتدا کردیم بتفسیر قرآن و شرح معانی وی و بیان مجمل و مفسر وی و ناسخ و منسوخ وی و محکم و متشابه وی وعد و وعید و بیان امر و دلیل وی و بیان نهی و نزول وی و قصص و نظم وی بر سبیل اختصار و الله الموفق للصواب و الهادی إلى الرشاد و ابتدا کردیم از تفسیر أعوذ بالله ... الفصل الثانی فی سورة الفاتحة، سورة الفاتحة بقول ابن عباس رحمه الله مکی است و بقول مجاهد مدنی است و وی هفت آیت است ... (۴۷۲)

• ﴿بسم الله الرحمن الرحيم﴾. سورة الأنعام، عبدالله بن عباس گفت رضی الله عنهما که این سورت بمکه منزل شده است مکر شش آیت و نزول آن در یک شب بود و هفتاد هزار فرشته بتشیع این سورت از آسمان فرود آمدند و تمامی مکه و حوالی آن با اطراف کوهها از فریشتگان بر شد و او از تسبیح و تقدیس ایشان بلند شده و کوهها با ایشان در موافقت آمدند ... ﴿سبحان الذی خلق السموات الأرض...﴾ سباس و ستایش مر خدای را تعالی گویند و ممت و نعمت او بر خود ... (۱۹۸)

• بسم الله الرحمن الرحيم / طرفه
خطیبست ز سفر قدیم (۴۲۹)

• بسم الله الرحمن الرحيم / هست صلاهی
سرخوان حکیم (۲۹۴)، (۲۹۷)، (۲۹۹)، (۴۲۹)، (۴۳۰)

• بسم الله العلی الاعلی حمد و ثناء خدای عالم و آدم را که مقدس از ذکر و بیان است و منزّه از تبیان و اتیان است، صفاتش در کل اشیاء ظاهر خاصیت بخش ناباتات ... شناختن آن ذات قدم از فهم کل خلق دور است و لکن صفاتش از کل عالم و آدم دایم در ظهور است ... در جای دیگر اشارت است العلم النقطة کثره الجاهلون، ایدرویش مقام من عرف نفسه فقد عرف ربه در باب شناختن خود ربّ خود است، چنانکه خاتم الانبیاء (ص) میفرماید: «قد أدبني ربّي فأحسن

تأدیی» مراد از مرّبی و ادیب واحد است که مرآت احد است که جمیع صفات احد از واحد مشاهد می‌شود در مقام ... (۴۴۵)

● بعد از تمهید قواعد محامد الهی و تأسیس مبانی ثناخوانی حضرت رسالت پناهی علیه و علی آله و صحبه صلوٰۃ مصوّنة عن التناهی نموده میشود ... (۴۸۵)

● بعد از سپاس ایزد تعالی که مبدع کل است و آفرین بر سید کائنات محمد صلی الله علیه و سلم که مشرع حق است، چنین گویند که مؤلف اخبار این مقاله علی بن محمد بن القاضی البشیری عفا الله عنه که دوستی عزیز استدعا نمود که نسخه قرعه مأمونیه که امام بحق ابوالحسن علی بن موسی رضا علیه التحیه و السلام از برای مأمون خلیفه ساخته بود آنرا از لفظ عربی پیارسی باید کرد تا طایفه را که دست ادراک و فهم ایشان قاصرست بدین بهره مند شوند ... (۱۹۴)

● بعد حمد خدا و نعت رسول/ هست مأمول از کرام قبول (۲۶۰)

● بنام آنکه در عنوان نامه/ بود نامش نخستین نقش خامه (۲۸۳)

● بنام خداوند جان آفرین/ حکیم سخن در زبان آفرین (۹۷)

● به اوج کبریا کز پهلوی عجز است

راه آنجا/ سر مویی گر اینجا شوی بشکن
کلاه آنجا (۳۵۶)

● بهترین مقالی که سر خیل کاروان فنون محاورات تواند بود و خوشترین کلامی که ... شاه سلیمان حشمتانرا بانتقام پای موری درهم شکند ... و بعد از ادای مراسم حمد و ثناخوانی که عبارت از اعتراف بعجز و هیچ مدانیست ... اما بعد بر مرآت ضمائر اولو الأبصار ظاهر و روشن ... (۱۰)

● به نام خدایی که فکر و خرد/ نیارد که در کسسه او پی برد (۲۲۹)

● بیان محمود در ستایش خداوند معبود ...؛ اما بعد چنین گوید نیازمند ملک جبار ... که چون در اتمام کتاب سفینه المحمود که در ذکر احوال و اقوال شعرای معاصرینست ... توفیق یافت ... (۱۵۳)

● تا به تیر مژه دل صید کنی است/ ز ابروان چشمت بود... دو کمان پیوسته (۲۵۹)

● تیمناً بذكر الملك الأعلى و حمد الله تبارک و تعالی و صلی الله علی ... چون تسوید این اوراق بتوفیق علیم خلاق به سر حد اتمام رسید و ذکر طوایف اولیا ... به انجام کشید ... (۲۲۲)

● جامع المعجزات، کلام حکمت نظام متکلمی است دل کلامه علی کلامه که لآلی حمد

و ثنایش دره‌ی التاج تارک سخن سنجان است ...
(۲۴۷)

● چمن آرای فرج بعد از شدت در خزان و
بهار روزگار لطف شامل حضرت سبحانی است
که ذات کاملی انسانپرا در وحشت سرای رحم
در دامن ... صراط علی حق نمسکه ... اما بعد آن
ناجی از مضایق مهالک و مخالف مسالک ...
(۲۸۰)

● چو مرغ امر ذی بالی ز آغاز / نه
از نیروی حمد آید به پرواز (۱۴۲)

● چون وعده رفته بود که بعضی از اعمال
و اوراد بنویسید که طالبان حق را بکار آید،
وفای آن وعده لازم افتد... و اگر زیادتی طلبید
کو از کتب قوم فراگیرد من الله التوفیق (۴۶۸)

● حامداً لمن [أ]ظهر سرّه بحقیقه الإنسان
فجعل فی الأرض خلیفه ... و الصلوة ... علی
آله الطاهرین الطیبین المحبوبین أفضل النسب کال
الإیقان أشرف الإیمان برضاء السبحان ... أما بعد
میگوید فقیر حقیر بنده آل محمدی ... این رساله
است مسمی ب نکات الأسرار برای فرزندان و
برادران و طالبان صادق حقیقت اهل فطره سلیم
منصف الفطانه که ... قوله علیه السلام لتجتمع
امتی علی الضلالة و از نادانی که حقیقت این کلمه
اجمالیه ... (۵۰۰)

● حضرت پادشاه علی الاطلاق عزت

کلمته و جلّت عظمته... إنک لعلی خلق عظیم؛
زیرا که حسن خلق نوربست از انوار حکمت
الهی و سری از اسرار عزت پادشاهی... مالک
الخافقین شهنشاه آفاق سلطان حسین، خلد الله
تعالی ظلال خلافته... و اولاد اجماد کامکار
نامدار... شاه ابوالحسن معین ملک... خلد الله
تعالی ملکه... فقیر حقیر... نیز از اجرام بارگاه...
بس بتحریر این رساله که به اخلاق محسنی
مسمی گشته اقدام نمود... و قبل از شروع بموقف
عرض میرساند که ... (۲۷)

● حضرت حکیم علی الاطلاق جلّت
عظمته که وظایف حمد و ثنای بحکم مجمله بر
زبان جمیع موجودات علوی و سفلی جاری و
دایر است ... (۷۱)

● حمد بی حدّ خالق که واهب صور و
اشکال است ... (۱۸۹)

● حمد بی حد و شکر بلا عدّ منعمی را سزد
که شقایق حقایق قرآنی را در حدائق صدور
انسانی بشکفانید فوایح و انوار اشجار و روایح
زهار و دقایق فرقانی به مشام جان و جنان
ایشان رسانید ... (۱۹۱)

● حمد بی حد و مدح بیعد لایق حضرت
عزت مالک الملکی باشد که همچنانکه در بدو
فطرت اولی... ذکر سببی که باعث شد بر تألیف
این کتاب بوقت مقام قهستان در خدمت آن بقعه
در مجلس عالی ناصرالدین عبدالرحیم بن

ابی منصور، تغمّده الله برحمته، در اثنای ذکرى که می‌رفت از کتاب الطهارة که استاد فاضل ... مسکویه خازن ... در تهذیب اخلاق ساخته است ... ؛ با محرّر این اوراق فرمود که این نفیس را تبدیل کسوت الفاظ و نقل از زبان تازی بزبان پارسی تجدید ذکرى باید کرد... (۴۵)

● حمد بی‌نهایت و ثنای بی‌غایت حکیمی را که حکمت کامله و کیفیت مزاج را از امتزاج جواهر عناصر مختلفه الآثار احداث نمود ... و بعد فقیر حقیر ... مظفر بن محمد حسینی شفقانی کاشانی را کثرت اشتغال به مطالعه مؤلفات .. قدما .. باعث وداعی به تسوید این مقاله ... شد ... و این مجلد که موسوم شد به خلاصه شفقانی مبتنی بر دو کتاب است ... این مقاله را در حفظ صحت از کتب اعظام حکماء ... انتخاب نمود ... (۲۸۶)

● الحمد لخالق البرایا و الشکر لواهب العطايا و الصلوات والسلام ... ؛ اما بعد مصتّف این کتاب ابو مخنف بن لو ط بن یحیی خزاعی عبد الرحمة این کتاب به بحر الانساب ... (۸۴)

● الحمد لله حمد الشاکرین و الصلاه على محمد و آله اجمعین ...؛ این مختصریست در معرفت اسطرلاب از تصانیف ... مشتمل بر بیست باب، باب اول در القاب آلات و خطوط و دوائر اسطرلاب آنچه علاقه در وی است حلقه بود ... (۱۵۵)

● الحمد لله الحنان المنان ذی الفضل و الإحسان و الکرم و الامتنان مبین البیان ... این دو سوره است حضرت رسول علیه السلام که مفاصله میان بحر کنم ... در خبر است که قال علیه السلام من قال بسم الله الرحمن الرحيم مرّة واحدة لم یبق من ذنوبه ذرّة ... (۸۱)

● الحمد لله رب العالمین ... اما بعد چنین گوید گلدسته بند ریاحین مناقب ائمه دین بنده حقیر فانی محمد واعظ اصفهانی که چون بدست ... در جلد دوم جامع المعجزات از ریاض مناقب شاه ولایت وخاتون قیامت ... دسته گلی بست ... اکنون شروع در مجلد سیم میشود که مشتمل است بر فضایل و مناقب و مصائب باقی ائمه علیهم السلام ... (۲۴۷)

● الحمد لله رب العالمین ... و بعد چون توجه خاطر ملکوت ناظر اشرف اقدس کلب آستان علی بن ابی طالب علیه السلام ... (۲۴۴)

● الحمد لله رب العالمین و الصلاة و السلام على سیّد المرسلین محمد رسول الله و آله اجمعین ... این نامه‌ایست از ما به برادرانی که ایشانرا انسانیت رنجه داد و اندرون ایشان از خود متقاضی شود ... (۲۵۱)

● الحمد لله ربّ العالمین و الصلوة و السلام على خیر خلقه محمد و آله و اولاده و ائمة اثنی عشری علیهم السلام، قال النبی صلی الله علیه و آله و سلّم کل حسب و نسب ینقطع إلا حسبی و

نسبی، یعنی بدانید که ... و این نسخه را در مسجد اقصی یافتیم بخط امام شریف بن جعفر... این نسخه در اصل تازی بوده است شیخ الحفاظ او را لفظاً بلفظ فارسی کرده است ... (۸۵)

● الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام
علی رسولہ و آلہ ... قال النبی صلی علیہ و سلم
من ترک الرمی سهم ... حضرت رسالت پناه
صلی الله علی و سلم میفرماید که اگر کسی ترک
کند تیراندازی را بعد از دانستن، پس بتحقیق
ترک کرده باشد سنت مرا و هر که ترک کند
سنت مرا پس از امت من نباشد ... (۲۳۷)

● الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام
علی رسولہ محمد و آلہ أجمعین؛ بدان ای سرّ الله
تعالی، طالب حقّ باید که رعایت اوراد علم
سبحانه تعالی در اوقات شریف (۴۴۳)

● الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام
علی رسولہ محمد و آلہ و أصحابہ أجمعین، امّا
صاحب تاریخ طبری و صاحب تاریخ اعظم و
در زبدةالتواریخ آورده‌اند که در میان قیصر و
ملک مغرب دایم جنگ بود مردم بستوه آمده
بوده‌اند از هر دو طرف، آخر قصد صلح کردند،
سپاه مغرب بوزیر مبک روم نامه فرستادند...
بدین ترتیب نامه در برگه دیوان الملک بود
باقلیدوس رسید ... (۵۳)

● الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام
علی سیّد المرسلین و إمام المتّقین و خاتم النبیین

محمد ... ؛ امّا بعد ... این رساله ایست مسمی به
تکمیل الایمان و تقویة الايقان در بیان عقاید
اسلام و قواعد ملّت بر طریقه سنیّه اهل سنت و
جماعت ... (۲۲۴)

● الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتّقین و
الصلوة و السلام علی رسولہ محمد و آلہ و صحبه
اجمعین می‌گوید أضعف العباد، أصلح الله شأنه، که
چون کتاب خلاصه المفاخر ... (۱۹۰)

● الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتّقین و
الصلوة و السلام علی محمد و آلہ أجمعین، علماء
دین گفته‌اند که مر الله تعالی را هزار ... پس هر
که این سه اسم را بدانند و خدای تعالی را بین سه
نام بخواند گویا که باین سه، هزار نام خوانده
است بدانکه بعضی از علما گفته‌اند که سوره
فاتحه تعلیم است از حق تعالی مر بندکانرا که جو
حمد و ثنا گویند و معنی ﴿الحمد لله﴾ اینست که
بگویند که همه سباسب و ستایش ... (۲۰۸)

● الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتّقین و
صلی الله علی خیر خلقه محمد و آلہ أجمعین؛ امّا
بعد چنین گوید منصور بن عبد الرحمن بن محمد
بن احمد الرازی الفارسی که روایت کنند که
پیغمبر صلعم فرمود که لكل شیء زکوة و زکوة
العلم نشره، معنی حدیث آنکه هر نعمتی از
نعمتهای خدای عزّ و جلّ زکاتی دارد و زکوة
علم نشر کردن و مستفیض گردانیدنست ... و
چون حق تعالی ما را این علم ارزانی داشته بود،

خواستیم که نشر کنیم این کتاب تصنیف کردم، تا تذکره باشد مر خلق را و بنای این بحر بر بیست و دو باب مرتبست ... این کتاب را ایضاح نام کرده شد ... (۸۲)

● الحمد لله رب العالمین و العاقبة للمتقين و لا عدوان على الظالمین و الصلوة و السلام على خیر خلقه محمد و آله الطاهرين. این رساله ایست در علم کمانداری و هر چه حاجت افتد آموزنده را در انداختن تیر و گرفتن کمان ... این رساله مرتب است بر بیست باب و هر بابی آنچه تیراندازان را حاجت شرح داده شد بر طریق استاد و این موسومه گشت بـ ایضاح ...؛ باب اول ... بدانکه اصل تیرانداختن کتاب خدای عزوجل است و سنت رسول علیه السلام ... (۸۳)

● الحمد لله الذی أحلّ النکاح و ندب إلیه و حرّم الزنا و السفاح و توعدّ علیه ...؛ اما بعد غرض از تحریر این رساله وجیزه آن است که جمعی از برادران ایمانی ... (۴۵۸)

● الحمد لله الذی حلّى أنبیائه المرسلین بأحسن حلّیة المتّقین و بعث نخبه أصفیائه لیتّمّم مکارم أخلاق المؤمنین ...؛ اما بعد چنین گوید تراب اقدام مؤمنین و خادم طلبه علوم ائمه طاهرین علیهم السلام ... اجابت ملتئم ایشان نمود و بر چهارده باب و خاتمه مرتب گردانید باب اول در آداب لباس، باب دوم در آداب

حلی وزیر پوشیدن و سرمه کشیدن و در آئینه نظرکردن و خضاب کردن باب سوم ... (۲۷۵)

● الحمد لله الذی خلق السماوات و الارضین ... اما بعد چنین گوید تراب اقدام دوستان ابوتراب امیرالمؤمنین ... علیه السلام ذره بيمقدار محمد واعظ اصفهانی خاکسار که این مجلد دویم است از کتاب جامع المعجزات که تشنه لبان بادیه ... (۲۴۷)

● الحمد لله الذی زین من جزیل عطائه قلوب أولیائه ...؛ اما بعد چنین گوید فقیر متوسّل باسباب خدمت... که نزد ارباب علم و عرفان روش و مبرهن است نه پیش اصحاب ذوق دو چندان معین و مبین که کیمیای سعادت ابدی مصاحبت اختیار اختیارست و تخم شقاوت سرمدی مخالطت اسرار است ... از شرح و بیان مستغنی است؛ حضرت قطب الموحدين و غوث المحققین خواجه ناصرالدین عبیدالله... رساله والدیه فرموده اند که حق سبحانه و تعالی دل را جنان آفریده ست که با هر کس همنشینی کند از صحبت او متأثر شود ... (۲)

● الحمد لله الذی میز الإنسان بالنطق الحسین... اما بعد معروض میدارد اقلّ العباد... که بارباب معنی و حقیقت ... حقیر بعد از سیاحت بسیار در اکثر ممالک فرنگستان و غیره که از جانب رضوان آرامگاه... عباس میرزا نایب السلطنه، مأمور بودم پس از تحصیل السنه چند،

از تغییرات زمانه در دارالسرور تفلیس ساکن و
در سلک ارباب دولت ابد پیوند روس منتظم
گشتم ... (۴۶۹)

● الحمد لله الذی هدانا إلى توحیده بصفوته
محمد المفضل علی عبیده و عترته الأکرمین
المخصوصین بلطفه قدیمه و جدیده ... بر الواح
ضماثر خجسته سرائر برادران ایمانی می‌نگارد ...
(۱۸۸)

● الحمد لله نحمده و نستعینه و نؤمن و
نتوکل علیه و نعوذ بالله ... ؛ اما بعد همیگوید بنده
ضعیف مستکین المستعین بعون الملك القوى ...
(۱۸۱)

● الحمد لله الواحد الأحد الفرد الصمد العليم
القدير ليس كمثله شيء و هو السميع البصير و
الصلوة علی أشرف العارفين ... ؛ اما بعد خامه
شکسته و زبان و بیان ابکم نشان تراب اقدام
ارباب یقین ... (۲۷۱)

● الحمد لله و الصلوة علی عباده الذین
اصطفی محمد و آله خیرة الوری، اما بعد این
کتاب دویم است از کتاب حیاة القلوب از
مؤلفات احقر عبادالله محمدباقر ابن محمدتقی، عفی
الله عن جرائمهما، در بیان تاریخ ولادت با
سعادت و غزوات و سایر احوال شریفه ...
(۲۷۷)

● حمد و ثنا مبدعی را که از بدایت صباح

وجود تا نهایت رواح عدم حرج در حدّ
پادشاهی اوست و شکر و سپاس موجدی را که
از پیشگاه عقل تا پایگاه طبع هرکه هست در
تحت اوامر و نواهی او ... (۲۶۰)

● حمد و ثنا مر خدا را جلّ و علاّ آن
توانایی که بر چرخ اعلی همیشه در قبضه قدرت
والای او خمیده و چون کمان در کشش زه از
تقدیر محکم اوست و شکر بسیار ...؛ درود غیر
معدود بر رسول حبیب الله المولود المنزل إلى
الثقلین صاحب مقام قاب قوسین خاتم الانبیاء
محمد مصطفی صلی الله علیه و سلّم و برکافه آل
و جمهور اصحاب او ... ؛ اما بعد میگوید بنده
خاندان نبوت ... که در هنر تیراندازی اگر چه
کتب بسیار مشهور است ... این مختصر متضمن
نمود ... بر حکم اتحاد الملوک ... اقالیم الشرق...
خلیفة الله فی العالمین حیدر دهر در شجاعت ...
(۵۱۶)

● خداوندا به عشقم راه بنمای/
دری بر رویم از تأیید بگشای (۲۸۲)

● خداوندا دلم را چشم بگشای/
بعراج یقینم راه بنمای (۲۸۷)

● در خطاب ظل اللهی خلافت ...
جلال‌الدین و دنیا اکبر پادشاه، خلد الله ملکه،
آورده‌اند که ایکشمش حکیم بعزیت اکساب
دانش آموختن حکمت آن استاد دانا یعنی سقراط
را ملازمت کرد ... پس ای پادشاه بزرگ توانا

درین کتاب به پیشکش آوردیم خلاصه دین راست که خدا ... اسناد دین حق انجیل است و طرف دیگر حکیم دانایی ... این را آئینه حق نما نامیده شد، چرا که همچنانکه در آینه چیزهای محسوس روشن دیده می‌شود و اینچنین درین کتاب دین حق و معقول بر وجه احسن مشاهده عقلا ... شبهای دراز بروز آوردیم جهدها کردم و محنتها... (۱)

● ذره یعنی فاضل‌ترین و بهترین نیکوئی‌ها ذکر لا اله الا الله است و خدای تعالی جلّ جلاله فرموده که در قیامت سعادتمندتر نزد من کسی باشد که اگر لا اله الا الله از اخلاص مداومت کرده باشد باین کلمه هیچ گناه در دیوان اعمال او نگذارم و هیچ عملی مثل این نیست ... (۷۹)

● ﴿رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّءْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾ ... همی کوید بنده ضعیف مستکین ... مدتی است مدید و عهدی بعید که تسوید سوره یوسف علیه الصلوة والسلام با حلّ الفاظ و معانی و تفسیر کلمات و مبانی و آن با تحقیقات ارباب تحقیق و لطایف و اشارات و اصحاب تدقیق که در این سوره کریمه بنظر این فقیر حقیر رسیده بود و بر طبق مجالس تذکیریه مرقوم رقم کلک بین کشته همواره خاطر متوجّه آن همی بود تا تفسیر حدایق الحقایق که روضه است یر از ازهار و شقایق ... جمعی از دوستان ربانی ... (۲۶۸)

● ﴿رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّءْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا﴾؛ بعد از حمد ذوالجلال و قادر بر کمال لم یزل و لایزال. دانای کل حال و معبود بی‌زوال ... ؛ بعد از حمد خدا و نعت شریف آن سلطان سند انبیاء و سرور اصفیا و شفیع روز جزا... محمد مصطفی صلی الله علیه و سلّم و مناقب چهاریار ... و المرتضی الایمه و فرزندان ارجمند ایشان و اصحاب کبار ایشان ... راویان اخبار و ناقلان آثارچنین خبر داده‌اند که وقت... چون پیغمبر علیه السلام بیطحی که رسیدند در میان بطحاء آثار وحی نازل شد ... (۵۰)

● ﴿رَبَّنَا لَا تُغْرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾، ربنا انک جامع الناس لیوم لا ریب فیه ان الله لا یخلف المیعاد؛ سپاس آفریدگاری را که آغاز همه از اوست و انجام همه بدوست بلکه خود همه اوست و درود برگزیدگانی را که راهنمایانند خلق را باغاز و انجام خصوصاً بر محمد و آل او علیه السلام؛ دوستی عزیزی از محرّر ضعیف این تذکره، التماس کرد که نبذی از آنچه سالکان راه آخرت مشاهده کرده‌اند از انجام کار آفرینش ... (۵)

● رَبِّ یَسِّرْ وَ لَا تُعَسِّرْ، نخواهد هر چه گوید مرد کمراه ... (۱۹۵)

● روایت می‌کند که یک مردی بود صالح نام، آن مرد در یکشب جمعه در گورستان رفت

دو رکعت نماز خوانده مراقبه نمود که در آن وقت
ند حلقه از اهل گورستان دیده ... (۲۶)

● زیباترین آیتی که نکته شناسان حقایق
قرآنی دیباچه صحایف معانی را به بیان آن مجلی
و محلی سازند و خجسته‌ترین صورتی که
حافظان مخازن دقایق فرقانی ...؛ اما بعد بر نظر
مشرفان مناظر حقیقت واضح ... چنانچه در
روزگار فرخنده آثار ... سلطان السلاطین ... (۸)

● زینت عنوان هر نامه نامی و زیور
دیباچه هر صحیفه کرامی حمد مبدعی است که
منشی حکمت بالغه و کاتب قدرت کامله اش
بقلم ابداع و خاتمه اختراع جراید عواید انسان را
بارقام اکرام و علم الانسان ما لم یعلم مرقوم
گردانید ... اما بعد چنین گوید بنده فقیر و کمینه
حقیر ... که این رساله ایست مسمی به بدایع
الانشاء مشتمل بر محاورات خطابی و جوابی که
جهت فرزند عزیز قرة العین رفیع‌الدین حسین،
طال عمره و سایر طالبان در حین عبارت و قید
کتابت می‌آید ... (۹۲)

● سبحانک اللهم یا قدّوس و یا طیب
النفوس اتمم لنا أنوار معرفتک و اذقنا حلاوة
مغفرتک، شکر شیرین شربت حیوة حکیمی را
جلّ شأنه ... (۱۸۳)

● سپاس بی‌قیاس حکیم درمان آفرینی را
سزاست که به اقتضای حکمت بالغه استخراج
تقویم ابدان بشریه فرموده ... و سپس یاری

دهنده بندگان در علم و عمل و نگاهدارنده است
از لغزش و زلل و هو حسبنا و نعم الوکیل ...
(۲۲۱)

● سپاس بی‌قیاس واجب التعظیمی را که
بتشریف نطق انسان را مشرّف ساخت و کلام
موزون و علم اوزان موهبت فرمود ...؛ اما بعد
بدانکه این مختصریست از منشآت وحیدی
تبریزی در علم عروض و قافیت و صنایع الشعر
که از برای برادرزاده خود تألیف کرده تا بدین
مقدمه در اوزان مدخل کند و حدود قافیه
بشناسد و صنایع الشعر بداند و این را جمع مختصر
نام نهاد ... (۲۵۶)

● سپاس بی‌قیاس و حمد بی‌حدّ مر آن کنز
خفا را باد سرمد که چون روز ازل را چست دم
زد ز خلوتخانه در بیرون قدم زد ...؛ اهل معرفت
گویند که حُسن علّت غائی ایجاد است و عشق
اساس حسن را بنیاد ... (۲۳۹)

● سپاس حق شناس و ستایش نیایش
اساس خداوند بی‌چون را که بندگان او سرمایه
زیبندگیست و پرستاری او پیرایه فرخندگی ... و
بعد چون یاد کردن ایزد بی‌مثال و روی دل با او
داشتن در سراسر ازمنه و احوال نازع سلاسل
خستگی و شکستگی است ... ذره بی‌بها در نظر
اصحاب کیاست و ذکا، علم الهدی، جعله الله من
المتقرّین إلیه ... و سزد که نام این مجموعه بعد از
رسیدن بانجام زبور الهی گردد و یادکنندگان

کردگار را از فواید و عوایدش نفع بسیار و بهره
بی شمار رسد ... (۴۴۷)

● سپاس حکیمی را که افکار حکماء و
انظار علماء در معرفت کُنه او متحیر و پریشانند
و درود بر کاملان، خاصه حضرت مصطفی و آل
و اصحاب او ... و از هر جا استفاده کند تا آن
عقائد بمزید استحکام و رسوخ موصوف گردد و
بدرجه یقین برسد ... اللهم أرنا الحق ... و آله
الطیبین الطاهرین ... (۲۴۸)

● سپاس و ستایش بی قیاس و مدح و حمد
بی حد و عدّ لایق حضرت عزت صانعی باشد
کی... صلات صلوات و تحف تحیات... راه نمایان
دین و مهتر پیشوایان یعنی محمد مصطفی. و علی
آله و... چنین کوید محرّر این رسالت و مقرر این
مقاله احوج خلق الله ... بحکم آنکه شریفترین
نوعی از انواع علم ریاضی که جزوی است از
اجزاء حکمت نظری علمیهست... و چون آن علم
بر وجهی که استاد صناعت صاحب مجسطی
تقریر کرده است از اشکالات عظیم خالی نبود
مبرزان و متأخران که حرمان طلاب ... در حلّ
مشکلات و کشف آن معضلات جهد المقل بذل
کرده‌اند... و چون ساعد توفیق بزیور سعادت
تأیید ربانی زینتی گرفت ... (۲۱)

● سپاس و شکر پروردگاری را که عقول
عقلای عالم از ادراک کمال ذات او قاصر است ...
(۱۴)

● ستایش بی مثل و انباز سزاوار خداوند
بی نیازی است که تذکر مصائب و استماع نوائب
سربازان مالک قرب و وصال و جان فشانان ... ؛
اما بعد، تشنه آب زلال فیوض ربانی و آرزومند
ادراک سعادت ... (۲۵۳)

● ستایش و سپاس بی قیاس مر خیاطی را
که بی سوزن الوهیت و ربوبیت لباس فقر در برو
دوش ... ؛ بعد از توحید واجب الوجود و درود
نامعدودا بر آن سید عاقبت محمود باد ... ؛ اما بعد
بدانکه نموده می شود بر ارباب تحقیق و اصحاب
تصدیق که سبب تألیف این رساله شریف آن بود
که روزی جمعی از دیوانه گان پریشان هر
یک از اهل مجلس بجانب این فقیر حقیر... ناظر
شده معلوم میکردند که ترا بایست در طریق و
رسم قلندری و خرقة پوشی و آزاده گی و آداب
این سلسله سخنی چند؛ و لیکن این فقیر را هیچ
لیاقت آن نبود که در این علم اختیار تصنیف
نمایم ... (۳)

● سر نامه بنام آن خداوند که دلها را
بخوبان داده پیوند / ز عشق آراست لوح آب و
گل را بدان جان زندگی بخشید دل (۲۹۱)

● السلام علیک یا وارث آدم صفة الله،
السلام علیک یا وارث نوح نبی الله ... (۴۶۷)

● سورة الاعراف، مکّیة و هی مائتان و
ست آیات، ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، المص﴾ نام
قرآن است یا اسم اینکه سوره یا هر حرفی

اشارت است باسمى از اسمای الهی چون اله و لطیف و ملک و صبور یا حرفی کنایت است از صفی چون اکرام و لطف و مجد و صدق یا ایمان است باسم المصور یا بعضی حروف دلالت بر اسما دارد و بعضی بر افعال تقدیر چنین بود ... (۴۹۰)

● سورة الضحی و هی إحدى عشر آیت، ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، خبر است از رسول صلی الله علیه و سلم که او گفت هر که سوره و الضحی بخواند او را بود بعدد هر سائلی و یتیمی ده نیکی قوله جل جلاله ﴿وَالضُّحَى﴾ سوکند بروشنای روز قوله تعالی ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى﴾ و سوکند به شب جون تاز استند ... (۹۰)

● سورة مریم، مکیه و هی ثمان و تسعون آیه، ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، کَهِيمَص﴾ در مواهب صوفیا بادیه از مواهب الهی که بر آنحضرت شیخ رکن‌الدین علاء الدولة والدین سمنانی، قدس سره، فرود آمده مذکور است که حضرت رسالت‌پناه علیه الصلوة و السلام را سه صورت است یکی بشری قوله ﴿إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ دوم ملکی چنانچه فرموده است: انی لست کاحدکم انی ابیت عند ربی یطعمنی یسقینی سیوم حق، کما قال لی مع الله وقت لا یسعی فیہ ملک مقرب و لا نبی مرسل و ازین روشن‌تر ... (۴۸۹)

● سورة یونس علیه السلام و مکیه ...

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ حروف مقطع، ابن زید رحمة الله اسامی ... و علم الهدی قدس سره فرمود و در بحر آورده که هر حرف... ﴿تِلْكَ﴾ این سوره ﴿آیَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ﴾ آیتهای قرآن مشتمل بر حکمتست یا محکم که در وی تناقض و اختلاف نیست یا آنکه رقم نسخ بر وی کشیده نشود یا کسی بر تخیر وی قادر نبود ابن عباس رضی الله عنه فرموده که چون اساس نبوت محمد صلی الله علیه و سلم تأکید یافت ... (۴۸۴)

● سوره مریم علیها السلام مکیست و نود و هشت آیه است، ابوامامه از ابن کعب روایت کرد ... (۳۴۷)

● سوی ویرانه‌ام آمد سحری جلوه‌کنان / بهر پرسیدن بیمار خود آن سرو روان (۱۶۰)

● شرح مجموعه صنع تو ندارد پایان / یک رباعیست ز ترکیب عناصر انسان (۳۵۲)

● شکر مر خدای را که ازوست ابتدا و بسوی اوست انتها و بدوست اختیار همه چیزها ... (۲۲۰)

● شکر و سپاس و حمد بی‌قیاس پادشاهی را سزد که برگزیده آدم و نوح و آل عمران را از جمیع مخلوقات، مشرف گردانید، از پس ایشان پادشاهان نامدار و سلاطین عالی‌مقدار بر سر بندگان بداشت ... ؛ اما بعد همی گوید ... محمد بن حاجی کامران استرآبادی ... (۲۴۰)

عجم خورشید ... (۹۶)

● طریقه او آنست که باید اسم او و مادر او را بحساب ابجد درآورده ووو طالع حمل الرجال بدانکه جالینوس و جاماس حکیم گفته‌اند که چهل خانه اول برج است ... (۴۵۹)

● عمری ز رخت بودم با خاطر خون جانا/ و دعت و اودعت فی قلبی اُشجانا (۴۲۹)

● عینان لم یکتبهما قلم فی کلّ عین من العینین نونان ... مقادس قیسات اَنوار تسبیح و تحمید وقف حرم کبریای ناظم کارخانه ابداع و تکوین ... (۲۵۲)

● فاتحه کتاب مستطاب آفرینش و پیرایه صحیفه دانش و بینش حمد خداوند خرد بخش سخن آفرین صورت نمای معنی ایجاد تکوین است ... ؛ [متن] پیرایه ده دیباچه سخن، حمد حکیمی است که ملک معنی را به وساطت تیغ ناطقه مسخّر معشر بشر گردانید ... (۱۳۸)

● [فصل اول]، ابتدای این سخن را تصنیف نمودم برای همه کس ای مخلص خدا تو فیلوس برای عمل و تعلیم تا آن روزی که به حواریان برگزیده خود را بروح القدوس موعظت میگردان، صعود نمود ... (۵۵)

● فهرست اسامی کتب کتابخانه مبارکه؛ الف شرح دیوان ابونواس، اشعار عربی، شرح قصیده ابن‌فارض، ایضاً، دیوان ابن معتر، ایضاً،

● شکر و سپاس و حمد بقیاس پروردکاری را که برید و هم در سیاحت ساحت عظمت او کام بر نتواند گرفت و درود بر سیدی که طاموس فکر در پرواز هوای وصف او قوادم و خوافی باز نتواند کرد ... چون بدد و املائی دولت خداوند خواجه جهان و دستور صاحبقران نظام الملک ... ابوالفاجر محمد بن ابو سعد الجندی دو قسم از کتاب جوامع الحکایات و لوامع الروایات که مشتمل بود هر قسمی بر بیست و پنج باب بتحریر پیوست قسم سوم در بیان طبایع و اخلاق مذموم که ... (۲۶۱)

● شکستی عهد بر دل‌های غمگین سوخت داغی/ ندانم تا چه گل‌ها بشکفت آخر از این گل‌ها (۴۸۰)

● شنیدم روزی از خونابه نوشی/ چو گل از باده خل در خروشی (۴۶۶)

● صد هزار زواهر جواهر حمد و سپاس و غرر درر ثناء بی‌قیاس نثار حضرت با جلالت آفریدگاری ... و تُحف تحیات و طُرف صلوات بر آن مهتر سپهر نبوت ... محمد مصطفی علیه من الصلوات ازکاهها و من التحیات اَنماها ... و بر صحابه کرام او باد ... أصحابی کالنجوم بأَیهم اقتدیتم اهتدیتم و علی آله البررة الکرام ...، فصل، حمد و ثناء مجدّد مر خدایی را که ممالک هفت کشور و اقالیم بحر و بر از برتو انوار آفتاب عدل کامل ملک آرای ... مالک ممالک عرب و

دیوان عربی امیر ملیجک، ایضاً، دیوان حضرت
امیر (ع) و شرح آن، ایضاً... رساله تصنیف ادیب
الممالک، ایضاً، أحسن الکبار، ایضاً... (۴۶۴)

● قال شیخ الإمام ابوالمظفر... سپاس مر
خدایرا که بیافری خلقانرا بر ابتدا و بدانچه
خواسته بود... و درود بر مصطفی محمد برگزین
خلقان و سید پیغمبران و خاتم انبیا و رسولان و
صلوات الله علیه و آله الطیبین الطاهرین...
کروهانی که غالب بر ایشان پارسی بود بدان که
ترجمه باشد الفاظ قرآنرا بر وجهی که ایشانرا
بخوانند آن فی الجمله سیبلی باشد هر چند که
اندر مجالس علم تفاریق آن همی شنیده‌اند و از
بهر آن چند کس تعرض کردند اندر عصرهای
مختلف که ترجمه کنند کتاب خدایرا جلّ جلاله
بفارسی و چون بزرگان اندران مطالعه کردند و
خللهای بسیار یافتند... (۱۶۳)

● کنون بشنو ای یار نیکو سیر / که گویم
بتو شرح این مختصر (۴۷۵)

● گفتار اول، اندر یاد کردن حدّ طب و
موضوع و موضوع آن و یاد کردن یاد کردن جزو
علمی و عملی از آن و یاد کردن ارکان و مزاج و
اخلاط؛ نوزده بابست، باب نخستین اندر حدّ طبّ
و موضوعات آن، بپاید دانستن کی طب علمی
است کی طبیب بدان علم اندر حالهای تن مردن
... (۵۶)

● گفتار در بیان عجایب و غرایب عرصه

ربع مسکون که از ممکن غیب روی نموده باراده
فاعل مختار و قادر کن فیکون؛ هر چند پیک
تیزرو وهم بسرحد تصدیق غرایب امور نرسد،
اما چون عقل دوربین که مقتداری ارباب یقین
است... از جمله بدایع وقایع یکی اینست که در
حدود ولایت جین از ساکنان آن قومی میباشند
بر شکل بشر اما موی ایشان شبیه بوی حمدونه
است و قوت خیزان نیز دارند... (۴۸۱)

● لک الحمد یا من بیده الملک و هو علی
کلّ شیء قدیر و الصلاه علی جمیع الأنبیاء و
المرسلین خصوصاً علی سیدنا و مولانا محمد
السراج المنیر و علی آله و أصحابه التابعین أجمعین
و بعد فیقول الفقیر المحتاج الی الغفور الراجی
یعقوب بن عثمان بن محمود بن محمد الغزنوی ثم
الجرجی ثم الشیصری...؛ قدالتمس منی أن أکتب
لهم تفسیر سورة الفاتحه و سورة الملک منتخباً من
تفسیر الکشاف و الکواشی... بدان ای عزیز که
عبدالله بن عباس... (۲۰۱)

● لله الحمد قبول کل کلام/
بصفات الجلال و الاکرام (۳۱۵)

● موزون‌ترین کلامی که غزل سرایان
انجمن انس و محبت و... (۴۲۹)

● نحمدک یا من حبّ الینا حمة الاسلام و
لم یجعلنا بلا غیرة کم ینشأ فی الحلیة و هو غیر
مبین فی الخصام...؛ اما بعد چنین کوید بنده حقیر
که این رساله ایست در جهاد و دفاع و مشتمل

است بر مقدمه و شانزده فصل و خاتمه، اما ...، سبب تألیف رساله اینست که چون چندی قبل از این طایفه روسیه منحوسه بحیله و غدر و مکر اهالی تفلیس را که در دین ما آنها قرین بودند، فریب داده ... و بدون مجادله و مقاتله بلد مزبور را بتصرف خود در آوردند ... (۷)

● نحمدک یا من لایحیط بجمع نعمه عدد و لاینتهی تضاعف قسمه إلى آمد و نصلى على سيدنا محمد النبي المجتبى و عترته سيما الأربعة المتناسبة أصحاب العباء؛ أما بعد فإن الفقير إلى الله الغنى ... (۲۸۵)

● نخستین بر این نامه دلگشای/ سخن نقش بستم بنام خدای (۲۷۸)

● نفحات وصلک أوقدت جمرات شوقک فی الحشا/ زغمت به سینه کم آتشی که نزد زبانه کما تشاء (۴۴۱)

● هذا كتاب أربعين الجلالی فی الانشاء من إنشاء سلطان سلاطين المشايخ قدوة العلماء الراسخين خواجه معين الدين الجامی، نور الله مرقدہ و برد مشهده، جمعه و بوبه و نقحه و زينه الفقير الحقير يوسف أهل، أصلح الله شأنه و هداة و رزقه ما يتمناه في دينه و دنياه ... ؛ بسم الله الرحمن الرحيم و به تقى، أحمد الله المحمود الذى خلق نور محمد صلّم قبل الأشياء ثم خلق من نوره العرش و الكرسي و اللوح و القلم و أرواح جميع الأنبياء و الأولياء ... (۳۵۰)

● هر کس این نام طلسم را با خود نگاه دارد سحر و جای بر روی کار نکند ... بسمله، در خبر است که روزی خواجه و غلام به سفر رفتند ... (۴۷۹)

● هر که نه گویا بتو خاموش به/ هر چه نسه یاد تو فراموش به (۱۹۲)

● هو الله احد الله الصمد که پایه حقیقت بی‌چونش از دایره دریافت و احاطه شناخت برتر است و تفکر ادراک کنه ذاتش کاشف الانوار ... (۵۸)

● يا دائماً للفضل علينا بتوفيق محامدک و يا باسطاً لأيدينا لتنميق رسائلک، اهدنا هداية كافية على وجه الكفاية... ؛ و بعد فيقول العبد الفقير... لما صرفت معظم عمرى و عنفوان شبائى فى ملازمة الفقهاء الماهرين فى البلدة القاهرة بخارا... كتاب الطهارة و هى مشتمل على ستة فصول؛ الفصل الأوّل فى فرائض الوضوء ... (۵۹)

● افتاده ... اجل نجار زار اینچنین ملک اسکندر سر دخمه ره استوار کرد مدت سه ماه آنجا بود بعد از آن راهی شد ... پوشیده مباد که در اوایل که منصب صدارت عبدالعزیزخان بن عبیدالله تعلق ... چنین گویند که در ایام ملوک عجم خصوصاً پادشاه عادل نوشیروان ... (۹۵)

● افتاده ... از مادر و پدر و فرزندان و همه آدمیان ... باب دویم در فضیلت وضو و

غسل و پست داشتن موی لب و مسواک کردن و این باب مشتمل است بر سه فصل ... (۴۷۸)

● **افتاده** ... اعتقاد نصاری است که عیسی را که میکفتند و آن الله بر حالت دلالت می‌کند وجود او مسبوق بعدم است و آن منافی اولویت بود. معنی اینست و با مردمان سخن گوید ... ﴿قَالَتْ رَبِّ اُنِّیْ یَکُونُ لِیْ وَلَدٌ وَلَمْ یَمْسَسْنِیْ بَشْرٌ﴾ جمله مستأنفه است در جوابِ ماذا قالت مریم، استفهام برای تعجب است ﴿وَلَمْ یَمْسَسْنِیْ بَشْرٌ﴾ حال است معنی اینست مردم گفت مرا فرزند از کجا باشد و ولد چگونه شود و حال اینست که بمن هیچ بشری نرسیده و هیچ شوهری روی من ندیده ﴿قَالَ کَذٰلِکَ اللّٰهُ یَخْلُقُ مَا یَشَآءُ﴾ ... (۹۱)

● **افتاده** ... او تغیر عجب یافته خلیفه قدری از آن آب چشید ... باب نهم در عفت و آن احتراز باشد از ارتکاب محرمات، خصوصا از شهوت حرام و این از جمله مکارم اخلاق است ... (۳۶)

● **افتاده** ... این تیر که مقابله نشترهای آهنین دلهای ظالمانست و سپر در برابر تیر دیده سهمگین کمان ... فصل فی ذکر الوزراء و العمال... (۲) الباب الثالث فی العلم و فیه فصول و تفصیل ... (۴۴۹)

● **افتاده** ... بدوزخ اندازید و بهر حبه که از کجا پیدا کرده است و بکجا صرف کرده است

... باب [دوم] فی الزهد، قال الله تعالى ﴿قُلْ مَتَاعِ الدُّنْیَا قَلِیلٌ﴾ ابوجلاء رضی الله عنه روایت می‌کند از رسول علیه السلام گفتند هر کجا زاهدانند که رغبت بدنیا ندارد، شمایان با وی نزدیک شوید ازو نصیحت شنوید ... (۲۵)

● **افتاده** ... برسام گفت این فعل ایشان بسندیده من افتد، گفت مردی رفته خبر بیاورد ... فرستادن ملک برسام با ملک اسکندر عالی مقام، در تاریخ صبری آورده است که چون روز شد برسام یکی از دانایانرا فرمود که بنزد اسکندر رفته ... (۵۱)

● **افتاده** ... برو و صد هزار درم بخشش را بر آن قرار داده بستان ... باب چهلم در تربیت خدم و حشم ... (۳۵)

● **افتاده** ... بکرد هر کسی را باندازند گناه او بکیرد و آنکه مالک گوید ... باب چهارم در بیان صفت بهشت و اهل آن، قوله تعالى: ﴿اِنَّ اللّٰهَ یَدْخُلُ الذِّیْنَ اٰمَنُوْا وَ عَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ﴾ ... (۴۴۴)

● **افتاده** ... باک صورت و باک سیرت بی‌افت بی‌علت بی‌عیب بی‌ریب بی‌حسد بی‌غیرت بی‌ناز بی‌مخالف ﴿وَهُمْ فِیْهَا خَالِدُونَ﴾ و ایشان بُوند در وی جاودان باشندگان نه میرندکان و نه کراشیدکان و جون منافقان مثل باران و آتش شنیدند گفتند این کلام ربانی نیست ... ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا یَسْتَحِیْیْ اَنْ یُّضْرَبَ مِثْلًا﴾ خداوند عزّ و جلّ

یاد کردن مثل به بشه و بانج ... (۲۰۰)

● **افتاده** ... تأیید سنت و موافقت
جماعتست اگر بتلیس شیطان و تقویه نفس
بدفرمای... بسم الله الرحمن الرحيم، ربّ یسرّ و
لا تعسرّ، أعوذ بالله من الشیطان الرجیم ...
می‌خواهم بخدای تعالی و التجا می‌کنم بدو از دیو
و کندها او ان دیو کی از نزد خداوند تعالی
داندست و از رحمت او دور کرد ... ﴿بسم الله
الرحمن الرحیم﴾، من آغاز کنم بنام خدای
بخشاینده مهربان و یا آغاز کنید بدان قول اوّل
اخبارست کی خواننده قرآن از حال خود آگاهی
می‌دهد کی من آغاز می‌کنم و خیر و برکت در
آن دایم امیرالمؤمنین علی ... روایت کرد از
بی‌غامبر صلی الله علیه و سلّم کی هیچ نبشته
نباشد ضایع گذاشته... (۱۹۶)

● **افتاده** ... حسن بن علی بن ابی طالب
رضی الله تعالی عنهم در وقتی که ... مصعب بن
زبیر وفات یافته بود جامهای خود را سیاه کرد؛
تکمله چهارم در بیان آنچه تعلق بجامه خواب
دارد ... (۴۴۸)

● **افتاده** ... دارند و بشما خراج بدهند،
ای مردمان اگر دولتخواه منید سخن اینست ...
راویان اخبار عبدالله بن عباس، وهب بن حنه و
کعب الأحبار، مقاتل بن سلیمان رضی الله عنهم
أجمعین چون حضرت یوسف علیه السلام از دنیا
رحلت نمود قوم فراغته بر اهل مصر غالب آمدند

و ملک از ایشان بستدند ... (۴۶۵)

● **افتاده** ... دانند که تحقیق بدین امریست
لازم و از لقای بدین درجه علیا فرضی است ...
و اولاد اجماد کامکار نامدار ... فقیر حقیر ... نیز
از اجرام بارگاه ... بس بتحریر این رساله که به
/خلاقی محسنی مسمی گشته اقدام نمود ... و قبل از
شروع بموقف عرض میرساند که ... (۳۰)

● **افتاده** ... دلگرم نبودی از رشک آسمان
نیاسودی و اگر از فیض عروجش ... ؛ و بعد بر
ضمایر ... (۱۱)

● **افتاده** ... روزی که در گورش نهادیم
هر شب تا روز ... حکایت ابومطمع مر حاتم
اصم را گفت میشنوم که سفرهایی میکنی و
بیابانها میذاری بی‌زاد و راحله گفت زاد تو
چیست ... (۲۴)

● **افتاده** ... فصل در تبییض زرنیخ، اگر
خواهد که روح زرنیخ را ... فصل چهل طلق ...
(۴۵۷)

● **افتاده** ... قرار یافت. سرداران و گردان
و گردن کشان باو مطیع شدند ... راوی گوید که
چون افراسیاب به نزدیک ... رسید ... اما راوی
چنین روایت می‌کند که منوچهر از تخت نشین
پشنگ خبردار نبود ... (۳۵۱)

● **افتاده** ... مهیبه برآمد دیدند از جانب
آسمان ابر سیاهی مار عظیم منقش ... الغرض هر

روز هفت نوبت خدای تعالی از مار و ماهی رزق آنها را می‌رساند ... داستان در آمدن ملک اسکندر در ظلمات بطلب آب حیات، شیخ علاءالدین علامه میگوید هر چیزیکه حضرت خضر علیه السلام با ملک اسکندر فرمودند (۵۲)

● **افتاده** ... میشوید بآب پاک ثواب / که رسیده بود از جه آب (۴۸۳)

● **افتاده** ... و اطعنا و سقینا و کل بلاء ... فصل سیوم در آداب طعام خوردم و آنچه بدان متعلق است ... (۲۳)

● **افتاده** ... و امیرالمؤمنین علی رضی الله عنه گفته است که رسول صلی الله علیه، فرمود هر که کافرا در معرکه کشد بعدد هر موی که بر اعضای آن کافر باشد خدای تعالی امر فرماید بنام آن بنده در بهشت کوشکی بنا کنند ... فصل چهارم در ورد بعد از سنة بامداد ... (۴۷۷)

● **افتاده** ... و بعد از آن اعمال چنین در حدیث آمده که بدرستی ... مالک الحافقین شهنشاه آفاق سلطان حسین، خلد الله تعالی ظلال خلافت ... و اولاد اجماد کامکار نامدار... شاه ابوالحسن معین ملک ...، خلد الله تعالی ملکه ...، فقیر حقیر ... نیز از اجرام بارگاه ... بس بتحریر این رساله که به اخلاق محسنی مسمی گشته اقدام نمود ... و قبل از شروع بموقف عرض ... (۴۳)

● **افتاده** ... و توحید موجب انفراد در

اولوهیت؛ سؤال و ﴿ایاک نستعین﴾ عطف بر ﴿ایاک نعبد﴾ است؛ ﴿صراط الذین أنعمت علیهم﴾ بدل است از ﴿الصراط المستقیم﴾ ای اهدنا صراط الذین أنعمت علیهم، معنی اینست، ثابت دار ما را بر ره کسانی انعام و احسان کرده بریشان از بیغمران و صدیقات و شهیدان و صالحان جناح در محلی دیگر گفته ... (۸۹)

● **افتاده** ... و نکیر و از هول قیام و فزع آنروز در امان باشد باب اول در عقوبت دوستی دنیاداران؛ باب دوم در فضیلت زهد تقوی؛ باب سیوم در فضیلت ذکر حق ... و تعالی؛ باب چهارم در فضیلت اخلاص؛ باب پنجم در فضیلت علم علما؛ باب ششم در فضیلت بسم الله الرحمن الرحیم ...؛ باب نوزدهم در فضیلت صبر کردن باب سی ام در فضیلت صبر و محنت. نقل عبدالله بن عباس رضی الله، روایت می‌کند ... (۲۲)

● **افتاده** ... و همه علم بسم الله در باء بسم الله ای بی‌مکان و بی‌ما یکون یعنی هر چه بود بمن بود ... ﴿بسم الله الرحمن الرحیم﴾ آغاز میکنم بنام خدای نیک مهربان و نیک بخشاینده و به الوهیتش شناختنش عارفان و بهمریانش روزی یافتند عالمیان و به بخشش او نجات یافتند کناه کاران، بس هر که این سه اسم را بدانند و خدای تعالی را بآن بخواند گویا که آن هزار نام خوانده است ...؛ بدانکه بعضی از علما گفته‌اند که

سوره فاتحه تعلیم است از حقّ تعالی و معنی ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ این است که بگوئید که همه سبّاس و ستایش ... (۲۰۷)

• افتاده ... ﴿وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَ تَدْعُونَنِي إِلَى الْتَارِ، تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَ

أُشْرِكُ بِهِ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَ أَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْعَقَّارِ﴾ این خربیل را گفتند چرا دین ما را می‌بگذاری و برستش مدبران را اختیار می‌کنی و بجای سبب ایادی ملک را کی خویش ... (۱۹۷)

«نمایه کاتبان نسخ خطی»

- اباقی بن خواجه محمد (۲۱۶)
- اسحق بن محمد بن محمد بن محمود، یانی (۱۸۹)
- اسماعیل بن ملا محمد، ملایری (۸۰)
- اقلیدی ← محمد صادق بن عبدالصمد، خطیب اقلیدی.
- اندخودی ← ملا حاجی محمد بن ملا محمدزاهد اعلم بن ملا میر محمد اعلم، اندخودی.
- اوزبک خواجه ولد بابا ملا نعمت الله قصه خوان (۵۱)
- ایروانی ← محمد بن ملا مهدی، ایروانی.
- تاشکندی ← محمد حکیم خواجه بن اسکندر خان، تاشکندی.
- جعفری ← شیخ راجو مخدوم جعفری.
- جیلی ← صالح بن احمد، حسینی جیلی کوچسفهانی.
- حاجی عباس (۱۹۵)
- حسینی ← علی بن شریف بن فخرالدین، حسینی.
- حسینی ← صالح بن احمد، حسینی جیلی کوچسفهانی.
- خجندی ← ملا سید اکرم، خجندی.
- الخطیب ← محمد بن محمد بن محمد العمید [الدین الخطیب].
- خطیب اقلیدی ← محمد صادق بن عبدالصمد، خطیب اقلیدی.
- درکزی ← میر محمد بن علاء الدین، درکزی عراقی.
- درویش محمد بن درویش جلال، نیشابوری (۳۳)
- شیخ الاسلام بن عبدالحق (۲۰۹)
- شیخ راجو مخدوم جعفری (۸۸)
- شیرازی ← قوام الدین محمد، شیرازی.
- صالح بن احمد، حسینی جیلی کوچسفهانی (۲۱)
- عاقتو عاریوس ... (۱۱۹)
- عبدالعزیز (۴۱)
- عبیدالله بن عبدالکریم (۲۱۰)
- عراقی ← میر محمد بن

- علاءالدین، درگزینی عراقی.
- علی بن شریف بن فخرالدین،
حسینی (۲۰)
- علی میرزا داداش قلی، مازندرانی
(۳۵۳)
- فرید بن شیخ نظام الدین (۱۸۱)
- قطب بن منهاج بن برهان بن
شمس بن محمود بن محمد، اللهوری (۴۷۲)
- قوام بن محمد، مازندرانی (۹۶)
- قوام الدین محمد، شیرازی (۳۹۶)
- کلب آستان ائمه دین مبین سید ...
(۱۲)
- کمال الدین بن عبدالسید (۳۵۲)
- کوچسفهانی ← صالح بن احمد،
حسینی جیلی کوچسفهانی.
- اللهوری ← قطب بن منهاج بن
برهان بن شمس بن محمود بن محمد،
اللهوری.
- مازندرانی ← علی میرزا
داداش قلی، مازندرانی.
- مازندرانی ← قوام بن محمد،
مازندرانی.
- محمد بن محمد بن محمد
العمید [الدین الخطیب] (۱۹۷)
- محمد بن ملا مهدی، ایروانی
(۱۶۳)، (۴۸۴)
- محمد حکیم خواجه بن
- اسکندر خان، تاشکندی (۴۰)
- محمد رضا (۴۴۷)
- محمد شامل بن نور محمد بن سعد الله
(۹۳)
- محمد صادق بن عبدالصمد، خطیب
اقلیدی (۱۳)
- محمد صادق بن ملا کرم علی از
موضع بیجوج (۲۰۸)
- محمد علی بن محمد اسماعیل (۱۰۶)
- محمد غنی بن حاجی محمد (۲۹)
- ملا حاجی محمد بن ملا محمد زاهد
اعلم بن ملا میر محمد اعلم، اندخودی
(۴۷۳)، (۴۸۸)
- ملا سید اکرم، خجندی (۲۷)
- ملایری ← اسماعیل بن ملا محمد
ملایری.
- ملا یعقوب (۵۰۰)
- میر محمد بن علاء الدین، درگزینی
عراقی (۸)
- میرزا علی محمد ... (۳۷)
- میر علی (۳۱۰)
- نعیم الدین کاتب بن صدر الدین
مذهب (۴۳۷)
- نیشابوری ← درویش محمد بن
درویش جلال نیشابوری.
- یثانی ← اسحق بن محمد بن محمد
بن محمود، یثانی.

«نمایه محل کتابتِ نسخ خطی»

- آقسو (۲۷)
- قازان (۱۰۸)، (۲۱۰)
- اردبیل (۲۸۰)
- قریه دیوین (۱۶۳)، (۴۸۴)
- اصفهان (۱۰۶)
- قریه شافلان به رباط عالیحضرت
- بایپالار (۲۱۲)
- سید محمود (۱۹۵)
- بخارا (۸)، (۱۵۰)، (۱۷۸)، (۲۳۵)،
- قوقند (۱۴۹)، (۱۷۱)، (۱۷۹)
- (۲۵۰)، (۳۶۰)
- کشمیر (۱۳۱)
- بلخ (۵۹)، (۶۲)
- محلات (۳۹۷)
- تفلیس (۴۶۹)
- مدرسه ملا ابراهیم در قریه
- دارالعباده یزد (۳۱)، (۴۰۳)
- طاشلیجو از ولایت قزان در طریق آلاط
- پطرزبورگ (۲۶۴)
- (۲۱۰)
- مسجد ایلچی، محله احمدآباد -
- دارالسرور تفلیس (۴۶۹)
- اصفهان (۱۰۶)
- دارالسعاده زنجان (۵۰۱)
- مشهد (۲۲۲)
- دارالسلطنه هرات (۹۶)
- نسف (۵۱۰)
- دارالکتب خاقانیه - بخارا (۸)
- نعمت آباد (۳۷۸)
- زنجان (۵۰۱)
- وان (ترکیه) (۴۹۸)
- سمرقند (۱۶۱)
- ولایت آقسو (۲۷)
- سیالکوت (۲۲۶)
- هرات (۹۶)
- شاپورغان (شبرغان) (۶۰)
- یزد (۳۱)، (۴۰۳)
- شیراز (۳۹۸)

«نمایه تاریخ کتابتِ نسخ خطی»

- سده ۶-۷ ق (۵۶)، (۱۹۶)
- ۳۰ ق (۱۹۷)
- سده ۷-۸ ق (۱۹۸)، (۱۹۹)
- (۲۱۹)
- ۷۰۹ ق (۱۸۹)
- ۷۱۰ ق (۵)
- سده ۸ ق (۲۰۰)، (۲۴۲)
- ۸۳۰ ق (۲۱)، (۴۷۲)
- ۸۳۶ ق (۹۶)
- ۸۶۶ ق (۲۰)
- ۸۶۷ ق (۴۰۶)
- ۸۷۴ ق (۳۵۰)
- ۸۸۶ ق (۳۱۰)
- ۸۸۸ ق (۹۹)
- ۸۹۰ ق (۶)
- ۸۹۲ ق (۴۳۷)
- سده ۹ ق (۱۴)
- سده ۹-۱۰ ق (۱۶)، (۴۶)، (۹۱)
- (۳۷۱)
- ۹۱۵ ق (۳۹۸)
- ۹۱۶ ق (۱۸۱)
- ۹۲۲ ق (۲۵۶)
- ۹۲۴ ق (۴۸۵)
- ۹۳۹ ق (۱۴۵)، (۳۹۶)
- ۹۴۱ ق (۱۴۴)، (۳۰۷)، (۳۳۱)
- (۴۳۴)
- ۹۴۲ ق (۱۰۴)، (۱۰۵)، (۳۸۷)
- ۹۴۵ ق (۲۹۴)
- ۹۴۸ ق (۱۲۲)
- ۹۵۱ ق (۳۸۵)
- ۹۵۲ ق (۱۴۶)
- ۹۵۷ ق (۳۰۹)، (۳۱۲)، (۳۴۳)
- ۹۵۹ ق (۲۹۵)
- ۹۶۱ ق (۳۰۱)، (۴۹۰)
- ۹۶۲ ق (۹۸)
- ۹۶۷ ق (۳۰۲)
- ۹۷۲ ق (۲۲۹)
- ۹۷۵ ق (۳۴۷)
- ۹۷۶ ق (۳۰)، (۲۳۱)
- ۹۷۸ ق (۵۹)
- ۹۸۳ ق (۳۱۱)
- ۹۸۵ ق (۲۹۱)، (۳۰۴)
- ۹۸۶ ق (۳۸)
- ۹۸۸ ق (۳۱)

- ۹۹۱ ق (۲۳۴)
- ۹۹۳ ق (۶۲)
- ۹۹۸ ق (۸۲)
- سده ۱۰ ق (۳۳)، (۳۶)، (۴۱)، (۶۳)، (۷۴)، (۸۹)، (۲۴۳)، (۲۶۰)، (۲۹۷)، (۳۰۰)، (۳۰۵)، (۳۱۳)، (۳۱۶)، (۳۲۶)، (۳۳۴)، (۳۳۹)، (۳۴۰)، (۳۴۱)، (۳۴۴)، (۳۶۹)، (۳۷۲)، (۴۳۰)، (۴۳۹)، (۴۴۱)، (۴۴۸)، (۴۷۴)، (۴۹۱)
- سده ۱۰-۱۱ ق (۱۵)، (۵۷)، (۹۲)، (۹۷)، (۱۲۷)، (۱۳۲)، (۱۳۵)، (۱۴۲)، (۱۴۳)، (۱۴۷)، (۱۵۱)، (۱۵۵)، (۱۵۷)، (۱۶۰)، (۲۰۴)، (۲۲۸)، (۲۳۰)، (۲۳۲)، (۲۳۶)، (۲۶۱)، (۲۶۲)، (۲۶۸)، (۲۷۹)، (۲۸۸)، (۲۹۶)، (۲۹۸)، (۳۰۳)، (۳۰۶)، (۳۰۸)، (۳۱۴)، (۳۱۵)، (۳۱۷)، (۳۱۹)، (۳۲۲)، (۳۲۴)، (۳۲۷)، (۳۲۹)، (۳۳۲)، (۳۳۵)، (۳۳۸)، (۳۴۲)، (۳۷۰)، (۳۷۳)، (۳۷۴)، (۳۷۵)، (۳۷۶)، (۳۸۱)، (۳۸۲)، (۴۰۷)، (۴۰۹)، (۴۲۹)، (۴۳۸)، (۴۴۰)، (۴۴۹)، (۴۹۵)، (۴۹۹)
- ۱۰۰۱ ق (۳۹۱)
- ۱۰۰۷ ق (۵۰۸)
- ۱۰۰۹ ق (۲۳۵)
- ۱۰۱۲ ق (۴۵۱)
- ۱۰۱۳ ق (۱۹)، (۴۹۲)
- ۱۰۱۶ ق (۳۴۶)، (۳۸۷)
- ۱۰۲۶ ق (۳۷)
- ۱۰۲۷ ق (۲۲۲)، (۴۵۴)
- ۱۰۲۹ ق (۳۲۳)
- ۱۰۳۱ ق (۱۱۹)
- ۱۰۳۸ ق (۳۸۶)
- ۱۰۴۱ ق (۲۱۴)
- ۱۰۴۳ ق (۲۳۳)
- ۱۰۴۶ ق (۲۰۸)
- ۱۰۵۴ ق (۱۲۴)
- ۱۰۵۸ ق (۵۰۶)
- ۱۰۶۰ ق (۱۳۴)، (۱۵۲)
- ۱۰۶۵ ق (۵۰۰)
- ۱۰۶۸ ق (۱۴۸)
- ۱۰۷۴ ق (۲۹۹)
- ۱۰۷۵ ق (۸۸)، (۹۳)، (۱۶۳)
- ۱۰۷۶ ق (۵۱۴)
- ۱۰۷۷ ق (۱۸۶)، (۳۴۸)
- ۱۰۷۹ ق (۴۴۲)
- ۱۰۸۱ ق (۵۰۴)
- ۱۰۸۳ ق (۸)، (۳۴۹)
- ۱۰۸۴ ق (۱۰)
- ۱۰۸۸ ق (۵۰۳)
- ۱۰۹۰ ق (۱۳)
- ۱۰۹۵ ق (۴۴۶)، (۴۵۶)، (۴۵۰)
- ۱۰۹۶ ق (۱۹۳)
- ۱۰۹۷ ق (۶۱)

- ۱۰۹۹ق (۴۳۱)
- سده ۱۱ق (۱)، (۱۸)، (۳۴)، (۶۰)، (۷۲)، (۱۰۳)، (۱۳۷)، (۱۵۶)، (۱۵۹)، (۱۸۳)، (۱۸۵)، (۱۹۱)، (۲۰۲)، (۲۰۳)، (۲۰۵)، (۲۰۶)، (۲۴۰)، (۲۴۹)، (۲۶۳)، (۲۶۹)، (۲۷۸)، (۲۸۹)، (۲۹۰)، (۳۲۵)، (۳۲۸)، (۳۳۰)، (۳۳۷)، (۳۷۹)، (۳۸۳)، (۳۸۴)، (۳۸۹)، (۳۹۳)، (۳۹۵)، (۳۹۹)، (۴۰۵)، (۴۰۸)، (۴۱۰)، (۴۱۲)، (۴۳۳)، (۴۳۶)، (۴۵۲)، (۴۵۳)، (۴۵۵)، (۴۵۷)، (۴۶۵)، (۴۷۷)، (۴۷۸)، (۴۸۹)، (۴۹۴)، (۴۹۶)
- سده ۱۱-۱۲ق (۲۸)، (۳۲)
- (۷۱)، (۷۷)، (۸۴)، (۹۴)، (۱۰۰)، (۱۰۲)، (۱۰۳)، (۱۰۹)، (۱۱۰)، (۱۱۱)، (۱۱۲)، (۱۱۴)، (۱۱۶)، (۱۱۸)، (۱۲۶)، (۱۲۸)، (۱۳۶)، (۱۵۸)، (۱۸۲)، (۱۸۴)، (۲۰۱)، (۲۲۰)، (۲۲۳)، (۲۴۶)، (۲۴۸)، (۲۵۱)، (۲۵۷)، (۲۶۳)، (۲۹۲)، (۲۹۳)، (۳۲۱)، (۳۴۵)، (۳۷۷)، (۳۹۲)، (۳۹۴)، (۴۰۰)، (۴۰۲)، (۴۱۱)، (۴۱۳)، (۴۱۴)، (۴۸۷)، (۵۰۲)، (۵۰۷)
- ۱۱۰۵ق (۱۱)
- ۱۱۰۷ق (۲۹)
- ۱۱۰۸ق (۷۶)
- ۱۱۱۱ق (۲۰۷)
- ۱۱۱۳ق (۴۰۱)
- ۱۱۱۵ق (۴۴۷)
- ۱۱۲۳ق (۴۲۳)
- ۱۱۲۴ق (۹۵)، (۱۹۴)، (۴۵۹)، (۴۸۱)، (۴۸۲)
- ۱۱۲۶ق (۲۷۷)
- ۱۱۳۲ق (۲۵۳)
- ۱۱۳۶ق (۱۰۶)، (۱۳۸)
- ۱۱۴۰ق (۲۲۰)، (۲۵۸)
- ۱۱۴۴ق (۱۰۱)
- ۱۱۴۶ق (۲۱۷)، (۴۹۳)
- ۱۱۵۲ق (۲۲۶)
- ۱۱۵۵ق (۳۵۲)
- ۱۱۶۱ق (۴۲۷)
- ۱۱۶۷ق (۱۱۵)، (۱۲۳)
- ۱۱۷۵ق (۷۳)، (۲۱۰)
- ۱۱۸۲ق (۱۰۸)
- ۱۱۸۴ق (۲۴۴)
- ۱۱۸۷ق (۴۸۶)
- ۱۱۸۸ق (۱۶۶)، (۱۷۱)
- ۱۱۹۳ق (۳۲۰)
- ۱۱۹۶ق (۲۱۲)
- سده ۱۲ق (۲۳)، (۳۵)، (۴۳)، (۴۹)، (۵۱)، (۵۲)، (۵۳)، (۶۴)، (۷۵)، (۸۳)، (۸۵)، (۱۳۹)، (۱۴۰)، (۱۸۸)، (۱۹۰)، (۲۱۳)، (۲۱۶)، (۲۲۱)، (۲۳۸)، (۲۴۵)، (۲۶۶)، (۲۷۰)، (۲۸۲)، (۲۸۵)، (۳۵۱)، (۴۱۶)، (۴۱۸)، (۴۲۴)، (۴۲۸)

- ۱۲۳۸ ق (۳)، (۷۸)، (۳۳۳) (۴۴۴)، (۴۵۸)، (۴۶۱)، (۴۶۷)، (۴۷۱)، (۴۷۶)
- ۱۲۳۹ ق (۷)
- ۱۲۴۰ ق (۱۷۹)
- ۱۲۴۱ ق (۱۱۹)، (۲۷۵)
- ۱۲۴۲ ق (۱۲۰)
- ۱۲۴۳-۱۲۴۲ ق (۱۱۳)
- ۱۲۴۳ ق (۱۲)
- ۱۲۴۴ ق (۳۸۸)
- ۱۲۴۶ ق (۳۵۴)، (۴۲۲)
- ۱۲۴۷ ق (۱۷)، (۲۲)، (۹۰)، (۴۷۳)، (۴۸۸)
- ۱۲۵۰ ق (۱۶۷)، (۳۶۶)
- ۱۲۵۱ ق (۱۴۹)، (۲۶۴)
- ۱۲۵۲ ق (۴۶۹)
- ۱۲۵۳ ق (۱۶۲)، (۱۷۵)، (۲۳۷)، (۲۵۹)، (۴۷۵)، (۵۱۶)
- ۱۲۵۴ ق (۱۵۰)، (۳۳۶)
- ۱۲۵۶ ق (۵۰)، (۳۸۶)
- ۱۲۵۷ ق (۷۹)، (۱۶۹)، (۱۷۲)
- ۱۲۵۸ ق (۳۶۵)، (۴۰۴)
- ۱۲۵۹ ق (۳۹۰)، (۵۰۱)
- ۱۲۶۰ ق (۲۴۷)، (۳۸۰)، (۵۰۵)
- ۱۲۶۱ ق (۱۵۳)، (۳۶۰)
- ۱۲۶۳ ق (۲۲۷)، (۲۳۹)
- ۱۲۶۵ ق (۳۷۸)
- ۱۲۶۶ ق (۱۷۷)
- ۱۲۶۹ ق (۹)، (۱۶۱)، (۴۲۵)
- ۱۲-۱۳ ق (۴)، (۸۶)
- ۱۲۰۱ ق (۲۷۳)
- ۱۲۰۵ ق (۶۷)، (۶۸)، (۶۹)
- ۱۲۰۷ ق (۲۱۸)
- ۱۲۱۲ ق (۱۴۱)، (۴۹۸)
- ۱۲۱۳ ق (۴۹۷)
- ۱۲۱۴ ق (۴۲)
- ۱۲۱۷ ق (۵۱۳)
- ۱۲۱۸ ق (۲۸۳)
- ۱۲۲۳ ق (۱۶۵)، (۱۷۰)
- ۱۲۲۵ ق (۲۵۰)، (۲۵۲)
- ۱۲۲۸ ق (۱۲۹)، (۲۵۴)
- ۱۲۲۹ ق (۸۰)، (۲۵۵)
- ۱۲۳۱ ق (۲۷۲)، (۴۰۳)
- ۱۲۳۲ ق (۴۰)، (۴۳۵)
- ۱۲۳۳ ق (۵۱۱)
- ۱۲۳۴ ق (۲۸۰)
- ۱۲۳۵ ق (۴۴)
- ۱۲۳۶ ق (۸۷)، (۱۰۶)، (۲۴۱)

- ۱۲۷۱ق (۲۰۹)
- ۱۲۷۳ق (۱۳۱)، (۱۹۵)
- ۱۲۷۵ق (۳۵۳)، (۴۱۵)، (۵۱۰)
- ۱۲۷۷ق (۱۲۵)
- ۱۲۷۹ق (۵۸)، (۱۳۳)
- ۱۲۸۰ق (۱۲۱)
- ۱۲۸۳ق (۴۵)
- ۱۲۸۸ق (۳۹۷)
- ۱۲۸۸-۱۲۸۹ق (۴۷۹)
- ۱۲۹۰ق (۲۷)
- ۱۲۹۲-۱۲۹۳ق (۵۱۵)
- ۱۲۹۴ق (۴۲۰)
- ۱۲۹۵ق (۳۱۸)، (۴۱۷)
- ۱۲۹۸ق (۲۲۵)
- سده ۱۳ق (۲۴)، (۲۵)، (۲۶)، (۴۷)، (۵۴)، (۵۵)، (۶۵)، (۶۶)، (۸۱)، (۱۷۴)، (۱۸۰)، (۲۱۱)، (۲۱۵)، (۲۷۱)، (۲۷۴)، (۲۸۴)، (۴۶۰)، (۴۶۲)، (۴۶۶)، (۴۶۸)، (۴۸۳)
- سده ۱۳-۱۴ق (۴۸)، (۳۵۵)، (۴۴۳)، (۴۶۳)، (۴۶۴)
- ۱۳۰۳ق (۳۹)
- ۱۳۰۸ق (۱۵۴)
- ۱۳۰۹ق (۳۵۶)
- ۱۳۱۰ق (۴۳۲)
- ۱۳۱۱ق (۱۷۸)
- ۱۳۱۷ق (۲)، (۴۸۰)
- سده ۱۴ق (۴۴۵)، (۴۷۰)

«نمایه مالکان نسخ خطی»

- آقایی با تاریخ ۱۸۶۳م (۹)
- تملکی محو شده بخطّ زیبای شکسته با تاریخ ذی القعدة ۱۲۴۰ق (۱۳)
- تملکی محو شده: «کیه محمد بن فیل دفر بن کیا مردان بن باکالیجار الدیلمی ... قزوین» با تاریخ ۶۳۷ق (۵۶)
- جوزیف لويس روسو با تاریخ ۱۸۱۰م (۳۳)
- حسن السنجانى با تاریخ ۹۹۰ق (۱۴)
- سبجان قلى خان با تاریخ ۱۱۰۸ق (۲۴۲)
- سليمان بن يوسف با تاریخ ۱۰۶۵ق (۳۴)
- السيد احمد رشيد عبدالله افندى زاده (۱۴)
- سيد محمد زين العابدين مدرّس مدرسه اسميخان سلطان (۴۶)
- عبدالرحمن بن حسام الدين (۳۴)
- على باى بن محيى بن ازبک امير اتابكى با تاریخ ۹۵۰ق (۳۳)
- على بن الحسين بن على البيهقى
- ۸۸۹ق بدارالملک شیراز» (گویا فخرالدين على بن حسين كاشفى بيهقى) (۱۴)
- فيض الله بن عثمان الشهير بمحمود افندى با تاریخ ۱۰۸۲ق (۴۶)
- قطب بن منهاج بن برهان بن شمس بن محمود بن محمد اللهورى با تاریخ ۸۳۰ق (۴۷۲)
- كاوفمن (?) با تاریخ ۱۸۷۴م (۵۰)
- گراف با تاریخ ۱۸۶۷م (۴۱)
- محمد بن عبدالله بن عمر صحاف (۲۱)
- محمد بن عبدالله عمدة الحفاظ (۲۱)
- محمد خداداد مدرّس در مدرسه... منقارى زاده (۴۶)
- محمدابراهيم بن بخشعلی همدانی با تاریخ ۱۲۵۱ق در دارالسلطنة اصفهان (۱۰)
- محمدتوفيق عمرآغا زاده القاضى بعسكر روم ايلی با تاریخ ۱۲۷۰ق (۱۴)
- محمدشفيع با تاریخ ۱۱۵۴ق (۹۶)
- محمدصادق بن ابراهيم الحريرى

- الحرفوشی (۹۶)
- محمود (۹۶)
- محمود بن محمد بن محمود با تاریخ ۸۹۱ق (۴۷۲)
- ملا دولت خان ولد شیخ رسول دویزین (۵۰۰)
- ملا عبدالرحیم (۹۰)، (۴۷۳)
- ملا فخرالدین بن ملا ابراهیم بن ملا ارسلان الکیموی (۲۱۱)
- موسی زاده محمد عبیدالله (۱۴)
- نظام الدین بن زین الدین منجم (۲۱)

«نمایه مهرهای نسخ خطی»

- مهر بیضی «عبدالله» (۲۱)
- مهر بیضی «عبدۀ محمدابراهیم بن بحشعلی» (۱۰)
- مهر بیضی «محمد خداداد» (۴۶)
- مهر بیضی «نظام الدین الحسینی» (۱۴)
- مهر بیضی کوچک «سیّد رضی الحسینی ۱۱۰۶» (۵۶)
- مهر بیضی، «روزبهان» (۲۱)
- مهر شلجمی «این نسخه ... فصل ... مستعان ... وقف کتابخانه عبدالعزیزخان» (۸۹)
- مهر لوزی «غلام شاه سلطان محمود خان ۹۵۹» (۲۰)
- مهر لوزی «وقف، از کتب خواجه محمد پارسا» (۴۷۴)
- مهر محو شده ... با تاریخ ۱۱۶۴ ق (۸۸)
- مهر مدور «السید احمد رشید» (۱۴)
- مهر مدور «غلام شاه دین، رستم» (۲۰)
- مهر بیضی «... قد رحق (?) اسمعیل» (۸۰)
- مهر بیضی «احمد بن اسمعیل المقرّی» (۲۱)
- مهر بیضی «السید شهاب الدین» (۱۴)
- مهر بیضی «الفقیر إلى رحمة الله تعالى جلّ جلاله أحمد ۱۰۹۸» (۴۷۲)
- مهر بیضی «المتوکل علی الحی الأحّد عبده عبدالله بن أحمد» (۱۴)
- مهر بیضی «المتوکل علی الله عبده محمدعلی» (۴۶۵)
- مهر بیضی «تقی الدین محمد الحسینی ۱۰۱۷» (۳۵۰)
- مهر بیضی «حسین ۱۲۹۰» (۸۰)
- مهر بیضی «حسین منی أنا من حسینی» (۸۰)
- مهر بیضی «سبحان قلی خان ۱۱۰۸» (۲۴۲)
- مهر بیضی «سید واحدی کوتوپخانه سی قولیازمالار بولگی» (۲۶)، (۳۰)، (۲۰۹)، (۲۱۰)، (۴۶۸)

- مهر مدوّر: «الملك لله المتوكل على الله ملا ثروی (?) الخانقاهی. میرزا علی» (۴۷۶)
- مهر مدوّر «المتوكل على الله الملك الثاني بن ملا محمدجليل بن محمدسعید البخاری بن المفتی» (۴۷۶)
- مهر مدوّر «وقف صادق،... و الله اعلم سنه ۱۰۱۸» (۸۹)
- مهر مدوّر بزرگ «المتوكل على الله الملك الحی قاضی قلیچ ابن الله بیردی بی ۱۱۶۵» (۱۶)
- مهر مربع «عبده محمد مؤمن» (۵۴)
- مهر مربع «مهدی و هادی و علی اکبر...» (۴۱)
- مهر مربع کوچک «العبد محمدکاظم ۱۲۹۰» (۱۰)
- مهر مربع ناخوانا: «احمد بن ...» (۵۶)
- مهر مربع ناخوانا با نوشتار
- معکوس «... بن علی» (۵۶)
- مهر مربع، «العبد محمد صوفی» (۵۴)
- مهر مستطیل «وقف ... قل ... کلیات ... سیحان ... ۹۷۷ (یا) ۱۷۷۰ ...» (۹۱)
- مهر هشت گوش «آسایش یافت از لطف احمد/ عبدالرحمان نور چشم محمد ۱۲۵۰» (۴۶۵)
- مهر هشت گوش «... محمد» (۲۰۹)
- مهر هشت گوش «مظهر سر محمد باد ابن زین العابدین ۱۰۹۸» (۴۶)
- مهر هشت گوش «و الله توفی ملکه من تشاء و الله واسع علیهم عبده محمد» (۱۴)
- مهر هشت گوش «وقف خالص محمد صدیق بن یونس ...» (۱۹۶)

«نمایه صحافان نسخ خطی»

- عمل صحّاف خواجه میر عبادالله قاری (۲۶۸)
- عمل صحّاف علاءالدین (۴۷۹)
- عمل صحّاف ملا میرزا غنی (۵۱۵)
- عمل صحّاف علاءالدین (۴۷۹)
- عمل میرزا عبدالرزاق صحاف (۲۰۸)
- عمل محمدحکیم صحّاف (۹۵)، (۱۹۴)، (۴۵۹)، (۴۸۱)، (۴۸۲)
- عمل میرزا عبدالرزاق صحاف (۲۶۶) (۵۸)
- عمل صحّاف ملا عبدالجلیل

«نمایه خطوط نسخ خطی»

- تعلیق ————— ق (۲۱)، (۹۱)، (۱۶۳)، (۱۹۷)، (۲۰۰)، (۴۵۱)، (۴۷۲)، (۴۸۴)
- تعلیق آمیخته به ثلث پخته (۱۹۷)، (۱۹۹)
- تعلیق پخته (۱۹۷)، (۴۷۲)
- تعلیق زیبا (۱۹۷)، (۴۵۱)
- ثلث (۱۰)
- ثلث پخته (۱۹۹)
- ثلث خوش (۱۴)، (۲۰)، (۴۱)، (۱۹۶)
- ثلث زیبا (۱۹۷)، (۴۶۹)
- ثلث مایل به کوفی تزیینی (۱۹۶)
- ثلث مُعرب (۱۹۷)
- شکسته نستعلیق (۲)، (۱۱)، (۵۵)، (۵۶)، (۷۹)، (۲۶۸)، (۲۳۷)، (۲۷۹)، (۴۶۲)، (۴۶۴)، (۴۶۶)، (۴۷۰)، (۴۷۵)، (۴۸۰)، (۵۱۶)
- شکسته نستعلیق خوش (۹)
- شکسته نستعلیق زیبا (۱۳)
- شکسته نستعلیق ممتاز (۳۵۳)
- کوفی تزیینی (۵۶)، (۱۹۶)، (۱۹۷)
- نستعلیق (۱)، (۲)، (۴)، (۷)، (۸)، (۱۶)، (۱۷)، (۱۸)، (۱۹)، (۲۶)، (۲۷)، (۲۸)، (۲۹)، (۳۰)، (۳۱)، (۳۲)، (۳۳)، (۳۴)، (۳۸)، (۳۹)، (۴۲)، (۴۴)، (۴۵)، (۴۷)، (۴۹)، (۵۰)، (۵۷)، (۶۰)، (۶۱)، (۶۲)، (۶۳)، (۶۴)، (۷۱)، (۷۲)، (۷۳)، (۷۴)، (۷۵)، (۷۶)، (۷۷)، (۷۸)، (۷۹)، (۸۰)، (۸۱)، (۸۲)، (۸۳)، (۸۴)، (۸۵)، (۸۷)، (۸۸)، (۸۹)، (۹۲)، (۹۳)، (۹۴)، (۹۷)، (۹۸)، (۹۹)، (۱۰۰)، (۱۰۱)، (۱۰۲)، (۱۰۳)، (۱۰۴)، (۱۰۵)، (۱۰۶)، (۱۰۷)، (۱۰۸)، (۱۰۹)، (۱۱۰)، (۱۱۱)، (۱۱۲)، (۱۱۳)، (۱۱۴)، (۱۱۵)، (۱۱۶)، (۱۱۷)، (۱۱۸)، (۱۱۹)، (۱۲۰)، (۱۲۱)، (۱۲۲)، (۱۲۳)، (۱۲۴)، (۱۲۵)، (۱۲۶)، (۱۲۷)، (۱۲۸)، (۱۲۹)، (۱۳۰)، (۱۳۱)، (۱۳۲)، (۱۳۵)، (۱۳۷)، (۱۳۸)، (۱۳۹)، (۱۴۰)، (۱۴۱)، (۱۴۲)، (۱۴۳)، (۱۴۴)، (۱۴۵)، (۱۴۶)، (۱۴۷)، (۱۵۰)، (۱۵۱)، (۱۵۲)، (۱۵۳)، (۱۵۴)، (۱۵۵)، (۱۵۶)، (۱۵۷)، (۱۵۸)، (۱۵۹)، (۱۶۰)، (۱۶۱)، (۱۶۴)، (۱۶۵)، (۱۶۶)، (۱۶۷)، (۱۶۸)، (۱۶۹)، (۱۷۰)

(۳۴۳)	(۳۴۲)	(۳۴۱)	(۳۴۰)	(۳۳۹)	(۱۷۵)	(۱۷۴)	(۱۷۳)	(۱۷۲)	(۱۷۱)
(۳۴۹)	(۳۴۸)	(۳۴۷)	(۳۴۶)	(۳۴۴)	(۱۸۰)	(۱۷۹)	(۱۷۸)	(۱۷۷)	(۱۷۶)
(۳۵۶)	(۳۵۵)	(۳۵۲)	(۳۵۱)	(۳۵۰)	(۱۸۵)	(۱۸۴)	(۱۸۳)	(۱۸۲)	(۱۸۱)
(۳۶۱)	(۳۶۰)	(۳۵۹)	(۳۵۸)	(۳۵۷)	(۱۹۳)	(۱۹۰)	(۱۸۸)	(۱۸۷)	(۱۸۶)
(۳۶۶)	(۳۶۵)	(۳۶۴)	(۳۶۳)	(۳۶۲)	(۲۱۷)	(۲۱۶)	(۲۱۲)	(۲۰۸)	(۲۰۴)
(۳۷۱)	(۳۷۰)	(۳۶۹)	(۳۶۸)	(۳۶۷)	(۲۲۳)	(۲۲۲)	(۲۲۱)	(۲۲۰)	(۲۱۸)
(۳۷۶)	(۳۷۵)	(۳۷۴)	(۳۷۳)	(۳۷۲)	(۲۳۱)	(۲۳۰)	(۲۲۹)	(۲۲۸)	(۲۲۷)
(۳۸۱)	(۳۸۰)	(۳۷۹)	(۳۷۸)	(۳۷۷)	(۲۳۶)	(۲۳۵)	(۲۳۴)	(۲۳۳)	(۲۳۲)
(۳۸۶)	(۳۸۵)	(۳۸۴)	(۳۸۳)	(۳۸۲)	(۲۴۴)	(۲۴۱)	(۲۳۹)	(۲۳۸)	(۲۳۷)
(۳۹۱)	(۳۹۰)	(۳۸۹)	(۳۸۸)	(۳۸۷)	(۲۴۹)	(۲۴۸)	(۲۴۷)	(۲۴۶)	(۲۴۵)
(۳۹۶)	(۳۹۵)	(۳۹۴)	(۳۹۳)	(۳۹۲)	(۲۵۴)	(۲۵۳)	(۲۵۲)	(۲۵۱)	(۲۵۰)
(۴۰۱)	(۴۰۰)	(۳۹۹)	(۳۹۸)	(۳۹۷)	(۲۶۰)	(۲۵۸)	(۲۵۷)	(۲۵۶)	(۲۵۵)
(۴۰۶)	(۴۰۵)	(۴۰۴)	(۴۰۳)	(۴۰۲)	(۲۶۵)	(۲۶۴)	(۲۶۳)	(۲۶۲)	(۲۶۱)
(۴۱۱)	(۴۱۰)	(۴۰۹)	(۴۰۸)	(۴۰۷)	(۲۷۰)	(۲۶۹)	(۲۶۸)	(۲۶۷)	(۲۶۶)
(۴۱۶)	(۴۱۵)	(۴۱۴)	(۴۱۳)	(۴۱۲)	(۲۷۵)	(۲۷۴)	(۲۷۳)	(۲۷۲)	(۲۷۱)
(۴۲۱)	(۴۲۰)	(۴۱۹)	(۴۱۸)	(۴۱۷)	(۲۸۰)	(۲۷۹)	(۲۷۸)	(۲۷۷)	(۲۷۶)
(۴۲۶)	(۴۲۵)	(۴۲۴)	(۴۲۳)	(۴۲۲)	(۲۸۵)	(۲۸۴)	(۲۸۳)	(۲۸۲)	(۲۸۱)
(۴۳۱)	(۴۳۰)	(۴۲۹)	(۴۲۸)	(۴۲۷)	(۲۹۰)	(۲۸۹)	(۲۸۸)	(۲۸۷)	(۲۸۶)
(۴۳۶)	(۴۳۵)	(۴۳۴)	(۴۳۳)	(۴۳۲)	(۲۹۷)	(۲۹۶)	(۲۹۵)	(۲۹۴)	(۲۹۱)
(۴۴۱)	(۴۴۰)	(۴۳۹)	(۴۳۸)	(۴۳۷)	(۳۰۲)	(۳۰۱)	(۳۰۰)	(۲۹۹)	(۲۹۸)
(۴۵۲)	(۴۵۱)	(۴۴۸)	(۴۴۶)	(۴۴۲)	(۳۰۷)	(۳۰۶)	(۳۰۵)	(۳۰۴)	(۳۰۳)
(۴۵۸)	(۴۵۶)	(۴۵۵)	(۴۵۴)	(۴۵۳)	(۳۱۳)	(۳۱۲)	(۳۱۱)	(۳۰۹)	(۳۰۸)
(۴۶۷)	(۴۶۵)	(۴۶۳)	(۴۶۱)	(۴۶۰)	(۳۱۸)	(۳۱۷)	(۳۱۶)	(۳۱۵)	(۳۱۴)
(۴۷۹)	(۴۷۸)	(۴۷۶)	(۴۷۰)	(۴۶۸)	(۳۲۳)	(۳۲۲)	(۳۲۱)	(۳۲۰)	(۳۱۹)
(۴۸۹)	(۴۸۷)	(۴۸۶)	(۴۸۵)	(۴۸۳)	(۳۲۸)	(۳۲۷)	(۳۲۶)	(۳۲۵)	(۳۲۴)
(۴۹۴)	(۴۹۳)	(۴۹۲)	(۴۹۱)	(۴۹۰)	(۳۳۳)	(۳۳۲)	(۳۳۱)	(۳۳۰)	(۳۲۹)
(۴۹۹)	(۴۹۸)	(۴۹۷)	(۴۹۶)	(۴۹۵)	(۳۳۸)	(۳۳۷)	(۳۳۶)	(۳۳۵)	(۳۳۴)

- (۴۷۲) (۵۰۱)، (۵۰۲)، (۵۰۳)، (۵۰۴)، (۵۰۵)، (۵۰۶)، (۵۰۷)، (۵۰۸)، (۵۰۹)، (۵۱۰)، (۵۱۱)، (۵۱۲)، (۵۱۳)، (۵۱۴)، (۵۱۵)
- نستعلیق (چلیپا) (۱۳۳)، (۱۳۴)، (۱۳۶)، (۱۶۲)، (۲۹۲)، (۲۹۳)، (۳۴۵)
 - نستعلیق تحریری (۳)، (۱۶)، (۲۲)، (۲۳)، (۲۴)، (۳۵)، (۴۰)، (۴۳)، (۴۸)، (۵۱)، (۵۲)، (۵۳)، (۵۴)، (۵۵)، (۵۹)، (۸۰)، (۹۰)، (۱۹۴)، (۲۰۹)، (۲۱۰)، (۲۱۱)، (۲۱۵)، (۴۴۳)، (۴۴۴)، (۴۴۵)، (۴۵۷)، (۴۵۹)، (۴۷۱)، (۴۷۳)، (۴۷۴)، (۴۷۷)، (۴۸۲)، (۴۸۸)، (۵۰۰)
 - نستعلیق تحریری (چلیپا) (۴۸۱)
 - نستعلیق تحریری (چند قلم) (۱۹۵)
 - نستعلیق تحریری (دو قلم) (۵۸)
 - نستعلیق تحریری (ردیء) (۲۵)
 - نستعلیق ترکی تحریری (۹۵)
 - نستعلیق خوش (۱۳)، (۲۰)، (۳۴)، (۳۶)، (۳۷)، (۴۶)، (۱۸۹)، (۲۴۰)، (۳۱۰)
 - نستعلیق مایل به تعلیق (۱۶۳)، (۴۸۴)
 - نستعلیق مایل به تعلیق پخته
- (۴۷۲) (۴۴۹) نستعلیق مایل به شکسته
- نستعلیق ممتاز (۳۷)، (۴۱)
 - نستعلیق هندی (۸۶)
 - نسخ (۲۱)، (۵۶)، (۱۸۵)، (۱۸۶)، (۱۸۷)، (۱۹۳)، (۲۰۴)، (۲۲۱)، (۲۴۷)، (۲۵۲)، (۲۶۸)، (۴۶۹)، (۴۸۵)، (۴۸۶)، (۴۹۹)
 - نسخ پخته (۱۹۷)
 - نسخ تحریری (۵۵)، (۲۰۱)، (۲۰۸)، (۲۱۳)، (۲۱۴)، (۴۷۶)
 - نسخ تحریری کهن (۱۹۶)، (۱۹۸)
 - نسخ تحریری کهن (چند قلم) (۱۹۹)، (۲۱۹)
 - نسخ خفی (۱۴)
 - نسخ کهن (۲۰۰)
 - نسخ مایل به تعلیق (۹۱)
 - نسخ مایل به تعلیق کهن (۲۰۰)
 - نسخ مُعرب (۱۸۹)، (۲۰۰)، (۴۷۲)
 - نسخ مُعرب پخته (۱۹۶)
 - نسخ مُعرب خوش مایل به کوفی (۴۷۲)

«نمایه کاغذهای نسخ خطی»

- شرقی (خانبالیغ) ضخیم نخودی (۱۹۷)
 - شرقی (سمرقندی) نخودی آهار مهره (۸)، (۲۰)
 - شرقی سفید (۴۶۸)
 - شرقی سفید ضخیم آهار مهره (۱۹۶)
 - شرقی (سمرقندی تحریری) آهار مهره (۵۰)
 - شرقی (سمرقندی تحریری) نازک نخودی (۹۰)، (۴۷۲)، (۴۷۳)، (۴۸۸)
 - شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی (۱۴)، (۱۶)، (۲۱)، (۲۵)، (۵۱)، (۵۲)، (۳۵۱)، (۴۷۴)
 - شرقی (سمرقندی تحریری) نخودی آهار مهره (۲۷)، (۲۹)
 - شرقی (سمرقندی) ضخیم نخودی (۸۲)
 - شرقی (سمرقندی) نازک نخودی (۸۱)
 - شرقی (سمرقندی) نخودی (۳۵)، (۳۶)، (۴۳)، (۵۸)، (۸۹)، (۹۱)، (۹۲)، (۹۵)، (۹۶)، (۱۹۴)، (۱۹۸)، (۱۹۹)، (۲۱۹)، (۴۴۸)، (۴۴۹)، (۴۵۹)، (۴۸۱)، (۴۸۲)
 - شرقی (سمرقندی) نخودی (۲۰۰)
 - فرنگی (۴۴۷)
 - فرنگی آب ضخیم (۲۴)
 - فرنگی آب ضخیم (روسی با مارک تجارتی МОКФЕ-Б 1821) (۷)

- فرنگی آهار مهره (۳۷)
- فرنگی سفید (۹)، (۴۹)، (۳۵۳)، (۳۵۵)، (۴۵۸)، (۴۶۱)، (۴۶۷)، (۴۶۹)
- فرنگی سفید (با واتر مارک تجارقی با نشانه بیر و عبارت BEN TO PIOCARDO (۱۳)
- فرنگی سفید آهار مهره (۷۹)، (۴۶۴)، (۵۰۱)
- فرنگی ضخیم آهار مهره سفید (۴۶۲)
- فرنگی ضخیم سفید (۵۵)
- فرنگی ضخیم نخودی (۸۰)
- فرنگی نخودی (۱۱)، (۲۳)، (۱۹۵)، (۲۶۸)، (۴۶۳)
- فرنگی نخودی دارای آب نقش تجارقی (واتر مارک) (۳۰)، (۱۶۳)، (۴۸۴)
- فرنگی نخودی و آبی دارای آب نقش تجارقی (واتر مارک) (۴۷۱)

«نمایه جلد‌های نسخ خطی»

- تیماج زرشکی فرسوده با ترنج و سرترنج همراه نوار کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ عطف تیماج سرخ (۴۷۲)
- تیماج زرشکی فرسوده (۳)، (۴۷)، (۴۹)، (۴۵۸)، (۴۶۱)، (۴۶۷)، (۴۸۳)
- تیماج زرشکی فرسوده، مجدول، ضربی (۲۳)
- تیماج زرشکی، دارای ترنج طلایی زمینه زرشکی نگاره‌های اسلیمی با طبله و قاب مخصوص (۴۶)
- تیماج زرشکی، ضربی، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی (۱)
- تیماج زرشکی، مجدول ضربی (۱۴)
- تیماج زرشکی، مجدول، ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج با زمینه لاک‌منقوش به گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی (۷)
- تیماج زیتونی تیره، مجدول ضربی (۹۰)، (۴۷۳)، (۴۸۸)
- تیماج زیتونی فرسوده (۱۹۵)
- تیماج ضربی (۱۰۵)، (۳۸۳)، (۳۸۴)، (۳۸۵)، (۳۹۸)، (۴۰۷)، (۴۰۸)، (۴۰۹)
- تیماج قرمز، دارای ترنج و سرترنج و جداول شبیه نگاره‌های اسلیمی (۴۷۹)
- تیماج قهوه‌ای با ترنج زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای روشن (۳۴)
- تیماج قهوه‌ای تیره با ترنج ضربی زمینه گل و بوته، با طبله و شمشه ضربی زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده (۹۲)
- تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده با ترنج و سرترنج لاک‌ی قهوه‌ای روشن (طلایی) با زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی در قطع رحلی بزرگ (۱۹۸)
- تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده با روکشی از پارچه کرم رنگ (۱۹۶)، (۱۹۷)
- تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده (۱۹۹)

- تیماج قهوه‌ای تیره مجدول ضربی،
با ترنج و سرترنج لاکی کرم رنگ زمینه گل
و بوته و نگاره‌های اسلیمی (۱۰)
- تیماج قهوه‌ای روشن، ضربی،
مجدول (۱۳)، (۳۳۵)
- تیماج قهوه‌ای زرکوبِ ترنجی
ضربی، درون هم ضربی مقوایی دارای طبله
(۱۸۹)
- تیماج قهوه‌ای ضربی، مجدول، با
ترنج و سرترنج زمینه طلایی منقش به گل
و بوته در قطع ربعی (۸۲)
- تیماج قهوه‌ای فرسود، عطف
تیماج قهوه‌ای (۲۰۹)
- تیماج قهوه‌ای فرسوده با عطف
پاره سفید فرسوده (۳۶)
- تیماج قهوه‌ای، مجدول ضربی،
دارای ترنج و سرترنج لاکی زرد زمینه گل
و بوته، با طبله (۱۶۳)، (۴۸۴)
- تیماج مشکی با طبله، مجدول
ضربی دارای ترنج (۴۶۸)
- تیماج مشکی بدون لای (۲۱)
- تیماج مشکی فرسود با عطف
تیماج کرم رنگ (۱۱)
- تیماج مشکی فرسوده (۱۶)،
(۲۰۰)
- چوبی با روکش کاغذی عسلی، با
ترنج و سرترنج لاکی زمینه گل و بوته
- (۳۰)
- چوبی با کار رنگ و روغن روی
جلد، مجدول با زمینه مشکی، زعفرانی، سبز
(زنگار) و قرمز، با ترنج و سرترنج زمینه
گل و بوته، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده
(۲۰۸)
- چوبی ضخیم با روکش کاغذی
سبز حنایی (کار آسای میانه)؛ با ترنج و
سرترنج ساده، جدول ضربی و عطف تیماج
سرخ (۵۱۵)
- چوبی قهوه‌ای با عطف تیماج
فرسوده (۲۱۰)
- دو رو، برون پارچه مخملی گل
بهی با گل و برگ و بوته صورتی و زرد،
درون تیماج زرشکی مجدول ضربی، با ترنج
و سرترنج ضربی زمینه طلایی؛ عطف تیماج
سبز یشمی با روکش محافظ پارچه‌ای ابلق
(۲۶۸)
- دو رو تیماج، برون زرشکی با
ترنج ضربی زمینه لاکی کرم با نقش گل و
بوته و نگاره‌های اسلیمی، و درون قهوه‌ای،
همراه قاب میشن (گالینگور) با روکش
کاغذی آبی ابلق در قطع ربعی دراز (۹۶)
- دو رو تیماج، برون مشکی
فرسوده و درون زرشکی (۲۳۷)
- دو رو روغنی، برون با زمینه
زرشکی مرقد مجدول با نقش گل‌های

- شکفته و غنچه الوان همراه برگ‌ها و بوته‌های الوان بسیار زیبا و هنری، درون با زمینه قهوه‌ای و گل و برگ الوان که در برخی بخش‌ها رنگ آنها، فرورخته است، مجدول زرین و مشکین؛ عطف تیماج مشکی (۴۱)
- دو رو، برون تیماج قهوه‌ای تریاکی، با ترنج ضربی و درون تیماج سرخ زرکوب (۴۳۷)
- دو رو، برون تیماج قهوه‌ای تیره مجدول، ضربی، با ترنج و سرترنج و دارای لبه برگردان (طبله) (۳۳)
- دو رو، برون تیماج قهوه‌ای روشن مجدول، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج ضربی زمینه گل و بوته و درون تیماج قهوه‌ای تیره (۴۶۵)
- دو رو، برون تیماج مشکی فرسوده و درون تیماج زرشکی (۴۴۷)
- دو رو، برون مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، مجدول، ضربی، با ترنج و سرترنج زمینه لاک‌ی سرخ با طرح گل و بوته و درون نیز مقوایی با روکش کاغذی زرد و سرخ منقش، عطف تیماج سرخ (۲۹)
- دو رو، برون با روکش پارچه ترمه کرم و سبز زیتونی با نقوش گل و بوته و درون: تیماج زرشکی مجدول به زر؛ عطف تیماج قرمز (۸)
- دو رو، یک لست جلد (لنگه)، مقوایی ساده (لست اصلی افتاده) و لست روی دیگر، برون: با روکش کاغذی حنایی (کار آسیای میانه)؛ مجدول، ضربی، با ترنج و سرترنج لاک‌ی زرشکی زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی و درون: روکش کاغذی مشکی (۵۳)
- روغنی (۱۰۶)، (۱۴۹)، (۲۹۴)، (۳۶۹)، (۳۷۲)، (۳۷۸)، (۳۸۰)، (۳۸۲)، (۳۹۲)، (۳۹۷)، (۴۲۷)
- روغنی طرح مرقش به رنگ قهوه‌ای تیره، مجدول به رنگ نارنجی، دارای ترنج و سرترنج نقش زمینه گل و بوته، عطف تیماج مشکی فرسوده (۸۰)
- زرکوب فرنگی در قطع ربعی (۶۵)
- ساغری مشکی آسیب دیده، مجدول، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج ضربی (۱۲)
- ساغری مشکی فرسوده، عطف تیماج فرسوده در قطع وزیری بزرگ (۸۹)
- کاغذی ابروباد ابلق (۴۷۰)
- کاغذی کرم فرسوده (۳۵۳)
- مشمعی (گالینگور پارچه‌ای) مشکی، با عطف و گوشه تیماج سرخ (۵۰)
- مشمعی (گالینگور) قهوه‌ای (۲۵).

- مقوایی با روکش کاغذی ابلق، (۵۲)، (۳۵۱)
- مشمعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه کرم (۹)
- مشمعی (گالینگور) مشکی با عطف پارچه‌ای کرم رنگ (۴۸)، (۴۴۳)
- مشمعی (گالینگور) مشکی و عطف مشمع قهوه‌ای (۲۱۱)
- مشمعی (گالینگور) مشکی و عطف و گوشه مشمع خاکستری تیره (۲۱۵)
- مشمعی (گالینگور) مشکی (۲۴)
- مشمعی (گالینگور) مشکی، با عطف تیماج زرشکی (۵۰۰)
- مقوایی (بدون شیرازه بندی) (۴۶۴)
- مقوایی با ترنج و سرترنج، زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، مجدول ضربی، برون با روکش کاغذی قرمز، درون آبی نفق با ترنج و سرترنج لاک‌ی کرم رنگ، عطف تیماج قهوه‌ای فرسوده (۴۳)
- مقوایی با روکش سبز حنایی (کار آسیای میانه)؛ ضربی، مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، با عطف تیماج زرشکی (۹۳)
- مقوایی با روکش کاغذی ابرو و باد (اِبلق)؛ عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای روشن (۲۰)
- مقوایی با روکش کاغذی ابلق، عطف گالینگور (پارچه‌ای) قهوه‌ای (۵۶)
- مقوایی با روکش کاغذی زیتونی، ضربی، با ترنج و سرترنج و لچک ترنج و کتیبه زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی (۲۱۶)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج لاک‌ی قرمز ضربی زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی، عطف و مغزی تیماج سرخ (۵۱)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج، مجدول (۲۲)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج لاک‌ی قرمز زمینه گل و بوته و در جوف سرترنج یک مصرع «ابرو دلبری چون بوسه دهد» آمده است؛ عطف مشمعی (گالینگور) قهوه‌ای (۳۵)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، با ترنج و سرترنج سرخ زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی ساده و عطف تیماج سرخ (۴۷۴)
- مقوایی با روکش کاغذی سبز حنایی (کار آسیای میانه)، ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج لاک‌ی کرم، با زمینه گل و

لچک ترنج و کتیبه‌های بازوبندی، با عطف

تیماج قهوه‌ای (۱۹۴)

• مقوایی فرسوده با روکش کاغذی

سبز زیتونی (کار آسیای میانه)؛ با ترنج

لاکی قرمز، با زمینه گل و بوته و نگاره‌های

اسلیمی و سرترنج لاکی طلائی؛ عطف و

مغزی تیماج قهوه‌ای روشن (۴۰)

• مقوایی فرسوده (۲۱۳)

• مقوایی (۲۶)، (۴۶۳)

• میشن قهوه‌ای تیره، عطف تیماج

مشکی با قطع خشتی (۵۶)

• میشن بدون لایی قهوه‌ای (۷۹)

• میشن یک لایی (۲۷)

• بدون جلد (با اوراق پراکنده و

پیچیده در لفاف در داخل پاکت) (۴۴۹)

• بدون جلد (مقوایی خاکستری)

(۲۰۷)

• بدون جلد با قاپی مقوایی همراه

روکش کاغذی ابلق؛ عطف پارچه سرمه‌ای

که از چهار طرف با نخ بسته شده (۲۱۹)

• بدون جلد با لفاف کاغذی (۴۴۴)

بوته و نگاره‌های اسلیمی، با عطف و مغزی

تیماج قرمز (۵۸)

• مقوایی با روکش کاغذی سبز

حنایی (کار آسیای میانه)؛ مجدول ضربی، با

ترنج و سرترنج لاکی زرشکی با زمینه

نگاره‌های اسلیمی (۱۸)

• مقوایی با روکش کاغذی سبز

زیتونی، با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و

کتیبه‌های بازوبندی ضربی منقوش به گل و

بوته و نگاره‌های اسلیمی (۸۱)

• مقوایی با روکش کاغذی سبز

یشمی فرسوده (۴۷۱)

• مقوایی با روکش کاغذی سرمه‌ای

و زیتونی روشن منقش به ترنج و سرترنج

زمینه قرمز گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی

با عطف تیماج قرمز و مغزی پارچه‌ای قرمز

(۲)، (۴۸۰)

• مقوایی با روکش کاغذی صورتی

ابر و باد در قطع خشتی (۴۶۹)

• مقوایی با روکش کاغذی قهوه‌ای

(کار آسیای میانه) با ترنج و سرترنج و

«نمایه ظهريه‌های نسخ خطی»

- ابیات و اشعاری به ترکی جغتایی از شاعری متخلص به امیر با مطلع:
یار آشتی سنبلیدین شانه برله تابلار/
بولدی سرگردان ختن دشتیده مشکابلار/
سیم گل رخساریدین ظاهر اولدی
اشکایلار/ سیم سو بولدی آفتی هر طرف
سیمابلار (۲)
- ابیاتی به فارسی و ازبکی با مطلع:
وصالینک فرقتنده گنجه گوندوز خار
زار ایمدی/ طوفانیکا قالدیم بویوب مر
دلفکار ایمدی (۴۰)
- ابیاتی بخط شکسته بفارسی با مطلع:
رسید موده که ایام غم نخواهند ماند/
چنین نماند چنان نیز هم نخواهد ماند (۲۶۸)
- ابیاتی بفارسی از احسان استرآبادی و طالب کلیم ... (۴۴۹)
- ابیاتی به فارسی از انوری همراه یک تاریخ وفات مربوط به سال ۱۲۴۴ ق
.... (۱۲)
- ابیاتی به فارسی از جامی با مطلع:
نگاهی جانب ما مستمندان میکنی
یا فی؟/ زرحمت التفاتی با غریبان
میکنی یا فی؟ (۲)
- ابیاتی به فارسی با مطلع:
از نوای مطرب امشب خاطریم دلگیر
شد/ ای خوش اوقات که صرف ناله زنجیر
شد (۹۶)
- ابیاتی به فارسی با مطلع
می آمد و دزیده بما مینگریست/
میرفت و دگر او بقفا مینگریست (۴۶۰)
- ابیاتی از مثنوی معنوی با ترجمه و تعلیقاتی به ترکی (تاتاری) ... (۴۷۱)
- ابیاتی در قالب مناجات منظوم با ردیف شیخ عبدالقادر، به فارسی با مطلع:
ای مطلع نور خدا ای مظهر صدق و صفا/
وی معدن علم حیا یا شیخ عبدالقادر (۴۴۴)
- ابیاتی در مایه غزل بفارسی با مطلع:

نام مه بردم شی، روی توأم آمد
بیاد/ بیهوش حیران شدم ای دوستان تا
بامداد (۴۷۴)

• اشعاری به فارسی با مطلع:

وارسته کجاست که راه عدم
رویم/ با یک دگر، چو سایه، قدم بر قدم
رویم (۳۳)

• اقرارنامه‌ای شرعی از «ملا فضیل»
به زبان فارسی مبنی بر واگذاری (فروش)
یک ملک به «ملا عبدالرحمن» به یکصد
اشرفی، در گذر جان قباد بلده بخارا، با تاریخ
۱۲۵۰ ق ... (۳۵)

• اقرارنامه‌ای منسوب به «حاج
میرابوطالب بن میرمؤمن مازندرانی»؛ وی
طبق این سند مقرر و معتقد به عقاید اهل
سنت و جماعت می‌باشد و ذیل آن چند نفر
از عالمان اهل سنت نیز به تسنن وی
شهادت داده‌اند، از جمله: «من کان مقرأً بهذه
العقاید الحقّة السنیة لانتهم بالشیعة، حرّره
ملا سعید» ... بعید نیست که این اقرار نامه،
تقیّه صادر شده باشد .. (۲۶)

• برافزودگی‌هایی به نظم و نثر
مشمول بر آیات، روایات و مطالب فقهی،
لغوی و ادبی، به عربی و ترکی (تاتاری) ...
(۲۰۹)

• برافزودگی‌هایی به نظم و نثر،
شامل برخی روایات و توضیح برخی
واژگان از کتب لغت و جز اینها به عربی و
ترکی (تاتاری)، نقل چند روایت، فایده‌ای
در فضائل ماه رجب و نکاتی درباره زنان و
وضع حمل آنان و نیز برخی ادعیه ... (۲۱۰)

• برسم خزانه السلطان الأعظم مالک
رقاب الأمم أمير رستم، خلد الله ملکه، ابن
الأمير المرحوم أمير سالار بن محمد بن
سالار بن سالوک بن سالار بن کیکاوس بن
شهنشاه بن حاتم بن هزار اسب بن
ابی منصور بن اسبوزن بن شکاش بن انور
بن انوزا بن بناخسرو بن فیلشاه بن
ابی منصور بن شکاش بن شهنشاه بن حارث
بن سعد بن علی (عدی) بن حاتم (بن
عبدالله بن) سعد بن الخشنع بن امرء القیس
بن حجر بن حارث بن عمر الکندی، نور الله
تعالی قبورهم و مثوهم، فی سنة ۸۶۹ « (۲۰)

• برگگی از دیوان هلالی با کتابت
حدود قرن ۱۰ ق مشتمل بر غزلیات وی با
ردیف «الف و تاء» ... (۱۹۹)

• برگگی حاوی غزلی بازبکی با مطلع:
ای منیمک عقلیم... گلغذاریم
قیده‌سن/ نخل شمشادیم پریم—زادیم
نگاریم قیده‌سن/ گلشن جانیم آرا باغیم
بهاریم قیده‌سن/ حُسنی گل نازک بدن،

شکر نیاریم قیده‌سن (۳۵۱)

• برگ‌گی حاوی فوائدی در علم رمل

... (۴۷۸)

• بیتی از حافظ شیرازی به خط

خوش «شاه محمد ولد اماشیزاد (?) ...»:

در غمازم خم ابروی تو در یاد آمد/

حالتی رفت که محراب به فریاد آمد (۸۳)

• بیتی از قابل ایروانی:

بهشت را بکسی با بها غمی بخشند/

بهشت را بکسان با بهانه می‌بخشند! (۸۰)

• تاریخ تولد «میرزا اسماعیل بن

میرزا علی طیب شیرازی (یا) تبریزی»

مربوط به سال ۱۲۲۶ ق ... (۵۶)

• ثنا و مدحی درباره شیخ عبدالقادر

گیلانی در قالب دعا و ثنا و در برخی جاها

حالتی منظوم دارد ...:

الهی بجزمت سلطان الملة و المصطفی/

الهی بجزمت خواجه و دلیل /.

بر آن برهان‌الدین مخدوم شیخ عبدالقادر

جیلانی/ هدایت متوکل ولایت ممدوح شیخ

عبدالقادر جیلانی (۹۳)

• چند رباعی به فارسی، با مطلع:

چشمیکه جمال مصطفی را ببند/ شک

نیست که عالم صفا را ببند (۹۰)

• چند یادداشت طی ... (۱۸)، (۵۸)،

(۸۰)، (۴۵۷)، (۴۶۰)

• حدیث مشهور نبوی (ص): «من

مات و لم یعرف امام زمانه ...» به خط

نستعلیق خوش ... (۳۷)

• حدیثی از پیامبر (ص) درباره

اذان، مبنی بر شنیدن نام رسول الله (ص) و

ادای احترام با وضع انگشت ابهام بر

چشمان و پاداش آن در قیامت ... (۹۰)

• داستان مختصر مرد نابینا و مسافر

.. (۹۵)

• دایره بزرگی به مرکزیت زمین که

خورشید بر دور زمین می‌چرخد (بر پایه

هیئت بطلمیوسی) ترسیم شده (۲۱)

• در آغاز نسخه آئینه حق نما، با

خطی خفی نوشته: «من کتب زنداقه» (۱)

• دعایی با نام دعای مشایخ (۲۱۶)

• دعایی به خط شکسته نستعلیق،

به فارسی با آغاز: «ای پدر ما تو که در

سموات برقرار هستی ...» ... در ذیل آن،

ترجمه آن به ترکی آذری با این آغاز: «آی

بزم آتامیز، سن کی کوکلر اوزارنده

برقرارسن ...» ... (۵۵)

• دو روایت در مدح امیرالمؤمنین

علی بن ابی‌طالب (ع) در قضیه اعتراض

- خليفة ثانی به پیامبر (ص) بعد از مفتخر نمودن حضرت امیر (ع) به عنوان «امیرالمؤمنین» در جنگِ حنین ... اشاره دارد: «مرویست... جناب رسول صلوات الله علیه و آله در غزوه حنین فرمود... امیرالمؤمنین ... ؛ بدترین خلائق... گفت: یا رسول الله امروز لقب تازه‌ای به ابنِ عَمّت قرار داده‌ای؟! مگر آدم، امیرالمؤمنین زمان خود نبود...» (۳۷)
- روایتی از رسول خدا (ص) در فضیلت فاطمه خیر نساء العالمین (س) (۸۰)
- صورت نکاح‌نامه‌ای حدوداً مربوط به قرن ۹ق که به مرور دوران، برخی کلمات آن محو گردیده ... (۱۹۸)
- عبارتی در طلسم و تعویذ ... (۷)
- فایده‌ای در باره کلمه الفهرس که معرّب دانسته شده و تائید فهرست زائد است (۲۱۹)
- فایده‌ای در صنعتِ کیمیا همراه یک دعا و یک نسخه طَبّی برای بانویی که حمل را نگهدارد و همچنین یکی، دو بیت به فارسی درباره سکنه با این مطلع:
- هر کس که ز رنج سکنه از پا افتاد / هم حس وی هم حرکت رفت از یاد (۴۵۷)
- فایده‌ای در طالع زنان و مردان ...
- (۴۵۹)
- فایده‌ای در علم نجوم ... (۱۴)
- فایده‌ای درباره غضب و ماهیت آن، نیز درباره اختصاصات زنان و مردان، کتابت در سده ۸ق ... (۲۱۹)
- فایده‌ای منقول از روضة الصفا، با عنوان «اسامی فرزندان حضرت یعقوب علیه السلام».. (۸)
- فراز برگ‌ها، دارای فرش الحروف و قرائات مختلفه آیات قرآنی که راویان آنها ... (۲۰۰)
- قیمت نسخه «هفت تنکه» ... (۴۴۹)
- کسی گواهی داده که در شنبه ۷ شعبان ۱۱۷۳ق نسخه را خریده، هنگامی که «احمد شاه» پیروزی یافته ... (۳۱۰)
- گزارشی به خطّ زیبای فرانسوی، در توصیف تفصیلی اخلاق ناصری مربوط به سال ۱۸۴۳م در هفت صفحه که به نظر می‌رسد، برای ترجمه به فارسی، مفید باشد (دارای نسخه عکسی در کتابخانه ملی ایران) (۴۶)
- مشق خوشنویسی «الهی تو مکن رسوا بحق سید الکونین» همراه بیتی به فارسی ... (۸۱)

● مشقی از «علی ولی الله» به خط نستعلیق خوش ... (۳۴)

● مصرعی بخط خوش نستعلیق: «هر که آمد عمارتی نو ساخت و رفت»! گویا بخط میرزا شفیع ... (۱۳)

● مکتوبی به ترکی (تاتاری) از ابوالمحجن ولد ملا عصمت الله به ملا لطف الله مخدوم (۴۷۱)

● نامه‌ای از ملا نظام‌الدین قاری به ملا نجم‌الدین کتابفروش در باره شراکت در تجارتی و در پشت آن مکتوبی درباره پیمان مذکور ... (۹۳)

● نصایح و تقولاتی از روایات نبوی (ص) به انضمام چهار بیت شعر به فارسی نسبتاً ضعیف، با مطلع:

اول قدم پیر مغان را عشق است / دوم سپر پابره‌نگان را عشق است (۳)

● نیم برگ بیتی از اشعار جامی «الهی غنچه امید بگشای ...» بر پشت جلد آمده که آن سرآغاز منظومه یوسف و زلیخای اوست ... (۹۲)

● نیم برگی از برگ‌ر آغازین مثنوی جواهر الاسلام سروده محمود عارفی هروی (د. ۸۵۰ یا ۸۵۳ق) بر پشت جلد کتاب چسبیده و مصرع اول تمامی ابیات این

مثنوی ناقص (جواهر الاسلام) افتاده و مصرع دوم بیت نخست چنین است: «حی و قیوم و رازقست» ... (۹۲)

● وقف‌نامه نسخه از «سید ابراهیم افندی بن الحاج مصطفی افندی بن السید سلیمان افندی» که نسخه را به سال ۱۱۹۴ق، به کتابخانه مفتی السید الحاج عبدالله افندی (جدّ واقف)، وقف نموده است (۱۶۳)، (۴۸۴)

● وقف‌نامه نسخه از «عادل سلطان بنت سلیمان بیک» ... (۴۴۷)

● وقف‌نامه نسخه از «ملا محمد» (۹۲)

● یادداشت «عرض دیده شد» است که نشان می‌دهد این نسخه از چشم سلطانی گذرانده شده است ... (۸)

● یادداشت‌ها و فوائدی در تصوف ... (۵۰۰)

● یادداشت‌هایی از ابواسحق ... و نیز چند بیت شعر فارسی .. (۲۱)

● یادداشت‌هایی به ترکی ازبکی، از جمله این سه بیت:

ازلده چون نه نصیب اولدی اوزکه بولمادی اول / سعیدی نه شقی قیلدی نه شقینی سعید / ایتنک دور شاه لار یوقتور نوای ایت جه / آلینکده اولار

- و کتاب الصوم همراه جزئیات آنها (۲۱۹)
- یادداشتی از برتلس، مبنی بر اینکه نسخه را به زلمان بخشیده است .. (۲۴۲)
 - یادداشتی با عنوان «طریقه رمل مختصر»، در قالب یک نسخه طَبّی ... (۸۰)
 - یادداشتی به ترکی با تاریخ ۱۸۷۲م ... (۴۷۱)
 - یادداشتی به زبان فرانسوی در سال ۱۸۶۶م درباره کتاب *اعمال حواریان* (۵۵)
 - یادداشتی به زبان فرانسوی درباره کتاب *الفبا* (۴۷۰)
 - یادداشتی به زبان یونانی ... (۵۶)
 - یادداشتی در آغاز *دیوان* امیر پازواری: «این جزوه را بنویسانید و هر کجائیکه خط کشیده شده، نباید نوشته شود، مگر در آخر کتاب و آن اشعاری [است] که از ملا عباس عرب است، باید در خاتمه کتاب نوشته شود؛ زیرا که هزلیات است و باعث نقص کتاب می شود و هیچ اعراب نگذارند، بنده خودم اعراب کلمات را بعد از مطبوع ساختن میگذارم، زیاده زحمتی نیست و السلام» که حاکی از آن است این نسخه برای انتشار و چاپ کتابت گردیده است. مترجم در انجام نسخه، گویا به جهت
- ایت دین کم بوايت اياغی فراغیدین کم /
تیش لاریدین ایکی دورت دانه فی جرخ
ایلادی کم / رخنه لار بولدی اجل
کیرکالی جان جیقغالی کم (۲۱۶)
- یادداشت‌هایی به عربی، ترکی (آذری و عثمانی) درباره *احکام قرانات* نیشابوری ... (۱۴)
 - یادداشت‌هایی به لاتین (گویا فرانسوی) ... (۳۳)
 - یادداشت‌هایی پراکنده در اخلاق، فقه، حدیث، مکاتبات، منشآت و جز اینها با تاریخ ۱۲۹۴ق به زبان‌های عربی، فارسی و ترکی ... (۲۶)
 - یادداشت‌هایی شامل بیتی به فارسی، چند نسخه طَبّی، فایده‌ای در خواص مومیایی و فایده‌ای دیگر در خواص سرب، فایده‌ای در خواص حنا به همراه فهرستی از ادویه‌ها و چند نسخه طَبّی دیگر ... (۱۸)
 - یادداشت‌هایی شامل روایاتی نبوی (ص)؛ ابیات و رباعیاتی به فارسی با مطلع:
گر من گنهی روی زمین کردستم /
لطف تو امید است که گیرد دستم (۴۷۳)
 - یادداشت‌هایی شامل فهرست مطالب یک کتاب فقهی حاوی کتاب الصلوة

برگردان فارسی این اشعار، خیلی به زحمت افتاده، طیّ یادداشتِ جالبی آورده: «من بنده که حسین نام دارم، حسب الامتثال قونسل اعظم افخم و برادر معظم، عباس، این اشعار آبدار را [از طبری به فارسی] ترجمه کردم، ولی چون زبان حیوان فهمیدن سهل تر از زبان کلّ امیر فهمیدن بود، اوقاتِ شریف را ضایع کردم و بدشواری تمام این مزخرفات را ترجمه نوشتم!» (۳۵۳)

• یادداشتی در آغاز نسخه: «... این کتاب اغراض فی ملک العبد الضعف المفلس المحتاج الی رحمه الله تعالی، کتبه محمد بن دفیر بن کیا مردان بن باکالیجار الدیلمی... قزوین، حمایه الله تعالی فی آخر رمضان المعظم عمّت برکته فی یوم الثلاثاء سنة سبع و ثلاثین ستمائة، بحمد الله و منه... ذلک و یورث هذا الكتاب منه الی و هذا خط کریم الشرق الحسن بن محمد فیل دفیر بن کیا مردان ابن باکالیجار لبلد (?) قزوین حمایه الله تعالی فی ثالث عشره صفر، حلّه الله الظفر و یوم... سنة سبع و ستین و ستمائة اللهم...» (۵۶)

• یادداشتی در طالع حضرت ابراهیم علیه السلام ... (۱۴)

• یادداشتی در نام تنی چند از مفسّران قرآن کریم ... (۱۶۳)

• یادداشتی محو شده از «حاجی رحیم» مربوط به سال ۱۲۳۲ق با عبارتِ «... تاریخ خریداری نسخه از ... امّ میرزا علی ... و مشهدی کمال چراغ ...» (۵۶)

• یادداشتی مختصر مربوط ۹ رجب المرجب سال ۱۱۳۶ق و ذکر نامی از سلطان حسین صفوی، گویا مربوط به ایام حمله محمود افغان به دارالسلطنه اصفهان باشد ... (۹۲)

• یادداشتی مربوط به پادشاهان ایران باستان ... (۳۶)

• یک صلواتیه عربی منظوم با مطلع:
اللهم صلّی علی محمد و علی آل محمد
سید المتّقین/ اللهم صلّی علی محمد و علی
آل محمد المشفقین (۹۵)

«نمایه ترتیب شماره‌های نسخ خطی»

• A-27	(228)	• A-343-1	(237)
• A-32-1	(122)	• A-343-2	(475)
• A-33	(97)	• A-343-3	(259)
• A-42	(369)	• A-343-4	(516)
• A-43	(370)	• A-398-1	(48)
• A-44	(371)	• A-398-2	(443)
• A-45-2	(372)	• A-467	(83)
• A-46	(373)	• A-473	(144)
• A-47	(374)	• A-474	(145)
• A-55	(283)	• A-475	(98)
• A-60	(319)	• A-476	(99)
• A-61	(320)	• A-477	(100)
• A-63	(429)	• A-478-1	(376)
• A-64	(142)	• A-483-3	(256)
• A-65	(143)	• A-494	(377)
• A-71	(423)	• A-495	(378)
• A-86-4	(824)	• A-682-5	(335)
• A-93-1	(430)	• A-712-3	(240)
• A-94-1	(375)	• A-736-2	(6)
• A-203	(431)	• A-751-2	(202)
• A-204	(432)	• A-774-3	(379)
• A-205	(433)	• A-791-1	(203)
• A-209	(27)	• A-807-1	(204)
• A-222	(195)	• A-814-1	(321)
• A-224	(462)	• A-814-2	(303)
• A-225	(84)	• A-821-2	(28)
• A-227	(502)	• A-837	(313)
• A-228	(503)	• A-847	(479)
• A-254-2	(155)	• A-853	(515)
• A-267-1	(248)	• A-869-1	(467)
• A-268-2	(156)	• A-869-2	(49)
• A-279-3	(57)	• A-869-3	(458)
• A-280	(56)	• A-869-4	(461)
• A-284	(238)	• A-869-5	(483)
• A-318-3	(239)	• A-869-6	(47)
• A-343 ^x	(82)	• A-876-1	(201)
		• A-886	(380)

• A-919-1	(148)	• B-208	(147)
• A-930	(334)	• B-252-3	(160)
• A-934	(381)	• B-278-1	(391)
• A-938	(29)	• B-339-2	(94)
• A-947	(355)	• B-357	(8)
• A-950-2	(188)	• B-360-2	(205)
• A-980	(382)	• B-361-1	(206)
• A-1022	(451)	• B-386	(54)
• A-1068	(30)	• B-392	(244)
• A-1118-3	(300)	• B-393	(245)
• A-1163	(101)	• B-441	(79)
• A-1383-1	(123)	• B-453	(185)
• A-1454-1	(257)	• B-571	(470)
• A-1523	(445)	• B-580	(452)
• A-1641	(314)	• B-682-1	(164)
• B-119-1	(153)	• B-683	(165)
• B-143	(229)	• B-684	(166)
• B-144	(230)	• B-687	(9)
• B-145-2	(231)	• B-699	(504)
• B-158	(102)	• B-700-2	(505)
• B-159	(103)	• B-701	(506)
• B-160	(104)	• B-710-2	(260)
• B-172	(315)	• B-711-1	(261)
• B-173	(282)	• B-712-3	(85)
• B-174	(383)	• B-785-3	(31)
• B-175	(384)	• B-881-1	(15)
• B-176	(385)	• B-882	(16)
• B-177	(386)	• B-883-2	(17)
• B-178-2	(387)	• B-883-3	(357)
• B-179	(388)	• B-883-4	(337)
• B-180	(389)	• B-926-1	(32)
• B-181-1	(390)	• B-926-3	(338)
• B-191	(295)	• B-927	(33)
• B-192	(296)	• B-937-1	(45)
• B-193	(294)	• B-946	(3)
• B-194	(322)	• B-949	(87)
• B-195	(323)	• B-997	(96)
• B-196	(316)	• B-1008-2	(149)
• B-197	(301)	• B-1134	(55)
• B-198	(324)	• B-1150	(280)
• B-199	(302)	• B-1151-2	(124)
• B-200-3	(304)	• B-1152	(46)
• B-201	(336)	• B-1153-2	(150)
• B-202	(311)	• B-1154	(34)
• B-206	(146)	• B-1156	(469)

• B-1159	(105)	• B-2304-2	(481)
• B-1160	(392)	• B-2304-3	(194)
• B-1166	(352)	• B-2304-4	(459)
• B-1197	(393)	• B-2304-5	(482)
• B-1198	(394)	• B-2316	(398)
• B-1199	(395)	• B-2325	(341)
• B-1200	(396)	• B-2331	(107)
• B-1207	(397)	• B-235-1	(356)
• B-1209	(106)	• B-2387-1	(425)
• B-1709-3	(249)	• B-2407	(342)
• B-1801-3	(224)	• B-2413	(167)
• B-1803	(18)	• B-2420	(168)
• B-1807	(474)	• B-2421	(306)
• B-1809-3	(289)	• B-2429	(275)
• B-1809-5	(290)	• B-2476	(169)
• B-1819	(339)	• B-2496	(251)
• B-1839	(252)	• B-2502	(7)
• B-1840	(80)	• B-2540	(468)
• B-1845	(23)	• B-2585	(209)
• B-1863	(207)	• B-2592	(210)
• B-1867	(288)	• B-2612-2	(126)
• B-1874-1	(125)	• B-2717	(108)
• B-1875	(340)	• B-2722-1	(486)
• B-1950-2	(161)	• B-2724	(471)
• B-1981	(71)	• B-2845-1	(127)
• B-1984	(35)	• B-2877	(109)
• B-2011	(225)	• B-2897-1	(128)
• B-2037-2	(305)	• B-2914	(487)
• B-2051	(226)	• B-2941-2	(129)
• B-2063	(325)	• B-2948	(110)
• B-2091-1	(326)	• B-3006-2	(262)
• B-2111	(36)	• B-3059-3	(157)
• B-2130-2	(298)	• B-3160	(111)
• B-2134-2	(250)	• B-3262	(112)
• B-2185-1	(327)	• B-3275	(211)
• B-2219	(447)	• B-3384	(113)
• B-2236-2	(151)	• B-3428	(500)
• B-2239	(93)	• B-3469-2	(130)
• B-2248	(208)	• B-3575-3	(399)
• B-2258-2	(328)	• B-3652-2	(131)
• B-2261	(329)	• B-3787-3	(266)
• B-2262	(330)	• B-3795-2	(331)
• B-2295	(464)	• B-3894	(442)
• B-2298	(37)	• B-3975-1	(307)
• B-2304-1	(95)	• B-3975-2	(434)

• B-4008-1	(212)	• C-127	(50)
• B-4092	(24)	• C-130	(138)
• B-4217-1	(72)	• C-189	(197)
• B-4229	(114)	• C-195	(485)
• B-4229-1	(132)	• C-217	(271)
• B-4246-2	(358)	• C-218	(272)
• B-4255-1	(400)	• C-244	(186)
• B-4293	(281)	• C-260	(191)
• B-4295-2	(158)	• C-264	(67)
• B-4317-3	(435)	• C-265-1	(68)
• B-4375-1	(159)	• C-266	(69)
• B-4382	(401)	• C-267	(70)
• B4383	(14)	• C-268	(65)
• B-4384	(66)	• C-271	(1)
• B-4385	(263)	• C-328	(350)
• B-4420	(115)	• C-333	(453)
• B-4422	(213)	• C-454-1	(170)
• B-4427	(359)	• C-459	(171)
• B-4445	(477)	• C-460	(172)
• B-4460-2	(133)	• C-461	(173)
• B-4483	(402)	• C-462	(174)
• B-4538-2	(308)	• C-473	(463)
• B-4546	(403)	• C-493	(501)
• C-48	(154)	• C-494	(507)
• C-65	(232)	• C-495	(508)
• C-82	(116)	• C-496	(509)
• C-83	(117)	• C-497	(510)
• C-84	(118)	• C-498	(511)
• C-86	(287)	• C-499	(512)
• C-87-1	(404)	• C-500	(513)
• C-88	(405)	• C-508	(222)
• C-92	(278)	• C-639	(286)
• C-93	(297)	• C-645	(58)
• C-94-1	(332)	• C-648	(86)
• C-95-2	(333)	• C-650	(189)
• C-96	(317)	• C-659-1	(38)
• C-98	(73)	• C-660-2	(39)
• C-100-3	(406)	• C-661	(40)
• C-106	(360)	• C-663	(41)
• C-111-2	(343)	• C-667-2	(4)
• C-111-3	(312)	• C-779	(407)
• C-111-4	(309)	• C-786	(137)
• C-112-1	(134)	• C-787	(74)
• C-112-3	(152)	• C-794	(21)
• C-124	(465)	• C-809-2	(75)

• C-813	(175)	• C-1450	(89)
• C-817	(310)	• C-1452	(215)
• C-841	(76)	• C-1459	(60)
• C-848	(119)	• C-1463-1	(351)
• C-849	(120)	• C-1463-2	(25)
• C-851	(408)	• C-1463-3	(52)
• C-852	(409)	• C-1472	(220)
• C-853	(426)	• C-1480-2	(135)
• C-854	(427)	• C-1501	(268)
• C-857	(258)	• C-152-2	(42)
• C-969-1	(163)	• C-1524-3	(227)
• C-969-2	(484)	• C-1525-1	(267)
• C-1102-3	(5)	• C-1526	(181)
• C-1113	(254)	• C-1545	(454)
• C-1114	(253)	• C-1546	(216)
• C-1127	(273)	• C-1547	(81)
• C-1128-3	(246)	• C-1548	(243)
• C-1128-4	(192)	• C-1556	(22)
• C-1129	(187)	• C-1565	(490)
• C-1131	(276)	• C-1594	(219)
• C-1139	(121)	• C-1601	(223)
• C-1141-1	(233)	• C-1621	(53)
• C-1173	(190)	• C-1627	(43)
• C-1190	(199)	• C-1630-3	(412)
• C-1221-3	(410)	• C-1643	(491)
• C-1229-2	(411)	• C-1649-1	(2)
• C-1238-2	(361)	• C-1649-2	(480)
• C-1248	(51)	• C-1666	(514)
• C-1299	(489)	• C-1667	(492)
• C-1312-1	(214)	• C-1668-1	(184)
• C-1312-3	(176)	• C-1669-2	(19)
• C-1313	(139)	• C-1683	(178)
• C-1331-1	(77)	• C-1687	(234)
• C-1348-2	(177)	• C-1691	(61)
• C-1361-1	(436)	• C-1697	(437)
• C-1409	(196)	• C-1719	(438)
• C-1420-1	(372)	• C-1732	(62)
• C-1423	(140)	• C-1786	(363)
• C-1426-1	(88)	• C-1789	(413)
• C-1426-2	(450)	• C-1790-1	(414)
• C-1426-3	(446)	• C-1791-1	(44)
• C-1426-4	(456)	• C-1802-1	(473)
• C-1427	(59)	• C-1802-2	(90)
• C-1432	(279)	• C-1802-3	(488)
• C-1435	(428)	• C-1810	(364)

• C-1811	(63)	• C-2456	(141)
• C-1812-1	(493)	• C-2458-1	(421)
• C-1812-3	(217)	• D-5	(440)
• C-1838	(92)	• D-33	(472)
• C-1845-3	(291)	• D-34	(347)
• C-1847	(344)	• D-35	(348)
• C-1848-1	(235)	• D-37	(349)
• C-1855-1	(179)	• D-100	(264)
• C-1857-1	(180)	• D-145	(20)
• C-1871	(299)	• D-146	(221)
• C-1875-1	(415)	• D-148	(12)
• C-1898-2	(416)	• D-149	(13)
• C-1906	(353)	• D-196	(265)
• C-1919-2	(293)	• D-205	(78)
• C-1919-4	(292)	• D-297-4	(193)
• C-1919-5	(345)	• D-305	(277)
• C-1919-6	(136)	• D-306	(241)
• C-1935	(269)	• D-311	(247)
• C-1951	(183)	• D-327	(242)
• C-2010	(26)	• D-332-1	(91)
• C-2167-1	(182)	• D-332-2	(449)
• C-2179	(494)	• D-332-3	(448)
• C-2204	(455)	• D-332-4	(476)
• C-2240	(366)	• D-332-5	(457)
• C-2301	(365)	• D-332-6	(478)
• C-2322	(495)	• D-332-7	(444)
• C-2325	(367)	• D-332-8	(460)
• C-2328	(417)	• D-332-9	(466)
• C-2362-1	(218)	• D-348-4	(270)
• C-2379	(10)	• D-404	(346)
• C-2386	(284)	• D-410	(274)
• C-2404	(496)	• D-419-1	(498)
• C-2415	(368)	• D-420-1	(422)
• C-2435	(418)	• D-420-2	(354)
• C-2436-2	(441)	• D-420-3	(162)
• C-2441	(497)	• D-486	(285)
• C-2444	(11)	• D-497	(198)
• C-2448	(419)	• D-551	(499)
• C-2450	(439)	• D-663	(64)
• C-2451	(420)	• D-695	(255)
• C-2453-3	(236)	• D-715	(200)
• C-2454-1	(318)		

«نمایه کسان»

- آقا بزرگ تهرانی (۸۴)، (۲۴۸)
- ابراهیم احمدیان (۱۸۵)
- ابراهیم حاقلانی (۲۴۸)
- ابن الامام اوحدالدین الخطاط (۱۹۷)
- ابن ابی العوجاء (۱۸۸)
- ابن خاتون عاملی (۲۴۱)، (۲۴۴)
- ابن یمین (۹۵)
- ابن یوسف حدائق شیرازی (۳۶۹)
- ابواسحاق حلاج شیرازی (۹۵)
- ابوبکر (۲۴)، (۲۱۹)
- ابوحامد غزالی (۲۲۴)، (۳۵۰)
- ابوالحسن شعرانی (۳۴۷)
- ابوذر غفاری (۳)، (۲۳)
- ابوسعید ابوالخیر (۹)
- ابوسعید جنیدی (۲۶۰)
- ابوعثمان جاحظ (۱۸۹)
- ابوعلی احمد بن محمد بن یعقوب خازن رازی (ابن مسکویه) (۴۵)، (۱۸۹)
- ابوالفضل بن مبارک علامی (۱۳۸)
- ابوالمحجن بن ملا عصمت الله
- ابوالحسن میرزا (۲۷)، (۴۷۱)
- ابوحنف (۸۴)
- ابوالمظفر علاءالدین سلطان حسین شاه (۵۱۵)
- ابوالمظفر غیاثالدین تغلق شاه (۹۶)
- ابومعشر بلخی (۱۴)
- ابوالفاخر محمد بن ابوسعید جنیدی (۲۶۱)
- ابوهاشم سید یوشع (۲۲۸)
- ابویعقوب اسحاق بن حنین عبادی (۲۲۰)
- اتابک ابوبکر بن سعد زنگی (۹۷)، (۱۸۹)
- اتابک محمد بن ابی بکر زنگی (۹۷)
- احسان استرآبادی (۴۴۹)
- احمد بن حضرت شاه نیاز (۴۶۱)
- احمد بن عبدالله (غراب زاده) (۲۰۱)
- احمد شاه (۳۰۱)

- احمد فرید المزیدي (۱۹۰)
- احمد قریشی (۱۹۰)
- اردشیر برزگر (۳۵۳)
- ارسطو (۲۵۲)، (۲۹۴)
- استاد (تخلص) (۲۵۹)
- اسدی طوسی (۹۵)
- اسکندر مقدونی (۵۰)، (۵۲)، (۹۵)، (۲۹۴)
- اعتضاد السلطنه (۴۶۲)
- اعتمادالدوله (۴۶۲)
- افضل‌الدین خاقانی (۹۵)
- افلاطون (۲۹۴)
- اقلیدس (۲۲۰)
- اکبرشاه تیموری (۱)
- امیر پازواری (۴۲۲)
- امام جعفر بن محمد الصادق (ع)
- (۲۲)، (۲۳)، (۷۹)، (۱۶۳)، (۱۸۸)، (۲۴۷)، (۴۷۳)
- امام حسن بن علی العسکری (ع)
- (۸۴)، (۱۹۵)، (۲۴۷)
- امام حسن بن علی المجتبی (ع)
- (۲۲)، (۱۹۶)، (۲۴۷)، (۴۴۸)، (۴۷۹)، (۴۸۲)
- امام حسین بن علی الشہید (ع)
- (۳)، (۲۶)، (۱۹۶)، (۲۴۷)، (۲۵۳)، (۴۴۳)، (۴۷۷)، (۴۷۹)، (۴۸۲)
- امام سجاد زین العابدین علی بن
- الحسین (ع) (۲۳)، (۲۴۷)
- امام علی بن محمد الهادی (ع)
- (۲۴۷)
- امام علی بن موسی الرضا (ع)
- (۹۵)، (۱۹۴)، (۲۴۷)
- امام محمد بن علی الباقر (ع)
- (۲۴۷)
- امام محمد بن علی الجواد (۲۴۷)
- امام موسی بن جعفر الکاظم (ع)
- (۹)، (۱۸۸)، (۲۴۷)
- امام مهدی بن الحسن القائم المنتظر (ع)
- (۷۹)، (۱۹۵)، (۲۴۷)، (۲۸۴)
- امیر (تخلص) (۲)
- امیر اختیارالدین (۴۵۱)
- امیر بانوی کریمی (فیروزکوهی)
- (۲۶۰)
- امیر توکل برلاس (۴۵۱)
- امیر جلال‌الدین محمود (۴۵۱)
- امیر خسرو دهلوی (۹۵)
- امیر سالتمش بیگ (۳۵۰)
- امیر سید غیاث (۴۵۱)
- امیر سید قوام‌الدین مرعشی
- (۲۴۰)
- امیر سید یحیی بن جمال‌الدین بن
- ابی طاهر بن عمران بن موسی بن امام
- محمدتقی (ع) (۲۴۰)
- امیر شجاع‌الدین یرندق برلاس

(۳۵۰) • اویس (والی العراقین) (۳۵۰) • ایرج افشار (۵) • بابا افضل کاشانی (۱۸۹) • بارون شلختا (۱۴۲) • بخت النصر (۱۹۸) • بدیع جمال (۱۵) • برتلس (۲۴۲)، (۲۵۶) • برنارد دارن (۳۵۳) • بزرگمهر (۲۴۲) • بطلمیوس (۲۴۸) • بقرات (۲۹۴) • بهاء‌الدین محمد بن تاج‌الدین • حسن اصفهانی (۸۹) • بهاء‌الدین نقشبند (۲۰۱) • بی بی همای (۳۵۰) • بی بی هیبت (س) (۹) • پاسچیکا (۹۰)، (۴۷۳)، (۴۸۸) • پاسکوویچ (۴۶۴) • پرویز ناتل خانلری (۳۶۹) • پریچهر سلطانی (۲۸۲) • پوربهاء جامی (۹۵) • پهلوان درویش (۴۵۱) • پیر جمشید (۹) • پیر حسن (۹) • پیر منظری (۹) • تاج الدوله شاه اسکندر فراهی	(۴۵۱) • امیر شمس‌الدین (امیر ورنه) • امیر شمس‌الدین محمد بن سید • یوسف (۴۵۱) • امیر شیخ احمد سهیلی جغتایی • امیر صدرالدین ابراهیم (۴۵۱) • امیر عبدالله عراقی (۳۵۰) • امیر عبدالواحد (۴۵۱) • امیر علیشیر نوائی (۸)، (۴۵۱) • امیرک قاسم (۴۵۱) • امیر کمال‌الدین بابا محمود (۴۵۱) • امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب (ع) • (۹)، (۲۲)، (۲۳)، (۲۴)، (۳۷)، (۷۹)، (۹۵)، (۱۶۳)، (۱۹۱)، (۱۹۵)، (۱۹۶)، (۲۴۰)، (۲۴۷)، (۲۷۸)، (۲۸۰)، (۴۲۹)، (۴۴۳)، (۴۷۱)، (۴۷۷)، (۴۷۹)، (۴۸۲)، (۴۸۴) • امیر محمد خواجه (۳۵۰) • امیر محمد مقیم کی خسرو (۴۵۱) • امیر محمد ولی بیک (۴۵۱) • امیر نعمت‌الله علی (نعمیما) (۴۵۱) • انوار حسین تسلیم (۳۵۶) • انوشیروان (۱۸۹)، (۲۴۲) • اوحدالدین انوری (۱۲)، (۹۵) • اولجایتو (سلطان محمد خداپنده)

- حاج شیخ محمدحسین موسوی (۳۵۰)
- تقی‌الدین محمد بن شیخ محمد (۱۹۱)
- حاجی خلیفه (۱۹۶)، (۲۴۸)
- حاجی عبدالغفار (۲۲۴)
- حافظ ابرو (۹۵)
- حافظ شیرازی (۸۳)، (۹۵)، (۴۵۱)
- حامد ناجی اصفهانی (۱)
- حسام‌الدین بهنیه خان (۳۵۰)
- حسن بصری (۱۹۵)
- حسن بن سهل (۱۸۹)
- حسن بن محمد بن حسین
- نیشابوری (نظام اعرج) (۱۹۶)
- حسن حسن زاده آملی (آیت‌الله) (۲۲۰)، (۳۴۷)
- حسن دهلوی (۹۵)
- حسنعلی محمدی (۲۰۱)
- حسین کرت (۳۵۰)
- حضرت آدم (ع) (۴۶۷)
- حضرت ابراهیم (ع) (۱۴)، (۲۴۰)
- حضرت خضر (ع) (۵۲)
- حضرت سلیمان (ع) (۴۶۵)
- حضرت عیسی (ع) (۱)، (۵۵)، (۲۰۰)، (۲۱۹)، (۲۴۷)، (۴۸۲)
- حضرت فاطمه (س) (۲۲)، (۷۹)، (۱۹۶)، (۲۷۶)
- حضرت محمد (ص) (۱)، (۵)
- تبری (۱۸۹)
- تیمور گورکانی (۹۵)، (۲۲۸)
- (۲۳۴)، (۳۵۰)
- ثابت بن قره حرانی (۲۲۰)
- جابر (۱۶۳)
- جابلقا داد علیشایف (۴۲۳)
- جالینوس (۱۸۳)، (۴۵۹)
- جاماس حکیم (۴۵۹)
- جعفر شعار (۲۶۰)
- جلال الدوله پیروز شاه دهلوی
- (۳۵۰)
- جلال‌الدین شیخ بایزید مهنه‌ای (۴۵۱)
- جلال‌الدین فریدون عکاشه (۴۵۱)
- جلال‌الدین محمد دوانی (۴۵)
- جلال‌الدین محمود (وزیر) (۳۵۰)
- جمال‌الدین سالار دبیر (۳۵۰)
- جمال‌الدین ملک اختسان (۳۵۰)
- جمال‌الدین نصرالله استغزازی (۳۵۰)
- جمشید شاه (۲۷۸)
- جواد بشری (۲۱۹)
- جهاندار سلطان (۱۳۸)
- جهانگیرشاه (۱۸۹)

- خواجوی کرمانی (۹۵)
- خواجه ابوالفتح کبروی
- خوارزمی (۳۵۰)
- خواجه احمد یسوی (۴۷۴)
- خواجه افضل‌الدین محمد وفاکش
- خواجه امام محمود نیشابوری
- خواجه امیر رستم خوریانی
- بسطامی (۲۰)
- خواجه تاج‌الدین سلمانی (۴۵۱)
- خواجه حسام‌الدین مبارک (۳۵۰)
- خواجه خان جهان (۳۵۰)
- خواجه رضی‌الدین مودود بن احمد
- خواجه رکن‌الدین احمد طویل
- چشتی (۳۵۰)
- خواجه شاه داعی‌الله (۳۶۹)
- خواجه شریک (۳۶۹)
- خواجه عابد بن حاجی محمد
- ضیاء (۴۷۶)
- خواجه عبدالله انصاری (۴۷۹)
- خواجه عبدالله کوچک (۳)
- خواجه عبدالواحد بن زید (۱۹۵)
- خواجه عبیدالله (۴۵۱)
- خواجه عبیدالله احرار (۲۹۴)
- (۲۳)، (۲۴)، (۴۸)، (۵۰)، (۸۱)، (۸۲)
- (۸۳)، (۹۰)، (۱۸۵)، (۱۹۴)، (۱۹۵)
- (۱۹۶)، (۱۹۷)، (۱۹۹)، (۲۱۹)، (۲۳۷)
- (۲۴۰)، (۲۴۷)، (۲۴۸)، (۲۷۶)، (۲۷۸)
- (۴۴۸)، (۴۶۵)، (۴۷۳)، (۴۷۴)، (۴۷۷)
- (۴۷۹)، (۴۸۲)، (۴۸۴)، (۵۰۱)، (۵۱۵)
- حضرت موسی (ع) (۷۹)، (۹۵)
- (۱۶۳)، (۱۸۱)، (۲۰۰)، (۲۱۹)، (۲۵۲)
- (۲۶۸)، (۴۶۵)
- حضرت نوح (ع) (۱۹۹)، (۲۰۰)
- (۴۶۷)، (۴۷۱)
- حضرت یوسف (ع) (۲۶۸)
- (۲۹۴)، (۳۴۱)، (۳۴۴)، (۴۶۵)
- حکیم ازرقی (۹۵)
- حلیمه خاتون (س) (۹)
- حمزه میرزا بن سلطان محمد
- خداینده صفوی (۲۸۵)
- حمیدالله مرادی (۲۷۸)
- حیدر علی خوشکنار (۲۷۸)
- حیدر محمد بهادر (۴۵۱)
- خاتون‌آبادی (۴۵)
- خازن (تخلص) (۲۵۹)
- خانابا مشار (۲۴۴)، (۲۵۳)
- (۲۷۱)، (۲۷۵)، (۲۷۶)، (۳۶۹)، (۵۰۱)
- خدیجه بیگم (۴۵۱)
- خدیجه سلطان شهریانو (۲۷۸)
- خسرو پرویز (۹۵)

- خواجه عصمت الله بخاری (۹۵)
- خواجه عمیدالملک (۴۵۱)
- خواجه غیاث الدین هیبة الله حموی
- بحرآبادی (۳۵۰)
- خواجه فخرالدین لاری (۳۵۰)
- خواجه قشیری (۳۴۷)
- خواجه کمال الدین حسنعلی حافظ
- (۴۵۱)
- خواجه محمد پارسا (۱۹۸)،
- (۴۷۴)
- خواجه معزالدین حسین (۴۵۱)
- خواجه معین الدین بن مطهر بن
- اسماعیل بن محمد بن احمد جامی (۳۵۰)
- خواجه منورالدین خوارزمی
- (۳۵۰)
- خواجه ناصرالدین ابونصر (۴۵۱)
- خواجه نصیرالدین طوسی (۲۴۸)،
- (۳۵۰)
- خواجه نظام الدین بن سیدی احمد
- (۴۵۱)
- خواجه نظام الملک (۴۵۱)
- دجال (۷۹)
- درویش فانی مانکجی بن لیم جی
- هوشنگ هاتریای گجراتی (۱۸۹)
- دلشاد خاتون (۳۵۰)
- ذکاء الملک فروغی (۹۷)
- ذوالقرنین (۹۵)
- راویه کرد افشاری (۲۸۳)
- رزویک شوانو (۳۶۹)
- رستم بیگ بن مقصود بیک آق
- قوینلو (۲۴۸)، (۴۵۱)
- رستمی (تخلص) (۲۷۸)
- رشیدالدین وطواط (۹۵)
- رضا (تخلص) (۲۵۹)
- رضا اشراف زاده (۲۸۰)
- رضا عبداللهی (۳۵۲)
- رضا مرندی (۲۷۵)
- رضی الدین احمد جامی (۳۵۰)
- رفیع الدین حسین بن یوسف
- هروی (۹۲)
- رکن الدین احمد السرایی (۳۵۰)
- رکن الدین حاجی حبیب تبریزی
- (۳۵۰)
- رکن الدین علاءالدوله (۴۵۱)
- رکن السلطنه شمس الدین درویش
- محمد ترخان (۴۵۱)
- رودکی (۹۵)
- زالمات (۲۴۲)
- زکریا (ع) (۱۹۸)
- زکریای رازی (۱۸۳)
- زید بن حارث (۲۱۹)
- زینب بنت جحش (۲۱۹)
- ژوکوفسکی (۴۶۴)
- ساغری متخلص به عابد (۴۷۴)

- سالتیکف شدین (۴۶۴)
- سبخانقلی خان طوغای تیموری (۴۲۹)، (۴۵۱)
- سلطان خاتون (۳۵۰)
- سحاب مهابادی (۸۳)
- سدی (۴۷۳)
- سراج‌الدین قاسم بیک پرناک
- ترکمانی (حاکم شیراز) (۲۴۸)
- سعد ابی وقاص (۲۷۸)
- سعدالله اسدالله اف (۲۲۸)
- سعد تفتازانی (۳۵۰)
- سعدالدین اردشیر بن قباد (۲۴۰)
- سعدی شیرازی (۹۵)، (۹۷)، (۲۳۸)، (۳۶۹)
- سعید نفیسی (۲۴۰)، (۲۸۳)
- سفیانی (۷۹)
- سقراط (۲۹۴)
- سکاکی (۴۷۳)
- سلطان ابراهیم ادهم (۳)، (۱۹۵)
- سلطان ابوسعید بهادر ایلخانی (۱۶۴)، (۴۲۹)
- سلطان محمد فاتح عثمانی (۱۹۷)
- سلطان محمود (۴۵۱)
- سلطان محمود غزنوی (۱۹۶)
- سلطان مودود چشتی (۱۹۵)
- سلطان ناصرالدین سیّد عبدالعزیز بهادرخان (۳)
- سلطان ناصر قباچه (۲۶۰)
- سلمان (۲۷۸)
- سلمان ساوجی (۹۲)، (۹۵)
- سلیم شریف (۱۶۰)
- سنا برقی (۲۵۳)
- سنایی غزنوی (۹۵)
- سیّد ابراهیم افندی بن حاج مصطفی افندی بن سلیمان افندی (۱۶۳)، (۴۳)، (۷۱)، (۱۴۲)، (۲۹۴)، (۳۶۹)
- سلطان الزمان بهار (۴۵۱)
- سلطان سنجر سلجوقی (۱۹۶)
- سلطان شهاب‌الدین محمد شاهجهان (۵۸)، (۱۳۸)
- سلطان طغا تیمور (۳۵۰)
- سلطان عبدالله قطب شاه (۲۴۱)
- سلطان العلماء (۴۵)
- سلطان غیاث‌الدین (۸۶)
- سلطان محمد بن ابراهیم عادل شاه (۲۷۸)
- سلطان احمد میرزا (۴۵۱)
- سلطان اسکندر میرزا (۴۵۱)
- سلطان امیر شمس‌الدین (پادشاه رستمدر) (۲۴۰)
- سلطان حسین بایقرا (۸)، (۲۷)، (۴۳)

- (۴۸۴) • سید ابوطالب شریف بن جعفر بن
عمران بن موسی بن امام محمدتقی (ع) (۸۴)
- سید ابوالطیب (۴۵۱)
- سید ابوالقاسم خوئی (آیت‌الله)
- (۱۸۸)
- سید ابوالوفاء (۳۶۹)
- سید احمد علوی عاملی (۱)
- سید پادشاه حاجی سید عطایی
(حاجی همدانی) (۲۰۱)
- سید جعفر سجّادی (۲۶۸)
- سید جمال‌الدین میردامادی (۱)
- سید زین‌العابدین (۴۵۱)
- سید زین‌العابدین حسینی (خواهر
زاده شیخ بهائی) (۲۴۴)
- سید شریف سیف‌الدین غزنوی
(۳۵۰)
- سید شهاب‌الدین مرعشی
(آیت‌الله) (۲۰۰)
- سید عبدالله شبّر (۲۵۳)
- سید علی آل داوود (۲۲۸)
- سید محمد زاهد چشتی (۱۹۵)
- سید مرتضی آیت‌الله زاده شیرازی
(۱۹۱)
- سید مرتضی علم‌الهدی رازی
(۸۴)
- سید مرتضی علم‌الهدی بغدادی
- (۸۴) • سید مرجان محمد قلندر (۳)
- سید ناصرالدین ابی‌یوسف چشتی
(۱۹۵)
- سید نورالدین محمد حسنی (۴۵۱)
- سید واحدی (۲۰۹)، (۲۱۰)،
(۴۶۸)
- سید یحیی (۱۹۶)
- سیروس شمیسا (۴۲۳)
- سیف ذوالیزن (۴۶۵)
- شاه ابواسحاق (۳۶۹)
- شاه اسماعیل صفوی (۲۲۸)،
(۴۵۱)، (۴۷۴)
- شاه حسین صفوی (۹۲)، (۲۷۱)،
(۴۶۲)
- شاهرخ تیموری (۹۲)
- شاه سلیمان صفوی (۱۰)، (۱۸۳)،
(۱۸۸)، (۲۲۱)، (۲۵۳)، (۲۷۶)، (۴۶۲)
- شاه شجاع مظفری (۱۵)، (۳۵۰)،
(۳۶۹)
- شاه صفی صفوی (۴۶۲)
- شاه طهماسب صفوی (۱۹۱)،
(۵۰۱)
- شاه عباس اول صفوی (۱)،
(۲۳۸)، (۲۴۴)، (۲۵۲)، (۲۸۵)
- شاه عباس ثانی صفوی (۱۰)،
(۴۶۲)

- شاه محمد مراد امامشیزاد (۸۳)
- شاه محمود بهمنی (۳۶۹)
- شاه منصور (۳۶۹)
- شاه نعمت الله ولی (۳۶۹)
- شاه همایون تیموری (۴۶۲)
- شجاع‌الدین احمد جامی (۴۵۱)
- شرف‌الدین عبدالرحیم (۳۵۰)
- شرف‌الدین عثمان (۱۸۹)
- شرف‌الدین علی یزدی (۹۵)،
- (۲۲۸)
- شریف اصفهانی (۱۶۰)
- شریف ثانی (۱۶۰)
- شریفی تبریزی (۱۶۰)
- شعبی (۴۷۳)
- شفیع کدکی (۳۵۶)
- شمس الدوله محمد بیک نوبان
- (۳۵۰)
- شمس‌الدین ابوالمظفر ابراهیم شاه
- شرقی (۸۹)
- شمس‌الدین التتمش مملوکی (۲۶۰)
- شهاب‌الدین عبدالله کرمانی
- (۴۵۱)
- شبیک خان (۴۷۴)
- شیخ آذری (۹۵)
- شیخ ابواحمد چشتی (۱۹۵)
- شیخ ابواسحاق (۳۵۹)، (۳۶۹)
- شیخ ابواسحاق شامی (۱۹۵)
- شیخ احمد (۸۰)
- شیخ احمد جام (۴۷۴)
- شیخ احمد جرجانی (۴۷۴)
- شیخ احمد حرب (۴۷۴)
- شیخ احمد مرسل (۴۷۴)
- شیخ الاسلام خواجه رکن‌الدین
- احمد (۳۵۰)
- شیخ الاسلام خواجه شمس‌الدین
- (۳۵۰)
- شیخ الاسلام خواجه عمادالدین
- فقیه کرمانی (۳۵۰)
- شیخ الاسلام خواجه نظام‌الدین
- (۳۵۰)
- شیخ بهائی (۲۴۴)
- شیخ حذیفه مرعشی (۱۹۵)
- شیخ الرئيس ابوعلی سینا (۴۸۱)
- شیخ زین‌الدین خوافی (۳۶۹)
- شیخ صفی‌الدین اردبیلی (۴۶۴)
- شیخ العارفین (۹)
- شیخ عبدالقدوس (۳)
- شیخ علوی دینوری (۱۹۵)
- شیخ علی کلا (۳۶۹)
- شیخ علی محلاقی حائری (۲۵۲)
- شیخ عیاض (۱۹۵)
- شیخ فریدالدین لقمان (۴۵۱)
- شیخ محمد لاهیجی (۴۵۱)
- شیخ محیی‌الدین ابومحمد عبدالقادر

- گ_____یلانی (۸۱)، (۹۳)، (۱۸۹)، (۴۴۴)،
(۴۶۰)، (۴۶۸)
- شیخ مفید (۱۸۸)
 - شیخ هبیره مصری (۱۹۵)
 - شیرو نیمو سواير (۱)
 - صائب تبریزی (۲۵۹)
 - صفی‌قلی‌خان شاملو (۴۲۳)
 - صلصال شاه (۲۷۸)
 - ضحاک (۲۴۲)، (۴۷۳)
 - ضیاء‌الدین کافی (۳۵۰)
 - ضیاء‌الدین یوسف بن عبدالرحمن جامی (۱۴۲)، (۲۱۲)، (۳۵۰)
 - طالب کلیم همدانی (۲۵۹)، (۴۴۹)
 - طاهر ماوراء‌النهری (۸۳)
 - طهماس شاه (۲۷۸)
 - ظفرعلی سهارنبوری (۲۲۴)
 - ظهوری (شاعر) (۲۵۹)
 - ظهیرالدین فاریابی (۹۵)
 - ظهیرالدین محمد بابر شاه بن میرزا عمر شیخ (۹۵)
 - عادل‌ه سلطان بنت سلیمان بیک (۴۴۷)
 - عارف سهروردی (۲۳۹)
 - عایشه (۱۹۶)
 - عباس میرزا قاجار نایب‌السلطنه (۷)، (۲۴۷)، (۴۶۹)
 - عبدالله بن جبیر (۱۹۹)
 - عبدالله بن سعید (۲۴)
 - عبدالله بن عباس (۱۶۳)، (۱۹۶)، (۱۹۸)، (۱۹۹)، (۲۰۱)، (۴۶۵)، (۴۷۲)
 - عبدالله بن مسعود (۲۳)، (۴۷۳)
 - عبدالله بن مقفع (۷۱)
 - عبدالله طبّاخ (۴۵۱)
 - عبدالله یافعی (۱۸۹)
 - عبدالجلیل سجزی (۱۴)
 - عبدالرحمن ... (۲۲۴)
 - عبدالرحمن بدوی (۱۸۹)
 - عبدالرحمن جامی (۲)، (۸)، (۵۰)، (۹۲)، (۹۵)، (۱۶۰)، (۲۲۲)، (۲۲۸)، (۳۶۹)، (۴۵۱)، (۴۶۰)
 - عبدالرحمن ریگی (۲۰۱)
 - عبدالرحمن سلمی (۳۴۷)
 - عبدالرحمن شبلی (۲۶)
 - عبدالعزيز خان بن عبیدالله خان شیبانی (۹۵)
 - عبدالعزيز بن ندرمحمدخان (۱۶۴)
 - عبدالقادر بن محیی‌الدین اربلی قادری (۲۶۶)
 - عثمان (۲۴)
 - عزالدین عبدالوهاب واعظ نیشابوری (۳۵۰)
 - عزالدین کرمان (۳۵۰)
 - علاء‌الدین علی اکبر ترمذی (۳۵۰)

- علاءالدین محمد شاه خلجی (۲۴۲)، (۲۸۷)
- غیاث‌الدین منصور دشتکی (۲۴۸)
- علامه محمد باقر مجلسی (۲۳)، (۱۸۸)
- فتح‌الله (۸۰)
- فتحعلی شاه قاجار (۷)، (۱۵۳)، (۴۶۹)
- علامه محمد قزوینی (۱۹۶)
- علی اصغر (س) (۲۶)
- علی اکبر خراسانی (۱۶۳)
- علی امامیان (۲۷۵)
- علی اوجی (۲۵۲)
- علی بن سهل اصفهانی (۴۲۳)
- علی بن محمد بن قاضی بشری (۹۵)
- علی ذبیحی (۳۵۳)
- علیرضا قزوه (۳۵۶)
- علی رواقی (۱۹۶)
- عمادالدین زوزنی (۳۵۰)
- عمادالدین محمود زاهد (۴۵۱)
- عمر بن امیه (۲۷۸)
- عمر بن خطاب (۳۷)
- عوض غازی سلطان بن سلطان غازی (۹۵)
- غیاث الدوله پیر علی کورت (۳۵۰)
- غیاث‌الدین خواجه پیر احمد (۳۵۰)
- غیاث‌الدین محمد دهدار ترخان (۴۵۱)
- غیاث‌الدین منصور دشتکی (۲۴۸)
- فاضل هندی (۸۹)
- فتح‌الله (۸۰)
- فتحعلی شاه قاجار (۷)، (۱۵۳)، (۴۶۹)
- فخرالدین محمد بن محمود نیشابوری (۱۹۶)
- فخر رازی (۴۷۳)
- فرانسیس گزاویه (۴۶۲)
- فردوسی طوسی (۹۵)، (۲۵۹)، (۲۷۸)، (۳۵۱)
- فرنگیس (۶۶۲)
- فریدالدین (۴۷۳)
- فریدالدین عطار نیشابوری (۹۵)
- فریدون حسین میرزا (۴۵۱)
- فصیح‌الدین علاء ملک (۳۵۰)
- فیثاغورث (۲۹۴)
- فیض کاشانی (۱۹۲)
- قاری رحمت الله بن عاشور محمد واضح بخارایی ۱۶۴
- قاسم انوار (۹۵)
- قاضی جلال‌الدین (قاضی هرات) (۳۵۰)
- قاضی حمیدالدین ناگوری (۱۹۵)
- قاضی شریف تبریزی (۱۶۰)
- قاضی غیاث‌الدین محمد حنفی (۴۵۱)

- قاضی میر حسین مبینی (۴۵۱)
- قتیبه بن مسلم الباهلی (۹۵)
- قدسی (تخلص) (۲۵۹)
- قطب‌الدین درویش علی شاه (۴۵۱)
- قطب‌الدین فضل الله مبینی (۳۵۰)
- قطب‌الدین محمد بن عزالدین کرمان (۳۵۰)
- قنبر (۲۷۸)
- قوام‌الدین عبدالله (۳۶۹)
- کاپیتان جورج جردیس انگلیسی (۵۰۱)
- کاظم عابدینی مطلق (۲۷۸)
- کاظم مهتدیانی (۴۸۴)
- کریم خان زند (۲۸۳)
- کعب الاحبار (۴۶۵)، (۴۸۲)
- کمال خجندی (۳۶۹)
- کمال‌الدین عطاء الله یعفر (۴۵۱)
- کوشیار (۱۴)
- کیا محمد بن فیله‌شاه ... دیلمی (۵۶)
- کیومرث (۹۵)
- لیلا حامی (۲۰۱)
- مالک اشتر (۵۱۵)
- مأمون عباسی (۱۹۲)، (۲۲۰)
- مبارزالدین محمد بن مظفر (۳۵۰)
- مجاهد (۴۷۳)
- مجتبی مینوی (۴۵)
- مجدالدین ابو محمد بخاری (۵۶)
- محتشم خان کشمیری (۲۵۹)
- محمد اسماعیل بن شمس‌الدین محمد شیرازی (۲۸۰)
- محمد امین بخارائی (۱۶۴)
- محمد باقر خوانساری (۱۹۶)
- محمد بن محمود جامی (۳۵۰)
- محمد بیک بن ارغون شاه (۳۵۰)
- محمد تقی دانش پزوه (۱۸۹)، (۱۹۶)
- محمد تقی نصیری طوسی (۴۵)
- محمد حسین (۱۸۹)
- محمد حسین بن حاجی شمس‌الدین (۱۹۱)
- محمد حسین خسروان (۲۸۰)
- محمد رضا جلالی نائینی (۵۸۴)
- محمد رضا خان (۸۰)
- محمد رضا خمروی موسی شیرازی (۵۰۱)
- محمد رضا گودرزی (۳۵۳)
- محمد رضا موحدی (۴۸۴)
- محمد رمضانی (۲۶۰)
- محمد روشن (۴۲۹)
- محمد شاکر (۱۴۲)
- محمد شاه بن تغلق شاه (۹۶)، (۳۵۰)

- محمدشاه هندی (۲۲۰)
- محمدشاه هندی (۱۵۵)
- محمدشفیع (۹۶)
- مرتضی مدرس چهاردهی گیلانی
- محمدشفیع بن رفیع‌الدین محمد
- قزوینی (۱۰)
- محمد شیبانی خان بن بداغ سلطان
- (۹۵)
- محمد فوزی حریری زاده (۱۴۲)
- مستر جانس انگلیسی (۳۶۹)
- محمدقلی قطب شاه (۲۸۲)
- مشهدی کمال چراغ (۵۶)
- مصعب بن زبیر (۴۴۸)
- مصطفی یوسف زاده شیروانی
- محمد کورت (۳۵۰)
- مظفر حسن بن سلطان حسین
- محمد گل اندام (۳۶۹)
- محمد معین (۲۶۰)
- مظفر حسین گورکانی (۴۵۱)
- محمد نخبجوانی (۱۹۶)
- مظفر علی (یا علیا) (۲۵۲)
- محمدنذیر رانجها (۲۰۱)
- معاویه بن ابی سفیان (۲۴)
- محمد نظام‌الدین (۲۶۰)
- معتمدالسلطنه خواجه مجدالدین
- محمد نقارچی (۴۵۱)
- محمد (۴۵۱)
- محمدولی کابلی (شاعر) (۲۵۹)
- معروف کرخی (۴۷۳)
- محمود افغان (۹۲)
- معزالدین ابوالقاسم بابر بهادر
- محمود امید سالار (۲۷۸)
- معین‌الدین ابونصر احمد جام
- محمود بن احمد بن محمود (۱۹۶)
- معین‌الدین محمد بن محمود بن محمود بن محمود بن
- محمود بن محمد بن سام بن حسین
- (۴۷۲)
- محمود عابدی (۲۱۲)
- ابی‌الحسن نیشابوری (۱۹۶)
- محمود عارفی هروی (۹۲)
- مغیث‌الدین حیدر محمد (۴۵۱)
- محیط طباطبایی (۹۷)
- مقاتل (۱۶۳)، (۴۶۵)
- محیی‌الدین مغربی (۲۴۸)
- مقتدی بامر الله عباسی (۲۲۱)

- ملا حسن کاشی (۲۷۸)
- ملا حسین کاشفی (۸)، (۶۵)، (۴۵۱)
- (۹۰)، (۱۶۳)، (۱۹۱)، (۴۸۴)
- ملا عباس عرب (شاعر) (۳۵۳)
- ملا عبدالرحمن (۲۵)
- ملا علی نوری (۲۵۲)
- ملا فتح الله کاشانی (۴۸۴)
- ملا فضیل (۳۵)
- ملا لطف الله مخدوم (۴۷۱)
- ملا محمدشرف آملی (۱۶۰)
- ملا میرزا (۱۶۴)
- ملا نجم الدین کتابفروش (۹۳)
- ملا نظام قاری (۹۳)
- ملای نو (۱۶۴)
- ملک الشعراى بهار (۲۶۰)
- ملک محمود عرف شجن (۸۷)
- ملک مقوقس (۵۲)
- منصور پهلوان (۱۹۱)
- منصور حلاج (۴۷۳)
- منوچهر ستوده (۳۵۳)
- مولانا جلال الدین محمد رومی
- بلخی (۹۵)، (۳۶۹)، (۴۷۱)
- مولانا زاهدی (۴۵۱)
- مولانا شمس الدین علی منشی
- (۴۵۱)
- مولانا شمس الدین محمد بحرآبادی
- (۴۵۱)
- مولانا ظهیرالدین محمد طیب
- (۴۵۱)
- مولانا عبدالحی المنشی (۴۵۱)
- مولانا فصیح الدین محمد نظامی
- (۴۵۱)
- مولانا کمال الدین (۴۵۱)
- مولانا معین الدین واعظ (۴۵۱)
- مولانا نظام الدین (۳۵۰)
- مولانا نظام سلطان علی محتسب
- (۴۵۱)
- مهدی آریان فر (۲۰۱)
- مهدی انصاری (۱۹۲)
- مهدی جلالی (۲۰۱)
- مهدی طالعی (۲۸۵)
- مهربانو (بهروزبانو) (۱۳۸)
- میر ابوطالب تبریزی (۳۶۹)
- میر خواند خوارزمشاهی (۳۵۱)
- میرداماد (۱)
- میرزا اسماعیل بن میرزا علی
- طبیب شیرازی تبریزی (۵۶)
- میرزا مهدی (شاعر) (۲۵۹)
- میر سید شریف جرجانی (۱۶۰)
- میر عبدالغنی بن محمد معصوم
- حسینی خاتون آبادی (۶۵)
- میر محمد معصوم حسینی خاتون
- آبادی (۶۵)
- میر معصوم (۴۶۱)

- نادر شاه افشار (۶۵)
- ناصر خسرو (۹۵)
- ناصر الدوله امیر احمد اقبال (۳۵۰)
- ناصرالدین ابراهیم سلطان بن شاهرخ تیموری (۳۵۰)
- ناصرالدین ابوالفتح عبدالرحمن بن ابی‌منصور (۴۵)
- ناصرالدین شاه قاجار (۱۸۹)
- ناصرالدین کافی (۳۵۰)
- ناصرالدین لطف الله بن الحاجب الدستور خواجه عزیز بن خواجه شادی هروی (۳۵۰)
- نجم الدین کبری (۴۵۱)
- نجیب احمد قریش (۱۸۹)
- نجیب مایل هروی (۱۶۳)
- نصرالله منشی (۷۱)
- نصر بن الحارث (۱۹۹)
- نصرالدین سجستانی (۳۵۰)
- نصرالدین شاه یحیی (۳۵۰)
- نظام‌الدین عبدالحق ینگچی (۴۵۱)
- نظام‌الدین قلی محمد عبسکی (موسیقی دان) (۴۵۱)
- نظام‌الدین محمد بن حسین تفرشی
- ساوجی (۲۴۴)
- نظامی گنجوی (۹۵)
- وجیه‌الدین علی (۳۵۰)
- وحشی بافقی (۱۶۰)
- وحید (تخلص) (۲۵۹)
- ولادیمیر ایوانف (۵۶)، (۷۹)
- ولیدوف (۸)
- وهب بن حنه (۴۶۵)
- ویلیام چیتیک (۱۸۹)
- ویلهلم گایگر (۳۵۳)
- هارون الرشید عباسی (۲۲۰)، (۳۵۰)
- هاشم رضی (۴۲۹)
- هانری کوربن (۱)
- هانس روبرت رومیر (۴۵۱)
- هلالی جغتایی (۲)، (۱۹۹)
- یار محمد (۹۳)
- یزدجرد ساسانی (۹۵)
- یزید بن معاویه (۲۰۷)
- یعقوب بیک آق قوینلو (۴۵۱)
- یحیی الدوله بهرامشاه پادشاه غزنه (۱۹۶)
- یوسف بیگ باباپور (۲۸۵)
- یوسف قره باغی (۱۶۴)

«نمایه کتاب‌ها»

- آئینه اسکندری، دهلوی (۲۸۷)
- آئینه حق نما (۴۶۲)
- آداب العرب و الفرس، ابن مسکویه (۱۸۹)
- احسن الکبار (۴۶۴)
- احیاء العلوم، غزالی (۴۷۷)
- اختری کبیر (۴۷۷)
- اساس فقه اللغة ایرانى (۳۵۳)
- اسرار الحکمة، ابن طفیل (۲۹۴)
- اسکندرنامه، نظامی (۱۳۸)، (۲۲۸)، (۲۸۷)
- الافق المبين (۲۵۲)
- انجیل (۱)، (۱۶۵)
- انموزج العلوم (۲۵۲)
- ایضاح (۸۳)
- الايقاضات (۲۵۲)
- بحار الانوار، مجلسی (۲۷۶)
- بحر النسب سادات (۲۴۰)
- بستان العارفين، سمرقندی (۴۷۷)
- بهار دانش (۴۶۰)
- بهارستان، جامی (۴۵۱)
- پیام بهارستان (نشریه) (۴۵۱)
- تاج التراجم، اسفرائی (۱۹۹)، (۲۱۹)، (۴۸۴)
- تاج الفتوح، دهلوی (۲۸۷)
- تاریخ اعظم (۵۳)
- تاریخ اولاد الاطهار (ع) (۸۴)
- تاریخ بیهقی (۲۶۰)
- تاریخ ترکستان، بخارائی (۱۶۴)
- تاریخ حافظ ابرو (۹۵)
- تاریخ حیدری (۲۷۸)
- تاریخ طبری (۵۳)، (۱۹۵)
- تاریخ گیتی گشا، نامی (۲۸۳)
- تاریخ مظفر یونانی (۵۳)
- تازیان نامه فارسی (۲۷۸)
- تبصرة العوام (۸۴)
- تحرير اصول اقلیدس (۲۲۰)
- تحفة الاحرار، جامی (۲۹۴)
- تحفه شاهى، شیرازی (۲۴۸)
- تحفة المسلمين (۱۸۳)
- ترجمان الصلوة (۴۷۷)
- ترجمه جلاءالعیون، شبّر (۲۵۳)
- تتمیم جامع عباسی، ساوجی (۲۴۴)
- تذکره اولی الالباب (۱۸۳)

- ترجمه تحریر المجسطی (۲۲۰)
- تفسیر مواهب علیه، کاشفی (۱۹۱)، (۳۴۷)
- ترجمه الشریعة (۱۹۲)
- تفسیر نسفی (۱۹۹)، (۲۰۱)
- ترجمه وصایای پیامبر (ص) (۲۳)
- تفسیر آیه الکرسی، خفزی (۲۵۲)
- تفسیر ابوالفتوح رازی (۱۹۹)، (۳۴۷)
- تفسیر بی‌نقطه (۲۰۱)
- تفسیر التبیان (۳۴۷)
- تفسیر درر (۴۷۷)
- تفسیر زاهدی دواجکی (۱۹۹)
- تفسیر سورآبادی (۱۹۹)
- تفسیر طبری (۱۹۶)
- تفسیر فخر رازی (۲۰۱)
- تفسیر قاضی بیضاوی (۳۴۷)
- تفسیر قرآن آکسفورد (۱۹۹)
- تفسیر قرآن پاک (۱۹۹)
- تفسیر قرآن کریم، حافظ شیرازی (۳۵۹)
- تفسیر قرآن کریم (۳۰ جلدی)، (۲۶۶)
- نیشابوری (۱۹۶)
- تفسیر الکشاف، زمخشری (۲۰۱)، (۳۴۷)
- تفسیر الکواشی (۲۰۱)
- تفسیر کهن فارسی (نسخه مرعشی) (۱۹۹)
- تفسیر گازر (۳۴۷)
- تفسیر مغنی (۴۷۷)
- تفسیر منیر (۴۷۷)
- تفسیر موهب علیه، کاشفی (۱۹۱)، (۳۴۷)
- تکمله جامع عباسی، حسینی (۲۴۴)
- تنبیه فقیه (۴۷۷)
- تواریخ سقیفه صحابه (۲۴۰)
- توحید مفضل (۱۸۸)
- تورات (۱۶۵)
- تیمورنامه، هاتفی (۲۲۸)
- جامع ابن بیطار (۱۸۳)
- جام گیتی غا (۲۴۸)
- جاویدان خرد (۱۸۹)
- جُنگ (گاهنامه) (۱۹۹)
- جواهر الاسلام، عارفی (۹۲)
- جواهر التفسیر، کاشفی (۹۰)، (۱۶۳)، (۴۸۴)
- چهل حدیث، شیخ بهائی (۱۸۵)
- حاشیه تهذیب التفتازانی، علوی (۲۶۶)
- حاشیه المجدوات، نوری (۲۵۲)
- حاشیه شرح العقائد العضدیه، علوی (۲۶۶)
- حاشیه الفوائد الضیائییه، علوی (۲۶۶)
- حاشیه الکشاف، حافظ شیرازی (۳۶۹)
- حاشیه المصباح، حافظ شیرازی (۳۶۹)
- حاشیه و شرح جامع عباسی، ابن خاتون (۲۴۴)
- حالنامه عارفی (۹۲)

- حجّة الكتاب (۴۷۷)
- دیوان حافظ شیرازی (کتابت ۹۰۷ ق)
- حدائق الحقائق، مسکین (۱۸۱)
- (۴۵۱)
- حدیقه الحقیقه، سنایی (۲۹۴)
- دیوان حضرت امیرالمؤمنین (ع) (۴۶۴)
- حکایت شیخ عبدالقادر گیلانی (۸۱)
- دیوان عارفی (۹۲)
- خاتم الحیوة (۴۲۹)
- دیوان عربی امیر ملیجک (۴۶۴)
- خلاصه الحقائق (۴۷۷)
- دیوان هلالی (۱۹۹)
- خردنامه سکندری، جامی (۵۰)، (۲۹۴)
- الذریعة (۸۴)، (۴۷۶)
- رسائل حروف ارسطو (۲۵۲)
- خزان و بهار (۲۸۰)
- رسائل صوفیان چشتی (۱۹۵)
- خسرو و شیرین، نظامی (۲۸۷)
- رساله ادیب الممالک (۴۶۴)
- خسرو و شیرین، هاتفی (۲۲۸)
- رساله ایمنی از بطلان نفس، بابا افضل
- خلاصه خاوران نامه (۲۷۸)
- (۱۸۹)
- رساله جبر و اختیار، خواجه نصیر
- خلاصه الفتاوی (۴۷۷)
- (۲۴۸)
- خلاصه المفاخر، یافعی (۱۹۰)
- روضات الجنات (۱۹۶)
- خمسة نظامی (۲۲۸)
- روضة الرياحین، یافعی (۱۹۰)
- خمسة هاتفی (۲۲۸)
- روضة الصفا (۸)، (۳۵۱)
- خیر المجالس (۴۷۷)
- ریاض العارفین (۳۶۹)
- داستان دخمه انوشیروان (۱۸۹)
- زیدة التواریخ (۵۳)
- درج گهر، نامی (۲۸۳)
- سبحة الابرار، جامی (۲۹۴)
- دروس هیئت و دیگر رشته‌های
- سفینه المحمود (۱۵۳)
- ریاضی (۲۲۰)
- سلامان و ابسال، جامی (۲۹۴)
- دقائل التأویل (۱۹۹)
- سلسلة الذهب، جامی (۲۹۴)
- دَوْل رانی و خضرخان، دهلوی (۲۸۷)
- شاعر آینه‌ها (۳۵۶)
- دیسکوریدوس (۱۸۳)
- شاهنامه فردوسی (۲۲۸)، (۲۷۸)، (۳۵۱)
- دیوان ابن معتز (۴۶۴)
- دیوان امیرپازواری (۴۲۲)
- دیوان بسحاق اطعمه (۸۱)
- شاهنامه هاتفی (۲۲۸)

- شرح الاشارات، خواجه نصیر (۲۹۴)
- شرح دیوان ابی‌نواس (۴۶۴)
- شرح قصیده ابن فارض (۴۶۴)
- شرح مشکاة المصابیح، علوی (۲۶۶)
- شرف النبی (ص) (۴۷۷)
- شیرین و خسرو، دهلوی (۲۸۷)
- صحیفه الاقبال (۱۹۶)
- صدف در اسطرلاب، خواجه نصیر (۱۵۵)
- صلوٰة مسعودی (۴۷۷)
- طالع نامه (۹۵)
- طبقات شاهجهانی (۲۰۱)
- طهارة الاعراق، ابن مسکویه (۴۵)
- ظفرنامه هاتفی (۲۲۸)
- ظفرنامه، یزدی (۲۲۸)
- عجایب المخلوقات، قزوینی (۹۵)، (۴۸۱)
- عقاید منظوم، جامی (۴۶۰)
- علی نامه، ربیع (۲۷۸)
- عوارف المعارف، سهروردی (۲۳۹)
- عیار دانش (۱۳۸)
- عین الحیاء، مجلسی (۲۳)
- غرائب القرآن، نیشابوری (۱۹۶)
- غرر السیر، ثعالبی (۱۹۶)
- غریب القرآن، سجستانی (۱۹۶)
- غنیة المسلمین (۱۸۳)
- فاتحة الشباب (۴۲۹)
- فرائد غیائی (۳۵۰)
- الفرج بعد الشدة (۲۸۰)
- فرخ نامه یونان دستور (۱۸۹)
- فوائد القواعد (۴۷۷)
- فهرست کتابخانه جامع گوهرشاد (۲۴۸)
- فهرستواره کتابهای فارسی (۱۶۰)
- القانون فی الطب (۱۸۳)
- القیسات، میرداماد (۲۵۲)
- قبس الانوار (۲۵۲)
- قرآن کریم (۱۶۵)
- قرعه مأمونیه (۹۵)
- قصص الانبیاء (نسخه دانشگاه تهران) (۴۶۴)
- قوت القلوب، مکی (۴۷۷)
- کامل الصناعة (۱۸۳)
- کتاب التوحید (۱۸۸)
- کتابشناسی محاضرات ادبی (۳۵۲)
- کتاب فکر (۱۸۸)
- کتاب ما لایسع الطیب جهله (۱۸۳)
- کتاب مقدس (۱)
- کتاب یزجرد (۲۴۰)
- کشف الاسرار، میبدی (۱۹۹)
- کشف الظنون (۱۹۶)
- کشف اللثام (۸۹)
- کفایة الشعبي (۴۷۷)
- کفایة الطب، تفلیسی (۲۰)

- کلیات سعدی (۹۷)
- کلیله و دمنه، ابن مقفع (۷۱)
- کلیله و دمنه بهرامشاهی (۷۱)، (۹۶)
- کنیه الانساب (۲۴۰)
- کیمیای سعادت، غزالی (۵۱۵)
- گلستان سعدی (۱۴۲)، (۲۳۹)
- لباب الالباب، عوفی (۱۹۶)
- لسان التنزیل (۱۹۹)
- لطائف التفسیر (۱۹۹)
- لوائح جامی (۸۱)، (۲۴۸)
- لیلی و مجنون، جامی (۲۹۴)
- لیلی و مجنون، نامی (۲۸۳)
- لیلی و مجنون، نظامی (۲۸۷)
- لیلی و مجنون، هاتفی (۲۲۸)
- مثنوی ده نامه، عارفی (۹۲)
- مثنوی گوی و چوگان، عارفی (۹۲)
- مجالس، بایقرا (۳۶۹)
- مجمع الشعراء، سالار (۲۰)
- مجنون و لیلی، دهلوی (۲۸۷)
- مختصر جلاءالعیون، شبّر (۲۵۳)
- مختصر مقاصد حکمة فلاسفة العرب (۲۴۸)
- مخزن الاسرار، نظامی (۲۸۷)
- مرزبان نامه (۹۶)
- مصقل صفا، عاملی (۱)
- مطالع الایمان (۱۸۹)
- مطلع الانوار، دهلوی (۲۸۷)
- معجم الآثار المخطوطة (۱۹۱)، (۲۷۸)
- مقاتل سلیمان (۴۷۷)
- مناجات خواجه عبدالله انصاری (۴۷۹)، (۵۱۵)
- مناظره تیغ و قلم (۱۹۶)
- منافع القرآن، امام صادق (ع) (۴۷۷)
- منتخب آئینه حق نما، سوایر (۱)
- منتخب عجایب المخلوقات (۹۵)
- منتخب نظام التواریخ (۹۵)
- منهج الصادقین، کاشانی (۴۸۴)
- موسی نامه، فراهی (۲۶۸)
- نامه دهقان خداپرست به انوشیروان (۱۸۹)
- نامه نامی (۲۸۳)
- نظام التواریخ، بیضاوی (۴۸۲)
- نفحات الانس (۲۲۲)، (۳۶۹)
- نُه سهر، دهلوی (۲۸۷)
- واسطه العقد (۴۲۹)
- وامق و عذرا، نامی (۲۸۳)
- وسط العقد (۴۲۹)
- وسیلة القلوب (۴۷۷)
- هجو میرزا نجف خان صدر (۳۵۲)
- هجو یک بدکاره، آخوند شفیعا (۳۵۲)
- هجویه اسب بد، آخوند شفیعا (۳۵۲)
- هجویه حمام ده، آخوند شفیعا (۳۵۲)
- هدایة العرفان (۱۴۲)
- هزار سال تفسیر فارسی، سادات

• ینابیع العلوم (۱۹۹)	ناصری (۱۹۹)
• یواقیت العلوم (۴۶۴)	• هشت بهشت، دهلوی (۲۸۷)
• یوسف و زلیخا، جامی (۹۲)، (۲۹۴)	• هفت پیکر، نظامی (۲۸۷)
• یوسف و زلیخا، نامی (۲۸۳)	• یتیمۃ الدهر (۴۶۴)
	• یخچالیه، میرزا یغما (۴۶۴)

«نمایه جای‌ها»

- آذربایجان (۴۶۲)
- آستان شیخ فریدالدین لقمان (۴۵۱)
- آستانه (استانبول) (۲۸۵)
- آستانه انصاریه (۴۵۱)
- آسیای مرکزی (۲۱۱)
- آسیای میانه (۲۱۱)، (۴۴۳)
- آکسفورد (۲۰۱)
- آلمان (۳۶۹)، (۴۵۱)
- اخستان (۳۵۰)
- اردبیل (۴۶۴)
- اروپا (۱۹۶)، (۴۶۲)
- ازبکستان (۸۹)، (۲۱۱)، (۲۹۴)
- استانبول (۱۴۲)، (۱۹۷)، (۲۲۰)
- استرآباد (۳۵۳)
- استراسبورگ (۲۲۱)
- اسفزار (۳۵۰)
- اصفهان (۶۵)، (۹۲)، (۲۳۸)، (۴۲۳)، (۴۶۲)
- افغانستان (۲۰۱)، (۲۲۴)
- انگلستان (۲۰۱)، (۴۶۲)
- ایــــران (۹۵)، (۲۲۰)، (۲۸۶)، (۴۶۴)
- (۳۵۱)، (۴۶۲)، (۴۶۴)
- ایروان (۴۶۲)
- باخزر (۳۵۰)
- بخــــارا (۸۹)، (۹۳)، (۱۹۷)، (۱۹۸)، (۱۹۹)، (۲۰۷)، (۲۱۱)، (۲۶۸)، (۳۵۱)
- (۴۴۳)، (۴۶۰)، (۴۶۸)
- برلین (۱۹۶)، (۲۸۵)
- بغداد (۳۵۰)
- بقیه شیخ صفی – اردبیل (۴۶۴)
- بلخ (۲۰۰)
- بندرعباس (۴۶۲)
- بیت المقدس (۹۵)، (۱۹۶)، (۱۹۸)
- پاریس (۱۹۶)، (۲۴۸)
- پاکستان (۲۲۴)، (۲۷۸)
- پرتغال (۴۶۲)
- تاجیکستان (۲۰۱)، (۴۲۳)
- تاشکند (۲۹۴)
- تایباد (۳۵۰)
- تبریز (۱۹۶)، (۲۸۰)، (۴۶۲)
- ترتب جام (۲۰۱)، (۳۵۰)
- ترکیه (۴۲۳)، (۴۵۱)
- تفلیس (۴۶۲)، (۴۶۴)

- تهران (۱۴۲)، (۱۵۵)، (۱۹۶)، (۲۲۱)، (۲۲۸)، (۲۴۸)، (۲۶۸)، (۲۷۱)، (۲۷۵)، (۲۷۶)، (۲۷۸)، (۲۸۰)، (۲۸۵)، (۳۵۲)، (۳۵۳)، (۳۵۶)، (۴۲۳)
- جام (۳۵۰)
- چرخ (۲۰۱)
- حرمین شریفین (۴۵۱)
- خانقاه جدید (۴۵۱)
- خانقاه شریفه سلطانی (۴۵۱)
- خاور زمین (۲۷۸)
- خراسان (۹۵)، (۱۹۹)، (۲۰۰)، (۳۵۰)، (۴۵۱)
- خرجود جام (۲۲۸)
- خوارزم (۳۵۰)
- دارالسلطنه اصفهان (۹۲)، (۴۶۲)
- دارالسلطنه تبریز (۴۶۲)
- دانشگاه استانبول (۴۵۱)
- دانشگاه فردوسی مشهد (۲۰۱)، (۲۷۸)
- دانشگاه کالیفرنیا (۲۷۸)
- دکن (۲۷۸)، (۲۸۲)، (۳۶۹)
- دوشنبه (۲۲۸)، (۴۲۳)
- دهلی (۹۶)، (۲۲۴)، (۳۵۰)
- دهلی نو (۱۴۲)
- رامپور (۲۲۰)
- رم (۲۲۰)
- روسیه (۲۴۸)، (۲۹۴)، (۴۶۴)
- روم (۲۰۰)، (۲۱۹)، (۴۶۲)
- زنجان (۵۰۱)
- سامراء (۱۹۵)
- سجستان (۳۵۰)
- سرزمین ساحل (۲۷۸)
- سمرقند (۱۹۷)، (۱۹۸)، (۱۹۹)
- (۲۰۷)، (۴۴۳)، (۴۶۰)
- سنت پترزبورگ (۳۵۲)، (۴۴۳)
- سیدی واحدی کتبخانه‌سی
- قولیازمالار بولگی (۴۶۰)
- شافلان (۴۵۱)
- شام (۹۵)
- شبه قاره (۴۶۲)
- شماخی (۴۶۲)
- شهر کهنه (۴۵۱)
- شیراز (۹۷)، (۲۴۸)
- شیروان (۴۶۲)
- عتبه نجم الدین کبری (۴۵۱)
- عراقین (۲۵۰)
- غزنی (۱۹۶)، (۲۰۱)
- فارس (ایران) (۲۱۹)، (۴۶۲)
- فاس (۲۲۰)
- فرانسه (۲۲۱)، (۴۶۲)
- فرنگستان (۴۶۲)
- فلسطین (۸۴)
- فوشنج (۳۵۰)، (۴۵۱)
- قره باغ (۴۶۲)

- قصبه حصار شادمان - تاجیکستان (۲۰۱)
- قصر تابباد (۳۵۰)
- قلعه کابدو (۳۵۰)
- قلمرو علیشکر (۴۶۲)
- قمم (۲۰۰)، (۲۲۰)، (۲۷۱)
- (۲۷۵)، (۲۷۶)، (۲۸۵)
- قندهار (۲۲۴)
- قهستان (۳۵۰)
- کابل (۲۲۲)
- کاخ گلستان - تهران (۲۷۸)
- کتبخانه آیت الله مرعشی - قم (۲۰۰)
- کتبخانه بادلیان - آکسفورد (۲۰۱)
- کتبخانه بقعه شیخ صفی - اردبیل (۴۶۴)
- کتبخانه جامع گوهرشاد - مشهد (۲۴۸)
- کتبخانه رضا - رامپور (۲۲۰)
- کتبخانه سلطان محمد فاتح - استانبول (۱۹۷)
- کتبخانه سلیمانیه - استانبول (۱۹۷)
- کتبخانه مرکزی دانشگاه تهران (۱۹۷)، (۴۶۵)
- کتبخانه ملی ایران (۳۵۲)، (۳۹۶)
- کتبخانه ملی روسیه - سنت

- مسجد بیت المقدس (۱۹۶)
- مسجد جامع جدید (۴۵۱)
- مسجد جامع بیگم گوهرشاد آغا
- ۴۵۱)
- مسجد الحرام (۱۹۸)
- مسکو (۲۲۸)
- مشهد مقدس (۲۰۱)، (۲۷۶)،
- ۲۸۰)
- مصر (۱۹۶)، (۲۸۵)، (۴۶۵)
- مغرب (۲۲۰)
- مکه مکرمه (۱۹۶)، (۱۹۸)،
- ۲۷۸)، (۳۵۰)
- ملتان (۳۵۰)
- موزه ملی ایران (۴۶۴)
- موزه هنرهای تزئینی - تهران
- (۲۷۸)
- نخجوان (۴۶۲)
- ولایت خراسان (۹۵)
- ولایت شافلان (۴۵۱)
- ولایت عجم (۸۴)
- ولایت مدائن (۹۵)
- ویسبادن (۴۵۱)
- وین (۱۴۲)
- هرات (۹۲)، (۲۲۸)، (۳۵۰)،
- (۳۸۱)، (۴۰۶)، (۴۲۳)، (۴۵۱)
- همدان (۴۶۲)
- هند (۹۶)، (۱۳۸)، (۱۶۰)،
- (۲۷۸)، (۲۸۵)، (۲۸۷)، (۳۶۹)، (۴۲۳)،
- (۴۳۷)، (۴۵۱)، (۴۶۲)
- یونان (۲۸۶)، (۲۹۴)

منابع پژوهش

۱. ابن حسام، *دیوان محمد بن حسام خوسفی*، چاپ سنگی، بی‌جا، بی‌نا، ۱۳۰۷ ق.
۲. ابن خلدون، عبدالرحمن بن خلدون، *مقدمه تاریخ ابن خلدون*، ترجمه محمد پروین گنابادی، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۷ ش.
۳. انوار، عبدالله، *فهرست کتابخانه ملی ایران*، ج ۶، ج ۲، تهران کتابخانه ملی ایران، ۱۳۷۹ ش.
۴. بهنام فر، محمد و مجید خسروی، «تأثیر شاهنامه بر خاوران نامه»، *مجله مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان*، ش ۲۶ (زمستان ۱۳۹۱).
۵. حائری، عبدالحسین و ضیاءالدین حدائق، *فهرست مجلس*، ج ۳، ج ۲ با تصحیح و اضافات، تهران، کتابخانه مجلس شورای ملی، ۱۳۵۳ ش.
۶. حاجی خلیفه، *کشف الظنون*، ج ۱-۲، ج ۲، بیروت دارالفکر، ۱۹۸۲ م.
۷. حسن زاده آملی (آیت‌الله)، حسن، *دروس هیأت و دیگر رشته‌های ریاضی*، ج ۱، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۱ ش.
۸. خرمشاهی، بهاءالدین، *دانشنامه قرآن*، ج ۱-۲، تهران، انتشارات دوستان و ناهید، ۱۳۷۷ ش.
۹. خویی، ابوالقاسم، *معجم رجال الحديث و تفصیل طبقات الرواة*، ج ۱۸، بیروت، دارالزهراء، ۱۴۰۹ ق.
۱۰. دانش پژوه، محمدتقی، *فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران*، ج ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۸ ش.
۱۱. -----، -----، *فهرست میکروفیلم‌های کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران*، ج ۲، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۳ ش.
۱۲. -----، -----، *فهرست نسخه خطی کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران*، ج ۱۶، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۷ ش.

۱۳. راپر، جفری، *المخطوطات الإسلامية في العالم*، ترجمه عبدالستار الحلوجی، ج ۲، لندن، مؤسسة الفرقان للتراث الإسلامي، ۲۰۰۰م.
۱۴. سرکیس الدمشقی، الیان، *معجم المطبوعات العربية و العربیة*، ج ۱-۲، ج ۲، بیروت، دارصادر، بی تا.
۱۵. سیّد یونسی، میر ودود، *فهرست کتابخانه ملی تبریز*، ج ۱، تبریز، چاپخانه محمدی علمیه، ۱۳۴۸ش.
۱۶. الشیخ الطوسی، ابوجعفر محمد بن حسن، *اختیار معرفة الرجال المعروف برجال الکشی*، به تصحیح حسن المصطفوی، مشهد، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۴۸ش.
۱۷. صالحیه، محمدعیسی، *المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع*، الجزء الثاني (ج - ذ)، القاهرة، معهد المخطوطات العربیة، ۱۹۹۳م.
۱۸. صدراپی، علی، *فهرست نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی*، ج ۳۵، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶ش.
۱۹. -----، -----، ج ۳۵، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷ش.
۲۰. صدرحاج سیّد جوادی، احمد و دیگران (زیرنظر)، *دایرة المعارف تشیع*، ج ۴ (تابعیت - تفسیر)، تهران، انتشارات شهید سعید محبی، ۱۳۷۳ش.
۲۱. طوسی، خواجه نصیرالدین، *تحریر اقلیدس*، رم، ۱۴۹۲م.
۲۲. الطهرانی، آقابزرگ، *الذریعة إلى تصانیف الشیعة*، ج ۱، ج ۲، تهران، کتابخانه اسلامی، ۱۳۸۷ق.
۲۳. -----، -----، ج ۲، ج ۲، تهران، مکتبه الطهوری، ۱۳۹۱ق.
۲۴. -----، -----، ج ۳، نجف اشرف، مطبعة الغری، ۱۳۵۷ق.
۲۵. -----، -----، ج ۴، ج ۲، بیروت دارالاضواء، بی تا.
۲۶. -----، -----، ج ۵، تهران، کتابخانه مجلس، ۱۳۶۳ق.
۲۷. -----، -----، ج ۶، تهران، بانک ملی ایران، ۱۳۶۵ق.

۲۸. -----، -----، ج ۷، تهران، کتابخانه مجلس، ۱۳۶۷ق.
۲۹. -----، -----، ج ۹/۱، تهران، کتابخانه مجلس، ۱۳۷۳ق.
۳۰. -----، -----، ج ۹/۲، تهران، چاپخانه دولتی، ۱۳۷۸ق.
۳۱. -----، -----، ج ۱۲، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۰ق.
۳۲. -----، -----، ج ۱۵، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴ق.
۳۳. -----، -----، ج ۱۷، تهران، کتابخانه اسلامی، ۱۳۸۴ق.
۳۴. -----، -----، ج ۱۹، تهران، کتابخانه اسلامی، ۱۳۸۹ق.
۳۵. -----، -----، ج ۲۲، تهران، کتابخانه اسلامی، ۱۳۹۳ق.
۳۶. -----، -----، ج ۲۳، تهران، کتابخانه اسلامی، ۱۳۹۵ق.
۳۷. -----، -----، ج ۲۶، به تحقیق سید احمد الحسینی، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۴۰۵ق.
۳۸. عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم، *طبقات مفسران شیعه*، ج ۳، ۴، قم، نشر نوید اسلام، ۱۳۸۷ش.
۳۹. فاضل یزدی (مطلق)، محمود، *فهرست کتب خطی کتابخانه جامع گوهرشاد - مشهد*، ج ۳، مشهد، کتابخانه جامع گوهرشاد، ۱۳۶۷ش.
۴۰. فندی، ادوارد، *اکتفای القنوع بما هو مطبوع*، به تصحیح السید محمدعلی الببلاوی، ج ۲، بیروت، دارصادر، بی تا.
۴۱. گلچین معانی، احمد، *تذکره های فارسی*، ج ۱، ۲، تهران، کتابخانه سنائی، ۱۳۶۳ش.
۴۲. لاهوری، غلام سرور صاحب، *خزینة الاصفیاء*، ج ۱، کانپور، نول کشور، ۱۲۸۲ق.
۴۳. متقی، حسین، *معجم الآثار المخطوطة حول أمیر المؤمنین علی بن أبی طالب علیه السلام*، قم، کتابخانه آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، ۱۳۸۱ش.
۴۴. مشار، خانابا، *فهرست کتابهای چاپی عربی*، تهران، چاپخانه رنگین، ۱۳۴۴ش.
۴۵. ---، ---، *فهرست کتابهای چاپی فارسی*، ج ۱-۲، تهران، ارژنگ، ۱۳۵۰-۱۳۵۱ش.
۴۶. معرفت، محمدهادی، *تفسیر و مفسران*، ج ۲، ۴، قم، مؤسسه فرهنگی التمهید، ۱۳۸۷ش.

۴۷. منزوی، احمد، **فهرست نسخه‌های خطی فارسی**، ج ۱، تهران، مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای، ۱۳۴۸ ش.

۴۸. نشریه **پساتین**، س ۱، ش ۱، بهار - تابستان ۱۳۹۳.

۴۹. -----، س ۱، ش ۲، پاییز - زمستان ۱۳۹۳.

۵۰. نشریه **دانشکده ادبیات تبریز**، س ۲، ۱۳۲۸ ش.

۵۱. نشریه **راهنمای کتاب**، دوره ۳، ش ۱، ۱۳۳۷ ش.

۵۲. نشریه **نسخه‌های خطی**، دفتر ۱، ۱۳۳۹ ش.

۵۳. -----، دفتر ۳، ۱۳۴۲ ش.

54. Адамова, А. Т., *Персидская живопись и рисунок XV—XIX веков в собрании Эрмитажа: Каталог*, СПб, выставки, 1996.
55. -----, --, --, *Персидские рукописи, живопись и рисунок XV – начала XX века: каталог коллекции*, Санкт-Петербург, Издательство, Государственного Эрмитажа, 2010.
56. Arshi, I. A., *Catalogue of the Arabic Manuscripts in Reza Library – Rampur*, Vol. V, 1975.
57. Story, C. A., *Persian Literature A Bio-Bibliographical survey*, Vol. 1, Part 1: Qur'anic Literature; History, GB. 1989 (Ed. 2).

Catalogue of the Persian Manuscripts
in
Institute of Oriental Manuscripts (IOM)
St. Petersburg - Russia

Vol. XI

Compiled by
Hossein Mottaqi

Tehran 2016

**Catalogue of the Persian Manuscripts in
Institute of Oriental Manuscripts (IOM)
St. Petersburg – Russia**

Vol. XI

Compiled by: Hussein Mottagi